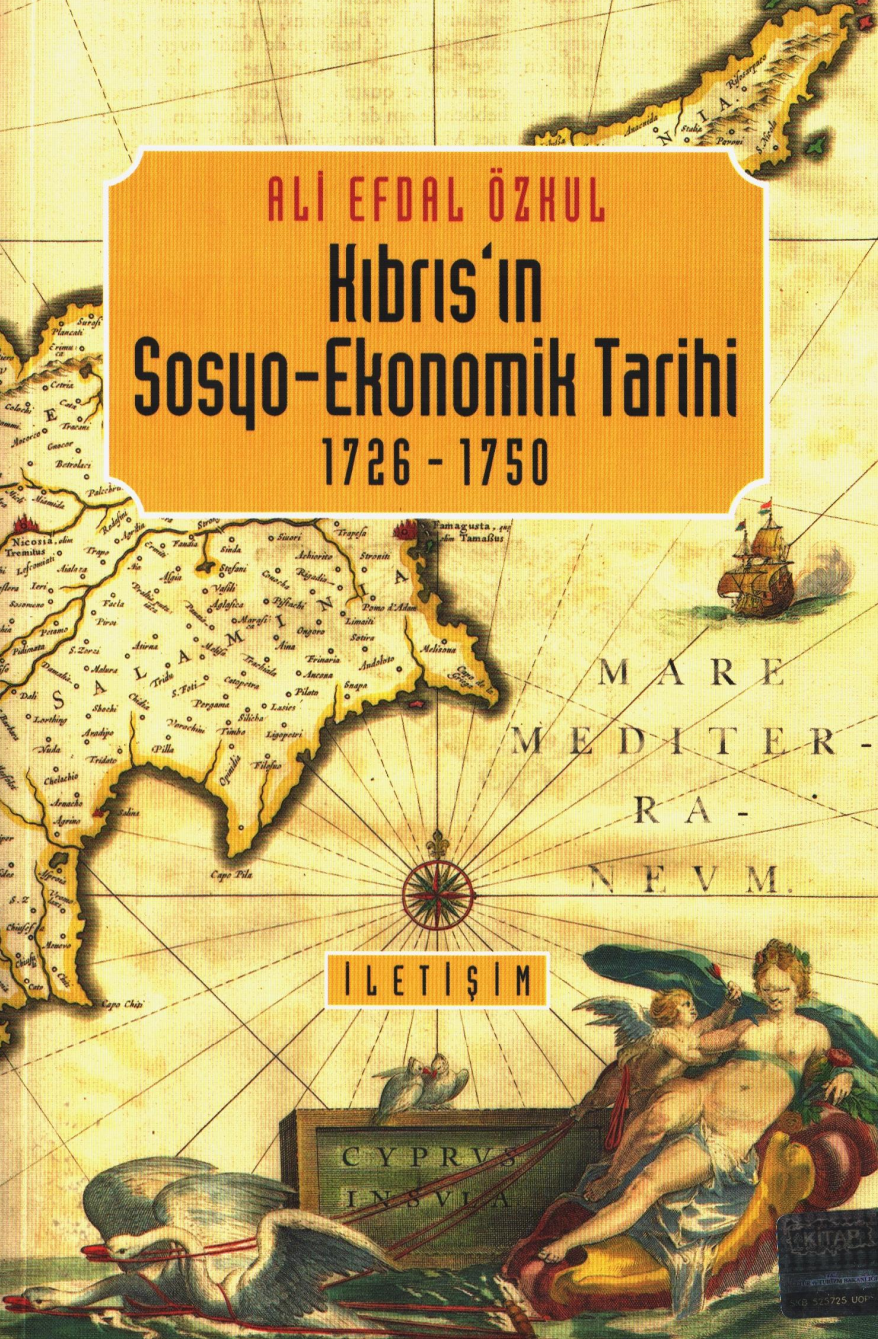
ALİ EFDAL ÖZKUL

Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi

1726 - 1750

İLETİŞİM

ALİ EFDAL ÖZKUL 20 Haziran 1972 Kıbrıs Gazimağusa'da doğdu. Lefkoşa Türk Maarif Koleji'nden mezun oldu (1990). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi (1991-1995). Bitirme tezi olarak "Lefkoşa'nın 4 Numaralı Şeriye Sicili (H. 1043-1046)" adlı çalışmayı yaptı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H. 1157-1161/1744-1748)" başlıklı tezle yüksek lisansını tamamladı (1995-1998). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)" başlıklı doktora tezini verdi (1998-2002). 2004 yılında yardımcı doçent oldu. Kıbrıs adasının sosyal, ekonomik ve siyasi tarihi konularında yayımlanmış çeşitli ulusal ve uluslararası makale ve bildirileri bulunmaktadır. Ayrıca yayınları arasında KKTC Milli Eğitim Bakanlığı için ortaöğretimde okutulmak üzere içinde bulunduğu komisyon tarafından yazılan *Kıbrıs Tarihi 1*, 2 kitapları da bulunmaktadır. Halen Yakın Doğu Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinin yanısıra Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma Merkezi Müdür Vekilliği ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkan Yardımcılığı görevlerini sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 1103 • Tarih Dizisi 35
ISBN 975-05-0352-X
© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)
2. BASKI 2006, İstanbul (500 adet)

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hasan Deniz
DÜZELTİ Serap Yeğen
DİZİN Hasan Deniz
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ALİ EFDAL ÖZKUL

Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)

iletişim

Ada ve Ebru'ya

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9

Sunuş 11

Önsöz 13

Kaynaklar 15

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş 27

Kıbrıs Adasının Tarihçesi 27

Osmanlı Fethi Öncesi Kıbrıs 29

Osmanlı Fethi ve Sonrası Kıbrıs (1571-1726) 34

İKİNCİ BÖLÜM

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (1726-1750) 47

Osmanlı Devletinin Kıbrıs'ta Kurduğu İdarî Düzen 47

Kıbrıs Ortodoks Kilisesine Verilen Haklar 92

Kıbrıs Ermeni Murahhasalığı 100

Kıbrıs Adasındaki Yabancı Devletlerin Konsolosları ve Tercümanları 104

Doğal Afetler 117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal Hayat 125

Aile Yapısı 126

Evlenme 126

Boşanma 133

Veraset-Ölüm 162

Vasi Tayini 172
Nafaka Takdiri 175
Evlâtlık (Tebenni) 184
Nüfus 187
Kıbrıs Adasının Nüfusunu Etkileyen Faktörler 190
Kıbrıs Adasının Nüfusu (1726-1750) 192
Sağlık 204
Toplumsal İlişkiler 206
Müslümanlar Arası İlişkiler 206
Gayrimüslimler Arası İlişkiler 212
Müslim-Gayrimüslim İlişkileri 217
Adî Davalar ve Cezaları 228
Kıbrıs Adasında Verilen Cezalar 228
Merkezin Adaya Yaptığı Sürgünler 238
Vakıflar 248
Kölelik 261

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ekonomik Yapı 271
Vergi 271
Cizye 277
Bedel-i Nüzul 286
Maişet-i Vali 288
Malikâne 292
Ticaret 304
Ticarî Davalar 304
Mülk Satışları 304
Hibe Kayıtları 317
Alacak-Verecek Davaları 319
Ticarî Faaliyetler 328
Esnaf Teşkilâtı ve Narh Sistemi 338
Esnaf Teşkilâtı 338
Narh Sistemi 346
Ziraat 366
Hayvancılık 379

Sonuç 387
Ekler 395
Kaynakça 443
Dizin 453

Kısaltmalar

A. D.	Anno Domini (Milâttan sonra)
A. DVN. KBM	Bâb-ı Âsâfî Dîvân-ı Hümâyûn Kıbrıs Mühimme Kalemi
A. DVN. KBŞ	Bâb-ı Âsâfî Dîvân-ı Hümâyûn Kıbrıs Şikâyeti Kalemi
a	akçe
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A. H.	Anno Hegiria (Hicri takvim)
B	Receb
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemaziyelâhir
Ca	Cemaziyelevvel
CRA	Cezâir ve Rakka Ahkâm defteri
çev.	çeviren
D. BŞM. KBE	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kıbrıs Emvâli
D. BŞM. KBK	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kıbrıs Kaleleri
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EMU	Eastern Mediterranean University
EÜ	Ege Üniversitesi
evr	Evâhir
evl	Evâil
evt	Evâsıt

g	guruş (kuruş)
GM.	gayrimüslim
gu.	gurre
H.	Hicri
haz.	hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
krş	karşılaştırınız
KŞS	Kıbrıs şer'iye sicili
L	Şevval
M	Muharrem
M.	Milâdî
MD	Mühimme defteri
M.Ö.	Milâttan önce
Mü.	Müslüman
M.S.	Milâttan sonra
N	Ramazan
nşr.	neşreden
ODMT	Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi
p	para
R	Rebiülâhir
Ra	Rebiülevvel
S	Safer
s	sayfa
se	selh
Ş	Şaban
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğeri
yay.	yayınlayan
Z	Zilhicce
Za	Zilkade

Sunuş

Târih, çok farklı sâiklerle ve biraz da bu sâiklerin etkilediği metodolojik tercih çeşitliliğine tâbi geniş bir inceleme alanı. Üzerinde felsefî akıl yürütmenin sunduğu sofistikasyon düzeylerine müracaât etmeksizin, kısaca "geçmiş" diye nitelediğimiz bir zaman diliminin, "bugün" için ne anlam ifâde ettiğini ise, en az iki biçimde cevaplandırmak mümkün. Bir cevap, zamanın döngüsel kavrayışında temellenen ve "târih tekerrürden ibârettir" deyişini çağrıştırır ki, geçmişin hâdiselerinden bugüne ilişkin dersler çıkarmak anlamında târihin asıl işlevini de belirlemektedir. İkinci cevap ise târihi, "geçmiş-bugün-gelecek" bağlantısı temelinde, zamanın sonsuz bir "ilerleme" olduğu kavrayışına bağlı bir biçimde anlama eğilimindedir. Buna göre târih, değişimin hep daha "iyi"ye doğru bir evrim olduğu inancıyla tâyin edilmiş düzenlilikler, yâni yasalar içermekte, târihçi de bu yasaları ortaya koymakla görevlidir.

Yanlarına tarihi, basitçe anlamı kendiliğinden açık belgelerde kayıtlı olaylar kümesi olarak kavramakla, insanın özgül bir toplumsal-kültürel bağlamdaki anlamlı eyleminin yorumlanması diye görmek gibi ampirist ve yorumsamacı yaklaşımları da eklememiz gereken bu felsefî-metodolojik tercihlerle ilgili sorunlar bir yana, târihin bir de popüler ilgi odağına yerleşen boyut içerdiği inkâr edilemez. Bu popüler ilginin kaynağında ise, 19. yüzyıl sonrası dünyâda ulus-devlet oluşturma hedefiyle tanımlanan milli-

yetçilik akımlarının târihe yüklediği ağır görevler yatmaktadır: Ernest Gellner'ın izinden giderek söylersek, homojen bir ulusal kültür yaratmak için geçmişin hem unutturulması, hem de yeniden inşâı.

19. yüzyıl sonlarından başlayıp, 20. yüzyıl boyunca etkilerini artıran Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin belirleyici etkisi altında, en dramatik sosyal, ekonomik ve politik tahripkârlıkların yaşandığı bir mekân olarak Kıbrıs, "tek ulus, tek devlet" veyâ "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" gibi milliyetçi formüllere tâbi kılınamamış olmasıyla özel bir dikkâti haketmektedir. Bu özel dikkât, Kıbrıs'ın, çok eski çağlara dek uzanan geçmişinde gözlenebilecek zengin kültürel çoğulluğun anlaşılmasını eblette gerektirmektedir. Bu gereklilik içinde, Kıbrıs'ın görece "kendi hâlinde," milliyetçilik tasallutundan uzak bir hayat sürebildiği 18. yüzyıl, çok etnik gruplu, çok cemaatli bir imparatorluktan milliyetçilikler dönemine geçişe takaddüm eden bir evre olarak anlamlı bir yere sâhiptir.

Değerli meslekdaşım Ali Efdâl Özkul'un şeriyye sicillerinden yola çıkarak hazırladığı, Kıbrıs'ın sosyal târihi hakkındaki bu çalışması, sâdece 18. yüzyıla odaklanmış titiz bir arşiv çalışması olmasıyla değil, Kıbrıs târihi hakkında, milliyetçi kavrayışın yarattığı bir tür "edinilmiş cehâlet" perdesini aralamaya dönük ciddî bir ilginin de başlangıcını oluşturma potansiyeli bakımından da önemlidir.

LEVENT KÖKER
Dikmen-Kıbrıs, 5 Aralık 2005

Önsöz

Kıbrıs adası, Doğu Akdeniz'deki ticarî, stratejik, jeo-politik vb. özellikleri dolayısıyla, tarih boyunca Akdeniz'e ve Akdeniz ticaretine egemen olmak isteyen devletlerin daima ilgisini çekmiştir. Tarihte, Kıbrıs'ı ele geçiren büyük küçük birçok devlet, adanın sahip olduğu zenginliklerden en üst seviyede yararlanmış; ancak bunların, çok azı dışında, hiçbirisi adayı öz vatanları olarak görmemiştir. Oysa Osmanlılar, 1571 yılında Kıbrıs'ı fethedince, adayı, kendi topraklarının bir parçası haline getirmek yolunda çok ciddî çabalar harcamışlardır. İlk önce Anadolu'dan yeteri kadar Türk nüfusu Kıbrıs'a göçürülerek, adanın, Osmanlı ülkesi ile olan bağları güçlendirilmiştir.

Kıbrıs'ı, ülke coğrafyasının seçkin bir parçası olarak benimseyen Osmanlılar, fethettikleri diğer yerlerde olduğu gibi, burada da, idarî ve adlî düzenlemelere öncelik verdiler. Toplumda huzur ve güvenin garantisi ve adaletin temsilcisi olan şer'iye mahkemeleri kuruldu. Bu adalet kurumları, Müslim ve gayrimüslimlerden oluşan Kıbrıs toplumunda, sosyal ve ekonomik boyutları olan evlenme, boşanma, alım satım, alacak-verecek, miras, veraset gibi çeşitli anlaşmazlıkların çözüldüğü yerler oldu. Toplumda, adaletin ve kanun hâkimiyetinin temsilcileri olan *kadı*ların, gördükleri çeşitli davalarda âdil davranmaları, Kıbrıslı gayrimüslimlerin de bu mahkemelere yoğun şekilde başvurmalarına neden oluyordu. *Kadı*nın huzurunda görülen ve karara bağlanan her türlü dava

defterlere kaydedilirdi. *Şer'iye sicilleri, kadı sicilleri* ya da *mahkeme tutanakları* gibi adlarla tanınan bu siciller, Osmanlı hukuk sisteminin nasıl işlediğinin anlaşılmasına hizmet ettiği gibi, özellikle sosyal tarih araştırmaları için paha biçilmez değerdedirler. Osmanlı yönetiminde, değişik din, dil, milliyet ve kültürlere mensup insanların arasında meydana gelen ve mahkemede sonuçlanan çeşitli olaylar defterlere yazılırdı. Söz konusu kaynaklarda yer alan bilgilerin ışığında, Kıbrıs gibi çeşitlilik gösteren bir yerin sosyal yapısını ortaya koymak mümkün olabilir. Dolayısıyla siciller, şehirlerin sosyo-ekonomik tarihlerini incelemek isteyen araştırmacıların ilk başvuracakları ana kaynaklardır. Son yıllarda şer'iye sicillerine dayalı yayınların artmış olması Osmanlı sosyo-ekonomik tarih araştırmaları için çok önemli bir kazançtır. Bu tür araştırmaların sonunda elde edilen veriler, geniş Osmanlı coğrafyasında yaşanan çeşitli olaylardan, özellikle sosyal ve ekonomik olanlarını karşılaştırma imkân ve fırsatı vermektedir.

Bu çalışmada, 1726-1750 yılları arasında Kıbrıs adasında görülen sosyo-ekonomik olaylar incelenmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda 1698-1726 ve 1750-1800 yılları arasındaki zaman dilimi araştırılmıştı. Bizim çalışmamızla birlikte, böylece 1698-1800 yıllarını kapsayan Kıbrıs'ın sosyo-ekonomik tarihi ortaya çıkmış olmaktadır.

Söz konusu çalışmamız temelde Kıbrıs şer'iye sicillerine dayanmaktadır. Bunun yanında konuyla ilgili arşiv ve kütüphane malzemesi ile seyahatnameler ve araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasına imkân sağlayıp gerekli yönlendirmeleri ve düzeltmeleri yapan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Necdet Öztürk'e, şer'iye sicillerinin fotokopilerini edinmemde ve bazı kaynaklara ulaşmamda gerekli yardımları yapan Kıbrıs Vakıflar Dairesi Arşivi personeline, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Müdürü sayın Gökhan Şengör'e, hocam Prof. Dr. M. Akif Erdoğru'ya ve söz konusu araştırmanın müsveddelerini okuyan Doç. Dr. Ceval Kaya'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.. Ayrıca bu çalışmanın başından itibaren bana her türlü desteği veren eşim Ebru'ya minnettarım.

ALİ EFDAL ÖZKUL
Lefkoşa, 2005

Kaynaklar

Bu araştırmada, öncelikle kullanılan malzeme Kıbrıs şer'iye sicilleri olmuştur. Bu kaynakların boş bıraktığı yerler ise, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kıbrıs Emvâli, Kıbrıs kaleleri, Cezâir ve Rakka Ahkâm defteri, Mühimme defterleri ile Kıbrıs tarihi konulu yazmalardan çıkarılan bilgilerle doldurulmaya çalışılmıştır.

1. BOA Kaynakları

Söz konusu çalışmada, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kıbrıs ile doğrudan ilgili olan A.DVN.KBM (Bâb-ı Âsâfî Divân-ı Hümâyûn Kıbrıs Mühimme Kalemi, Dosya No: 1) ile A. DVN. KBŞ. (Bâb-ı Âsâfî Divân-ı Hümâyûn Kıbrıs Şikâyeti Kalemi, Dosya No: 1) dosyalarında yapılan incelemede, buradaki kayıtların daha çok ilgili yıllardan sonraki devreye, yani 18. yüzyılın ikinci yarısının sonrasına ait bilgiler olduğu anlaşılmıştır. Yalnız bu dosyalar içerisinde çalışılan yıllara ait olduğu düşünülen bazı gömlekler kullanılmaz hâlde olduğundan eksiktir. Meselâ, A. DVN. KBŞ. 1 Numaralı dosyanın 3-6, 10, 13,19, 20, 24, 31, 35, 42, 45, 46 numaralı gömlekleri gibi. Dolayısıyla araştırılan dönemle ilgili olarak arşiv malzemesi-

ne dayanan bilgilerin esas kaynağı 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154 nolu Mühimme defterleridir. Ayrıca Cezâir ve Rakka Ahkâm defterlerinden, çalışılan dönemle ilgili olan 1 nolu defter incelenerek, söz konusu yıllarda Kıbrıs'a yapılan tayinler ve adadan yapılan şikâyetlerle alâkalı bilgiler değerlendirilmiştir. Bu kaynakların dışında D. BŞM. KBE (Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kıbrıs Emvâli), D. BŞM. KBK. (Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kıbrıs Kaleleri) belgelerindeki özellikle Kıbrıs'ın siyasî, sosyal, askerî, hukukî ve ekonomik durumu hakkında bilgi veren vesikalardan da faydalanılmıştır.

2. Kıbrıs Şer'iye Sicilleri

Şer'iye sicilleri, 15. yüzyılın ortalarından başlayarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı devletinin özellikle sosyal ve ekonomik tarihine ışık tutmaları bakımından son derece önemlidirler. Bundan dolayı her vilayet ve kazanın mahkeme sicilleri, o bölgenin en zengin ve en güvenilir tarih kaynaklarındandır.[1]

Çalışmaya esas teşkil eden kaynaklardan Kıbrıs şer'iye sicilleri üzerinde ilk kapsamlı çalışmayı yapan, Vergi H. Bedevi'dir. Bedevi, bu çalışmasında sicillerin sosyal tarih için önemini belirttikten sonra Osmanlı dönemine ait Kıbrıs şer'iye sicillerinin nerede ve nasıl korunduklarını, sayfa sayıları ile kaç adet olduklarını söyledikten sonra, tüm sicillerdeki İslâmiyet'e geçme kayıtlarından elde ettiği sonuçları vermiştir. Bedevi, Lefkoşa şer'iye sicillerinin 54 defter olduğunu da söylüyor.[2] Bu 54 defter, Lefkoşa Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunmaktadır.[3] Çevikel, bun-

1 İ. H. Uzunçarşılı, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü*, 29/5, (1935), 365. Şer'iye sicilleri hakkında genel olarak bkz. M. İlgürel, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, sayı 28-29 (1975), s. 123-166; Y. Halaçoğlu, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, sayı 30 (1976), s. 99-108; A. Akgündüz, *Şer'iye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Katoloğu ve Seçme Hükümler*, İstanbul 1988.

2 V. H. Bedevi, "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 139.

3 A. E. Özkul, *Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H.1157-1161/ M.1744-1748)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 1.

lardan 37 numaralı defterin bugün ortada bulunmadığını belirtiyor.[4] Bu sicillerin dışında Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde de bazı sicil defterleri ve parçalarının bulunduğunu kimi araştırmacılar zikretmektedir.[5] Ayrıca son yıllarda Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde de bir miktar kadı sicili bulunduğu, yalnız bunların daha çok parçalar halinde oldukları anlaşılıyor.[6]

Lefkoşa'da Vakıflar Dairesi Arşivi'nde bulunan sicillerin numaralandırılmasında problem söz konusu olup bir defterin üzerinde iki numara yer almaktadır. Bu karışıklığı giderebilmek için yakın zamanlarda yeniden numaralandırma yapılmıştır. O yüzden, bazı araştırmacıların verdikleri defter numaralarında değişiklikler olmuştur. Örneğin, *Kıbrıs'ın 18 Numaralı Şer'iye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1251-1262 M 1836-1845)* başlıklı yüksek lisans tezini[7] hazırlayan araştırmacının kullandığı sicilin gerçek numarası, son numaralandırmaya göre 37'dir.[8]

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki şer'iye sicil defterlerinden birisi olan H. 1105-1106 yıllarına ait defter, Alman araştırmacı J. Merkelbach tarafından 1991 yılında yayımlanmıştır. Merkelbach'ın bu çalışması üç bölümden ibaret olup ilk bölümde, incelediği defterdeki 574 davanın tamamını Almanca'ya çevirmiş; ikinci bölümde ise, bu davaları üç başlık altında konularına göre toplamıştır. O, eserinin sonunda, defterin içerisinden seçtiği 34 adet belgenin tam transkripsiyonlu çevirisi ile orjinal metinlerini, Kıbrıs'a ait üç harita, yer ve şahıs adları dizini ile çalışmada geçen terimlerin fihristini vermiştir.[9]

4 N. Çevikel, "KKTC Milli Arşivi Şeriye Sicilleri", *Toplumsal Tarih*, XIII/78, (2000), 18.

5 K. Çiçek, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H/1698-1726 A.D.*, University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s. 10.

6 Çevikel, Milli Arşiv, s. 19.

7 O. Akgör, *Kıbrıs'ın 18 Numaralı Şeriye Sicili (transkripsiyon ve değerlendirme) H. 1251-1262 M. 1836-1845*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

8 Bedevi, "a.g.m.", s. 139 vd.

9 J. Merkelbach, *Die Protokolle des Kadiamtes Nikosia aus den Jahren 1105-06 (1693-1695), (Übersetzung und Kommentierung)*, Frankfurt am Main, 1991. Bu

Kıbrıs sicillerini kullanarak 1992 yılında doktora tezi yapan Kemal Çiçek, belki de sicillerin bir dönemiyle ilgili ilk en kapsamlı çalışmayı yapan araştırıcıdır. Çiçek, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D.* adlı doktora tezinde,[10] Kıbrıs'taki gayrimüslimlerin sosyal ve hukukî durumlarını incelemiştir. Araştırmacı çalışmasını iki ana kısma ayırmıştır. Birinci kısım dört başlık altında ele alınmıştır. Birinci bölümde kendi çalışmasına kadar olan şer'iye sicillerinde yapılan araştırmalara değinip yorumlarda bulunmuştur. İkinci bölümde ise, sicillerin karakteristiklerini, diplomatik ve ilmî açıdan değerlendirmesini yapmış, bir sonraki bölümde, 18. yüzyılda adadaki yönetim ile kilisenin ve saray tercümanlarının durumunu inceledikten sonra bu yüzyıldaki Kıbrıs adasının nüfusunu tespit etmeye çalışmıştır. Bu kısmın son bölümünde ise, Kıbrıs'taki yönetimin adalet anlayışı ve zimmilerin mahkemeye olan güvenleri ve kullanma sıklıkları ele alınmıştır.

Çiçek, çalışmasının ikinci kısmında ise, birinci kısımda verilen genel yorumları özele indirgemiş ve bazı konularda önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu kısım, altı bölümde incelenmiştir. Tezin sonunda ise, araştırmacı beş farklı davadan örnekler sunmuştur. Ayrıca Çiçek, incelediği dönemde sicillerde geçen kazaları ve köyleri göstermiş, Lefkoşa kazasının mahalleleri ve köylerinin bir listesini çıkarmış ve Kıbrıs adasında görev yapan resmî görevlilerin de adlarını vermiştir.

Kıbrıs Beylerbeyliği 1570-1670 adlı doktora tezi hazırlayan bir başka araştırmacı ise; Recep Dündar'dır. Dündar, 1998 yılında bitirdiği doktora tezinde,[11] Osmanlı arşivlerindeki kaynakların yanında ilk dört şer'iye sicilini de kullanmıştır. Araştırmacı çalışmasının başında yararlandığı kaynakları ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. 1571 Osmanlı fethine kadarki Kıbrıs tarihini özetleyen Dündar daha sonra adanın Osmanlılar tarafından fethi

---

eserin eleştirisel bir tanıtımı için bkz. K. Çiçek, "Lefkoşa Kadı Sicilleri", *Tarih ve Toplum*, XVII/98, (1992), 62 vd.

10 Bkz. yukarıda dipnot 5.

11 R. Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

üzerinde durmuştur. Dündar, tezinin daha sonraki sayfalarında ise Osmanlı devletinin Kıbrıs'ta kurduğu idarî düzen, askerî teşkilât, sosyal, ekonomik ve zirai hayata ilişkin bilgiler vermiştir. Tezin sonundaki ekler kısmında, Kıbrıs adasında bulunan kazaların ve köylerin listelerini, Lefkoşa ve Mağusa kalelerinin yer aldığı haritalarla genel Kıbrıs haritasını ve adaya yapılan sürgünleri gösteren fermanların fotokopilerini vermiştir.

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Siyasi, İdari, Toplumsal ve Ekonomik Şartları adlı doktora tezi hazırlayan diğer araştırmacı ise Nuri Çevikel'dir. Çevikel, 1999 yılında bitirdiği doktora tezini[12] 2000 yılında, *Kıbrıs Eyâleti, Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)* adıyla kitaba dönüştürmüştür. Çevikel, İstanbul Başbakanlık Arşivi'ndeki vesikaların yanı sıra Kıbrıs şer'iye sicillerinden 20, 21 ve 22 numaralı defterleri kullanmıştır. Çevikel, eserinde kullandığı kaynakları tanıttıktan sonra giriş bölümünde Kıbrıs'ın coğrafî, jeopolitik ve fizikî özelliklerinden söz etmiştir. O, giriş dışında beş bölümden oluşan çalışmasında, ilk önce Kıbrıs'ın Osmanlı fethinden önceki ve fetihle birlikte 1750 yılına kadar olan siyasî tarihini özet olarak anlatmıştır. İkinci bölümde ise, Kıbrıs adasının yönetim alanındaki yapılanmasından söz etmiştir. Üçüncü bölümde Kıbrıs'taki yöneticilerin durumu, adanın dış dünyayla ilişkileri ve adada meydana gelen doğal afetler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise, ada toplumunun genel durumuna değinilerek, toplum içindeki hareketlilikler ve ilişkiler üzerinde durulmuştur. Eserin son bölümünde, Kıbrıs'taki ekonomik yapı incelenmiştir. Çevikel, eserinin ekler kısmında bazı belgelerin çeviri metnini ve orjinallerini de vermiştir. Ayrıca ilgili yıllarda Kıbrıs'ta görev yapan resmî görevlilerin bir listesiyle, Lefkoşa'nın mahallelerinin ve İslâm dinini seçen gayrimüslimlerin listesi çalışmaya eklenmiştir.

Lefkoşa sicilleri üzerinde çeşitli üniversitelerde yüksek lisans tezleri de yapılmıştır. Mehmet Ali Durmuş, Kıbrıs'ın 7

12 N. Çevikel, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Siyasi, İdari, Toplumsal ve Ekonomik Şartları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.

numaralı şer'iye sicilini transkripsiyonlayarak değerlendirmiştir. Durmuş, 1997 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde[13] önce sicillerin önemine işaret ederek kısa bir giriş yaptıktan sonra Lefkoşa mahkemesini ve buradaki görevlileri tanıtmıştır. İncelenen defterdeki kayıtların tasnifi yapılarak, onlarla ilgili yorumlar verilmiştir. Çalışmanın diğer bölümünde ise, defterin transkripsiyonlu metni yer almaktadır. Durmuş, çalışmanın son bölümüne adı geçen defterin bir fotokopisini de eklemiştir.

Bir diğer yüksek lisans tezini[14] ise biz yapmış bulunuyoruz. Söz konusu bu çalışmada, Lefkoşa şer'iye defterlerinden 17 numaralı defterin transkripsiyonlu değerlendirilmesi yapılmıştır. Giriş bölümünde tezin amacı ve sicilin kapsamı ile birlikte sicilde geçen mülk satışları, vakıf kayıtları ve tayin beratları gibi hükümlerin yüzdelik olarak oranları verilmiştir. Daha sonra Lefkoşa mahkemesinde bulunan görevliler tanıtılarak defterden örnekler sunulmuştur. Bir sonraki bölümde ise, incelenen defterde ortaya çıkan kayıtlar bölümlere ayrılarak irdelenmiştir. Belgelerin transkripsiyonlu çevirisi verildikten sonra çalışmanın nihayetinde terminolojik bir sözlük oluşturularak, adı geçen defterin fotokopisi eklenmiştir.

Lefkoşa şer'iye sicilleri ile ilgili bir başka yüksek lisans tezini, Olcay Akgör yapmıştır. Akgör de incelediği defterin transkripsiyonlu bir değerlendirmesini yapmıştır.

Lefkoşa mahkeme defterlerinden bir tanesi Ege Üniversitesi'nde lisans tezi olarak incelenmiştir. Lefkoşa şer'iye sicillerinden 4 numaralı defterin yarısının transkripsiyonlu değerlendirmesini biz yaptık;[15] diğer yarısını ise, Ömer Bıyık yapmıştır.[16] Bu çalış-

13 M. A. Durmuş, *Hicri 1120-21 Tarihli Lefkoşa'nın 7 Numaralı Şer'iye Sicili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

14 Özkul, *Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H. 1157-1161/ M. 1744-1748)*.

15 A. E. Özkul, *Lefkoşa'nın 4 numaralı Şer'iye Sicili (H. 1043-1046)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Kısım II, İzmir 1995.

16 Ö. Bıyık, *Lefkoşa'nın 4 numaralı Şer'iye Sicili (H. 1043-1046)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Kısım I, İzmir 1995.

mada defter ortasından ikiye bölünerek, her iki kısmının da transkripsiyonlu değerlendirmesi yapılmıştır. Yalnız buradaki çalışma, değerlendirmeden daha çok defterin çevirisi niteliğindedir. Defterin birinci kısmındaki belgelerin çoğunluğu Kıbrıs'ın sosyal ve ekonomik hayatıyla, ikinci kısmındakiler ise daha çok adanın idarî yapısıyla alâkalıdır.

Kıbrıs şer'iye sicilleri üzerinde çalışan yabancı araştırmacıların başında Ronald C. Jennings gelmektedir. Jennings, Lefkoşa şer'iye sicillerinin ilk dördünü kullanarak, 1580-1640 yılları arasındaki döneme ait sosyo-ekonomik konulardaki araştırmalarını, 1993 yılında *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640* adı altında bir kitap haline getirmiştir. Onun bu eserinden başka Kıbrıs adasındaki siyahî köleler,[17] çekirge istilâsı,[18] ziraat,[19] boşanma[20] gibi konularda yayımlamış olduğu makalelerinin tamamına yakınının kaynağını Lefkoşa şer'iye sicillerinin oluşturduğu görülmektedir.

Kıbrıs şer'iye sicillerini yoğun bir şekilde kullanan bir başka araştırmacı ise, Mehmet Akif Erdoğru'dur. Erdoğru'nun, Kıbrıs şekerhâneleri,[21] Kıbrıs yeniçerileri,[22] Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar,[23] Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida[24] vb. konularda sicillere dayanan birçok çalışması bulunmaktadır.

17 R. C. Jennings, "Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus 1590-1640", *JESHO*, XXX, 286-301.

18 R. C. Jennings, "The Locust Problem in Cyprus", *BSOAS*, LI/2, (1988), 279-313.

19 R. C. Jennings, "Village Agriculture in Cyprus", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul 21-25 Ağustos 1989)*, İstanbul 1989, s. 464-476.

20 R. C. Jennings, "Divorce In The Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1649", *Studia Islamica*, Paris 1993, LXXVIII, 155-167.

21 M. A. Erdoğru, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul 1998, s. 71-82.

22 M. A. Erdoğru, "Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar (1593-1640)", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2002, s. 309-325.

23 M. A. Erdoğru "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar 1580-1640", *Tarih Boyunca Türklerde Ev Ve Aile Semineri 25-26 Mayıs 1998 Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2000, s. 155-200.

24 M. A. Erdoğru, "Osmanlı Kıbrısında İhtida Meselesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 163-171.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmamızın ana kaynağını Lefkoşa Vakıflar Dairesi'nde bulunan altı defter ile Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde değişik sayıda parçalar halinde bulunan Kıbrıs şer'iye sicilleri oluşturmaktadır. İncelenen döneme ait Lefkoşa şer'iye sicil defterlerinin tümü kullanılmaya çalışılmıştır. Bunlara bir de Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinde bulunan araştırma yapılan yıllara ait 12 sayfalık bir sicil defteri parçası eklenmiştir. Kullanılan siciller ve sayfa adetleri şöyledir:

Defter No	*Yılları*	*Sayfa Adeti*
12	1136-1139 (M.1723-1726)	147
13	1139-1147 (M. 1726-1734)	227
14	1144-1148 (M. 1731-1735)	130
15	1148-1156 (M. 1735-1743)	241
16	1158-1164 (M.1745-1751)	227
17	1157-1161 (M. 1744-1748)	107
1/1e	1138-1139 (M.1725/6-1726)	12

İncelenen siciller, Osmanlı devletinin genelinde tutulan mahkeme defterlerine benzemektedirler. Siciller, genellikle 160x400 mm ölçülerinde olup çoğunlukla *talik* kırmasıyla yazılmışlardır. Defterlerde kullanılan yazın, kaydı yapılan belgeye göre değişmektedir. Meselâ, maliye ile ilgili bir konunun siyakatla, merkezin gönderdiği bir fermanın ya da tayin beratının ise, divanî yazı ile yazıldığı görülmektedir. Bazı defterlerdeki kayıtlar tarih sırası takip ederken, bazen buna uyulmamıştır. Yani aynı sayfada birbirini takip eden iki hükmün arasında, bu kayıtların tarihinden bir iki ay hatta bir sene sonra yazılanlar olabilmektedir. Kimi kayıtların altında ise dönemin kadısının adına da rastlanmaktadır. Defterlerdeki sayfalar düzgün bir şekilde doldurulmaya çalışılmış, eğer boş kalan yerler kalırsa buralar karalanmıştır. Bir şer'iye sicil defterinin sayfasında ortalama 5-6 hüküm bulunduğu gibi, 10 tane kısa hüküm de bulunabilmektedir. Ancak, özellikle merkezin gönderdiği fermanlarda, iki üç sayfa devam eden uzun hükümler de kimi defterler de yer almaktadır.

Kıbrıs'ın sosyo-ekonomik tarihine dair birçok bilgiyi içinde saklayan şer'iye sicillerinin bir bölüğü son derece kaliteli kâ-

ğıtlara yazılmıştır. Böyle olmakla birlikte, zamanla çeşitli sebeplerle, kimi defterlerin bazı sayfaları okunamayacak duruma gelmiştir. Belgelerin yazımında yerel kâtiplerin kullanıldığı, yerel ağızla ilgili kelimelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, bir belgede kâtip "çavuş" kelimesini "çağuş" şeklinde yazmıştır.[25] Ayrıca kâtiplerin bazı yer ve şahıs adlarını farklı imlâlarla yazdıkları da görülmektedir. Meselâ, tosun kelimesi طوصون şeklinde yazılması gerekirken توسون şeklinde imlâ edilmiştir.[26] Şüphesiz, imlâ ile ilgili bu tür örnekleri daha da artırmak mümkündür.

Çalışmada kullanılan sicillerde, Kıbrıs'ın sosyo-ekonomik yapısı hakkında elde edilen bilgilerin yanı sıra, siyasî olaylarla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. İncelenen altı defter ve on iki sayfalık defter parçası, sosyal konular bakımından oldukça zengindir. Merkezden Kıbrıs adasındaki resmî görevlilere gönderilen her türlü tayin beratının kadı tarafından sicile kaydedilmesi gerektiğinden, ilgili yıllar içerisinde, Kıbrıs'ta görev yapan resmî görevlilerin tamamına yakınının tayin beratlarına ulaşılmak mümkündür. Diğer taraftan her sicil defteri, defterde yer alan davaların konusu bakımından birbirinden farklılıklar göstermektedir. Örneğin, 13 numaralı defterde sosyo-ekonomik konulu davalar ağırlıktayken, buna karşılık, 17 numaralı defterde ise, merkezden gönderilen çeşitli ferman ve beratlar çoğunluktadır.

Kullanılan şer'iye sicilleri adanın en büyük mahkemesi olan Lefkoşa mahkemesine ait olduğundan, bu defterlerde hemen hemen Kıbrıs'ın her bölgesinden dava bulunmakla birlikte, dava sayısı bakımından Lefkoşa ve ona bağlı köyler yoğunluk göstermektedir. Her ne kadar bu defterlerde Kıbrıs adasının diğer kazalarında görevli kadı veya naiplerin adlarına ve baktıkları davalara dair kayıtlara rastlansa bile, henüz bugüne kadar hiçbir araştırmacı kazalarda görev yapan kadı veya naiple-

25 KŞS, 17/15-1. Burada ilk önce defter numarası verilmiş, daha sonra sırasıyla sayfa sayısı ve hüküm numarası belirtilmiş ve çalışmanın tamamında, sicillere yapılan atıflarda bu yol izlenmiştir.

26 KŞS, 13/67-4.

re ait bir deftere rastlamamıştır. Bazı araştırmacılar, bu defterlerin çeşitli sebeplerden dolayı kaybolmuş olabileceklerine dair görüş belirtmektedirler.[27]

Kıbrıs şer'iye sicillerinde Kıbrıs toplumunda yaşayan insanlarla ilgili her türlü bilgiyi bulmak mümkündür. Kadı tarafından belirli aralıklarla tespit edilen narh, ürünlerin narhın verildiği tarihteki fiyatları gibi konular da sicillerde yer almaktadır. Bazı belgelerde, kazalarda görev yapan kimi kadılar, kendilerine davaların pek gelmediği durumlarda, diğer köyleri dolaşarak zorla köylülerin davalarına baktığı şikâyetleri yapılmaktaydı. Bu da halkın her zaman mahkemeye başvurmadığını ya da en azından merkezdekiler kadar ihtiyaç duymadıklarını göstermektedir. Aralarında çeşitli anlaşmazlık çıkan insanlar, mahkeme masrafından kurtulmak için, problemlerini kendi aralarında çözmeyi tercih ediyorlardı. Şer'iye sicillerinin sosyal tarih açısından ifade ettiği anlam kısaca böyleyken, siyasî ve ekonomik tarih için, adı geçen kaynaklardan gözle görülür sonuçlar çıkarmak mümkündür.

3. Yazmalar

Bu çalışmamızda, şer'iye sicilleri ve arşiv belgeleri yanında Kıbrıs tarihi ile ilgili yazmalardan da gerektiği ölçüde yararlanılmıştır. Söz konusu bazı yazmalar üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Harid Fedai, Pîrî Efendi'nin 979 H. tarihinde yazdığı *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* adlı tarihini 1997 yılında yayımlamıştır. Fedai'nin çalıştığı nüsha Topkapı Sarayı Revan Kitaplığı'nda 1294 numarada kayıtlıdır. Araştırmacı, üzerinde çalıştığı nüshayı, Kıbrıslı meşhur sadrazamlardan Kâmil Paşa'nın torunlarından Perihan Arıburun'un elindeki nüshayla karşılaştırdığını, iki nüsha arasında büyük farklar bulunmadığını, ancak Perihan Hanım'ın elindeki nüshanın adının *Cezîre-i Fetihnâme-i Kıbrıs* şeklinde yazıldığını belirtmektedir.[28]

27 Çiçek, *a.g.t.*, s. 13; N. Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti, Yönetim Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazimağusa 2000, s. xxxii.

28 H. Fedai, *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs*, Ankara 1997, s. xxi-xxiv.

Bir başka Kıbrıs fetihnamesi ise, Özcan Mert tarafından yayımlanan *Şerîfî'nin Fetih-nâme-i Kıbrıs* adlı eseridir. Bu yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar bölümünde 3851 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[29] Bu fetihname önce Agâh Sırrı Levend[30] tarafından sonra da Özcan Mert tarafından tanıtılmıştır.[31] Daha sonra 1974 yılında Mert, Kıbrıs'ın en eski fetihnamesini, fotokopisini de vererek yayımlamıştır. Mert'in tespitine göre bu eser, Lefkoşa'nın fethine kadar gelmekte olup, Kıbrıs'ın 1571'de Osmanlılar tarafından fethinden sonra yazılmıştır.[32] Nuri Çevikel söz konusu fetihnamenin bir başka nüshasının Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtmekte ve adının da *Fethiyye-i Berâ-yı Cezîre-i Kıbrus* olduğunu ve Avusturya Milli Kütüphanesi'nde 1111 numarada kayıtlı bulunduğunu söylemektedir.[33] Avusturya Milli Kütüphanesi'nde 1015 numarada bulunan *Tarih-i Kıbrıs*'ın bir nüshası Münevver Durmuşoğlu tarafından 1965 yılında, başka bir kısmı ise Y. Eribe Ilgaz tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisans tezi olarak yapılmıştır.[34]

4. Araştırmalar

Üzerinde çalıştığımız konuyla alâkalı olan çok sayıdaki makale ya da eser türünden yayınlara ilgili yerlerde göndermeler yapılmıştır. Söz konusu bu araştırmalarda varılan sonuçlar, Kıbrıs adasındaki sosyo-ekonomik hayatın, Osmanlı ülkesinin başka bölgeleriyle olan farklılık ve benzerliklerini anlamamıza hizmet ettiğini vurgulamak gerekir.

---

29 Ö. Mert, "Şerîfî'nin Fetih-nâme-i Kıbrıs", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 4-5 (ayrı basım), İstanbul 1974, s. 1.

30 A. S. Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956, s. 83 vd.

31 Ö. Mert, "Kıbrıs Türk Tarihçiliği", *Türk Kültürü*, VII/92, (1970), 5.

32 Mert, "Şerîfî", s. 50.

33 N. Çevikel, "Kıbrıs Fetihnâmeleri Hakkında Yeni Bir Gelişme: Avusturya Millî Kütüphanesi (Viyana) Fetihnâmesi", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000*, Gazimağusa 2000, I, 69.

34 Söz konusu çalışmalar için bkz. Mert, "Şerîfî", s. 49.

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Kıbrıs Adasının Tarihçesi

Bu bölümde, 1571 yılında Osmanlılar tarafından fethinden önceki Kıbrıs'ın tarihçesi ile Osmanlı fethinden itibaren 1726 yılına kadarki Kıbrıs tarihi üzerinde kısaca durulacaktır.

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Toroslar'ın çevrelediği Çukurova ile Amanoslar'ın kuşattığı bugünkü Hatay bölgeleri arasında bulunan ada, bu kara parçalarıyla bir bütünlük oluşturmaktadır.[1] Kıbrıs adası, 9.251 km² yüzölçümüne sahip olup Türkiye'den 70, Suriye'den 100, Rodos'tan 400, Mısır'dan 370 ve Yunanistan'dan 800 km uzaklıkta bulunmaktadır.[2] Girintili çıkıntılı 782 km uzunluğundaki bir sahile ve kendine has bir şekle sahip olan Kıbrıs,[3] Akdeniz'in kuzeydoğu bölgesinde 34° 33' ve

1 *Osmanlı Idaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, bir komisyon tarafından hazırlanmış, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın No 43, Ankara 2000, s. 3.

2 C. A. Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 15 vd.

3 C. Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 42.

35° 41' kuzey enlemleri ve 32° 17' ile 34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır.[4]

Kıbrıs adası, kuzeyindeki Kormacit (Kormakiti) yarımadasından başlayarak, doğuda Karpaz yarımadasına doğru uzanan ve en yüksek zirveleri 1.000 metreyi nadiren aşan Girne-Karpaz sıradağları (Beşparmak) ile güneyde yer alan ve yüksekliği 2.000 metreye yaklaşan bir dağ kitlesi olan Trodos (Karlı dağ) ve bunların arasında yer alan çukur alandan (orta çukur) meydana gelir.[5]

Kıbrıs adasının ovaları ise, orta çukur alan olan Mesarya ovası ve batıda Omorfa ovası olmak üzere iki tanedir.[6] Bu ovalara adanın kıyıları boyunca uzanan küçük kıyı ovaları da eklenebilir.[7]

Kıbrıs'ın doğudaki en uç noktası olan Ayandreya (Zafer) ve batıdaki en uç noktası olan Arnavut burnu arasındaki uzaklık 141 mildir (226 km); adanın genişliği ise, kuzeydeki Kormacit (Koruçam) burnuyla, güneydeki Gata (Kedi) burnu arası 60 mildir (96 km).[8]

Kıbrıs adasının sahilleri girintili çıkıntılı olduklarından, dört tarafında doğal limanlar bulunmaktadır. Kıbrıs'ın kuzeybatı taraflarında yüksek kıyı tipi görülmektedir. Adada bulunan başlıca limanlar ise, Mağusa (Gazimağusa), Tuzla (Larnaka), Leymesun (Limasol), Baf, Poli, İksero ve Girne'dir.[9] Kıbrıs'ın başlıca körfezleri arasında Mağusa, Tuzla (Larnaka), Ağratur, Piskopu (Yalova), Hirsofu ve Omorfa (Güzelyurt) yer almaktadır. Kıbrıs adasının önemli burunları doğuda Ayandrea (Zafer), Elya, Greko (Poyraz) ve Pile; batıda Drepanum ve Arnavut (Akama); güneyde Çite, Dolos, Gata (Kedi), Zevgari, Aspro; kuzeyde ise Pomo, Kormacit (Koruçam) ve Plakoti'dir.[10]

---

4 H. F. Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşa 1988, s. 1.

5 Gürsoy, *a.g.e.*, s. 42 vd.

6 B. H. Hakeri, *Başlangıcından 1878' e Dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara 1993, s. 11.

7 G. Yorgancıoğlu, *Fiziki Kıbrıs Coğrafyası*, Lefkoşa 1998, s. 34.

8 B. S. Gürsel, "Türkiye ile Coğrafi İlişkileri ve Teşekkülü", *Kaynak*, sayı 1, (Lefkoşa 1976), s. 9.

9 Hakeri, *a.g.e.*, s. 9 vd.

10 A. C. Gazioğlu, *Yavruvatan Kıbrıs*, Lefkoşa 1960, s. 10.

Kıbrıs'ın akarsuları arasında Kanlıdere (Pedios), Çakıllı (Yialias), Maratasa, Diarizo, Ezusa, Yermasoya, Kuris ve Xeropotamos (Kurium) bulunmakta; bunlardan Kanlıdere, Çakıllı dere Mağusa körfezinde; Maratasa deresi Omorfa körfezinde; Kuris deresi ise Piskopu körfezinde denize dökülmektedir.[11] Bu çalışmada kullanılan şer'iye sicillerinde Kuris deresi Piskopu nehri olarak zikredilmektedir.[12]

Kıbrıs adasının belli başlı pınarları ise, Değirmenlik, Lapta, Karava, Yeroskipos ve Arpera'ydı.[13] Kıbrıs'ta bulunan göller ise Tuzla'daki Tuz gölü, Ağratur yakınlarındaki Ağratur gölü ve Sotira ile Paralimi köyleri arasında Paralimni'dir.[14]

Kıbrıs'ın ılıman ikliminden dolayı burada birçok ürün kolaylıkla yetiştirilebilmektedir. Bu ürünler arasında arpa, buğday, limon, nar, armut, harnup (keçi boynuzu), zeytin, şeker kamışı, tütün, pamuk ve üzüm sayılabilir. Akdeniz bölgesinin bitki örtüsü olan maki burada da yoğun şekilde görülmektedir. İlk çağlarda Kıbrıs adası ormanlarla kaplı olmasına rağmen, günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı ancak adanın %20'sinde ormanlık alan bulunmaktadır.[15] Yeraltı zenginlikleri bakımından ise, Kıbrıs'ta az miktarda altın ve gümüş, bunların yanı sıra bol miktarda bakır, amyant ve krom yatakları vardır.[16]

Osmanlı Fethi Öncesi Kıbrıs

Kıbrıs adası, Doğu Akdeniz'deki coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca birçok devlete ev sahipliği yapmıştır. Onların kültürlerini yansıtan izlerin bazıları günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır. Kıbrıs, bu özelliğinden dolayı şu anki adını alıncaya kadar, tarih boyunca birçok isimle anılmıştır. Mısır ve Hitit kaynaklarında adaya Alaşya (Alasya) veya Asi denilmek-

11 Gazioğlu, *Yavruvatan Kıbrıs*, s. 8.

12 *KŞS*, 13/150-2.

13 Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 9.

14 Hakeri, *a.g.e.*, s. 12.

15 B. Darkot, "Kıbrıs", *İA*, VI, 672.

16 Hakeri, *a.g.e.*, s. 10.

tedir.[17] Aslında Alaşya, Pedios'un (Kanlıdere) denize döküldüğü yerde kurulmuş ve sonraları Engomi diye anılacak olan bir şehir krallığının adıdır.[18] Kıbrıs'a Fenikeliler zamanında Hetim,[19] Asur belgelerinde ise Yatyana veya Ya adları verilmiştir.[20] Bazı dönemlerde Kıbrıs'ta kurulan Amatusya, Salaminya ve Pafya şehir devletleri de adanın ismi olarak kullanılmıştır.[21] Ayrıca Kıbrıs adının, ana kraliçe Kibele'ye Kıbrıs adasında verilmiş olan Kipris adından, bakır sözcüğünün İbranice'deki karşılığı olan kopher kelimesinden veya Akadca ve Lâtince karşılığı olan cuprum adından ya da Kıbrıs'ta çok fazla bulunan servi ağaçlarının Lâtincesi olan Cypress sözcüklerinden geldiği rivayet edilmektedir. C. A. Alagöz ise, Anadolu'nun Köroğlu dağlarında ve Ankara Elmadağ'da Kıbrıs ve Kıbrısçık gibi köy adlarına rastlanmasının buralara Kıbrıs'tan göçmen gelip yerleşmesi ihtimalinin uzaklığından bahsederek, Kıbrıs kelimesinin bir Türk aşiret adı olması üzerinde durmaktadır.[22]

Kıbrıs adası coğrafi konumundan dolayı Doğu Akdeniz'e ve buradan geçen ticaret yollarına hâkim olduğundan, tarihî devirlerden itibaren Akdeniz'e egemen olan devletler adayı ele geçirmişlerdir.[23]

Jeolojik devirlerde bir çöküntü sonucunda Hatay bölgesinden ayrılarak bir ada haline geldiğine inanılan Kıbrıs'ın ilk yerleşikleri Anadolu'dan gelmişlerdir. Kıbrıs adasında bulunan ilk kalıntılar Anadolu'da bulunanlarla birbirine çok benzemektedir.[24] Son yıllara kadar adadaki insan yaşamının M.Ö. 7000'e kadar gerilere gittiği bilinirken,[25] 1996 ve 2000 yılların-

17 H. F. Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1977, s. 13.

18 Hakeri, *a.g.e.*, s. 7.

19 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 1.

20 Hakeri, *a.g.e.*, s. 7.

21 H. Metin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bakış*, Lefkoşa 1959, s. 16.

22 Hakeri, *a.g.e.*, s. 7 vd.

23 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 14.

24 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 2.

25 N. Yıldız, "Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi-Bener Hakkı Hakeri", *Journal of Cypriot Studies*, II/2 (1996), 179.

da Girne'ye bağlı Tatlısu köyünde yapılan kazılar sonucunda, Kıbrıs'ta ilk insanların Neolitik dönemde milâttan 10000 yıl önce yaşadıkları ortaya çıkmıştır.[26]

İlk başlarda ada bağımsız bir krallık şeklinde yaşamıştır. Daha sonraları çevresindeki güçlü devletlerin himayesine ve istilâsına uğramış; Kıbrıs'a hâkim olan her devlet Kıbrıs adasında kendinden bir iz bırakarak adanın kültürünü zenginleştirmiştir. Kıbrıs, tarih boyunca Mısır, Hitit, Yunan sömürgeleri, Fenike, Asur, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, İslâm akınları, İsaac Comneneus, İngiliz, Templier Şövalyeleri, Lüsignan ve Venedik devletlerinin hâkimiyetlerine girmiştir.[27]

Çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu adada, Romalılar zamanında M.S. 46 tarihinde Kıbrıs'ın Romalı valisinin Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte, Kıbrıs Hıristiyanlıkla yönetilen ilk ülke olmuştur.[28] Kıbrıs adasının resmî dininin Hıristiyanlık olmasına, o zamanlarda burada yoğun olarak yaşayan Yahudiler karşı çıkacak ve isyan edeceklerdir. Ancak bu hareketlerinden dolayı Kıbrıs'tan sürüleceklerdir.[29] Bu isyan hareketi, tarih boyunca Kıbrıs adasında meydana gelecek olan din çekişmelerinin ilk örneği olarak kabul edilebilir. Ada, Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında Batı ve Doğu Roma (Bizans) olarak ikiye bölünmesiyle birlikte Bizans İmparatorluğu'nun payına düşmüştür.[30]

Bizanslılar idaresindeyken Kıbrıs'a 632-964 yılları arasında İslâm orduları tarafından 24 sefer düzenlenmişti. Halife Hz. Osman zamanında, 649 yılında Kıbrıs İslâm orduları tarafından fethedilmiştir. Ancak İslâm orduları adada kalmayarak, belirli bir vergi karşılığında buradan çekilmişlerdir. Daha sonraki yıllarda Kıbrıs adasındaki yöneticiler yapılan antlaşmaya uymadıklarından, akınlar 964 yılına kadar devam etmiştir. Kıbrıs, 649 yılından 964 yılına kadar Emevî ve Abbasî devlet-

---

26 M. Şevketoğlu, "10.000 Yıl Önce Kıbrıs Anadolu İlişkileri", *Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)*, Lefkoşa 2001, s. 158 vd.

27 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 8 vd.

28 C. Spyridakis, *A Brief History of Cyprus*, Nicosia 1963, s. 32.

29 Metin, *a.g.e.*, s. 60-63.

30 Gazioğlu, *Yavruvatan Kıbrıs*, s. 22.

lerine bağlı kalarak, yıllık vergisini verecektir. Bu yılda tekrar Bizans İmparatorluğu tarafından geri alınmış ise de, adada İslâm egemenliği zamanında yapılan cami ve kutsal yerler Bizans tarafından korumaya alınmıştır.[31]

Bizans hâkimiyeti sırasında Kıbrıs adasında Hıristiyanlık hızla yayılmış ve bu dönemde adada ilk Ortodoks kilisesi kurulmuştur. Yine bu dönemde Rumca, resmî dil olarak kabul edilecektir.[32] Bir Bizans valisi olan İsaac Comneneus, 1184 yılında bir hileyle Kıbrıs'ın yönetimini ele geçirecek ve yedi yıl süreyle bağımsız bir Kıbrıs İmparatorluğu kuracaktır. Bu süre içerisinde halk ağır vergiler ve baskılar altında ezilecektir.[33]

III. Haçlı Seferi sırasında İngiltere kralı I. Richard (Arslan Yürekli Richard) tarafından ele geçirilen ada, Templier (Templar) Şövalyelerine satılır. Ancak şövalyelerin idaresinden memnun olmayan Kıbrıslıların isyan etmeleri üzerine, buraya fazla hâkim olamayacaklarını anlayan şövalyeler, Kıbrıs'ı I. Richard'a iade ederler. O da bu sefer Kıbrıs adasını eski Kudüs kralı olan Guy de Lusignan'a 1192 yılında verir. Böylece 1192-1489 yılları arasında Lüsignan soyundan gelen 12 kral adayı yönetir.[34]

Lüsignanlar ile birlikte Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa, bu dönemde küçük bir kasaba görünümünden arınarak bir krallığın başkenti olacaktır.[35] Ancak yine de Lefkoşa bu yıllarda Mağusa'nın zenginliğine yetişemeyecektir.[36] Lüsignanlar, Kıbrıs'a hâkim oldukları yıllarda, Lâtin başpiskoposluğunu Lefkoşa merkez olmak üzere kurdular.[37] Böylece Katoliklik Kıbrıs'ta yayılmaya fırsat bulur. 1260 yılında Papa Alexander, yayınladı-

---

31 P. Newman, *A Short History of Cyprus*, Londra 1953, s. 79-85.

32 I. Konur, *Kıbrıs Türkleri*, İstanbul 1938, s. 13.

33 A. H. de Groot, "Kubrus", *EI2*, 1986², V, 302.

34 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 14 vd.

35 M. Ersan "Wilbrand von Oldenburg Seyahatnamesine Göre 13. Yüzyılın Başlarında Kıbrıs", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sayı III (1999), s. 74.

36 R. C. Jennings, "Pilgrims View The Women Of The Island Of Venus", *Balkan Studies*, 30, Selanik 1989, s. 215.

37 L. Makhairas, *Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus Entitled 'Cronicle'*, Ed. And Translated by R. M. Dawkins, Oxford 1932, I, 27.

ğı "*Bulla Cypria*" adlı resmî yazısıyla, Lâtin başpiskoposunu tüm adanın tek dinî lideri ilân eder.[38] Bu durum, Ortodoks olan Kıbrıslılar arasında huzursuzluk yaratmış ve zaman zaman isyan etmelerine neden olmuştur.[39] Lüsignan döneminde adalılar önceki devirlere göre refah içerisinde yaşamıştır.

Bu devirde Akdeniz'de rekabet içerisinde olan, iki İtalyan şehir devleti Ceneviz ve Venedik'in Kıbrıs adasında da çekişme içerisinde oldukları görülmektedir. Cenevizliler bu mücadeleden üstün çıkarak bir ara Kıbrıs'a hâkim olmayı başaracaklar, hatta 1372-1464 yılları arasında Mağusa kentini ellerinde tutacaklardır.[40] Venedikliler ise, Lüsignan kralların zayıflamasını fırsat bilip bir oyunla adanın yönetimini 1489 yılında ele geçirerek 1571 yılına kadar Kıbrıs adasını idare edeceklerdir.[41]

Lüsignanlar devrinde Kıbrıs'a 1425 yılında Memlüklerin akınları olduğu ve 1426 yılında adayı ele geçirdikleri bilinmektedir. Ancak Memlûkler Kıbrıs'ta kalmamışlar, sadece buradan yıllık 8.000 duka vergi alarak Lüsignan krallarının Kıbrıs'ı idare etmelerine izin vermişlerdir.[42] Böylece ada, Memlûklerle birlikte ilk defa Türklerin hâkimiyetine girecektir.

Venedik devleti, Kıbrıs'ın hâkimiyetini ele geçirdiği 1489 yılında Lüsignan krallarının verdikleri vergiyi Memlûk devletine ödemeye devam etmiştir.[43] 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır'ı ele geçirerek, Memlûk Sultanlığı'na son vermesiyle birlikte, Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs adası için Memlüklere verdiği yıllık vergiyi artık Osmanlı devletine vermeye başlayacaktır.[44] Böylece Kıbrıs 1517 yılında hukuken Osmanlı devletine bağlanmıştır. Bu vergi Kanunî Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) 10.000 dukaya çıkarılacaktır.[45]

---

38 Spyridakis, *a.g.e.*, s. 47 vd.

39 Newman, *a.g.e.*, s. 108 vd.

40 Konur, *a.g.e.*, s. 15.

41 Metin, *a.g.e.*, s. 119 vd.

42 D. Alatos, *Cyprus In History*, Londra 1955, s. 204 vd.

43 H. D. Purcell, *Cyprus*, Londra 1969, s. 147.

44 Darkot, "Kıbrıs", *İA*, VI, 674.

45 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 24.

Venedikliler zamanında halk, hem manevî hem de maddî yönden zor günler geçirmiştir. Venedikliler idaresinde Kıbrıs'ta yoğun bir şekilde Katoliklik propagandası yapılmaktaydı. Ortodoks halk, Katolik olmadıklarından, çeşitli şekillerde dinî baskılara maruz kalmaktaydılar. Bu dönemde Ortodoks kilisesinin ve papazlarının bütün ayrıcalıkları kaldırılmış ve kiliseye ait birçok mülke el konulmuştur. Venedikliler adadan yıllık olarak yaklaşık 350.000 duka vergi almakta, bu da Kıbrıslıları gittikçe fakirleştirmektedir. Venediklilerin Kıbrıs'ta yaptıkları önemli imar faaliyetleri, özellikle Lefkoşa ve Mağusa kalelerini güçlendirmek olmuştur.[46]

Böylece Lüsignanlar döneminde Kıbrıs adasında Katolik başpiskoposluğu kurulmasıyla başlayan dinî çekişme, Venedik döneminde Ortodoksların ezilmesiyle sonuçlanmış ve bu eziyet ve cefa Osmanlı devletinin adayı fethetmesine kadar sürmüştür. Osmanlılar'ın Kıbrıs'ı fethetmesinden önceki dönemde Kıbrıs adasına gelen Lâtin hacılar, buradaki Hıristiyan kadınların evlerinden çıktıklarında sadece gözleri görünecek şekilde siyah bir örtüyle örtündüklerinden bahsetmekte ve bunun nedenini de 1291 yılında Akka'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi olarak göstermektedirler.[47]

Osmanlı Fethi ve Sonrası Kıbrıs (1571-1726)

Türklerin, Kıbrıs adası ile ilgilenmeleri ve ada ile ticaret yapmaları Anadolu Selçukluları zamanında başlar. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1197/1204-1211) Antalya'nın fethinin ardından Kıbrıs krallarına ve Venediklilere ticarî ayrıcalıklar tanımıştır. Buna göre, Kıbrıs, Venedik ve Selçuklu vatandaşları karşılıklı serbest ticaret yapma hakkını kazanırlar.[48]

46 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 20 vd.

47 Jennings, "The Island Of Venus", s. 216.

48 Fazla bilgi için bkz. G. Öğün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991) Tebligleri*, Ankara 1993, s. 30 vd.; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism In Asia Minor and The Process of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century*, Londra 1971, s. 479 vd.

Kıbrıs, Osmanlı devletine karşı ilk kez 1472 yılında Venedik, Rodos şövalyeleri ve Uzun Hasan tarafından oluşturulan birliğe katılmıştır.[49] 1486'da Osmanlı devleti Memlûk devletine saldırı hazırlıkları yaparken, Kıbrıs kralından Memlûklere karşı yapılacak seferde Osmanlı donanması için üs talep etmiştir. Bu isteğin geri çevrilmesi üzerine, sefere katılan donanma Kıbrıs kıyılarına sınırlı saldırılarda bulunur. Sultan Bayezid (1481-1512) zamanında adaya çeşitli akınlar yapılır.[50]

Osmanlı devleti için Kıbrıs'ın önemi işte bu zamanda ortaya çıkmış olmaktadır. 1517'de Mısır ve 1522'de Rodos'un alınması ile Akdeniz'de kurulmaya başlayan Türk egemenliğinin siyasî ve askerî yönden tamamlanması için, Osmanlıların Kıbrıs ve Girit adalarını da alması gerekmektedir.[51] Adanın idaresini Lüsignan krallarından hileyle alan, Osmanlı devletinin Akdeniz'deki faaliyetlerini dikkatli bir şekilde izleyen Venedikliler, sıranın kendilerine geleceğini bildiklerinden, Kıbrıs'taki kalelerini güçlendirdiler. Osmanlı devletini, Kıbrıs adasını fethetmeye zorlayan bazı etkenler vardır. Bu etkenlerden siyasî, stratejik, ekonomik ve dinî olanlar kısaca şöyledir:

Siyasî ve Stratejik Etkenler: Osmanlı devleti, özellikle Anadolu, Suriye ve Mısır bölgelerine egemen olduğunda, bu ülkelere stratejik ve merkezî bir üs konumunda olan Kıbrıs, sözde dost olan Venedik'in idaresinde bulunmaktadır.[52] Kıbrıs adası, bu yıllarda, Doğu Akdeniz'de Hıristiyanların kalesi durumunda kalan tek yerleşim yeridir.[53] Kıbrıs, Venedik'in elinde olursa, Osmanlı devletinin güç bir duruma düştüğü anda düşmanları tarafından kullanılabilirdi. Nitekim Osmanlılar, 1471'de Karamanoğullarıyla mücadele ettiği sırada, Kıbrıs kralı Karamanoğlu beyliğine yardım için 30.000 kişilik bir

---

49 V. J. Parry ve diğerleri, *A History of The Ottoman Empire To 1730*, Cambridge 1976, s. 44.

50 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 39.

51 H. Kabasakal, *Kıbrıs'ın Fethi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1986, s. 13.

52 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 45.

53 Kabasakal, *a.g.e.*, s. 14.

kuvvet göndermiştir.[54] O halde Kıbrıs adasının, Venedik'in ya da başka bir ülkenin idaresinde olması, Osmanlı devletinin, Doğu Akdeniz'deki güvenliğinin tehlike altında olduğu anlamını taşımaktadır.

Ekonomik Etkenler: Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan ticaret yolu Kıbrıs adasından veya yakınlarından geçmektedir. Zengin ticaret kafilelerini vurmak isteyen korsanlar[55] da bu nedenle Kıbrıs, Malta, Girit, Rodos gibi adalarda üstlenmişlerdir. Bu korsanların faaliyetleri yüzünden, Akdeniz'deki ticaret gerilemekte ve bundan Osmanlı devleti de zarar görmektedir. Sultan II. Selim'in (1566-1574) şehzâdeliği yıllarında Mısır'dan kendisine gönderilen hediyeleri taşıyan gemiler bile korsanlar tarafından yağmalanmıştır.[56]

Dinî Etkenler: İslâm devletinin ilk zamanlarında Müslümanlar adaya yirmi dört sefer yapmışlardır. Bu akınlar sırasında birçok şehit verilmiş olup bunlardan biri de Hz. Muhammed'in süt annesinin kardeşidir. Mısır Memlükleri Kıbrıs'tan kendilerine verilen yıllık haracı Mekke ve Medine halkına bağışlamışlardı. Osmanlı devleti, Memlükleri tarih sahnesinden silince, bu görev ona kalmıştır. Anadolu ve Rumeli'den hac görevlerini yerine getirmek için kutsal topraklara giden hacıların gemileri zaman zaman korsanların saldırısına uğramaktadır.[57] Bunlara ek olarak tam bir baskı altında yaşayan adanın yerli halkı Osmanlı sultanı II. Selim'e, kendilerini Venedik'in elinden kurtarması için dilekçeler yazmışlardır.[58]

II. Selim, dönemin şeyhülislâmı olan Ebussuud Efendi'den (ö. 1574) Kıbrıs'ın fethi için Venedik'e savaş açılmasının şeriate uygun olduğunu gösteren fetva da almıştır.[59] Hatta bu fetvada Osmanlı devletinin Kıbrıs adasında miras (*mevrus*) hakkı

54 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 46.

55 Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri için bkz. F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1990, II, 146-163.

56 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 47.

57 Kabasakal, *a.g.e.*, s. 17 vd.

58 A. C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa 1994, s. 15.

59 H. İnalcık, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 21 vd.

olduğundan bahsedilir.[60] Osmanlılar, Venedik'e, elinde bulunan Kıbrıs'ı kendilerine teslim etmesi için elçi göndermişlerdir. Bu istek kabul edilmeyince, Kıbrıs seferi için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlamıştır.

Devlete faydadan çok zarar getirebileceğinden dolayı, Kıbrıs seferine, başlangıçta taraftar olmayan dönemin ünlü sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa (ö. 1579), sefer kararı alınınca, adanın fethi için gerekli tedbirleri almaya başlayacaktır. İlk önce, Osmanlı ülkesinden Kıbrıs'a herhangi bir ürün satılması yasaklanarak, Kıbrıs adası ticarî bir ablukaya alınmıştır. Çünkü tarih boyunca Kıbrıs, birçok ihtiyacını Anadolu'dan veya adaya yakın diğer bölgelerden sağlamıştır. Osmanlı devletinin yaptığı savaş hazırlıklarına karşın, Venedik de bir taraftan Osmanlı devletine karşı büyük bir haçlı donanması oluşturmak için, papalık ve İspanya'nın yardımlarını sağlamaya çalışırken, diğer taraftan Kıbrıs'taki kalelerini güçlendirip Kıbrıs'ın yerli halkına eski haklarını tanıyacağı sözünü vererek, zaman kazanmaya çalışmaktadır.

Kıbrıs seferinde, Osmanlı ordusunun serdarlığına Lala Mustafa Paşa, donanma komutanlığına ise Piyale Paşa tayin edilmiştir. Gerekli hazırlıklardan sonra Kıbrıs'a gitmek üzere yola koyulan Osmanlı donanması, 180 kadırga, 10 mavna, 170 karamürsel denilen küçük deniz taşıtından olmak üzere 360 parça gemiden oluşmaktadır.[61] Osmanlı donanması, sefere üç filo şeklinde katılmış ve her filo farklı zamanlarda İstanbul'dan hareket etmiştir. İlk filo Mart 1570'te İstanbul'dan ayrılmış, serdarı taşıyan son filo ise 16 Mayıs'ta yola çıkmıştır.[62] Osmanlı donanması 2 Temmuz'da Limasol kalesi önüne ulaşır. Kale halkı, kaleyi terk ettiğinden Limasol'un fethinde herhangi bir güçlük yaşanmamıştır. 3 Temmuz'da Tuzla (Larnaka) önlerine

60 R. Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 667.

61 İ. Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vahşi*, İstanbul 2001, s. 17; Sefere katılan Osmanlı donanmasındaki gemi sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Karşılaşturma için bkz. C. D. Cobham, *The Sieges of Nicosia and Famagusta with A Sketch Of The Earlier History of Cyprus*, Londra 1899, s. 24.

62 Bostan, "a.g.m.", s. 17 vd.

gelen donanma buraya asker çıkarır.[63] Böylece Osmanlı ordusu artık Kıbrıs topraklarına tüm kuvvetleriyle ayak basmış olmaktadır. Bu sırada Venedik'in Lefkoşa kalesinde 20.000 asker ile 250 topu; Mağusa kalesinde ise, 10.000 askeri bulunmaktadır.[64] Osmanlı askeri 27 Temmuz'da Lefkoşa önlerine gelerek, 9 Eylül'e kadar sürecek olan kuşatmayı başlatmıştır. Bu tarihte Lefkoşa kalesinin ele geçirilmesinden sonra Girne ve Baf kaleleri kendiliğinden teslim olurlar. Böylece Kıbrıs'ın ele geçirilmesi için bir tek Mağusa kalesi kalmıştır.[65]

Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa'yı aldıktan sonra Avlonyalı Muzaffer Paşa'yı Kıbrıs beylerbeyliğine atayarak, Mağusa'nın fethi için gerekli hazırlıklara girişir.[66] Adadaki Osmanlı ordusunun asker ve mühimmat başta olmak üzere her türlü ihtiyaçları Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinden İçel sancağına getirilip bu sancağın limanlarından olan Silifke'den Kıbrıs'a ulaştırılmaktadır. Bu sefer sırasında Silifke limanı Osmanlı devleti tarafından yoğun olarak kullanılmıştır.[67] Osmanlı ordusu, karadan ve denizden Venedik'in elindeki son kale olan Mağusa'yı 1 Ekim 1570'te kuşatmış ve bu kuşatma aylarca sürmüştür. Nihayet 1 Ağustos 1571'de Mağusa'nın düşmesiyle birlikte Kıbrıs'ın fethi tamamlanmıştır.[68] Fetih tamamlandıktan sonra Kıbrıs bir beylerbeyliği şekline sokularak Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs beylerbeyi komutasında adayı savunmak için yeterli kuvvet bıraktıktan sonra geri dönüş için hazırlıklara başlamıştır.

Muzaffer Paşa'nın 26 Ağustos 1571'de başka bir yere atanmasıyla, yerine Sinan Paşa beylerbeyi olmuştur.[69] Venedik dev-

---

63 Bostan, "a.g.m.", s. 24 vd.

64 Kabasakal, *a.g.e.*, s. 33 vd.; Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", s. 672.

65 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, 65 vd.; Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", s. 671.

66 Kabasakal, *a.g.e.*, s. 60.

67 Ş. Çelik, "Osmanlı Devletinin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker ve Zahire Naklinde İçel Sancağının Rolü", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999, II, 111.

68 F. M. Emecen, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı*, İstanbul 2001, s. 50.

69 H. Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7/8, (1967), 7.

letinin girişimleri sonucunda gecikmeli de olsa oluşturulan büyük haçlı donanması, Kıbrıs seferinden dönmekte olan Osmanlı devleti donanmasını İnebahtı denilen yerde yakalamıştır.[70] Osmanlı donanmasında 230 gemi ile 25.000 asker bulunurken, Venedik, Papalık, Malta ve İspanya kuvvetlerinden oluşan müttefik donanmasında, 243 gemi ve 37.000 asker bulunmaktadır. 7 Ekim 1571'de yapılan deniz savaşını Osmanlı devleti ağır kayıplar vererek kaybeder. İnebahtı körfezindeki bu deniz savaşında Osmanlı donanmasından sadece Uluç Ali Paşa komutasındaki 22 parçalık bir donanma kurtulmayı başarabilmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, Barboros Hayreddin Paşa zamanında 1538 Preveze Deniz Savaşı ile kazandığı Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini kaybetmiştir.[71]

Venedik devletinin esas amacı Kıbrıs adasını geri almak olduğundan, oluşturulan haçlı donanması dağıtılmamıştır. Ancak Osmanlı devletinin çok kısa bir zamanda tekrar donanmasını ortaya çıkarması üzerine müttefikler yeni bir savaşı göze alamayarak, Venediklileri yalnız bıraktılar. Venedik, Osmanlı devleti ile barış imzalamaktan başka çaresi kalmadığını anlayarak 7 Mart 1573 tarihinde yaptığı antlaşma ile Kıbrıs'ın artık Osmanlı devletine ait olduğunu kabul eder. Ayrıca bu antlaşmayla Kanunî Sultan Süleyman devrinden beri vermekte olduğu 300.000 florilik verginin devamı sağlanır. Bunun yanında Venedik Cumhuriyeti'ne ait Zanta adası için de her yıl Osmanlı hazinesine ödenen 500 dukalık vergi 15.000 dukaya çıkarılır ve Arnavutluk sahilinde bulunan iki kale de Osmanlı devletine terk edilir.[72]

Kıbrıs adasının Osmanlı devleti tarafından fethedilmesini isteyen adanın yerli halkı, Kıbrıs'a Osmanlı askerleri ilk çıktığı andan itibaren, Mağusa kalesi alınıncaya kadar her türlü yardımı yapmışlardır. Bu yapılan yardımlar Türklerin Kıbrıs adasında hızlı bir şekilde ilerlemelerini sağladığı gibi; kuşatmalar

---

70 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 19884, III, 15-21.

71 M. Ilgürel, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 646 vd.

72 Ilgürel, "Zirveden Dönüş", IX, 648; Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 77 vd.

sırasında yerel halkın yardımları sayesinde ordu daha güvenli hareket etmiştir.[73]

Coronelli'ye göre, 1571 Osmanlı fethinden önce Kıbrıs'ın nüfusu, 56.044'ü Lefkoşa, 6.616'sı Mağusa ve 134.926'sı diğer bölgelerde olmak üzere toplam 196.986'dır. Kıbrıs'ta Savorgnan'a göre 1562'de 180.000, A. Graziani'ye göre ise, 1570'te 200.000 kişi yaşamaktadır.[74] 1572 yılında yapılan sayımda ise, Mesarya ve Mazoto bölgelerinde 76 köyde hiç kimse yaşamamaktadır.[75] 1572 sayımına göre, Kıbrıs'ın en büyük şehri, 20 mahalleli Mağusa olup şehrin bir mahallesinde Yahudiler oturmaktadır. Kıbrıs'ın başkenti olan Lefkoşa'da ise bu yılda 8 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Ermenilere aittir. Yine aynı sayım sonuçlarına göre, Lefkoşa'daki Ermeni nüfusu, Lefkoşa nüfusunun sadece %8'ini oluşturmaktadır.[76]

Yeni fethedilen adanın hem tam anlamıyla vatan toprağı yapılabilmesi hem de savunmasının kolay olabilmesi için, burada Müslüman Türklerin yaşaması gerekmektedir. Bunun için 21 Eylül 1572 (13 Cemaziyelevvel 980[77]) tarihinde Anadolu, Rum (Sivas, Tokat, Amasya), Karaman ve Zulkadriye kadılarına yazılan sürgün hükmünün birer sureti de İç-il, Bozok, Alâiye ve Teke sancakları kadılarına gönderilmiştir. Bu hükümde, Kıbrıs adasının topraklarının çok bereketli olduğu, Kıbrıs'taki asayişin tamamen sağlandığı, adanın imar ve inşası için gelenlerin iki yıl vergiden muaf tutulacakları, her on haneden bir hane hesabı üzerine aile gönderilmesi, malları olanların malları satılıp paraları ellerine verilmesi gibi ifadeler bulunmakta-

73 N. Göyünç, "Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 105 vd.

74 G. Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge 1948, III, 787; H. İnalcık, "Kıbrıs Türk İdaresi Altında Nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 27.

75 H. Inalcık, "Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Coquest", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tethihleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 61.

76 R. C. Jennings, "The Population, Taxation and Wealth In The Cities And Villages of Cyprus, According To The Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) Of 1572", *Journal of Turhish Studies*, 1986, X, 176 vd.

77 Bazı araştırıcılar ise adaya yapılan sürgünlerle ilgili ilk hükmün tarihini 19 Ağustos 1572 olarak vermektedirler. Meselâ, bkz. R. Dündar, *a.g.t.*, s. 340.

dır. Yapılan hesaba göre, Kıbrıs'a toplam 5.720 hane nakledileceği belirtilmektedir.[78] 1572 yılında yapılan sayıma göre, adaya Aksaray'dan 225, Beyşehir'den 262, Seydişehir'den 202, Endugi'den 145, Develihisar'dan 197, Ürgüp'ten 64, Koçhisar'dan 88, Niğde'den 172, Bor'dan 69, Ilgın'dan 48, İshaklı'dan 87, Akşehir'den 130 aile olmak üzere toplam 1.689 aile sürülmüştür.[79] İç-il sancağından ise, 672 hane adaya gönderilmek üzere deftere yazılmasına rağmen, Mud kazasından 4 ve Silifke kazasından 15 aile muaf tutulmuştur. Böylece Kıbrıs adasına Ermenek, Mamuriye, Selendi, Gülnar, Mud ve Silifke kazalarından toplam 653 hane gönderilmiştir.[80] Adaya Karaman ve Rum vilayetlerinden yapılan sürgünlerin detaylı bir tablosu Turan Gökçe tarafından çıkarılmıştır.[81] Sadece Ermenak kazasından Kıbrıs adasına 54 hane yollanmıştır.[82]

Kıbrıs'a sürgün olarak yazılanlar arasında haffaf, çiftçi, çilingir, tellâk, nalbant, ahçı, demirci, taşçı, kürekçi, marangoz, debbağ, terzi gibi meslek sahiplerinin yanı sıra hiçbir işi ve gücü olmayanlar da bulunmakta, hatta çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Sürgün olarak yazılan 1.689 haneden sadece 777'si gönüllü olarak adaya gitmeyi kabul etmiştir. Gönderilen bu kişilerin ahlâkî durumları hakkında ve kanuna aykırı bir fiilleri bulunmadığına dair iki de kefilleri olması gerekmekte-

---

78 *MD*, 19/334-335; Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 83-86; Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1949-50, XI, 524-569; N. Kökdemir, *Dünkü ve Bügünkü Kıbrıs*, Ankara 1957, s. 89-92.

79 Orhonlu, "a.g.m.", 94. Başka bir kaynakta Beyşehir'den 260 ve Seydişehir'den ise 201 kişinin Kıbrıs'a sürüldüğü belirtilmektedir. Karşılaştırma için bkz. M. A. Erdoğru, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", Ege Üniversitesi *Edebiyat Fakültesi Tarih Incelemeleri Dergisi*, sayı XI, (1996), s. 12.

80 T. Gökçe, "1572 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskan Edilen Aileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Incelemeleri Dergisi*, sayı II, (1997), s. 5.

81 T. Gökçe,"1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskan Edilmek Üzere Karaman ve Rum Vilayetlerinden Sürülen Aileler", *Ege Üniversitesi Türh Dünyası Incelemeleri Dergisi*, sayı III, (1999), s. 9-74.

82 S. Cöhçe, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000, I, 226.

dir.[83] 16. yüzyılın sonlarına kadar Kıbrıs'a iskânı plânlanan 12.000 aileden ancak 8.000'i yerleştirilmiştir.[84] Bu durum, Kıbrıs adasının canlandırılması için ilk başlarda uygulanmış, ancak daha sonraki yıllarda Osmanlı devleti çeşitli adî suçluları veya devlet görevlilerini ya aileleriyle birlikte ya da yalnız olarak adaya sürmüştür.[85] Teke yöresinden Kıbrıs'a gönderilen insanların çoğunluğu bölgede çeşitli sorunlar çıkaran konargöçerlerdir.[86] Osmanlı devletinin Kıbrıs'a sürdüğü suçlular arasında hırsızlar, haramiler, faizciler, adam öldürenler, casusluk yapanlar, ırza geçenler, yalancı şahitlik yapanlar, eşkıyalar gibi suçlular bulunmaktadır.[87] Kıbrıs adasına Anadolu'dan yapılan sürgünlerin yanı sıra 1577 yılında adanın ticarî hayatını canlandırması amacıyla Filistin'in Safed şehrinden 500 Yahudi'nin de gönderilmesi emredilmiştir.[88] Fakat başka bir kaynakta söz konusu Yahudilerin Kıbrıs'a gönderilmelerinden vazgeçildiği yazmaktadır. Ancak dönemin Kıbrıs beylerbeyi Selanik'ten Safed'e giderken adada duraklayan bir gurup Yahudi'yi Kıbrıs'a yerleştirmeyi başaracaktır.[89]

Kıbrıs adasına 1572 tarihli sürgün fermanıyla gönderilenlerin çoğunun çeşitli nedenlerle adaya gitmemelerinden dolayı sonraki yılda Adana, Sis ve Tarsus sancaklarından da insanlar yollanmıştır.[90] Osmanlı devleti Kıbrıs'a bu sürgünleri yaparken, adanın büyük şehirlerindeki güvenliği sağlamak için de,

---

83 Orhonlu, "a.g.m.", s. 95; M. A. Erdoğru, "Kıbrıs'ın Türkler tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü (1570-1571)", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ehim-2 Kasım 1991) Tebligleri*, Ankara 1993, s. 46 vd.

84 Y. Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskan Politikası", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı*, İstanbul 2001, s. 44.

85 A. Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 145.

86 B. Karaca, "XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs'a Yapılan Sürgünler", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, IV, 651.

87 Dündar, *a.g.t.*, s. 367 vd.

88 H. İnalcık, "The Recent History of Cyprus", *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies, 20-23 November 1996*, EMU Gazimağusa 1997, s. 28.

89 B. Lewis, *Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*, İstanbul 1999, s. 28 vd.

90 İnalcık, "Kıbrıs Türk İdaresi Altında Nüfus", s. 30.

Lefkoşa ve Mağusa kaleleri içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin, zenaat mensupları dışında kalanları, evleri Müslümanlar tarafından satın alınmak yöntemiyle kale dışına çıkartmıştır.[91]

Osmanlı yönetimi, Kıbrıs'a Anadolu'dan Müslüman Türk unsurları göçürürken, Kıbrıs'tan Venedik devletinin zulmü sonrası kaçan yerli halkı da geri çağırmaktadır. Ayrıca, alınan ağır vergilerin birçoğunu kaldırdığı gibi angaryayı da yasaklıyor, onlardan sadece haftanın bir günü şekerhanelerde çalışılmasını istiyordu.[92] Böylece devlet yerli halkın da bağlılığını sağlamaya çalışmıştır. Lüsignanların Kıbrıs'a hâkim olmalarıyla birlikte gerilemeye başlayan Ortodoks kilisesine, ki Venedik döneminde adada hiçbir yetkisi yoktur, eski haklarından da geniş haklar verilerek, Kıbrıs adasında yaşayan Rum Ortodoksların lideri konumuna getirilmesi sağlanmıştır.[93]

Kıbrıs, alındıktan sonra Lefkoşa başkent olmak üzere bir beylerbeylik halinde İstanbul'a bağlanmış.[94] Kıbrıs beylerbeyliği görevinde bulunanlara salyane olarak yılda 1.100.000 akçe verilmektedir. Bu gelirlerin 800.000 akçesi Kıbrıs hazinesinden, 200.000 akçesi ise beylerbeyliğine bağlı Adana ve Tarsus sancaklarındaki has tasarruflarından karşılanmaktadır. Geriye kalan 100.000 akçe ise Kıbrıs'taki kale muhafızlarının ada dışında tasarruf ettikleri tımarlarından elde edilmektedir.[95] Beylerbeyi herhangi bir sebeple Kıbrıs'tan ayrılır veya vefat ederse, yerine Kıbrıs yeniçeri ağası vekâlet etmektedir.[96] Baf, Girne ve Mağusa Kıbrıs'taki sancaklar olarak, Alâiye, Tarsus, İçel, Zülkadriye, Sis ve Trablusşam ise Anadolu'daki sancaklar olmak

91 N. Çevikel, "Kıbrıs Eyaletinde Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, IV, 280.

92 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 86.

93 H. F. Alasya, "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 131 vd.

94 Dündar, *a.g.t.*, s. 89.

95 R. Dündar, "Osmanlı Idaresinde Kıbrıs'ın 1017-1018 (1609-1610) Yılı Bütçesi", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000, I, 270.

96 Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, s. 87.

üzere Kıbrıs beylerbeyliğine bağlanmıştır.[97] Anadolu'dan Kıbrıs adasına sancak bağlanmasının sebepleri, adanın ilk başta gelirinin düşük olması ve güvenliğinin daha kolaylıkla sağlanması içindir.[98] Ancak Trablusşam sancağı, Kıbrıs'a uzak oluşu nedeniyle Kıbrıs beylerbeyliğinden kısa bir süre sonra ayrılarak tekrar Şam beylerbeyliğine bağlanacaktır.[99]

Dündar, Kıbrıs Eyaleti'nin sancaklarını Alâiye, İçel, Tarsus, Sis, Lefkoşa, Mağusa, Girne, Baf, Tuzla ve Hırsofu şeklinde verir ise de, adanın, 1571 yılından 1640 yılına kadar bir beylerbeyi ve üç sancak beyi tarafından idare edildiğini belirtmektedir.[100] Kıbrıs adası, başkenti Lefkoşa olmak üzere, Tuzla, Limasol, Piskopu, Gilan, Evdim, Mağusa, Karpas, Mesarya, Pendaya, Omorfa, Girne, Kukla, Lefke, Baf ve Hirsofu şeklinde 16 kazaya ayrılmıştır.[101] Ayrıca Hill, bu kazaları bölgelere ayırmıştır. Buna göre; *Değirmenlik kazası*: Değirmenlik ve Dağ; *Mağusa kazası*: Mağusa, Mesarya ve Karpas; *Tuzla kazası*: Tuzla; *Leymesun kazası*: Leymesun, Piskopi ve Gilan; *Baf kazası*: Baf, Hirsofu, Evdim ve Kukla; *Girine kazası*: Girine, Lefke ve Omorfa'dan ibarettir.[102]

Sultan III. Murad'ın (1574-1595) devrinde Kıbrıs'ta toplam 1.167 adet tımar bulunmaktadır. Bunların 185'i Lefkoşa, 20'si Mağusa, 128'i Mesarya, 66'sı Karpas, 94'ü Girne, 260'ı Pendaya, 74'ü Hırsofu, 118'i Baf, 32'si Evdim, 122'si Leymesun, 43'ü Mazoto ve 25'i ise Tuzla bölgelerine dağılmışlardır.[103] Osmanlı devletinin Girit ve Mora'da Venedikliler ile çatışmaları sonucunda Akdeniz'deki ticaretin durması, adada çekirgelerin ve

97 G. Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge 1952, IV, 2.

98 Dündar, *a.g.t.*, s. 90.

99 R. Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskanı", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, IV, 633.

100 Dündar, *a.g.t.*, s. 90 vd.

101 H. Luke, *Cyprus Under The Turks 1571-1878*, Londra 1989, s. 26; Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 73.

102 Hill, *Cyprus*, IV, 7.

103 M. A. Erdoğru, " The Servants And Venetian Interest in Ottoman Cyprus In The Late Sixteenth And The Early Seventeenth Centuries", *Quaderni Di Studi Arabi*, Supplemento al n. 15, Venezia 1997, s. 101.

iklimin yol açtığı kıtlık ve diğer sayısız sorun Kıbrıslıların ailelerini alarak daha iyi bir yaşam için Suriye ve Anadolu sahillerine göç etmelerine neden olmuştur. Bu sebeplerle nüfusu azalan Kıbrıs, beylerbeylik yıllığını karşılayamayacak hale gelince, Divan-ı Hümâyun, 1670 yılında Kıbrıs adasındaki beylerbeylik teşkilâtına son vererek, adanın idaresini Osmanlı kaptan-ı deryası vekilliğine bırakmıştır.[104]

Ada idaresi bu yıldan itibaren Kaptan Paşa'ya bırakıldığından onun atadığı mütesellimler tarafından 1703 yılına kadar yönetildi. Bu dönemde Kaptan Paşa, Kıbrıs'ı yönetmesi için adaya bir mütesellim tayin etmektedir. Bu kişiler 15.000 akçe aylık almaktadırlar. Bu aylıklar, Kıbrıs'ın bedel-i nüzul vergisinden karşılanmaktadır. Cizye vergisi ise, doğrudan Divan-ı Hümâyun'a gittiğinden Divan'ın görevlendirdiği haraççı tarafından toplanmaktadır. Kaptan Paşa ise, Kıbrıs adasının gelirlerinden maişet adıyla kendi payını almaktadır. Fakat bu uygulama Kıbrıslıları rahatlatacağına daha fazla yıpratmıştır. Vergileri toplayan ağalar birbirine rakip olmaya başlamış ve nihayet 1685 yılında aralarındaki sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

1703 yılında Osmanlı padişahı III. Ahmed (1703-1730), Kıbrıs'ın idaresini Kaptan Paşa'dan alarak sadrazamlara has olarak vermiştir. Gerçekte ise, adanın yönetimi mütesellimlerin elinde olmaya devam etmekte ve mütesellimlere ek olarak sadrazam tarafından atanan *muhassıl* (tahsildar) yönetime katılmaktadır.

Muhassıl, Kıbrıs'ın sadece sivil valisi olmayıp zorunlu vergilerin tahsildarı ve merkezdeki dört ağanın da yöneticisidir.[105] Böylece bu yıldan itibaren Kıbrıs'ı yönetecek kişileri sadrazamlar, mütesellimleri de sadrazamların atadığı kişiler atayacaktır. Muhassıllar, Kıbrıs adasını bir yıllığına iltizam şeklinde kiralayarak adanın gelirini toplamaktadırlar. Bazı kişilerin bu görevlere birkaç kez atandıkları görülmektedir.

104 Luke, *a.g.e.*, s. 31.

105 Hill, *Cyprus*, IV, 71 vd.; F. G. Maier, *Cyprus From Earliest Time to The Present Day*, translated by Peter Gorge, England 1968, s. 120.

Hill, 1738 yılında Sultan I. Mahmud (1730-1754) tarafından Kıbrıs'ın, sadrazam İbrahim Paşa'yla evlenen kızına çeyiz olarak verdiğini belirtir.[106] Adadaki sadrazamın idaresine bir ara (1745-48) son verilmekle birlikte, 1785 yılına kadar bu uygulama devam etmiştir.

106 Hill, *Cyprus*, IV, 74.

İKİNCİ BÖLÜM

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (1726-1750)

Bu bölümde, Osmanlı devletinin Kıbrıs'ta kurmuş olduğu idarî ve mülkî düzenlemeler yanında, adada çeşitli şekilde görevlendirilen kişiler ve statüleri ele alınacaktır. Ayrıca Ortodoks kilisesine ve rahiplerine verilen haklarla, piskoposlar arasından seçilen saray tercümanlarının yetkileri ve bunların Ortodoks reaya üzerindeki otoriteleri irdelenecek; Kıbrıs adasında Ortodoks başpiskoposundan ayrı olarak kurulan Ermeni murahhasalığı, Ermeni cemaatinin lideri konumunda olan murahhasaların statü ve hakları, Avrupalı devletlerin Kıbrıs'taki konsoloslukları, konsoloslara ve konsolos tercümanlarına Osmanlı devleti tarafından verilen geniş haklar, Osmanlı devletinin Akdeniz'deki korsan faaliyetlerinden adanın ve Akdeniz'deki ticaretin zarar görmesini önlemek için aldığı güvenlik önlemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devletinin Kıbrıs'ta Kurduğu İdarî Düzen

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı devleti, Kıbrıs'ı 1571'de fethettikten sonra bir beylerbeylik şekline sokarak, 1670 yılına kadar bu statüde yönetmiştir. Bu yıldan itibaren ada, Kaptan Paşa'ya bağlanarak, kaptan-ı deryanın hasları arasına katılmış-

tır. 1703 yılında ise, Kıbrıs adası sadrazam olarak görevlendirilen kişilere has olarak verilmiş, onlar da adayı yıllık olarak iltizam şeklinde kiralamışlardır. Bu dönemde Kıbrıs'ı yöneten yöneticilere vergi toplayıcı anlamına gelen muhassıl denmeye başlanmıştır. Söz konusu döneme 1745-1748 yılları arasında geçici olarak son verilerek, doğrudan Divan-ı Hümâyun'dan tayin edilen paşalar atanmıştır.[1] Ancak bu uygulamadan vazgeçilerek, Kıbrıs tekrar veziriâzam olanlara has olarak verilmiş ve bu uygulamaya 1785 yılına kadar hatta 1839 yılına kadar devam edilmiştir.[2]

16. yüzyıl kaynaklarında vergi toplayanlar için kullanılan muhassıl terimi, daha sonra özellikle 18. yüzyılda, gelir toplamanın yanında, bulunduğu sancakta idarî görevler de üstlenen yetkili kişiyi ifade etmektedir. 18. asırda imparatorluğun genelinde bir kısım tımar ve zeametlerin statüleri değiştirilerek malikâne haline getirilmiş ve bunların gelirlerini toplamaları için muhassıllar görevlendirilmiştir. Ayrıca bu kişiler sancakların yönetiminden de sorumlu tutularak bir çeşit sancak beyi; vilayetlerde görevlendirilenler ise, beylerbeyi statüsüne sahip olmuşlardır. Söz konusu yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesinin birçok sancağında muhassıllar görülmeye başlanmıştır. Ancak sonraları muhassıllıklar vezir rütbesindeki devlet görevlilerine verilmeye başlayınca, bu görevliler de İstanbul'dan ayrılmak istemediklerinden yerlerine birini vekil olarak atamaktadırlar. Sorun olduğu zamanlarda muhassılın yerine voyvodaların görevlendirildiği de olmaktadır.[3]

İlgili yıllarda Kıbrıs adası kısa bir dönem hariç, sadrazamların hasları arasında olduğundan, Kıbrıs'ı yıllık belli bir miktar para karşılığında kiralayan muhassıllar tarafından yönetilmiştir. Bu dönemdeki muhassıllar genellikle her yıl değişmekle birlikte dört beş yıl görevde kalanlar da vardır. Çalışmaya ko-

1 Hill, *Cyprus*, IV, 75 vd.; *KŞS*, 17/36-1; *KŞS*, 17/66-1; *KŞS*, 17/67-1; *KŞS*, 17/70-1; *KŞS*, 17/74-1; *MD*, 152/313-1; *MD*, 152/331-1.

2 Çiçek, *a.g.t.*, s. 58.

3 M. İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, I, 237.

nu olan yirmi dört yılda toplam 17 muhassıl adada görev yapmıştır. Bu muhassıllar arasında en fazla görevde kalanlar ise Murtaza Efendi ile el-Hac İsmail Ağa (1138-1142), Süleyman (1143-1145), İsmail Efendi (1146-1147), Hasan (1152-1155) ve Ebubekir Paşa (1160-1161)'dır.

Bazen Kıbrıs'ın idaresini iltizam olarak alan kişi, Kıbrıs'a yerine başkasını göndermekte ve adanın vergilerini de ona toplatmaktadır. Genellikle İstanbul'dan ayrılmak istemeyenler böyle bir yönteme başvurmaktadırlar. Araştırılan yıllarda bu yöntemi kullanan üç muhassıldan birisi olan Murtaza Efendi, kendisi İstanbul'dan ayrılmayarak adaya vekili el-Hac İsmail Ağa'yı göndermiştir.[4]

Kıbrıs'ı iltizam olarak bir yıllığına kiralayan muhassıllar, aynı zamanda Kıbrıs'taki mal defterdarlığı, yeniçeri ağalığı, alay beyliği gelirlerini de üzerlerine almaktadırlar. Sadrazama ise, 94.000 kuruş *maaş-ı mal* ve 12.500 kuruş *kalemiye* ödemekle yükümlüydüler. Ayrıca bu ödenecek miktarı dört taksit ile ödemelerine izin verilmektedir.[5] 1140 senesinde Murtaza Efendi ile İsmail Ağa'nın Kıbrıs adası muhassıllığı, mal defterdarlığı, yeniçeri ağalığı ve alay beyliği gelirlerini ortaklaşa (*ber-vech-i iştirâk*) iltizam olarak aldıkları görülmektedir.[6] Kıbrıs'taki başka mukataalarda da görülen bu yöntem, adanın idaresinde de uygulanmaktadır. Meselâ, 1142 yılına ait Kıbrıs reayalarının Lefkoşa mahkemesinde dört seneden beri muhassılları olan el-Hac İsmail Ağa'dan memnun olduklarını belirtmelerinden, İsmail Ağa'nın 1143 yılı başına kadar, başlangıçta Murtaza Efendi'nin Kıbrıs'taki vekili olarak, sonra da tek başına adada muhassıllık yaptığı anlaşılmaktadır.[7]

1143 yılında Kıbrıs muhassıllığını sadrazam İbrahim Paşa'dan satın alan el-Hac Süleyman Ağa, Kıbrıs'ta kendisi için kârlı, ancak Kıbrıslılar için ise, cefa ile geçen bir dönem yaratmıştır. Nitekim, el-Hac Süleyman Ağa görevden alındıktan

4 *KŞS*, 13/32-1; *KŞS*, 13/17-4; *KŞS*, 13/31-1; *KŞS*, 13/47-1.

5 *KŞS*, 13/31-1; *KŞS*, 13/47-1.

6 *KŞS*, 13/47-1.

7 *KŞS*, 13/137-3; *KŞS*, 13/185-1.

sonra, 1145 yılında halkın şikâyetleri üzerine merkeze çağrılacaktır.[8] Diğer muhassıllar zamanlarında da halkın bazen merkeze şikâyetleri olmuş, ancak bu şikâyetler için muhassılın iktidardan düşmesi beklenmiştir.[9] Bunun sebebi de halkın muhassıllardan çekinmesi olarak tahmin edilmektedir. Çünkü şikâyet edilen muhassıllar için bile, halk bizzat başpiskoposların önderliğinde muhassıl olan kişiden her şekilde memnun olduklarını merkeze bildirmektedirler.[10] 1142 senesinde başpiskopos Silvestero önderliğinde Kıbrıs'taki papazlar ve reaya, muhassılları olan el-Hac İsmail Ağa'dan her şekilde memnun olduklarını bildirirken,[11] 1143 yılında muhasıllık el-Hac Süleyman Ağa'ya geçince, bu kez de yedi-sekiz yıldan beri muhassılları olduğunu belirtikleri el-Hac İsmail Ağa'dan şikâyetçidirler.[12]

Bazı zamanlarda Kıbrıs adasına atanan muhassıllar görevlerine başladıktan sonra görevden alınıp yerlerine bir başkasının gönderildiği de olmaktadır.[13] Kıbrıs'ı veziriâzamdan bir yıllığına kiralayan muhassıllar, bu dönemde üçü hariç hep kendileri Kıbrıs'a gelmişlerdir. Ancak adanın idaresinin sadrazamdan alınarak, bağımsız bir paşalık şeklinde doğrudan Divan-ı Hümâyun'a bağlandığı dönemde ise, paşalar, kendileri gelene kadar Kıbrıs'a mütesellimlerini göndermişlerdir. Kimi zamanlarda Kıbrıs'ın gelirleri birisine iltizam olarak verildikten hemen sonra o kişiden alınarak bir başkasına verilebilmektedir.[14] Muhassıllığa atanan kişinin, başka işlerinden dolayı muhasıllıktan alındığı da görülmektedir.[15]

1159 (1746) yılında Kıbrıs muhassıllığı, sadrazam Acem Hasan Paşa tarafından Abdurrahman'a Muharrem ayı başından iti-

8 *KŞS*, 14/81-1.

9 *KŞS*, 15/207-1; *KŞS*, 15/209-1.

10 *KŞS*, 13/137-3; 13/185-1.

11 *KŞS*, 13/185-1.

12 *KŞS*, 13/211-1.

13 *KŞS*, 14/90-1; *MD*, 142/ 51-3; *MD*, 142/37-1; *MD*, 142/27-3.

14 *MD*, 148/227-3; *MD*, 148/293-5

15 *KŞS*, 17/7-1; *KŞS*, 17/8-1.

baren verilmiştir.[16] Ancak 10 Muharrem 1159'da Kıbrıs adası muhassıllığına Abdullah Paşa atanmıştır. Abdurrahman'ın merkeze ödediği peşinatı Abdullah Paşa'dan alması istenmiştir.[17] Abdullah Paşa, kendisi Kıbrıs'a gidinceye kadar vekili el-Hac Ali Ağa'yı mütesellim olarak göndermiştir.[18] Abdullah Paşa'nın Kıbrıs muhassılığına atanmasıyla birlikte, ada yönetiminde geçici bir dönem olan üç paşanın muhassıl olarak atandığı kısa devre başlamıştır. Böylece Kıbrıs, artık belgelerde Kıbrıs muhassıllığı olarak değil Kıbrıs Eyaleti olarak geçecektir.[19] Bu paşalar, Kıbrıs'ı belli bir miktar karşılığında malikâne olarak almışlardır.

1160 yılında muhassıllığa atanan Pir Mustafa Paşa, 6.000 kuruş peşinat (*muaccele)* vererek, adanın muhassıllığını almıştır.[20] El-Hac Pir Mustafa Paşa, Kıbrıs adasına muhassıl olarak atanırken, Abdullah Paşa da Rakka eyaletine vali olarak atanmıştır.[21] El-Hac Pir Mustafa Paşa, Kıbrıs'a gelinceye kadar yerine vekili el-Hac Ahmed'i mütesellim olarak tayin eder.[22] Ancak daha sonraki bir fermanda, Mustafa Paşa'nın Rakka eyaletinden gelebilmesi için ne müstemen gemisi olduğu, ne de onu Kıbrıs'a götürmek için mirî donanmanın vakti olduğu belirtilip, bu gecikmeden dolayı her iki eyalet halkının da zarar görmemesi için, Rakka valisi Pir el-Hac Mustafa Paşa'nın Rakka'da, Abdullah Paşa'nın ise Kıbrıs'ta kalmalarının daha uygun olacağı belirtilerek, her ikisi de eski görevlerine tekrar atanmışlardı.[23] Abdullah Paşa 1160 (1747) senesi Rebiülevveli başlarına kadar Kıbrıs'ta kalmış, daha sonra adaya muhassıl olarak eski Cidde sancağı mutassarrıfı Ebubekir Paşa'nın atanmasıyla birlikte, o da bu sefer Aydın sancağına atanmıştır.[24]

---

16 *KŞS*, 17/31-1.
17 *KŞS*, 17/36-1.
18 *KŞS*, 17/36-1; *MD*, 152/313-1.
19 *CRA*, 1/33-4.
20 *KŞS*, 17/66-1; *MD*, 152/331-1.
21 *KŞS*, 17/66-1.
22 *KŞS*, 17/67-1.
23 *MD*, 152/346-2.
24 *KŞS*, 17/70-1.

Ebubekir Paşa da geleneği bozmamış ve kendisi gelene kadar yerine mütesellim olarak, Mir-zâde Abdurrahman'ı göndermiştir.[25] Ebubekir Paşa, 1160 yılı Rebilülevvel'i başından 1161 (1748) yılı Ramazan'ına kadar[26] muhassıl olarak görev yapmış ve yerli yabancı herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştır. Ebubekir Paşa'nın görev süresiyle ilgili olarak başka bir belgede, 1161 senesi Kıbrıs muhassıllığı ve ona bağlı mukataaların malikâne olarak Ebubekir Paşa'nın üzerinde olduğu ve 1162 (1748-49) senesi Muharrem'i başından itibaren sadrazama has tayin olduğu bildirilmektedir.[27]

Bu kısa dönemde muhassıl olarak atanan paşaların tayin beratları incelendiğinde, Kıbrıs adasının bu paşalara ömür boyu (*hayd-ı hayat*) şartı ile malikâne olarak verilmesine rağmen, Ebubekir Paşa hariç bu görevde bir yıldan fazla kalmadıkları ortaya çıkmaktadır. Devletin denediği bu sistemden üç paşadan sonra neden vazgeçip tekrar adayı sadrazam olanların haslarına kattığı kaynaklardan anlaşılmamaktadır.

Ebubekir Paşa'dan sonra 1161 yılı Ramazan'ı başında Kıbrıs'ı iltizam olarak alan Süleyman, burada sadrazamın vekili olduğunu bildirmektedir.[28] Süleyman'dan sonra ise bu dönemin sonunda adada Kara Ebubekir muhassıl olarak görev yapmıştır.[29] Üç paşanın muhassıl olarak atanıp fiilen ikisinin görev yaptığı 1159-1161/2 (1746-1748) yılları arası hariç, çalışılan yıllarda bütün muhassıllar sadrazamdan Kıbrıs'ı yıllık olarak kiralamışlardır. Adayı bir yıllığına kiralayan bu kişiler verdikleri parayı bir an önce çıkartabilmek için, halktan çeşitli isimler altında vergi almışlardır. Söz konusu paşalar, Kıbrıs'ta kendilerine engel olmaya çalışan kim olursa olsun cezalandırmaktan da çekinmemişlerdir.[30]

Muhassılların, Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa'da ikamet et-

25 *KŞS*, 17/70-2; *CRA*, 1/33-4.

26 *KŞS*, 16/148-1.

27 *KŞS*, 16/225-1.

28 *KŞS*, 16/148-1.

29 *KŞS*, 16/164-1; *KŞS*, 16/164-4; *MD*, 154/317-2.

30 *KŞS*, 14/85-1; *KŞS*, 14/119-1.

tikleri yerde bir divanları bulunmaktadır. Bu divana muhassılların dışında adada bulunan üst rütbeli görevliler ve reayaların muhassıl sarayındaki temsilcileri olan saray tercümanları da katılmaktadır. Burada, Kıbrıs adasının iç sorunları ve halkın şikâyetleri görüşülmektedir.

1726-1750 yılları arasında Lefkoşa, Kıbrıs adasının tarihinde olduğu gibi merkez kaza konumundadır. Kıbrıs'ta bulunan bütün üst rütbeli resmî görevliler burada bulunduğu gibi, Ortodoks halkın liderleri olan başpiskoposları ile muhassıl sarayında temsilcileri olan saray tercümanları hep bu kentte kalmaktadırlar. Kıbrıs Lefkoşa kazası ve ona bağlı on beş kazadan oluşmaktadır.[31] Bunlar, Lefkoşa (nahiye-i Değirmenlik, nahiye-i Dağ), Mağusa, Tuzla, Leymesun ve Piskopu, Baf ve Kukla, Giriniyye, Hırsofu, Gilan ve Evdim, Lefke, Omorfa ve Pendaya, Mesarya, Karpas'dı. Bazı belgelerden Lefkoşa'nın Şeher adlı bir nahiyesinin daha olduğu anlaşılmaktadır.[32] Nüfus kısmında da görüleceği gibi, araştırılan yıllarda bu kazalara ve nahiyelere bağlı kaç tane köy olduğu mevcut kaynaklardan öğrenilememektedir. Cyprianos, 18. yüzyılda adada 550 köy bulunduğunu belirtmektedir.[33] Kıbrıs adasında çoğunluğu oluşturan Müslüman Türkler ve Ortodoks Rumlar, Lefkoşa'nın mahallelerinde görüldüğü gibi adadaki kaza ve köylerde de birlikte oturmaktadırlar. Hatta Ortodoks Rumların en yoğun yaşadıkları bölgelerde bile Müslümanlara ait zaviyeler açılabilmektedir.[34]

Kadıların esas görevleri olan yargının yanında birçok idarî görevleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında, bugün belediyelerin dolayısıyla da zabıtaların yaptığı çarşı ve pazar yerleri ile buralarda satılan ürünleri denetlemek sayılabilir. Onlar, bu görevi yerine getirirken en büyük yardımı ihtisap ağası veya

---

31 *KŞS*, 13/55-1; *KŞS*, 13/55-2; *KŞS*, 13/209-1; *KŞS*, 13/209-2; *KŞS*, 13/209-3; *KŞS*, 13/209-4; *KŞS*, 16/8-3.

32 *KŞS*, 16/131-2; *KŞS*, 16/37-3.

33 C. D. Cobham, *Excerpta Cypria: Materials For A History of Cyprus*, Nicosia 1969, s. 347.

34 *KŞS*, 16/179-1.

muhtesipten almaktadırlar. Ayrıca kadıların diğer görevlerinden birkaçı ise köle azadı, vasiyetnamelerin düzenlenmesi, terekelerin taksimi, alım satım, kira, vekâlet, rehin, nikâh akitleridir. Yukarıda sayılan görevler düşünüldüğünde kadıların, üstlenmiş oldukları kazaî, idarî, mülkî, askerî görevler üstlendikleri görülmektedir. Böylece kadı, yargı ve yürütmeyi kendisinde birleştirmiş oluyordu.[35]

Kadılar, idarelerindeki kazaları, doğrudan kendisine bağlı veya dolaylı olarak kendisine karşı sorumlu olan çok sayıda personel ile birlikte yürütmektedirler. Doğrudan bağlı olan personel arasında naip, kassam, muhtesip, mimar, kâtip, muhzır (adlî polis), tercüman (farklı etnik unsurların olduğu bölgelerde), imam, papaz, haham ve ayak hizmetlerini gören personel sayılabilir.[36]

Kadılar geçimlerini, yapmış oldukları yargı görevleri ve mahkemelerce yapılan her türlü hukukî işlem için kendilerine başvuran insanlardan aldıkları ücretlerle sağlamaktaydılar.[37] Osmanlı hukukunda kanunnamelere göre, kadıların düzenledikleri hüccetler karşılığında alınan bu ücrete *resm-i hüccet*, şer'iye sicillerine kaydedilen hukukî meselelerden alınana *resm-i sicil*, ister askerî isterse beledî olsun kassamların tereke taksimi sonucu aldıklarına *resm-i kısmet*[38] (rüsum-ı kısmet-i askeriye ve belediye), evlenme akdinden alınana *resm-i nikâh* ve benzeri isimler verildiği anlaşılmaktadır.[39] Araştırılan yıllarda, Lefkoşa mahkemesinde 15 kuruş resm-i hüccet alınmaktadır.[40]

Yargının yürütmeden bağımsız olmasının sonucu olarak,

---

35 M. A. Aydın, "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, I, 397 vd.; A. Akgündüz, "İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 55.

36 İpşirli, "a.g.m.", s. 264 vd.

37 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODTM*, I, 398.

38 İlgili yıllarda alınan resm-i kısmet miktarları için bkz. Tablo 1.

39 A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1991, I, 191.

40 *KŞS*, 13/105-1.

kadılarla bölgelerinde bulunan beylerbeyi, sancakbeyi gibi ehl-i örf arasındaki ilişki, bir astlık üstlük ilişkisi değildir. Her görevli diğeriyle işbirliği içerisinde olmakla birlikte birbirinden bağımsız çalışmaktadır. Ehl-i örfün görevi sanıkları yargılanmak için mahkemede hazır bulundurmak ve verilen kararı uygulamaktır. Yani kadı hükmü olmadan kimse cezalandırılamamaktadır.[41] Bu bağımsızlığın sonucu olarak kadı doğrudan doğruya bu olayı merkeze şikâyet edebilirdi.[42] Yine bu bağımsızlığın sonucu olarak kadı merkezle yazışmak istediği zaman bölgesindeki en yüksek ehl-i örf kanalıyla değil, doğrudan yazışmaktadır. Böyle bir düzenleme şeklinin yargının bağımsızlığı ilkesine daha uygun düştüğü söylenebilir. Beylerbeyi veya sancakbeyleri genellikle kendileriyle ilgili davalarda mahkemede hazır bulunurlar, ancak kesinlikle mahkemeye müdahale etmezlerdi. Bu da yargının yani kadıların bağımsızlıklarını açıkça göstermektedir.[43]

Yargı görevini yaparken kadının en önemli yardımcıları naiplerdi. Bu kişiler bizzat kadılar tarafından belirli bir iş veya belirli bir zaman için kendi yerlerine tayin edilen yardıncılardır.[44]

Bilindiği üzere naip, mahkemede kadıya vekâlet ettiği gibi, gerektiği zaman çeşitli davalara bakmak üzere köylere veya mahallelere de gönderilmektedir.[45] Naipler, kadıların verdikleri yetki çerçevesinde görevlerini yaparlardı. Belirli bir işi yapmak için görevli olanlar, genellikle bir keşif veya mahkemenin yetki alanına dahil olan bölgede herhangi bir görev için vazifelendirilirlerdi.

Belli bir süre için naip tayin edilenler ise, kadının görevi başında olmadığı zamanlarda ona vekâlet etmektedirler. Bu vekâlet kısa bir süre için olabileceği gibi uzun bir süre için de söz konusu olabilmektedir. Osmanlı devletinde bu ikinci tür vekâletin en çok karşılaşılan örneği, çoğu kez uzak bir

41 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODTM*, I, 393.

42 H. İnalcık, "Mahkeme", *İA*, VII, 150.

43 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 394.

44 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 399.

45 İnalcık, "Mahkeme", *İA*, VII, 150.

bölgeye kadı tayin edilen kimsenin, kaza mahalline gitmeyerek, İstanbul'da kalmak istemesi ve yerine bir naip göndermesidir.[46]

Ayrıca söz konusu yıllarda adada da görüldüğü gibi, emekliye ayrılan kadılara veya kazaskerlere arpalık olarak verilen kaza bölgelerine genellikle büyük kadılıklarda bulunmuş olan asıl hâkim gitmemekte, yerine bir naip göndermektedir. Kadılık görevini vekâleten yürüten bu görevliler topladıkları harçlardan anlaştıkları miktarı asıl kadıya verirlerdi. Kadılık kurumunun yozlaşmasına yol açan bu uygulamalar, ehliyetli olmayan kimselerin zaman zaman kadılık yapmalarına, asıl kadıya pay vermelerinden dolayı naiplerin çeşitli yolsuzluklara karışmalarına ve yerel kişilerin naip olarak atanmasına yol açmaktadırlar.[47]

Kıbrıs adasında en büyük rütbeli kadı Lefkoşa kazasında bulunmakta ve kazalarda bulunan kadılar veya naipler buna bağlı olarak çalışmaktadırlar. Çalışılan dönemle ilgili olarak Lefkoşa kadılığına atanan kişilere genellikle diğer kazaların kadılıkları da verilmektedir. 1138 (1725-26) yılında Lefkoşa kadılığına atanan Bekrî-zâde Mustafa Efendi'ye Kıbrıs'taki Evdim maa-Gilan ve Mesarya kazalarının da verildiğini Rumeli kazaskeri olan es-Seyyid Abdullah Efendi bildirmektedir.[48] Başka bir belgede ise, 1162 (1749) senesinde Lefkoşa kazası naipliğine atanan eş-Şeyh Ömer Efendi, Şevval ayının başından itibaren Lefkoşa ve bağlı kazaları olan Mesarya, Mağusa, Baf, Gilan, Evdim, Lefke ve Giriniyye naipliğine es-Seyyid Ahmed Efendi'yi tayin etmiştir.[49] Bu iki belgeden, Kıbrıs'taki diğer kazaların Lefkoşa kadılığına bağlı oldukları hatta kadıların veya naiplerin, Lefkoşa kadılığını elinde bulunduranlar tarafından belirlendiği öğrenilmektedir.

Kıbrıs adasında 1726-1750 yılları arasındaki devrede toplam 36 kişi Lefkoşa mahkemesinde kadı veya naip olarak görev

46 Meselâ bir örneği için bkz. *KŞS*, 17/95-1.

47 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, 1, 399.

48 *KŞS*, 12/139-3.

49 *KŞS*, 16/219-3.

yapmıştır. Bu da bazı kadıların bir yıldan az bu görevde kaldıklarını göstermektedir. Oysa imparatorluğun genelinde bu süre 18 ay ile 3 yıl arasında değişmektedir.[50] Bunlardan bazıları kadı, bazıları ise naip unvanlarını kullanmışlardır. Bu kişilerin naip unvanını kullanmalarının nedeni ise, Lefkoşa kadılığının, yaşlanmış ve emekliye ayrılmış olan kadılarla, Rumeli veya Anadolu kazaskerlerine arpalık olarak verilmeye başlanmasıdır. Lefkoşa kadılığını bu şekilde kullanan devlet adamları, Kıbrıs'a yerlerine vekâlet edecek birisini naip olarak yollamaktadırlar.

Çalışmaya konu olan yıllarda Lefkoşa kadılığı Rumeli eski kazaskeri Feyzullah Efendi'ye 1144 (1731-32)'de,[51] Bağdat eski kadısı Mevlânâ Mehmed'e 1150 (1737-38)'de,[52] İstanbul eski kadısı Dürrî-zâde Mustafa Efendi'ye 1154'te (1741-42),[53] Anadolu eski kazaskeri Mevlânâ Abdullah'a 1159 (1746)'da,[54] İstanbul eski kadısı İsmail'e 1163 (1750)'te[55] arpalık olarak verilmiştir. Bu kişiler de ellerindeki bu görevi başkalarına yıllık olarak, iltizam şeklinde kiralamışlardır.

Kıbrıs'a atanan naip veya kadı görevi başında ölürse, Kıbrıs muhassılı olanlar yeni birisi atanana kadar mahkeme kâtipleri arasından, çoğunlukla başkâtip olanları, vekâleten Lefkoşa kadılığına atamaktadırlar. İncelenen kayıtlarda dört kez bu şekilde vekâleten naip atandığı görülmektedir. Bunlardan birincisinde, Kıbrıs muhassılı Murtaza Efendi, 1138 (1726) yılı Şaban ayında ölen Lefkoşa kadısı Abdullah Efendi'nin yerine, merkez tarafından yeni birisi atanana kadar hafız es-Seyyid Mehmed'i atamıştır.[56] Yeni bir kadı ise, ancak 1138 senesi Zilkade'sinde atanabilmiştir.[57] Bu da, yeni kadı atanıncaya kadar

50 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, I, 191.

51 *KŞS*, 14/31-2.

52 *KŞS*, 15/47-2.

53 *KŞS*, 15/134-1.

54 *KŞS*, 16/107-2.

55 *KŞS*, 16/197-1.

56 *KŞS*, 12/139-1; *KŞS*, 12/139-2.

57 *KŞS*, 12/139-3.

geçen zaman için, vekâleten naip atanmasının gerekçesini göstermektedir. 1149 (1736) yılında ise, Lefkoşa mahkemesinde başkâtip olan Mustafa Efendi'den Lefkoşa kadısı Kıbrıs'a gelinceye kadar kadılığa vekâlet etmesi istenmektedir.[58]

1156 (1743) yılı Receb ayında arpalık olarak Lefkoşa kazası elinde olan Dürrî-zâde Mustafa Efendi, adaya Cemaziyelevvel'in başından itibaren kendi yerine Mehmed Efendi'yi naip olarak tayin etmiştir.[59] Ancak Receb ayının on beşinde Mehmed Efendi ölünce, bu sefer Kıbrıs muhassılı yeni birisi atanıncaya kadar Lefkoşa mahkemesinde başkâtip olan Ahmed Efendi'yi naip olarak görevlendirmiştir.[60] Ahmed Efendi Şevval ayı gurresine kadar Lefkoşa kadılığına vekâlet etmiştir.[61] Bu uygulamayla Lefkoşa mahkemesinin boş kalmasının önüne geçilmektedir.

Lefkoşa mahkemesine İstanbul'daki medreselerin müderrisleri de naip olarak atanabilmektedirler. 1151 (1738-39) yılında İbrahim Paşa-yı atik medresesi müderrisi olan Medhî-zâde Mevlânâ Abdurrahman[62] ile 1153 (1740-41) yılında Şehzâde Camii'ne dahil olan dersiye-i Fatma Hanım müderrisi olan Mevlânâ Abdülkerim'in Lefkoşa kazası naipliğine atandıkları görülmektedir.[63]

Eldeki tayin buyruldularının hiçbirisinde, Kıbrıs'taki kadıların veya naiplerin ne kadar ücret aldıklarına dair bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın 1151 yılında Lefkoşa naibi olan Mehmed Musib Efendi'nin eski Kıbrıs muhassıllarından voyvoda Mustafa Ağa'ya, 1150 senesi Lefkoşa niyabeti aylıklarından Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylıklarını (1.200 kuruş), borç olarak verdiği görülmektedir.[64] Bu borç kaydı Lefkoşa kazasında görev yapan bir naibin üç ayda 1.200 kuruş maaş aldığını

58 *KŞS*, 15/9-1.
59 *KŞS*, 15/178-4.
60 *KŞS*, 15/185-2.
61 *KŞS*, 15/219-1.
62 *KŞS*, 15/72-1; *KŞS*, 15/72-2.
63 *KŞS*, 15/122-2.
64 *KŞS*, 15/66-2.

göstermektedir. 17. yüzyılda ise, Lefkoşa kadısı 500 akçe yevmiye almaktadır.[65] Gurre-i Ramazan 1146 (1734) tarihli bir başka belgede, Lefkoşa naibine verilen tayinat listesi "... *beher yevm kırk adet nân-ı azîz, beş kıyye lahm ve beher mah kırk kıyye pirinç, yirmi kıyye revgân-ı sâde*" şeklinde verilmektedir.[66] 1159 (1746) yılında verilen tayinatta ise, *beher yevm otuz adet nân-ı azîz, yedi kıyye lahm-ı ganem* (koyun) *ve beher mah on kile pirinç, yirmi beş kıyye revgân-ı sâde ve beş kıyye kahve* bulunmaktadır.[67] İkinci listeye diğerinden farklı olarak kahvenin de eklendiği görülmektedir.

İlgili yıllarda Lefkoşa mahkemesinde görev yapan naipler veya kadılar sık sık değişmekle birlikte, bazı naiplerin daha sonraki yıllarda bu makamlara tekrar geldikleri anlaşılmaktadır.[68] Lefkoşa kazası arpalık olarak kendilerine bir çeşit emeklilik parası şeklinde verilen kişilerin, bu görevlerini genellikle yıllık olarak başkalarına kiraladıklarına yukarıda değinilmişti. Adayı bir yıllığına bu kişilerden kiralayanlar bazen kendileri de bu görevi başkasına devredebilmektedirler.[69] Nitekim, Lefkoşa kadılığına atanan el-Hac Mustafa,[70] Ömer Ahmed Efendi'yi 1164 (1751) senesi Receb'inin dokuzuncu gününden itibaren yerine Lefkoşa ve ona bağlı Omorfa maa-Pendaya, Karpas, Mesarya, Giriniyye ve Lefke kazalarına naip olarak atamıştır.[71]

Lefkoşa kazası kadılığı veya naipliği yanı sıra Kıbrıs adasında bulunan kazalarda da Lefkoşa mahkemesine bağlı kadı veya naip rütbesinde görevliler olduğu ve bunların kazalarındaki davalara baktıkları sicillerden ya da Cezair ve Rakka Ahkâm defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Araştırmaya konu

65 M. A. Erdoğru, "The Judicial Court In Ottoman Cyprus (1580-1640)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı 16, (2001), s. 11.

66 *KŞS*, 15/3-1.

67 *KŞS*, 17/A-7.

68 *KŞS*, 15/219-1; *KŞS*, 15/66-2.

69 *KŞS*, 16/219-3.

70 *CRA*, 1/208-1.

71 *KŞS*, 16/209-1.

olan hükümlerde, Lefke kadısı Ali,[72] Hırsofu kazası naibi Abdullah Efendi,[73] Piskopu maa-Hırsofu kadısı Yusuf,[74] Piskopu maa-Hırsofu kadısı Abdurrahman,[75] Piskopu maa-Hirsofu naibi Mevlânâ Mustafa,[76] Gilan kadısı el-Hac Süleyman,[77] Leymesun kadısı Mehmed Efendi,[78] Leymesun naibi Lütfi Ömer,[79] Leymesun naibi Molla Ali,[80] Tuzla kadısı Mevlânâ Mustafa,[81] Tuzla kadısı el-Hac Hüseyin,[82] Tuzla kadısı Ömer,[83] Mesarya kazası naibi Yahya,[84] Mağusa kadısı Ali,[85] Mağusa kadısı Mustafa Efendi[86] adlı kişilerin isimlerine rastlanmaktadır.

Bu kazalarda görülen davaların Lefkoşa mahkemesine sevk edildiği de görülmektedir. Piskopu kazasında meydana gelen bir tecavüz davasını Piskopu ve Hirsofu kadısı olan Yusuf, Lefkoşa mahkemesine aktarmıştır.[87]

Lefkoşa kazası naipliğinde olduğu gibi kazalarda da naipliği eline geçirenler, bazen bu görevi başkasına iltizam olarak verebilmektedirler. 1145 (1732-33) yılında Mesarya kazası niyabetini elinde tutan Yahya müderris, kazanın naipliğine Musib Mehmed'i getirmiştir.[88]

Kazalarda görevli olan naipler veya kadılar, haklarında şikâyetler olunca görevlerinden alınabilmektedirler. 1144 yılında

72 *KŞS*, 14/37-2.
73 *KŞS*, 14/47-4.
74 *KŞS*, 17/50-2.
75 *KŞS*, 14/128-3; *KŞS*, 14/128-4.
76 *KŞS*, 14/125-1.
77 *KŞS*, 16/134-2.
78 *KŞS*, 15/75-3.
79 *KŞS*, 15/224-2.
80 *KŞS*, 16/85-1.
81 *CRA*, 1/149-3.
82 *KŞS*, 15/66-1.
83 *KŞS*, 15/115-2.
84 *KŞS*, 14/31-2.
85 *KŞS*, 14/125-1.
86 *KŞS*, 16/12-2.
87 *KŞS*, 17/50-2.
88 *KŞS*, 14/31-2.

Piskopu maa-Hırsofu kazaları kadısı olan Yahya, görevden alınarak, yerine Abdurrahman Efendi atanmıştır.[89] Kaza halkı, kadıları hakkındaki şikâyetlerini İstanbul'a kadar götürüyorlardı. Hırsofu kazasına bağlı Girit ve Terra köyleri halkları, kazalarında görevli olan naibin makamında durmadığını, devamlı olarak köylerine gelip zorla herkesin davalarına bakarak, harç aldığından şikâyetçi olmuşlardır. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen emirnamede naiplerin veya kadıların halktan zorla harç almamaları istenmiştir.[90]

Kaza kadıları cinayete kurban gittiklerinde, diğer insanlar gibi katilleri bulunamayabilmektedir. Nitekim 1158 yılında Leymesun naibi olan Ali, geceleyin evinin önünde vurularak öldürülmüş; ancak yapılan araştırma sonucunda kimse katili görmediği için dava kapanmıştır.[91] Söz konusu cinayetin ayrıntılarına Kıbrıs adasında verilen cezalar kısmında değinilmiştir.

Kazalardaki naip değişikliği sırasında yeni atanan naibe verilecek maaştan, en azından Mağusa kazası naibinin söz konusu yıllardaki maaşı ortaya çıkmaktadır. Mağusa kadısı olan Ali, görevden alınarak, yerine Piskopu maa-Hırsofu kazasında daha önce naiplik yapmış olan Mevlânâ Mustafa, günlük 200 akçe ve kâtip (*eğri*) rütbesi ile Rumeli kazaskeri Mustafa Efendi tarafından bu göreve atanmıştır.[92] Bu hükümden ayrıca Mağusa kazasında görev yapan kadıların *eğri* rütbesinde oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında, 1593 yılında Tuzla kazasında kadılık yapan Alaeddin Efendi, 80 akçe yevmiye alırken, 1607 yılında Mesarya kazasında görev yapan Seyyid Mehmed ise, 170 akçe yevmiye almaktadır.[93] Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi, Kıbrıs'taki kadı veya naiplerin de, bulundukları kazanın büyüklüğüne göre maaş aldıkları görülmektedir.

89 KŞS, 14/128-2; KŞS, 14/128-3.

90 KŞS, 16/206-1.

91 KŞS, 16/85-1.

92 KŞS, 14/125-2; KŞS, 14/125-3.

93 Erdoğru, "Judicial Court", s. 11.

Belgelerden, Kıbrıs adasındaki kazalarda da kadıların veya naiplerin bulundukları ve davalara baktıkları öğrenilmesine rağmen, bugün Lefkoşa şer'iye sicilleri dışında hiçbir kazaya ait kadı sicili bulunmamıştır. Bunun yanında, Lefkoşa kazasına ait siciller, Kıbrıs'ın hemen her yerinden her türlü davaya veya kayda rastlamak mümkündür. Bu da Kıbrıslıların, kendi kazalarındaki mahkemeler yerine, daha kesin sonuç alabilecekleri Lefkoşa'daki mahkemeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Lefkoşa kazasında bulunan ve Kıbrıs'ın en büyük ve en yetkili mahkemesi olan *meclis-i şer* veya *mahkeme-i şerif*, şehrin daha çok zenginlerinin yaşadıkları İbrahim Paşa Mahallesi'nde, mahalledeki camii şerifin yanında bulunmaktadır.[94]

Mahkemede kadıların veya naiplerin en büyük yardımcıları, mahkeme başkâtibi ve diğer kâtiplerdir. Kadının almış olduğu kararları, belgesine göre değişebilen şekillerde deftere kaydeden ve hukuk terimlerini yazma konusunda uzman olan bu yardımcılar, aynı tür davaların, daima aynı şekilde yazılmasında ve böylece yargılama sırasında bir eksikliğin olmamasında önemli roller üstlenmektedirler.[95] Mahkeme kâtipleri eğitim bakımından kadılar veya naipler gibi medrese mezunudurlar.[96]

Kâtipler, kadılarla aynı eğitime sahip olduklarından bir kadının görevinden alınmasında, ölmesinde, görev süresi bittiğinde yeni kadı atanıncaya veya tayin olunan kadı gelinceye kadar, görevi boş kalmaması için muhassıllar tarafından *emaneten* kadılığa atandıkları da olmaktadır. İncelenen yıllarda muhassıllar, yukarıda belirtilen durumlardan dolayı üç kez bu yola başvurmuşlardır.[97] 1161 yılında, Lefkoşa naibi olan es-Seyyid İsmail Efendi görevinden azledilince, yerine yeni birisi atanıncaya kadar, Lefkoşa mahkemesinde başkâtip olan

94 *KŞS*, 13/125-3.

95 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 401.

96 S. Faroqhi, "16. ve 17. Yüzyıl Kadı Sicillerinde Kayd Olunan Ev Satışlarıyla İlgili Belgelerin Şekil Açısından Değişimi", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri Bildirileri (30 Nisan-2 Mayıs 1986)*, İstanbul 1988, s. 209.

97 *KŞS*, 15/185-2; *KŞS*, 17/103-2.

Mahmud Efendi geçici olarak bu göreve getirilmiştir.[98] İlgili devrede görevden alınan tek Lefkoşa naibi olan İsmail Efendi'nin görevden alınma gerekçesi kaynaklarda bulunmamaktadır.

Çalışılan yıllarda Lefkoşa mahkemesinde Mustafa Efendi,[99] Ali Efendi ibn-i Osman Efendi,[100] Hasan Efendi,[101] Ömer Efendi,[102] Mahmud Efendi ibn-i Yusuf,[103] Mustafa Efendi el-mektûbî[104] ve Ahmed Efendi[105] başkâtip olarak görev yapmışlardır.

Lefkoşa mahkemesinde görevli bulunan başkâtiplerin, Lefkoşa kazası naibinin vekili olarak, mahkemenin dışında yapılan davalara gönderildiği sicillerden öğrenilmektedir.[106] Mahkemenin dışında, birisinin evinde, bahçesinde, tarlasında veya bir köyde oluşturulan meclislerde görülen bu davalar, daha çok mülk satışları, cinayet veya veraset anlaşmazlığı gibi yerinde inceleme gerektiren davalardır.[107] Başkâtipler, kadı veya naip vekili olarak, Lefkoşa kazasında işlenen cinayetleri araştırmak için, kadının veya naibin görevlendirmesiyle oluşturulan ekiplere de başkanlık yapabilmektedirler.[108] Lefkoşa mahkemesinde görevli olan kâtipler veya başkâtiplere, çoğunlukla bir davanın *şuhudu'l-hâl* bölümünde rastlanmaktadır. Bazen de kadılığa veya başkâtipliğe atanmaları sırasında isimleri geçmektedir. Lefkoşa kadılığını arpalık olarak elinde tutan Feyzullah Efendi, 1145 yılında Mustafa Efendi el-mektûbî'yi başkâtipliğe atamıştır.[109]

98 *KŞS*, 17/103-2.
99 *KŞS*, 13/57-3.
100 *KŞS*, 14/12-6.
101 *KŞS*, 14/22-2.
102 *KŞS*, 15/34-1.
103 *KŞS*, 16/198-1; *KŞS*, 17/103-2.
104 *KŞS*, 14/49-1.
105 *KŞS*, 15/185-2.
106 *KŞS*, 13/17-3.
107 *KŞS*, 13/8-6.
108 *KŞS*, 14/73-2; *KŞS*, 14/74-1; *KŞS*, 14/74-7.
109 *KŞS*, 14/49-1.

Sicillerde mahkeme kâtiplerinden başka beytülmal kâtipleri;[110] Divan kâtipleri Mehmed Efendi ibn-i Abdurrahman,[111] es-Seyyid İbrahim Edhem Efendilere;[112] kâtib-i müftü Ali Efendi[113] kâtib-i mizan Monla Hüseyin[114] veya kâtib-i mizan-ı Halife Monla Ömer[115] kâtib-i yeniçeriyan es-Seyyid Ahmed Efendi, Derviş Hüseyin Efendi ibn-i Bayram, Mustafa Efendi[116] gibi çeşitli kurumların kâtipleri de bulunmaktadır. Bu kâtiplere, davaların içerisinde veya şuhudu'l-hâl kısmında rastlanıldığı gibi, göreve atandıklarını bildiren tayin beratlarında da tesadüf edilmektedir.

Lefkoşa kazasında saray kapısında gelen gidenlerin tezkirelerini yazmakla görevli olan Mehmed ölünce yerine merkez tarafından Abdülbaki ibn-i İlyas atanmıştır.[117] Bir başka belgede ise, Lefkoşa mahkemesinde askerî kassam kâtibi olan es-Seyyid Mustafa ibn-i es-Seyyid Ahmed öldüğünden, Lefkoşa kadısının merkeze sunduğu dilekçeyle yerine el-Hac Muhammed ibn-i Abdurrahman tayin edilmiştir.[118] Ancak bu dönem kayıtlarında Lefkoşa mahkemesinde kaç kâtibin görev yaptığı ve bunların ücretlerinin ne olduğu hakkında bilgi bulunamamaktadır.

Kadının bir diğer yardımcısı olan muhzırlar, mahkemeye getirilmesi gereken kişileri mahkemeye çağıran görevlilerdir. Bir çeşit adlî polis denebilecek muhzırlar eğer gerekirse mahkemeye getirilmesi gereken kişileri zorla getirmeye yetkilidirler.[119] Bir mahkemede çalışan muhzırlar arasında işlerin dağıtılması muhzırbaşılar tarafından yapılır. Muhzırbaşılık görevi iltizam usulü

110 *KŞS*, 13/29-4.
111 *KŞS*, 13/67-1.
112 *KŞS*, 15/84-2.
113 *KŞS*, 15/24-6.
114 *KŞS*, 13/86-2.
115 *KŞS*, 13/147-1.
116 *KŞS*, 15/153-4; *KŞS*, 14/56-1; *KŞS*, 14/59-1.
117 *KŞS*, 15/215-2.
118 *KŞS*, 14/89-4.
119 Erdoğru, "Servants and Venetian", s. 102.

ile verilmektedir.[120] Ayrıca kadılardan tayin sırasında alınan berat resminin yarısı, kâtipler, muhzırbaşı ve muhzırlar arasında paylaştırılmaktadır.[121] İlgili dönemde daha çok şuhudu'l-hâl içerisinde geçen muhzırların, kadı tarafından mahkeme dışında bir davayı araştırmak veya mahkemeyi gittiği yerde kurmakla görevlendirilen başkâtiplerin yanında yer aldıkları da olmaktadır.

Araştırılan devrede görev yapan muhzırlardan sorumlu olan muhzırbaşılar sicillerden tespit edilmiştir. 1138 (1725-26) yılında muhzırbaşı olan Ali ibn-i Mehmed, yaşlanınca yerine oğlu Mustafa muhzırbaşılığına atanmıştır.[122] 9 Şevval 1149 (1737) tarihinde Lefkoşa mahkemesinde muhzırbaşı olan Mustafa Halife ölünce, Lefkoşa naibi Abdülkerim Efendi'nin İstanbul'a sunduğu dilekçe ile yerine el-Hac Mustafa tayin edilir.[123] 14 Cemaziyelevvel 1151 (1738) tarihinde ise, Lefkoşa mahkemesinde ser-muhzır olan el-Hac Mustafa, kendi halinde olmadığından, Lefkoşa naibi Mehmed Musib Efendi'nin arzıyla Musli ibn-i Rıdvan ser-muhzırlığa atanmıştır.[124] Musli'nin muhzırbaşılığı 1168 (1754-55) yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte muhzırbaşılığına Kara Mahmud getirilmiştir.[125] Yapılan bu atamalardan, muhzırbaşı olan kişinin, ölünceye veya iş yapamaz duruma gelinceye kadar bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca muhzırbaşı olanların bu göreve uygun oğullarından birisi varsa, muhzırbaşılığına onun atandığı görülmektedir. Muhzırlar veya muhzırbaşılar *mal-ı makbuz*dan %2 akçe ücret almaktadırlar.[126]

Çalışmaya konu olan zaman diliminde muhzırların yanında *muhzır-ı kassam*lara da sicillerde rastlanmaktadır. Belgelerde muhzır-ı kassam olarak Mercümek Mahmud,[127] Mehmed

120 İnalcık, "Mahkeme", *İA*, VII, 150.

121 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 111.

122 *KŞS*, 13/56-1.

123 *KŞS*, 15/11-3.

124 *KŞS*, 15/14-2; *KŞS*, 15/47-4.

125 *KŞS*, 16/217-3.

126 *KŞS*, 15/11-3.

127 *KŞS*, 16/109-1.

Ağa,[128] Mehmed Çelebi ibn-i Ahmed[129] ve Ahmed Beşenin[130] adlarına tesadüf edilmektedir. Lefkoşa sicillerindeki bir belgeden, Lefkoşa'daki mahkemede *kassam-ı askerî muhzırı* olan Mehmed ibn-i Ahmed ölünce Lefkoşa naibi Abdülkerim'in dilekçesiyle yerine diğer Mehmed ibn-i Ahmed getirilmiştir. Ayrıca bu atanan görevli ücret olarak mal-ı makbuzdan yüzde iki akçe alacaktır (9 Şevval 1149).[131]

Kadıların bir diğer yardımcıları da terekeleri paylaştıran kassamlardır. Kadıların bırakılan görevlerden bir tanesi de, ölen kimselerin geride bıraktıkları mallarını (tereke) İslâm miras hukuku esasları çerçevesinde mirasçılara paylaştırmaktır. Bunu da kadı adına bu işle görevli yardımcısı olan kassamlar yapmaktadırlar.[132]

Kassamlar, askerî sınıfın terekesini tutan kazasker kassamları ve halktan vefat edenlerin terekesini tutan kassamlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Kazasker kassamları, doğrudan kazaskere, halktan vefat edenlerin terekesini tutan kassamlar ise, mahkemede bulunurlar ve kadıya bağlı olarak çalışırlar.[133] Kamu görevlilerinin miras taksimlerini yapan kazasker kassamları *resm-i kısmeti* de kazasker adına tahsil etmektedirler.[134]

Ancak çalışmaya konu olan devreye ait belgelerde sadece kassam diye adlandırılan bir görevliye rastlanmamaktadır. Kassamlar, hükümlerde muhzır-ı kassam şeklinde de görülmektedir. Sicillerdeki tereke kayıtlarından bu kişilerin tereke taksimini yaptıkları anlaşılmaktadır. Kassamlar (muhzır-ı kassam), taksimini yaptıkları terekelerden techîz ve tekfîn, dellâliyye, kâtibiyye, çukadarıyye, muhzıriyye, bedestâniyye (bedesten kirası), huddâmiyye, kalemiyye, ihzâriyye, hammaliyye (hammaliyye maa-merkep kirası), araba kirası, kas-

128 *KŞS*, 16/75-1.

129 *KŞS*, 15/71-1.

130 *KŞS*, 14/17-3.

131 *KŞS*, 15/11-3.

132 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 400.

133 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 121.

134 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 400.

samiyye, eminiyye ve resm-i kısmet adlarıyla vergi almaktadırlar.[135]

Kassamlar, terekelerden bu harcamaları ve ölen kişinin borçlarıyla vasiyet ettiği miktarları çıkardıktan sonra, kalan miktarı ölen kişinin ailesine paylaştırmaktadırlar. Bu paylaşımda erkek evlâtlar en fazla payı almakta, sonra sırasıyla baba, kız evlâtlar ve son olarak anne payını almaktadır. Kalan mirasın büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre paylaşım oranları değişebilmektedir.[136] Örneğin, gayrimüslim bir erkeğin miras paylaşımında 40 *sehmlik* (hisse) mirasta erkek çocuklara 34 hisse, kız çocuğuna 7 hisse ve anneye ise 5 hisse kalmıştır.[137]

Söz konusu devrede kassamlar tarafından Müslüman ve gayrimüslimlere ait toplam 46 tereke taksimi yapılmıştır. Bu kayıtlardan kalan mirasa ve ölen kişinin kimliğine göre farklı oranlarda resm-i kısmet alındığı görülmektedir. Genel olarak %2,5 ile %3,4 arasında değişen oranlarda resm-i kısmet alınırken,[138] bazı belgelerde bu oranın %1,4'e[139] kadar düştüğü anlaşılmaktadır. Ölen Lefkoşa kadısının *muhallefâtından* (tereke) %1,4 oranına göre resm-i kısmet alınmıştır.[140] Kassamlar, ölen kadılardan normal vatandaşlara göre daha az resm-i kısmet almaktadırlar. Bu da günümüzde olduğu gibi suiistimallerin yapıldığını göstermektedir.

Bazı tereke kayıtlarından, alınan çeşitli harç ve vergilerin toplam miktarlarının birlikte verildiği görülmektedir. Örneğin, rüsumat, harc-ı hüccet ve ilâmat 757 para;[141] hüddâmiyye, eminiyye ve kaydiyye 200 para;[142] kalemiyye, çukadâriyye, muhzırıyye 320 para;[143] kalemiyye, ihzâriyye, sarrafiyye 360

135 *KŞS*, 16/142-1; *KŞS*, 17/14-1; *KŞS*, 15/152-1; *KŞS*, 13/1-1; Bahsi geçen harçların miktarları için bkz. Tablo 1.

136 *KŞS*, 13/1-1; *KŞS*, 13/224-1; *KŞS*, 15/238-1; *KŞS*, 16/13-1; *KŞS*, 17/19-1.

137 *KŞS*, 13/26-3.

138 *KŞS*, 13/50-1; *KŞS*, 15/221-1; *KŞS*, 16/25-1; *KŞS*, 17/14-1.

139 *KŞS*, 15/240-1.

140 *KŞS*, 15/238-1.

141 *KŞS*, 16/194-1.

142 *KŞS*, 16/138-1.

143 *KŞS*, 16/115-1.

TABLO 1

***Tereke* Kayıtlarından Alınan Ücretler ve Çeşitleri (1726-1750)**[144]

Kayıt (KŞS)	tt	rk	k	H	ha	kç	ç	d	kah	ka	m	kçmh	i	e	ks	hhş	bk
13/1-1	20000a	32729a	2000a	2000a			2000a	3500a		200a						4000a	
13/50-1	8600a	6400a			400a**		900a			50a						1800a	
13/223-1	200p	807p	130p				120p										
13/223-2	4200p	1860p				520p		185p									185p
13/224-1		587p				164p										520p	
13/224-2	1800p	250p				70p											
15/16-1	300p	220p				70p											
15/74-1		181p	28p		30p			80p								140p	
15/90-2		135p						40p	35p								
15/94-4	400p	240p						40p	100p								
15/102-1	420p	350p						62p	150p								
15/136-3	1000p	600p						240p	240p							240p	160p*
15/152-1	800p	2200p			120p*		1200p	400p				800p					400p**
15/165-1	400p	600p							200p								
15/181-2	5000p																
15/221-1	782p	1214p						200p									
15/238-1	4000p	1160p					680p					560p			790p		
15/240-1	720p	207p	45p					120p							135p		
16/13-1		60p	10p				20p			30p	10p		100p				
16/16-3	600p	600p					120p			120p				100p		420p	
16/17-1		560p					120p			120p	120p						

144 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe; bk: bedesten kirası, bedesten; ç: çukadâriyye; d: dellâliye; e: eminiyye; g: kuruş; ha: hamınâliye, *hammâliye ve merkep kirası, ** hammâliyye ve araba kirası; h: hüddâmiyye; hhş: harc-ı hüccet-i şer'iye, * kayd-ı hüccet; kah: kaydiyye ve hüddâmiyye; i: ihzâriyye; k: kâtibiyye, kalemiyye; ka: kaydiyye; kçmh: kalemiyye, çukadâriyye, muhzıriyye ve hüddâmiyye; kç: kaydiyye ve çukadâriyye; ks: kassamiyye; m: muhzıriyye; p: para; rk: resm-i kısmet, *resm-i kısmet, kalemiyye ve çukadâriyye; r: rub. tt: techtz ve tekfîn.

TABLO 1 (devamı)

Tereke Kayıtlarından Alınan Ücretler ve Çeşitleri (1726-1750)

Kayıt (KŞS)	tt	rk	k	H	ha	kç	ç	d	kah	ka	m	kçmh	i	e	ks	hhş	bk
16/19-2	360p	780p	20p	80p			120p			160p			40p			200p	
16/25-1		25g	25g		4,5g		10g										
16/31-1	1200a	4658a	5500a	450a													
16/34-1		5200p	800p				2000p										
16/43-1	1690p	500p	120p					320p									
16/55-1		1240p	240p				120p	160p					120p			400p	70p
16/62-1		60g					10g	10g									
16/79-1	640p	1600p	320p				160p			40p	160p					200p	
16/81-2	600p	1200p	2000p				4000p										
16/94-1		760p															
16/95-1	10g	125g					15g			15g						25g	
16/98-1		440p	80p	80p			40p	145p		10p	40p						
16/101-2	3200p	1500p	360p	160p			180p	460p		20p			180p				40p
16/114-4		10,5g	1,5g				1,5g				1/2g			2g			
16/115-1	200p	440p												.80p		200p	
16/116-4		170p	19p				21p						9p	21p			
16/117-2		400p										260p					
16/120-2	1600p	7600p	760p				760p	80p			380p			940p			
16/123-1	100g	1000g	100g	50g			50g			3g			50g				
16/125-1		8825p*						320p									
16/138-1		57p					20p				280p		140p			800p	
16/142-1	367p	210p	80p				80p	160p		20p	40p						
16/213-1	1140p	4800p	400p		100p		400p	400p		200p			100p	400p		1000p*	200p
16/214-2		790p													1200p	300p	
17/14-1	400p	1200p									160p						
17/19-1		18g	3g				2g			1r(10p)							
17/61-2	2739p																

para, dellâliyye ve hammâliyye 60 para;[145] kâtibiyye, dellâliyye, hammâliyye ve bedestâniyye 2.000 para;[146] resm-i kısmet, kalemiyye ve çukadâriyye 8.825 para;[147] kantarcıya, dellâliyye, dükkâniyye ve hammâliyye 242 para;[148] çukadâriyye, ihzâriyye, kaydiyye 120 para;[149] ihzâriyye ve kaydiyye 7,5 kuruş;[150] kalemiyye, hüddâmiyye ve çukadâriyye 282 para;[151] dellâliyye ve bedestaniyye 75 para;[152] çukadâriyye ve muhzıriyye 28 para;[153] dellâliyye bedestaniyye 597 para;[154] kalemiyye, hüddâmiyye ve muhzıriyye 420 para;[155] hammâliyye, davar kirası ve ücret-i emin-i beytülmal 1.200 para[156] şekillerinde toplu tahsilat yapılmıştır.

Bazı zamanlarda ise, bu sayılanların dışında da başka adlarla tereke kayıtlarından masraf alınmaktadır. Bunlar, mersan (mersin)[157] kirası için 2.000 para, araba kirası için 3.050 para, dellâlara nân-ı taze için 200 para, bedestene nakli ve yeniçeri için 250 para;[158] bedesten bekçisine 100 para;[159] hammâliyye için 30 para;[160] dükkân ücreti olarak 40 para;[161] tahsîl-i zimem resmi için 1.540 para, hizmet-i mübaşiriyye olarak 660

145 *KŞS*, 16/214-2.

146 *KŞS*, 17/61-2.

147 *KŞS*, 16/125-1.

148 *KŞS*, 16/19-2.

149 *KŞS*, 16/43-1.

150 *KŞS*, 16/95-1.

151 *KŞS*, 16/94-1.

152 *KŞS*, 16/94-1.

153 *KŞS*, 15/74-1.

154 *KŞS*, 15/238-1.

155 *KŞS*, 15/221-1.

156 *KŞS*, 15/221-1; *KŞS*, 16/142-1.

157 Akdeniz kıyı şeridinde bol yetişen, birkaç metrelik boya ulaşabilen, her mevsimde yeşil kalan güzel kokulu, beyaz çiçek açan ve meyvesi yenilebilen bodur bir ağaçtır. Genellikle ölülerin kokusunu gizlemek için mezarın içine konulurdu.

158 *KŞS*, 13/1-1.

159 *KŞS*, 13/50-1.

160 *KŞS*, 15/74-1.

161 *KŞS*, 16/120-2.

para, bargir akçesi için 1.000 para,[162] kefen için 260 paradır.[163] Alınan bu masraflar kişinin bıraktığı mirasa göre değişebilmektedir.

Kadılar, mahkemede alınacak kararlarda mahkemenin bir çalışanı olmadığı hâlde, müftülerin bilgisine ve görüşüne başvurmaktadırlar. Müftüler, yürütme ve karar yetkileri olmamasına rağmen, bütün hukuk literatürünü inceleyerek, ortaya çıkan sorunlar hakkında görüş bildiren, ilmiye sınıfına ait kişilerdir. Müftüler, belirli davalarda durumlarını sağlamlaştırmak için hukuk otoritelerine gerek duyan kadılar, memurlar veya özel kişilerin sorularına cevap olarak görüş hazırlamaktadırlar, ki bu görüşe fetva denilmektedir.[164]

Kadılar, resmî olarak tayin edildiği halde, gerekli özelliklere sahip bir ilmiye mensubu, çevresi tarafından müftü olarak kabul edilirse bu mesleği yapabilmektedir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde, müftüler de kadılar gibi teşkilâtlandırılmaya çalışılmıştır. Şeyhülislâmlık makamı, bu teşkilâtlanma sonrasında ortaya çıkmış, İstanbul müftüsü, Osmanlı devletinin baş müftüsü, yani şeyhülislâmı olmuştur.[165]

Kıbrıs adasında görev yapan müftülerin de kadılar gibi Rumeli kazaskerleri tarafından atandıkları şer'iye sicillerindeki tayin beratlarından anlaşılmaktadır.[166]

1726-1750 yılları arasında Kıbrıs'ta müftülük yapan kişiler, 1138 (1725-26) yılında es-Seyyid Ömer Efendi,[167] 1139 (1727)'da Ahmed Efendi ibn-i es-Seyyid Ömer Efendi,[168] 1142 (1729)'de es-Seyyid Mustafa Efendi ibn-i es-Seyyid Ömer Efendi,[169] 1144 (1731)'de Ali Efendi ibn-i Osman Efen-

162 *KŞS*, 16/213-1.

163 *KŞS*, 16/214-2.

164 B. Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, I, 461.

165 Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *ODMT*, 1, 461.

166 *KŞS*, 16/108-2.

167 *KŞS*, 12/115-1.

168 *KŞS*, 13/12-1.

169 *KŞS*, 13/147-1.

di,[170] 1144 (1732) Şevvali'nden itibaren, 1147, 1149, 1155, 1159, 1163 tarihlerinde müfti-zâde es-Seyyid Mehmed Aziz,[171] 1144 (1732) Şaban'ında ve 1158 (1745)'de ise Osman Efendi'dir.[172] İlgili yıllarda adada en fazla yıl ve dönem olarak müftülük yapan kişi ise es-Seyyid Mehmed Aziz Efendi olmuştur. Mehmed Aziz Efendi bu görevde sürekli kalmayıp aralıklarla bu göreve getirilmiştir. Ancak sicildeki hükümlerden 1159-1163 (1746-1750) yılları arasında aralıksız müftülük yaptığı görülmektedir.

Kıbrıs'ta gayrimüslim insanlar da yaşadığından, müftülere bağlı olarak çalışan bir müftü tercümanı olduğu sicillerden öğrenilmektedir. Araştırılan belgelerde bu görevde sadece Yanni veled-i Loyzi adına rastlanmaktadır.[173]

Ayrıca müftülerin kendilerine bağlı çalışan bir de kâtipleri olduğu sicillerden anlaşılmaktadır. İlgili devrede müftü kâtipliği yapan, sadece Ali Efendi'nin adına tesadüf edilmektedir.[174] Yalnız bu kişinin hangi müftüye bağlı olarak çalıştığı belgelerde doğrudan yazılmamakla birlikte, bu belge tarihlerinden hareket ederek tespit edilebilmektedir. Tercüman Yanni'nin ve Ali Efendi'nin adlarının geçtiği hükümler 1150 yılına aittir. 1149 ve 1155 yıllarında Kıbrıs müftülüğünde es-Seyyid Mehmed Aziz Efendi bulunduğundan, her ikisinin de bu müftü zamanında görev yaptıkları düşünülebilir.

Müftüler, verdikleri fetvalar yüzünden zaman zaman adadaki muhassıllarla ters düşmekte ve muhassılların onları bir şekilde görevlerinden aldırtarak, hapsettirdikleri de olmaktadır.[175]

Kıbrıs gibi gayrimüslim halkın fazlaca bulunduğu bölgelerde, kadının en büyük yardımcılarından birisi de, mahkemeye gelen, Türkçe bilmeyen gayrimüslimlere yardım eden, mahke-

---

170 KŞS, 14/12-1.

171 KŞS, 14/47-3; KŞS, 15/ 4-1; KŞS, 15/4-5; KŞS, 15/167-2; KŞS, 16/108-2; KŞS, 17/49-5; KŞS, 16/166-2.

172 KŞS, 14/37-2; KŞS, 16/8-3.

173 KŞS, 15/26-2; KŞS, 15/31-2.

174 KŞS, 15/24-6.

175 KŞS, 14/85-1.

me tercümanlarıdır. Bunlar, davalar mahkemelerde Türkçe görüldüğü için, dava sahiplerinin veya davalıların söylediklerini mahkemeye tercüme etmekte; verilen kararları da davacı ve davalıya açıklamaktadırlar. Osmanlı devletinin gelişmesine paralel olarak tercümanlık kurumu da 16. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişme göstererek, devlet teşkilâtının bazı konularında vazgeçilmez bir öğesi olmuştur.[176]

Mısır, Mora, Trablusşam, Şam, Girit, Kıbrıs, Belgrad, Budin ve Tameşvar gibi eyaletlerde divan tercümanlarının yanı sıra mahkemelerde mahkeme tercümanı adıyla anılan ve resmen tayin edilen tercümanlar da bulunmaktadır. Bu tercümanlar berat ile tayin edilmekte olup gerektiğinde yerlerine vekil bırakabilmektedirler. Mahkeme tercümanları bulundukları yerin kadıları tarafından kabul edilip, tayinleri yine onlar tarafından merkeze arz ve teklif olunmaktadır. İstanbul bunu kabul ederse, ilgiliye bu tayine dair bir karar gönderilir, mahkeme tercümanlığı da hüküm tarihinden itibaren başlardı.[177]

Çalışılan devrede, Lefkoşa mahkemesinde de bu tip tercümanların varlıkları bilinmektedir. Kıbrıs'taki Türkçe bilmeyen gayrimüslim halka davalarında yardımcı olan bu kişiler, genellikle davaların altında şuhudu'l-hâl bölümünde yer almaktadırlar.[178]

Ancak söz konusu yıllarda tarafların sadece gayrimüslimlerden oluştuğu veya taraflardan birisinin gayrimüslim olduğu bazı davalarda, mahkeme tercümanlarından veya Kıbrıs'taki diğer kurumların tercümanlarından birinin adına rastlanmamaktadır.[179] Bu olay iki şekilde yorumlanabilir. Ya mahkemede mahkeme tercümanı var ve şahitler arasında kaydedilmesine gerek duyulmamıştır; ya da mahkemeye başvuran bu kişiler, Türkçe yapılan mahkemelerde tercümana gereksinim duymayacak kadar Türkçe bilmektedirler.

İncelenen dönemdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Lefko-

176 Orhonlu, "Tercüman", *İA*, XII/1, 176.

177 Orhonlu, "Tercüman", *İA*, XII/1, 179.

178 *KŞS*, 14/52-8; *KŞS*, 17/89-2.

179 *KŞS*, 13/95-2; *KŞS*, 15/91-4.

şa mahkemesinde tercümanlık yapanların hepsi gayrimüslimdir. Aci Yemandi veled-i Yorgi,[180] Aci Nikola veled-i Komi,[181] Luizo veled-i Martinyo,[182] Zelyo veled-i Hristo,[183] Hristofi veled-i Yerolmi,[184] Livay veled-i Yorgi,[185] Poli[186] ve Mihail[187] Kıbrıs'ta Lefkoşa mahkemesinde tercümanlık yapmışlardır.

Söz konusu dönem kayıtlarında, mahkeme tercümanlarının göreve atandıklarını gösteren bir tayin beratına tesadüf edilmemektedir. Çiçek, mahkeme tercümanlığı yapan kişilerin belirli bir ücret karşılığında tercümanlığı başkasına devredebildiklerini belirtmektedir.[188]

Kıbrıs'ta mahkeme tercümanlarından daha önemli bir görevli de divan tercümanlarıdır (saray tercümanı, dragoman). Eyalet tercümanları, Osmanlı hâkimiyetinin yayıldığı ve merkezin doğrudan doğruya kontrol ettiği eyaletlerin bir kısmında, gayrimüslimlerden oluşan toplulukların yerleşmiş olduğu devirlerde, buralardaki idare ile halk arasındaki ilişkiyi sağlamak için kullanılmıştır. Ancak eyaletlerde halk, biri mahkemeler, diğeri de eyalet merkezi idaresi olmak üzere iki şekilde idare ile karşı karşıya kaldığından, gereksinim duyulan tercümanlar da divan tercümanı ve mahkeme tercümanı olarak ikiye ayrılmaktadır.[189]

Mısır, Mora, Trablusşam, Şam, Girit, Kıbrıs, Belgrad, Budin, Tameşvar gibi eyaletlerde halkın arasında farklı ırklara mensup insanlar olup Türkçe bilmemektedirler. Bunların eyalet idaresi ile olan her türlü ilişkilerine divan tercümanları aracı olurlardı. Mora, Girit, Kıbrıs gibi Rum halkın oturduğu yerler-

180 *KŞS*, 13/4-6.

181 *KŞS*, 13/115-2.

182 *KŞS*, 14/52-8.

183 *KŞS*, 14/33-2.

184 *KŞS*, 15/43-5.

185 *KŞS*, 16/26-1.

186 *KŞS*, 16/116-3.

187 *KŞS*, 16/154-2.

188 K. Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümânları", *Toplumsal Tarih*, V/30 (1996), 50.

189 Orhonlu, "Tercümân", *IA*, XII/I, 178.

deki bu tercümanlar Rum asıllı Hıristiyanlardan seçilmektedir. Berat ile tayin edilmelerine rağmen, bazı eyaletlerde belirli bir ailenin tekelinde bulunabilmektedir.[190] Ancak bu dönemde adada böyle bir duruma rastlanmamaktadır.

Kıbrıs adasındaki muhassıllar, saraylarında gayrimüslim halkın bir temsilcisi durumunda olan saray tercümanları bulundurmaktadırlar. Muhassılların yanında sarraflık ve yazıcılık yapan bu kişilerin görevleri arasında, para çeşitlerinin (*ecnâs-ı nukûdun*) değerini bilip ona göre *mâl-ı mirî* tahsil etmek ve muhassıllar tarafından merkez Lefkoşa dışındaki kazalara gönderilecek olan buyrulduları *Rumî hattıyla* yazmak sayılabilir. Ayrıca Kıbrıs'taki reayanın vekili olan ileri gelen dört piskoposun ve İstanbul'daki Rumîyân patriğinin haberi yokken kimsenin sarraf ve yazıcı olarak atanmayacağı belirtilmektedir.[191] 1145 yılı Cemaziyelevvel'inin on sekizinci günü Kostanti adındaki zimmînin sarraf ve yazıcı olarak atandığı bildirilmiştir.[192]

Araştırılan yıllarda Kıbrıs'taki en kârlı görevlerden biri olan saray tercümanlığına sahip olmak isteyenler, bunun için devlete yıllara göre değişen bir miktar para vermektedirler. Ancak bu para doğrudan devlete verilmek yerine, devletin askerlerinden bazılarının maaşlarının ödenmesine kullanılmaktadır. Hatta bu göreve getirilenler, Divan-ı Hümâyun'a başvurarak, divan tercümanlığına atandıklarını belirten tayin beratlarını istemektedirler.[193]

Yanni adlı zimmî, Kıbrıs adasında saray tercümanı olan Kartiya adlı zimmînin, İstanbul'da kaldığını ve her sene bir Rumî'yi bu göreve getirdiğini, bu kişilerin de reayaya kötülük yaptıklarını ve reayanın bunlardan memnun olmadığını bildirmiştir. Kendisinin ise adada kaldığını, reayanın kendisinden hoşnut olduğunu ve askeriden 16 kişiye günlük toplam 120 akçe yevmiye vereceğini belirterek, merkezden istediği tayin beratını 1154 senesi Receb'inin yirmi dördüncü günü almış-

190 Orhonlu, "Tercümân", *İA*, XII/1, 179.

191 *KŞS*,14/107-1; *KŞS*, 15/211-3.

192 *KŞS*, 14/107-1.

193 *KŞS*, 15/209-2; *KŞS*, 15/211-3.

tır.[194] Buradaki belgede divan tercümanı olan kişilerin, bu görevi her yıl bir başkasına devrederek, kendilerinin Kıbrıs dışında, İstanbul'da kalabildikleri görülmektedir. Ancak tercümanlığa atanan Yanni, yaklaşık bir sene sonra, *emvâl-i mirî*den 5.522 kuruş çalarak, birkaç neferle birlikte kayıplara karışmıştır. Bu olay üzerine tercümanlığa 1155 (1743) yılı Zilkade'sinin yirmi yedinci günü Hristofaci veled-i Kostantin, 153 akçe yevmiye hazine-mande ile tayin edilmiştir.[195]

Muhassıl kapısında 1155 yılı sonlarında tercüman olan Hristofaci'nin başka bir belgeden 1150 yılında saray tercümanı olduğu anlaşılmaktadır.[196]

Diğer bir hükümde ise, muhassıllar tarafından karşılanmak üzere tercüman olan Hristofaci'ye bağlanan tayinat listesi görülmektedir. Bu listeye göre; 1156 senesi Muharrem'inden itibaren *"yevmî yirmi tâne nân-ı hâs, üç vakıyye*[197] *güşt (et), nısf vakıyye revgân-ı sâde, nısf vakıyye asel (bal), bir vakıyye urz (pirinç), nısf vakıyye şem-i revgân (mum yağı), iki haml hatab (odun) ile şehriye yedi vakıyye kahve"* verilmesi adada muhassıl olanlara bildirilmektedir.[198] Saray tercümanına verilen bu tayinat, incelenen devrede naiplere verilenlerden çeşit yönünden fazladır.

Eldeki kayıtlardan Hristofaci'nin tercümanlık görevini 1158 yılına kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu yılda Anastas adlı bir zimmî Divan-ı Hümâyun'a başvurarak, reayanın dilekçeleriyle Hristofaci'den alınan tercümanlığa kendisinin atandığını bildirmiş ve bunu resmîleştirmek için merkezden bir tayin beratı talep etmiştir. Bunun üzerine kendisine 1158 (1745) Safer'inin yirminci günü bu göreve atandığını bildiren tayin beratı verilmiştir.[199]

Kıbrıs'ta göreve getirilen tercümanların resmî atanmaları

194 KŞS, 15/209-2.

195 KŞS, 15/211-4.

196 KŞS, 15/56-3.

197 Yaklaşık 1,283 kg.

198 KŞS, 15/215-3.

199 KŞS, 17/16-1.

merkezden yapılmakla birlikte, merkezin yaptığı, genellikle bu göreve getirilenleri onaylamaktır. Anastas adlı zimmîden sonra bu göreve tekrar Hristofaci gelecektir. Ancak hangi yılda Hristofaci'nin tekrar saray tercümanı olduğunu gösteren bir tayin beratı söz konusu sicillerde olmasa bile, diğer belgelerden Ebubekir Paşa'nın muhassıllığı zamanında saray tercümanı olduğu ortaya çıkmaktadır.[200] 1163 yılına ait bir hükümde ise, Hristofaci'den 1150 yılından itibaren adada saray tercümanı olarak bahsedilmektedir.[201] Bunun yanında 1158'de, bu göreve Anastas'ın atandığı yukarıda belirtilmişti. Hristofaci'nin bu seferki görevden ayrılış tarihi ise kesindir. Çünkü 1163 senesi Cemaziyelevvel'inin ortalarında geceleyin kiliseye giderken, Kıbrıs yerli yeniçeri ağası Osman Ağa tarafından öldürülmüştür.[202]

Kıbrıs reayası birçok kez bütün tercümanlıkları zamanında Hristofaci aleyhinde İstanbul'a dilekçeler yazmışlardır.[203] Bu şikâyetlerden birisinde, Hristofaci'nin Lefkoşa alay beyi olan Abdülgafur ve başpiskopos Filotyos'la birlik olup reayadan ağır vergiler aldığı bildirilmektedir. Fakat yapılan araştırmada bu suçlamaların kanıtlanamamasına rağmen, tercüman, diğer adı geçenlerle birlikte görevinden alınmıştır.[204] Bir diğerinde ise, tercümanın *ayân-ı vilâyet* olanlarla birlik olarak, reayadan kat kat fazla vergi alınmasına neden olduğu şikâyetleri üzerine, İstanbul'dan şikâyetin araştırılması için adadaki yöneticilere bir ferman gönderilmiştir.[205] Bu belgeler, İstanbul'un reayayı korumaya çalıştığını, ancak bir türlü yolsuzlukların önüne geçemediğini göstermektedir.

Kıbrıs'taki saray tercümanlarının serveti hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan Hristofaci'nin bıraktığı miras incelendiğinde ise, ortaya 650.600 paralık bir servet çıkmaktadır. Bu

200 *KŞS*, 16/225-1; *CRA*, 1/65-1.

201 *KŞS*, 16/224-2.

202 *KŞS*, 16/173-1; *KŞS*, 16/194-2; *KŞS*, 16/212-1.

203 *MD*, 154/264-1; *MD*, 154/317-2.

204 *KŞS*, 16/8-2.

205 *KŞS*, 16/164-1.

ise 16.265 kuruşa denk gelmektedir.[206] Hristofaci'nin başta Tuzla kazasındaki müstemen tüccarlarına ve konsoloslarına olmak üzere, toplam 46.905 kuruş borcu olduğu belirtilmekte ve bu paranın terekesindeki malların ve eşyaların satılması ile karşılanması, eksik kalan için ise ailesine baskı yapılmaması, merkez tarafından Kıbrıs'taki yöneticilere bildirilmiştir.[207] Eğer Hristofaci borçlu bir şekilde ölmeseydi, kassamlar terekesinin taksimine karışamayacaklardı. Ancak Hristofaci'den alacakları olanlar mahkemeye başvurduklarından mahkemenin görevlendirdiği bir kassam terekeyi taksim etmiştir.

Yine tercüman Hristofaci ile ilgili hükümlerden, Kıbrıs'ta saray tercümanı olanların *emvâl-ı mîrî*nin tahsilini yaptıkları öğrenilmektedir.[208] Hristofaci'nin alacaklıları arasında Tuzla'daki müstemen tüccarların ve konsolosların olması, onun ticaretle de uğraştığını göstermektedir. Saray tercümanları kendi dindaşlarının sırtından müthiş paralar kazanmışlar ve bunu yaparken de her türlü yolsuzluğu yapmaktan çekinmemişlerdir.[209]

Daha önce de değinildiği gibi, kadıların bir diğer önemli yardımcısı ise, mahkemelerde yargılamaya doğrudan müdahale etmeyen, mahkemeye sadece bir tanık sıfatıyla katılan şuhudu'l-hâldir. Diğer İslâm devletlerinde de görülen bu görevlilerin içlerinde zaman zaman ileri gelen hukukçuların ve o bölgenin en yüksek rütbeli resmî görevlilerinin de bulunabildiği sicillerden anlaşılmaktadır. Bunlar mahkemeye intikal eden davaların veya satışların şahitleri değil, mahkemede yapılan yargılamanın tanığıdırlar. *Şuhudu'l-udûl*, *udûlü'l-müslimin* de denilen ve o kaza bölgesinin ileri gelenleri arasından seçilen bu kişilerin, davanın önemine göre sayıları değişmekle birlikte genelde beş altı civarındadırlar. Şuhudu'l-hâlin içerisindeki kişiler, davanın cinsine göre değişebilmekte ve bu şahitler mahkemenin işleyişine veya aldığı karara herhangi

206 *KŞS*, 16/194-2.

207 *KŞS*, 16/212-1; *CRA*, 1/205-5

208 *KŞS*, 16/225-1; *KŞS*, 16/225-2.

209 *MD*, 154/264-1; *MD*, 154/317-2.

bir şekilde müdahale etmemektedirler. Bu yönüyle şuhudu'l-hâl, batı hukukunun bir kısmında bulunan ve hâkimin kararına direkt olarak etki eden jüriden farklı konumdadır. Öte yandan kadıların, o bölgenin ileri gelenlerinden seçilen bu kimselerin müşavirliğinden çeşitli alanlarda yararlanmaları da söz konusudur.[210]

Sicil defterlerindeki kararların altında, bu kişilerin isimleri açıkça yazılmaktadır. Şuhudu'l-hâl olarak zaman zaman eski kadıların veya görevden alınmış diğer görevlilerin bulunmaları, bu görevin ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Bazı kayıtların altında o dönemde Kıbrıs'ta görev yapan tüm resmî görevliler de görülebilmektedir.

Şuhudu'l-hâl arasında yer alan kimseler davanın taraflarına göre değişmektedir. Yeniçerilerin taraf olduğu davalarda bir iki yeniçerinin, ulemadan birisinin davasında bu kesimden bir iki kişinin, gayrimüslimlerin taraf olduğu davalarda zimmilerden bir iki kişinin şuhudu'l-hâl arasında yer aldığı görülmektedir. Tüm bunlara karşın toplumun hemen her sahasında varlık gösteren kadınlar şuhudu'l-hâl içerisinde yer almamaktadırlar.[211]

Sistematik bir temyiz yolunun bulunmadığı ve ancak istisnaî olarak, Divan-ı Hümâyun'un bu görevi üstlendiği, Osmanlı devletinde ve genel olarak İslâm devletlerinde mahkemede her zaman hazır bulunan şahitlerin ne kadar önemli bir denetim görevi yerine getirdikleri ortadadır.[212]

İlgili dönemin kayıtlarında bazı kişilerin adlarının devamlı olarak şuhudu'l-hâl arasında geçmesi, bunların bu işi kendilerine meslek edindikleri izlenimini vermektedir. Yukarıda da zikredildiği gibi buralarda bulunan insanların niteliği davanın konusu ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca şuhudu'l-hâl içerisinde, dönemin Kıbrıs yönetiminde ileri gelenler de bulunabileceğinden, başka bir yerde adına rastlanmayan kişilerle ilgili bilgi de buralardan edinilebilir. Örneğin incelenen yılların belgelerin-

210 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 399.

211 R. C. Jennings, "Women In Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian Kayseri", *JESHO*, XVIII/I, (1975), 65.

212 Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *ODMT*, I, 400.

de adı geçmeyen müftü tercümanına şuhudu'l-hâl içerisinde tesadüf edilmektedir.[213] Ayrıca Lefkoşa'daki yüksek rütbeli askerlerin veya resmî görevlilerin de isimleri buralardan öğrenilebilmektedir.

Bunlardan farklı olarak yine şahit diye adlandırılan insanlar ise, mahkemede görülen davada taraf olan insanlar olup davalı veya davacının iddialarını ispatlamak için yararlandıkları kişilerdir. Şer'î mahkemelerinde iddianın ispatlanabilmesi için en az iki erkeğin tanıklığına gereksinim duyulmaktadır. 1726-1750 yılları arasındaki devre ait siciller incelendiğinde, gayrimüslimlerin bazı davalarda iddialarını sağlamlaştırabilmek için, Müslümanları şahit olarak gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.[214] Yalnız, ilgili yıllarda kadınların şahit gösterildiği hiçbir kayda rastlanmamaktadır.

Çalışılan yıllarda karşılaşılan bir başka görevli de *nakibüleşraf* kaymakamlarıdır. Hz. Peygamber'in nesli, kızı Hz. Fatma'nın iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bugüne kadar devam etmiş, hemen hemen İslâm dünyasının her tarafına dağılmıştır. Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere *şerif*, Hz. Hüseyin'den gelenlere ise *seyyid* denilmiştir. Hz. Peygamber'e hürmeten, bütün İslâm dünyasında bu kişilere büyük saygı duyulmuş, değer verilmiş, pek çok alanda ayrıcalıklar tanınmıştır. Seyyid ve şeriflerin işlerini takip etmek, meselelerine bakmak için nakibüleşraflık teşkilâtı kurulmuştur.[215]

Nakibüleşraflık, ilmiye sınıfından olan seyyidlere verilmektedir. Kazasker ve şeyhülislâmlardan da nakibüleşraf tayin edilenler olmaktadır. İmtiyazlı bir zümre olarak diğer askerîler gibi vergilerden muaftılar ve kendilerine ağır cezalar verilmemektedir.[216]

Nakibüleşrafların işleri çok fazla olmamakla birlikte kendilerine ait bir teşkilâtları bulunmaktadır. Taşrada ise, nakibüleşrafların görevlerini, kaymakamlar yerine getirmektedirler.

213 *KŞS*, 15/26-2.

214 *KŞS*, 17/106-4.

215 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 161 vd.; İpşirli, "a.g.m.", s. 271.

216 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 166 vd.; İpşirli, "a.g.m.", s. 271.

Kaymakamların en önemli görevleri, sahte seyyid ve şerifleri belirleyerek hüccetlerini iptal etmektir. Seyyid ve şeriflere verilen belgeye "*şiyadet hücceti*" denilmektedir.[217] Kıbrıs'ta bulunan nakibüleşraf kaymakamlarının tayinleri İstanbul'dan yapılmaktadır.[218] İlgili devrede Kıbrıs adasında nakibüleşraf kaymakamlığı yapanlar ise şunlardı; es-Seyyid Abdulah Efendi,[219] es-Seyyid Derviş Efendi,[220] es-Seyyid Ali Efendi,[221] Müftü-zâde es-Seyyid Abdi Efendi.[222]

Lefkoşa naiplerinde olduğu gibi nakibüleşraf kaymakamlarında da birisi öldüğünde Kıbrıs'taki muhassıllar veya onların vekilleri olan mütesellimler, yeni birisi atanana kadar, bu göreve geçici olarak birisini atamaktadırlar. Kıbrıs muhassılı vekili olan mütesellim el-Hac Ali ölen nakibüleşraf kaymakamı es-Seyyid Derviş Efendi'nin yerine merkezden yeni birisi atanıncaya kadar es-Seyyid Abdullah Efendi'yi tayin ettiğini Lefkoşa naibine bildirmiştir (22 Rebiülevvel 1159).[223] Yeni kaymakam, İstanbul tarafından ancak 1159 senesi Cemaziyelevvel'inin başlarında bu göreve atanabilmiştir. Burada ve 1164 yılındaki atamayı yapan kişi, Osmanlı devleti nakibüleşrafı es-Seyyid Mehmed ibn-i Abidin el-Hüseyînî'dir.[224]

Kıbrıs adasında malî işlerden sorumlu bir de defterdar bulunmaktadır. Adadaki defterdarlık makamının Kıbrıs muhassıllığı malı içerisinde sayıldığı ve yıllık olarak iltizama verildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ın muhassıllığını alan kişiler aynı zamanda defterdarlığa, yeniçeri ağalığına ve alay beyliği gelirlerine de sahip olmaktadırlar.[225] 1151 yılında vezirî âzam haslarından olan Kıbrıs eyaleti, defterdarlığı, yeniçeri

217 İpşirli, "a.g.m.", s. 272.
218 *KŞS*, 17/57-1.
219 *KŞS*, 15/38-3.
220 *KŞS*, 16/137-1.
221 *KŞS*, 14/89-1.
222 *KŞS*, 16/192-1.
223 *KŞS*, 17/49-4.
224 *KŞS*, 17/57-1; *KŞS*, 16/192-1.
225 *KŞS*, 15/2-4.

ağalığı ve alay beyliğinin gelirleri bir seneliğine Osman Ağa'ya verilmiştir.[226]

Kıbrıs'ta defterdarlık yapmış kişilerin sadrazamdan burayı iltizamla kiraladıkları ve muhassıllık yaptıkları da olmaktadır. 1146 (1733) yılında, Kıbrıs eyaleti muhassıllığı, defterdarlığı, yeniçeri ağalığı ve alay beyliği Kıbrıs Defterdarı İsmail'e bir yıllığına satılmıştır.[227]

Araştırılan yıllarda, sicillerde isimlerine rastlanan Mustafa Ağa,[228] Mehmed Efendi,[229] İbrahim Ağa,[230] es-Seyyid Ali Ağa,[231] Mehmed Efendi,[232] Abdülgafur Ağa,[233] Sofunlu-zâde Ali Efendi,[234] Mehmed Efendi ibn-i el-Hac Hüseyin Ağa,[235] İsmail Efendi[236] ve el-Hac Ahmed Efendi[237] Kıbrıs'ta defterdar olarak görev yapmışlardır. Ancak defterdarlık yapan bu kişilerin ne kadar ücret aldıkları bilinmemektedir.

Kıbrıs adasının güvenliğinden sorumlu en yüksek rütbeli kişi Kıbrıs yeniçeri ağasıdır. Bazı belgelerde, adı geçen göreve atananların yerli olmasından dolayı bu ağalara yerli yeniçeri ağaları da denilmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, yeniçeri ocağı için Hıristiyan halktan devşirme yapılmasının 1646 yılından sonra azalmaya başlaması ve Köprülüler devrinde ise iyice azalmasıdır. Buna karşılık Türkler ve diğer Müslümanlardan Acemi ocağına asker alınmaya başlanmıştır.[238] Bir diğer neden ise, Osmanlı devletinin eyaletlerde bulunan kalelere kale komutanının emrinde yerli kulu askerleri

226 *KŞS*, 15/60-3.
227 *KŞS*, 14/85-2.
228 *KŞS*, 13/10-6.
229 *KŞS*, 13/17-4.
230 *KŞS*, 13/60-1.
231 *KŞS*, 13/136-2.
232 *KŞS*, 15/21-2.
233 *KŞS*, 15/82-4.
234 *KŞS*, 15/132-2.
235 *KŞS*, 16/27-1.
236 *KŞS*, 14/86-1.
237 *KŞS*, 16/39-1.
238 M. Ilgürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, 388.

de bulundurmasıdır. Yerli kulları arasında asıl yeniçeri ocağının dışında, yerli kulu yeniçeri, cebeci ve topçular da bulunmaktadır.[239]

Kıbrıs yeniçeri ağalığı, Kıbrıs eyaleti muhassıllığı gelirleri arasında defterdarlık ve alay beyliği ile birlikte yer almaktadır. Yıllık olarak iltizam şeklinde satılmaktadır.[240] Kaynaklardan, Kıbrıs adasında görevli olan bütün üst rütbeli devlet adamları gibi, Kıbrıs yeniçeri ağası ve Kıbrıs yeniçeri ocağına bağlı üst rütbeli subayların, Lefkoşa kazasında kaldıkları görülmektedir. Ancak adada ne kadar yeniçeri askeri bulunduğu ve bunların ne kadarının yerli olduğu tespit edilememiştir. Buna karşılık Kıbrıs'ta görev yapan bazı yeniçeri ağaları ve zabitlerinin adlarına rastlanılmaktadır. Kıbrıs adasında 1139-1145 (1727-1732) yılları arasında Ramazan Ağa,[241] 1145 (1732) yılı Cemaziyelevvel'inde Mustafa Ağa,[242] 1149 (1736) yılında Mehmed Ağa,[243] 1150 Receb'inden 1151 Receb'ine (1737-1738) el-Hac Ahmed Ağa,[244] 1152 (1740) senesinde Ramazan Ağa ibn-i Mehmed Ağa,[245] 1158-63 (1745-1750) arasında Ali Ağa,[246] 1163 (1750) Safer'inden Cemaziyelâhir'ine Osman Ağa,[247] 1163 (1750) Cemaziyelâhir'inde İbrahim Ağa-zâde el-Hac Ebubekir Ağa,[248] yerli yeniçeri ağalığı yapmışlardır. Bu ağalardan en kısa süre görevde kalanı ise, Osman Ağa'dır. Osman Ağa'nın dört aylık kısa bir dönemde görevinden alınmasına, geceleyin kiliseye giderken öldürülen Kıbrıs saray tercümanı Hristofaci veled-i Kostanti'nin ailesinin, Osman Ağa'yı bu ölüm olayından sorumlu tutmaları neden olmuştur. Ayrıca böyle bir düşünceye

239 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, Ankara 1988[3], I, 3 vd.

240 *KŞS*, 15/61-1.

241 *KŞS*, 13/17-4; KŞS 13/179-3; KŞS 14/18-5; KŞS 14/86-4.

242 KŞS 14/52-5.

243 KŞS 15/104-1.

244 KŞS 15/50-1; KŞS 15/71-1.

245 *KŞS*, 15/106-3.

246 *KŞS*, 16/4-2; *KŞS*, 16/173-1.

247 *KŞS*, 16/173-1.

248 *KŞS*, 16/173-1.

varılmasında, Kıbrıs yeniçeri ocağında bulunanların da, Osman Ağa'dan şikâyetçi olmaları etkili olmuştur. Osman Ağa'nın yeniçeri ağalığı görevinden alınmasıyla, yerine ocaktan el-Hac Ebubekir Ağa tayin olmuştur.[249] Başka bir belgeden ise, Kıbrıs saray tercümanı olan Hristofaci veled-i Kostantin'i yerli yeniçeri ağası Osman'ın öldürdüğü anlaşılmaktadır.[250]

İncelenen devrede, Kıbrıs'ta görev yapan yeniçeri ağalarının isimleri daha çok tanıklık ettikleri davaların içerisinde yer almaktadır. Sicillerde, yeniçeri ocağı başçavuşu, kul kethüdası, çavuşlar kethüdası, cebeci ağası, azablar ağası, azablar kethüdası, çeribaşı, çorbacı ve subaşı gibi askerîlere rastlanmaktadır.

Yeniçeri ağaları, aslî işleri olan adanın güvenliğini sağlamanın yanı sıra hayır işlerinde de bulunmaktadırlar. Bu kişiler Kıbrıs adasında İslâmiyet'in yayılması ve yaşatılması için gayret göstermekte ve bu işler için bütün mallarını bağışladıkları vakıflar kurmaktadırlar.[251] Lefkoşa mahallelerinden Ömeriye Mahallesi'nde bulunan kışlalarında kalan yeniçeriler askerî görevleri dışında adanın, sosyal ve ekonomik hayatının canlanmasında önemli roller üstlenmektedirler.[252] Kıbrıs'ta bulunan birçok yeniçeri ticarete atılmış, faizle borç para alıp vermişlerdir.[253] Örneğin 18. yüzyılda, İstanbul pazarlarında yeniçerilerin iktisadî faaliyetleri oldukça fazladır. Bunun nedenlerinden birisi yeniçerilerin vergilerden muaf olmalarıdır.[254]

Kasabaların savunmasından miralay (alay beyi) ve kalelerin savunmasından ise dizdarlar sorumludur. Lefkoşa'daki alay beyliği Kıbrıs'ın en büyük alay beyliği olup Kıbrıs eyaleti muhassıllığı, defterdarlığı, yeniçeri ağalığı ile birlikte iltizam ola-

249 *KŞS*, 16/173-1.

250 *KŞS*, 16/212-1.

251 M. A. Erdoğru, "Mevlevi Dostu Bir Asker: Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa bin Perviz Bey", *Kıbrıs Mektubu*, X/3 (1997), 25.

252 Erdoğru, "Mevlevi Dostu Bir Asker", s. 310.

253 Jennings, *a.g.e.*, s. 394.

254 H İnalcık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s. 11.

rak bir yıllığına kiralanmaktadır. Lefkoşa alay beyleri askerî sınıfın ileri gelenlerindendirler.

Çalışmaya konu olan yıllarda el-Hac Mehmed Ağa ibn-i Mustafa Ağa,[255] el-Hac Mustafa Ağa,[256] el-Hac Hüseyin Ağa,[257] el-Hac Hüseyin,[258] Muhammed Ağa ibn-i Osman Efendi,[259] el-Hac Abdülgafur Ağa ibn-i Ali Efendi,[260] Ahmed Ağa ibn-i Mustafa[261] Lefkoşa kazasında alay beyi olarak görev yapmışlardır. Bu alay beyleri arasında el-Hac Abdülgafur ibn-i Ali Efendi, 1156 (1743-44) yılında reayanın kendilerinden fazla vergi aldığı ve çeşitli kötülükler yaptığına dair şikâyetlerinin Lefkoşa naibi Mehmed Efendi tarafından İstanbul'a bildirilmesi sonucunda görevden alınmıştır.[262]

1158 (1745-46) yılında Lefkoşa alay beyi olan Ahmed ise, baba Kalyero ve baba Nikola adlı papazlarla birlik olarak, halkı kışkırtmış ve Lefkoşa kazasına saldırmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine Ahmed, alay beyliğinden alınıp papazlarla birlikte Mağusa kalesine kale-bend olarak hapsedilmiştir.[263]

Görüldüğü gibi Lefkoşa şehrini korumakla görevli alay beyi adadaki papazlarla birleşip kente saldırabilmektedir. Alay beyinin buradaki amacı, büyük bir olasılıkla Lefkoşa kazasını ele geçirerek, Kıbrıs adasının yönetimine sahip olmaktır.

Kıbrıs'taki kazalardaki alay beylerinden sadece, 1149 (1736-37) yılında Mağusa'da alay beyi olan Hasan Ağa,[264] 1158 (1745)'de Mehmed Ağa[265] ve Baf alay beyi Yekpare Hacı Muhammed ibn-i Hacı Ahmed'in isimlerine rastlanmaktadır. Bunlar arasında Baf alay beyi olan Yekpare Muhammed'den, ken-

255 KŞS, 13/17-4; KŞS, 13/200-1.
256 KŞS, 13/72-1.
257 KŞS, 13/196-4.
258 KŞS, 15/50-1; KŞS, 15/107-3.
259 KŞS, 15/106-3.
260 KŞS, 15/107-7; KŞS, 16/39-1.
261 KŞS, 16/36-1; KŞS, 16/87-2.
262 KŞS, 15/224-2; MD, 150/129-1.
263 KŞS, 16/36-1.
264 KŞS, 15/104-1.
265 KŞS, 16/65-2.

dilerine iftira attığı ve kötü davrandığı için bölge halkı Lefkoşa'daki mahkemede şikâyetçi olmuşlar; ve alay beyinin halktan aldığı haksız vergileri geri vermesi sağlanmıştır.[266]

Yeniçeriler Bağdad, Yemen, Van, Erzurum, Budin ve Kıbrıs gibi önemli merkezlerde daha teşkilâtlı olup başlarında dizdarlardan başka bir de ağa bulunmaktadır. Kalenin askeri durumuna göre yeniçeri miktarı değişmektedir.[267]

Esas görevleri idarelerinde olan kaleleri savunmak olan dizdarların bir başka görevi ise, kale-bend olarak merkezden veya adadan kendilerine teslim edilen mahkûmların kaçmalarına engel olmaktır.

Mağusa kalesi, kale-bend olarak ilgili yıllarda merkez tarafından çok kullanıldığından, bu kalenin dizdarları diğer kazaların kalelerindekilere göre daha çok sorumluluk almış oluyorlardı. Dizdarlar, bazen uluslararası sorunlara da yol açmaktadırlar. Nitekim 1146'da Kıbrıs muhassılı İsmail'in Tuzla kalesini ziyareti sırasında, dizdar, yaptırdığı top ateşinde limanda bulunan bir İngiliz gemisinin batmasına neden olmuştur. Bu olayın İngiliz elçisi tarafından merkeze iletilmesiyle Tuzla kalesi dizdarı hemen görevden alınıp Mağusa kalesine kale-bend olarak hapsedilmiş ve İngiliz gemisinde zarar gören mallar, olayda suçu bulunanlar tarafından karşılanmıştır.[268] Bu olayın detayları Kıbrıs adasındaki yabancı devletlerin konsolosları ve tercümanları kısmında verilmiştir.

Bugün olduğu gibi bu dönemde de şenlik için top atışı yapılmaktadır. İlkinde Sultan I. Mahmud'un tahta çıkışı,[269] diğerinde ise Osman Paşa'nın (1731-1732) Acem şahına karşı kazandığı zaferin[270] kutlanması için, Kıbrıs'taki kalelerden top atılarak kutlama yapılması istenmiştir.

Bazı dönemlerde İstanbul'un, tüm Osmanlı ülkesinde bulunan kalelerdeki topları ve cephaneyi saydırttığı ve eksikleri te-

266 *KŞS*, 16/144-1.

267 Ilgürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, 389.

268 *KŞS*, 14/121-1.

269 *KŞS*, 13/213-1; *KŞS*, 13/214-1.

270 *KŞS*, 14/108-2; *KŞS*, 14/109-1; *KŞS*, 14/110-1.

darik ettiği, 1153 yılı Zilkade'sinin dokuzu tarihli bir fermandan öğrenilmektedir. Ancak bu sayımlar sonrasında kalelerdeki askerlerin sayısından bahsedilmemektedir.[271]

Araştırmaya konu olan 24 yıllık dönemde Kıbrıs'taki kalelerde görev yapan dizdarlardan belgelerden tespit edilebilenler şunlardır; Ali Ağa (1139-1142),[272] el-Hac Ahmed (1144-1145)[273] ve Mehmed Ağa ibn-i Mahmud Ağa (1149)[274] Lefkoşa kalesi dizdarı olarak; Abdülkadir ise, (1162)[275] Tuzla kalesi dizdarı olarak Kıbrıs'ta görev yapmışlardır.

Kazaların asayişini sağlayan subaşılar, kaynaklarda genellikle şuhudu'l-hâl içerisinde geçmektedir.[276] Subaşılar arasında en faalleri sancak subaşılarıdır. Bunlar sancakta sancak beyinden sonra gelirler ve gerektiğinde teftişe çıkabilirlerdi. Subaşılar, asayiş işleri yanında ekonomik hayata da karışabilmektedirler.[277] Subaşıların en büyük yardımcıları *asesler* (mahalle bekçileri), muhtesip, bölükbaşı, yasakçı, muhzır ve çavuş gibi görevlilerdir. Subaşı ve asesbaşı[278] valiye bağlı olarak, muhzır ve muhtesip ise, kadıya bağlı olarak polis ve zabıta görevlerini yerine getirmektedirler.[279] Subaşılar olayları ortaya çıkarmak için araştırma dahi yapmaktadırlar.[280]

Subaşıların görevlerinden birisi olan kol gezmekle ilgili bilgiye, sadece bir belgede rastlanmaktadır. Lefkoşa kazasında, kale içerisinde subaşı bir gece devriye gezerken, bir kadının evinden çıkarılan defineye el koyarak, muhassıla teslim etmiştir. Subaşı, teslim ettiği kırk keseden bir kesesini isteyince,

---

271 *KŞS*, 15/116-2.

272 *KŞS*, 13/12-1; *KŞS*, 13/78-3; *KŞS*, 13/104-3; *KŞS*, 13/185-3.

273 *KŞS*, 14/39-1; *KŞS*, 14/48-5.

274 *KŞS*, 15/19-5.

275 *KŞS*, 16/161-1.

276 *KŞS*, 13/177-5.

277 M. Ilgürel, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, 7/II, (1984), 255.

278 A. Özcan, "Asesbaşı", *DIA*, III, 464.

279 J. H. Kramers, "Sû-başı", *IA*, XI, 78 vd.

280 K. Çiçek, "Osmanlı Devletinde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998, s. 166 vd.

muhassıl tarafından Mağusa kalesine kale-bend olarak hapsettirilmiştir. Durum subaşının yakınları tarafından İstanbul'a bildirilince, merkezden, bulunan paranın derhal beytülmala teslim edilmesini ve subaşının serbest bırakılmasını bildiren bir ferman yollanmıştır.[281] Yukarıdaki örnekten subaşıların geceleri de görevli bulundukları yerlerde devriye gezdikleri anlaşılmaktadır.

Söz konusu devrede Kıbrıs'ta bulunan bir başka görevli ise şahincilerdir. Osmanlı devletinde avcılık teşkilâtça en üst düzeyde bulunmaktadır. Avcılığa verilen önemden dolayı av ağaları protokol bakımından yüksek bir mevkidedirler. Çakırcıbaşı, şahincibaşı ve atmacacıbaşı denilen bu ağalar, sarayın dış hizmetlerine bakan görevlilere dahildirler. Şikâr ağaları, hem merkezde maiyetlerindeki adamlarının hem de Osmanlı ülkesi sınırları içindeki bütün resmî avcı kuşu yetiştiricilerinin amiridirler.[282]

Osmanlı devletinde avcı kuşlarıyla ilgili kurumların bir kısmı İstanbul'da, bir kısmı ise taşrada bulunmaktadır. Çakırcıbaşının idaresi altındaki çakırcılar, şahincibaşının idaresi altındaki şahinciler ve atmacacıbaşının idaresi altındaki atmacacılar merkezde kalmakta; bunların maaşları devlet tarafından verilmektedir.

Çalışılan dönemin belgelerinde de görüldüğü gibi taşradaki avcı kuşu yetiştiricileri timarlı olup hizmetlerine karşılık birçok vergiden muaf tutulmaktadırlar. Halktan doğancı alınmaz, genellikle babadan oğula geçer. Ancak incelenen sicillerde bunun istisnalarına tesadüf edilmektedir.[283] Her padişah değişikliğinde bu görevlilerin muafiyet veya hizmet beratları yenilenmektedir. Taşradaki şahinci, çakırcı ve atmacacıların vergilerini, bu yıllarda da olduğu gibi sadece merkezden gönderilen doğancıbaşılar toplayabilmektedir. Avcı kuşu yetiştiricileri, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muafiyetlerini hizmetleri süresince korurlar ve bu muafiyetleri, her yıl İstanbul'a kuş

281 *KŞS*, 14/119-1.

282 Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Işık, "Avcı", *DİA*, IV, 113; A. Özcan, "Doğancı", *DİA*, IX, 487 vd.; aynı yazar, "Çakırcıbaşı", *DİA*, VIII, 189 vd.

283 *KŞS*, 17/75-2.

gönderdiklerinde *edâ tezkirelerini* göstermeleriyle tekrarlanmaktadır. Bunlardan başka bu muafiyetlere, emirlerinde çalışan hizmetkârları da sahip olmaktadır. Merkeze avcı kuşu gönderenlere ehl-i örf taifesi tarafından kesinlikle müdahale edilemezdi. Avcı kuşu yetiştiricilerinin göreve atanmaları ve görevden alınmaları, bağlı oldukları sınıfın ağası tarafından yapılmaktadır. Avcılar, Müslim veya gayrimüslim olabilmektedirler.[284] Bunun yanında, ilgili yıllarda Kıbrıs'ta karşılaşılan avcı kuşu yetiştiricileri hep gayrimüslimdir.

Yetiştiriciler her ne kadar bazı vergilerden muaf olsalar da başka bir işle uğraşırlarsa onun vergisini ödemek zorundaydılar. Taşradaki avcılar, her yıl saraya göndermekle yükümlü oldukları kuşları herhangi bir nedenle vermezlerse, muafiyetlerinin devamı ve tımarlarının ellerinde kalması için devlete, *meredde-baha* adıyla yerine göre miktarı değişebilen bir vergi ödemekle yükümlüdürler. *Doğan-baha* denilen vergi ise, yetiştiriciden kuş talep edilmediği yıllarda alınmakta ki, bu da, 16. yüzyılda kuş başına 30 akçedir.[285] Söz konusu yıllarda Kıbrıs adasında bu vergi Müslüman ve zimmîlerden farklı miktarlarda tahsil edilmektedir.[286]

Avcı kuşu yetiştiricileri, yaptıkları işlere göre, çeşitli sınıflara ayrılmaktadırlar. Bunların bazıları gürenceci,[287] kayacı,[288] kümeci, sayyad,[289] tuzakçı ve yuvacıdır.[290] Bu görevliler de bağlı oldukları sınıfa göre kendi aralarında şahin kayacısı, atmaca götürücüsü[291] ve çakır yuvacısı gibi uzmanlık dallarına ayrılmaktadırlar.[292]

---

284 Işık, "Avcı", *DİA*, IV, 114; *KŞS*, 17/75-1.

285 Işık, "Avcı", *DİA*, IV, 114.

286 *KŞS*, 17/69-1.

287 Avcı kuşlarının bakım ve terbiyesinden sorumlu olan kişi.

288 Kayalık arazide bulunan şahin ve atmaca yuvalarından yavruları toplayan görevli.

289 Tuzak kurarak avcı kuşları veya diğer yabani hayvanları yakalayan kimse.

290 Saray avcıları için gerekli olan avcı kuşları yuvalarından toplayan görevli.

291 Avcı kuşları yakalandıkları yerden alarak saraya götüren kimse.

292 Işık, "Avcı", *DİA*, IV, 114.

Bu zamana ait sicillerde merkeze avcı kuşu sağlayanlarla ilgili olarak 6 adet kayıt bulunmaktadır. Kıbrıs doğancıbaşılığı defterine bağlı Lefkoşa ve civar yerlerin kadılarına gönderilen fermanda, imparatorluktaki bütün şahincilerin amiri olan İbrahim, buralardaki şahinci kayacıları ve evlâtlarının 1160 yılı için İstanbul'a şahin göndermediklerinden, ellerinde tezkiresi olmayan Müslümanlardan 150'şer akçe ve zimmîlerden ise 300 akçe *mîrî meredde*-baha, *resm-i kovan*, *resm-i arusiyye*, *cürm-i cinayet*, *bâd-ı hevâ* ve diğer rüsumları tahsil etmesi için hassa doğancıbaşılarından Abdülbaki Ağa'yı görevlendirdiğini belirtmiştir.[293] Buradan anlaşıldığına göre, bu vergiler eskiden beri doğancıbaşılar tarafından toplanmakta ve hassa şahincilerin doğan-baha ve adamlarının ücretlerini (*mevaciblerini*) vermek için kullanılmaktadır.

Rumeli'deki doğancıbaşılık defterine bağlı olan yerlerin kadılarına yazılan fermanda ise, hassa çakırcıbaşı ve şahincibaşının der-saadete gönderdikleri tezkerelerinde, bu kazalara tayin edilen çakır yuvacılarının, şahin kayacılarının ve atmaca götürücülerinin merkeze; çakır, şahin, atmaca gönderdiklerinde herhangi bir şey ödemeyecekleri bildirilmiştir. Gönderemedikleri senelerde ise mîrî meredde-bahayı doğancıbaşılarına verdikten sonra *avarız-ı divaniyeden, tekâlîf-i örfiyeden, bedel-i nüzüldan, celeb-keşan ağnamından, başdinaları ve baltalıkları öşürlerinden, bağ ve bağçeleri rüsumundan, sürgünden, ulaktan, paşa zahiresinden, nal-baha ve kaftan-bahadan, Müslümanları resm-i bennâktan ve zimmîler ise ispence ve tekâlîf-i örfiye-i şakkanın* hepsinden muaf oldukları ve bu kişileri hiçbir ehl-i örf görevlisinin herhangi bir nedenle rahatsız etmemesi gerektiği bildirilmiştir.[294]

Şahincilerin nasıl atandığını gösteren tayin beratında ise, şahincibaşı İbrahim, Divan-ı Hümâyun'a gönderdiği tezkire sonucunda, Piskopu kazasına bağlı Erim adlı köyde yaşayan şahin kayacısı Lozyo veled-i Pera adlı zimmînin hasta ve iş yapamaz durumda olduğundan görevinden alınıp yerine Koloş

293 *KŞS*, 17/69-1.

294 *KŞS*, 17/74-2.

karyesinden Yanni Gavril veled-i Yorgi'nin 1158 senesi Cemâziyelevvel'inin on sekizinde atandığı belirtilmektedir.[295] Yeni atanan bu kişi de eskisi gibi şahin kayacılarına tanınan bütün haklardan ve muafiyetlerden yararlanacaktır.

Bir sonraki hükümde ise, şahin kayacısı olarak atanan Yanni Gavril veled-i Yorgi'nin muafiyetleri, ödemekle yükümlü olduğu vergiler ve yapmakla yükümlü olduğu hizmetler, hassa şahincibaşı İbrahim tarafından Divan-ı Hümâyun'a verilen tezkire ile ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bunlar bir fermanla Kıbrıs'taki kadılara bildirilmektedir. Bu ayrıcalıklar şunlardır; Yanni Gavril veled-i Yorgi her sene istenen sayıda şahini merkeze gönderecek, eğer gönderemiyorsa yerine *mîrî meredde-baha* ödeyecek, ayrıca gayrimüslimlerin bir çeşit genel vergisi olan cizye-i şer'iyesini de verecektir. Muaf olduğu hizmet ve vergiler ise; *avarız-ı divâniye, tekâlîf-i örfiye, kul ve câriye resmi, kazma, kürek, kürekçi ve ordu-yı hümâyun tekâlîf; kendi bağından ürettiği şıra resmi, koç, tulum ve kazgan yitirmesi, yün ve ispence*dir. Kendileri yukarıda sayılan vergilerden ve hizmetlerden muaf oldukları gibi, oğulları ve hizmetkârları da asesbaşı, subaşı, muhtesip, yasakçı ve acemioğlanı tekâlifinden, otluk ve saman taşımasından muaf olmaktadırlar.

Ayrıca Kıbrıs'ta konsolos ve tercümanlarına tanınan ayrıcalıkların bir kısmının şahincilere de tanındığı görülmektedir. Kayıtlarda şahinci olanların yiyeceklerine, giyeceklerine ve içeceklerine karışılmaması, evlerine ve ahırlarına ehl-i örf taifesi gönderilmemesi, görevli olarak gittiği yollarda bindiği atına, taşıdığı savaş aletine, giydiği elbisesine ve sarı mest pabucuna, taktığı samur kalpağına ve yanındaki hizmetkârlarına hiçbir ehl-i örf taifesi ve başkasından müdahale edilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Eğer herhangi bir ehl-i örf taifesi tarafından yem, yemek, koyun, kuzu, bal, yağ, arpa, saman, odun vb. şeylerin alındığı duyurulsa bile, bunlara derhal engel olunması istenmektedir.[296] Bu fermandan da anlaşılacağı üze-

295 *KŞS*, 17/75-1.

296 *KŞS*, 17/75-2.

re, devletin avcılığa verdiği önem açıktır. Bunun bir sonucu olarak da İstanbul'a avcı kuşu gönderenlere çok geniş muafiyetler verilmektedir.

Muafiyetlere uyulmadığında, şikâyetlerin ortaya çıktığına sicillerde tanık olunmaktadır. Ağratur köyündeki ehl-i zimmet şahinciler, kendilerinden, fazla cizye vergisi ve bu verginin yanında mübâşirlik, yazıcı akçesi gibi adlarla para alınmasından şikâyet etmektedirler. Ayrıca cizye vergisinin de kuralına göre toplanmadığını bildirmektedirler. Bu şikâyetler üzerine Divan-ı Hümâyun'dan Lefkoşa kadısına gönderilen 1158 yılının Zilhicce'sinin yirminci günü tarihli fermanla, cizye vergisinin, kuralına ve miktarına göre tahsil edilmesi ve cizye vergisi dışında çeşitli bahanelerle para toplanmaması gerektiği belirtilmektedir.[297] Bu belge, bazı zamanlarda cizye vergisi toplayanların usulsüzlük yaptıklarını göstermektedir. Devlet, elinden geldiğince bu tür kanunsuzluklara engel olmaya çalışmakta, ancak bunların önüne geçememektedir. Cizye vergisi devlet için çok önemli olduğundan bu konudaki her türlü şikâyet dikkate alınıyordu.

Araştırılan yıllarda şahincilerle ilgili olarak geçen yer isimlerinin, Kıbrıs'ın güney kısmında bulunan Trodos dağlarının eteklerindeki yerleşim yerleri olması, şahinci gibi avcı kuşu yetiştirenlerin, dağlık yörelerde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kıbrıs adasında şahinci ve doğancı dışındaki avcı kuşu yetiştiricilerinin de belgelerde geçtiğini belirtmek gerekir.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesine Verilen Haklar

Kıbrıs, Osmanlı devleti tarafından fethedildikten sonra, Kıbrıs'taki Rum halkının doğal temsilcisi olan Ortodoks kilisesine eski ayrıcalıkları tekrar tanınmıştır. Osmanlı devleti döneminde başpiskopos yalnız ruhanî reis değil, aynı zamanda Hıristiyan Ortodoksların en yetkili temsilcisidir.[298] Başpiskopos

297 *KŞS*, 17/34-1.

298 Luke, *a.g.e.*, s. 17.

olacak kişilerin padişahın beratına sahip olmaları gerekmektedir. Başpiskoposlar Kıbrıs'ta validen sonra gelen en nüfuzlu kimselerdir.[299] Ayrıca başpiskoposlara kırmızı mürekkeple Türkçe imza atmak, asa taşımak hak ve yetkisi de verilmiştir.[300] Başpiskopos olan piskoposlar, sadrazamın huzuruna çıkarak isteklerde bulunabilmektedirler. Bu nedenle birçok başpiskoposun İstanbul'a gittiği görülmektedir.[301] Kıbrıs'a muhassılların vekili olarak gönderilen mütesellimler, çoğu zaman başpiskoposların yardımı olmadan bir iş yapamaz duruma düşmektedirler.[302]

Hıristiyan halkın isteği ve padişahın onaylaması ile tayin edilen başpiskoposlar diğer bütün papazların başkanıdırlar. Papazların tayin ve terfilerinde hükümdara dilekçe göndermektedirler. Cezalandırmaları ise özel şekilde yapılırdı.

Kiliseye vasiyet edilen emlâk ve paraya kimse müdahale edememektedir.[303] Osmanlı idaresinde altın çağlarını yaşayan Ortodoks kilisesi ve rahiplerine oldukça geniş haklar verildiği, Ortodoks Rum halkının liderleri olan başpiskoposların tayin beratlarından öğrenilmektedir. Kıbrıs adasında Silvestero (Silvester) veled-i Papa Filippo 1718-33,[304] Filotyos veled-i Yanni (Philotheos) 1734-44,[305] Neyofitos (Neophytos) 1745[306] Filotyos (Philotheos) 1745-59[307] başpiskopos olarak görev yapmışlardır.[308]

Araştırmaya konu olan dönemin kayıtlarında sadece Filotyos adlı rahibin ikinci başpiskoposluğu sırasındaki 1158 (1745) yılı tarihli tayin beratı bulunmaktadır. Silvestero, 1726

299 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 116.
300 Luke, *a.g.e.*, s. 77.
301 *KŞS*, 16/4-2.
302 Luke, *a.g.e.*, s. 79.
303 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 118.
304 *KŞS*, 13/137-3.
305 *KŞS*, 16/228-3.
306 *KŞS*, 17/40-1.
307 *KŞS*, 17/40-1.
308 Hill, *Cyprus*, IV, 619.

yılından önce başpiskopos olduğundan, Neyoftos'un ise, bir yıl gibi çok kısa bir süre görevde kalıp öldüğünden, tayin beratlarına rastlanmamıştır. Silvestero ile ilgili belgelerde birkaç kefillik dışında, kendi topluluğunu yönetimi üzerine bir belge bulunmamaktadır. Rahip Neyoftos'a ise, terekesi ve borç aldığı insanların paralarını alabilmeleri için Filotyos adlı rahiple yaptıkları mücadelede rastlanmaktadır.

Farklı zamanlarda toplam yirmi yıl görev yapan Filotyos'la ilgili belgelerden, Osmanlı devletinin Ortodoks reayaların liderlerine verdikleri geniş haklar, bu kişilerin liderleri oldukları adadaki reayalara davranışları ve reayaların şikâyetlerine dair detaylı bilgiler bulunabilmektedir.

İstanbul'un, Ortodoks Hıristiyanların liderleri olan başpiskoposların atamasında genellikle Kıbrıs'tan teklif edilen adayı onayladığı görülmektedir. Filotyos'un başpiskoposluğa atandığını gösteren tayin beratının başında, bundan önceki başpiskoposluğu döneminde Ortodoks halktan usulsüz vergi aldığı şikâyetleri üzerine görevden alındığı ve yerine Neyoftos rahibin atandığı bildirilmektedir. Neyoftos'un ölümü üzerine, Kıbrıs muhassılı olan el-Hac Mustafa ve Lefkoşa kazası naibi olan Numan Efendi, Divan-ı Hümâyun'a dilekçe göndererek, başpiskoposluğa dışarıdan birinin getirilmesi yerine, halkın ve diğer ruhanî liderlerin seçtikleri eski başpiskopos Filotyos adlı rahibin tekrar bu göreve atanmasının daha uygun olacağını, 1158 yılı 20 Receb'inde bildirmişledir. Bunun üzerine merkez, Filotyos'un başpiskoposluga tayin edildiğini gösteren bir berat göndermiştir. Filotyos'un başpiskopos olması için, hazîne-i âmiredeki piskopos mukataası defterlerinde Kıbrıs adası ve çevresi başpiskoposluğu bölümündeki kayda göre, 73.500 akçe *mîrî peşkeş* vermesi gerekmektedir. Ayrıca burada başpiskopos tayini ve azlinin muhassıl arzıyla olduğu belirtilmektedir. Rahip Filotyos, ancak bu parayı devlete ödedikten sonra 1158 (1746) yılı Zilhicce'sinin yedinci günü kendisine tayin beratı verilmiştir.[309]

Çalışılan yıllarda, Ortodoks başpiskoposlara verilen yetkiler

309 *KŞS*, 17/40-1.

şöyledir; daha önce işaret edildiği gibi başpiskoposluğa atanan Filotyos'un, kendisine bağlı yerlerdeki piskoposların, rahiplerin, gamonosların ve papazların görevden alma ve atamalarından sorumlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yine Filotyos'a bağlı yerlerde, ölen piskopos, papaz, *kalogriye* (rahibe) ve sair zimmî taifesi her ne vasiyet ederse kabul olunacağı; başpiskoposun izni olmadan hiçbir papazın nikâha uygun olmayan kefereye nikâh kıymayacağı gibi, şartlar bulunmaktadır. Bir başka deyişle, ailelerde karı koca arasındaki davalara başpiskopos ve vekillerinden başka ehl-i örften hiçbir görevli karışmayacaktır. Başpiskoposun aforoz etme yetkisine kadı ve naipler müdahale etmeyeceklerdir. Başpiskoposun elinde asa taşımasına, başpiskoposluğuna bağlı yerlerde bindiği atına ve katırlarına, elbisesine, adamlarına hiçbir görevli karışmayacak; başpiskopos istemeden hiçbir yeniçeri ona yasakçı olmayacaktır. Rahip Filotyos, kendinden öncekiler nasıl tasarruf etmişse, eskiden beri kiliselere bağlı olan bağ, bahçe, çiftlik, değirmen, tarla, çayır, ev, dükkân, meyveli ve meyvesiz ağaçlar, ayazma, manastırlar ve bunun emsali kiliselere vakıf olan eşya ve davarlarını öyle tasarruf edecek ve hiçbir resmî görevli (mir-i mirân, mir liva, voyvoda, subaşı, sipahi, yeniçeri ve sair ehl-i örf) müdahale etmeyecektir.[310]

Başpiskoposların, verilen bu geniş hakları zaman zaman suiistimal ederek kendi halklarından haksız vergiler aldıkları olmaktadır. Böyle durumlarda Osmanlı devleti, gecikmeden müdahale etmektedir.

Başpiskopos Filotyos hakkında İstanbul'a Kıbrıs'taki reayalardan haksız vergiler aldığı konusunda yapılan şikâyetlere bakıldığında, Filotyos'un Lefkoşa alay beyi olan Abdülgafur Ağa ve baş tercüman (saray tercümanı) Hristofaci adlı zimmî ile birlikte, reayalardan rastladıkları yer ve sokaklarda çeşitli zorlamalarla para topladıkları görülmektedir. Ayrıca Filotyos'un Kıbrıs adasındaki reayadan 1150 yılından beri ödemekle yükümlü ol-

310 *KŞS*, 17/42-1. Osmanlı Devletinin başpiskoposlara verdiği geniş hakları gösteren daha ayrıntılı bir tayin beratı için bkz. A. E. Özkul, "Kıbrıs Başpiskoposlarından Yovakim'e verilen tayin beratı", *Adım Dergisi*, IV/1 (Lefkoşa 1999), 21-29.

duklarının dışında 432 kese akçelerini aldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine merkez, adadaki reayaların rahatları ve huzurları kalmadığını bildirerek, Lefkoşa kadısından bu durumu araştırması ve konuyu mahkemede incelemesini istemiştir.[311] İstanbul'un bu emri üzerine yapılan mahkemede, gerek saray tercümanı Hristofaci'den; gerekse başpiskopos Filotyos'tan eski saray tercümanı ve eski başpiskopos olarak söz edilmesi, bu kişilerin, günümüzde olduğu gibi soruşturmanın güvenliği için, bir önceki iddialar yüzünden görevden alındıklarını göstermektedir.

Kıbrıs adası muhassılı sarayında yapılan mahkemede Filotyos, ada reayasının isteği doğrultusunda bazı vergilerde indirim yapmak için İstanbul'a gittiğini ve burada yapmış olduğu masrafları, Kıbrıs'taki hali vakti yerinde olan 8.000 reayadan, birinde üçer kuruş ve diğerinde de beşer kuruş şeklinde tahsil ettiğini bildirmiştir. Bu söylenenleri, Kıbrıs'taki her kazadan iki zimmînin doğrulaması ve bu reayaların vekilleri olan Baf piskoposu Yacim veled-i Yanni, Tuzla piskoposu Makariyos veled-i Komi ve Giriniyye piskoposu olan Nicofor veled-i Kostantin adlı rahiplerin de onaylaması üzerine, başpiskopos Filotyos'tan Kıbrıslı Rumlarının çoğunluğunun şikâyetçi olmadığı ortaya çıkmıştır.[312] Burada zikredilen üç kazanın piskoposları 1159 tarihli başka bir hükümde metropolit olarak geçmektedir.[313]

Filotyos'tan önce başpiskopos olan Silvestero 1730 yılında vergi indirimi için İstanbul'a gitmiş, fakat burada hoş karşılanmayarak Kıbrıs'a geri gönderilmiştir.[314] 1198 (1783-84) yılında, Lefkoşa kadısı, Kıbrıs adasındaki dört nefer piskoposların son dört yılda Kıbrıs'taki Ortodoks halktan haksız yere, 112.450 kuruş topladıklarını İstanbul'a şikâyet etmektedir.[315]

311 *KŞS*, 16/8-2.

312 *KŞS*, 16/8-3.

313 *KŞS*, 17/10-1.

314 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 354.

315 N. Çevikel, "Changing Positions Of The Ottoman Empire, The Church, The Turkish Administration In The Province Of Cyprus and the Muslim And The Non-Muslim Reayah In The Second Half Of The 18th Century", *Second International Congress For Cyprus Studies*, 24-27 November 1998, EMU, Gazimağusa 1999, Ia, 309 vd.

Kıbrıslı Ortodoks halk arasında ise başpiskoposlarının kim olacağı konusunda zaman zaman ayrılıklar yaşandığı görülmektedir. Nitekim, 1157 (1744-45) yılında Makariyos adlı bir rahip, başpiskopos olmak için İstanbul'a gitmiş; ancak onun bu tutumu merkezce hoş karşılanmayarak, tekrar adaya gönderilmiştir. Kıbrıs'a dönen Makaryos dönemin başpiskoposu olan Filotyos tarafından Mağusa kalesine hapsedilmiştir.[316] Ancak durum Divan-ı Hümâyun'a bildirilince, Makoryos'un sadece Kıbrıs adasına geri gönderildiği, burada hapsedilmesinin istenmediği belirtilip hapisten çıkartılıp evinde kalmasına müsaade edilmesi, fakat ada dışına çıkmasına izin verilmemesi emredilmiştir.[317]

Başpiskoposların değişmesinden sonra meydana gelen bir başka sorun ise, eski başpiskoposun almış olduğu borçların geri ödenmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. 1157 yılında Filotyos'un görevden alınmasıyla başpiskopos olan Neyoftos, Osmanlı devletinin başpiskopos olanlardan aldığı 73.500 akçe mîrî peşkeşi verebilmek için İstanbullu Küpelioğlu Donan'dan borç almıştır. Ancak Neyoftos Kıbrıs'a döndükten kısa bir süre sonra ölmüş, borca kefil olan papazlar da hapse atılmışlardır. Bunun üzerine verdiği parayı isteyen kişiye, bu paranın yeni başpiskopos olan Filotyos veya manastırlar malından ya da kefiller tarafından ödenebileceği belirtilmektedir.[318] Ancak muhassıl sarayında toplanan Kıbrıs'ın ileri gelenleri bu paranın ne manastırların malından ne de yeni başpiskopos tarafından ödenmesinin uygun olmadığına karar vererek, borcun sadece kefillerden veya ölen başpiskoposun terekesinden karşılanabileceğini bildirirler.[319]

Başka bir borç kaydında ise, bu sefer borcu İstanbul sakinlerinden kürkçü esnafı Anton'dan alan Filotyos'tur. Filotyos'un kefilleri ise Kıbrıs tercümanı Hristofaci ve Tuzla metropolidi rahip Makaryos'tur. Başpiskopos, borç alınan 20.000 kuruşu

316 *KŞS*, 15/70-2.

317 *KŞS*, 17/15-1.

318 *KŞS*, 17/54-1.

319 *CRA*, 1/19-3.

ödemezse, kefiller İstanbul'a getirtilerek, bu paranın onlardan tahsil edileceği belirtilmiştir.[320]

Muhassıllar, bazı zamanlarda halkın kendilerini İstanbul'a şikâyet etmelerinin önüne geçmek için, Ortodoksların liderleri olan piskoposlardan, Kıbrıs adasında yaşayan Ortodoks Hıristiyanların kendilerinden her bakımdan memnun olduklarını bildiren dilekçeleri İstanbul'a göndermelerini sağlamaktadırlar. Daha önce de değinildiği gibi bu dilekçeler muhassıl el-Hac İsmail Ağa zamanında İstanbul'a gönderilmiştir.

Bu hükümlerde özetle, Kıbrıs adasında sakin ehl-i zimmet kefere taifesinin reislerinden olan başpiskopos Silvestero veled-i papa Filippo, Baf Piskoposu Yovakim veled-i papa Yanni, Tuzla Piskoposu Yannici veled-i Nikola, Giriniyye Piskoposu Nikeforu veled-i Andoni adlı rahipler ve diğer adı geçen zimmîler, Lefkoşa mahkemesinde şahitler huzurunda Kıbrıs muhassılı olan el-Hac İsmail Ağa'dan her yönüyle memnun olduklarını, adadaki halktan fazla vergi almadığını belirtmişlerdir.[321] İsmail Ağa muhassıllıktan alınınca, bu sefer de Kıbrıslılar şikâyetlerini İstanbul'a yapmışlardır.[322] Bu belgelerden adadaki halkın liderlerinin başpiskopos ile Baf, Giriniyye ve Tuzla piskoposları olduğu anlaşılmaktadır. 1159 yılında başpiskopos olan Filotyos ve saray tercümanı olan Hristofaci'nin de aynı yöntemi kullandıkları görülmektedir.[323]

Başpiskopos Silvestero, temsilcisi olduğu halktan bazı kimselerin devlete karşı suç işleyip hapsedilmiş olanlarının serbest bırakılmaları için, onların resmî makamlara verdikleri sözlere kefil olmaktadır.[324]

1142 yılında, Yemandi veled-i Yorgi adlı zimmînin, işlediği suçu bir daha işlemeyeceğine dair verdiği söze ve eğer işlerse de devlete 2.000 kuruş *nezrim* (adağım) olsun dediğine, oğulları, damadı ve mahalle papazları kefil olunca, ehl-i zimmet taifesi-

320 *KŞS*, 17/80-1; *CRA*, 1/34-3; *CRA*, 1/65-5.

321 *KŞS*, 13/137-3; *KŞS*, 13/185-1.

322 *KŞS*, 13/211-1.

323 *KŞS*, 17/44-1.

324 *KŞS*, 13/152-1; *KŞS*, 13/227-2.

nin başpiskoposları olan Silvestero veled-i Filippo da hepsine kefil olduğunu mahkemede şahitler huzurunda belirtmiştir.[325]

Neyoftos adlı rahibin terekesi, Kıbrıs adasında görev yapan başpiskoposların serveti hakkında fikir vermekle birlikte, görevde ancak bir yıl kalması bu konuda kesin yargılara varılmasına engel olmaktadır. Eğer yirmi yıl bu görevde kalan Filotyos'un terekesi incelenebilseydi, o zaman bu kişilerin görevleri sırasında elde ettikleri servetleri daha iyi anlaşılabilirdi. Neyoftos, borçlu bir şekilde 1158 (1745) yılı Receb'i sonlarında öldüğünden, borçlu olduğu kişiler terekesini hesaplattırmışlardır. Bu hesaba göre Neyoftos'ın borçları çıktıktan sonra tercüman Anastas'i zimmetinde olan 300.000 para serveti olduğu ortaya çıkmıştır.[326] Başpiskoposlar veya adadaki papazlar ile ilgili tereke kaydının az olmasının bir nedeni de başpiskoposlara tanınan ayrıcalıklar içerisinde ölenlerin terekelerinin taksimini yapabilmeleridir. Ancak ölen kişinin başkalarına borcu bulunuyorsa, alacaklıların isteği üzerine, şer'î mahkemesinin görevlendirdiği kassamlar, yukarıdaki başpiskopos Neyoftos örneğinde olduğu gibi terekeyi taksim edebilmektedirler.

Sonuç olarak, Osmanlı devleti döneminde, Ortodoks kilisesine ve Ortodoks reayanın liderleri olan başpiskopos ve üç yardımcısı olan papazlara verilen geniş haklar, onların bazı zamanlarda bunları kendi halklarından daha fazla para almak için kullanmalarına yol açmıştır. Kıbrıs'ın merkezi Lefkoşa'da kalan başpiskoposlar, Baf, Tuzla ve Giriniyye kazalarında bulundurdukları metropolitler ile diğer kazalarda, nahiyelerde, köylerde ve mahallelerde bulunan papazlar aracılığıyla reayayı istedikleri gibi organize etmektedirler. Buna karşın, zaman zaman Kıbrıs'taki reayanın ikiye bölünüp başka bir papazı başpiskoposları olması için destekledikleri, hatta onun İstanbul'a kadar gitmesini bile sağladıkları görülmektedir. Ancak başpiskopos olmak isteyenler, bu işte başarılı olamazlarsa görevde bulunan başpiskopos tarafından hapse atılabilmektedirler.

---

325 *KŞS*, 13/151-4.

326 *KŞS*, 16/125-1.

Başpiskopos seçilecek kişilerin Kıbrıs adasından seçildiği anlaşılmaktadır. Kendi halkı ve papazları tarafından seçilen bu kişi, Kıbrıs muhassılı tarafından İstanbul'a bildirilmektedir. Merkez, kendisine önerilen papazları, en azından söz konusu dönemdeki belgelere göre, mîrî peşkeşi vermeleri şartıyla kabul etmektedir.

Kıbrıs Ermeni Murahhasalığı

Kıbrıs adasında yaşayan Ermeni toplumunun liderleri olan murahhasalar İstanbul'daki Ermeni patrikliğine bağlıdırlar.[327] Ermenilerin, Lefkoşa kazasında yoğun olarak kiliselerinin bulunduğu Karamanî-zâde[328] Mahallesi'nin yanında, başta Ermeniyan (Ermeniye, Ermeni)[329] Mahallesi olmak üzere Lefkoşa'nın diğer bölgelerinde de yaşadıkları mahkeme kayıtlarında görülmektedir. Daha çok kutsal topraklara giden Ermeni hacılar için yapıldığı düşünülen Giriniyye kazasındaki *Megara* Manastır'ı, Kıbrıs'taki Ermenilere ait dinî yapılardandır.[330]

Kıbrıs'taki Ermeniler sicillerde ya cizye kayıtlarında (*Ermeni-i Acem*) ya da maddî konulardaki davalarda ortaya çıkmaktadırlar. Fransız konsoloslarıyla ilgili belgelerden, konsolosların, tercümanlarını Kıbrıslı Ermenilerden seçtikleri ve bu kişilerin tercümanlık yapmanın yanında, Kıbrıs'a gelen Ermeni tüccarlara da her türlü yardımı yaptıkları anlaşılmaktadır.[331]

Ticaret için adaya gelen Ermeni tüccarlar, rahatsızlandıklarında eğer ölürler ise, mallarına beytülmal eminleri tarafından el konulmaması için vekil olarak, yanlarında bulunan bir yakınlarını veya Fransız konsolosu yanında bulunan Ermeni tercümanı atamaktadırlar.[332]

Kıbrıs'taki Ermeni halkın vekilleri olmalarından dolayı, halk-

327 *KŞS*, 16/29-1.

328 *KŞS*, 14/46-1.

329 *KŞS*, 16/3-2.

330 *KŞS*, 17/65-1.

331 *KŞS*, 15/9-6.

332 *KŞS*, 13/151-2; *KŞS*, 15/102-4.

tan borcu olanların borçları Ermeni papazlardan talep edilebilmektedir. 1153 yılında, aslen Urfalı olup Kıbrıs adasında, Lefkoşa'da Han-ı Komari'de kalan, es-Seyyid Veli ibn-i Mehmed, Karakaş muhtar adlı Ermeni'nin kendisinden 300 kuruş borç aldığını ve bu borca da Ermeni papazı olan Kirkor veled-i Libares'in kefil olduğunu bildirip Karakaş'ı bulamadığından parayı papazdan istemektedir. Kirkor'un ise, kimseye kefil olmadığını belirtmesi üzerine papazdan söylediklerinin doğruluğu için yemin etmesi istenmiştir. Papazın da *alâ veſkü'l-mes'ûl yemin billâhi ellezi enzele'l-İncil alâ İsâ aleyhi's-selâm* şeklinde yemin etmesi Veli'nin davayı kaybetmesine neden olmuştur.[333] Burada adı geçen Ermeni papazının, Kıbrıs adasındaki Ermenilerin lideri olan Ermeni murahhasası mı yoksa sıradan bir mahalle papazı mı olduğu kesin olarak tespit edilememiştir.

Kıbrıs'taki Ermeni halkın reisleri olan Ermeni murahhasalarıyla ilgili söz konusu yıllarda, sicillere yansımış beş adet kayıt bulunmaktadır. Bunlarda, adaya atanan murahhasalara verilen geniş yetkiler göze çarpmaktadır. İstanbul ve çevresinin Ermeni patriği olan Agob (Hagop Nalyan[334]) adlı rahip, Divan-ı Hümâyun'a sunduğu dilekçe ile, patrikliğine bağlı olan Kıbrıs adasında, Lefkoşa kazasındaki Meryem Ana Kilisesi ve Giriniyye kazasındaki Megara Manastırı ve çevresinin Ermeni murahhassası olan Arotin adlı rahibin ölümü üzerine, onun yerine Virtaş adlı rahibin tayin edilmesini istemektedir. İstanbul da bu isteğe uyarak, 1.000 akçelik mîrî peşkeşi vermesi şartıyla Virtaş rahibi, Arotin rahibin yerine 1156 (1743) yılı Cemaziyelevvel'inin sekizinde Kıbrıs Ermeni murahhasası olarak atamıştır.[335] Bu tayin beratı incelendiğinde Kıbrıs'taki Rum cemaatinin liderleri olan başpiskoposlara verilen yetkilerin birçoğunun, Ermeni murahhasalarına da tanındığı ortaya çıkmaktadır. Ermeni murahhasalarına verilen yetkiler ise şunlardır:

Murahhasalığa bağlı yerlerde murahhasanın istediği papazı

333 *KŞS*, 15/96-3.

334 K. Pamukciyan, "18. Yüzyılda Patrik Basmaciyan'a Verilen Cülus Fermanı", *Tarih ve Toplum*, XV/88 (1991), 38.

335 *KŞS*, 15/222-1.

görevden almasına ve istediğine görevi vermesine kimse karışmayacaktır. Rahibin izni olmadan, bazı taşra papazları ayinlerine muhalif olarak, nikâha uygun olmayan kefereye, nikâh yapmayacaklardır. Bir zimmîye kadın kocasından kaçarsa veya boşanırsa murahhasalarından veya murahhasanın vekillerinden başka kimse araya girmeyecek veya karışmayacaktır. Ehl-i örften hiçbir görevli Ermenilerin nikâhlarına, boşanmalarına veya iki zimmînin arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara, olay rızalarıyla çözüldüğünde müdahale etmeyecektir. Murahhasalığa bağlı yerlerde ölen karabaşların, papazların ve marabelet adlı keşişe avratların (rahibe) terekeleri rahipleri tarafından yapılacak; bunlarla ne beytülmal emini ne de kassamlar ilgilenmeyeceklerdir. Ayrıca ölen bu görevliler ve diğer Ermeni zimmîler, kendi ayinleri üzere kiliselerine, patrik ve murahhasaya her ne vasiyet ederlerse kabul olunacaktır. Ermeni şahitler mahkemelerde kabul edileceklerdir. Ermeni ruhbanlardan, kilise ve manastırları yokken, etrafta gezerek halka kötülük yapanlar, ancak rahipleri tarafından cezalandırabileceklerdir. Bu kişilerin ayinleri üzere, kiliselerine bağlı bağ, bahçe, çiftlik, tarla, çayır, değirmen, manastır ve bunların benzeri kiliseye vakfedilen eşya ve davarlara kimse karışamayacaktır.[336]

İlgili dönemde, ehl-i zimmet kefere başpiskoposluğunda olduğu gibi Ermeni murahhasalığında da çekişmelerin olduğu gözlemlenmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, 1156 Kıbrıs Ermeni murahhasalığına Virtaş adlı rahip atanmıştır. Ancak bu sırada adada Serkis adlı bir başka rahibin murahhasılığı beratsız olarak ele geçirdiği görülmektedir. Bunun üzerine, kendi patrikliğine dahil olan Kıbrıs adasında, kendi seçtiği Virtaş rahibin murahhasa olmasını isteyen İstanbul Ermeni patriği Agob, Divan-ı Hümâyun'a tekrar başvurarak, Virtaş'ın Kıbrıs murahhasalığını ele geçirmesini sağladığı gibi Serkis'i de Kıbrıs'tan uzaklaştırmıştır.[337]

Başka bir belgede ise, Virtaş görevini iyi yapamadığı için, İs-

336 *KŞS*, 15/222-1; *KŞS*, 13/223-1; *KŞS*, 16/29-1; *KŞS*, 17/65-1.

337 *KŞS*, 15/223-1.

tanbul'daki Ermeni patriği, onun yerine Avadik rahibin atanmasını Divan-ı Hümâyun'dan istemiştir. Bunun üzerine 1157 (1744) yılı Şaban'ının dördünde bu kez Kıbrıs Ermeni murahhasalığına Avadik adlı rahip tayin edilmiştir.[338] 1159 (1746) yılında ise, Kıbrıs Ermeni murahhasası olan Avadik, Sis Ermeni murahhasası tarafından, Halep Ermeni murahhasalığına tayin olunca İstanbul Ermeni Patriği bu sefer göreve 1159 senesi Receb'inin yedinci gününden itibaren Osib rahibin atanmasını istemiştir.[339] Daha sonraki tarihli sicillerden, Osib adlı rahibin, 1188 (1774) yılı Cemaziyelâhir'inin ortalarında öldüğü ve yerine Kıbrıs Ermeni murahhasalığına Kirkor adlı rahibin, 1188 senesi Cemaziyelâhir'in on altıncı gününden itibaren atandığı anlaşılmaktadır.[340]

1156-1159 yılları arasında Kıbrıs'taki Ermeni toplumunun liderleri olan murahhasaların çeşitli nedenlerle sık değiştikleri görülmektedir. Bu kısa dönemde, üçü yasal tayin olmak üzere dört rahip, bu görevde bulunmuştur. Doğal olarak bu durumdan adadaki Ermeni toplumu da olumsuz etkilenmiştir. Ancak daha sonraki yıllara ait bir hükümden, eğer bir isim benzerliği yok ise, Osib rahibin, 1188 yılına kadar Kıbrıs Ermeni murahhasalığında, kaldığı öğrenilmektedir.

Ermenilerin liderleri olan murahhasalar ve Rumların liderleri olan başpiskoposlar, hemen hemen aynı haklara sahip olmalarına rağmen, Ermeni rahipler 1.000 akçe mîrî peşkeş verirlerken, başpiskopos olanlar 73.500 akçe mîrî peşkeş vermektedirler. Bunun nedeni, bu miktarların, Kıbrıs'taki Ermeni ve Rum halkların nüfuslarıyla orantılı olmasıdır. Belgelerden, Ermeni papazlarına, Rumların dinî liderleri gibi geniş yetkiler verilmesine rağmen, bunlar adada Rum papazlar kadar etkili olamamışlardır. Onlar hakkında en azından incelenen yıllarda hiçbir yolsuzluk haberine rastlanmamıştır. İlgili yıllarda Kıbrıs'ta hiçbir Ermeni papaz, devlete karşı Kıbrıs'ta sorun çıkarmamıştır.

338 *KŞS*, 16/29-1.

339 *KŞS*, 17/65-1.

340 *KŞS*, 20/96-1.

Kıbrıs Adasındaki Yabancı Devletlerin Konsolosları ve Tercümanları

Konsolos, yabancı bir ülkenin ticaret kenti veya iskelesinde, başta kendi ülkesinin ticarî çıkarları olmak üzere vatandaşlarının ve tüccarlarının haklarını koruyan, ticaret gemilerine nezaret eden ve bulunduğu ülke makamlarınca da tanınmış idarî ve ticarî ayrıcalıkları bulunan memura verilen isim olup Lâtince *consul* kelimesinin Türkçe karşılığıdır.[341]

Ahidnameli devletler, İstanbul'da devamlı elçi bulundurdukları gibi, gereksinim duydukları kentlerde konsolosluk açma hakkına sahiptirler. Konsolosların can ve mal güvenlikleri Osmanlı devletinin garantisi altındadır.[342] Osmanlı devleti, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'e hâkim olunca, belli başlı ticaret iskele ve merkezlerindeki Avrupa devletleri konsolosları ile çeşitli temas ve ilişkilerde bulunmuş, ticaret ve deniz işlerinde onları ilgilendiren hüküm ve antlaşmalar yapmaya başlamıştır.

Bugünkü anlamı ile konsolosluk teşkilât ve hükümleri Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez Kanunî Sultan Süleyman zamanında Fransa ile yapılmıştır. Fransa'ya verilen *hükm-i şerîfe* göre konsolos, idare ve nezareti altında bulunan vatandaşlarının herhangi bir zarara uğramaları durumunda, şikâyetlerini yerel makamlara yansıtacak; kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözecek; vasiyetname hükümlerini yerine getirecek ve kalan eşyaları kabul ve teslim edecek, kişisel yiyecek ve giyeceğini tedarik gibi konularda tam bir serbestlik içinde olacaktır. Diğer taraftan konsolosluğa bağlı gemilere hiçbir şekilde el konulmayacak, resmî sıfatı taşıdığı sürece hak ve yetkileri sınırlandırılmayacak ve kendisi de gözaltına alınmayacaktır. Ayrıca konsolosların, kendi ülkelerinin tebaası olan tüccar ve vatandaşları arasındaki hukuk ve ceza davalarını, kendi kanun ve âdetlerine göre görmeleri yetkisi kabul edilmiştir.[343]

---

341 M. T. Gökbilgin, "Konsolos", *İA*, VI, 836.

342 M. S. Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticâret Muâhedeleri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, III, 331.

343 Gökbilgin, "Konsolos", *İA*, VI, 837.

Fransa'ya verilen ayrıcalıkları diğer devletlere verilenler izlemiştir. İngiltere'ye (1580), Hollanda'ya (1612), Avusturya'ya (1616), İsveç'e (1737), Sicilyateyn'e (1740), Danimarka'ya (1756), Prusya'ya (1761) ve İspanya'ya (1783), Fransızlara verilen ahidnamenin benzerleri verilmiştir.[344]

Ahidnameler, 18. yüzyıla kadar ahidnameyi veren padişahın saltanat zamanı içinde geçerliydi. Dolayısıyla her padişah değişikliğinde yenileniyordu. Tanzimattan önce son yenilenen ahidname, 1740 tarihinde Fransızlarla yapılandır.[345] Bu ahidnamenin bir kopyası incelenen döneme ait sicillerde kayıtlı bulunmaktadır. Genellikle yenilenen ahidnamelere yeni haklar eklenmektedir.

İlk zamanlarda, herhangi bir devlet konsolosu, başka bir devletin tüccar ve halkına vekâleten gerektiğinde yardımcı olabilmektedir. Öteden beri Fransa, İngiltere ve Hollanda'nın konsoloslukları, Ege denizindeki adalar ve ülkeler ile Sakız, Kıbrıs gibi yerlerde uzun müddet Osmanlı devleti halkından olan Hıristiyanlar tarafından yapılmıştır. Bu durum bazı yolsuzluklara neden olduğundan, Osmanlı devleti, Sakız, Kıbrıs ve diğer yerlerdeki Fransız, İngiliz ve Hollanda konsoloslukların bundan böyle kendi milletlerine mensup insanlar tarafından yapılmasını istemiştir.[346]

Osmanlı devleti konsoloslara çok geniş haklar tanımıştır. Konsolos ile davası olanların Divan-ı Hümâyun'da dinleneceği, vatandaşlarından birinin vefatı durumunda malının konsolos marifetiyle vârislerine verileceği, Osmanlı ülkesinde alışveriş, kefalet ve diğer konularda konsolosların kadıya müracaatı ile sicile kaydedilmeyi isteyip hüccet alabilecekleri, yabancılara ait esirler konusunda konsolosun sözünün dinleneceği, vatandaşlarının arasındaki anlaşmazlıkları kendi kanunlarına göre, konsolosun çözeceği, konsoloslar ile dava talep eden Osmanlı halkının, onların tercümanları ile dava olabilecekleri,

344 M. S. Kütükoğlu, "Ahidname", *DİA*, I, 537 vd.

345 Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticâret Muâhedeleri", III, 330.

346 Gökbilgin, "Konsolos", *İA*, VI, 837.

konsolosların kapılarının emniyeti için istedikleri yeniçeriyi yasakçı olarak kullanabilecekleri belirtilmektedir.[347]

Her konsolosun en az bir tercümanı ve kapıda nöbet tutan iki yeniçeri askeri bulunmaktadır. Konsolosları korumakla görevli olan yeniçeriler, konsolos bina dışına çıktığında onunla birlikte gitmektedirler.[348]

Orhonlu, Osmanlı ülkesindeki tercümanları dört bölüme ayırmaktadır. Bunlar, Divan-ı Hümâyun tercümanları, eyalet tercümanları, askerî ve eğitim kurumlarında kullanılan tercümanlar ve yabancı elçi ve konsolos tercümanlarıdır.[349]

Ayrıca konsoloslara, kendi tüccarlarından konsolosluk hakkı almak, haraç, kasabiyeden ve örfî tekâliften muaf olmak gibi haklar verilmiştir.[350]

Kıbrıs'taki konsoloslar, Tuzla kazasında (Larnaka) kalmaktadırlar. Buradaki konsoloslar protokoldeki yerleri itibariyle kadı ve kaymakamdan daha önde, fakat validen daha sonra gelmektedirler.[351] Osmanlı devleti, yabancı devletlerin konsoloslarını Kıbrıs adasında Tuzla'da toplayarak hem onların güvenliklerini daha kolay sağlamayı hem de adadaki ticareti denetim altında tutmayı amaçlamıştır.[352]

Belgelerden anlaşıldığına göre, Kıbrıs'ta ilk konsolosluk açan devletler, Akdeniz ticaretinde etkin olan Fransa ve İngiltere krallıklarıyla Venedik Cumhuriyeti'dir.[353] Araştırmaya konu olan 1726-1750 yılları arasındaki devrede Kıbrıs'ta France (Fransa),[354] İngiltere,[355] Nederlande (Hollanda),[356] Ve-

347 Gökbilgin, "Konsolos", *İA*, VI, 838.

348 Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler*, s. 293.

349 Orhonlu, "Tercümân", *İA*, XII/1, 176.

350 Gökbilgin, "Konsolos", *İA*, VI, 838.

351 Gazioğlu, *Kıbrıs'da Türkler*, s. 294.

352 E. Özveren, "Marsilya Ticâret Odası Belgelerinde 19. Yüzyıl Öncesi Kıbrıs", *Journal of Cypriot Studies*, III/1, (Gazimağusa 1997), 15 vd.

353 M. A. Erdoğru, "18. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümânları", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998)*, Gazimağusa 1999, II, 317.

354 *KŞS*, 15/116-1.

355 *KŞS*, 16/162-1.

356 *KŞS*, 16/202-2.

nedik Cumhuriyeti,[357] Roma İmparatoru (Nemçe),[358] İsveç,[359] Sicilyateyn krallığı (Sicilya ve Analpa)[360] ve Dubrovnik Cumhuriyeti (Ragusa)'nin[361] konsolos veya konsolos vekiline rastlanmaktadır Yukarıda da söz edildiği gibi Osmanlı devleti, yabancı devletlerin temsilcisi olan konsoloslara çok geniş haklar tanıdığından, adada bulunan Osmanlı idarecilerinin bunları otorite altına alması veya denetlemesi olanaksız denecek kadar zordu.[362]

Araştırılan yıllarda, Kıbrıs'ta en fazla Fransız konsolosları ve İngiltere konsoloslarının faal oldukları görülmektedir. Bunun nedeni ise, Kıbrıs'a en fazla İngiltereli ve Fransız tüccarların gelmesidir. Osmanlı devletinin, bütün konsoloslara hemen hemen aynı hakları tanıdığı, birkaç devlete ait konsolos beratlarından anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta bulunan konsoloslar, İstanbul'daki devletlerinin elçilerine bağlıdırlar. Herhangi bir sorunları olduğunda, bunu İstanbul'daki elçilerine aktarırlar ve elçileri de bu sorunu devletin en üst makamına ileterek çözümünü sağlardı. Konsolosların göreve atanmaları veya görevden alınmaları her zaman İstanbul'daki elçinin padişaha sunacağı dilekçeyle gerçekleşmektedir.

Fransa ile yenilenen, 4 Rebiülevvel 1153 tarihli (1740) padişah ahidnamesinden, Fransızlara verilen ayrıcalıklar ayrıntılı olarak yer almaktadır.[363] Ancak, Fransa'yı Kıbrıs'ta temsil eden konsolosların tayiniyle ilgili beratlar, bu dönemdeki sicillerde yer almamaktadır. Bununla birlikte Fransız konsolosları yanında tercümanlık yapan görevliler ile ilgili tayin beratlarından gerekli bilgileri almak mümkündür.

Osmanlı ülkesinde, 1730 yılından itibaren görev yapan ya-

357 *KŞS*, 16/63-2.

358 *KŞS*, 16/160-1; *KŞS*, 16/160-2.

359 *KŞS*, 16/207-1.

360 *KŞS*, 17/4-1.

361 *KŞS*, 16/212-1.

362 *KŞS*, 14/121-1; Erdoğru, "Avrupalı Konsoloslar ve Tercümânları", II, 317.

363 *KŞS*, 15/197-1; *KŞS*, 15/116-1.

bancı devletlerin tercümanlarının sayısı 229 civarındadır.[364] Konsoloslarda olduğu gibi konsolosluk tercümanlarının tayini de Osmanlı Sultanı'ndan alınan beratla olabilmektedir.[365] 1157 (1744-45) yılında İstanbul'daki Fransız elçisi olan Konte de Kastelian, merkeze sunduğu dilekçe ile, Kıbrıs adasında Fransız konsolosu yanında tercümanlık yapan Anglo Markori'nin ölmesi üzerine, bu göreve Avanis Agob'un atandığını bildirip Avanis'e bir tayin beratı verilmesini istemektedir.[366]

İstanbul tarafından Avanis'e verilen bu berattan, konsolos tercümanlarına verilen geniş ayrıcalıklar hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Buna göre, tercümanlık hizmetinde olanların oğulları ile hizmetkârlarından haraç, avarız, kasap akçesi ve diğer rüsum ve tekâlîf-i örfiye istenmeyecektir. Kul ve câriye istihdamı dolayısıyla kimse haraç ve rüsum talep etmeyecektir. Giyecek (*melbusat*), ev eşyası (*mefruşat*), yiyecek (*mekûlat*) ve içeceğine (*meşrubat*) kimse karışmayacaktır. Gümrük resmi ve bâc istenmeyecek, evine askerîden konak konularak rahatsız edilmeyecektir. Kendi bağından elde ettiği şıradan hamr emini olanlar ile diğerleri *fıçı akçesi* adıyla tahsilat yapmayacaklardır. Tercüman ile her kimin davası olur ise ellerinde olan ahidname-i hümâyuna göre, Astâne-i saadete aktarılacak ve başka yerde görülmeyecektir. Tercüman bir yere gitmek istediğinde, gidişte ve dönüşte, karada ve denizde kendisinin ve yanındakilerin eşyasına, malına ve davarına zarar ve ziyan verilmeyecek, tehlikeli olan yerlerden geçerken kendisini savunabilmesi için kılıç, ok, yay gibi savaş araç gereçleri taşımasına kimse müdahale etmeyecektir.[367] Bu belge konsoloslar yanında tercümanlık yapan kişilere Osmanlı devletinin verdiği olağanüstü yetkileri açıkça göstermektedir, ki bu yetkiler, konsoloslara verilen yetkilerle büyük ölçüde aynıdır.

---

364 K. İnan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümânların Statüleri", *Tarih ve Toplum*, sayı 154 (1996), s. 6.

365 K. Çiçek, "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümânları", *Tarih ve Toplum*, sayı 146 (1996), s. 19.

366 *KŞS*, 16/59-2.

367 *KŞS*, 16/59-2; *KŞS*, 16/60-1.

Fransa konsolosu yanında bazı zamanlarda iki tercüman bulunabilmektedir.[368] Başka bir belgede ise Fransız baş tercümanı Lenovar veled-i Lenovar şeklinde bir tercümandan bahsedilmesi, tercümanların sayılarının kimi zaman ikiden de fazla olabileceği ihtimalini vermektedir.[369]

Fransa adına Kıbrıs'ta tercümanlık yapanların arasında Ermeni tüccarların bulunduğuna daha önce de değinilmişti.[370] Fransız tercümanları, esas görevleri olan Kıbrıs adasındaki konsoloslara tercümanlık yapmanın yanı sıra Fransız tüccarlarına vekillik de yapabilmektedirler.[371] Ayrıca Ermeni asıllı tercümanlar, Kıbrıs'ta bulunan Ermeni tüccarlarının ölmeleri durumunda, onların mallarının ada dışındaki akrabalarına ulaştırılmasını sağlayabilmektedirler.[372] Diğer bir ifadeyle bu tercümanlar sadece Fransız vatandaşlarına değil, Kıbrıs'ta bulunan Ermenilere de vekillik yapmaktadırlar.

İlgili yıllarda Kıbrıs'taki Fransız konsolosları yanında görev yapan tercümanlardan Anglo Markori,[373] Avanis Agob,[374] Lenovar veled-i Lenovar,[375] Aci Vone veled-i Fendi,[376] Mosfiliyye veled-i Nesvar'ın[377] adlarına rastlanmaktadır.

Fransa'nın İstanbul'daki elçisi, Fransız tüccarlarına satılan malların temiz olmadığı[378] veya adada Fransız tüccarlarına yardımcı olan simsarlardan cizyeden başka vergi alındığı[379] gibi konularda Osmanlı devletine şikâyetlerde bulunmaktadır. Osmanlı makamlarının bu şikâyetleri ortadan kaldırmak için aldığı tedbirler zaman zaman sicillere de yansımıştır. Bu konu-

368 KŞS, 16/226-3.
369 KŞS, 16/215-3.
370 KŞS, 15/9-6.
371 KŞS, 16/215-3.
372 KŞS, 15/9-6.
373 KŞS, 16/59-2.
374 KŞS, 16/59-2.
375 KŞS, 16/215-3.
376 KŞS, 15/9-6.
377 KŞS, 16/226-3.
378 KŞS, 14/120-2.
379 KŞS, 16/187-1.

larla ilgili sicil kayıtlarında, her ne kadar Kıbrıs adasındaki Fransız konsolosunun adı geçmiyor ise de, bu gibi şikâyet konularını Osmanlı devletine iletilmek üzere, İstanbul'daki Fransız elçisine aktardığı açıktır.

18. yüzyılda Kıbrıs adasında bulunan İngiliz ve Fransız konsolosları, bankerlik yapma ve faizle borç para verme hakkı da elde etmişlerdi.[380] Konsolosların ticarî hayata karıştıkları ve Kıbrıslılara borç para verdikleri söz konusu dönem belgelerine geçmiştir. Nitekim, 1163 yılında öldürülen Kıbrıs saray tercümanı Hristofaci veled-i Kostantin'in, içlerinde Fransız konsolosu ve Dubrovnik balyosunun da bulunduğu birçok kişiye borçları olduğu görülmektedir.[381] Buradan, araştırılan yıllarda Kıbrıs adasında Dubrovnik Cumhuriyeti'nin de, adı verilmeyen bir balyosu olduğu anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta ticarete yön veren bir başka ülke ise İngiltere'dir. Adada bulunan İngiliz konsoloslar ile ilgili kayıtlardan, İngiliz konsolosları ve tercümanlarının Kıbrıs adasındaki faaliyetleri öğrenildiği gibi, diğer devletlerin konsoloslarına da benzer haklar verildiği, dolayısıyla onların yetkileri ve bu yetkileri kullanış şekilleri hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.

İstanbul'da bulunan İngiltere elçisi Konte Herakenbol, padişaha gönderdiği dilekçede, Kıbrıs'ta konsolos olan Roberto Barton'ı görevden aldığını ve yerine 15 Şevval 1144 (1732)'ten geçerli olmak üzere Borni adlı İngiliz'i konsolos olarak atadığını bildirmiştir. Borni'nin, İngiltere'nin Kıbrıs konsolosluğuna atandığını gösteren tayin beratında, tercümanlara tanınan ayrıcalıklardan farklı olarak bazı hakları bulunmaktadır. Kıbrıs ve civarına gelen İngiltere gemilerinin, tüccarının ve İngiltere bayrağı altında seyahat eden başka devletlere ait tüccarların işlerini, ahidname-i hümâyun uyarınca konsolosun görmesi, İngiltere tüccarlarının her türlü sorunlarında konsoloslarına başvurmaları, konsolosun tezkeresi olmayınca gemilere limandan ayrılma izni verilmemesi, konsoloslar elçilerin vekilleri olduk-

380 Çiçek, "Konsolosluk Tercümânları", s. 20.

381 *KŞS*, 16/212-1.

larından asla hapsedilmemeleri, evleri mühürlenmeyip, kendilerinin aranmamaları gerekmektedir.[382]

Başka ülkelerin konsoloslarına verilen tayin beratları içerisinde rastlanan ayrıcalıklar ise şunlardır: Sicilyateyn konsolosuna verilenler, Sicilyateynli tüccarlar Kıbrıs'ta sattıkları ürünlerden konsoloslarına konsolosluk hakkı verecekler, Analpo'dan birinin borcu olup vermezse onun için kefaletsiz konsolostan para istenmeyecek, konsolos olanlar ve adamları dava edildiklerinde, 4.000 akçeden fazla olan davalar merkeze gönderilecek, bazı Müslümanlar konsolos veya halkına, kadınlarına veya çocuklarına zarar verdi diye iftira ederlerse engellenecek, Analpolu'dan karadan ve denizden gelen tüccar, reaya taifesi ve diğerlerinden ahidname-i hümâyundan fazla gümrük istenmeyecek, eminler ve iskele yasakçıları *barça burtun*dan (Venedik gemisi) ve diğer gemilerden *peşkeş* ve *hedaya* adıyla bir akçe ve bir habbe almayacaklar[383] gibi haklar verilmiştir.

Sicilyateyn konsolosuna tanınan bu hakların biraz değişiği Venedik konsolosuna tanınmıştır. Kıbrıs adasında Venedikli esirler bulunuyorsa, Müslüman ise azat edilecek, küffar ise ahidname-i hümâyun uyarınca serbest bırakılacak, korsan eşkıyası veya Müslüman leventler denizde Venedik gemilerini ve adamlarını yağmalarlar ve Kıbrıs'taki limanlara getirirler ise, vilayet kadısı, Venedik gemilerinden alınan bu eşyaları konsolosa teslim edecek, denizde veya limanda kuvvetli rüzgâr yüzünden gemileri batan Venedikli gemicilerin, Venedik'e veya istedikleri yere gitmelerine kimse engel olmayacak, batan gemideki top, mal ve diğer yük, Venedik konsolosuna teslim edilecek, Kıbrıs adasına gelen Venedikli tüccarların, yine ahidname-i hümâyun uyarınca, ticareti yasak olan ürünler[384] dışın-

382 *KŞS*, 14/88-1.

383 *KŞS*, 17/4-1.

384 Osmanlı ülkesinde ticareti yasak olan ürünler için bkz. L. Güçer, "16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tâbi olduğu Kayıtlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII/1-4, 1953, 79 vd.; L. Güçer, *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964; M. S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, 1994, I, 579 vd.

daki ürünlerden istedikleri kadarını alıp istedikleri yere götürmelerine kimse karışmayacak ve bu eşyalardan ahidnamede belirtilen miktardan fazla gümrük istenmeyecek, ayrıca iskeleye gelen Venedik gemilerinden iskele eminleri ve yasakçılar peşkeş adı altında hiçbir şey almayacaklar, gelip giden tüccarlardan birisi öldüğünde, kassamlar veya beytülmal eminleri, mallarına müdahale etmeyip Venedik'te olan vârislerine verilmesi için Kıbrıs'taki Venedik konsolosuna teslim edilecek, Venediklilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda davalarına kendi konsoloslarının bakmasına kimse karışmayacak, konsolos bir husus için mahkemeye gittiğinde, adalet üzere davası görülüp subaşı ve ehl-i örften birisi gereksiz yere evine girerek kötülük yapmayacak, eskiden olduğu gibi istediği kimseyi yasakçı ya da tercüman yapmasına kimse müdahale etmeyecek şeklinde ayrıcalıklar verilmiştir.[385]

İngiltere ve Sicilyateyn (Sicilya-Napoli) devletlerinin konsoloslarına verilen tayin beratındaki ayrıcalıklarla, Venedik konsolusuna verilenler benzemekle birlikte, Venediklilere çok daha fazla hak tanındığı anlaşılmaktadır.

Konsoloslara verilen bu haklar, konsolosluk tercümanlarıyla büyük ölçüde benzemelerine rağmen konsoloslar, tercümanların amirleri olduklarından âdeta bir çeşit dokunulmazlık zırhına bürünmüşlerdir. Bu da, Osmanlı devletinin ticarete ne kadar büyük bir önem verdiğini göstermektedir.

İncelenen zaman kesitinde Kıbrıs'ta, Roberto Barton, 14 Şevval 1144'e (1732) kadar,[386] Borni (William Purnell) 14 Şevval 1144'ten itibaren,[387] Corci Barton (George Barton) evâil-i Zilkade 1153'e (1741) kadar,[388] Corci Vikman (George Wakeman) evâil-i Zilkade 1153'ten itibaren[389] İngiltere konsolosu olarak görev yapmışlardır.[390] Burada adı geçen konsoloslardan

385 *KŞS*, 16/63-2; *KŞS*, 16/65-1.

386 *KŞS*, 14/88-1.

387 *KŞS*, 14/88-2.

388 *KŞS*, 15/206-1.

389 *KŞS*, 15/206-1.

390 Adı geçen konsolosların görev tarihleri için ayrıca bkz. Luke, *a.g.e.*, s. 276.

Roberto, İstanbul'daki İngiltere elçisi tarafından görevden alındığından, Corci Barton ise öldüğünden dolayı yerlerine başkaları atanmıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, 1153 (1741) yılında İngiltere'nin Kıbrıs konsolosu olan Corci Vikman 1753 yılına kadar bu görevde kalmıştır.[391]

İngiltere konsoloslarının tercümanlarıyla ilgili olarak söz konusu devrede iki isme rastlanmaktadır. Bunlardan birisi Kostantin veled-i Hristofi, diğeri ise, Kostantin'in görevden alınmasıyla 1143 (1731) yılı Zilhicce'sinin başından itibaren göreve başlayan Ancelo veled-i İstefane'dir.[392] Tercüman Kostantin görevden alındıktan sonra, Kıbrıs'taki İngiliz tüccarına ve İngiltere vatandaşlarına kötülük yaptığı gerekçesiyle, İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Konte Herakyol'un, isteği üzerine, 1144 senesi Rebiülâhir'inin evâhirinde Avret adasına sürülmüştür. Affedilmesi için ise, İngiltere elçisinin dilekçesinin gerektiği bildirilmiştir.[393] Bu hüküm, İstanbul'daki batılı devletlerin elçilerinin, Osmanlı makamları karşısında gücünü göstermesi bakımından önem taşır. Avret adasına sürülen Kostantin, yaklaşık beş aylık bir sürgünden sonra Şevval ayı ortalarında İngiltere elçisinin isteği üzerine padişah tarafından affedilmiştir.[394]

Kıbrıs'ta bulunan konsolosların görevlerini yapmalarına, buradaki görevliler engel olduklarında, konsoloslar bu durumu hemen İstanbul'daki elçilerine şikâyet etmekte ve elçi de bu sorunu çözmektedir. İngiltere'nin, Kıbrıs'taki konsolosu olan Corci Vikman, adaya gelen İngiltere bayraklı gemilerin, gümrük alınan eşyalarından, ahidname-i hümâyuna göre alması gereken konsolosluk hakkını almasına müdahale edildiği, ayrıca cizyedarların, kendi hizmetinde çalışan Piyeraci veled-i Nikola adlı adamından, yine ahidnameye aykırı olarak zorla cizye aldıklarına dair şikâyetini İstanbul'daki elçisine bildirmiş ve o da bu durumu merkeze aktarmıştır. Bunun üzerine İstanbul'dan,

391 *KŞS*, 13/162-1; *KŞS*, 16/174-1.

392 *KŞS*, 14/6-1.

393 *KŞS*, 14/128-1; *KŞS*, 14/128-2.

394 *KŞS*, 14/87-3.

konsolosa ve adamlarına karışılmamasını bildiren bir ferman gönderilmiştir.[395] Konsoloslar, satılan eşyadan konsolosluk hakkı adı altında %2 oranında vergi almaktadırlar.[396]

Daha önce de söz edildiği gibi, iki devlet arasında yapılan antlaşmalara göre İngiliz konsolosu, kendi güvenliğini sağlamak için yeniçerilerden bir neferi yasakçı olarak alabilmektedir. Ancak Lefkoşa yeniçeri zabitinin, konsolos Corci Vikman'ın güvenliğini sağlayan yeniçeri için her ay 5,5 kuruş talep etmesi şikâyete neden olmuş ve konsolos bu durumu, ülkesinin İstanbul'daki elçisine iletmek zorunda kalmıştır. Yeniçeri zabitinin, Osmanlı devletinin İngiltere ve Venedik'le yapılan antlaşmalara aykırı olarak, keyfî uygulaması üzerine merkez, konsolostan para alınmasını yasaklayan bir yazı göndermiştir.[397]

Bu dönem kayıtlarında, yeniçerilerden yasakçı alan başka konsolosa rastlanmamakla birlikte bazı davaların içerisinde yasakçılar görülmektedir. Örneğin, yasakçı Mehmed Beşe,[398] yasakçı Yusuf ibn-i Abdullah[399] gibi. Ancak bu belgelerde adı geçen yasakçıların hangi görevde oldukları tespit edilememiştir.

Bir başka hükümde ise, İstanbul'daki İngiltere elçisi Kont Diknol ile Nederlande elçisi Kortelyos Kalikon, padişaha beraber dilekçe sunarak Kıbrıs'ta meydana gelen bir olaydan adanın muhassılını ve Tuzla kalesi dizdarını şikâyet etmişlerdir. Kıbrıs muhassılı olan İsmail, Tuzla kalesini ziyaret ettiği sırada, kale dizdarı, şenlik için birkaç parça top attırmış ve bu atışlar sırasında Tuzla limanında bulunan İngiltere gemileri hasar görmüştür. Bu olay üzerine Kıbrıs'taki İngiltere konsolosu, dizdarı muhassıla şikâyet etmiş ve dizdarın görevinden alınıp tutuklanmasını sağlamıştır. Ancak muhassıl İsmail, olaydan birkaç ay sonra dizdarı affederek tekrar eski görevine getirmiştir. İşte bunun kutlaması sırasında açılan top ateşinde li-

395 KŞS, 16/162-1.

396 Bunun için bkz. Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, I, 538.

397 KŞS, 16/174-1.

398 KŞS, 13/115-3.

399 KŞS, 14/53-8.

manda bulunan ticaret mallarıyla yüklü bir İngiliz gemisi batmıştır. Konsolos, doğal olarak gemideki zararın muhassıl tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Ancak muhassıl bu zararı karşılamayınca, buradaki İngiliz ve Nederlande konsolosları durumu İstanbul'daki elçilerine bildirmişlerdir. Geminin içerisinde Hollanda tüccarlarının malları da olduğundan iki elçi durumu padişaha birlikte şikâyet etmektedirler. Bunun üzerine merkezin emriyle dizdar, Mağusa kalesinde, kale-bend olarak cezalandırılırken, tüccarların zararı ile geminin zararı olan 55.000 kuruşun ise bu olayda sorumlu olanlardan karşılanacağı bildirilmiştir.[400]

Kıbrıs'ta bulunan İngiltere konsoloslarının mal mülk alıp sattıkları, sicil kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ta saray tercümanı olup 1163 (1750) yılında öldürülen Hristofaci veled-i Kostanti'nin parası borçlarını ödemeye yetmediği için, Lefkoşa'daki Sûk-ı Sultanîde açık artırma usulü ile satılan mülklerinden olan Lefkoşa Baş Mahallesi'ndeki konağı, vekili olan tercümanı Zevani Karuda aracılığıyla, İngiliz konsolosu Corci Vikman'a 1.500 kuruşa satılmıştır (13 Ramazan 1163/1750).[401] Devlet tarafından Tuzla kazasında oturması istenen konsolos, büyük bir ihtimalle bu evi yatırım için almış olmalıdır.

Söz konusu devre sicillerinde, adada Fransa ve İngiltere'nin konsolosları veya konsolos tercümanları ile ilgili bilgilerin dışında, yukarıda söz edilen devletlerin temsilcileri olan konsoloslar, konsolos vekilleri ve konsolos tercümanları hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

1157 (1744) yılı Şevval'inde, Sicilyateyn kralının İstanbul'daki elçisi Kavoliyer de Mayo, Analpo bayrağıyla gelen gemilere yardımcı olması için Covanne Kalimiri adlı Analpolu'yu Kıbrıs'a konsolos olarak atamıştır.[402]

1158 (1745)'de ise, Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki balyosu olan Covane Donado, Kıbrıs adasında Venedik konsolosu olan Ayberal Kalokira'nın görevden alınıp yerine Rebiülâ-

400 *KŞS*, 14/121-1.

401 *KŞS*, 16/180-1.

402 *KŞS*, 17/4-1; *KŞS*, 17/6-1.

hir'in başından itibaren Ceyrolamo Berigadi'nin atandığını bildirmiştir.[403]

Roma İmparatoru'nun (Nemçe) İstanbul'daki elçisi olan Baron de Benkler, Nemçe kapı kethüdası yanında tercüman olan Sagoman veled-i Bahkiyye ölünce 1162 (1749) senesi Zilkade'sinin başından itibaren, yerine Kıbrıs'ta hem İngiltere konsolosu, hem de Roma İmparatoru konsolos vekili Vikman'ın yanında tercüman olan Anderiniko veled-i Yerolmi'nin atandığını bildirmektedir.[404] Bu belge İngiltere'nin adına adada konsolos olan Vikman'ın aynı zamanda Roma İmparatoru'nun konsolos vekili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kıbrıs'taki bir konsolos tercümanının İstanbul'daki elçinin yanında göreve getirilebildiği anlaşılmaktadır. 1164 (1751) yılında ise, Baron Benkler, Kıbrıs adasına gelen Romalı tüccarın sayısının artması nedeniyle Kıbrıs'taki tercümanın işlerinin fazlalaştığından ötürü Kıbrıs adasında Roma konsolos vekili yanına yeni bir tercüman atanması gerektiğini düşünerek, Zilhicce ayı evâhirinde Anasdas veled-i Nikola'yı atadığını Osmanlı devletine bildirir.[405] Bu atama, Kıbrıs'taki konsolosların, gerektiğinde yanındaki tercümanların sayısını artırabildiğini göstermektedir.

Konsolos tercümanı olanlar bazen de kendi istekleriyle görevlerinden ayrılabilmektedirler. İstanbul'daki Nederlande elçisi olan Alberd Albarsava, Kıbrıs'ta bulunan Nederlande konsolosu yanında tercüman olan Simayod veled-i Simayod'un tercümanlık görevini terk edip Kudüs tarafına gitmesiyle boşalan konsolos tercümanlığı görevine, 27 Şaban 1163 (1750) tarihinden itibaren Aci Nikola veled-i Baba Mihail'i atamıştır.[406]

İsveç'in İstanbul'da bulunan elçisi De Selsin, Kıbrıs adasına gelip giden İsveçli tüccara yardımcı olması için, 1163 yılı Şaban'ı evâhirinden itibaren Ciyerola Moyedgani adlı İsveçli'yi konsolos vekili olarak tayin etmiştir.[407] Daha sonra ise atadığı konsolos

403 *KŞS*, 16/63-2; *KŞS*, 16/65-1.

404 *KŞS*, 16/160-1; *KŞS*, 16/160-2.

405 *KŞS*, 16/189-2; *KŞS*, 16/190-1.

406 *KŞS*, 16/202-2; *KŞS*, 16/203-1.

407 *KŞS*, 16/208-2.

vekilinin adada bir tecümana ihtiyacı olduğunu belirterek, 11 Muharrem 1164 (1750) tarihinde Zaherya veled-i Gabril'i konsolos vekilinin yanına tercüman olarak görevlendirmiştir.[408]

Yukarıda bahsi geçen atamaların ve görevden almaların hepsini ilgili devletlerin İstanbul'da bulunan elçileri yapmakta, ancak göreve getirilen konsolos, konsolos vekili ve tercümanların tayin beratları Osmanlı devleti tarafından verilmektedir.

Sonuç olarak, Kıbrıs'la ticaret yapan devletler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan batılı konsoloslar ve onların bir çeşit vekilleri olan tercümanların tayinleri ile ilgili kayıtlar, bu kişilerin, Osmanlı devletinin tanıdığı geniş özgürlükleri kullanarak âdeta adanın tek hâkimi gibi hüküm sürdüklerini göstermektedir. Osmanlı yöneticilerinin, bu insanları, dolayısıyla da devletlerini memnun edebilmek için sırasında kendi insanlarını ezmekten çekinmediği de bu zaman dilimindeki belgelerden öğrenilmektedir. Diğer devirlerde olduğu gibi, araştırılan dönemde de konsoloslar ve onların vekilleri olan tercümanların, Kıbrıs'ın en zenginleri arasında oldukları sicillerden anlaşılmaktadır.

Doğal Afetler

Kıbrıs adası, tarihin değişik dönemlerinde, kuraklıklar, salgın hastalıklar, depremler, çekirge ve fare istilâlarına maruz kalmıştır. Salgın hastalıkların başında veba ve sıtma gelmektedir. Çalışılan dönemin sicillerinde salgın hastalıklarla ilgili kayıt bulunmamakla birlikte, tarihi boyunca Kıbrıs'ı en fazla etkileyen salgın hastalığın veba olduğu bilinmektedir. Bazen çok yaygın ve şiddetli olan bu hastalık ada nüfusunun yarı yarıya azalmasına neden olmuştur.[409] Veba salgınları İstanbul'da ortalama 4 yıl sürerken, Güney Anadolu'da bu süre 1,37 yıl ve Kıbrıs adasında ise 1,5 yıldır.[410]

---

408 *KŞS*, 16/207-1; *KŞS*, 16/208-1.

409 Makharias, *a.g.e.*, s. 61; Hill, *Cyprus*, IV, 349.

410 S. Faroqhi, "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", çev. Ahmet Fethi, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s. 34.

Trablusşam ve Sayda taraflarında ortaya çıkan kuraklıktan ve fare istilâsından dolayı arpa ve buğday kıtlığı çekilmiş ve bu yüzden Kıbrıs'tan bölgeye arpa (*şa'îr*) ve buğday (*hınta*) satılmıştır. Bilindiği gibi kazalar arası bile satışı yasak olan arpa ve buğdayın,[411] Trablusşam ve Sayda valilerine satılması için İstanbul'un izni gerekmektedir. Kaynaklarda bu şekilde alınan izinler ve yapılan hububat transferiyle ilgili sekiz adet kayıt bulunmaktadır. Bu belgelerde, Trablusşam ve Sayda taraflarında arpa ve buğday gereksinimi olduğunda, eskiden olduğu gibi, bunun Kıbrıs adasından karşılandığı belirtilip merkezden izin alınmaktadır.

İlk hükümde, 1137 (1724-25) tarihinde, Kıbrıs adasında buğdayın bol olduğu belirtildikten sonra, miktarı bildirilmeyen buğday Kıbrıs'tan Trablusşam ve Sayda eyaletlerine gönderilmiştir.[412] 1145 (1732-33) yılında adada hububatın fazlalığı dolayısıyla, merkezden alınan izinle, Kıbrıs'tan o günkü fiyatlara göre 3.000 kile arpa satın alınarak Trablusşam'a götürülmüştü.[413] 1146 senesinde ise Şam, Trablusşam, Sayda, Hamma ve Hamas taraflarında fare istilâsı sonucu bölge halkının ürünleri zarar görmüş ve sadece kendilerine yetecek kadar kalmıştır. Bölgeye gelecek olan hacılara ve diğer insanlara verecek arpa ve buğdayları kalmadığından, yine Kıbrıs'tan yeterli miktar hububat getirilmiştir.[414] Eskiden beri Trablusşam eyaleti valileri dairelerine yetecek kadar buğday ve arpayı Kıbrıs'tan satın aldıklarından 1154 (1741-42) yılında da Trablusşam valisi tarafından 3.000 kile buğday ve 6.000 kile arpa satın alınmıştır.[415]

Daha önce de belirtildiği gibi hububat, Osmanlı ülkesi dışına çıkarılması yasak olan ürünlerdendir. Bununla birlikte, hububatın bol olduğu yıllarda, ihtiyaç fazlası buğdayın Avrupalı devletlere satılması ihtimal içerisindedir. Buraya kadar geçen

411 *KŞS*, 17/29-4.

412 *KŞS*, 13/36-1.

413 *KŞS*, 14/81-2; *KŞS*, 14/81-3.

414 *KŞS*, 14/111-2.

415 *KŞS*, 15/118-2.

belgelerde en fazla 6.000 kile arpa satılmışken, 1158 (1745-46) yılında Trablusşam valisine 20.000 kile arpa satılması dikkat çekicidir.[416]

Kıbrıs adasında, kıtlık zamanlarında veya çekirge istilâları sırasında, halk ektiği ürününün karşılığını alamazsa, devlet halka yiyecek ve tohumluk zahire dağıtmaktadır.[417] Ayrıca reayanın vereceği vergilerde indirime gidildiği gibi, gerekli zahire Güney Anadolu ve Suriye'den temin edilmektedir.[418]

Kıbrıs'ta görülen kıtlığın başlıca iki nedeni vardır. Birisi yağış azlığı, diğeri ise çekirgelerdir. Çekirgeler, kolakaz bitkisi[419] dışında her türlü yeşil bitkiye zarar vermektedirler.[420] Halkın temel gereksinim maddeleri olan buğday ve arpaya verdikleri zararın yanı sıra, ipek böcekçiliğinin ana kaynağı olan dut ağaçlarına da zararları olmaktadır. Dolayısıyla böyle zamanlarda ipek üretiminde büyük düşüşler yaşanmaktadır.

Kıbrıs'taki çekirgeler, genellikle 1-3 Mart arası küçük böcekler şeklinde ortaya çıkmaya başlıyorlar, 23 Nisan'a kadar sürünerek ilerliyorlar, 26 Nisan'dan itibaren ise artık kanatları çıkıyor ve haziran ayının sonlarına kadar adada terör estiriyorlardı. Haziran'ın son günü gelince ise, ertesi yıl için yumurtalarını bırakarak ölmektedirler. Çekirgelerin en etkili oldukları dönem 26 Nisan'dan haziranın sonuna kadar olan devredir.[421] Güneyden kuzeye doğru yol aldıkları için Kıbrıs adası çekirgelerin geçiş yolları üzerinde bulunmaktadır. Çekirgelerin, denizi geçerek adaya ulaşmaları pek mümkün olmadığından, doğudan esen güçlü rüzgârların yardımıyla Kıbrıs'a ulaşmaktadırlar.[422]

Çekirgelerle mücadele ada tarihinde çok eskilere dayanmaktadır. Nitekim bir kronik, Kıbrıs'ın çekirgelerle 1351 yılında

---

416 *KŞS*, 17/17-1; *MD*, 151/332-3.

417 O. Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 727.

418 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 71.

419 Kıbrıs'ta yetişen yumrulu bir sebze.

420 Jennings, *a.g.e.*, s. 178.

421 Jennings, *a.g.e.*, s. 178 vd.

422 Jennings, "The Locust Problem", s. 293 vd.

tanıştığından bahseder.[423] Çekirgelerle ilk önceleri dinî yöntemlerle mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu mücadele içerisinde kutsal topraklardan getirilen sular kullanılmıştır.[424] Kutsal suların kullanılmasındaki amaç, çekirge yiyerek beslenen sığırcık kuşunu bölgeye çekmektir.[425]

Çekirgelerle mücadele için kullanılan en etkili yöntemlerden birisi çekirgelerin toprağa bıraktıkları yumurtaları toplamaktır.[426] Bir diğeri ise 1862 yılında Kıbrıs'ta valilik yapmış olan Ziya Paşa'nın geliştirdiği bir yöntemdir. Buna göre huni şeklinde çukurlar kazılarak çekirgelerin bunların içine düşmeleri sağlanmaktadır.[427] Ziya Paşa'dan sonra valiliğe gelen Mehmed Halet Paşa her vergi yükümlüsünün 30 okka (yaklaşık 40 kg) çekirge yumurtası toplamasını şart koşmuştur. Bir okka çekirge yumurtası içerisinde yaklaşık 50.000 yumurta bulunmaktadır. 1865 yılında 900.000 çekirge yumurtası imha edilmiştir.[428]

Geliştirilen bir başka yöntem ise, 1869'da Kıbrıs'ta valilik yapan Said Paşa zamanında uygulanmıştır. Bu yöntemin yaratıcısı Richard Mattei adlı bir İngiliz toprak sahibidir. Mattei yaptığı araştırma sonucunda çekirgelerin daima güneyden kuzeye doğru ilerlediklerini ve ileriye doğru giderken sağa sola dönmediklerini, önlerine çıkan engelleri aştıklarını tespit etmiştir. Çekirgelerin ilerlediği yönde kaygan kumaştan bir perde geriliyor ve bu perdenin alt tarafına ise yüz ayaklık aralıklarla uzunluğu 5, derinliği 3 ve genişliği ise 2,5 ayak ölçülerinde hendekler kazılıp içlerine kaygan maddeler sürülmüş tahta çerçeveler konulmaktadır. Çukurlara düşen çekirgelerin üstü toprakla örtülerek imha edilmektedir. Yalnız bu yöntemin çekirgeler kanatlanmadan uygulanması gerekmektedir.[429]

423 Makhairas, *a.g.e.*, s. 61.

424 R. C. Jennings, "The Origins of The Locust Problem In Cyprus", *Byzantion*, 1987, LVII, 320 vd.

425 Kılıç, "a.g.m.", s. 727.

426 Hill, *Cyprus*, IV, 242; A. C. Gazioğlu, *The Turks In Cyprus*, Londra 1990, s. 134.

427 Hill, *Cyprus*, IV, 234.

428 Hill, *Cyprus*, IV, 237.

429 R. H. Lang, *Cyprus: Its History, Its Present Resources and Future Prospects*, Londra 1878, s. 241-253.

Çünkü çekirgeler kanatlandıktan sonra onlara engel olmak olanaksızdır.

Kıbrıs adasında, böyle afet yıllarında meydana gelen zahire sıkıntılarında ilk önce eksikliği duyulan hububat ada içerisindeki kazalardan sağlanmakta, bu olmaz ise çevredeki bölgelerden karşılanmaktadır. 1153 (1740-41) yılında Tuzla limanına, İzmir tarafından, üstelik de bir Fransız gemisiyle 400 kile buğday getirilmiş ve buradan da Lefkoşa'ya nakledilmiştir. Getirilen bu buğdayın kilesi sekiz kuruş değerindedir.[430] 1159 yılında Lefkoşa'daki ulema, suleha ve diğer ileri gelenler, meclis-i şer'e başvurup Lefkoşa'da buğday azlığı olduğunu belirterek bunun, eskiden olduğu gibi çevredeki kazalardan ve köylerden karşılanabileceğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine 1159 Muharrem'inde buğdayın kilesi altı kuruştan satın alınıp Lefkoşa'daki ekmekçilere (*habbaz*) dağıtılmıştır. Bu dağıtım sırasında ekmeğin dirhemi[431] ve fiyatı da belirlenmektedir. Buna göre 90 dirhemlik *nân-ı has*, iki çürük akçeye satılacaktır.[432] 1159 yılında yine ülke dışından, Tuzla iskelesine getirilen 702 kile buğday, herhangi bir kişinin haksız kazanç sağlamasına engel olmak için ambar nazırı tarafından Lefkoşa'da bulunan ekmekçilere eşit miktarda dağıtılır.[433]

Ülke dışından, Tuzla iskelesine kilesi sekiz kuruşa getirilen buğday, Lefkoşa'ya sekiz buçuk kuruşa satılırken,[434] aynı tarihte Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik nahiyesinden kilesi yedişer kuruştan satın alınabilmektedir.[435] Bu belgeler Kıbrıs adasında 1159 yılında belirgin bir buğday sıkıntısı olduğunu göstermektedir. Ancak esas kıtlık, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, 1161 (1748) yılında yaşanmıştır. Bu tarihte Kıbrıs muhassılı adada *kıllet-i baran* (kuraklık) ve *istilâ-yı cerad* (çekirge istilâsı) nedenleriyle *envâ-yı hububat*ın ve *ecnâs-ı zehâir*in (her

430 *KŞS*, 15/115-2.

431 1 dirhem yaklaşık olarak 3,2gr.

432 *KŞS*, 17/29-4.

433 *KŞS*, 17/29-5.

434 *KŞS*, 17/55-3.

435 *KŞS*, 17/56-3.

çeşit tahıl) azlığı olup etraftan hububat getirilmesine muhtaç olduklarını merkeze bildirince, İstanbul da ihtiyaç olunan hububatın, Sayda ve civarından *sîr-i raic* (yürürlükteki fiyattan) üzere satın alınması için izin vermiştir.[436]

1160 Şevval'inin on dördünde ekmeğe verilen yeni narh kaydı, 1160 yılında da Kıbrıs'ta buğday eksikliği bulunduğunu göstermektedir. Bu tarihte 58 dirhem ekmeğin 2 çürük akçeye satılabilmesi için narh verilmiştir.[437] Bu ağırlık, bu dönemdeki iki çürük akçeye satılan en az ekmek ağırlığından biridir. Oysa 1159 senesi Muharrem'inde 90 dirhemlik *nân-ı has* 2 çürük akçeye satılıyordu.

İlgili yıllara ait sicillerdeki hükümlere göre, adada çoğunlukla buğdayın kıtlığı çekilmiştir. Bu durum, Kıbrıs adası ikliminin buğday yetiştirilmesine çok fazla uygun olmadığını düşündürmektedir. Bunun yanında zor şartlarda yetişebilen arpaya Kıbrıs'ın şartlarının daha uygun olduğu akla gelebilir. Bugün dahi Kıbrıs'ta daha fazla arpa yetiştirilmekte ve genellikle geçmişte olduğu gibi adanın buğday ihtiyacının bir kısmı Türkiye'den sağlanmaktadır.

Siciller Kıbrıs'ta meydana gelen bir depremden dolaylı olarak söz etmektedir. Ancak bu depremin yılı belirlenmesine rağmen, adadaki etkisi eldeki kaynaklardan tam olarak tespit edilememektedir.

Lefkoşa'da bulunan Aya Sofya Camii'nin tamiriyle ilgili belgelerden, Kıbrıs adasında meydana gelen büyük bir depremden dolayı camiinin zarar gördüğü ve tamiri için bütün esnaf ve hayırseverlerden 8.420 kuruş toplandığı yer almaktadır. Evâil-i Receb 1149 (1736) tarihli bu belgede iki yıl önceki depremden bahsedildiğine göre deprem, 1147 (1734) yılı Receb ayında veya daha önce meydana gelmiş olmalıdır.[438]

21 Receb 1147 tarihli hükümde ise, Lefkoşa kalesinin bazı yerlerinin yıkıldığı, tamir edilmesi gerektiği, bunun için harcanacak paranın hesaplanıp İstanbul'a bildirildiği ve merke-

436 *KŞS*, 16/147-1.

437 *KŞS*, 17/102-2.

438 *KŞS*, 15/104-1.

zin yolladığı mübaşirin yaptığı incelemeden sonra tamirin yapılmasına ve harcanacak paranın da Kıbrıs muhassıllığının malından düşülmesine izin verildiği görülmektedir.[439] Söz konusu bu depremin Lefkoşa kalesini de etkilemiş olması muhtemeldir.

10 Şevval 1147 tarihli başka bir belgede ise, Mağusa kalesi tamiri için 250 kuruş ve Lefkoşa kalesi tamiri için ise 1.000 kuruşluk harcamanın Kıbrıs muhassıllığı malından karşılanabileceği bildirilmektedir.[440]

Bütün bu kayıtlardan 1147 yılında Receb ayı veya öncesinde adada büyük bir deprem olduğu anlaşılmaktadır. Yine belgelerden ortaya çıkan bir başka ilginç sonuç ise, Aya Sofya Camii'nin tamirinin, mimar başı Yanni veled-i Luizo, Vurgoni veled-i Mihail, Egiri veled-i Dail, Yorgi veled-i Anderiya, Nikola veled-i Yorgi, Hristofi veled-i Nikola ve Luizo veled-i Anderiya'dan oluşan bir ekip tarafından yapıldığı ve bu kişilerin tamir yaptıkları yerlerde meydana gelecek herhangi bir zararda sorumluluğu üstlendikleridir.[441]

Cyprianos, 1741 yıllarında, Kıbrıs adasında büyük bir deprem olduğunu ve bu deprem sırasında Aya Sofya Camii'nin büyük zarar gördüğünü söylemektedir.[442] İncelenen sicillerde rastlanan deprem ise 1147 (1734) yılında meydana gelmiş ve Cyprianos'un anlattığı şekilde bu deprem Aya Sofya Camii'ne zarar vermiştir. Başka bir kaynağa göre ise, adada 1735, 1741, 1756 yıllarında büyük depremler olmuştur.[443] 1738 yılında, Kıbrıs'ı ziyaret eden Richard Pococke, 1735 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen depremin Mağusa şehrinde 200 Türk'ün ölmesine yol açarken, bu depremde kentin büyük bir kısmının zarar gördüğünü ve Aya Sofya Camii'nin de üçte ikisinin yıkıldığını bildirmektedir.[444] Yalnız bu araştırmada kullanılan sicil-

439 *KŞS*, 14/116-1; *KŞS*, 14/130-3.

440 *D.BŞM KBK No*/1.

441 *KŞS*, 15/21-2.

442 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 355.

443 Newman, *a.g.e.*, s. 179.

444 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 255; Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 274.

lerde, depremden zarar gördükten sonra tamiri için para toplanan ve tamir edilen, Lefkoşa'daki Aya Sofya Camii'dir. Batılı seyyahlar ve konsoloslar Kıbrıs adasında meydana gelen bu depremden sonra da küçüklü büyüklü sarsıntıların devam ettiğini ve 1741 yılında adayı sarsan bir başka büyük deprem olduğunu belirtmektedirler. Sonuç olarak, doğal afetler Kıbrıs'ı birçok yönden etkilemişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal Hayat

Bu bölümde, tezin kapsadığı 24 yıllık (1726-1750) süre içerisinde Kıbrıs toplumunu oluşturan Müslim ve gayrimüslim halkın, kendi aralarında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli sosyal olaylar, bu dönemin sicil kayıtlarına göre değerlendirilmeye çalışılacaktır. Üzerinde durulacak konular arasında aile yapısı, evlilikler, Müslim-gayrimüslim evlilikleri, boşanmalar, miras paylaşımları ve bu paylaşımlar sırasında ortaya çıkan çeşitli problemler, veraset, vasi tayini, nafaka takdiri, kimsesiz çocuklara sahip çıkılmasında izlenen yollar ve evlâtlık edinme gibi hususlar sayılabilir.

Kıbrıs'ta, iki toplum kesimi arasında meydana gelen ilişkilerin özetlendiği toplumsal ilişkiler kısmında ise, adada toplumlar arası ve toplumlar içi ilişkiler incelenerek bu ilişkilerin bir sonucu olarak kabul edilen Hıristiyanlar tarafından İslâmiyete girme gibi konular üzerinde durulacaktır. Ayrıca Kıbrıs'ta yapılan hayır işleri, kölelerin durumu ve son olarak adanın merkez tarafından bir çeşit sürgün ve ıslah yeri olarak kullanıldığını gösteren sürgün fermanları değerlendirilecektir.

Aile yapısı

Bu kısımda, Kıbrıs toplumundaki aile yapısı ve aile içi ilişkilerin boyutu incelenerek, söz konusu dönemde Kıbrıs adasında aile kurumunun kuruluş ve yıkılış şekillerindeki benzer ve farklılıklar Osmanlı ülkesindeki örnekleriyle karşılaştırılarak ortak sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca anne veya babalarının ölümlerinden sonra mahkemenin atadığı vasilerin görevleri, vasilerin kontrolündeki çocuklara bağlanan nafaka ile Kıbrıs'taki kimsesiz çocukların durumu ve evlât edinme çeşitleri üzerinde durulacaktır.

Evlenme

Kendi iradeleriyle veya ailelerine danışarak evlenmeye karar veren kız ve erkek, çoğu zaman bizzat mahkemeye giderek, bazen de taraflardan birinin veya her ikisinin mahkemeye vekil göndermeleri suretiyle ya da mahkemeden eve görevli getirilerek, şahitler huzurunda evlenmek istediklerini beyan ettikten sonra nikâh akdi kıyılır ve bu sözleşme mahkeme siciline yazılırdı.[1] Araştırmaya konu olan yıllarda Kıbrıs'ta, mahkemeye giderek kadı huzurunda gerçekleşen sadece bir evlilik olayına rastlanmaktadır.

Osmanlı tarihinin daha önceki dönemlerinde görüldüğü gibi, tezin kapsadığı zamanda da Kıbrıs'ta farklı dinler ve cemaatlar arasında evlilikler yapılmaktadır. Bazı batılı seyyahlar adada bu tip evliliklerin yaygın olduğunu belirtmektedirler.[2] İslâm hukuku, bir Müslüman hanımın bir gayrimüslim erkekle evlenmesine izin vermemektedir.[3] Bundan dolayı adada toplumlar arası evliliklerin daha çok Müslüman erkeklerle gayri-

1 M. A. Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akidleri", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1982, III, 6 vd.

2 J. Zeilinger, "Western Travellers On Ottoman Cyprus", *Second International Congress For Cyprus Studies 24-27 November 1998*, Eastern Mediterranean University, Gazimağusa 1999, Ia, 329.

3 Bedevi, "a.g.m.", s. 142.

müslim bayanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir.[4] Kıbrıs Ortodoks kilisesi, yapılan bu tür evliliklere şiddetle karşı çıkmakta ve bu evlilikleri yapanları kocalarından boşandıklarında veya kocaları öldüğünde dahi kiliseye almamakta, öldüklerinde cenazelerini kaldırmamaktadır.[5] Ancak Osmanlı ülkesinin, Müslim ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları Bursa, Kayseri gibi kimi yerlerinde, farklı dönemlerde yapılan araştırmalarda iki toplum arasındaki evliliklere her nedense rastlanmamıştır.[6] Bu tür evliliklerin, adadaki yerli grupların Müslüman cemaatine katılarak asimile edilmesi için kullanışlı bir yol olduğu düşünülmektedir.[7]

Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de kadı belirli hallerde evlenmeye müdahale etmekle görevlidir. Bazen nikâh akdinde hazır bulunur ve evlenenlere, bugünkü evlilik cüzdanı gibi *hüccet-i nikâh* adı verilen bir belge verirdi.[8]

Evliliğe karar verildiğinde kız tarafına damat tarafından *namzetlik*[9] veya *mehr* adı altında bir miktar para verilmektedir. Bunun nedeni olarak, kızların küçük yaşlardan itibaren halıcılık, dokumacılık gibi sanat kollarında ailenin ekonomik hayatına katkıda bulunmaları gösterilmektedir. İslâm hukukuna göre mehr iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi *mehr-i muaccel* olup evlenme sırasında kadına ödenen paradır. İkincisi ise *mehr-i müeccel* olup erkeğin karısını boşadığında öde-

4 Jennings, *a.g.e.*, s. 24-29.

5 *KŞS*, 4/197-1. Kaydın tamamı için bkz. Özkul, *Lefkoşa'nın 4 Numaralı Şer'iye Sicili (H. 1043-1046)*, s. 100; Jennings, *a.g.e.*, s. 142; Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida", s. 16.

6 A. Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s. 16.

7 R. C. Jennings, "The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640", *Continuty and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Cambridge 1986, s. 147.

8 H. Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 282.

9 Kız babaları çocukları küçükken reşit olduklarında evlendirecekleri erkekten söz kestikleri için namzetlik adı altında bir miktar para almaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. R. Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten*, LIV/211, (1990), 1019.

mekle yükümlü olduğu miktardır.[10] Bunlardan mehr-i müeccelin ödenmesiyle ilgili olarak bu dönemin sicil kayıtlarında çok sayıda örnek yer almaktadır. Bazı durumlarda mehrin miktarında tartışma çıkmakta ve mehrin hesaplanmasında kadının emsal ve akranları örnek alınmaktadır. Buna ise *mehr-i misl* denilmektedir.[11]

Çalışılan dönemle ilgili olarak altı sicil defterinde, sicile kaydedilmiş toplam yedi adet evlenme olayına rastlanmaktadır. Bu rakamlar imparatorluğun genelinde olduğu gibi, adada yaşayan insanların da evlilik kaydı için mahkemeye çok az gittiklerini göstermektedir.[12] 22 Şaban 1141 tarihli belgede, Karamanî-zâde Mahallesi'nden Agsa bint-i Artinyon adlı nasrâniye, 50 kuruş mehr-i müeccel karşılığında nikâh sözleşmesi yaparak el-Hac Muhammed ibn-i Ali ile evlenmiştir.[13] Bu belgeden, bir gayrimüslim kadının, ki büyük bir ihtimalle Ermeni bir bayandır, dinini değiştirmeden Müslüman bir erkekle İslâmî kurallara göre evlendiği anlaşılmaktadır. 19 Zilhicce 1141 tarihli başka bir evlilik kaydında ise, yetişkin Müslüman bir kadının, annesinin kendisini zorla evlendirmesine karşı çıkarak mahkemeye başvurması üzerine kadı, bu hanımın evliliğe razı olmadığı için evliliğin gerçekleşmediği sonucuna varmış ve hanıma, bu konuda baskı yapmamaları için annesini ve evlendirildiği erkeği uyarmıştır.[14] Benzer durum Kayseri'de de görülmektedir.[15]

Kendi iradeleri dışında gerçekleşen evlilik olaylarında evlendirilen çiftlerden birisi evliliği kabul etmediğinde mahkemeye başvurarak bu evliliği iptal ettirebilmektedir. Ancak bu

10 İ. Ortaylı, "Anadolu'da 16. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980, I, 33-36; Jennings, *a.g.e.*, s. 27 vd.; M. A. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 19993, s. 292 vd.

11 Ortaylı, "a.g.m.", I, 36; H. P. Williams, "Marriage And Divorce In the Legal Culture Of The Old, The Ottoman, And The New Turks", *Journal Of Turkish Studies*, 1981, V, 150.

12 İ. Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 20014, s. 76.

13 *KŞS*, 13/116-2.

14 *KŞS*, 13/131-1.

15 Jennings, "Women In Kayseri", s. 79.

gibi durumlarda mahkemeden bazı zamanlarda farklı karar da çıkabilmektedir. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Elif bint-i Mustafa, henüz buluğa erişmeden velisi olan annesinin kendisini yaşlı bir erkekle evlendirdiğini, evlilikten ancak otuz gün sonra buluğ çağına eriştiğinden böyle bir evliliği kabul edemeyeceğini bildirerek, mahkemeden evliliği bozmasını istemiştir. Fakat kocası bu duruma itiraz ederek karısı Elif'in evlenme sırasında on beş yaşında olduğunu ve kendi rızasıyla evlendiğini belirtmiş ve söylediklerini de şahitlerle ispatlayınca mahkeme evlenmenin tam olarak gerçekleşmesi için kadından bu evliliği sürdürmesini talep etmiştir (17 Muharrem 1159).[16] Burada, bir kadının on beş yaşında buluğ çağına eriştiğinden kendi başına karar verebildiği anlaşılmaktadır. Bu davada mahkeme, her iki tarafı dinleyip şahitlerin tanıklığından sonra erkeği haklı bularak evliliğin devamını sağlamıştır. Görüldüğü gibi, bu evlilik mahkeme dışında yapıldığı halde, evlilikle ilgili problem mahkemeye intikal ettiğinde mahkemeden, evliliğin devam ettirilmesi yönünde karar çıkmıştır.

Bazı hallerde kişilerin velilerinin iznini almadan da evlendikleri oluyordu. Ancak bu durumlarda veliler mahkemeye başvurarak evlenen çiftlerin mahkeme kararıyla ayrılmalarını sağlıyorlardı. 8 Cemaziyelâhir 1158 tarihli kayıtta Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Ali Ağa, velisi bulunduğu kız kardeşi Şerife Rabia'nın kendisinin izni olmadan es-Seyyid Hasan ibn-i Ali ile yaptığı evliliğe karşı olduğunu mahkemeye taşımış ve kadı da kızın velisinin izni olmadan yapılan bu evliliği geçersiz kılmıştır.[17] Burada gerçekleşen evlilik büyük bir ihtimalle kaçırma şeklinde olmuştur. Kız reşit olmadığından velisinin iznini alması gerektiğinden ve bu izni de alamadığından kadı evlenen çifti ayırmıştır.

12 Muharrem 1146 tarihli bir hükümde, Lefkoşa kazasına bağlı Lacce köyünden Ali ibn-i Ramazan, Mustafa ibn-i Abdülkerim'in kız kardeşi Emine'yi, mahkemeden bir ay önce 70

16 *KŞS*, 16/137-1.

17 *KŞS*, 16/217-2.

kuruş mehr-i müeccel karşılığında, Emine'nin de rızasını alarak kendisiyle evlendirmesine karşın, Emine'nin nefsini kendisine teslim etmediğini şikâyet etmektedir. Bunun üzerine yapılan soruşturmada Emine, Ali ile evlenmeyi kabul etmediğini ve bu evlilik için ağabeyinin icazet teklifini dahi reddettiğini şahitlerle ispatlayınca kadı, bu evliliğin gerçekleşmediğine karar vermiştir.[18] Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Kıbrıs'ta zorla evlendirme olaylarında, durum mahkemeye intikal ettiğinde, kadı gerçekleştirilen bu zoraki evliliği hukuk dışı sayıyor, yani evliliği geçersiz ilân ediyordu.

Kimi zamanlarda küçük yaşlardaki çocukların evlendirildiği (*hıyârü'l-bulûğ*)[19] de görülmektedir. Böyle durumlarda, bu çocukların reşit olduklarında evliliğin bozulması için mahkemeye başvurma hakları bulunmaktadır.[20] Nitekim 26 Şevval 1144 tarihli davada Lefkoşa kazasına bağlı Aya Yorgi karyesinden Nurullah ibn-i Veli, amcasının kızı Meryem bint-i Ali ile küçükken evlendirildiklerini mahkemeye bildirip artık reşit olduğundan, bu evliliği istemediğini belirterek kadıdan bu evliliği bozmasını istemiştir. Durumu inceleyen kadı, söz konusu evliliği sona erdirmiştir.[21] Toplumda akraba evliliklerinin olduğunu gösteren bu kayıttan, küçükken rızaları alınmadan yapılan evliliklerin, taraflardan birinin yetişkin olduğunda mahkemeye başvurmasıyla birlikte sona erdirilebildiği anlaşılmaktadır.

Verilen bu evlilik kayıtlarının biri dışında hepsinde bir anlaşmazlık çıkmış ve evliliğin bitirilmesi için ilgili mahkemelere başvurulmuştur. Kadı, kendisine gelen bu tür davaları titizlikle inceleyerek, evliliğin bozulma yolunda geçerli gerekçeleri olanları kabul ederek, böyle çiftlerin evliliklerine son vermiş; geçerli gerekçesi olmayanların ise evliliklerini sürdürmeleri yolunda karar vermiştir. Bu gibi durumlarda, miktarı evlenirken belirlenen ve boşanma ya da kocanın ölümü hâlinde, kadınların bir çeşit sosyal güvenceleri olan mehr-i müecceller

18 *KŞS*, 14/96-1.

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 279.

20 Cin, *Osmanlı'da Evlenme*, s. 90.

21 *KŞS*, 14/45-2.

hakkında ayrıntılı bilgiler aşağıda boşanma kısmında (Tablo 2 ve 3) verilmiştir.

Eşi ölen veya eşinden herhangi bir sebeple boşanan kadın veya erkeklerin, aradan fazla bir zaman geçmeden yani bekleme süresi biter bitmez tekrar evlendiklerine dair örnekleri Müslim ve gayrimüslim iki toplulukta da görmek mümkündür. Islâmiyet'te *iddet* (bekleme süresi), ölüm ve talâk iddeti şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ölüm iddetinde, kadınların yeni bir evlilik yapmak için hamile iseler doğum yapana kadar, hamile değiller ise de dört ay on gün beklemeleri gerekmektedir. Talâk iddetinde ise kadınlar hamile iseler doğuma kadar, hamile değiller ise de yaklaşık üç aylık bekleme süreleri bulunur.[22] Bu çeşit evlenme kayıtlarına ya miras anlaşmazlığı sırasında ya da alacak verecek belgelerinde rastlanmaktadır. Bu dönemin sicillerine çeşitli sebeplerle yansıyan bu olayların sayısı yedidir.[23]

25 Rebiülâhir 1158 tarihli belgede, Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Ahmed Bican Efendi ibn-i Hüseyin, ölen zevcesinin kendinden önceki kocası olan ölen es-Seyyid Ali Ağa ibn-i Mustafa Ağa'nın terekesinden zevcesinin hakkını teslim aldığı görülmektedir.[24] Bir başka kayıtta ise kadın kendisini boşayan (tatlîk eden) kocasından alacağı olan mehr-i müeccelini yeni kocasının vekâletiyle eski kocasından talebi ve sulh yoluyla almasına tanık olunmaktadır (8 Muharrem 1150).[25] Burada da görüldüğü gibi eski ve yeni kocalar, mehr-i müeccel davalarında karşı karşıya gelebilmektedirler. Ayrıca eşi kendisini boşadığı için mehr-i müeccel almaya hak kazanan kadın boşandıktan sonra başkasıyla evlenmesine rağmen mehrini alabiliyordu.

Kıbrıs'ta çoğunlukla tek eşli evlilik tercih edilmekle birlikte, tereke kayıtlarında iki eşli veya üç eşli evliliklerin de yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Meselâ, 1726-50 yılları arasındaki dönemde altı adet sicil defterinde iki kadınla yapılan evli-

22 Aydın, *a.g.e.*, s. 335; Özdemir, "a.g.m.", s. 1023.

23 *KŞS*, 15/24-3; *KŞS*, 15/159-3.

24 *KŞS*, 16/24-1; *KŞS*, 16/35-1; *KŞS*, 16/39-1.

25 *KŞS*, 15/24-3.

lik 13,[26] üç eşli evlilik ise sadece bir kayıtta görülmektedir. Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden Âişe bint-i İbrahim, ölen Mustafa Ağa ibn-i Hüseyin Ağa'ya ve vârislerine (üç zevcesi, dört kızı ve iki oğluna) yaptığı hizmetlerin karşılığını eşya olarak vârislerden teslim almıştır.[27]

Jennings, Kıbrıs'ta çok eşli evliliğin Müslümanlar arasında yaygın olmadığını söylemektedir.[28] Gayrimüslimlerde çok eşli evliliğe dair bu dönemin sicillerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Osmanlı ülkesinin başka bölgelerinde de çok eşli evliliğin fazla yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Ankara'da 1700-1730 yılları arasında birden fazla kadınla evliliğin oranı %12 iken, tek eşli evliliğin oranı %88'dir. Demirel, çok eşli evliliklerdeki gayeyi nesli devam ettirebilmek için çocuk sahibi olmak diye açıklamaktadır.[29] Sinop'ta 18. yüzyılda çok eşliliğin oranı %8,7 tek eşliliğin oranı ise %91,3 iken[30] aynı yüzyılın ortalarında Antep'te, tek eşle evliliğin oranı %85, iki eşliliğin oranı %12 ve üç eşliliğin oranı ise %3'tür.[31] Başka bir araştırmada ise Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde çok eşli evliliğin oranının %5 olduğu belirtilmektedir.[32] 17. yüzyıldaki kaynaklardan faydalanılarak yapılan bir diğer araştırmada ise, Osmanlı ülkesinin bazı şehirlerinde çok eşli evliliklerin oranının %5-%12 arasında değiştiğine işaret edilmektedir.[33] Aydın ise, Osmanlı toplumunda bu oranın %5 ile %10 arasında değiştiğini söylemektedir.[34]

---

26 *KŞS*, 13/1-1; *KŞS*, 16/138-1.

27 *KŞS*, 14/36-2.

28 Jennings, *a.g.e.*, s. 29.

29 Ö. Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, LIV/211, (1990), 950 vd.

30 İ. Güler, "18. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XIV, 30.

31 G. Eken, "18. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", *Sosyal, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6 (2000), s. 485 vd.

32 J. Mc Carthy, *The Ottoman Turks*, Londra 1997, s. 265.

33 S. Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 409.

34 Aydın, *a.g.e.*, s. 291.

Sonuç olarak, kimsenin rızası olmadan zorla evlendirilmediği, evlendirilse bile mahkemeye başvurduğu takdirde yapılan evliliği hâkimin bozduğu görülmektedir. Ayrıca, mahkeme kayıtlarından gayrimüslim kadınların dinlerini değiştirmeden Müslüman erkeklerle İslâmî kurallara göre evlenebildikleri öğrenilmektedir. Osmanlı ülkesinde Müslümanlar arasında, az da olsa görülen çok eşli evliliğin, kilisenin de baskısıyla adalı gayrimüslimlerde olmadığı anlaşılmaktadır.

Boşanma

Boşanma, evli çiftin çeşitli sebeplerden dolayı çıkan anlaşmazlıklar sonucunda aralarındaki evlilik bağına son vermeleri demektir. Boşanma, şer'î hükümlere göre *talâk* (erkeğin boşanmayı gerçekleştirmesi),[35] *muhâlaa* (kadının boşanmayı istemesi) ve *tefrik* (mahkeme kararı) şeklinde gerçekleşmektedir.[36] Kıbrıs'ta, araştırılan dönemdeki boşanma olaylarının 1698-1726[37] ve 1769-1800[38] yıllarına nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde mahkeme kayıtlarına yansıyan boşanma davaları, muhâlaa (hul),[39] *bâyinen tatlîk* (ayrıcı boşanma)[40] ve mahkeme kararı (tefrîk)[41] adlarıyla üç bölümde ele alınabilir. 24 yılı kapsayan zaman içerisinde Kıbrıs adasında meydana gelen 278 adet boşanma kaydına rastlanmaktadır. Bunlardan 202'si muhâlaa şeklinde, 73'ü talâk (bâyinen tatlîk, talâk-ı selâse, ıtlâk) ve 3'ü ise kadı tarafından yapılan boşanmalar (tefrik) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıtların

35 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 295-300.

36 M. A. Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, s. 442; H. Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s. 122 vd.

37 Çiçek, *a.g.t.*, s. 114.

38 Çevikel, *a.g.e.*, s. 188 vd.

39 Kıbrıs adasındaki muhâlaa şeklindeki boşanma konusu, Jennings ("Divorce In Cyprus", s. 155-167) tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

40 *Talâk-ı bain* de denilen boşanma türü, kocaya yeni bir nikâh kıymadan dönme hakkı vermeyen boşanma şeklidir. Ayrıntı için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 299.

41 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 300 vd.

yüzdelikleri ise muhâlaa %72,66, talâk %26,26 ve tefrik ise %1,08 olarak hesaplanabilmektedir. 202 hul davasından 189'u Müslümanlar arasında, 9'u gayrimüslimler arasında ve 4 tanesi ise gayrimüslim bayanlar ile Müslüman erkekler arasında gerçekleşmiştir.

Muhâlaa şeklindeki boşanmaların toplumlar arası tercih edilme oranları ise Müslümanlarda %93,56, gayrimüslimlerde %4,46 ve iki toplumlu evliliklerde ise %1,98 şeklinde olmaktadır. 73 adet talâk davasından 57 tanesi Müslümanlar arasında, 16'sı ise gayrimüslimler arasında meydana gelmiştir. Talâk şeklindeki boşanmalarda ise Müslümanların tercih oranları %78,1 iken gayrimüslimlerin tercihleri %21,9'dir. Mahkemenin ayırdığı çiftlerin tamamı Müslüman'dır. Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta meydana gelen boşanmaların çoğunluğu bazı dönemler hariç, muhâlaa (hul) şeklinde gerçekleşmiştir.[42] Osmanlı ülkesinin başka bölgelerinde de muhâlaa şeklindeki boşanmaların diğer boşanmalardan daha yüksek oranlarda olduğu tespit edilmektedir. Nitekim, Tosya, Çankırı ve Kastamonu sicillerinde, 17. ve 18. yüzyıllarda muhâlaanın büyük bir çoğunluk tarafından tercih edildiği görülmektedir.[43] 19. yüzyılda Bursa'da meydana gelen boşanma olaylarının %81,3'ünü muhâlaa, %18,22'sini talâk ve %0,46'sını ise tefrik oluşturmaktadır.[44] Söz konusu bu araştırmada gayrimüslimlerdeki boşanmalar hususunda, herhangi bir görüş belirtilmemiştir.

Tablo 2'de, Müslümanlara ait bazı boşanma davaları kayıtlarında mehr-i müeccel belirtilmemesinin nedeni, bu kayıtların, boşanmalardan sonra küçük çocuklar için belirlenen nafaka kayıtlarından alınmasından dolayıdır. Bir diğer nedeni ise, muhâlaa şeklindeki bazı boşanma davalarında kadınların, miktar belirtmeden mehr-i müeccel haklarından vazgeçmeleri-

42 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 172.

43 A. Kankal, "17. ve 18. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu'da Sosyal Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XV (2000), s. 58 vd.

44 Kurt, *a.g.e.*, s. 57.

TABLO 2

***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**[45]

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
1	13/61-3	29 C 1136	muhâlaa	Mü.	500a	L. İncirli k.
2	13/62-4	11 N 1136	tatlîk	Mü.	–	L. Arab Ahmed Paşa m.
3	13/63-4	se. N 1136	muhâlaa	Mü.	1.000a	L. Dizdarköy k.
4	13/63-2	4 L 1136	muhâlaa	Mü.	19.000a	L. Aya Sofya m.
5	12/111-12	2 Ca 1138	Mk	Mü.	–	L. Ömeriye m.
6	13/67-1	2 Za 1138	tatlîk	Mü.	50g	Le. Aya Bafanu k.
7	1e/1/5-4	9 Za 1138	tatlîk	Mü.	37,5g/ 40g	L. Karamanî-zâde m.
8	1e/1/7-2	20 Za 1138	muhâlaa	Mü.	130g	L. Mahmud Paşa m.
9	1e/1/7-1	22 Za 1138	muhâlaa	Mü.	150g	L. Ömeriye m.
10	1e/1/7-3	24 Za 1138	muhâlaa	Mü.	–	L. Cami-i Cedid m.
11	1e/1/5-5	25 Za 1138	b. tatlîk	Mü.	–	L. Arab Ahmed Paşa m.
12	1e/1/10-3	29 Za 1138	tatlîk	Mü.	50g	L. Aya Sofya m.
13	1e/1/10-4	2 Z 1138	muhâlaa	Mü.	7,5g	L. Arab Ahmed Paşa m.
14	1e/1/11-1	3 Z 1138	muhâlaa	Mü.	10g	L. Nevbethane m.
15	1e/1/10-5	6 Z 1138	muhâlaa	Mü.	32.5g	L. Aya Sofya m.
16	12/140-1	2 Z 1138	muhâlaa	Mü.	10,5g	L. Ibrahim Paşa m.
17	12/141-3	5 Z 1138	muhâlaa	Mü.	5g	L. Cami-i Cedid m.
18	12/141-4	8 Z 1138	b. tatlîk	GM.	2.000a	D. Minarelikköy

45 Tabloda, aylar ve aylarla ilgili olanların dışındaki kısaltmaların karşılıkları şu şekildedir: a: akçe; al: altın; B: Baf kazası; b. tatlîk: bâyinen tatlîk; ça: çürük akçe; D: Değirmenlik nahiyesi; df: dirhem fıdda; dg: dirhem gümüş; G: Giriniyye kazası; GM.: gayrimüslim; g: kuruş; H: Hırsofu kazası, O: Omorfa kazası, L: Lefkoşa kazası; Le: Lefke kazası, k: karye; m: mahalle; M: Mağusa kazası; mehr: mehr-i müeccel; Me: Mesarya kazası; mk: mahkeme kararı, Mü.: Müslüman; p: para; P: Piskopu kazası; Ş: Şeher nahiyesi; t: talâk; T: Tuzla kazası.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
19	12/122-4	22 R 1139	b. tatlîk	GM.	20g	D. Eblene k.
20	12/129-2	3 C 1139	muhâlaa	Mü.	5g	L. Aya Sofya m.
21	12/133-7	3 C 1139	muhâlaa	Mü.	–	L. Ömeriye m.
22	12/132-2	12 C 1139	muhâlaa	Mü.	15g	L. Arab Ahmed Paşa m.
23	12/131-8	15 C 1139	muhâlaa	Mü.	15g	L. Cenk k.
24	12/132-4	17 C 1139	muhâlaa	Mü.	40g	L Debbağhane m.
25	12/138-4	20 C 1139	muhâlaa	Mü.	65g	L. Aya Sofya m.
26	12/134-7	28 C 1139	muhâlaa	Mü.	12,5g	L. Cami-i Cedid m.
27	12/135-2	1139	tatlîk	Mü.	7.000a	L. Kızılkule m.
28	12/135-7	1139	muhâlaa	Mü.	1.000a	L. Debbağhane m.
29	12/142-3	1139	muhâlaa	Mü.	25g	L. Debbağhane m.
30	12/144-2	se. R 1139	muhâlaa	Mü.	100g	M. Aya Nikola m.
31	13/3-5	6 *B* 1139	muhâlaa	Mü.	37,5g	L. İbrahim Paşa m.
32	13/4-7	16 *B* 1139	muhâlaa	Mü.	3.000a	L. Abdi Çavuş m.
33	13/5-1	19 *B* 1139	talâk	Mü.	–	L. Ömeriye m.
34	13/8-1	Ş 1139	muhâlaa	Mü.	45g	L. Debbağhane m.
35	13/9-3	2 Ş 1139	muhâlaa	Mü.	25g	L. Kızılkule m.
36	13/8-4	6 Ş 1139	muhâlaa	Mü.	45g	L. Ömeriye m.
37	13/13-3	6 Ş 1139	muhâlaa	Mü.	20g	L. Korkud Efendi m.
38	13/10-5	26 Ş 1139	muhâlaa	GM.	15g	G. Çamlıca k.
39	13/11-3	26 Ş 1139	muhâlaa	Mü.	1.000a	L. İbrahim Paşa m.
40	13/14-5	14 L 1139	talâk	Mü.	45g	L. Kuçat k.
41	13/16-2	22 L 1139	muhâlaa	Mü.	9.000a	L. Kızılkule m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
42	13/16-1	25 L 1139	muhâlaa	Mü.	25g	L. Debbağhane m.
43	13/17-2	27 L 1139	talâk	Mü.	6,5g	L. Debbağhane m.
44	13/18-3	10 Za 1139	muhâlaa	Mü.	40g	L. Sarayönü m.
45	13/19-4	15 Za 1139	muhâlaa	Mü.	20g	L. Cami-i Cedid m.
46	13/22-3	27 Za 1139	muhâlaa	Mü.	8.300a	L. Ömeriye m.
47	13/22-4	16 Za 1139	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Abdi Çavuş m.
48	13/26-6	22 Z 1139	muhâlaa	Mü.	25g	L. Aya Sofya m.
49	13/73-3	gu. M 1140	b. tatlîk	Mü.	–	Lefkoşa
50	13/29-4	6 M 1140	b. tatlîk	GM.	–	L. Laktamiya k.
51	13/73-4	15 M 1140	muhâlaa	GM.	9 dg	D. Tarhun k.
52	13/75-1	16 M 1140	muhâlaa	Mü.	10.000a	Me. Singrasi k.
53	13/76-2	17 M 1140	muhâlaa	Mü.	7,5g	L. Kızılkule m.
54	13/77-3	M 1140	muhâlaa	GM.	–	L. Laktamiya k.
55	13/78-1	25 M 1140	muhâlaa	GM.	–	G. Kormacid k.
56	13/79-1	25 M 1140	tatlîk	Mü.	3.000a	H. Androliko k.
57	13/59-2	14 C 1140	muhâlaa	Mü.	40g	L. Ömeriye m.
58	13/87-3	9 C 1141	muhâlaa	Mü.	60g	L. Debbağhane m.
59	13/85-2	5 C 1141	talâk	Mü.	–	L. Kızılkule m.
60	13/89-2	10 C 1141	tatlîk	Mü.	12,5g	L. Cami-i Cedid m.
61	13/92-2	16 C 1141	tatlîk	Mü.	25g	L. Kızılkule m.
62	13/94-1	26 C 1141	tatlîk	Mü.	40/40,5/20g*	L. Debbağhane m.

(*) Üç defa *tatlîk* olup üç farklı *mehr-i müeccel* belirlenmişür.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
63	13/95-3	2 B 1141	muhâlaa	Mü.	3.000a	L. Tahtelkale m.
64	13/98-3	5 B 1141	tatlîk	Mü.	40g	L. Kızılkule m.
65	13/101-2	15 B 1141	muhâlaa	Mü.	15g	L. Cami-i Cedid m.
66	13/102-2	19 B 1141	muhâlaa	Mü.	5g	L. Kızılkule m.
67	13/104-1	21 B 1141	muhâlaa	Mü-GM	2,5g	L. Nevbethane m.
68	13/104-2	20 B 1141	t. selâse	Mü.	27g	L. İbrahim Paşa m.
69	13/104-3	28 B 1141	t. selâse	Mü.	–	L. Ömeriye m.
70	13/108-1	5 Ş 1141	muhâlaa	Mü.	15g	L. Cami-i Cedid m.
71	13/109-2	6 Ş 1141	tatlîk	Mü.	35g/37,5g	L. Mahmud Paşa m.
72	13/114-2	20 Ş 1141	tatlîk	Mü.	80g	L. Debbağhane m.
73	13/115-2	27 Ş 1141	tatlîk	GM.	–	L. İbsomolof k.
74	13/117-2	8 N 1141	muhâlaa	GM.	–	L. Çatalhurma m.
75	13/115-3	2 L 1141	b. tatlîk	Mü.	15g	D. Aya Anderiniko m.
76	13/121-2	26 L 1141	muhâlaa	Mü.	25g	L. Tahtelkale m.
77	13/124-4	gu. Za 1141	tatlîk	Mü.	–	L. Kara Baba m.
78	13/125-2	19 Za 1141	muhâlaa	Mü.	5g	L. Aya Sofya m.
79	13/125-1	20 Za 1141	muhâlaa	Mü.	5g	L. Abdi Çavuş m.
80	13/125-4	21 Za 1141	muhâlaa	Mü.	17,5g	L. Aya Sofya m.
81	13/127-4	13 Z 1141	muhâlaa	Mü.	10g	L. Arab Ahmed Paşa m.
82	13/129-2	16 Z 1141	muhâlaa	Mü.	15g	L. Cami-i Cedid m.
83	13/136-2	se. Z 1141	b. tatlîk	GM.	–	L. Ermeni m.
84	13/143-2	9 M 1142	b. tatlîk	Mü.	35g	L. Balıkidre k.
85	13/139-3	13 M 1142	muhâlaa	Mü.	35g	L. Aya Sofya m.

TABLO 2 (devamı)

***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
86	13/139-4	17 M 1142	muhâlaa	Mü.	25g	T. Doheni k.
87	13/141-1	26 M 1142	muhâlaa	Mü.	37,5g	L. Ömeriye m.
88	13/141-2	29 M 1142	muhâlaa	Mü.	30g	L. Arab Ahmed Paşa m.
89	13/142-5	3 S 1142	muhâlaa	Mü.	10g	L. Kara Baba m.
90	13/143-4	12 S 1142	muhâlaa	Mü.	25g	L. Debbağhane m.
91	13/144-1	23 S 1142	muhâlaa	Mü.	25g	L. Ömeriye m.
92	13/148-2	10 Ra 1142	muhâlaa	Mü.	9g	L. Kızılkule m.
93	13/149-2	13 Ra 1142	muhâlaa	Mü.	25g	L. Nevbethane m.
94	13/149-1	15 Ra 1142	b. tatlîk	Mü.	12,5g	L. Ceri k.
95	13/155-2	20 R 1142	muhâlaa	Mü.	–	L. Mahmud Paşa m.
96	13/157-1	29 R 1142	muhâlaa	Mü.	60g	L. Nevbethane m.
97	13/158-1	5 Ca 1142	b. tatlîk	GM.	–	L. Aya Keşano m.
98	13/161-3	4 C 1142	muhâlaa	Mü.	102g	L. Cami-i Cedid m.
99	13/162-3	12 C 1142	muhâlaa	Mü.	18g	L. Sarayardı m.
100	13/163-1	13 C 1142	muhâlaa	Mü.	9 df	L. İbrahim Paşa m.
101	13/163-3	18 C 1142	muhâlaa	Mü.	15g	L. Cami-i Cedid m.
102	13/163-5	20 C 1142	muhâlaa	Mü.	7,5g	L. İbrahim Paşa m.
103	13/168-2	5 Ş 1142	muhâlaa	Mü.	3g	Ş. İncirli k.
104	13/168-3	17 Ş 1142	muhâlaa	Mü.	20g	Ş. Analyonda k.
105	13/176-1	12 L 1142	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Aya Sofya m.
106	13/178-1	gu. Za 1142	muhâlaa	Mü.	50.000a	L. Aya Sozomeno k.
107	13/179-4	27 Za 1142	muhâlaa	Mü.	47,5g	L. Kızılkule m.
108	13/182-1	9 Z 1142	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Aya Sofya m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
109	13/183-2	15 Z 1142	muhâlaa	Mü.	20g	L. İbrahim Paşa m.
110	13/183-3	20 Z 1142	muhâlaa	Mü.	4g	L. Cami-i Cedid m.
111	13/184-1	25 Z 1142	b. tatlîk	GM.	–	L. Debbağhane m.
112	13/184-3	25 Z 1142	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Aya Sofya m.
113	13/185-2	gu. M 1143	muhâlaa	Mü.	22,5g	L. Debbağhane m.
114	13/187-4	10 M 1143	b. tatlîk	Mü.	35g	G. Kırnı k.
115	13/188-2	12 M 1143	muhâlaa	Mü.	10g	L. Kızılkule m.
116	13/189-2	28 M 1143	muhâlaa	Mü.	15g	L. Deftera k.
117	13/191-1	25 M 1143	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Kızılkule m.
118	13/191-2	27 M 1143	b. tatlîk	GM.	–	L. Aya Sofya m.
119	13/191-5	se. M 1143	b. tatlîk	Mü.	25g	L. Abdi Çavuş m.
120	13/196-3	gu. S 1143	muhâlaa	Mü.	25g	L. İbrahim Paşa m.
121	13/194-3	15 S 1143	muhâlaa	Mü.	10g 1 rub	L. Debbağhane m.
122	13/195-1	15 S 1143	muhâlaa	Mü.	12,5g	Me. Paşaköy k.
123	13/196-2	21 S 1143	muhâlaa	Mü.	15g	L. İbrahim Paşa m.
124	13/198-2	27 S 1143	muhâlaa	Mü.	15g	L. İbrahim Paşa m.
125	13/198-3	28 S 1143	muhâlaa	Mü.	15g	L. Debbağhane m.
126	13/198-5	se. S 1143	b. tatlîk	GM.	–	L. Terbiyodi m.
127	13/202-3	25 Ra 1143	muhâlaa	Mü-GM	30g	L. Tahtelkale m.
128	13/203-4	26 Ra 1143	muhâlaa	Mü.	5g	L. İbrahim Paşa m.
129	13/203-2	27 Ra 1143	muhâlaa	Mü.	15g	L. Ortaköy k.
130	14/8-4	20 S 1144	muhâlaa	Mü.	–	L. Mahmud Paşa m.
131	14/12-5	17 Ra 1144	b. tatlîk	Mü.	17,5g	L İbsomolof k.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
132	14/41-4	20 Ra 1144	muhâlaa	Mü.	5.000a	Me. Görneç k.
133	14/16-3	4 R 1144	muhâlaa	Mü.	–	L. Aya Sofya m.
134	14/19-5	20 R 1144	tatlik	Mü.	10g	D. Orta m.
135	14/20-1	20 R 1144	tatlik	Mü.	10.000a*	L. Sarayardı m.
136	14/20-3	20 R 1144	muhâlaa	Mü.	9.100a	L. Abdi Çavuş m.
137	14/26-2	10 C 1144	tatlik	Mü.	35g	L. Kızılkule m.
138	14/32-5	12 8 1144	muhâlaa	Mü.	500a	L. İbrahim Paşa m.
139	14/42-1	17 N 1144	muhâlaa	Mü.	2.000ça	Me. Beralyo k.
140	14/42-2	17 N 1144	muhâlaa	Mü.	300a	L. Çeke k.
141	14/43-5	8 L 1144	muhâlaa	Mü.	8.000a	L. Tahtelkale m.
142	14/45-2	26 L 1144	Mk	Mü.	150g	L. Aya Yorgi k.
143	14/47-4	26 Za 1144	muhâlaa	Mü-GM	–	L. Aya Keşano m.
144	14/48-1	26 Za 1144	muhâlaa	Mü.	15g	L. Kızılkule m.
145	14/49-3	17 Z 1144	muhâlaa	Mü.	7.500a	L. Debbağhane m.
146	14/50-4	5 M 1145	t. bain	GM.	–	L. Debbağhane m.
147	14/50-6	M 1145	muhâlaa	Mü.	5,5g	L. Cami-i Cedid m.
148	14/65-3	12 M 1145	muhâlaa	Mü.	1.000a	Me. Lefkonuk k.
149	14/66-3	12 M 1145	muhâlaa	Mü.	25g	L. Cenek k.
150	14/73-3	3 Ra 1145	muhâlaa	Mü.	11g	L. Arab Ahmed Paşa m.
151	14/73-4	4 Ra 1145	muhâlaa	Mü.	1.030a	L. Kızılkule m.
152	14/77-4	11 Ra 1145	muhâlaa	Mü.	500a	L. Ömeriye m.

(*) 30 kuruşa sulh yapılmışur.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
153	14/74-3	12 Ra 1145	muhâlaa	Mü.	2.200a	L. Mahmud Paşa m.
154	14/79-1	evl R 1145	muhâlaa	Mü.	125g	L. Aya Sofya m.
155	14/79-4	R 1145	muhâlaa	Mü.	45g	L. Ömeriye m.
156	14/51-5	1 Ca 1145	muhâlaa	Mü.	45g	L. Kızılkule m.
157	14/60-4	15 Ca 1145	muhâlaa	Mü.	–	L. Paldemegoma k.
158	14/53-7	25 Ca 1145	b. tatlîk	GM.	–	B. Isterevenbi k.
159	14/53-6	26 Ca 1145	b. tatlîk	GM.	–	L. Baş m.
160	14/59-3	27 Ca 1145	muhâlaa	Mü.	3.500a	L. Cami-i Cedid m.
161	14/60-1	13 C 1145	muhâlaa	Mü.	9.000a	L. Paldemegoma k.
162	14/60-2	13 C 1145	muhâlaa	Mü.	2.000a	L. Ibrahim Paşa m.
163	14/63-1	23 C 1145	muhâlaa	Mü.	40g	L. Abdi Çavuş m.
164	14/91-1	27 Za 1145	b. tatlîk	Mü.	55g	L. Aya Sofya m.
165	14/56-6	15 Z 1145	muhâlaa	Mü.	10g	L. Mahmud Paşa m.
166	14/92-2	15 Z 1145	muhâlaa	Mü.	45g	Me. Sinde k.
167	14/91-4	17 Z 1145	muhâlaa	Mü.	1.000a	L. Cami-i Cedid m.
168	14/96-2	1146	muhâlaa	Mü.	35g	G. Ayazma k.
169	14/101-2	1146	muhâlaa	Mü.	25g	L. Aya Sofya m.
170	14/102-1	3 R 1146	muhâlaa	GM.	–	L. Aya Sofya m.
171	14/103-5	14 Ca 1146	tatlîk	Mü.	40g	L. Mahmud Paşa m.
172	14/105-5	gu. C 1146	muhâlaa	Mü.	10.500a	L. Aya Sofya m.
173	15/3-2	10 Ra 1148	talâk	GM.	–	D. Aya Anderiniko m.
174	14/126-5	16 Ra 1148	muhâlaa	Mü.	15g	L. Nerdibanlı Çeşme m.
175	15/3-3	evt Ra 1148	muhâlaa	Mü.	20g	L. Aya Sofya m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
176	15/7-5	evl Ra 1148	muhâlaa	Mü.	35g	G. Ayarmola k.
177	15/8-3	27 Ş 1148	muhâlaa	Mü.	35g	L. Arab Ahmed Paşa m.
178	15/8-4	27 Ş 1148	muhâlaa	Mü.	105g	L. Minlonera k.
179	15/8-7	22 Z 1148	talâk	Mü.	–	L. Mahmud Paşa m.
180	15/15-2	26 Ca 1149	muhâlaa	Mü.	30g	L. Aya Sofya m.
181	15/15-3	17 C 1149	muhâlaa	Mü.	50g	L. Ömeriye m.
182	15/15-4	5 B 1149	muhâlaa	Mü.	30g	L. Aya Sofya m.
183	15/17-3	26 Ş 1149	muhâlaa	Mü.	30g	L. Kızılkule m.
184	15/19-1	24 L 1149	muhâlaa	Mü.	12,5g	L. Cami-i Cedid m.
185	15/19-2	24 L 1149	muhâlaa	Mü.	57,5g	L. Debbağhane m.
186	15/19-4	24 L 1149	muhâlaa	Mü.	25g	L. Belakonya k.
187	15/19-3	25 L 1149	t. selâse	Mü.	35g	Me. Bladan k.
188	15/20-4	11 Za 1149	tatlîk	GM.	5g	L. Aneya k.
189	15/20-3	13 Za 1149	tatlîk	Mü.	27g	L. Ömeriye m.
190	15/20-1	14 Za 1149	t. selâse	Mü.	2,5g	L. Argadez k.
191	15/24-1	8 M 1150	tatlîk	Mü.	10g	O. Mesra k.
192	15/24-3	16 M 1150	tatlîk	Mü.	25g	B. Ihtima k.
193	15/24-5	18 M 1150	muhâlaa	Mü.	55g	L. Debbağhane m.
194	15/30-2	27 S 1150	muhâlaa	Mü.	20g	L. Debbağhane m.
195	15/30-5	10 Ra 1150	tatlîk	Mü.	15g	L. Aya Sofya m.
196	15/35-2	5 R 1150	muhâlaa	Mü.	7,5g	L. Debbağhane m.
197	15/36-3	9 R 1150	muhâlaa	Mü.	2,5g	L. Ortaköy k.
198	15/31-3	22 R 1150	tatlîk	Mü.	25g	L. Nevbethane m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
199	15/41-5	29 R 1150	muhâlaa	Mü.	41g	L. Arab Ahmed Paşa m.
200	15/42-5	4 Ca 1150	muhâlaa	Mü.	7,5g	L. Cenek k.
201	15/25-1	5 Ca 1150	muhâlaa	GM.	–	L. Baş m.
202	15/26-6	se. Ca 1150	muhâlaa	GM.	–	L. İncirli k.
203	15/43-4	2 C 1150	tatlîk	Mü.	7g	L. Balderkenbo k.
204	15/48-2	16 8 1150	muhâlaa	Mü.	18g	L. İbrahim Paşa m.
205	15/49-2	16 8 1150	muhâlaa	Mü.	5.000a	L. Ömeriye m.
206	15/47-4	16 8 1150	muhâlaa	Mü.	–	L. Aya Sofya m.
207	15/51-1	18 Ş 1150	muhâlaa	Mü.	15g	L. Tahtelkale m.
208	15/54-2	25 N 1150	muhâlaa	Mü.	16g	L. Ömeriye m.
209	15/52-1	2 L 1150	muhâlaa	Mü.	30g	L. Cami-i Cedid m.
210	15/54-4	19 L 1150	muhâlaa	Mü.	10g	L. Aya Sofya m.
211	15/57-2	15 Za 1150	muhâlaa	Mü.	15g	L. Aya Sofya m.
212	15/68-2	13 Ş 1151	muhâlaa	Mü.	10g	L. Kızılkule m.
213	15/69-2	24 Ş 1151	muhâlaa	Mü.	105g	L. Arab Ahmed Paşa m.
214	15/73-1	7 L 1151	talâk	Mü.	7,5g	L. İbrahim Paşa m.
215	15/73-2	7 L 1151	b. tatlîk	Mü.	7g	L. Tahtelkale m
216	15/73-3	7 L 1151	muhâlaa	Mü.	12g	L. Debbağhane m.
217	15/74-3	8 L 1151	talâk	Mü.	–	L. Mahmud Paşa m.
218	15/74-2	11 L 1151	muhâlaa	Mü.	25g	O. Palya k.
219	15/77-3	Za 1151	muhâlaa	Mü.	7g	L. Tahtelkale m.
220	15/82-2	14 Ra 1152	muhâlaa	Mü.	10g	L. Kızılkule m.
221	15/83-3	5 R 1152	b.tatlîk	Mü.	–	L. Limye k.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
222	15/84-3	29 R 1152	tatlîk	Mü.	15g	P. Cenk k.
223	15/86-2	15 Ca 1152	muhâlaa	Mü.	5g	L. Ömeriye m.
224	15/86-5	21 Ca 1152	muhâlaa	Mü.	1al.	L. Ömeriye m.
225	15/87-3	22 Ca 1152	muhâlaa	Mü.	25g	L. Cami-i Cedid m.
226	15/127-3	8 S 1153	muhâlaa	Mü.	–	L. Nevbethane m.
227	15/91-1	2 Ra 1153	muhâlaa	Mü.	17,5g	L. Kızılkule m.
228	15/92-1	23 Ra 1153	muhâlaa	Mü.	17,5g	L. Aya Sofya m.
229	15/93-1	27 Ra 1153	muhâlaa	Mü.	15g	L. Kızılkule m.
230	15/94-1	29 Ra 1153	muhâlaa	Mü.	50g	L. İncur k.
231	15/95-4	14 R 1153	muhâlaa	Mü.	–	L. İncirli k.
232	15/96-2	21 R 1153	b. tatlîk	Mü.	60g	L. Debbağhane m.
233	15/97-2	27 R 1153	muhâlaa	Mü.	15g	G. Aya Remula k.
234	15/99-3	9 C 1153	b. tatlîk	Mü.	405g	L. Ömeriye m.
235	15/101-5	3 B 1153	muhâlaa	Mü.	100g	Gilan kazası
236	15/129-1	3 Ra 1154	b. tatlîk	Mü.	12,5g	G. Beloş k.
237	15/131-5	4 Ra 1154	muhâlaa	Mü.	22g	L. Abdi Çavuş m.
238	15/130-3	7 Ra 1154	muhâlaa	Mü.	100g	L. Nevbethane m.
239	15/135-1	28 C 1154	muhâlaa	Mü.	75g	L. Aya Sofya m.
240	15/135-4	6 B 1154	muhâlaa	Mü.	5g	L. Ömeriye m.
241	15/138-4	26 B 1154	muhâlaa	Mü.	100p	L. Ömeriye m.
242	15/139-1	6 Ş 1154	muhâlaa	Mü.	8g	L. Arab Ahmed Paşa m.
243	15/140-3	24 Ş 1154	muhâlaa	Mü.	85g	G. Palaşa k.
244	15/142-4	27 L 1154	muhâlaa	Mü.	5g	L. Kızılkule m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
245	15/147-4	8 Za 1154	tatlîk	GM.	–	L. Kado Deftera k.
246	15/148-4	16 Z 1154	muhâlaa	GM.	20p	L. Lakorinda k.
247	15/151-4	23 M 1155	muhâlaa	Mü.	–	P. Cenk k.
248	15/155-4	15 Ra 1155	muhâlaa	Mü.	17,5g	L. Kızılkule m.
249	15/155-2	23 Ra 1155	b. tatlîk	Mü.	5g	L. Tahtelkale m.
250	15/71-3	28 Ra 1155	talâk	Mü.	10g	L. Kızılkule m.
251	15/157-2	11 Ca 1155	muhâlaa	Mü-GM	–	L. İbrahim Paşa m.
252	15/157-3	12 Ca 1155	b. tatlîk	Mü.	2,5g	L. Tahtelkale m.
253	15/159-3	19 Ca 1155	b. tatlîk	Mü.	12g	L. İbrahim Paşa m.
254	15/161-2	3 C 1155	muhâlaa	Mü.	–	L. Aya Sofya m.
255	15/169-2	11 Ş 1155	muhâlaa	Mü.	10g	Me. Konadra k.
256	15/170-2	14 N 1155	muhâlaa	Mü.	35g	L. Cami-i Cedid m.
257	15/171-2	27 L 1155	muhâlaa	Mü.	50g	L. Aya Sofya m.
258	15/175-1	7 M 1156	muhâlaa	Mü.	5g	L. Kızılkule m.
259	16/11-2	6 R 1156	muhâlaa	Mü.	65g	L. Cami-i Cedid m.
260	15/184-1	28 C 1156	muhâlaa	Mü.	32g	L. Korkusa k.
261	15/233-1	15 Za 1156	muhâlaa	Mü.	2g	L. Sarayardı m.
262	15/230-3	13 S 1157	muhâlaa	Mü.	12g	L. Baş m.
263	15/232-1	22 S 1157	muhâlaa	Mü.	50g	L. Eksemdoş k.
264	17/45-1	evr R 1157	tatlîk	Mü.	15.000a	Lefkoşa
265	16/18-1	27 R 1158	muhâlaa	Mü.	45g	Me. Yenağra k.
266	16/40-1	1158	talâk	GM.	–	L. İbrahim Paşa m.
267	16/42-1	9 Ca 1158	talâk	Mü.	–	L. Korkud Efendi m.

TABLO 2 (devamı)
***Boşanma Davaları* ve Belirlenen *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Şekil*	*Toplum*	*Mehr*	*Yer*
268	16/38-1	gu. C 1158	muhâlaa	Mü.	15g	L. Kızılkule m.
269	16/217-2	8 C 1158	mk	Mü.	–	L. Arab Ahmed Paşa m.
270	16/49-1	27 C 1158	muhâlaa	Mü.	100g	L. Nerdibanlı Çeşme m.
271	16/50-1	26 C 1158	muhâlaa	Mü.	20g	L. Tahtelkale m.
272	16/74-1	8 Ş 1158	tatlîk	Mü.	50g	L. Aya Sofya m.
273	16/134-1	28 Z 1158	muhâlaa	Mü.	65g	L. Minarelikôy k.
274	16/122-1	25 C 1160	muhâlaa	Mü.	5g	L. Aya Sofya m.
275	17/107-1	26 L 1161	b. tatlîk	Mü.	61p	L. Tahtelkale m.
276	16/219-5	18 L 1162	muhâlaa	Mü.	10g	L. Çengerli k.
277	16/222-1	25 Za 1162	muhâlaa	Mü.	71g	L. Marki k.
278	16/171-2	20 C 1163	muhâlaa	Mü.	65g	L. Aya Sofya m.

dir. Adı geçen tabloda da görüleceği gibi, mehr-i müeccel için çeşitli para birimleri kullanılmıştır. Dönemler arasındaki para değerlerindeki farklılıklardan dolayı, ilgili yıllara ait ortalama bir mehr-i müeccel miktarını belirlerken, sadece kuruş olarak belirlenenler kullanılmıştır. İncelenen 24 yıllık devrede mehr-i müeccelin ortalaması 31 kuruştur. Boşanma kayıtlarına göre, adada belirlenen en yüksek mehr-i müeccel miktarları 405 kuruş[46] ile 50.000 akçe (416,6 kuruş),[47] en az ise 20 para (0,5 kuruş)[48] ile 2 kuruş[49] olarak sicillere yansımıştır. Osmanlı devletinin diğer bölgelerinde de mehr-i müeccel miktarları arasında dalgalanmalar görülmektedir. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda Tosya'da 25 kuruş ile 100 kuruş arasında, Çankırı'da 60 ile 250 kuruş arasında ve Kastamonu'da ise 2 kuruş 10 para ile 350 kuruş arasında mehr-i müeccel miktarları değişmektedir.[50] İlgili dönemde Kıbrıs adasında tereke kayıtlarında belirtilen mehr-i müeccel miktarları, çoğunlukla tartışma konusu olmaları yüzünden boşanma kayıtlarından sonra ortaya çıkan miktarlardan ayrı olarak incelenmiştir. Kadınlar, boşanma davalarında bazen pazarlık konusu edilen mehr-i müeccellerin tamamını, eşlerinin ölümünden sonra, şahitlerle ispatladıkları takdirde terekeden alabiliyorlardı.[51]

Tablo 3'te de görüleceği gibi, tereke kayıtlarının sadece 21 tanesinde mehr-i müeccel miktarı söz konusudur. Bunlar, 8.200 para (205 kuruş) ile 30 para arasında değişmektedir. Bu kayıtlar, boşanma davalarında belirtilen mehr-i müecceller ile terekelerde ortaya çıkanlar arasında çok büyük fark bulunmadığını göstermektedir.

Sicillerdeki hükümlerde en fazla görülen durum, karşılıklı anlaşma sonucunda kadının erkeği boşaması olan muhâlaa

46 KŞS, 15/99-3.

47 KŞS, 13/178-1.

48 KŞS, 15/148-4.

49 KŞS, 15/233-1.

50 Kankal, "a.g.m.", s. 56.

51 Y. Cezar, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s. 22.

TABLO 3
***Terekelerde* Ortaya Çıkan *Mehr-i Müeccel* Miktarları (1726-1750)**[52]

Sıra	Kayıt No (KŞS)	Tarihi	Mehr-i Müeccel
1	13/1-1	20 Ca 1139	25.000 a.
2	13/1-1	20 Ca 1139	45.000 a.
3	13/50-1	29 Za 1139	24.000 a.
4	13/223-2	20 R 1142	2.000 p.
5	15/16-1	13 B 1149	1.100 p.
6	15/74-1	5 L 1151	600 p.
7	15/90-2	8 S 1153	30 p.
8	15/102-1	8 Ş 1153	1.080 p.
9	15/136-3	evr C 1154	3.000 p.
10	15/152-1	29 Z 1154	4.200 p.
11	15/165-1	-	300 p.
12	16/16-3	26 R 1158	1.000 p.
13	16/31-1	7 Ca 1158	5.000 a.
14	16/55-1	26 C 1158	8.200 p.
15	16/79-1	28 L 1158	2.600 p.
16	16/81-2	12 Ş 1158	3.800 p.
17	16/94-1	24 N 1158	4.200 p.
18	16/95-1	7 L 1158	100 g.
19	16/115-1	5 Ca 1160	1.600 p.
20	16/120-2	20 C 1160	5.420 p.
21	16/213-1	-	4.000 p.

şeklindeki boşanmalardır. Bu tür boşanmalarda kadın kocasından boşanırken kendi haklarından (*mehr-i müeccel*, *nafaka-i iddet*[53] ve *me'ûnet-i sükna*[54]) vazgeçtiği gibi, kocasını da boşanmaya razı edebilmek için *bedel-i hul* (boşanma bedeli) adı altında, miktarı değişen para veya eşya vermektedir. Boşanmaların kayıtlara yansıyan sebepleri ise, (*hüsn ü mu'âşeret* veya *adem-i hüsn ü zindegânîmizden nâşî*) şeklinde ifade edilen şiddetli geçimsizlik, verilen sözlerin tutulmaması ve şiddettir.

Söz konusu belgelerde şiddetle ilgili tek bir kayda rastlanmaktadır. Lefkoşalı Şerife Emetullah, İstanbul'da bulunduğu sırada, padişaha sunduğu dilekçesinde, bundan önce Lefkoşalı

52 Tabloda kullanılan kısaltmalar: a: akçe, p: para, g: kuruş.

53 Kadınlara, boşanmadan sonra bekleme sürelerinde kocaları tarafından ödenen para demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 305.

54 Yiyecek, içecek ve barınma masrafları.

Abdulgaffar adlı kişinin nikâhındayken, kocasının her gece savaş aleti ile kendisine saldırdığını ve bir gün kendisini bu şekilde öldüreceğini söylediğini dile getirmiştir. Ayrıca 1150 yılında kocası kendisini talâk ettiği için kocasının zimmetinde kalan 15.000 akçe mehr-i müeccelini ve *nafaka-i iddet* (bekleme süresi nafakası) istemektedir. Merkezin, Kıbrıs naibine yazdığı emr-i şerifle kadının haklarının eski kocasından alınıp verilmesi emredilmektedir (evâhir-i Rebiülâhir 1157).[55] Burada, boşanmanın üstünden yedi yıl geçmesine rağmen, bir türlü hakkını alamayan bir kadının ancak İstanbul'a başvurarak alabildiği görülmektedir.

Mahkeme tarafından yapılan boşanmalar evlenme bölümünde, yine kadı tarafından gerçekleştirilen evlilik iptali davalarından ayrı olarak ele alınmıştır. Çünkü orada evlilik tam olarak gerçekleşmeden veya gerçekleştikten hemen sonra, çeşitli sebeplerden dolayı evlilik sözleşmesi bozulmaktadır. Burada ise, evlilik gerçekleştikten sonra kocaların, eşlerine evlenme sırasında veya evlilikleri sürerken verdikleri sözleri tutmamaları yüzünden boşanmalar söz konusudur. İncelenen dönemde evlenme sırasında kendilerine verilen sözler tutulmadığında kadınlar, hiç tereddüt etmeden boşanmayı gerçekleştirmek için mahkemeye başvurmaktadırlar.

Lefkoşa kazasına bağlı Kuçat köyünden Zahime bint-i Ramazan Hatun, kocası Abdi Beşe ibn-i Hasan'ın kasap olduğunu ve bir daha kasaplık yaparsa üç talâk (talâk-ı selâse)[56] ile boşanmayı kabul ettiğini karısına bildirmiştir. Ramazan ayında verdiği sözünde durmayıp koyun kesip sattığını, karısı şahitlerle ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme, kocasının verdiği söze istinaden, karısının isteğiyle çiftin boşanmasını ve kadının mehr-i müeccel hakkını da zâbit yardımıyla almasını sağlamıştır (14 Şevval 1139).[57]

Bir diğer örnekte ise Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Hadi-

55 *KŞS*, 17/45-1.

56 Bu tür boşanmalardan sonra çiftin tekrar evlenebilmesi için kadının başka birisiyle evlenmesi gerekmektedir.

57 *KŞS*, 13/14-5.

ce bint-i Mehmed, kocası el-Hac Mehmed bin Musa'nın mahkeme tarihinden bir sene önce ada dışına giderken, bir senede Kıbrıs'a dönmezsem zevcem benden azat olsun ve dilediği kimse ile evlensin dediğini, zevcesi Hadice mahalle sakinlerinin şahitliğiyle kanıtlayınca, mahkeme, tarafların boşanmalarını onaylayıp Hadice Hatuna dilediği kişiyle evlenme iznini vermiştir (2 Cemaziyelevvel 1138).[58] Benzer başka bir hükümde ise bu sefer süre dört aydır. Dört ay dolunca zevci gelmeyen kadın şahitlerle birlikte mahkemeye başvurmuş ve eşinden boşandığını resmîleştirmiştir.[59] Buradaki kayıtlarda ülke dışına giden kocaların geri dönmemeleri olasılığına karşı eşlerine bir güvence verdikleri anlaşılmaktadır. Dikkat edilecek olursa, bu örneklerde kadınlar, kendilerine tanınan süre biter bitmez mahkemeye başvurmaktadırlar.

Eldeki başka bir belgede ise, bugün olduğu gibi, geçmişte de akrabalar arasındaki sorunların boşanmalara neden olabildiği görülmektedir. Lefkoşa kazasına bağlı Ortaköy karyesinden Âişe bint-i Ali Hatun, kocası Mustafa ibn-i Ali'nin kendisine, eğer kardeşimin evine varırsam yemin olsun, seni tatlîk ederim dediğini belirtip kocasının kardeşi evine gitmesi nedeniyle ondan boşandığını mahkemede şahitlerle ispatlayarak, kocasından hakkı olan 3.000 akçe mehr-i müeccelini talep etmiştir. Kadı, bu boşanmayı kabul ettiğinden dolayı kadın hakkını almıştır (25 Muharrem 1140).[60] Bu hükümlerden erkeklerin eşlerine verdikleri sözleri tutmamaları durumunda, karılarının onları kendi sözleriyle boşadıklarını ve evlenirken elde ettikleri mehr-i müeccel haklarını dahi kocalarından aldıkları anlaşılmaktadır.

Evlenme sırasında erkeklerin kadınlara verdiği ilginç sözlerden biri de şöyledir; bir erkek şayet eşini köyde yaşatırsa onu *talâk-ı selâse* (üçlü talâk) ile boşayacağına dair söz vermiştir. Kadın kendisine verilen bu söz üzerine, on beş gündür köyde kaldıklarını belirterek, boşanmak için mahkemeye başvurur.

58 *KŞS*, 12/112-2.

59 *KŞS*, 1e/1/7-3.

60 *KŞS*, 13/79-3.

Fakat kocasının devamlı köyde kalmayacaklarını belirtmesi üzerine kadının boşanma talebini mahkeme reddetmiştir.[61]

Bazı dönemlerde boşanmayı talep eden, çiftlerden biri değil mahkeme olmaktadır. Araştırılan dönemin sicillerinde rastlanmayan bu durumda dinini değiştirerek Müslümanlığı kabul eden bir kadın eğer gayrimüslim bir erkekle evli ise, kocası kadı tarafından dinini değiştirmeye davet edilir. Eğer İslâm dinini kabul eden kadının kocası bu teklifi kabul etmezse, o zaman kadı, Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceğinden veya evli kalamayacağından, çiftleri ayırmakta ve Müslümanlığı kabul eden kadınların Müslüman birisiyle evlenmesini sağlamaktadır.[62] İslâm dinini kabul eden erkekte ise, İslâm hukuku yönünden herhangi bir şart olmamasına rağmen, bazı dönemlerde erkekler İslâm dinine geçmeyi kabul etmedikleri için eşlerini boşayabilmektedirler.[63]

Boşanma ile ilgili davaların mahkemeye intikali ve mahkemeden çıkan sonuçlar değişik şekillerde olabiliyordu. Boşanma olayında taraflar mahkemeye gelebildikleri gibi, herhangi birisi yerine vekil gönderebilmekte hatta her iki taraf da mahkemede vekilleri tarafından temsil edilebilmektedirler. Daha da ilginci erkeklerin Kıbrıs dışından gönderdikleri mektupla da zevcelerini boşayabilmeleridir. Bazı zamanlarda ise, mahkemeden bir kâtip görevlendirilerek, çiftlerin oturdukları evlerinde oluşturulan mecliste boşanma gerçekleştirilmektedir.[64]

Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Mehmed Beşe ibn-i Yusuf, Anadolu'da Kirman kasabasındayken, karısı Emine bint-i Ahmed'i boşamış ve boşadığı haberini de muhzır aracılığıyla Kıbrıs'taki zevcesine mektupla ulaştırmıştır. Sonuçta Emine Hatun bu boşanmayı kabul ederek, başka birisiyle evlenmiştir.

---

61 *KŞS*, 1e/1/3-2.

62 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida", s. 168; Jennings, *a.g.e.*, s. 140; O. Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s. 93 vd.; Kurt, *a.g.e.*, s. 60.

63 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida", s. 169.

64 *KŞS*, 12/138-4.

Mektupla yapılan boşanmaların bazılarında daha sonraki yıllarda sorunlar çıktığına sicillerde rastlanmaktadır. Mehmed Beşe, 36 yıl sonra Kıbrıs'a döndüğünde, zevcesi olduğunu iddia ettiği, Emine Hatunun başka birisiyle evli olduğunu bildirip mahkemeden zevcesinin kendisine verilmesini istemektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Emine Hatunu Kirman kasabasındayken boşadığını kendisine bildirdiğinden, Emine Hatun mahkemeden aldığı izinle, ilk önce Derviş Ağa ile, o ölünce de Ahmed Ağa'yla evlenmiştir. Emine Hatun, Mehmed Beşe'nin kendisini mektupla boşadığını şahitlerle ispatladığından, eski kocasının davayı kaybettiği görülmektedir.[65] Ayrıca, birçok kadının sadece eşlerinden boşandıktan sonra değil, eşleri öldükten sonra da tekrar evlenebildikleri kayıtlara geçmiştir.

Boşanma sebebi olarak sicillerde en çok şiddetli geçimsizliğe tesadüf edilmektedir. Bu yüzden ortaya çıkan boşanmalar hem talâk hem de muhâlaa şeklindedir. Meselâ, Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden Şerife bint-i Osman, kocası el-Hac Mustafa bin Hüseyin ile anlaşamadıklarını belirterek, kocası üzerindeki haklarından (*mehr-i müeccel, nafaka-i iddet ve me'ünet-i sükna*) vazgeçerek, kocasını *muhâlaa* etmişti.[66] 26 Şaban 1139 tarihli bir başka şiddetli geçimsizlik kaydında ise, Giriniyye kazasına bağlı Çamlıca köyünden Hiriti bint-i Fesanzo adlı nasrâniye, Müslümanların şahitliğiyle vekil tayin ettiği İhtori veled-i Zimo adlı zimmînin vekâletiyle, aralarında *hüsn-i muâşeret*leri olmayan, zevci Yorgi veled-i Hristomi'yi, haklarını talep ederek, *hul* şeklinde boşadığı görülmektedir.[67] 6 Muharrem 1140 tarihli hükümde ise, Lefkoşa kazasına bağlı Laktamiya köyünden Mariya bint-i Borilmo, kendisini *bâyinen tatlîk* (ayırıcı boşanma) eden kocası Nikola veled-i Zenni'den olan çocuğu için nafaka talep etmiştir.[68] Şiddetli geçimsizlik sonucunda erkeklerin kadınları boşadıkları tatlîk şeklindeki boşanmalar-

65 *KŞS*, 13/62-4. Başka bir mektupla boşanma örneği için bkz. Kankal, "a.g.m.", s. 62.

66 *KŞS*, 13/9-3.

67 *KŞS*, 13/10-5.

68 *KŞS*, 13/29-4.

dan, 10 Cemaziyelâhir 1141 tarihli başka bir örnekte ise Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Emine bint-i Hüseyin, aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için, zevci el-Hac Mustafa ibn-i Yusuf'un kendisini *bâyinen talîk* ettiğinden, kocası üzerinde olan haklarını aldığını bildirmektedir.[69]

Erkeklerin, eşlerini boşamaları demek olan talâk şeklindeki boşanmalarda, evlenme sırasında miktarı belirlenen mehr-i müecceli kadına vermede bazen sorun çıkardıkları görülmektedir. Bu anlaşmazlıklar mahkemeye taşındığında ise, mehr-i müeccelde belirlenen miktarın çok altına bir miktara anlaşma yapıldığı gözlenmektedir.

TABLO 4
***Talâk* Şeklindeki Boşanmalar Sırasında**
***Mehr-i Müeccel* Miktarlarında Yapılan Pazarlıklar (1726-1750)**

Kayıt No (KŞS)	*Tarih*	*Mehr-i Müeccel*	*Pazarlık Sonrası Mehr-i Müeccel Miktarları ve Yüzdelikleri*	
1e/1/7-1	22 Za 1138	150 g	75 g	%50
13/94-1	26 C 1141	40g/ 40,5g/ 20 g	10,5 g	%10,44
13/109-2	6 Ş 1141	35g/ 37,5 g	18 g	%24,8
15/19-3	25 L 1149	35 g	9 g	%25,7
15/20-3	13 Za 1149	27 g	4 g	%14,8
15/30-5	10 Ra 1150	15 g	4,5 g	%30
15/31-3	22 R 1150	25 g	10 g	%40
14/19-5	20 R 1144	Menzil	10 g	–
14/20-1	20 R 1144	10.000a (83 g)	30 g	%36,14
15/96-2	21 R 1153	60 g	6 g	%10
16/74-1	8 Ş 1158	50 g	20 g	%40

Tabloya dikkatle bakıldığında, kadınların yüksek mehr-i müeccel haklarının bazen yarısına bazen de %10'una dahi razı oldukları görülmektedir. Mehr-i müeccel olarak bazı çiftlerin para yerine menzil de kullandıkları anlaşılmaktadır.

İlgili dönemin kayıtlarında, boşanan çiftlerin tekrar birbirleriyle evlendiklerine rastlanmaktadır.[70] Lefkoşa Debbağhane

69 *KŞS*, 13/89-2.

70 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 172.

Mahallesi'nden Hadice bint-i Yusuf Odabaşı adlı hatun, kendisini üçüncü kez *bâyinen tatlîk* eden ve her defasında farklı miktarlarda mehr-i müeccel ile *akd-i nikâh* yapan kocası Mehmed bin Abdülkerim'den bunların hepsini talep etmektedir. Birinci mehr-i müeccel 40 kuruş, ikincisi 40,5 kuruş ve üçüncüsü ise 20 kuruştur. Fakat başkalarının araya girmeleri sonucunda yapılan anlaşmayla, Hadice Hatun kocasından sadece 10,5 kuruş mehr-i müeccel alabilmiştir (26 Cemaziyelâhir 1141).[71] İhtilâfların arkasından yapılan anlaşmalarda, genellikle alacaklılar alacakları miktarın çok azını elde edebilmektedirler. Ayrıca bu kayıtta her evlenmede ayrı bir mehr-i müeccel miktarı tespit edildiği halde, 100,5 kuruşluk mehrin yerine, adı geçen hatun ancak 10,5 kuruş almış olup bu ise, mehr-i müeccelinin sadece %10,44'üne denk düşmektedir.

Başka bir örnekte ise, Lefkoşalı Arzu bint-i Hasan, zevci es-Seyyid Mehmed ibn-i Osman'ın kendisini 35 kuruş mehr-i müeccel ile nikâhladığını, sonra bâyinen tatlîk ettiğini, daha sonra kocasının mehrine 2,5 kuruş zam yaparak, tekrar kendisiyle evlendiğini bildirmiştir. Fakat kocası Kıbrıs dışında kayboldığından dolayı boşandıklarını belirterek, kocasından mehr-i müeccelini talep etmiş ve 18 kuruşa aralarında anlaşmışlardır. Üstelik Arzu Hatun kocasının kendisine bu parayı doksan gün sonra ödemesini kabul etmiştir (6 Şaban 1141).[72]

Muhâlaa şeklinde meydana gelen boşanmalarda boşanmayı gerçekleştiren kadın, kocasını boşanmaya razı edebilmek için, evlenirken kazandığı kocası üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiği gibi, bazen kocasına boşanma bedeli (*bedel-i hul*) olarak miktarı değişen para veya eşya da verebilmektedir. İncelenen döneme ait 202 adet muhâlaa kaydında sadece 13 tanesinde erkeklerini boşanmaya razı edebilmek için, kadınların bedel-i hul verdikleri görülmektedir.

Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Fatma bint-i Mahmud, kocası es-Seyyid Musli bin es-Seyyid Ahmed'i, 37,5 mehr-i müeccel ve 2,5 kuruş nafaka-i iddetinden vazgeçtiği gi-

71 *KŞS*, 13/94-1.

72 *KŞS*, 13/109-2.

bi, kocasına kırmızı çuka serpuş, zincirli kaftan, sarı peşma zıbun, sarı kumaş ve gömlek vererek muhâlaaya razı etmiştir (6 Receb 1139).[73] Bir başka kayıtta, kocasını muhâlaaya razı edebilmek için kadın kocasına 7 kuruş boşanma bedeli vermiştir.[74] 4 Cemaziyelâhir 1142 tarihli belgede ise, Lefkoşalı Âişe bint-i Mustafa ibn-i Himmet, zevci Mehmed Çelebi ibn-i Hasan'ı 102,5 kuruş mehrinden vazgeçerek, bir de üstüne bedel-i hul olarak bir sim kuşak, bir çift altun küpe, bir pervaze altun yüzük vermek suretiyle hul şeklinde boşamak için anlaşmıştır. Ayrıca Âişe Hatun hamile olduğundan, doğacak kız ya da erkek çocuğun dokuz yaşına kadar nafakasını karşılayacaktır.[75] Aslında erkek çocukların genelde 7 yaşına kadar nafakaları anneleri tarafından karşılanmaktadır.

Çocuk sahibi veya hamile boşanmış kadınlar, boşandıkları kocalarından alacakları nafakaları her zaman düzenli bir şekilde alamıyorlardı.[76] Bazı muhâlaa kayıtlarında, erkekler sadece eşya verilerek boşanmaya razı edilmektedir.[77] Başka bir örnekte ise, kocasını boşamaya çalışan bir kadının, kocasından boşanabilmek için bedel-i hul bile verebileceğini vekiline bildirmiştir.[78] Bu da, her muhâlaa davasında bedel-i hulun söz konusu olmadığını, sadece boşanmaya razı olmayan kocaları razı etmek için kullanılan bir yol olduğunu gösterir. Şüphesiz, bedel-i hul vermek sadece Kıbrıslı Müslümanlar arasında görülen bir durum değildir. Aynı yönteme gayrimüslim bayanlar da başvurmaktadırlar. Meselâ, Lefkoşa kazasına bağlı İncirli karyesinden Vurkono bint-i Periko, kocası Kostanti veled-i Loyzo'ya 5 kuruş vererek boşanmayı gerçekleştirmiştir (selh-i Cemaziyelevvel 1150).[79]

Kadınlar, bazen kocalarının evlenirken kendilerine verdikle-

73 KŞS, 13/3-5.

74 KŞS, 13/9-3.

75 KŞS, 13/161-3.

76 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 173 vd.; Jennings, *a.g.e.*, s. 97.

77 KŞS, 13/16-1; KŞS, 13/203-2.

78 KŞS, 15/95-4.

79 KŞS, 15/26-6.

ri paraları boşanma bedeli olarak kullanmaktadırlar.[80] Nitekim Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Âişe, kocası Ali ibn-i Mustafa'nın, evlenirken kendisine ağırlık olarak verdiği 4 kuruşu boşanma parası olarak kocasına iade etmiştir (14 Ramazan 1155).[81]

TABLO 5
***Bedel-i Hul* Miktarları (1726-1750)**[82]

Yer	*Bedel-i Hul*	*Kayıt (KŞS)*	*Yıl*
L. Aya Sofya m.	Mehr-i muaccele olarak aldığı aldığı eşyaları veriyor	12/138-4	20 C 1139
L. İbrahim Paşa m.	Kırmızı çuka serpuş, zincirli kaftan, sarı peşma zıbun, sarı kumaş ve gömlek	13/3-5	6 B 1139
L. Kızılkule m.	7 g	13/9-3	2 Ş 1139
L. Debbağhane m.	Döşek, yorgan, yasdık, tencere tâbe, bir top beyaz sade bez	13/16-1	25 L 1139
L. Cami-i Cedid m.	Bir sim kuşak, bir çift altun küpe, bir pervaze altun yüzük	13/161-3	4 Ca 1142
L Ortaköy k.	iki çenber, alaca kaftan, zıbun, serpuş, kuşak ve küpe	13/203-2	27 R 1143
L. İncirli k. (GM)	5 g	15/26-6	se Ca 1150
L. Debbağhane m.	7 g	15/73-3	7 Ş 1151
G. Palesa k.	Halep hitası kırmızı atlas	15/140-3	24 Ş 1154
L. Kızılkule m.	3 g	15/142-4	27 L 1154
L. Cami-i Cedid m.	4 g	15/170-2	14 N 1155
L. Aya Sofya m.	8 g	15/171-2	27 L 1155

Tabloda da görüldüğü üzere, bu yola en fazla başvuranlar Lefkoşa'nın mahallerinde yaşayan kadınlardır. Bu dönem sicillerinde sadece bir zimmî kadın kocasına boşanma bedeli ödeyerek boşanmıştır. Para veya eşya olarak verilen bedel-i hulun miktarının değişken olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Muhâlaa şeklindeki boşanmalarda, boşanmayı isteyen kadınların, kocalarının evlenirken kendilerine boşanma anında

80 *KŞS*, 12/138-4.

81 *KŞS*, 15/170-2.

82 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: L: Lefkoşa kazası; G: Giriniyye kazası; k: karye; m: mahalle; GM: gayrimüslim; g: kuruş.

vermeyi taahüd ettikleri mehr-i müeccel haklarından vazgeçtikleri görülmektedir. Bu şekilde boşananların sayısı 189 iken, kocalarına boşanma bedeli vererek boşananların sayısı sadece 13'tür. Muhâlaa kayıtlarında normalin dışında gerçekleşen bir olay da, kadınlara hul şeklinde boşanmayı tercih etmelerine rağmen mehr-i müeccel haklarının verilmesidir. 202 muhâlaa şeklindeki boşanma davasının dördünde mehr-i müeccelin yarısı, ikisinde ise tamamı kocaları tarafından, kendilerini muhâlaa şeklinde boşayan kadınlara verilmiştir. Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Cirkaku bint-i Annezoni, kocası Derviş es-Seyyid İbrahim'i muhâlaa ile boşamasına rağmen, 30 kuruşluk mehr-i müeccelinin yarısını kocasından almıştır (25 Rebiülevvel 1143).[83] Bir başka hükümde ise, Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Emine bint-i Yahya, kocası el-Hac Mehmed ibn-i Ömer'i 8.000 akçelik mehr-i müeccelinden 3.000 akçelik kısmını alarak boşamıştır (8 Şevval 1144).[84]

Muhâlaa şeklinde boşanmayı tercih etmelerine rağmen, mehr-i müeccel hakkının tamamını alanlara gelince, Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Rahime bint-i Hasan'ın, kocası İsmail Efendi ibn-i Ramazan'ı mehr-i müecceli olan 105 kuruşun tamamını alarak boşamaktadır (24 Şaban 1151).[85] Bir diğerinde ise Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Ümmü Gülsüm bint-i Receb, kocası Hacı Receb ibn-i Mehmed'i 7 kuruş mehr-i müeccelinin hepsini alarak boşamıştır (Zilkade 1151).[86]

Gayrimüslim kadınlarla Müslüman erkeklerin evlenmelerinin yanında boşanmalarına da şahit olunmaktadır. Bu tür evliliklerin sonundaki boşanmalarda, muhâlaa biçimindeki boşanma tercih edilmektedir. Fakat 202 muhâlaa şeklindeki boşanmadan sadece 4 tanesi bu gruba girmektedir. Lefkoşa Nevbethane Mahallesi'nden Miliye bint-i Mihail, kocası Yusuf Beşe ibn-i Ali'yi mehr-i müeccel hakkından vazgeçerek boşamıştır

83 *KŞS*, 13/202-3.

84 *KŞS*, 14/43-5.

85 *KŞS*, 15/69-2.

86 *KŞS*, 15/77-3.

(21 Receb 1141).[87] 25 Rebiülevvel 1143 tarihli bir hükümde ise, Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Cirkaku bint-i Annezoni de kocası Derviş ibn-i İbrahim'i bütün haklarından vazgeçerek muhâlaa etmiştir.[88] Başka bir davada ise, Lefkoşa Aya Keşano Mahallesi'nden Margro bint-i Medyo, kocası Ömer Ağa ibn-i Mustafa'yı ilk önce Hırsofu kazası naibi olan Abdullah Efendi huzurunda boşamış, ancak daha sonra bu kararından vazgeçerek, kocasından bazı eşyalar talep etmiştir. Bunun üzerine kocasıyla 10 kuruş karşılığında anlaşarak boşanmıştır (26 Zilkade 1144).[89] Kadınlar muhâlaa gerçekleştikten sonra bile, bu kararlarından vazgeçerek kocalarından bazı eşyalar talep edebilmektedirler.

11 Cemaziyelevvel 1155 tarihli davaya göre, Lefkoşa'dan Rabna bint-i Loyzo, kocası Ali ibn-i Musa'yı bütün haklarından vazgeçerek muhâlaa etmiştir. Ayrıca bu sırada hamile olduğundan doğacak çocuğunun nafakasını da kendisinin karşılayacağını bildirmiştir.[90] Bu dört boşanma davası diğer boşanmaların çoğunda olduğu gibi Lefkoşa'da meydana gelmiş olup biri dışında normal muhâlaa şeklindeki boşanmalardan farksızdır.

Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslim halkın da çeşitli davalarda olduğu gibi, boşanma davalarında da kendi kiliseleri yerine şer'î mahkemeyi kullandıkları görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi kiliselerin, boşanmaya karşı çıkarak, taraflara ağır şartlar ileri sürmesidir.[91] Bu nedenle, gayrimüslimlerin boşanma kayıtları Müslümanlara göre oldukça azdır. İlgili dönemdeki muhâlaaların sadece 9 tanesi gayrimüslim halka aittir. Bunlardan, sadece 3 tanesinde miktarı, evlenirken belirlenen mehr-i müeccel söz konusudur. Giriniyye kazasına bağlı Çamlıca köyünden Hiriti bint-i Fesanzo, kocası Yorgi veled-i

87 KŞS, 13/104-1.

88 KŞS, 13/202-3.

89 KŞS, 14/47-4.

90 KŞS, 15/157-2.

91 K. Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 338.

Hristomi'den boşanırken 15 kuruş mehr-i müeccelini ve diğer haklarını talep etmiştir. Fakat yapılan anlaşmayla kocasından sadece 6 kuruş alabilmiştir (26 Şaban 1139).[92] 15 Muharrem 1140 tarihli başka bir davada ise, Değirmenlik nahiyesine bağlı Tarhun köyünden Peraşkoğa bint-i Anzoli, mehr-i müecceli olan 9 dirhem gümüşten vazgeçerek ve kızlarının nafakalarını kendi üzerine alarak, kocası Bona veled-i Milnori'yi boşamıştır.[93] Lefkoşa kazasına bağlı köylerde yaşayan zimmîler de boşanma için zaman zaman şer'î mahkemeye başvurmaktadırlar. Lefkoşa kazasına bağlı Lakorinda karyesinden Maro bint-i Yorgi, kocası Franci veled-i Filippo'dan boşanabilmek için, mehr-i müecceli olan 20 paradan vazgeçmiş ve kızının nafakasını da 7 yaşına kadar üstlenmeyi kabul etmiştir (16 Zilhicce 1154).[94]

Bazen gayrimüslimler arasında meydana gelen boşanmalarda mehr-i müeccelden bahsedilmemektedir.[95] Lefkoşa Baş Mahallesi'nden Maryo bint-i Zorzo, kocası Mihail veled-i Musa'dan muhâlaa yoluyla boşanmıştır. Ayrıca bu sırada hamile olduğundan, doğacak çocuğun 7 yaşına kadar nafakasını da kendisinin karşılayacağını bildirmesine rağmen, davada mehr-i müeccelden söz etmemiştir (5 Cemaziyelevvel 1150).[96]

Kıbrıs adasındaki gayrimüslim halkın, Müslüman halka göre, talâk şeklindeki boşanmayı muhâlaa şeklindeki boşanmaya göre daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Talâk şeklindeki boşanmalarda daha önce de belirtildiği gibi, erkeğin eşine mehr-i müeccel gibi, miktarları evlenirken belirlenen haklarını da vermesi gerekmektedir.[97] Ancak gayrimüslimlerin sicillere yansıyan 16 adet talâk şeklindeki boşanma davasından sadece üçünde mehr-i müeccel söz konusu olmuştur.

Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik nahiyesine tâbi Minarelikköy'den Leno bint-i Hristofi, kocası Yorgi veled-i Piyeri'nin

92 *KŞS*, 13/10-5.

93 *KŞS*, 13/73-4.

94 *KŞS*, 15/148-4.

95 *KŞS*, 13/77-3; *KŞS*, 13/78-1; *KŞS*, 13/117-2; *KŞS*, 14/102-1; *KŞS*, 15/26-6.

96 *KŞS*, 15/25-1.

97 Aydın, *a.g.e.*, s. 295-301.

kendisini bâyinen tatlîk ettiği için 2.000 akçe mehr-i müeccelini almıştır (8 Zilhicce 1138).[98] 27 Rebiülâhir 1139 tarihli bir başka örnekte ise, Lefkoşa kazasına bağlı Dağ nahiyesine tâbi Eblenç köyünden Mariya bint-i Mihail, zevci Yanni veled-i Papa Pavlo'nun kendisini boşadığını ve 20 kuruş mehr-i müeccel iyle 5 kuruş nafakasını teslim ettiğini bildirmektedir.[99] Diğer bir boşanma olayında ise, mehr-i müeccel ve nafaka miktarlarının düştüğü görülmektedir. Lefkoşa kazasına bağlı Anaya köyünden Annez bint-i Eksemi, kendîsini boşayan kocası Yakomi veled-i Yakomi'den 5 kuruş mehr-i müeccel hakkını ve 2,5 kuruş nafakasını almıştır (11 Zilkade 1149).[100]

Gayrimüslimler, evlenmelerinde Müslüman topluma göre farklı bir yöntem kullanmışlardır. Gayrimüslim babalar, kızlarını evlendirirken damatlarına *medarıma* (drahoma[101]) denilen bir miktar para veya eşya vermektedirler. Verilen bu para veya eşya boşanma halinde ya da kızların ölümü sonrasında geri talep edilmektedir. Fakat medarıma adıyla verilenler talâk şeklindeki boşanmalarda ve ölüm sonrasında geri alınıyordu.

Lefkoşa kazasına bağlı Lakatamiya köyünden Mariya bint-i Yorilmo, kocası Nikolu veled-i Zinni'ye kendisiyle evlenirken medarıma olarak verdiği 29 kuruş ile iki kile buğdayı zevcini muhâlaa şeklinde boşadıktan sonra istemektedir. Ancak mahkeme boşanmanın muhâlaa şeklinde gerçekleştiğini belirtip bu isteği reddetmiştir.[102] Bu örnek kadınların medarımayı erkekleri kendileriyle evlenmeye razı edebilmek için kullandıklarını göstermektedir. Başka bir belgede ise, Lefkoşa Fenarmino Mahallesi'nden Loyendiro veled-i Loyzo, Aci İsteri veled-i Aci Kostanti'den onun babasıyla kendi kızını evlendirirken medarıma adıyla verdiği 100 kuruşu, Aci Kostanti öldüğü için talep etmiş ve mahkeme kararıyla geri almıştır (3 Zilkade 1138).[103]

98 *KŞS*, 12/141-4.

99 *KŞS*, 12/122-4.

100 *KŞS*, 15/20-4.

101 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 75.

102 *KŞS*, 13/77-3.

103 *KŞS*, 13/66-3.

Sonuç olarak, söz konusu olan yirmi dört yılda Kıbrıs adasında boşanma ile ilgili kayıtların 278/24=11,6'lık bir orana sahip olması ilgi çekicidir. Bunların, %72,66'lık kısmını muhâlaa şeklindeki boşanmalar oluşturmaktadır. Bunun yanında talâk şeklindeki boşanmaların oranı %26,26, mahkeme tarafından yapılan boşanmaların oranı ise %1,08'dir. Bu oranlara göre, muhâlaa ve talâk şeklindeki boşanmalar arasında büyük bir fark olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum, araştırmaya konu olan yıllarda Kıbrıs toplumunda sosyal bir çalkantının olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca muhâlaanın fazla tercih edilmesinin, yine bu yıllarda adada ekonomik durumun da iyi olmadığı izlenimini vermektedir.

Boşanma davalarında çocukların kimin terbiyesinde kalacağı konusu önemli bir problem olmuştur. Boşanan çiftlerde küçük çocuklar, bir kayıt dışında annelerine bırakılmıştır. 19 Şevval 1150 tarihli hükümde Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Fatma bint-i Ahmed'in, kocası Mustafa ibn-i Mehmed'i mehr-i müeccelinden vazgeçerek ve küçük oğullarını da babalarına bırakarak boşadığı görülmektedir.[104]

Küçük çocuklara nafaka bağlanması, boşanma olayından veya ebeveynlerinden birisi öldüğü zaman söz konusu olmaktadır. Muhâlaa şeklindeki boşanma davalarında erkek çocukların nafakalarının 7 yaşına kadar; kız çocukların ise 9 yaşına kadar annelerinin malından karşılandığı anlaşılmaktadır. Talâk şeklindeki boşanmalarda ise, kadının belirlediği ve çocukların babaları tarafından karşılanan bir miktar para, çocukların nafakası için kullanılması şartıyla annelerine veriliyordu.

Veraset-Ölüm

Kıbrıs adasındaki veraset sistemiyle ilgili bilgiler, bu tezde araştırılan yıllara ait altı adet sicil defterine kaydedilen tereke kayıtları ve miras paylaşımı ile ilgili davalardan öğrenilmektedir. Bilindiği gibi tereke, ölen bir kimsenin geride bıraktığı

104 *KŞS*, 15/54-4.

TABLO 6

***Tereke* (Muhallefât) Kayıtları ve Vârislere Bırakılan *Miras* Miktarları (1726-1750)**[105]

Kayıt No (KŞS)	*Tarihi*	*Toplum*	*Yer*	*Vârisler*	*İlk mi.*	*Son mi.*
13/111-2	20 Ca 1139	ME	L. Arab Ahmed P.m.	2Ze+1E+1K	1.309.698a	1.066.898a
13/50-1	29 Za 1139	ME	L. Nevbethane m.	1Ze+5E+2K	237.095p	181.111p
13/223-1	20 R 1142	ME	D. Annehorka k.	1Ze+3E+2K	34.300p	31.203p
13/223-2	20 R 1142	ME	L. Kızılkule m.	1Ze+1K+an.	73.944p	64.644p
13/224-1	6 Ra 1142	MK	L. Tahtelkale m.	Z+1K+ba	23.510p	21.649p
13/224-2	18 R 1142	ME	L. Aya Sofya m.	1Ze+1E+1K	9.960a	7.845a
15/16-1	13 B 1149	ME	L. Kara Baba m.	1Ze+1K	9.014p	7.297p
15/74-1	5 L 1151	ME	L. İbrahim Paşa m.	1Ze+1E+3K	7.649p	5.576p
15/90-2	8 S 1153	ME	L. Kızılkule m.	1Ze+3E	4.696p	714p
15/94-4	evl Ra 1153	MK	L. Kızılkule m.	Z+1E+1K	3.882p	3.102p
15/102-1	8 Ş 1153	ME	L. Kızılkule m.	1Ze+4K+1kk	14.090p	12.068p
15/136-3	evl C 1154	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+1E+1K	22.273p	16.757p
15/152-1	23 Z 1154	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+ ko	86.174p	4.494p
15/165-1	–	ME	Le. Alaca mş. m.	Annesinin 2kk	16.452p	6.200p
15/181-2	21 C 1156	ME	L. muhassıl sarayı	1Ze+3E+3K+1an	134.144p	29.924p
15/221-1	B 1156	ME	Kıbrıs	1Ze+ 1ak	48.568p	44.756p

105 Tabloda, aylar ve aylarla ilgili olanların dışındaki kısaltmaların karşılıkları şu şekildedir: a: akçe; ak: amca kızı; an: anne; ao: amca oğlu; ba: baba; bp: başpiskopos; E: erkek çocuk; ek: erkek kardeş; G: Giriniyye kazası; g: kuruş; h: hamile; k: karye; K: kız çocuk; kk: kız kardeş; L: Lefkoşa kazası, Le: Leymesun kazası; M: Mesarya kazası; Ku: Kukla kazası; mş: mescid-i şerif; m: mahalle; mi: miras; ko: kardeşi oğlu; ME: Müslüman erkek; MK: Müslüman kadın; GMK: gayrimüslim kadın; GME: gayrimüslim erkek; O: Omorfa kazası; p: para; r: rub; st: saray tercümanı; T: Tuzla kazası; Z: Zevc; Ze: Zevce.

TABLO 6 (devamı)
Tereke (Muhallefât) Kayıtları ve Vârislere Bırakılan Miras Miktarları (1726-1750)

Kayıt No (KŞS)	*Tarihi*	*Toplum*	*Yer*	*Vârisler*	*İlk mi.*	*Son mi.*
15/225-1	17 B 1156	ME	Lefkoşa		418g	318g
15/238-1	7 L 1156	ME	Lefkoşa		77.494p	68.427p
15/240-1	5 L 1156	ME	Lefkoşa		13.390p	12.118p
16/13-1	22 R 1158	GMK	L. Nevbethane m.	Z+1E+an	2.180p	2.060p
16/16-3	23 R 1158	ME	G. Acem el-Hac *	1Ze+1E+1K	22.305p	19.345p
16/17-1	20 R 1158	GME	L. Mecro k.	1Ze+5E+2K	20.010p	19.090p
16/19-2	20 R 1158	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+1K+2ao	26.091p	24.087p
16/25-1	2 Ca 1158	MK	Tuzla	Z+1E+4K	853g	793,5g
16/31-1	7 Ca 1158	ME	Ku. Maraka k.	1Ze+5E+2K	11.6455a	104.600a
16/34-1	19 Ca 1158	MK	O. Denya k.	Z+ao	130.503p	122.503p
16/43-1	6 C 1158	ME	Lefkoşa		19.852p	12.906p
16/55-1	26 C 1158	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+1E+1K	41.621p	23.317p
16/62-1	20 B 1158	ME	M. Arçoz k.	2ek+2kk	1.203g	1.123g
16/79-1	28 L 1158	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+2E+2K	45.685p	39.965p
16/81-2	12 Ş 1158	ME	T. Sartere m.	1Ze+3E+2K	22.945p	15.745p
16/94-1	24 N 1158	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+2E+h	15.805p	10.528p
16/95-1	7 L 1158	ME	L. Ömeriye m.	1Ze+1K+ko	4.827,5g	4.530g
16/98-1	7 L 1158	MK	L. Cami-i Cedid m.	Z+1K+an+kk+ek	12.785p	10.330p
16/101-2	20 L 1158	MK	L. Aya Sofya m.	Z+an+2ek+kk	58.387p	51.487p
16/114-4	8 Ca 1160	MK	L. Karamanî-zâde m.	Z+an+ek	313g	297g

(*) Acem el-Hac Mustafa Mahallesi.

TABLO 6 (devamı)
Tereke (Muhallefât) Kayıtları ve Vârislere Bırakılan Miras Miktarları (1726-1750)

Kayıt No (KŞS)	*Tarihi*	*Toplum*	*Yer*	*Vârisler*	*İlk mi.*	*Son mi.*
16/115-1	5 Ca 1160	ME	G. Labta k.	1Ze+2Ê	10.770p	7.930p
16/116-4	13 R 1160	MK	L. Aya Sofya m.	Z+1E+3K+an+ba	6.830p	6.590p
16/117-2	25 Ca 1160	MK	L. Ömeriye m.	Z+3E+1K+an+ba	13.000p	12.340p
16/120-2	21 C 1160	ME	L. Korkud Efendi m.	1Ze+1E+1K	144.440p	128.020p
16/123-1	1160	ME	Lefkoşa	1Ze+2ek	14.997,5g	12.744,5g
16/125-1	23 B 1158	Bp	Lefkoşa		315.738p	300.000p
16/138-1	21 M 1158	ME	L. Aya Sofya m.	2Ze+4E+2K	54.100p	9.428p
16/142-1	10 M 1159	ME	L. Han-ı Komari	1Ze+ek	23.861p	15.604p
16/194-2	evt C 1163	St	L. Baş m.	1Ze+2E+4K+an	650.000p	648.913p
16/213-1	1163	ME	Lefkoşa	1Ze+1E+1K	3.694g	3.313g
17/14-1	gu. M 1158	ME	Lefkoşa		38.020p	28.580p
17/19-1	7 L 1158	MK	L. Abdi Çavuş m.	Z+2K+ba	608g	582g 10r
17/61-2	25 L 1159	MK	L. Abdi Çavuş m.		38.195p	30.056p

mallara denilmektedir. Bu mallar, çeşitli masraflar[106] ve ölenin borçları çıkarıldıktan sonra mirasçılar arasında paylaştırılmaktadır.

Tablo 6'da da görüldüğü gibi, ölen bir kimsenin akrabalarının hemen hepsi mirastan pay almaktadırlar. Erkek çocuklar mirastaki en büyük paya sahiptirler. Evdim kazasından Hüseyin ibn-i Resul bin Abdullah'ın ölümü üzerine, mirası iki eşi, bir oğlu ve iki kızı arasında paylaştırılmıştır. Hüseyin'in mirası otuz iki hisseye (*sehm*) bölünmüştür. Bundan ikişer hisse zevcelerine, on dört hisse oğluna ve yedişer hisse ise kızlarının payına düşmüştür.[107] Gayrimüslimlerde de aynı paylaşım sisteminin geçerli olduğu görülmektedir. Lefkoşa Aya Sava Mahallesi'nden Luka veled-i Andoni öldükten sonra mirası, karısı, iki oğlu ve kızına kalmıştır. Kırk hisse olan mirastan, karısına beş hisse, oğullarına on dörder hisse ve kızına ise yedi hisse kalacak şekilde paylaştırılmıştır (20 Zilhicce 1139).[108] Ölen kişinin çocukları, akrabalarına (annesine, babasına, kız veya erkek kardeşine, amcasına, amca çocuklarına) göre mirasta daha fazla hak sahibidirler. Ancak bu durum, ölen kişinin karısı için geçerli olmayabiliyordu.

Çocuklar arasındaki miras paylaşımında, gerek gayrimüslimlerde gerek Müslümanlarda kız çocuklar mirastan erkek çocukların aldığı miktarın yarısını alıyorlardı.[109] Ancak araştırılan dönemin sicillerine yansıyan miras paylaşımlarında, tek bir paylaşım oranı bulunmamakta ve her kayıtta farklı bir orana göre mirasın bölüştürüldüğü görülmektedir.[110] Bir hükümde erkek çocuklar mirasın %44'ünü[111] alırken, başka bir hükümde bu oran %50[112] olabiliyordu. Bazı hükümlerde ise erkek çocuklar mirasın %70'ini aldıkları halde, kızlar ancak

106 Terekelerden alınan masraflar için bkz. Tablo 1.

107 *KŞS*, 13/168-1.

108 *KŞS*, 13/26-3.

109 *KŞS*, 15/102-1; *KŞS*, 15/74-1.

110 Terekeden pay alma ile ilgili oranlar için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 321-334.

111 *KŞS*, 14/28-3.

112 *KŞS*, 13/124-2.

%35'ini almaktadır.[113] Fakat bu oranlar, aynı cinsteki çocuklar arasında değişmemektedir. Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden el-Hac Mustafa ibn-i Yusuf ibn-i Muhammed'in ölümü üzerine mirası, yirmi dört hisseye bölünmüştür. Bu miras paylaşımında Mustafa'nın zevcesine üç hisse, oğluna on yedi hisse, annesine de dört hisse düşmüştür.[114] Sekiz hisseden oluşan bir başka miras paylaşımında, ölenin karısına bir, kızına dört, kız kardeşine ise üç hisse verilmiştir.[115]

Mirasta bütün akrabaların hakkı olması ve hak iddia etmeleri zaman zaman anlaşmazlıklara yol açıyordu. Bu durumlarda taraflar konuyu mahkemeye götürüyorlardı. İlgili dönemde sicillere yansıyan 113 miras anlaşmazlığı davasından 77'si Müslümanlar, 36'sı ise gayrimüslimler arasında meydana gelmiştir. Mirasla ilgili toplam 367 kayıt bulunmakta olup bu tür kayıtlar, mülk satışlarından sonra sicillerde en fazla yeri işgal etmektedir. Mirasta hak iddia eden kişiler, bu iddialarını mahkeme huzurunda şahitlerle ispatlayabildikleri takdirde mirastan pay alabiliyorlardı.

Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Turdi bint-i Himmet, Aya Sofya Mahallesi'nden ölen Âişe bint-i Resul Efendi bin Himmet Beğin, babasının kardeşi olduğunu şahitlerin yardımıyla kanıtlayınca, Âişe Hatun'un mirasından hissesini alabilmiştir (18 Receb 1141).[116] Bir başka iddiada ise Leymesun kazasına bağlı İstermihha köyünden Safire bint-i Yorgi adlı nasrâniye, Emine bint-i Yusuf'un ölen babası Yusuf ile kendi ölen babası Yorgi'nin öz kardeş olduklarını, Yusuf'un Müslüman olmadan önceki isminin Yanni olduğunu iddia ederek, Yusuf'a ve babası Yorgi'ye anneleri Mino'dan kalan menzile, babası ve Yusuf'un müşterek sahip olduklarını belirtmiştir. Ancak Yusuf ölünce menzilin kızı Emine'nin eline geçtiğini söyleyerek, menzildeki babasından kalan hakkını istemektedir. Fakat Safira bunu ispatlayamadığından ve davadan da hiçbir özrü olmadan çekil-

113 *KŞS*, 13/26-3; *KŞS*, 13/144-3.

114 *KŞS*, 13/119-1.

115 *KŞS*, 13/97-4.

116 *KŞS*, 13/102-4.

diği için, Emine Hatun'a soru dahi sorulmadan, Safira davadan men edilmiştir (27 Cemaziyelâhir 1141).[117] Eğer bu iddia ispatlanmış olsaydı, İslâmiyete geçen bir gayrimüslimin miras konusunda normal bir Müslüman'dan farklı olmadığı anlaşılmış olacaktı.

Ölen kişinin borcu olduğunda öncelikle terekelerinden bu borç karşılanıp geriye kalan kısım mirasçılarına bölüştürülmekteydi. Ancak ölen kişinin terekesi borçlarını ödemeye yetmiyorsa, alacaklılar mirasçılardan bir şey talep edemezler. Böyle durumlarda mahkeme, kalan terekeyi alacaklı olanlara paylaştırıyordu.[118] Sicillerdeki bu tür kayıtlar arasında en çarpıcı örnek, öldürülen Kıbrıs saray tercümanı Hristofaci ile ilgili olanıdır. Hristofaci öldürüldüğünde çeşitli kişilere yüksek miktarlarda borcu bulunmaktadır. Terekesi satıldığında bütün mal varlığının, borçlarını karşılamadığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine merkezden gönderilen bir yazıda Hristofaci'nin mirasçılarının, alacaklılar tarafından rahatsız edilmemeleri istenmektedir.[119]

Ölen bir kişiden akrabalarına kalan malları ve değerlerini ayrıntılı bir biçimde gösteren toplam 56 tereke kaydının sadece 6 tanesi gayrimüslimlere aittir. Bunun sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte, gerçek nedeni başpiskoposlara verilen haklarda saklı olabilir. Mirasla alâkalı kayıtlar açısından Müslümanlara ait olanının en ilginci, Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden el-Hac Muhammed ibn-i Mustafa'ya ait tereke kaydıdır. Ailesine kalan mirasın miktarı 1.066.898 akçedir. Bu miras el-Hac Muhammed'in iki eşi, oğlu ve kızına kalmıştır (20 Cemaziyelevvel 1139).[120] Gayrimüslimler arasında en yüksek miktara sahip tereke kaydı ise, adı çok geçen Kıbrıs saray tercümanı Hristofaci veled-i Kostantin'e ait olanıdır. Hris-

117 *KŞS*, 13/95-2.

118 M. A. Aydın, "Eyüp Şeriye Sicillerinden 184, 185 ve 188 No'lu Defterlerin Hukuki Tahlili", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s. 67; Aydın, *a.g.e.*, s. 319.

119 *KŞS*, 16/212-1.

120 *KŞS*, 13/1-1.

tofaci'nin ölümü üzerine zevcesine, annesine, iki oğlu ve dört kızına mahkeme masrafları çıktıktan sonra toplam 648.913 para miras kalmıştır (evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1163).[121] Ancak Hristofaci'nin borçları yüzünden ailesine herhangi bir miras verilmemiştir. Bu mirasın büyüklüğü, Kıbrıs'ta saray tercümanlığı yapan kişilerin elde ettikleri zenginlikleri gözler önüne sermesi bakımından ilgi çekicidir.

Mahkeme tarafından görevlendirilen kassamlar, mirası akrabalar arasında paylaştırıyorlardı. Ancak mirasta hakkı olan kişi veya kişiler çeşitli sebeplerden dolayı mahkemede veya taksimin yapıldığı yerde bulunmadıkları takdirde, onlara mirastan düşen paylarını ulaştırması için kadı tarafından bir *kayyum* atanıyordu.[122] Kayyum olarak görevlendirilen kişilerin görevi, mirasçıya mirastan kalan hisseyi ya ulaştırmak ya da Kıbrıs dışında ise gelene kadar muhafaza etmektir. Onlar, yaptıkları bu hizmetin karşılığında miktarı kadı tarafından belirlenen bir ücret alıyorlardı.

Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden Huri bint-i Abdullah'ın ölümü üzerine, mirası kocasına, kızına ve Kıbrıs dışında olan büyük oğlu Hasan'a kalmıştır. Hasan'ın hissesini alıp kendisine ulaştırması için anne-baba bir (*li-ebeveyn*) kız kardeşi, kayyum ve vasiyye tayin edilmiştir (5 Rebiülâhir 1153).[123]

Ölen kişilerin yakınları yoksa mallarına devlet adına beytülmal eminleri tarafından el konmaktadır.[124] Bazen beytülmal eminleri yeterince araştırma yapmadan ölen yabancı kişilerin mallarına el koymaktadırlar. El konulan bu malları ölen kişinin yakınları, ancak haklılıklarını ispatladıktan sonra geri alabiliyorlardı. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Ahmed ibn-i Abdullah, kendisi ada dışındayken ölen anne bir (*li-ümm*) erkek kardeşinin mallarına mirasçısı olmadığı için, beytülmal emini tarafından el konduğunu belirtip kendisinin ölen kişinin mirasçısı olduğunu ispatlamasıyla birlikte, mirasın karşılı-

121 *KŞS*, 16/194-2.

122 Aydın, "Eyüp Şeriye Sicillerinden", s. 65.

123 *KŞS*, 15/95-1.

124 *KŞS*, 17/61-2.

ğını alabilmiştir (28 Cemaziyelevvel 1145).[125] Buna benzer bir olayda ise, Dimyat'tan Antalya'ya deri götüren bir geminin fırtına sebebiyle Lefke açıklarında batması sonucu, geminin yüküne beytülmal emini el koymuştur. Ancak olaydan beş ay sonra malın sahipleri Kıbrıs'a gelerek kurtarılan mallarının karşılığını beytülmal emininden teslim almışlardır.[126]

Kıbrıs adasında ticaret yapan gayrimüslim tüccarlar ve bunlar içerisinde özellikle Ermeni olanları böyle bir uygulama ile karşılaşmamak için, Kıbrıs'a geldiklerinde mahkemeye giderek, kendilerine bir şey olursa, miraslarını vârislerine ulaştıracak olan kişiyi (*vasi-i muhtar*) atamaktadırlar. Aslen Tokat şehri Hoca Ahmed Mahallesi'nden olup Lefkoşa'da Ağaç Pazarı yakınında misafir olarak kalan basmacı Eryeşon veled-i Kozer adlı Ermeni, hasta olduğunu ve Şahak veled-i Erziyan'dan başka vârisi olmadığını beyan etmiştir.[127] 8 Cemaziyelâhir 1149 tarihli başka bir örnekte ise Diyarbakırlı olup Lefkoşa Nevbethane Mahallesi'nde misafir olarak kalan Kommeri bint-i Karabet isimli Ermeni'ye, Fransız tercümanı Aci Vona veled-i Fendi adındaki Ermeni taciri, Kıbrıs'ta öldüğü takdirde yanındaki eşyalarını ve mallarını Halep'te bulunan kız ve erkek kardeşlerine ulaştırması için *vasi-i muhtar* tayin etmiştir.[128] Böyle bir yola ve tedbire başvuran kişiler, miraslarına devlet tarafından el konulmasını önlemiş oluyorlardı.

Bazı kişiler öldüklerinde ruhları için Kur'an okutulmasını ve bunun parasının da terekelerinden alınmasını vasiyet ediyorlardı. Ancak bu işi yapacak olan kişiyle mirasçıların arasında zaman zaman anlaşmazlık yaşandığı oluyordu. Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden Etib-zâde Ali Ağa, ölümünden sonra ruhu için Kur'an okuyacak olan Monla Mustafa'ya terekesinden 100 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir. Fakat mirasçılar buna karşı çıkmışlardır. Monla Mustafa, parasını ancak Ali Ağa'nın vasiyetini şahitlerle ispatlayınca alabilmiştir.[129]

125 *KŞS*, 14/59-1.

126 *KŞS*, 13/129-4.

127 *KŞS*, 13/11-2.

128 *KŞS*, 15/9-6.

129 *KŞS*, 14/93-3.

Kıbrıs'ta, doğal yollarla meydana gelmeyen tüm ölüm olayları mahkeme tarafından, hiçbir şekilde Müslim gayrimüslim ayrımı gözetilmeksizin araştırılmaktadır. Piskopu kazasına bağlı Koloş köyünden Saime Hatun'un ölümü üzerine kocası ve oğlu, Saime'nin öldürüldüğünü iddia etmişlerdir. Fakat mahallede yapılan araştırmada, iddia edildiği gibi, Saime Hatun'un öldürülmediği, *sülümen* denilen bir şey yedikten iki gün sonra zehirlenerek öldüğü anlaşılmıştır.[130] Başka bir ölüm olayında ise Lefkoşa Karamanî-zâde Mahallesi'nden es-Seyyid Ahmed ibn-i el-Hac Hasan'ın ölümü üzerine vârisleri, merhumun, damdan düşerek öldüğünü ve kimseden *dem-i diyet* (kan parası)[131] talepleri olmadığını mahkemede ifade etmişlerdir (gurre-i Rebiülevvel 1142).[132] 13 Safer 1145 tarihli bir hükümde ise, Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nde yaralanarak ölen Âişe bint-i Veli adlı kız çocuğunun annesi, kızının katır tepmesi sonucu öldüğünü, bu olayın kiraladığı bahçede meydana geldiğini, bahçenin sahibi Hancı Hüseyin Çelebi'nin bunda bir suçu olmadığını, dolayısıyla kendisinden dem-i diyet gibi bir isteğinin bulunmadığını beyan etmiştir.[133]

Kimi durumlarda ise insanlar bizzat mahkemeye başvurarak, hayatlarından şüphelendikleri yakınlarının yaşayıp yaşamadığının araştırılmasını isteyebiliyorlardı. Aslen Lefkoşa'ya bağlı Değirmenlik nahiyesine tâbi İnehorka köyünden olup Kıbrıs dışında kaybolan ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen İbrahim ibn-i Mehmed ibn-i el-Hac İbrahim'in vârisleri, mahkemeye başvurarak İbrahim'in, hayatta olup olmadığını öğrenmek için araştırma yapılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine mahkemeden görevlendirilen kişiler, İbrahim'in yaşadığı köydeki 70-80 yaş arasındaki ihtiyarlara İbrahim'i sormuşlar ve köylülerin 70-80 seneden beri İbrahim'den haber alınmadığını bildirmeleri üzerine mahkeme, İbrahim'in öldüğüne kanaat getirerek, mallarının vârisleri arasında paylaşılmasına izin vermiştir (24

130 *KŞS*, 15/58-1.

131 Kısastan vazgeçilmesi şartıyla suçlu tarafından mağdur veya yakınlarına ödenen meblağdır. Bunun için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 206 vd.

132 *KŞS*, 13/151-3.

133 *KŞS*, 14/72-4.

Ramazan 1158).[134] Aydın ise, hukukî ölümün 90 yaşında gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Ayrıca öldüğüne hükmedilerek malları taksim edilen kişi ortaya çıkarsa, malları kendisine iade edilmektedir. Ancak bu mallar veya para harcanmışsa ya da telef edilmişse geri verilmesi gerekmektedir.[135]

Vasi Tayini

Anneleri veya babaları ölmüş, korunmaya muhtaç küçük çocuklara veya babaları öldüğünde henüz doğmamış olanlara kalan miraslar, bu durumdaki çocukların haklarını koruyabilmek için, mahkeme tarafından, yakınlarından veya dışarıdan birisi vasi tayin ediliyordu.[136] Ölen baba ise çoğunlukla anne, eğer ölen anne ise baba vasi olarak atanmaktadır. Genellikle babalar hayatta olduklarında, mahkeme küçük çocuklar için babayı vasi tayin ediyordu.[137]

İncelenen sicillerde vasilikle ilgili olarak 94 kayıt bulunmakta olup bunların 73'ü Müslümanlara, geriye kalan 21'i ise gayrimüslimlere aittir. Vasi olarak atananlar, anne veya baba dışında amca, erkek veya kız kardeş ya da yabancı erkek olabilmektedir. Bazı kayıtlardan vasilerin, sadece anne veya babası öldükten sonra değil, çocuklara ölen akrabalarından kalan mirası korumak için de, aileden birisinin vasi olarak atandığı görülmektedir.[138]

Küçük kardeşlere kimi zaman iki farklı vasi tayin edildiği de olmaktadır. Lefkoşa Nevbethane Mahallesi'nden el-Hac Mustafa ibn-i İvaz öldüğünde, küçük yaştaki oğulları Hasan ve Hüseyin'e anneleri Fatma bint-i Receb vasiyye olarak atanmıştır (22 Receb 1144).[139] Başka bir belgede ise, ölen aynı kişinin diğer çocukları küçük kızı Ümmü Gülsüm ile küçük oğlu Ali'ye, el-Hac Musta-

134 *KŞS*, 16/92-1.

135 Aydın, *a.g.e.*, s. 314 vd.

136 Aydın, "Eyüp Şeriye Sicillerinden", s. 65.

137 Aydın, "Eyüp Şeriye Sicillerinden", s. 65 vd.

138 *KŞS*, 15/6-5.

139 *KŞS*, 14/34-2.

fa'nın baba bir (*li-eb*) erkek kardeşi el-Hac Mehmed vasi tayin edilmiştir (22 Receb 1144).[140] Her iki belge de aynı tarihte yazılmış olduğu halde dört kardeşe, iki farklı vasi atanmasının nedeni, vasilerin üzerindeki sorumluluğu azaltmak olabilir.

Mahkeme tarafından vasiliğe atanan kişiler, vasilikten vazgeçerek, yerlerine başkasının atanmasını mahkemeden isteyebiliyorlardı. Nitekim Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Hüseyin Ağa ibn-i Receb Ağa'nın ölümü üzerine, iki oğlunun da vasisi olan Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman Ağa, vasilikten vazgeçince yerine Asfer-zâde Osman Ağa, o da vazgeçince bu kez Lefkoşa kalesi dizdarı Hasan Ağa ibn-i el-Hac Abdülkerim vasi olarak tayin olmuştur (29 Şaban 1154).[141] Benzer bir belgede ise, Lefkoşa kazasına bağlı Koçad köyünden el-Hac Hüseyin ibn-i Musa'nın ölümü üzerine, küçük çocuğunun vasisi olan büyük oğlu Mustafa Beşe, Kıbrıs dışına gideceğinden, vasiliği boş kalacağından yerine babasının zevcesi Emine bint-i Muhammed vasiliğe atanmıştır.[142]

Araştırılan dönemde vasiliğin, sadece hayattaki çocuklar için değil, anne karnındakiler için de uygulandığı görülmektedir. Meselâ, Lefkoşa kazasına bağlı Laktamiya köyünden Mustafa ibn-i İbrahim'in ölümü üzerine karısı Emine bint-i el-Hac Ali doğacak çocuğuna vasi tayin edilmiştir (26 Zilhicce 1138).[143] Ayrıca aklı yerinde olmayan (*cenûn-ı mutlak*) yetişkinler için de vasi tayin ediliyordu. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden aklı yerinde olmayan Ali ibn-i İbrahim'e, mallarını koruyup idare etmesi için, Hüseyin ibn-i Mehmed, mahkeme tarafından vasi olarak atanmıştır (gurre-i Rebiülevvel 1142).[144]

Vasi olan kişilerin en başta gelen görevleri, himayelerindeki çocukların buluğ çağına kadar mallarını idare etmektir. Çocuklar yetişkin olunca yani 15 yaşına geldiklerinde, vasilerin görevleri biter ve ebeveynlerinden kalmış olan mallar çocuklara tes-

140 *KŞS*, 14/34-4.
141 *KŞS*, 15/107-1.
142 *KŞS*, 14/78-1.
143 *KŞS*, 13/27-2.
144 *KŞS*, 13/148-1.

lim edilir. 8 Safer 1143 tarihli belgeye göre, Lefkoşa Debbağhane Mahallesi'nden Avdik veled-i Marderos adlı Ermeni'nin ölümü üzerine, Müslüman olan oğlu Yusuf, vasisi olan annesi Aristefo bint-i Loyzo'dan babasından kalan hissesini teslim almıştır.[145]

Müslümanlar gibi, adada yaşayan gayrimüslimlerin de mahkemeye başvurarak ebeveynlerinden birisi ölen çocuklarına vasi atanmasını istedikleri görülmektedir. Lefkoşa Nevbethane Mahallesi'nden Arslan veled-i Sarkir adlı Ermeni'nin ölümü üzerine, küçük yaştaki çocuklarından oğlu Sarkir ve kızı Altun'a babalarından kalan mirası korumak ve saklamak için, amcaları kürkçü Mihail veled-i Sarkir, Lefkoşa mahkemesi tarafından vasiliğe getirilmiştir (15 Zilkade 1138).[146]

Vasileri denetlemekle görevli olan kadılar, kimi zaman vasiliklerini beğenmedikleri kişileri, kim olursa olsun vasilikten alarak yerlerine başkalarını atayabilmektedirler. Lefkoşa Nevbethane Mahallesi'nden Mustafa ibn-i Abdullah'ın ölümü üzerine, çocuklarına ilk önce anneleri Emine bint-i el-Hac Ali vasi atanmış iken, daha sonra yapılan araştırmalarda Emine müsrif olduğundan dolayı vasilik ondan alınarak el-Hac Rıdvan'a verilmiştir.[147]

Vasi tayin edilmesini gerektiren bir başka durum da, kimsesiz çocuklarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilerine bakacak hiçbir yakınları olmayan kimsesiz çocuklar, kadının uygun gördüğü güvenilir birisinin vasiliğine bırakılmaktadırlar. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi evlâtlık kısmında verilecektir.

Bazı dönemlerde kadılar, vasileri daha iyi denetleyebilmek için üzerlerine birisini nazır olarak atıyorlardı. Nazırların görevleri arasında, vasilerin yapacakları işlere nezaret etmek ve bu işlerden dolayı çocukların zarar görmesine engel olmak bulunmaktadır. Üzerine nazır atanan vasiler, nazırlara danışmadan bir şey yapamazlar. Bu dönemde, vasi olarak tayin edilen 77 Müslüman ve 20 gayrimüslimden sadece 8'inin üzerine nazır atandığı görülmektedir. Bunlardan ise sadece bir tanesi gayrimüslimdir.

Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden Berson veled-i Bedros

145 *KŞS*, 13/196-1.

146 *KŞS*, 1e/1/4-5.

147 *KŞS*, 13/25-1.

veled-i Evanis'in ölümü üzerine, çocuklarına kalan malların idaresi ve koruması için anneleri kadı tarafından vasi tayin edilmiştir. Bundan yalnız bir gün sonra da Gregor veled-i Lebaridik vasinin üzerine nazır olarak atanmıştır (17 Receb 1142).[148] Bu örnekte de görüldüğü gibi, nazırlığa atanan kişiler aile dışından birisi olabildiği gibi, aileden birisi de olabiliyordu. Leymesun kazasından olup Kahire'de ölen Ali Ağa ibn-i Mustafa'nın çocuklarına, babalarından kalan malları onlar adına koruması için anneleri 1 Ramazan 1144'te vasi olarak atanmıştır. Ancak bundan 22 gün sonra amcaları nazır olarak görevlendirilmiştir.[149]

Nafaka Takdiri

Ölen ebeveynlerden sonra çocuklarına, boşanan çocuklu çiftlerin genellikle anneye verilen çocuklarına ve kimsesiz çocuklara olmak üzere üç türlü nafaka takdiri söz konusudur. Nafakanın miktarını kadı belirlemektedir. Genellikle günlük olarak takdir edilen nafaka, bir çeşit sosyal güvenlik sistemidir. Kıbrıs'ta yaşayan Müslim ve gayrimüslimler bu sistemi uygulamıştır. Araştırılan dönemin sicillerine yansıyan 98 nafaka davasından 76'sı Müslümanlar, 22'si ise gayrimüslimler tarafından talep edilmiştir. Görülen en az nafaka miktarı günlük bir para,[150] en fazla ise altı paradır.[151] Nafaka takdir edilen çocuklar en az bir[152] en fazla ise beş çocuktan[153] oluşmaktadır.

Kıbrıs'ta belirlenen nafaka miktarları, Osmanlı ülkesinin bazı bölgelerine göre düşüktür. Meselâ, 18. yüzyılın sonlarında Tokat'ta takdir edilen nafaka miktarı en az 2 para, en çok ise 10 paradır.[154] Nafaka tayin edilirken ilgili yıllarda en çok para kullanılmıştır. Paranın yanında, Tablo 7'de görüleceği gibi, çü-

148 KŞS, 13/166-2.

149 KŞS, 14/43-3; KŞS, 14/43-4.

150 KŞS, 13/25-6.

151 KŞS, 15/151-2.

152 KŞS, 13/12-3.

153 KŞS, 14/4-2.

154 Fazla bilgi için bkz. Özdemir, "a.g.m.", s. 1036.

rük akçe,[155] *sağ akçe*,[156] akçe,[157] *zolta* (Polonya sikkesi)[158] gibi para birimleri de kullanılmıştır.[159] Bu para birimlerinin dönemlere göre değerleri değiştiğinden, söz konusu yıllarda nafaka belirlenirken en fazla tercih edilen para kayıtları kullanılarak, incelenen yıllara ait ortalama bir nafaka miktarı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan sicillerdeki nafakanın para olarak belirlendiği 79 kayıttan ortalama 2,01 para nafaka tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Vasi olarak atanan kişiler, himayelerindeki çocuklar için, annelerinden veya babalarından kalan mirastan çocukların günlük masraflarını karşılamak üzere, *nafaka* ve *kisve-bahası* (giyim-kuşam parası)'nın belirlenmesi için mahkemeye başvurmaktadırlar. Kadı da mirasın durumuna göre değişen miktarlarda nafaka takdir etmektedir. Bunu yaparken erkek ya da kız çocuklar arasında herhangi bir ayrım yapılmamaktadır. Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi'nden Osman ibn-i Hasan'ın ölmesiyle, küçük oğluna vasi tayin edilen annesinin nafaka talebi üzerine kadı tarafından gündelik 6 para nafaka belirlenmiştir (20 Zilhicce 1154).[160] Lefkoşa Terbiyodi Mahallesi'nden Kadlo bint-i Solomo'nun ölümü üzerine, kızlarına kalan mirası korumak ve yönetmek için atanan vasilerinin nafaka isteği, kadı tarafından uygun bulunmuş ve her birine aylık birer zolta nafaka bağlanmıştır (7 Zilhicce 1142).[161] Bu nafaka, çalışılan yıllar içerisinde, aylık olarak belirlenen tek nafaka örneğidir.

Nafaka, ölen insanların çocuklarından başka, boşanma davalarından sonra da söz konusu olmaktadır. Muhâlaa şeklinde gerçekleşen boşanma olaylarında, boşanmayı talep eden taraf olan kadınlar çocuklarının sorumluluklarını üzerlerine alırlarken, bazen ömür boyu bazen ise, kız çocuklarda dokuz yaşına,

155 KŞS, 15/20-1.

156 KŞS, 16/42-1.

157 KŞS, 15/97-3.

158 KŞS, 13/181-4.

159 Burada bahsi geçen paraların değerleri için bkz. Tablo 16.

160 KŞS, 15/151-2.

161 KŞS, 13/181-4.

TABLO 7
Kadı Tarafından Belirlenen *Nafaka* Miktarları (1726-1750)[162]

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Ce*	*NM*	*Yer*	*ÇS*	*Nafakanın cinsi*
1	1e/1/3-1	13 Za 1138	Mü.	7,5a	L. Karamanî-zâde m	1K	Ö. babadan
2	1e/1/3-6	14 Za 1138	Mü.	7,5a	L. Karamanî-zâde m.	1K	Ö. babadan
3	1e/1/5-6	21 Za 1138	Mü.	3p	L. Arab Ahmed Paşa m.	1K	b. k.
4	12/124-2	15 Ca 1139	Mü.	2p	L. İbrahim Paşa m.	2E	Ö. babadan
5	12/125-4	20 Ca 1139	Mü.	1p	G. Ağırdağ k.	1E	Ö. babadan
6	12/131-2	12 C 1139	GM	2p	L. Çatalhurma m.	2E	Ö. babadan
7	12/133-8	17 C 1139	Mü.	2p	L. Debbağhane m.	1K	b. k.
8	12/134-3	28 C 1139	GM	3p	L. Aya Yanni m.	2E	Ö. babadan
9	12/134-8	26 C 1139	Mü.	2p	L. Debbağhane m.	2E	Ö. babadan
10	12/136-2	B 1139	Mü.	3p	L. Ömeriye m.	1E+1K	Ö. babadan
11	12/137-4	4 L 1139	Mü.	1p	L. Luricina k.	2E+1K	Ö. babadan
12	13/5-1	19 B 1139	Mü.	1p	L. Ömeriye m.	1K	b. k.
13	13/12-3	6 N 1139	GM	2p	L. Tahtelkale m.	1K	Ö. babadan
14	13/15-1	14 L 1139	Mü.	1p	L. Koçyat k.	1E+1K	b. k.
15	13/25-6	27 Z 1139	Mü.	1p	L. Nevbethane m.	3E+1K	Ö. babadan
16	13/25-7	gu. Z 1139	GM	2p	L. Kara Baba m.	1E	Ö. babadan
17	13/26-5	19 Z 1139	GM	2p	L. Manastır m.	1E+1K	Ö. anneden

162 Tabloda, aylar ve aylarla ilgili olanların dışındaki kısaltmaların karşılıkları: a: akçe; b.k: boşandığı kocasından; Ce: Cemaatler; ça: çürük akçe; ÇS: Çocuk sayısı; D: Değirmenlik nahiyesi; E: erkek; g: kuruş; G: Giriniyye kazası; GM: gayrimüslim; k: karye; K: kız; L: Lefkoşa kazası; Le: Leymesun kazası; m: mahalle; Mü.: Müslüman; Me: Mesarya kazası; NM: nafaka miktarı; Ö: Ölen; p: para; sa: sağ akçe; Ş: Şeher nahiyesi; T: Tuzla kazası; z: zolta.

TABLO 7 (devamı)
Kadı Tarafından Belirlenen Nafaka Miktarları (1726-1750)

Sıra	Kayıt No (KŞS)	Tarih	Ce	NM	Yer	ÇS	Nafakanın cinsi
18	13/29-4	6 M 1140	GM	3p	L. Laktemiye k.	1E	b. k.
19	13/61-2	23 C 1136	GM	3p*	L. Fenarmino m.	1E	Ö. anneden
20	13/65-4	gu. Ş 1136	Mü.	5sa	L. Aya Sofya m.	1E	b. k.
21	13/72-4	Ra 1139	Mü.	4p	Me. Yenağra k.	1E	Ö. babadan
22	13/73-3	gu. M 1140	Mü.	2p	Lefkoşa	1E+1K	b. k.
23	13/74-3	15 M 1140	GM	2p	T. Aradib k.	1K	Ö. anneden
24	13/76-1	17 M 1140	Mü.	1p	L. Kızılkule m.	1E	b. k.
25	13/76-4	20 Z 1139	Mü.	1p	L. Mahmud Paşa m.	1E+1K	Ö. babadan
26	13/85-2	5 C 1141	Mü.	5sa	L. Kızılkule m.	1E	b. k.
27	13/104-3	28 8 1141	Mü.	1p	L. Ömeriye m.	1E+1K	b. k.
28	13/122-2	19 L 1141	Mü.	1p	L. Haydar Paşa m.	1E+2K	Ö. babadan
29	13/124-4	gu. Za 1141	Mü.	4sa	L. Kara Baba m.	1K	b. k.
30	13/136-2	se Z 1141	GM	2p	L. Ermeni m.	1E	Ö. anneden
31	13/155-2	20 R 1142	Mü.	4sa	L. Mahmud Paşa m	1K	b. k.
32	13/157-2	29 R 1142	Mü.	4sa	L. Nevbethane m.	1E	b. k.
33	13/158-1	5 Ca 1142	GM	1p	L. Aya Keşano m.	1K	b. k.
34	13/174-3	gu. L 1142	Mü.	2p	L. Mahmud Paşa m.	1E	Evlâtlık
35	13/181-4	7 Z 1142	GM	1z**	L. Terbiyodi m.	2K	Ö. anneden
36	13/204-3	gu. Ca 1143	Mü.	1p	Me. Aya k.	2E+2K	Ö. babadan

(*) İki günde bir.
(**) Beher mah (her ay).

TABLO 7 (devamı)
Kadı Tarafından Belirlenen Nafaka Miktarları (1726-1750)

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Ce*	*NM*	*Yer*	*ÇS*	*Nafakanın cinsi*
37	14/4-2	gu. L 1143	Mü.	2p	L. Korkud Efendi m	3E+2K	Ö. babadan
38	14/8-4	20 S 1144	Mü.	2p	L. Mahmud Paşa m	1K	b. k.
39	14/13-2	gu. L 1143	Mü.	2p	L. Abdi Çavuş m.	1E	Ö. babadan
40	14/13-3	gu. Ş 1143	Mü.	2p	L. Abdi Çavuş m.	1K	Ö. babadan
41	14/25-4	4 C 1144	Mü.	1p	L. Kaymaklı k.	2E+1K	Ö.babadan
42	14/26-3	5 C 1144	Mü.	1p	L. Korkud Efendi m.	1E	Evlâtlık
43	14/33-1	20 B 1144	Mü.	1p	Me. Isteroncilo k.	1K	Ö. babadan
44	14/34-3	23 B 1144	Mü.	2p	L. Nevbethane m.	2E	Ö. babadan
45	14/34-5	23 B 1144	Mü.	2p	L. Nevbethane m.	1E+1K	Ö. babadan
46	14/45-3	gu. Za 1144	Mü.	1p	L. Cami-i Cedid m.	1E+3K	Ö. babadan
47	14/56-3	11 Za 1145	Mü.	7a	L. Ömeriye m.	2E+1K	Ö. babadan
48	14/57-2	9 L 1145	GM	2p	L. Kafesli m.	1K	Ö. babadan
49	14/60-4	15 C 1145	Mü.	1p	L. Paldemegoma k.	1E	b. k.
50	14/61-5	20 C 1145	Mü.	1p	L. Mahmud Paşa m.	1K	Ö. babadan
51	14/75-5	21 Ra 1145	Mü.	1p	L. Cami-i Cedid m.	3E+1K	Ö. babadan
52	14/80-2	15 R 1145	Mü.	4sa	L. Balıkidre k.	1k	Ö. babadan
53	14/103-4	gu. Ca 1146	Mü.	1p	L. Cami-i Cedid m.	2E	Ö. babadan
54	14/126-1	gu. Ş 1146	GM	7sa	L. Terbiyodi	1E	Ö. babadan
55	14/126-3	evl. Ra 1148	GM	2p	L. Eğlence k.	1E	Ö. babadan
56	14/126-7	evt. Ra 1148	GM	2p	L. Aya Yanni m.	1E+1K	Ö. babadan.
57	15/3-2	10 Ra 1148	GM	2p	D. Aya Anderiniko m.	1E	b. k.
58	15/6-3	15 R 1148	GM	2p	L. Kara Baba m.	2E0	Ö. babadan

TABLO 7 (devamı)
Kadı Tarafından Belirlenen Nafaka Miktarları (1726-1750)

Sıra	Kayıt No (KŞS)	Tarih	Ce	NM	Yer	ÇS	Nafakanın cinsi
59	15/7-2	evl. Ra 1148	Mü.	3p	L. Yahya Beğ m.	1E+1K	Ö. babadan
60	15/8-7	22 Z 1148	Mü.	7,5a	L. Mahmud Paşa m.	1E+K	b. k.
61	15/20-1	14 Za 1149	Mü.	6ça	L. Argadez k.	1E	b. k.
62	15/26-1	19 Ca 1150	Mü.	2p	T. Celye k.	1E	Evlâtlık
63	15/32-4	23 R 1150	Mü.	3p	L. Tahtelkale m.	2E	Ö. babadan
64	15/40-2	7 Ra 1150	GM	7,5a	L. Debbağhane m.	1E+1K	Ö. babadan
65	15/47-4	16 B 1150	Mü.	7a	L. Aya Sofya m.	2K	b. k.
66	15/51-4	evt. B 1150	Mü.	15a	L. Debbağhane m.	1k	Evlâtlık
67	15/65-4	25 Ş 1151	Mü.	1p	Me. Ostroncelu k.	1E	Ö. babadan
68	15/67-1	25 C 1151	Mü.	4p	Leymesun	1E	Ö. babadan
69	15/73-5	6 L 1151	Mü.	1p	L. İbrahim Paşa m.	2K	Ö. babadan
70	15/74-3	8 L 1151	Mü.	1p	L. Mahmud Paşa m.	1E	b. k.
71	15/81-1	Ra 1152	Mü.	2p	L. Arab Ahmed Paşa m.	1E+1K	Ö. babadan
72	15/86-3	20 Ca 1152	GM	1p	L. Ardeya k.	3E	Ö. babadan
73	15/97-3	28 R 1153	Mü.	7,5a	L. Cami-i Cedid m.	2E	Ö. babadan
74	15/103-5	21 Ş 1150	Mü.	3a	Me. Aya Luka k.	1E	Evlâtlık
75	15/134-3	17 C 1154	Mü.	2p	L. Ömeriye m.	1E+1K	Ö. babadan
76	15/142-2	21 N 1154	Mü.	1p	L. Yahya Beğ m.	3K	Ö. babadan
77	15/151-2	20 Z 1154	Mü.	6p	L. Abdi Çavuş m.	1E	Ö. babadan
78	15/151-3	21 M 1155	Mü.	2p	L. Cami-i Cedid m.	1K	Ö. anneden
79	15/162-2	23 C 1155	Mü.	1p	L. İbsomolof k.	2E	Ö. babadan
80	15/173-4	5 Za 1155	Mü.	3p	L. Korkud Efendi m.	1E	Ö. babadan

TABLO 7 (devamı)
Kadı Tarafından Belirlenen Nafaka Miktarları (1726-1750)

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Tarih*	*Ce*	*NM*	*Yer*	*ÇS*	*Nafakanın cinsi*
81	15/174-1	27 Za 1155	Mü.	2p	L. Kara Baba m.	1E+2K	Ö. babadan
82	15/227-2	15 Z 1156	Mü.	2p	L. Cami-i Cedid m.	1K	Ö. anneden
83	16/16-1	23 R 1158	Mü.	2p	G. Acem*	1E+1K	Ö. babadan
84	16/18-2	28 R 1158	Mü.	2p	Me. Yenağra k.	2K	b. k.
85	16/21-1	3 Ca 1158	Mü.	2p	L. Ömeriye m.	1K	Ö. babadan
86	16/40-1	1158	GM	2p	L. İbrahim Paşa m.	1K	b. k.
87	16/42-1	9 Ca 1158	Mü.	5sa	L. Korkud Efendi m.	1K	b. k.
88	16/54-2	10 B 1158	Mü.	2p	Ş. Manastır k.	1E+1K	Ö. babadan
89	16/58-2	26 C 1158	Mü.	2,5p	L. Ömeriye m.	1E+1K	Ö. babadan
90	16/81-1	7 N 1158	GM	2p	L. Aya Keşano m.	2E	Ö. anneden
91	16/97-2	7 L 1158	Mü.	5p	L. Ömeriye m.	1K	Ö. babadan
92	16/113-1	6 R 1160	Mü.	1,5p	Le. Alaca Mescid m.	2E	Ö. babadan
93	16/115-2	5 Ca 1160	Mü.	1p	G. Labta k.	3E	Ö. babadan
94	16/121-2	21 Ca 1161	Mü.	5p	L. Korkud Efendi m.	1E	Ö. babadan
95	16/150-1	10 L 1161	Mü.	5p	Mağusa	1K	Ö. babadan
96	16/153-1	gu. Za 1161	GM	2p	L. Çatalhurma m.	3E	Ö. babadan
97	17/103-6	22 L 1161	GM	3p	L. Çatalhurma m.	1E	Ö. babadan
98	17/107-2	24 L 1161	Mü.	3p	Piskopu	2E+1K	Ö. babadan

(*) Giriniyye Kazası Acem Hacı Mustafa Mahallesi.

erkek çocuklarda ise yedi yaşına kadar[163] nafakalarını karşılayacaklarını belirtmektedirler. Talâk şeklindeki boşanmalardan sonra ise baba, çocuklarına mahkemenin belirlediği bir miktarı, nafaka olarak ödemekle yükümlüdür.

Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Âişe bint-i Abdullah, eski kocasından iki yaşında olan kızı Durdu için nafaka istemiştir. Bunun üzerine kadı, çocuğun babası tarafından karşılanmak üzere günlük bir para nafaka belirlemiştir (19 Receb 1139).[164] Sicillerde, bu çeşit boşanmalardan sonra takdir edilen nafaka sayısı 23'tür.

Nafaka takdir edilen bir başka durum ise kimsesiz çocuklar için söz konusu olmaktadır. Yakınları ölen kimsesiz çocuklar kadı tarafından istekli olan uygun insanlara verilmektedir. Bu insanların da talebiyle bu çocuklara miktarı değişen nafaka tayin edilir. Bu konunun ayrıntıları evlâtlık bölümünde verilecektir.

Kıbrıs'taki aile kurumunun temel çekirdeğini oluşturan çocukların sayısı, sicillere yansıyan tereke ile ilgili veraset kayıtları kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespit yapılırken boşanma, vasi tayini ve nafaka takdiri kayıtları kullanılmamıştır. Çünkü bu kayıtlarda daha çok küçük yaştaki çocuklar bulunmaktadır. 1724-1750 yılları arasındaki dönemde sicillere 103 Müslüman ailesine karşılık, 42 gayrimüslim ailenin kaydı geçmiştir.

TABLO 8
Sicillere Göre Müslim ve Gayrimüslimlerde Çocuk Edinme Oranları (1726-1750)

	Çocuklu aile sayısı	*Çocuksuz aile sayısı*	*Erkek çocuk*	*Kız çocuk*	*Toplam sayısı çocuk*	*Aile başına çocuk sayısı*
Müslüman	90	13	130	126	256	2,49
Gayrimüslim	35	7	59	44	103	2,45

Tablo 8'de, 103 Müslim ailenin 89'u tek eşli, 13'ü iki eşli ve 1'i de üç eşlidir. Buna karşılık gayrimüslim ailelerin tamamı tek

163 *KŞS*, 13/125-1.

164 *KŞS*, 13/5-1.

eşlidir. Bu ailelerden Müslümanlarda 13'ünün, gayrimüslimlerde ise 7'sinin çocukları bulunmamaktadır. Müslim ve gayrimüslim ailelerin çocuk yapma oranları birbirine yakın görülmektedir. Anadolu'daki oranlar ise genelde Kıbrıs'taki örneklere benzemektedir. Meselâ, Tosya, Çankırı ve Kastamonu'da çocuk sahibi olma oranı 2,8'dir.[165] Sinop'ta 18. yüzyılda ailelerin 2,15'lik çocuk yapma oranı bulunmaktadır.[166] Bu yüzyılın ortalarında Antep'te Müslümanların 3 gayrimüslimlerin ise 3,6'lık,[167] Samsun'da ise ailelerin ortalama 5[168] çocuk sahibi olma oranları vardır. Bursa sicillerinde 19. yüzyılın sonlarında yapılan bir araştırmada ise, ailelerin çocuk sahibi olma oranları Müslimlerde 2,28 iken gayrimüslimlerde bu oran 3,38'dir.[169]

İncelenen dönemi kapsayan yıllarda Kıbrıs adasının Müslim ailelerinde en fazla çocuk sayısı 11'dir. Yalnız bu aile iki eşli bir ailedir.[170] Tek eşli Müslüman bir ailede ise, bu sayı en çok 7 çocuğa çıkmaktadır.[171] Gayrimüslimlerde ise, bir ailenin en fazla 8 çocuğu bulunmaktadır.[172] Bu dönemde, Kıbrıs'ta çok çocuklu ailelerin yanında tek çocuklu,[173] hatta hiç çocuğu olmayan[174] ailelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde çalışılan siciller, Kıbrıs'ın en büyük mahkemesine ait olması bakımından, buraya hemen hemen adanın her bölgesinden insanlar başvurmaktaydı. Buna rağmen kayıtların çoğunluğu Lefkoşa kazasıyla ilgili bulunduğundan, doğal olarak elde edilen sonuçlar da bu bölgenin sosyal yapısını ortaya koymaktadır. Burada elde edilen veriler daha sonra Kıbrıs'ın nüfusu hesaplanırken de kullanıla-

165 Kankal, "a.g.m.", s. 57.

166 Güler, "18. Yüzyılda Sinop'ta Aile", XIV, 31.

167 Eken, "a.g.m.", s. 488.

168 M. Beşirli, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun'da Evlilik Kurumu Üzerine Bazı Bilgiler Ve Uygulamalar", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 113.

169 Kurt, *a.g.e.*, s. 92 vd.

170 *KŞS*, 16/227-1.

171 *KŞS*, 13/130-2.

172 *KŞS*, 14/68-2.

173 *KŞS*, 13/119-1.

174 *KŞS*, 13/154-3.

caktır. Varılan bir başka sonuç ise, çok eşli evliliklerde çocuk sayısının tek eşli olanlara göre çok fazla olmadığıdır. Üç eşli evlilik örneğinde dördü kız olmak üzere altı çocuk vardır.[175] Oysa tek eşli bir gayrimüslim ailesinde sekiz çocuk bulunmaktadır. O halde eş sayısı arttıkça çocuk sayısı, tek eşlilere göre, mutlaka artar diye bir sonuca varmak her zaman doğru olmayabilir.

Evlâtlık (Tebenni)

Bugün, kimsesiz çocukların koruyucu ailelerin yanına verildiği gibi, araştırılan dönemde de hiç kimsesi olmayan çocuklar, onlara bakmaya gönüllü olanlara kadı tarafından veriliyordu. Buna *emanet* veya *tebenni* (evlâtlık) denilmektedir. Osmanlı devletinde evlât edinilen çocuklar, kendilerini evlât edinenin mirasından ancak kendilerine vasiyetle miras bırakılırsa faydalanabilirlerdi. Ayrıca evlâtlıkla evlât edinen arasında evlenme için herhangi bir engel de bulunmuyordu.[176]

Sicillerde, kimsesiz çocuklarla ilgili yedi adet kayıt bulunmakla birlikte, bunların her biri ayrı özellik taşımaktadır. 5 Cemaziyelâhir 1144 tarihli belgede aslen Silifke kazasından olup Lefkoşa'da Eski Han'da kalırken ölen Mehmed'in yanında bulunan küçük oğlunun ailesinden birisi olmadığı için, Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden Ahmed Çavuş'un isteğiyle, onun vasiliğine bırakılmıştır. Ayrıca kadı çocuğa günlük birer para nafaka bağlamıştır.[177] Buradaki nafakayı karşılayacak olan, küçük çocuğun ailesinden birisi olmadığı için, Ahmed Çavuştur. Nafakanın sicile kaydedilmesinin nedeni ise, ileride çocuğun bir akrabası çıkarsa ve çocuğu emanet olarak verilen şahıstan almak isterse, çocuğun koruyucusu tarafından harcanan paraların geri alınabilmesi içindir. Kimsesiz çocukları evlât edinenler genellikle kadıya başvurup evlâtlıkları için nafaka bağlanmasını sağlamaktadırlar.[178]

175 *KŞS*, 14/36-1.

176 Aydın, *a.g.e.*, s. 308.

177 *KŞS*, 14/26-3.

178 Kurt, *a.g.e.*, s. 74; Aydın, *a.g.e.*, s. 307 vd.

19 Cemaziyelevvel 1150 tarihli benzer bir olayda ise, Tuzla kazasına bağlı Celye köyünden Süleyman ibn-i Abdullah adlı küçüğün ailesinden kimsesi kalmadığı için, Muhteşem Çelebi'nin vasiliğine emanet edilmiş ve günlük iki para nafaka takdir edilmiştir.[179] Burada, hayatta kimsesi kalmayan küçük bir erkek çocuk güvenilir bir kişiye emanet olarak verilmiş olup belirli bir miktar nafakası da tayin edildiği görülmektedir. Böylece bu çeşit çocukların reşit olana kadar yetiştirilmeleri sağlanmış olmaktadır.

Bugün olduğu gibi, eskiden de kimi insanlar çeşitli sebeplerle yeni doğmuş çocuklarını cami önlerine bırakmaktaydı. Meselâ, Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi'nden Mehmed Ağa ibn-i Mustafa, Aya Sofya Camii kapısında tahminen bir yaşında çocuk bulduğunu belirterek, mahkemeden bu çocuğun kendisine verilip bir miktar da nafaka takdir edilmesini istemiştir. Kadı yaptığı araştırma sonucunda çocuğun bir akrabasına rastlamadığından küçük çocuğu yetiştirmesi için, talebi üzerine Mehmed Ağa'ya emanet ederek, Mehmed Ağa tarafından karşılanmak üzere günlük 2 para nafaka ve elbise parası belirlenmiştir (gurre-i Şevval 1142).[180] Görüldüğü gibi, bakıma muhtaç kimsesiz küçük çocukların bakımlarını ve yetiştirilmelerini, bazı kişiler gönüllü olarak üstlenmektedirler. Evlât edinmek olarak bilinen bu olay, kadının onayı ile kesinleşiyor, hatta kadı, bu örnekte olduğu gibi, çocuğun masrafları ve ihtiyaçları için makul ölçüde nafaka da takdir ediyordu.

Din değiştiren gayrimüslim çocuklar da, ailelerinin yanında bırakılmadığından böyle çocukların Müslüman bir aileye verilmesi gerekmektedir.[181] Gilan kazasından Ekab adlı çocuk Müslüman olunca Mehmed ismini almıştır. Islâmiyeti tercih eden bu çocuğun Müslüman bir velisi olmadığından, mahkeme tarafından günlük 6 çürük akçeye kassam Mehmed Çelebi'ye kiralanmış, bu paranın 5 çürük akçesinin çocuğun nafaka, elbise parası ve sair ihtiyaçlarına harcanması şart konul-

179 *KŞS*, 15/26-1.

180 *KŞS*, 13/174-3.

181 Çetin, *a.g.e.*, s. 92.

muştur (10 Şaban 1156).[182] Bundan anlaşıldığına göre, Müslüman olan bir gayrimüslim çocuğa mahkeme Müslüman bir vasi tayin ederek, bundan böyle bu çocuğun bir Müslüman olarak hayatını devam ettirmesinin şartlarını hazırlamış olmaktadır.

Aileler, çocuklarına bakacak güçleri kalmadığında, çocuklarından birini bir başkasına evlâtlık olarak verebilirlerdi. 21 Şaban 1150 tarihli bir hükümde Mesarya kazasına bağlı Aya Luka köyünden bir baba iki yaşındaki oğlunu terbiye ve tebenni için kasap Hüseyin Beşe ibn-i Ahmed'e günlük 3 akçe nafaka ile teslim etmiştir.[183] Bu yola başvurulduğunda kimi zaman, özellikle nafaka ve ücret konusunda, anlaşmazlıklar çıkıyordu. Lefkoşa kazasının Dağ nahiyesine bağlı Pera köyünden Mariya bint-i Hristofi, Dağ nahiyesine bağlı Milot köyünden Anzolo veled-i Cirkaku'nun aylık bir altun nafaka vermek şartıyla, henüz küçük yaştaki kızını iki sene önce bakması için kendisine bıraktığını, küçük kızı on dört ay beslemesine rağmen Anzolo'dan parasını alamadığını belirterek alacağını talep etmektedir. Sonunda taraflar mahkemede 5 kuruşa anlaşmışlar ve bunun üzerine Mariya alacağından vazgeçmiştir. Ancak bu davada sorun olan çocuğun sonra ne olduğu belirtilmemiştir (14 Cemaziyelevvel 1158).[184] Bu kayıt, küçük çocukların babaları tarafından bir başkasına evlâtlık olarak ya da geçici bir süre, bakılmaları için verilebildiğini göstermektedir. Ayrıca adada yaşayan gayrimüslim halk da çocuklarını bir başkasına bakması için emanet edebiliyorlardı. Bu durumda nafakayı çocuğun babası karşılıyordu.

Kadılar, evlâtlık olarak verdikleri çocuklara başka birisini de vasi tayin ederek, çocukların haklarının daha iyi korunmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Eşmine bint-i Ali adlı kadın, evlâtlığı Ali ibn-i el-Hac Hasan adlı çocuk için vasisi Durmuş ibn-i Osman'a, kendi mülkü olan evini ve bazı eşyalarını toplam 32 kuruşa satmıştır (10

182 *KŞS*, 15/118-3.

183 *KŞS*, 15/103-5.

184 *KŞS*, 16/30-1.

Şaban 1139).[185] Kimsesiz çocukları evlât edinen hayırsever kimselerin, onlara bakabilmek ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmek için, kendi mülklerini dahi satarak büyük bir fedakârlık örneği sergiledikleri görülüyor.

Geçici olarak başka ailelere verilen çocuklar, buluğ çağına geldiklerinde, vasilerin görevleri bittiğinden yalnız başlarına kalıyorlardı.[186] Bazı bölgelerde, evlât edinilen bu çocukları aileler öz çocuklarından ayırmamışlar, reşit olduktan sonra da bu çocuklarla ilgilenmeye devam etmişlerdir.[187]

Nüfus

Kıbrıs'ın, 1726-1750 yılları arasındaki nüfusunu Müslüman Türkler, göçebe olarak adada yaşayan Müslüman Türkmenler[188] ve Kürtler[189] ile ehl-i zimmet Kefere, Yahudi, Ermeni-i Acem (İran Ermenileri),[190] Maronît (Arap asıllı Hıristiyanlar),[191] Fransız[192] ve İngiliz tüccarlar,[193] Orta Asya'dan getirilen beyaz köleler ve câriyeler, Afrika'dan getirilen zenci köleler ve câriyeler, Tuzla kazasında bulunan İngiltereli,[194] Fransalı,[195] Venedikli,[196] Romalı (Nemçeli),[197] Sicilyateynli (Sicilya),[198] Analpalı (Napoli),[199] Nederlandeli (Hollanda),[200] Dubrovnikli

185 KŞS, 13/9-1.
186 Kurt, *a.g.e.*, s. 82.
187 Kurt, *a.g.e.*, s. 79.
188 KŞS, 17/13-1.
189 KŞS, 17/13-4.
190 KŞS, 17/31-2.
191 KŞS, 1e/1/4-6.
192 KŞS, 15/43-5.
193 KŞS, 13/18-1.
194 KŞS, 14/6-1; KŞS, 15/206-1; KŞS, 16/162-1.
195 KŞS, 15/110-2
196 KŞS, 16/63-2.
197 KŞS, 16/160-1; KŞS, 16/160-2.
198 KŞS, 17/4-1.
199 KŞS, 17/6-1.
200 KŞS, 16/202-2.

(Ragusa),[201] İsveçli[202] konsolos ve konsolos vekilleri ile yanlarında kalan tercümanları, hizmetkârları ve yardımcıları oluşturmaktadır.

Kıbrıs'ın nüfusu söz konusu olduğunda, ehl-i zimmet kefere ile Kıbrıs adasının yerlisi olan tüm Ortodoks mezhebindeki gayrimüslim unsurlar anlaşılmalıdır. Burada yaşayan gayrimüslimlerin çoğunluğunu Ortodoks Rumlar oluşturur. Rumların dışındaki diğer gayrimüslim cemaatler genellikle kiliselerinin etrafında toplanmışlardır. Ermenilerin, Frenklerin ve Efrençlerin (Katolik Fransızlar)[203] Lefkoşa'da kiliseleri olduğu sicillerden anlaşılıyor. Frenklerin[204] ve Ermenilerin[205] Karamanî-zâde Mahallesi'nde, Efrençlerin ise Kara Baba Mahallesi'nde[206] kiliseleri bulunmaktadır. Ermeni cemaatinin, Kıbrıs adasında bu kiliselerinden (Meryem Ana) başka, Giriniyye kazasında bir de *Megara* adlı manastırları olduğu Kıbrıs Ermenilerinin lideri konumundaki murahhasalarının tayin beratlarından öğrenilmektedir.[207] Lefkoşa'da bir Efrenç kilisesi olduğu bilinmesine rağmen, Efrenç rahipler veya onların liderleri hakkında, bu dönemin sicillerinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ortodoksların lideri konumundaki başpiskoposlar, Ermeni toplumunun, başpiskopos ayarında kendi liderleri olduğundan, bu cemaate müdahale etmezler. Adadaki Frenklerin dinî liderleri hakkında ise sadece bir mülk satışı kaydı bulunmaktadır. Bu şahsın adı, Karamanî-zâde Mahallesi'ndeki Frenk kilisesi kommenosu peder Minoil veled-i Francesko'dur.[208]

Kıbrıs'ta yaşayan Yahudiler hakkında ilgili sicillere yansıyan birkaç dava dışında yoğun olarak yaşadıkları yerler ve liderleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Jennings, Osmanlı dev-

201 *KŞS*, 16/212-1.
202 *KŞS*, 16/207-1.
203 *KŞS*, 14/22-1.
204 *KŞS*, 1e/1/4-6.
205 *KŞS*, 14/46-1.
206 *KŞS*, 14/22-4.
207 *KŞS*, 17/65-1.
208 *KŞS*, 1e/1/4-6.

letinin hiçbir kısıtlaması olmadığını düşünerek, Osmanlı yönetimi özellikle dinî, vicdanî ve diğer bakımlardan hiçbir baskıda bulunmadığı halde, Yahudilerin, adanın ücra köşelerinde dağınık olarak yaşadıklarını belirtmektedir.[209] Oysa Kıbrıs, Osmanlılar tarafından fethedildiğinde Yahudiler, toplu halde Mağusa kentinde bir mahallede yaşamaktaydılar.[210]

Kıbrıs'ta yaşayan Arap asıllı Hıristiyan Maronîtler hakkında söz konusu sicillerde bir mülk satışı kaydından başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 16 Zilkade 1138 tarihli bu belgeye göre, Lefkoşa Karamanî-zâde Mahallesi'nden Mariya bint-i Beşara adındaki Maronît bir kadın mahallede bulunan evini, aynı mahalledeki Frenk kilisesinin kommenosu peder Minoil veled-i Francesko'ya vekili aracılığıyla satmıştır.[211] Kıbrıs'ı ziyaret eden batılı seyyahlardan Dandini, Kıbrıs'ta bulunan Maronîtlerin Lübnan bölgesinden Kıbrıs'a geldiklerini, Lefkoşa'da bir kiliseleri ve adanın çeşitli bölgelerinde toplam 19 köy veya çiftlikleri bulunduğunu bildirmektedir.[212] Jennings ise, çalıştığı döneme ait belgelerde birkaç Maronît adına rastladığını, bu insanların çeşitli davaları için şer'iye mahkemesini kullandıklarını belirttiği gibi, incelediği belgelerde geçen Maronîtlerin adlarını da vermiştir.[213] Başka bir kaynakta ise, Lübnan bölgesinde oturan Maronîtlerin cizye vergisini *mukaddemin* adlı yerli görevlilerin topladığından söz edilerek bu görevlinin Ermeni ve Süryanilerdeki murahhasanın karşılığı olduğu belirtilmektedir.[214] Ancak araştırılan dönemdeki sicillerde Kıbrıs'ta yaşayan Maronîtler arasında böyle bir görevliye rastlanmamıştır.

Söz konusu dönemde, Kıbrıs'ın nüfusu hakkında sicillerde

209 Jennings, *a.g.e.*, s. 165.

210 M. A. Erdoğru, "Osmanlılar İdaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar", *Tarih ve Toplum*, XX/117, (1993), 135.

211 *KŞS*, 1e/1/4-6.

212 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 182.

213 Jennings, *a.g.e.*, s. 148 vd.

214 Y. Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, LV/213, (1991), 375.

geçen cizye, maişet-i vali ve bedel-i nüzul kayıtlarından elde edilen rakamları karşılaştırmak için iki batılı seyyahın verdiği bilgilerin dışında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bunlar, 1738 yılında Kıbrıs adasını ziyaret eden Pococke ve 1745 ile 1750 yıllarında Kıbrıs'ta İngiltere'nin Halep konsolosu olarak belli bir süre kalan Alexander Drummond'dur.[215]

Kıbrıs Adasının Nüfusunu Etkileyen Faktörler

Tarih boyunca Kıbrıs nüfusunda dalgalanmalar gözlenmektedir. Nüfusta meydana gelen iniş ve çıkışlar, doğal şartlara ve adadaki gerek Osmanlı devletinin temsilcisi olan resmî görevlilerin gerekse de Ortodoks gayrimüslim halkın vekilleri ve temsilcileri olan başpiskoposların ve saray tercümanlarının uygunsuz tutumlarına bağlanabilir.

Doğal sebepler içerisinde sayılabilecek kuraklıklar, depremler, çekirge istilâsından dolayı oluşan kıtlıklar, veba, sıtma gibi salgın hastalıklar yüzünden Kıbrıslılar, adayı terk ederek Anadolu kıyıları ile Suriye taraflarına kaçıyorlardı.[216] 1159, 1160 ve 1161 yıllarında kuraklık ve çekirge istilâları yüzünden Kıbrıs'ta kıtlık yaşandığı sicillere geçmiştir.[217] Sonuçları kaynaklardan tam olarak tespit edilemeyen bir depremin, 1147 yılında Kıbrıs'ta meydana geldiği, Aya Sofya-yı Kebir Camii'nin tamiri için toplanan para kaydı ile Lefkoşa kalesinin depremden dolayı yıkılan veya zarar gören yerlerinin tamiri için harcanan parayla[218] ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak bu depremin büyüklüğü, meydana gelen mal ve can kaybı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Burada kısaca değinilen konular daha önce *Doğal Afetler* başlığı altında ele alınmıştı. Bu gibi olumsuz durumlarda, Osmanlı yöneticileri Kıbrıs adasından aldıkları bazı vergilerin oranlarını düşü-

215 T. Papadopoullos, *Social and Historical Data on Population (1571-1881)*, Nicosia 1965, s. 43 vd.

216 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 201.

217 *KŞS*, 17/55-3; 16/147-1.

218 *KŞS*, 13/116-1; *KŞS*, 13/130-3; *KŞS*, 15/21-2.

rerek ya da bazı vergileri tamamen kaldırarak, insanları yerlerinde tutmaya çalışmışlar ve böylece meydana gelebilecek bir göçün önünü kesmeye çalışmışlardır.[219]

Nüfusun adadan kaçmasına neden olan ikinci faktör ise, bazı Müslim ve gayrimüslim yöneticilerin uygunsuz davranışları ve aç gözlülükleridir. Bunlara engel olmak için İstanbul'dan sert emirler gelmiş, ancak Kıbrıs'taki yöneticiler yine bildiklerini yapmışlardır. Vergi kısmında ayrıntılı bir şekilde inceleneceği gibi, kimi yöneticiler halktan türlü bahaneler ve çeşitli adlar altında vergiler alarak halkın her geçen gün fakirleşmesine ve Kıbrıs adasını terk etmelerine neden olmuşlardır. Osmanlı devletinin Kıbrıs'taki görevlileri ile Ortodoks reayanın liderlerinin, çoğu zaman birlikte hareket ederek halkı soydukları sicil kayıtlarına geçmiştir.[220] Devletin Kıbrıs adasında adaleti sağlaması için görevlendirdiği kadılar bile zaman zaman, bu düzene ayak uydurarak, halktan usulsüz ve haksız vergiler veya harçlar almışlardır.[221] Kimi zaman Kıbrıs'ın kazalarında görevli bazı beyler veya otorite sahibi kişiler, halkı, suçsuz oldukları halde, merkeze veya muhassıla şikâyet ederek, onların cezalandırılmalarına neden olmuşlardır. Böyle bir durumla karşılaşmak istemeyenler ise kurtuluşu adadan kaçmakta buluyorlardı.[222]

Kıbrıs adasının, özellikle kıyı bölgelerinin nüfusunun azalmasına neden olan dış kaynaklı bir sorun ise Akdeniz'de faaliyette bulunan korsanlardır. Bunlar, yılın belli dönemlerinde Kıbrıs kıyılarına saldırmakta ve kıyı bölgelerini yağmalamaktadırlar. Bu nedenden dolayı kıyılarda yaşayan insanlar ya iç kesimlere göç ediyorlar ya da ülke dışına kaçıyorlardı. Osmanlı yönetimi, korsanların saldırılarına engel olunması için çok sayıda emirname göndermiştir.[223]

Sonuç olarak, çeşitli iç ve dış faktörlerin etkilediği Kıbrıs

219 *KŞS*, 15/213-1; *KŞS*, 16/152-1.

220 *KŞS*, 14/81-1; *KŞS*, 15/207-1; *KŞS*, 15/224-2; *KŞS*, 16/8-2.

221 *KŞS*, 16/206-1.

222 *KŞS*, 16/14-2.

223 *KŞS*, 14/86-2.

adasının nüfusu belli bir orana gö e azalıp çoğalmamıştır. Nüfus yapısındaki bu değişkenlik, batılı seyyah veya konsolosların tuttukları raporlarda yer alan nüfus rakamlarında da gözlenmektedir.

Kıbrıs Adasının Nüfusu (1726-1750)

Söz konusu yıllardaki Kıbrıs adasının nüfus durumuna geçmeden önce, adanın 1726 öncesi ve 1750 sonrası nüfusuna dair bilgiler verilmek suretiyle meydana gelen nüfus hareketleri ile dalgalanmaları görmek mümkün olacaktır.

TABLO 9
Kıbrıs Adasındaki Nüfus Hareketleri (1726-1750)[224]

	Cizyeye Tâbi Gayrimüslim Erkek Nüfus	*Kıbrıs'ın Hıristiyan Nüfusu*
1599 Cotovicus	28.000	160.000 (takriben)
1606 Cizye Defteri	30.120	180.000
1643 Cizye Defteri	18.040	100.000
1670 Cizye Mükellefi	15.000	90.000
1699 Coronelli	28.000	160.000

Kıbrıs'ın, Osmanlı devleti tarafından fethini müteakip 17. yüzyılın sonlarına kadarki nüfus hareketleri konusunda Tablo 9'a bakıldığında daha önceki yıllarda görülen dalgalanma açıkça görülmektedir.

1738 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden Richard Pococke, ada nüfusu hakkında tam rakamlar vermemesine rağmen bu yılda Kıbrıs adasında 12.000 vergi veren Hıristiyan olduğunu, bu rakama kadın ve çocukların dahil olmadığını belirttikten sonra Kıbrıs'taki nüfusun 2/3'nü Hıristiyanların, 1/3'ünü ise Müslümanların oluşturduğunu söylemektedir.[225]

1745 ve 1750 yıllarında Kıbrıs'ı iki kez ziyaret eden Alexan-

224 Inalcık, "Kıbrıs Türk İdaresi Altında Nüfus", s. 41.

225 Papadopoullos, *a.g.e.*, s. 44.

der Drummond'a göre, Kıbrıs adasında 150.000 Müslüman Türk ve 50.000 Hıristiyan bulunmaktadır.[126] Her iki rakam arasındaki farklılık batılı gözlemcilerin verdikleri rakamların tutarsızlığını da ortaya koymaktadır.

Sicillerde geçen cizye vergisi ile maişet-i vali ve bedel-i nüzul kayıtlarından ve bu vergilerin kazalara ait örneklerinden, Kıbrıs adasında yaşayan gayrimüslim nüfus çıkartılabilmektedir. Fakat buna karşılık söz konusu yılların sicilleri arasında Müslümanların genel nüfusunun tespit edilebileceği bir belge bulunmamaktadır. Eldeki kayıtlardan sadece dirliksiz erkek Müslümanların sayısına ulaşılabilmektedir. Sicillerden alınan rakamlar ve Tablo 8'de hesaplanan ailelerin (Müslümanların 2,49 ve gayrimüslimlerin 2,45) çocuk sahibi olma oranları kullanılarak, 1138-1163 (1726-1750) yılları arasında Kıbrıs'ta bulunan gayrimüslim ile dirliksiz Müslümanların nüfusu hesaplanabilmektedir. Fakat bu hesaplamayı yaparken çocuk oranlarına anne sayısını eklemek gerekmektedir. Aşağıdaki tablolardaki erkek sayılarını Müslümanlar için 2,49+1=3,49, zimmîler için ise 2,45+1=3,45 rakamları ile çarpmak yeterli olacaktır.

Tablo 10'da bazı kazaların birleştirilmiş olmasına rağmen, belgede on altı kazaya dağıtılan evraktan söz edilmektedir. Osmanlı ülkesinde, gayrimüslim reşit erkeklerden alınan cizye vergisi, Kıbrıs adasında da aynı kurallara göre alınmaktadır. Bu çalışmada, Tablo 10'da verilen rakamlar kullanılarak adı geçen kazalardaki gayrimüslim nüfus, yukarıda belirtilen oranların yardımıyla, yaklaşık olarak belirlenmiştir. Buna göre, en çok cizye veren gayrimüslim nüfusun Mesarya, en azının ise Karpas kazasında yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

1138-1163 yılları arasında gayrimüslim erkeklere dağıtılan cizye evrakları listeleri kullanılarak bu yıllar arasında Kıbrıs adasında yaşayan zimmî nüfus tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada kullanılan kayıtların aslı, cizye vergisi kısmında tablo-

226 A. Drummond, *Travels Through Different Cities Of Germany, Italy, Greece And Several Lands Of Asia, As Far As The Banks Of The Euphrates*, Londra 1754, s. 148.

TABLO 10
Cizye Vergisi Evrakları (1138/1725-26)[227]

Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Cizye Evrakı (adet)*	*Gayrimüslim Nüfusu*
1	Medîne-i Lefkoşa	569	1.963
1.1	Nâhiye-i Dağ (Lefkoşa'ya bağlı)	1.000	3.450
1.2	Nâhiye-i Değirmenlik (Lefkoşa'ya bağlı)	980	3.381
2	Mağusa	650	2.243
3	Tuzla	1.135	3.916
4,5	Leymesun maa-Piskopu	930	3.209
6,7	Baf maa-Kukla	1.100	3.795
8	Giriniyye	600	2.070
9	Hirsofu	480	1.656
10,11	Gilan maa-Evdim	650	2.243
12,13	Omorfa maa-Pendaya	820	2.829
14	Lefke	900	3.105
15	Mesarya	1.340	4.623
16	Karpas	360	1.242
16 kaza ile 2 nâhiyeye toplam dağıtılan evrak		**11.514**	**39.723**
Misafir ve iskelelere gelip gidenlere dağıtılan evrak		1.063	
Genel toplam		12.577	

TABLO 11
Gayrimüslim Nüfus (1138-1163/1726-1750)

Tarih	*Dağıtılan Evrak Sayısı*	*Gayrimüslim Nüfusu*	*Kayıt No (KŞS)*
1138	12.577 (1.063 kişi misafir)	43.391	13/55-2
1140	12.577	43.391	13/43-1
1142	12.577	43.391	13/217-1
1144	12.000	41.400	13/212-1
1145	13.000	44.850	14/5-1
1147	13.000	44.850	14/112-2
1158	12.050	41.573	17/12-1
1159	12.050	41.573	17/31-2
1160	12.050	41.573	17/67-2
1161	12.050	41.573	17/84-3
1163	11.960	41.262	16/167-1

227 *KŞS*, 13/55-2.

lar halinde verilmiş olduğundan, burada, tekrarından kaçınılmıştır. Daha önce Tablo 8'de elde edilen oranlar kullanılarak Kıbrıs adasındaki gayrimüslim nüfus hesaplanmıştır.

Tablo 11'de de görüldüğü gibi, 1138-1163 yılları arasında, Kıbrıs'taki gayrimüslim nüfusunda büyük bir değişiklik olmamıştır. Yalnız bu tabloya cizye vergisinden muaf olanların dahil olmadıkları unutulmamalıdır. Araştırmaya konu olan yıllarda, gayrimüslimlerin ortalama nüfusunun Tablo 11'deki rakamlara göre, 468.827/11=42.621 kişi olduğu görülmektedir. Pococke'nin, 1738 yılında verdiği 12.000 Hıristiyan erkek nüfusunun, bahsi geçen tabloda verilen rakamlarla arasında çok büyük fark görülmemektedir. Adadaki gayrimüslim nüfusun 1145 ile 1147 yıllarında arttığı anlaşılmaktadır.

1157 yılına ait bir belgede ise, Kıbrıs adasında Ortodoks başpiskoposuna bağlı 8.000 zi-kudret (çalışabilir, iş sahibi) reaya bulunduğu belirtilmiştir.[228] Bunların, Kıbrıs'taki vergi veren erkek zimmîler olduğu kabul edilirse, daha önce de kullanılan oranlarla çarpıldıktan sonra, 27.600 kişilik zimmî nüfusu elde edilebilir. Ancak bu çıkan rakam ile 1158 yılında cizye vergisi verenlerin sayısından elde edilen rakamlar arasında erkek nüfus olarak 4.050 kişilik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu farkın içerisinde adada bulunan Ermeniler, Yahudiler, Maronîtler, Kıptiler ile adayı ziyaret edenlerin olduğu düşünülebilir. Örneğin, 1138 yılında Kıbrıs'ı çeşitli sebeplerle ziyaret eden gayrimüslim sayısı 1.063 kişidir.[229]

Bu tabloların yanı sıra, buradaki rakamlardan biraz farklı olan bazı yıllara ait maişet-i vali ve bedel-i nüzul vergilerinin gayrimüslim hane sayısını gösteren listelerinin yanında, adadaki dirliksiz Müslümanlara ait hane sayısı da ortaya çıkmaktadır. Cizye vergisindeki rakamlarla bedel-i nüzul ve maişet-i vali rakamları arasındaki farklar, cizyenin birey, diğerlerinin ise hane hesabına göre yapılmasından kaynaklanmaktadır. 1139, 1143, 1144, 1160 ve 1161 senelerine ait bedel-i nüzul

228 *KŞS*, 16/8-2.

229 *KŞS*, 13/55-2.

haneleri sayısı 12.000 olarak verilmektedir. Ancak bunların ne kadarının gayrimüslim olduğu belirtilmemektedir.[230]

TABLO 12
Zimmîlerden ve Dirliksiz Müslümanlardan *Maişet-i Vali* Vergisini Verenlerin Kazalara Göre Dağılmış Hane Listeleri (1138/1725-26)[231]

		1138 yılına ait maişet-i vali evrakı (adet)			
Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Cizye*	*Hzs*	*Gureba*	*Hms*
1	Medîne- i Lefkoşa	600	2.070	–	–
1.1	Nâhiye-i Dağ (Lefkoşa'ya bağlı)	980	3.381	180	628
1.2	Nâhiye-i Değirmenlik (Lefkoşa'ya bağlı)	1.000	3.450	100	349
2	Mağusa	700	2.415	20	69
3	Tuzla	1.400	4.830	700	2.443
4,5	Leymesun maa-Piskopu	937	3.233	190	663
6,7	Baf maa-Kukla	1.000	3.450	200	698
8	Giriniyye	600	2.070	120	419
9	Hirsofu	500	1.725	260	907
10,11	Gilan maa-Evdim	660	2.277	160	559
12,13	Omorfa maa-Pendaya	735	2.536	85	297
14	Lefke	900	3.105	160	559
15	Mesarya	1.310	4.520	310	1.082
16	Karpas	370	1.277	100	349
Genel Toplam		11.692	40.338	2.585	9.022

Tablo 12'de 1138 yılına ait maişet-i vali vergisine göre Kıbrıs adasında 11.692 gayrimüslim hanesi bulunmaktadır. Tablodaki yerleşim yerlerinde, yukarıda kullanılan orana göre (Tablo 8) 40.338 zimmî oturmaktadır. Buna karşılık maişet-i vali vergisini veren dirliksiz Müslümanlara ait hane sayısı 2.585'tir. Müslüman ailelerden elde edilen orana göre yapılan hesaplamayla bu yılda Kıbrıs'ta 9.022 dirliksiz Müslüman yaşamaktadır. Hesaplamalar yapılırken tam çıkmayan rakamlar yaklaşık olarak verilmiştir. 1138 yılına ait bu rakamlar ile Tablo 10'daki cizye vergisiyle ilgili veriler arasında, az da olsa, farklılık söz konusudur. Bu yılda en fazla dirliksiz Müslüman'ın Tuzla, sonra da

230 *KŞS*, 13/47-3; *KŞS*, 13/209-1; *KŞS*, 13/209-2; *KŞS*, 14/2-3; *KŞS*, 17/84-1.

231 *KŞS*, 13/55-2. Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: **Hzs**: hesaplanmış zimmî sayısı, **Hms**: hesaplanmış Müslüman sayısı.

Mesarya kazasında yaşadığı öğrenilmektedir. İlginç olanı ise, çoğunlukta Müslümanların yaşadığı bilinen Lefkoşa merkezde, dirliksiz Müslüman olmamasıdır. Aynı açıdan gayrimüslimlerin nüfusuna bakıldığında, onların da en fazla Tuzla kazasında sonra da Mesarya kazasında bulundukları görülmektedir.

TABLO 13
***Bedel-i Nüzul* ve *Maişet-i Vali* Evrakları (1142/1729-30)**[232]

1142 yılında kazalara dağıtılan bedel-i nüzul ve maişet-i vali		*bedel-i nüzul ve maişet-i vali evrakı (adet)*			
Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Cizye*	*Hzs*	*Gureba*	*Hms*
1	Medîne- i Lefkoşa	704	2.429	–	–
2	Dağ	980	3.381	79	276
3	Değirmenlik	990	3.416	103	359
4	Mağusa	724	2.498	20	70
5	Tuzla	1.420	4.899	215	750
6	Leymesun	980	3.381	187	653
7	Baf	820	2.829	105	366
8	Giriniyye	592	2.042	105	366
9	Hirsofu	492	1.697	260	907
10	Gilan	630	2.174	150	524
11	Omorfa	725	2.501	84	293
12	Lefke	920	3.174	160	558
13	Mesarya	1.347	4.647	289	1.009
14	Karpas	351	1.211	81	283
15	Kukla	276	952	71	248
Genel Toplam		11.951	41.231	1.909	6.662

Tablo 13'te 1142 yılına ait bedel-i nüzûl vergileri ile maişet-i vâli vergileri miktarları ve alındıkları kazalar aynı olduğu için ikisi bir tabloda gösterilmiştir. Bu tabloda kazalara göre en fazla zimmî yine Tuzla'da, ondan sonra da Mesarya'da yaşarken, dirliksiz Müslümanların genel nüfus sayısı değiştiği gibi, en fazla yaşadıkları kazalarda da değişiklik olmuştur. 1142 senesinde en fazla Mesarya'da, sonra Hirsofu ve üçüncü olarak da Tuzla kazasında yaşamaktadırlar. 1138 yılında en yoğun oldukları kaza

232 *KŞS*, 13/209-1; *KŞS*, 13/209-2; *KŞS*, 13/209-3; *KŞS*, 13/209-4. Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: **Hzs**: hesaplanmış zimmî sayısı, **Hms**: hesaplanmış Müslüman sayısı.

Tuzla iken, dört yıl sonra Tuzla ancak üçüncü en fazla yoğun oldukları kaza olabilmiştir. Ayrıca 1138 yılına ait rakamlarla 1142 yılına ait rakamlar arasında zimmîlerin sayısında 894 kişilik bir artış olurken, aynı yıllar arasında dirliksiz Müslümanların rakamları arasında ise 2.360 kişilik bir azalma söz konusudur.

1138 yılındaki vergi listelerinde Kıbrıs'ın 16 kazaya bölündüğü görülmektedir. Ancak bu yıldan itibaren bazı kazaların birleştirilmeye başlanmasıyla birlikte 1142 yılına ait kazaların dağılışını gösteren tabloda artık bunların bir kısmının ismine rastlanmamaktadır. Bunların yerine, Lefkoşa'nın gelir ve nüfus bakımından bir kaza ayarında olan Dağ ve Değirmenlik nahiyelerinin, kazalar içinde gösterilmeye başlanmasıyla kaza sayısı 15'e inmiştir. 1157 yılına ait Kıbrıs adası zimmîlerinin Ortodoks başpiskoposu Filotyos'u, vergi indirimi için İstanbul'a kendileri tarafından vekil olarak gönderdiklerini belirttikleri belgede, Kıbrıs adasında her kazadan iki zimmî bu işi doğrulamıştır. Bu belgede Omorfa ve Pendaya kazaları ayrı kabul edilirse, Lefkoşa kazası hariç on beş kaza bulunmaktadır. Buna göre, 1138 yılında Kıbrıs eyaletinde 16 kaza bulunduğu söylenebilir. Başpiskoposu doğrulayan kişilerin çoğunluğu o kazadaki rahiplerdir. Bunlar, Tuzla, Mağusa, Karpas, Mesarya, Giriniyye, Omorfa maa-Pendaya, Lefke, Hırsofu, Baf, Kukla, Gilan, Evdim, Piskopi, Leymesun kazalarında görülmektedir. Ayrıca bu kayıt, Kıbrıs adasının her kazasında gayrimüslim reayanın yaşadığını göstermektedir.[233]

Kıbrıs muhassıllarından Ebubekir Paşa, Kıbrıs'a gelirken ve geldikten sonra adada yaptığı harcamaları, 1160 yılında 16 kazada bulunan 9.000 hane reaya ve 1.200 hane gurebandan (dirliksiz Müslüman) toplamıştır.[234] Bu belgeden, 1160 yılında Kıbrıs adasında 9.000 hane reaya (gayrimüslim) ve 1.200 hane dirliksiz Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Buradan çıkan 1.200 dirliksiz Müslüman hanesi, Tablo 8'de elde edilen orana göre 1.200x3,49=4.188'dir.

Belgelerden, Lefkoşa kazasının Şeher isminde bir nahiyesinin

233 *KŞS*, 16/8-2; *KŞS*, 16/8-3.

234 *KŞS*, 17/74-1.

daha olduğu anlaşılmasına rağmen, hiçbir yazılı eserde[235] böyle bir nahiyenin varlığına rastlanmamaktadır. Ayrıca Kıbrıs adasının kazalara dağıtılan vergilerini gösteren listelerde de Lefkoşa'nın iki nahiyesinin (Dağ ve Değirmenlik) ismi bulunurken, Şeher isminden bahsedilmemektedir. İsmine sadece sicillerdeki bazı davalarda rastlanan söz konusu nahiyenin, Dağ nahiyesinin alt tarafındaki bölge için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Belgelerde bu nahiyeye bağlı olduğu belirtilen köylerden bazıları ise, Analyonda,[236] Aşirra,[237] İncirli,[238] Termidya,[239] Yellura,[240] İstavenha'dır.[241] Şüphesiz bu örnekler daha da artırılabilir. Bazı haritalarda, burada sayılan köylerin, Dağ nahiyesi sınırları içerisinde gösterilmesine bir anlam verilememiştir.

Sonuç olarak, yukarıdaki tablolar incelendiğinde, 1138-1163 yılları arasında Kıbrıs adasında yaşayan gayrimüslimlerin nüfusunun 41.000 ila 44.000 arasında değiştiği görülmektedir. Araştırılan yıllardaki kaynaklarda sadece üç yıla ait dirliksiz Müslümanların sayısı hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, adadaki dirliksiz Müslümanların sayıları 9.022 ila 4.188 arasında değişmektedir. Tablolardaki Müslümanların ve zimmîlerin dağılışına bakarak hangi yerleşim yerinde kimin yaşadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak Kıbrıs adasında bulunan kazalarda her iki toplum da karışık yaşadıklarından[242] eldeki kaynaklardan bunu tam olarak tespit etmek mümkün olamamıştır.

Kıbrıs'ta, kapsamlı ve detaylı bir nüfus sayımı, Osmanlı ülkesinde gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı çerçevesinde, ancak 1831 yılında yapılmıştır.[243] Bu tarihte yapılan nüfus sayımı so-

235 Hill, *Cyprus IV*, 7; Luke, *a.g.e.*, s. 73; Çevikel, *a.g.e.*, s. 66 vd.

236 KŞS, 13/168-3.

237 KŞS, 13/167-3.

238 KŞS, 13/168-2.

239 KŞS, 13/162-1.

240 KŞS, 16/37-3.

241 KŞS, 16/131-2.

242 K. Çiçek, "Lefkoşa: İki Dilli, İki Dinli, İki Toplumlu Bir Osmanlı Şehrinin Portresi", *İkinci Uluslarası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Gazimağusa 1999, II, 98 vd.

243 İnalcık, "Kıbrıs Türk İdaresi Altında Nüfus", s. 42 vd.

nuçlarına göre Girne şehir merkezinin %52,7'si, Limasol'un %46,7'si, Piskopu'nun %69,5'i, Gilan'ın %20,6'sı ve Evdim'in %56'sında Müslüman Türkler oturmaktadır. Yine bu sayıma göre Omorfa'da tamamen gayrimüslimlerin yerleşik oldukları görülmektedir. Bu şehirlerin merkez nüfuslarına kırsal kesimlerdekiler de eklenecek olursa, verilen bu oranlar, doğal olarak değişecektir. Girne'nin %26,3'ü, Mesarya'nın %47,6'sı, Limasol'un %21,6'sı, Piskopu'nun %42'si, Gilan'ın %22,8'i, Evdim'in ise %42,4'ü Müslüman Türklerden oluşmaktadır. 1831 yılına ait sayım sonuçlarına göre, Kıbrıs'ın toplam nüfusu hakkında, Lefkoşa ve Mağusa kazaları bu sayımda yer almadığından, kesin bir rakam telâffuz etmek ya da herhangi bir tahminde bulunmak mümkün görünmüyor.[244]

Başka bir araştırmada ise kesin rakamlardan bahsedilmektedir. Buna göre, 1831'de Kıbrıs'ta 15.585 Müslüman ile 29.780 gayrimüslim yaşamaktadır. Bu tarihte, Lefkoşa kazası hariç adanın her tarafında gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.[245] Yalnız verilen bu nüfus yüzdelerinde görülen Müslüman Türk nüfusunun dışında kalan gayrimüslimlerin tamamı Rumlardan oluşmaktadır. Ancak adada Rumlardan başka gayrimüslimler de bulunmakta ve bunlar içerisinde Yahudi, Ermeni, Maronît gibi diğer unsurların da yer aldığı bilinmektedir.

Kıbrıs'ın diğer kesimlerinde ve mahallelerinde olduğu gibi, Lefkoşa mahallelerinde de Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları söylenebilir. Bilindiği gibi, Osmanlı şehirlerinde mahalle, sadece fizikî bir yerleşim yeri olmanın dışında, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyo-kültürel, ekonomik, dinî ve hatta siyasî dayanışma içerisinde olan kişilerin birlikte yaşadıkları yerleşim yeridir. Başka bir ifadeyle, aynı mescidde, kilisede ve sinagogda ibadet eden insanların, aileleriyle birlikte oturdukları şehrin bir bölgesi-

244 M. A. Erdoğru, "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII (1997), s. 82; burada verilen yüzdeliklerin farklı bir yorumu için bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, bir komisyon tarafından hazırlanmış, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın No 43, Ankara 2000, s. 93.

245 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 93.

TABLO 14
Sicillere Göre Lefkoşa Kazasındaki Mahalleler (1726-1750)

Sıra	*Mahalle İsmi*	*Kayıt No (KŞS)*
1	Abdi Çavuş	13/10-4
2	Afodiya	13/61-1
3	Akşona	14/46-2
4	Alyodise (Alyiyonda)	13/4-6 (15/40-1)
5	Arab Ahmed Paşa	12/126-2
6	Aya Andoni	15/26-3
7	Aya Keşano (Keşano)	15/100-2 (16/2-2)
8	Aya Luka (Ayluka)	15/9-2 (13/206-3)
9	Aya Sava	13/205-3
10	Aya Sofya	13/3-4
11	Aya Yanni	14/33-4
12	Baş	16/122-3
13	Boyahane	13/23-4
14	Cami'-i Cedid (Yeni Cami)	16/110-1 (15/50-2)
15	Çakmaklı	15/85-2
16	Çatalhurma (Çatal Furun)	16/109-3 (12/123-3)
17	Debbağhane	13/198-1
18	Ermeniyan (Ermeni)	(16/3-2)
19	Fenarmeno	12/144-3
20	Gammadiye	13/193-2
21	Haydar Paşa	15/162-1
22	İbrahim Paşa (Saraylar Önü İbrahim Paşa)	14/80-7 (15/48-2)
23	Kafesli Kenise (Kafesli)	14/66-6 (14/16-1)
24	Kara Baba	13/187-3
25	Karamanî-zâde	14/14-3
26	Kızılkule	13/4-3
27	Korkud Efendi	16/121-1
28	Mahmud Paşa	14/14-4
29	Manastır	14/106-2
30	Nerdibanlı Çeşme (Nerdimanlı)	13/4-4 (16/26-2)
31	Nevbethane	15/230-1
32	Ömeriye	14/14-6
33	Sarayardı	14/30-4
34	Sarayönü	13/5-5
35	Tahtelkale	16/226-1
36	Terbiyodi	14/100-2
37	Tophane	14/96-4
38	Yahya Beğ (Yahya Beğ mescidi)	13/8-3 (15/142-1)

dir.[246] Kıbrıs adasındaki tüm kazalara ait mahalleler sicillerden tespit edilmese de, haklarında bilgi sahibi olunan mahalleler bu özellikleri taşımaktadırlar. Lefkoşa'da yaşayan Müslümanlar

246 Ö. Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII (1997), s. 98; Ortaylı, *a.g.e.*, s. 21.

nasıl bir cami veya mescidin yanında yerleşmiş iseler, gayrimüslimler de kiliselerinin etraflarında toplanmışlardır.

Tablo 14'te de görüldüğü üzere, çalışılan dönemin sicillerinde Lefkoşa kaza merkezinde 38 mahallenin olduğu tespit edilmiştir. Çiçek, 1698-1726 yıllarında Lefkoşa'da 31 mahalle,[247] Çevikel ise 1750-1800 yıllarında yine Lefkoşa'da 25 mahalle olduğunu belirtmektedir.[248] 1831 nüfus sayımına göre Lefkoşa kazasında 26 mahalle bulunmaktadır. Ada halkının, din ve inanç kimliklerine göre ayrı mahallelerde yaşadıkları yolunda bir görüş olmakla birlikte,[249] en azından Lefkoşa mahallelerinde Kıbrıslıların karışık yaşadıkları bilinmektedir. Bunun yanında 8 mahallede Ortodoks zimmîler çoğunluktadır.

Osmanlı ülkesinin diğer yerlerinde yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin aynı mahallede bir arada oturdukları yerler olduğu gibi ayrı oturdukları yerler de söz konusudur.[250] Aya Sofya, İbrahim Paşa, Cami-i Cedid, Arap Ahmed Paşa gibi mahalle adları, Müslüman halkın buralarda çoğunluğu oluşturduğu izlenimini vermektedir. Müslüman mahalle adları içerisinde genellikle cami ve mescid adı geçmektedir. Meselâ, Yahya Beğ Mescidi Mahallesi, Cami-i Cedid Mahallesi gibi. Bunun esas nedeni Türk-İslâm şehirlerinde, şehir kimliğini belirleyen dinî yapıların başında cami veya mescidlerin gelmesidir.[251] Sicillerden, zengin Müslümanların Aya Sofya Mahallesi ile İbrahim Paşa Mahallesi'nde oturdukları da anlaşılmaktadır. Örneğin, sicillerdeki bir boşanma kaydında İbrahim Paşa Mahallesi'nden; saraylar önü İbrahim Paşa Mahallesi şeklinde bahsedilmektedir.[252] Ayrıca Lefkoşa'da bulunan mahkeme-i şerif de İbrahim Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır.[253] Buna karşılık

247 Çiçek, *a.g.t.*, s. 228.

248 Çevikel, *a.g.e.*, s. 341 vd.

249 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 95.

250 Kanal, "a.g.m.", s. 34; Özdemir, "a.g.m.", s. 1011.

251 Ö. Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1984, IV, 73.

252 *KŞS*, 15/48-2.

253 *KŞS*, 13/125-3.

Ortodoks Rum halkının temsilcileri olan başpiskopos ile saray tercümanı, Baş Mahallesi'nde oturmaktadırlar.[254]

TABLO 15
Lefkoşa'dakl Ortodoks Rum Mahalle Kethüdaları (1726-1750)[255]

Sıra	*Mahalle İsmi*	*Kethuda İsmi*
1	Baş	Yakomi veled-i Markindoni
2	Kafesli	Yanni veled-i Kostantin
3	Çatal Hurma	Andoni veled-i Gavril
4	Aya Keşano	Hristofi veled-i Lefteri
5	Aya Luka	Yakomi veled-i Komi
6	Aya Sava	Markindoni veled-i Anzolo
7	Çakmaklı	Francesko veled-i Hristodilo
8	Manastır	Komi veled-i Yakomo

Bu tabloda adı geçen mahallelerde yaşayan halkın çoğunluğunu, Ortodoks zimmîlerin oluşturduğu kethüdalarının, mahallede yaşayanlar adına Ortodoks başpiskoposa kefil olmalarından anlaşılmaktadır. Ancak bu, mahalleler tamamıyla gayrimüslimlerden oluşuyor, buralarda hiç Müslüman yaşamıyor anlamına gelmez. Örneğin, sicillerde Baş Mahallesi'nde Müslüman ahalinin de yaşadığına dair hükümler bulunmaktadır.[256]

Bu dönemde, Lefkoşa'da Ermeni cemaatin çoğunlukta bulundukları mahalleler ise Ermeniyan (Ermeni) ile Karamanî-zâde Mahalleleridir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Karamanî-zâde Mahallesi'nde bir de Ermeni kilisesi bulunmaktadır.[257] Bu kilise, büyük ihtimalle Ermeni murahhasalarının tayin beratlarında bahsedilen Lefkoşa'daki Meryem Ana Kilisesi'dir. Çünkü sicillerde, Lefkoşa'da Ermenilere ait Meryem Ana Kilisesi ile Giriniyye kazasında Megara Manastırı olduğuna işaret edilmektedir.[258]

Karamanî-zâde Mahallesi'nde Frenklerin de yaşadıklarını ve bu mahallede bir de kiliselerinin olduğu yine aynı kaynaklar-

254 *KŞS*, 16/194-2.
255 *KŞS*, 16/4-2.
256 *KŞS*, 16/129-1.
257 *KŞS*, 14/46-1.
258 *KŞS*, 17/67-2.

dan anlaşılmaktadır.[259] Ayrıca Lefkoşa'da Kara Baba Mahallesi'nde Efrenclere ait bir kilisenin varlığı,[260] onların bu mahallede yoğun olarak yaşadıkları anlamına gelebilir.

Sağlık

Kıbrıs adasında, sağlıklı bir yaşam için bazı tıbbî çalışmaların yapıldığına tanıklık eden bilgiler sicillerde yer almaktadır. Hasta olan insanların sağlıklarına tekrar kavuşmak için her türlü yola başvurduklarını, hatta imkânları olanların doktora giderek ameliyat bile oldukları görülmektedir. Ancak ameliyatlar yapılmadan önce, bu işi yapacak olan doktorlara, hastalar tarafından, ameliyat sırasında hayatlarını kaybetseler bile, hiçbir şey talep etmeyeceklerine dair her türlü güvence veriliyordu. Çalışılan dönem sicillerinde, ilgili yıllarda Kıbrıs'ta sadece üç çeşit ameliyat yapılmıştır. Bunlar *fıtık*, *mesane* (sidik torbası) ve *ilgâ-yı cenin* (çocuk aldırma) ameliyatlarıdır. Fıtık ameliyatından önce, fıtık rahatsızlığı çeken aslen Fransız olan Anyolili, Kıbrıs adasında Tuzla iskelesinde şiltecilik yapan Lakuri veled-i Parma adlı müstemen, mahkemede, fıtığını ameliyat etmesi için cerrah Hristodili veled-i Yannici'yle 15 zincirli altun karşılığında anlaştığını ve ameliyat sırasında ölürse akrabalarının hekimden kan parası (*dem-i diyet*) talep etmeyecekleri beyanında bulunmuştur (13 Muharrem 1143/1730).[261] 1709 yılında Kıbrıs'ta bir fıtık ameliyatı 12 kuruşa yapılırken,[262] aynı ameliyat Girit adasında 1686 yılında 7 kuruşa yapılıyordu.[263]

Adada yapıldığı belgelenen 20 Şaban 1144 (1732) tarihli başka bir ameliyat kaydında ise, Han-ı Komari'de kalan Mustafa

259 KŞS, 16/76-2.

260 KŞS, 14/22-1.

261 KŞS, 13/188-3.

262 KŞS, 7/93-4. Söz konusu bu belgenin tamamının çevirisi için bkz. Durmuş, *a.g.t.*, s. 212.

263 A. N. Adıyeke, "17. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 95.

Beşe ibn-i Mehmed, mesanından rahatsız olduğundan dolayı kendisini ameliyat etmesi için hekim usta Şahin veled-i Yorgi ile anlaşmıştır. Bir önceki kayıtta olduğu gibi, Mustafa Beşe de kendisini ameliyat edecek olan doktora mahkemede her türlü teminatı vermiştir.[264] Ayrıca burada ameliyat olmak isteyen kişiler Kıbrıslı olmayıp Kıbrıs adasına ticaret için gelenlerdendir. Bunlar, Kıbrıs'ta bulundukları sırada ameliyatı gerektirecek ani bir rahatsızlığa yakalananlar veya adada tanınmış hekimlerin bulunmasını fırsat bilerek, ameliyat olup memleketlerine dönmeyi arzu edenler olabilir. Yapılan ameliyatların birinin fiyatı öğrenilebilmişse de diğerinin fiyatı tespit edilememiştir. Ayrıca bu ameliyatların başarılı olup olmadıkları da sicillerden öğrenilememektedir. Ancak ameliyat olacak olan kişiler ölmüş olsalardı, ölümleri herhangi bir şekilde kayıtlara geçerdi.

Araştırılan devrede, kan parası davası içinde bir de çocuk aldırma kaydına rastlanmaktadır. Mağusa'dan ölen Kadelo bint-i Marakrova'nın mirasçıları, Kadelo'nun, Kıbrıs saray tercümanlarından Kostantin'in yanında altı sene hizmet ettiğini ve bu sırada hamile kaldığı için tercümanın ona kürtaj yaparak ölümüne sebep olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Kostantin'in davanın açıldığı vakitte ölmüş olmasından dolayı, kan parasını Kostantin'in vârislerinden istemektedirler. Fakat mahkemenin yaptığı araştırmada olayın üzerinden on altı sene geçtiğinden, davanın kapanmasına karar verilmiştir (23 Ramazan 1144).[265] Bu davanın kapanmasının nedeni, üzerinden on beş sene geçen davaların zaman aşımına uğramalarıdır. Burada söz konusu olan iddia zaman aşımından dolayı ispatlanamamış olsa bile, araştırmaya konu olan yıllarda çocuk aldırmanın en azından Kıbrıs'taki gayrimüslimler tarafından kullanıldığını göstermektedir. Olayın ölümle sonuçlanması risk boyutunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca öne sürülen iddia eğer doğru ise, bu işi doktorların dışında herhangi birisi de yapabilmektedir.

Sonuç olarak, yukarıda açıklanan üç cerrahî müdahale, bu

264 *KŞS*, 14/39-3.

265 *KŞS*, 14/42-4.

yıllarda Kıbrıs'ta insan sağlığına verilen değerin yanında, tıbbın ne durumda olduğu ve hasta doktor ilişkileri hakkında fikir vermektedir.

Toplumsal İlişkiler

Osmanlı toplumunun genelinde olduğu gibi, ülkenin bir parçası olan Kıbrıs toplumu da farklı dil, din, milliyet ve kültüre mensup insanlardan oluşuyordu. Toplum kesimlerinde bu farklılıklardan ileri gelen herhangi bir çatışma hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bunda, Osmanlı yönetiminin adalet, eşitlik, din ve vicdan hürriyeti, engin hoşgörü gibi temel kavramları titizlikle uygulaması oldukça etkili olmuştur. Çeşitli topluluklar arasındaki sosyal ilişkilerin, genel anlamda iyi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte her toplumda olduğu gibi, Kıbrıs'ta da mahkemelere intikal eden çeşitli olaylar olmuştur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ada halkını oluşturan Müslim ve gayrimüslim gibi değişik dinî ve kültürel toplulukları, kendi içlerindeki ilişkilerle topluluklar arası ilişkiler bakımından ele almak uygun olacaktır.

Müslümanlar Arası İlişkiler

Müslümanlar (Türkler) arasında günlük hayatta dönemin şartlarına ve durumuna göre yapılabilecek her türlü ilişki meydana gelmiştir denilebilir. Müslüman toplumu, sadece erkekler olarak değil kadınla birlikte düşünülmüştür. Çünkü Müslüman kadın hemen hemen hiçbir dalda erkeğinden geri kalmamıştır.[266]

Müslümanlar arası ilişkilerde en fazla yer tutan ilişki mal veya mülk satışlarında görülmektedir. Erkeklerin kadınlara

266 Tarih boyunca Kıbrıs'taki kadın hakları için bkz. N. Yıldız, "Kıbrıs'ta Tarih Öncesinden Günümüze Kadın", *Kadın (Woman) 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi*, I/1, (2000), 79-116; A. An, "Kıbrıs'ta Kadın ve Hukuk", *Tarih ve Toplum*, Sayı 195 (2000), s. 74-78. Ayrıca, Osmanlı döneminin ilk yılları için bkz. Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 155-200.

mülk satışı yaptıkları gibi kadınlar da erkeklere mülk satabiliyorlardı. Satışı yapılan mülkler arasında dükkânlar, evler, su hakları, bahçeler, ağaçlar vb. sayılabilir. Bu satış işlemleri, Kıbrıslı kadınların ticarî hayatta aktif olduklarını göstermektedir. Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Eşmine bint-i Ali bir göz odasıyla birlikte ağaçlarını 20 kuruşa, evin içindeki bazı eşyalarını ise 12 kuruşa Durmuş ibn-i Osman'a satmıştır.[267] Aya Sofya Mahallesi'nden Âişe ve Saliha bint-i el-Hac Süleyman ibn-i Abdullah adlı kız kardeşler evlerini ve evlerine gelen içme suyu haklarını 250 kuruşa mühürdar İsmail Çelebi ibn-i Mustafa'ya ayrı ayrı satmışlardır.[268]

Kadınlar erkeklere satış yaptıkları gibi, kendi hemcinslerine de satış yapabiliyorlardı. Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi'nden Ümmü Gülsüm bint-i Hanefi bin Şeyh Mehmed, vekili aracılığıyla Ömeriye Mahallesi'ndeki bir taraftan el-Hac Süleyman'ın berber dükkânına, iki taraftan Hristina adlı nasrâniye mülkü ile çevrili bir göz berber dükkânını 45 kuruşa Fatma bint-i el-Hac Mustafa Ağa'ya satmıştır.[269] Şüphesiz bu örnekler daha da artırılabilir. Doğal olarak, Müslüman erkeklerin kendi aralarındaki mülk satışları hem çeşit hem de miktar olarak kadınlara göre daha fazladır.

Adadaki insanlar sadece kendi çevrelerindeki insanlarla ilişki kurmamaktadırlar. Lefke kazasına bağlı Soliya köyünden Hüseyin Beşe ibn-i Sinan ile Lefkoşa Debbağhane Mahallesi'nden el-Hac Mustafa bin Yusuf arasında yapılan alışveriş kaydında olduğu gibi,[270] farklı bölgelerde oturan insanlar arasında da çeşitli şekillerde ilişki söz konusu olmaktadır.

Erkeklerle kadınlar Kıbrıs'ta çeşitli mallarını, hatta paralarını kullanarak, Kıbrıs adasının birçok yerinde vakıflar kurmuşlar ve kurdukları bu vakıflara kendi soylarından birisini veya bir caminin imamını mütevelli olarak atamışlardır. Vakıf kuranların yaptıkları hayır işlerinden tek beklentileri, kendileri

267 *KŞS*, 13/9-1.

268 *KŞS*, 13/123-3; *KŞS*, 13/125-3.

269 *KŞS*, 13/89-1.

270 *KŞS*, 12/117-1.

ve Hz. Peygamber'in ruhları için dua edilmesidir. Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Hacce Fatma bint-i Şaban, kendi oturduğu evini kendisinin ölümünden sonra kullanılmak üzere ve çeşitli yerlerdeki toplam 15 kök zeytin ağacıyla birlikte Arab Ahmed Paşa Camii'ne vakfetmiştir. Ayrıca zeytin ağaçlarından elde edilecek olan zeytinyağının (*revgan-ı zeyt*) caminin fenerleri için, evinin ise camide Kur'an okuyanlar için kullanılmasını şart koymuştur.[271]

Araştırmaya konu olan yıllarda Kıbrıslı Müslümanların aralarında çeşitli ortaklıklar kurarak iş yaptıklarına tanık olunmaktadır. Ancak kurulan bu ortaklıklar her nedense kurulma aşamasında değil, ortaklar arasında bir sorun olduğunda veya ortaklıklar bozulduğunda mahkeme kayıtlarına yansımaktadır. Lefkoşa'daki boyacı taifesinden es-Seyyid Mehmed Çelebi bin Hasan, es-Seyyid Mustafa Çelebi bin Hasan, Receb ibn-i Yusuf, Mehmed ibn-i Ramazan, Ahmed ve Yanni veled-i Minol adlı boyacılar on iki sene önce el-Hac Mehmed ibn-i Mehmed'le boyacılık yapmak üzere şirket kurduklarını belirtmişlerdir. Şirket kurulduktan dört sene sonra el-Hac Mehmed payını alarak şirketten ayrılmış ve Mısır'a gitmiştir. Sekiz yıl sonra adaya geri döndüğünde ise, sekiz senelik alacağını eski ortaklarından isteyince olay mahkemeye intikal etmiştir. Bunun üzerine, Lefkoşa naibi Kıbrıs müftüsünden aldığı fetva ile el-Hac Mehmed'in bu talebini reddetmiştir (1141).[272] Yalnız burada söz konusu şirkete son verilmemiş, sadece şirket kurulduktan sonra ortaklardan birisi ortaklıktan ayrılmıştır.

Başka bir ortaklık ise, Lefkoşa'daki Debbağlar arasında kurulmuş ve bu kişiler arasında deri satışından doğan alacak verecek tartışması yüzünden 1144 yılında bu sefer ortaklık bozulmuştur.[273] Müslümanlar arasında bir diğer ortaklık örneği ise, ziraat alanında görülmektedir. Omorfa kazasına bağlı Perestorana köyünden Ali ibn-i Ahmed ile Hasan Ağa ibn-i el-Hac Mehmed aralarında anlaşarak, Hasan Ağa'nın tarlasını or-

271 KŞS, 13/68-3.

272 KŞS, 13/111-3; KŞS, 13/112-1.

273 KŞS, 14/49-4.

tak ekmişlerdir. Ancak hasat zamanı ürün paylaşımında sorun çıkmıştır.[274] Birlikte yapılan diğer bir tarım örneğinde ise, ortaklık yapan kişiler arasında tartışma çıkmış, hatta bahçenin sahibi ortağının karısına saldırarak çocuğunu düşürmesine sebep olmuştur.[275] Bu kayıtta olduğu gibi, zaman zaman ortaklar arasında sert tartışmalar, hatta kavgalar olabilmektedir. Ayrıca ortaklardan biri öldüğünde, onun hakkının, mirasçıları tarafından diğer ortaktan alındığına tesadüf edilmektedir.[276]

Kıbrıslı Müslümanların, daha önce doğal afetler kısmında sözü edilen, 1147 depreminde bazı yerleri yıkılmış veya zarar görmüş olan Lefkoşa'daki Aya Sofya Camii'ni tamir ettirebilmek için, aralarında dayanışma ve yardımlaşma örneği göstererek, 1149 yılı Rebiülâhir'inin beşinde 8.420 kuruş topladıkları görülmektedir. Adanın farklı yerlerindeki yetmiş altı hayırseverden toplanan miktarlar 2.500 kuruş (el-Hac İsmail Ağa tarafından) ila 15 kuruş arasında değişmektedir.[277] Yine Aya Sofya Camii'ne yapılacak tamirle ilgili olarak başka bir belgede ise, tamiri gerçekleştirecek olan mimar başı Yanni veled-i Luizo ve diğer zimmîler yaptıkları tamire kefil olduklarını ve ücretlerini ise İsmail Ağa'dan aldıklarını bildirmişlerdir (20 Zilkade 1149).[278] Bu olayda da görüldüğü gibi, Kıbrıslı Müslümanlar, doğal afetler sonucunda meydana gelen hasarları aralarındaki dayanışma ve yardımlaşma sayesinde topladıkları parayla ortadan kaldırmaktadırlar.

Adadaki Müslümanlar arasında ailevî açıdan meydana gelen ilişkilere bakıldığında, ebeveynlerinden birisi ölen çocuklara, anne veya babalarından kalan miraslarını onlar reşit olana kadar idare etmeleri için, daha önce de belirtildiği gibi, bazen ailelerinden birisi, bazen de aile dışından güvenilir herhangi bir kimse kadı tarafından vasi olarak atanmaktadır. Ayrıca, bazı zamanlarda vasilerin hareketlerini daha iyi kontrol edebilmek

274 KŞS, 15/23-4.
275 KŞS, 15/160-2.
276 KŞS, 15/33-1.
277 KŞS, 15/104-1.
278 KŞS, 15/21-2.

için, üzerlerine bir de nazır tayin edildiği görülmektedir. Vasiler, çocuklar yetişkin olana kadar onların ihtiyaçlarını karşılamak için kadıdan, ebeveynlerinden kalan mirastan karşılanmak üzere bir miktar nafaka ve elbise parası belirlemesini istemektedirler. Ölen kişinin mirası eşi, çocukları ve akrabaları arasında paylaştırılmaktadır. Bazen miras paylaşımında anlaşmazlıklar çıkmakta ve bu anlaşmazlıklar mahkeme tarafından çözülmektedir.

Ailesel bir başka ilişki ise eşler arasında meydana gelmektedir. Çalışılan yıllarda boşanmanın oldukça yaygın olduğu görülmektedir. İncelenen yıllar arasında toplam 278 adet boşanma kaydına rastlanmış ve bunların 262'si Müslümanlar arasında cereyan etmiştir. Boşanma kısmında da açıklandığı gibi, ilgili yıllarda Kıbrıs'ta üç türlü boşanma olayına rastlanmaktadır. Daha önce açıklandığı gibi, kadınların erkekleri boşaması olan muhâlaa şeklindeki boşanmada, kadınlar erkeklerden boşanabilmek için *mehr-i müeccel* ve *nafaka-i iddet* gibi her türlü haklarından vazgeçerek, hatta bazı dönemlerde erkeğe bunların dışında *bedel-i hul* adında bir bedel vererek, kocalarını kendilerinden boşanmaya razı etmektedirler. Verilen rakamlardan da anlaşılacağı gibi eşler arasındaki ilişkilerde boşanma, bu dönemde mahkemeye intikal eden davalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Meydana gelen boşanmaların nedenleri ise, kayıtlara çoğunlukla şiddetli geçimsizlik olarak geçmiştir. Ancak daha önce bahsedilen bir örnek dışında, erkeğin eşine karşı şiddet kullandığına dair bir bilgiye tesadüf edilmemektedir. Bunun yanında bir hükümde kocanın eşine ait olan ineğini aralarındaki tartışma sonucu öldürdüğüne tanık olunmaktadır.[279] Bir başka eşler arası anlaşmazlık sonucu boşanma olayında ise, kadın kocasına emaneten verdiği parasını geri almıştır.[280]

Müslümanlar arasında hep olumlu ilişkiler olmamış, zaman zaman kavgalar, tecavüzler ve öldürme olayları da gö-

279 *KŞS*, 15/30-3.

280 *KŞS*, 12/138-2.

rülmüştür. Cinayetten sonra yapılan araştırma sonucu olayın faili bulunabilirse, sicillerden anlaşıldığı kadarıyla, öldürülenin ailesine, mahkeme tarafından belirlenen bir *dem-i diyet* ödendikten sonra, cinayeti işleyen serbest bırakılıyordu.[281] Eğer cinayet bir köyde işlenmiş ve cinayeti işleyen de belli değilse, böyle durumlarda kan parası bütün köy halkına ödettiriliyordu.[282]

Tecavüz davalarında ise, tecavüz olayı ispatlandığı durumlarda tecavüze uğrayan kişinin mağduriyeti giderilmeye çalışılıyordu. Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Kerime bint-i Ahmed vekili aracılığıyla zorla *bikrini izale* (bekâreti bozma) eden Hüseyin ibn-i el-Hac Kasım'dan hakkını talep etmiş ve *noksan-ı bekâret* davasından vazgeçmesi karşılığında 45 kuruşa anlaşmışlardır (gurre-i Receb 1139).[283] Tecavüz davalarında da şikâyetçi olanların para karşılığında davalarından vazgeçtikleri anlaşılmaktadır.

Başka bir tecavüz davasında ise Piskopu kasabasından Saliha bint-i Bilal Arab, mahkemeye gelip Leymesunlu Kara Mustafa Ağa ibn-i Hasan Ağa'nın kendisine Hacı Osman'ın evinde tecavüz ettiğini ve bundan dolayı hamile kaldığını bildirmesi üzerine, kadının başvurduğu Hirsofu ve Piskopu kadısı olan Yusuf, söz konusu bu davayı İstanbul'a bildirmiştir.[284] Ancak bu davada nasıl bir karar alındığı Lefkoşa mahkeme kayıtlarından öğrenilememektedir. Bu davalarla ilgili diğer örnekler ayrıntılarıyla adî davalar kısmında verilmiştir. Bazı durumlarda bir kişiden bütün bir mahalle veya köy şikâyetçi olursa, o kişi mahalle veya köyden uzaklaştırılıyordu (*nefy ve iclâ*).[285]

Daha önce veraset-ölüm kısmında bahsi geçen zehirlenme olayında ise, zehirlenerek ölmüş olan kadının kocası ve oğlu, kadının başkaları tarafından dövülerek öldürüldüğünü iddia

281 *KŞS*, 16/116-1.
282 *KŞS*, 13/150-1.
283 *KŞS*, 12/135-3.
284 *KŞS*, 17/50-2.
285 *KŞS*, 13/166-4.

ederek mahkemeye başvurmuşlardır. Ancak, olayı inceleyen mahkeme, bu kişilerin her zaman etraflarına kötülük yaptıklarını ve kadının zehirli bir madde yiyerek öldüğünü mahallelilerden öğrendikten sonra, davacıları davadan men etmiştir.[286]

Söz konusu dönem belgelerinde çeşitli anlaşmazlıklar sonucunda mahkemeye giden şahısların, ara bulucular tarafından, her davaya göre değişen miktarlarda para veya eşya karşılığında barıştırıldıklarına da rastlanmaktadır. Ancak her nedense yapılan bu anlaşmalarda (*sulh*) alacaklı olan kişinin alacağı olan miktarla, barışa esas olan miktarlar arasında büyük farklılıklar olmaktaydı.[287]

Sonuç olarak, araştırmaya konu olan yıllarda, mahkemeye yansıyan davalardan çıkarılan ilişkilerin, daha çok olumsuz olması doğaldır. Çünkü Kıbrıs halkı, aralarındaki sorunları veya ileride sorun çıkabilecek konuları daha çok mahkemeye taşıyarak çözme yoluna gitmişlerdir.

Gayrimüslimler Arası İlişkiler

Müslümanlar arasında meydana gelen ilişkilerin birçoğu Kıbrıslı gayrimüslimler arasında da yaşanmıştır. Kıbrıs'ta yaşayan değişik topluluklara mensup insanlar arasında hiçbir fark gözetmeden işlem yapan şer'î mahkeme, adada yaşayan gayrimüslimler tarafından kullanıldığı gibi, ülke dışından Kıbrıs adasına gelen müstemen tüccarlar tarafından da tercih edilmiştir. Osmanlı devletinin Ortodoks kilisesine tanıdığı geniş ayrıcalıklara rağmen, adalı Rumlar mahkemeden yardım istemekten çekinmemişlerdir. Mesalâ, 18. yüzyılın başlarında Rumlar 122 kez davacı olurlarken 129 kez de davalı olmuşlardır.[288]

İslâm hukukuna göre, bir ceza davasında bir gayrimüslime yemin teklif edilmesi yasal olmamakla birlikte, gerek 18. yüz-

286 *KŞS*, 15/44-5.

287 *KŞS*, 14/14-4.

288 K. Çiçek, "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", *Osmanlı*, 1999, IV, 335.

yılın başlarında,[289] gerek çalıştığımız döneme ait belgelerde yemin olayına sıkça rastlanmaktadır.

Osmanlı ülkesinin tümündeki mahkemelerde olduğu gibi, Lefkoşa'daki mahkemeye başvuran gayrimüslimlere de, bağlı bulundukları sınıfa ve özelliklerine göre hitap edilmektedir. Meselâ, gayrimüslim bir erkek için davalarda zimmî,[290] Ermeni,[291] Yahudi[292] veya nasranî (nasarâ)[293] gibi terimler kullanılırken, bayan bir gayrimüslime ise zimmîye,[294] nasrâniye,[295] Ermeniye[296] şeklinde hitap edildiği görülmektedir. Bu konularda çalışan kimi araştırmacılar zimmî, zimmîye terimlerinin Kıbrıs'ta yaşayan Ortodoks halk için, nasarâ ve nasrâniyenin ise Lâtin Hıristiyanlar için kullanıldığını ileri sürmektedirler.[297] Çevikel ise, zimmîye teriminin gayrimüslim kadınlar için kullanılmadığını, gayrimüslim bayanlar için sadece nasrâniye teriminin kullanıldığını belirterek, böyle bir ayrımın yapılamayacağını söylemektedir.[298]

Araştırmaya konu olan devre ait sicillerde ise, yukarıda örnekleri verilen kelimeler kullanılmakta ve belki de Jennings'in belirttiği gibi, bütün nasarâ veya nasrâniye terimleri Lâtin Hıristiyanlar için kullanılıyordu. Bunun yanında, "belgelerde hiçbir zaman erkekler için nasarâ veya kadınlar için zimmîye sözcükleri kullanılmamıştır" demek, örnekleri verilen belgelere göre, hatalı olur düşüncesindeyiz. Kaldı ki Osmanlı devleti, Kıbrıs başpiskoposluğuna veya Kıbrıs Ermeni murahhasalığına atanan yeni rahibin tayin beratında ona verdiği ayrıcalıkları yazarken, *bir zimmîye avret erinden kaçsa veya boşamalu olsa*

289 Çiçek, "Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler", IV, 340.
290 *KŞS*, 13/124-3.
291 *KŞS*, 17/106-4.
292 *KŞS*, 16/205-1.
293 *KŞS*, 14/14-1.
294 *KŞS*, 14/33-2; *KŞS*, 15/43-5; *KŞS*, 4/197-1.
295 *KŞS*, 13/122-1.
296 *KŞS*, 15/9-6.
297 Jennings, *a.g.e.*, s. 149; Dündar, *a.g.t.*, s. 397.
298 Çevikel, *a.g.e.*, s. xxix, 201 vd.

murahhasadan veya başpiskopostan başka hiç kimse ona müdâhale etmiyecek[299] demektedir. Beratlarda yer alan bu ifadeler, gayrimüslim kadınlar için zimmîye teriminin kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Boşanma kısmında görüldüğü gibi, aralarında sorun olan zimmî evli çiftler şer'î mahkemede kadı huzurunda boşanabilmektedirler.[300] Hatta kendisini boşayan kocasından *mehr-i müeccel* ve bekleme süresi parası (*nafaka-i iddet*) alanlar dahi bulunmaktadır.[301] Gayrimüslimlerde kızların babalarının damada evlenirken para verdikleri durumlar da olabilmektedir. Eğer boşanma erkek tarafından yapılıyorsa, kızın babası verilen bu parayı geri alabilmektedir.[302] Bazen babalar kızlarını evlendirirken onlara çeyiz olarak verdikleri eşyaları, daha sonra kızlarıyla aralarında sorun çıktığında, geri alabilmek için mahkemeye başvurabilmektedirler.[303] Zimmîler de Müslümanlar kadar olmasa da boşanma davaları için şer'î mahkemeyi kullanmışlardır.[304] Eşler arasında meydana gelen, çocuklarına verilecek nafaka ile ilgili anlaşmazlıklarda da zimmîler, kadının ara buluculuğuna başvurmaktan çekinmemişlerdir.[305]

Hayırsever zimmîler kiliselerine mallarını veya mülklerini bağışlarken de bunu kadıya kaydettirmektedirler.[306] Ayrıca kiliseye hizmet edenlerin ücret taleplerinin kadı tarafından yerinde bulunmadığı görülmektedir.[307]

Gayrimüslimler, Müslümanlarda olduğu gibi, aralarında ortaklık kurarlarken değil de, ortaklıklarında bir sorun çıktığı zaman mahkemeye başvurmaktadırlar. Lefkoşa Aya Yanni Mahallesi'nden Komi veled-i Nikola, Çatalhurma Mahallesi'nden

299 *KŞS*, 15/222-1; *KŞS*, 13/223-1; *KŞS*, 16/29-1; *KŞS*, 17/40-1; *KŞS*, 17/65-1.
300 *KŞS*, 12/122-4.
301 *KŞS*, 15/20-4.
302 *KŞS*, 13/77-3.
303 *KŞS*, 13/139-1.
304 *KŞS*, 15/26-6; *KŞS*, 15/148-4.
305 *KŞS*, 13/105-1.
306 *KŞS*, 15/37-1.
307 *KŞS*, 14/21-4.

Sava veled-i Sava ile demircilik yapmak için ortak olduklarını, ancak aralarında anlaşmazlık çıktığı için mahkemeye giderek ortaklığı bozduğunu bildirmiştir.[308]

Müslümanlar gibi, zimmîler de birbirlerine mülk satışı yaparken[309] ya da mülklerini evlâtlarına hibe ederken bizzat mahkemeye giderek bunları sicile kaydettirmektedirler.[310] Ayrıca ölenlerin arkasından mirasçıları arasında sorun çıktığında, bu sorunu çözmesi için gayrimüslimler mahkemeden yardım istemektedirler.[311]

Eğer bir zimmî, komşusu olan bir zimmînin evine yaptırdığı ilâvelerden şikâyetçi olursa, bu şikâyetini başpiskoposa değil de kadıya yapmaktadır. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Hristofi veled-i Uhtori, Hristofaci veled-i Kostanti'nin evine yaptırdığı odaların kendi evine zararı olduğunu bildirip Hristofaci'den şikâyetçi olmuş, ancak yapılan inceleme sonucunda, yeni inşa edilen kısımların Hristofi'ye herhangi bir zararı olmadığı sonucuna varılmıştır.[312] Başka bir eve yapılan eklemelerle ilgili şikâyet konusu ise, Baş Mahallesi'nden Hristofaci veled-i Kostantin, Aya Sava Mahallesi'nde yeni yaptırdığı odalarının, komşusu Nikolu veled-i Franzi'nin evinden görüldüğü için, araya bir duvar çektirmek istemiş, ancak evinin havasını kapatacağı için Nikola buna razı olmayınca mahkemeye, yani kadının hakemliğine başvurmuştur.[313] Burada adı geçen Hristofaci Kıbrıs saray tercümanı olmasına karşılık, kendi dindaşları tarafından dava edilebildiği veya mahkemeden hak talep ettiği görülmektedir. Zimmîler başpiskoposlarına kefil olabildikleri gibi,[314] başpiskoposları da onların bir daha suç işlemeyeceklerine dair kefil olabilmektedir.[315]

---

308 KŞS, 13/181-1.

309 KŞS, 13/24-5.

310 KŞS, 12/134-2; KŞS, 13/73-2.

311 KŞS, 13/20-2.

312 KŞS, 15/14-1.

313 KŞS, 15/68-1.

314 KŞS, 16/8-3.

315 KŞS, 13/152-2.

Bazen bir mahallenin veya bir köyün halkı, Müslümanlarda olduğu gibi, kendilerine kötülüğü dokunan veya kendilerini rahatsız eden birini mahkemeye şikâyet ederek, onun yaşadığı yerden sürülmesini sağlayabiliyorlardı. Bu kişinin, köylerinin papazı olması bile köylüler için fark etmiyordu.[316] Lefkoşa kazasına bağlı Gabbadez köyü halkı da kendilerine zararı dokunan Eyliye veled-i Eyliye'nin kadı tarafından köyden sürülmesini sağlamışlardır. Mahkemeye benzer bir şikâyeti Lefkoşa Çakmaklı Mahallesi halkı yapmış ve mahallelerinde kendilerini, evinde yaptığı kanunsuz işlerden dolayı rahatsız eden Lorenzo bint-i Dimitri adlı kişinin mahalleden gitmesini sağlamışlardır.[317] Bir başka olayda ise, Çakmaklı Mahallesi sakinleri, Yorgi'nin kızı Endorkonu'nun zinadan hamile kaldığını İstanbul'a bildirerek, durumun araştırılmasını istemişlerdir.[318] Bu olaylar, adada verilen cezalar kısmında ileride anlatıldığından, burada ayrıntıya girilmemiştir.

Kıbrıs'ta Hıristiyanlar arasında oluşan şiddet olaylarında işlenen suçlar, Müslümanlarla hemen hemen aynıdır. Lefkoşa kazasına bağlı Mabşed köyünden Leno bint-i Yorgi, Pavlo veled-i Pavlo'nun evinde, beş gün önce boğazını sıkıp kendisine *fi'l-i şenî* (tecavüz) yaptığını bildirmesi ve bunu mahkemede ispatlaması üzerine Pavlo hapse atılmıştır.[319] Mariya bint-i Solmo ise, zevcini öldüren Yorgi veled-i Vasili'yi 40 kuruşluk *dem-i diyet* karşılığında affetmiştir.[320]

Sonuç olarak, çalışmaya konu olan 24 yıllık devrede birçok sorunun çözümü için zimmîler şer'î mahkemeyi kullandıkları gibi, pek çok konuda kadının hakemliğine başvurmuşlardır. Gayrimüslimlerin kendi başpiskoposları yerine kadıyı tercih etmeleri ise, onların, Osmanlı adlî sistemine duydukları güvenin çok güzel bir ifadesidir.

316 *KŞS*, 14/98-4.
317 *KŞS*, 15/136-2.
318 *KŞS*, 17/46-1.
319 *KŞS*, 13/122-1.
320 *KŞS*, 13/81-3.

Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Kıbrıs toplumunu oluşturan halkları dinî ve kültürel bakımdan tanımlamak gerekirse, Müslüman deyince Türkler, gayrimüslim deyince Ortodoks Rumlar başta olmak üzere, Ermeniler, Maronîtler, Yahudiler ve adaya ticaret için gelen müstemen tüccarlar anlaşılır. Burada esas itibariyle Müslümanlarla zimmîler (Rumlar) arasında, çok değişik şekillerde ortaya çıkan ilişkilerden ticarî, tarımsal ve sosyal olanlara yer verilecektir. Müslümanlarla zimmîler arasında meydana gelen her türden anlaşmazlığın çözüm yeri mahkemelerdir. Mahkemeye taşınan bir davada, taraflardan hangisinin haklı ya da haksız olduğunu belirlemek hâkimin, yani kadının görevidir. Kadı, adaleti dağıtırken din, mezhep, cinsiyet vb. hiçbir ayrım gözetmeyerek herkese eşit davranmaktadır. Herhangi bir davada, bir zimmî bir Müslimi vekil tayin edebilir ya da Müslüman şahitler yardımıyla haklılığını ispatlayabilir, kendisinden yemin etmesi istenirse de kendi dinine göre yemin edebilirdi.

Müslümanlarla zimmîler arasında görülen anlaşmazlıkların ekserisi mera gibi ortak kullanım alanlarıyla, ekip biçtikleri topraklar yüzünden ortaya çıkan davalardır. Lefkoşalı el-Hac Ahmed ibn-i İbrahim, Omorfa kazasına tâbi Balyomi köyündeki çiftlik tarlalarında, Filya adlı köy reayalarından hayvan otlattıkları için şikâyetçi olmuştur. Ancak yapılan araştırmada, 40-50 yıldan beri derenin kenarındaki tarlaların hasattan sonra reayalar tarafından mera olarak kullanıldığı anlaşıldığından, Hacı Ahmed'in şikâyeti yerinde bulunmamıştır.[321] Mesarya kazası Artemi köyünden Yahya bin Muhammed, İbrahim bin Cafer ve Şaban bin Hasan hayvanları, dört ay önce aynı kazanın Lefkonuk köyünde oturan Dimitri veled-i Vasili'nin tarlasındaki ekinlerine zarar vermiştir. Dimitri de uğradığı zarara karşılık adı geçen şahısların iddiasına göre 370 kuruşlarını zorla almıştır. Durum mahkemeye intikal etmiş, ancak davacılar paralarının alındığını ispatlayamamışlar, dolayı-

321 *KŞS*, 14/96-3.

sıyla dava düşmüştür.[322] Şüphesiz bu tür problemlerin kaynağı ne din, ne de kültür farkıdır; bunlar tamamıyla günlük olaylarla ilgilidir.

Müslümanlar ile zimmîlerin arasında en sık görülen ilişki mülk satışı sırasında olmaktadır. Satılan mülkler arasında evler, bahçeler, ağaçlar, su hakları, hayvanlar ve çeşitli eşyalar bulunmaktadır. Değirmenlik'ten Yasef veled-i baba Hristodilo, Mesarya kazasına tâbi İstironcalu köyündeki çiftliğini, evini, iki öküz ile sair çiftlik aletlerini ve çiftliğe bağlı üç yüz dönüm tarlasını es-Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman Ağa'nın Değirmenlik Aya Anderiniko Mahallesi'ndeki yedi dönüm dut bahçesi, hanesi ve on beş günde bir yirmi iki saatlik su hakkıyla takas etmiştir.[323]

Kıbrıs'ta devamlı akabilen akarsular fazla olmadığından, adada bulunan her türlü su adada yaşayanlar için çok önemlidir. Birçok bölgede Kıbrıslılar suyu nöbetleşe kullanmakta ve bu kullanım sırasında Kıbrıs adasındaki toplumlar arasında herhangi bir fark söz konusu olmamaktadır.[324] Bazı dönemlerde köyler arasında, köylerinin yanından geçen derenin kullanımı sorun olmuştur. Lefkoşa kazasına bağlı Omorfa nahiyesine tâbi Meniko köyü halkı ile Akça karyesi halkı, iki köyün yakınından geçen Çay Korkasa deresinin kullanımı konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve olay Lefkoşa naibi Mevlânâ el-Hac Ömer tarafından İstanbul'a aktarılmıştır. Sonuçta, derenin yakın olduğu Meniko köyü halkı haftada 36 saat derenin suyunu kullandıktan sonra, haftanın geri kalan saatlerinde Akça köylülerinin kullanmasına karar verilmiştir (evâhir-i Receb 1163).[325] Birçok belgede Kıbrıs adasındaki 16 kazanın arasında gösterilen Omorfa kazasından bu belgede nahiye diye bahsedilmesi ilginçtir.

Bazı durumlarda aralarında anlaşmazlık olan kişiler davaların-

322 *KŞS*, 15/57-1.

323 *KŞS*, 15/126-6.

324 K. Çiçek, "Kıbrıs'ta Su Problemi: Suyun Kullanımı, Paylaşımı ve Sosyal İlişkilerdeki Rolü", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000, IV, 603.

325 *CRA*, 1/195-2.

da yemine başvuruyorlardı. Lefkoşa Gammadiye Mahallesi'nden *kazzâz* (ipekçi) Mehmed ibn-i Abdullah, Kafesli Mahallesi'nden Nikola veled-i Piyeri'ye sattığı bir baş katırdan 22 kuruş, iki *vakıyye* (okka, kıyye) ibrişimden 10 kuruş ve *cihet-i karzdan* (borç) 4 kuruş olmak üzere toplam 36 kuruş alacağı olduğunu, Nikola'nın bunun 26 kuruşunu verdiğini iddia ederek, geriye kalan 10 kuruşu istemektedir. Nikola'nın, söz konusu borcun hepsini ödediğini mahkemede belirtmesi üzerine, Mehmed'den *beyyine* (ispat) talep edilmiş, fakat ispat etmekten (*ityan-ı beyyineden*) aciz olduğu için, yemin etmesi istenmiştir. Ancak Mehmed yeminden kaçınca davayı kaybetmiştir.[326]

Müslümanlarla zimmîler arasında ticarî ortaklıklar da kurulmuştur. Girne gümrüğü iltizamını ortaklaşa satın alan adalılara rastlanmaktadır. Lefkoşa Terbiyodi Mahallesi'nden Aci Nikola veled-i Beraşoka, Hancı Hüseyin Çelebi ibn-i Mustafa ve el-Hac Ömer ibn-i Ebubekir'le ortaklaşa (*ber-vech-i iştirak*) Giriniyye gümrüğünü iltizam olarak 39 ay mutasarrıfları olduklarını bildirip alacağı olan altı aylık kısmını ortaklarından istemiştir. Fakat ortaklarının, söz konusu dönemde Nikolu'nun kendilerinden ayrıldığını bildirmeleri ve Nikolu'nun yeminden kaçması davayı kaybetmesine yol açmıştır.[327]

Basmacılık sanatında ortak olan Ermeni ile Müslüman arasındaki ortaklık, Ermeni'nin ölmesi sonucunda eşyalarının vârislerine teslim edilmesi sırasında mahkemeye yansımıştır. Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden ada dışında öldüğü sabit olan Mardus veled-i Ayvas adlı Ermeni'nin çocuklarının vasisi, Mardus'un basmacılık sanatında ortağı olan basmacı Hasan Beşe bin Cuma'dan, Mardus'un hakkı olan 45 adet *basmacı kalıbı*, *bir kazan altı tekne*, *üç desti*, *yarım vakıyye kitre*,[328] *bir vakıyye bakkam*,[329] *üç adet tağar*,[330] *bir adet merner taş*, *dört adet büyük tez-*

326 *KŞS*, 13/193-2.

327 *KŞS*, 14/100-2.

328 Bez dokurken pamuğa sürülen beyaz sakız.

329 Kırmızı boya.

330 Genellikle çobanların kullandıkları deriden yapılmış içine eşya konan küçük torba.

gah ve bir adet küçük tezgahı teslim almıştır.[331] Bu belgeden, kurulan ortaklığın yanı sıra basmacı esnafının kullandığı eşyalar hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. İki toplum arasındaki olumlu ilişkilere bir başka örnek ise, bir rahibin bir Müslüman'a kefil olması ve daha sonra da kefaleti sebebiyle borcu ödemesidir.[332] Zimmîler Müslümanların hizmetinde çalıştıkları gibi, Müslümanlar da Hıristiyanların hizmetinde çalışabilmektedirler.[333] Hatta Müslümanlığa geçen bir Hıristiyan, Hıristiyan birinin yanında ücret karşılında çalışmaya devam etmiştir.[334]

Müslim ve gayrimüslimler Kıbrıs'taki bazı esnaf dallarında birlikte üretim yapıyorlardı. Bunların başında ekmekçilik gelmektedir. Mesalâ, ekmekçi esnafının başı bir dönem Sava adlı bir gayrimüslimdir.[335] Bir başka zimmî ise terzilerin başında bulunmaktadır.[336]

İki toplum arasında meydana gelen şiddet kayıtları incelendiğinde ise, her iki toplumun kendi içlerinde meydana gelen olayların benzeri olduğu görülmektedir. Lefkoşa'ya bağlı Balıkidre köyünde öldürülen Loyzo zimmînin zevcesi ve babası tarafından Osman Beşe ibn-i Hasan'dan kan parası olarak 15 kuruş alınmıştır.[337] Benzer bir olay bu sefer Mağusa'da geçmektedir. Mağusa varoşunda öldürülen Yanaci veled-i Marko'nun vârisleri, el-Hac İbrahim ibn-i Ali'den 140 kuruş dem-i diyet almışlardır.[338] Bir diğer öldürme olayında ise, Mağusa kazasına bağlı İsbeliversa köyünden Yerolmi veled-i Antoni'yi öldürdüğü için, el-Hac Mustafa Ağa'yla, Yerolmi'nin vârisleri kan parası olarak 250 kuruşa anlaşmışlardır.[339] Başka bir cinayet davasında, İslâmiyet'e geçen bir oğlun Hıristiyan annesini

331 *KŞS*, 13/14-4.
332 *KŞS*, 15/109-3.
333 *KŞS*, 16/131-2.
334 *KŞS*, 15/6-2.
335 *KŞS*, 16/210-2.
336 *KŞS*, 15/26-2.
337 *KŞS*, 13/189-3.
338 *KŞS*, 14/74-4.
339 *KŞS*, 15/25-2.

tüfek ile vurarak öldürdüğüne tanık olunmaktadır.[340] Müslim ve gayrimüslim topluluk arasında söz konusu dönemde görülen son cinayet davası ise, Kıbrıs saray tercümanı olan Hristofaci veled-i Kostantin'in, kiliseye giderken, yerli Yeniçeri Ağası el-Hac Osman tarafından öldürülmesidir.[341]

Meydana gelen hırsızlık olaylarında ise, Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa'nın, çiftliğinde pamuk toplamaları için ücretle çalıştırdığı zimmîlerin, bazı mallarını çaldıkları iddiası üzerine yapılan araştırmada, malların bir kısmı zimmîlerin ellerinde bulununca, Ağa ve zimmîler, 50 kuruş üzerine anlaşmışlardır.[342] Leymesun kazasına tâbi Ayro manastırı kommenosu baba Yerasmo, Mehmed ve Derviş adlı kişilerin manastıra girerek, eşya ve para çaldıklarını iddia etmiştir. Fakat Mehmed ve Derviş'in manastırdan bir şey çalmadıklarına karşı yemin etmeleri üzerine papazın davası reddedilmiştir.[343]

18. yüzyılın başlarındaki başka bir olayda ise, bir papaz, başına ak sarınıp Müslüman gibi giyinerek, Müslümanlara çeşitli hakaretler yaptığı gerekçesiyle, Müslüman köylüler tarafından mahkemeye şikâyet edilmiş ve suçlu bulunmuştur. Çiçek'e göre ise, sadece köyden sürgün edilerek cezalandırılmıştır.[344] Bir başka iddiada ise, Lefkoşa kazasından Şeher nahiyesine bağlı Şıllura köyünden, öldürülen Beğani veled-i Hristodilo'nın vârisleri, köylülerden şikâyetçi olmadıklarını, ancak Muharrem ibn-i Osman'ın, Beğani'yi öldürdüğü iddialarını devam ettirmelerine rağmen bunu ispatlayamadıkları bildirilmektedir.[345] Bu hükümde, öldürülen Beğani'nin vârisleri, kanıtlayamamalarına rağmen katilin Muharrem olduğuna inandıklarından onu suçlamaya devam edeceklerini açıklamışlardır.

Çalışmaya konu olan devre ile ilgili olarak iki toplum ara-

340 KŞS, 12/125-5.

341 KŞS, 16/173-1; KŞS, 16/212-1.

342 KŞS, 15/79-4.

343 KŞS, 15/75-3.

344 K. Çiçek, "Osmanlılar ve Zimmîler: Papa Pavlos'un Islâm'a Hakareti Ya da Renklere İsyanı", *Toplumsal Tarih*, V/25, (1996), 31.

345 KŞS, 16/130-2.

sında sosyal hayatta meydana gelen diğer ilişkiler ise, toplumlar arası evlilikler ve bunların bir kısmının olumsuz sonucu olan boşanmalardır. Daha önce evlenme kısmında verilen bir örnekte, Lefkoşa Karamanî-zâde Mahallesi'nden Agsa bint-i Ertiyon adlı nasrâniye, el-Hac Muhammed ibn-i Ali'yle İslâmî usullere göre evlendiği belirtilmişti.[346] İlgili yıllarda meydana gelen 202 adet muhâlaa şeklindeki boşanmaların sadece dört tanesi gayrimüslim bayanlarla Müslüman erkekler arasında meydana gelmiştir.[347] Bir başka örnekte ise, Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden Marte bint-i Artin adlı nasrâniye, büyük oğlu Yusuf ibn-i Mehmed'e evini ve bazı eşyalarını hibe etmiştir.[348] Bu hükümde, Yusuf'un babasının ismi Mehmed olduğuna göre, iki toplumlu ve uzun süreli bir evlilik söz konusu olmalıdır.

İki toplum arasında, ilgili dönemde, tespit edilebilen tek farklı uygulama Lefkoşa'da bulunan hamamlara gidiş günlerinde ortaya çıkmaktadır. Müslim ve gayrimüslim halkın hamamlara gidebilecekleri günlerin belirtildiği 5 Receb 1159 (1746) tarihli belgeden gayrimüslimlerin haftanın sadece Salı (*selâse*) ve Cumartesi (*yevm-i sebt*) günleri, Müslümanların ise, bu günlerin dışındaki günlerde Lefkoşa'daki Hamam-ı kebir (Büyük Hamam), Ömeriye Hamamı, Müfti Hamamı, Korkud Efendi Hamamı ve Emir Hamamı adlı hamamları öğlen vaktinden ikindiye kadar kullanabilecekleri bildirilmektedir.[349]

İki toplum arasındaki ilişkinin en belirginlerinden birisi de İslâmiyet'e geçme, yani *ihtida* olayıdır. Osmanlı devleti, egemenliğinde yaşayan gayrimüslim halkı, her yönden serbest bıraktığı gibi, kendi dinlerinde ibadet etmelerine veya mahkemelerde kendi ayinlerine göre yemin etmelerine de olanak tanımıştır. Hiçbir zaman dinlerini değiştirmeleri ve İslâmiyet'i seçmeleri için baskı yapmamıştır.[350] Osmanlı devleti idaresin-

346 *KŞS*, 13/116-2.

347 *KŞS*, 13/202-3.

348 *KŞS*, 15/17-4.

349 *KŞS*, 17/57-4.

350 N. Öztürk, "Osmanlı'nın Gayrimüslimlere Bakışı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 131, (2001), s. 14 vd.

deyken Kıbrıs adasında 400 kadar gayrimüslim, İslâm dinini seçmiştir.[351] Bu kayıtlar da, adadaki gayrimüslim halka Osmanlı devleti tarafından hiçbir zorlama yapılmadığını göstermektedir.[352] Ayrıca, Kıbrıs'ta başpiskopos olanlara merkezden gönderilen tayin beratları içerisinde de, kendi rızası olmadan hiçbir zimmîyi kimsenin zorla Müslüman yapamayacağı belirtilmektedir.[353]

Kıbrıs'ta Osmanlı fethinin ilk yıllarından beri Müslümanlığı seçen gayrimüslimler üzerinde, adada kurulan tekke ve zaviyelerin de etkisi unutulmamalıdır.[354] Gayrimüslim halk arasında İslâmiyet'i yaymak için kurulan zaviyelere, bu halkın yoğun olarak yaşadığı Mesarya kazası ile Lefkoşa kazası arasındaki Peraspa köyü yakınlarında Kırklar mevkii adlı yerde kurulmuş olan zaviye örnek olarak verilebilir. Kırklar Zaviyesi, eş-Şeyh el-Hac Abdülgafur Efendi tarafından inşa edilmiştir. Ayrıca bu zaviyenin yaşaması için de yine aynı şahıs tarafından bir vakıf kurulduğu görülmektedir. Eş-Şeyh el-Hac Abdülgafur Efendi, kendisi ölünceye kadar vakfın mütevellisi olmak istemesi, İstanbul tarafından kabul edilerek, bu göreve atanmıştır. Ayrıca kendisinden sonra vakfın yöneticiliğini Lefkoşa'daki Mevlevî şeyhlerine bırakacağını belirtmiştir (20 Ramazan 1155).[355] Başka kaynaklarda bu zaviye Kırklar Tekkesi olarak geçmekte ve bu ismi almasının sebebi olarak ise türbe bölümünde kırk adet mezar bulunması gösterilmektedir.[356]

Çalışılan dönemde İslâmiyeti tercih eden gayrimüslimlerle ilgili altı adet sicil defterinde toplam 63 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda, çocuk ve yetişkin olmak üzere toplam 68 gayrimüslimin Müslümanlığı tercih ettiği görülmektedir. Çocuklar-

351 Bedevi, "a.g.m.", s. 142.

352 Jennings, *a.g.e.*, s. 138.

353 Özkul, "a.g.m.", s. 25.

354 Jennings, *a.g.e.*, s. 141.

355 KŞS, 15/179-1.

356 Y. Küçükdağ, "Kıbrıs Tekke ve Zaviyeleri", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999, II, 394; S. Andız, *Kıbrıs'ta Vakıf Tarihi Eserler*, Lefkoşa 1990, s. 32 vd.

dan 15'i erkek, 2'si kızdır. Yetişkinlerden ise 40'ı erkek, 11'i kadındır. İslâm dinini tercih eden bu kişiler, Kıbrıs adasının çeşitli bölgelerinden olup ebeveynleriyle birlikte Müslüman olan çocuklar sayılmazsa, hepsinin bireysel hareket ettikleri söylenebilir.

Müslüman olan gayrimüslimler, mahkemeye gelerek kadı huzurunda İslâmiyeti kabul ettiklerini belirttikten ve isimlerini de bir Müslüman ismiyle değiştirdikten sonra, yeni durum sicile kaydedilerek Müslüman oldukları resmîleştirildi. Araştırmaya konu olan zaman diliminde, gayrimüslimlerin, İslâm dinini tercih etme oranları 2,7 olarak hesaplanmaktadır.[357] Söz konusu oran diğer dönemlerdeki, İslâmiyet'i kabul etme oranlarıyla karşılaştırıldığında 309 yılda 400 kişi, yani 1,19,[358] 1580-1640 yılları arasında 56 yıllık bir dönemde 20 kişi civarında, yani 0,36,[359] 1698-1726 döneminde 13 kişi, yani 0,46,[360] 1769-1800 arası dönemde 31 yılda 67, kişi yani 2,16'dır.[361] Bu çalışmada incelenen yıllardaki oranlar genelden daha yüksek olmakla birlikte, 1769-1800 arası dönemin yeni oranlarına göre daha az görünmektedir.

İslâm dinini kabul etmek isteyen gayrimüslimlerin resmî işlemleri Lefkoşa mahkemesinde kadı tarafından yapılmaktadır.[362] Bir gayrimüslimin Müslümanlığının kabulü için, mahkemede rüştünü ispat etmesi yeterli oluyordu. Eğer İslâmiyet'i seçen kişi küçük ise, ebeveynlerinin izni ile Müslümanlığı tercih edebilir, şayet kimsesi yok ise, kadının yardımıyla bir Müslümanın veliliğine verilip Müslüman yapılabilmektedir. Pendaya nahiyesine

357 Sadece ihtida olaylarında incelenen dönem 1726-1751 yılları arasıdır.

358 Bedevi, "a.g.m.", s. 142.

359 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida", s. 164 .

360 K. Çiçek, "Osmanlılar Zamanında Kıbrıs'ta Türk Adaleti ve Rumlar", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998, s. 69.

361 Çevikel, *a.g.e.*, s. 54, 242. Yalnız aynı araştırmacı doktora tezinin basılmış şekli olan kitabının başka bir bölümünde yaptığı tez çalışmasından sonra 1769-1800 yıllarına ait İslâmiyeti kabul eden 54 gayrimüslimin daha olduğunu tespit ettiğini belirterek, bu dönemdeki sayının toplam 121 olduğunu söylemektedir. Yeni oran ise 3,9 olmalıdır.

362 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida", s. 166.

bağlı Pedra karyesinden, Ahmed ve Süleyman ibn-i Hüseyin, aynı köyden Tomazo veled-i Tomazo veled-i Luka'nın küçük oğlu Hristodolu'yu mahkemeye getirdiklerinde, kendi huzurlarında *kelimeteyn-i şehadeteyn* getirerek İslâm ile müşerref olduğuna şahitlik yapmalarına rağmen çocuk yedi yaşında olmadığından ve altı yaşından büyük olduğunun da şeran sabit olmaması yüzünden, İslâm dinine geçmesini Kıbrıs müftüsü olan Osman Efendi kabul etmemiştir (1144).[363] Başka bir belgede ise, Lefkoşa Kızılbaş Mahallesi'nden Mariya bint-i Mihail İslâm dinine geçerek Ümmü Gülsüm adını alarak, kendisi ile birlikte küçük kızı ve oğlunu da İslâmiyete geçirmektedir.[364]

Evlâtlık bölümünde sözü edilen bir başka örnekte ise, Gilan kazasından Müslüman olarak Mehmed ismini alan Agob adlı çocuğun, Müslüman bir velisi bulunmadığından günlük altı çürük akçe ücretle muhzır-ı kassam Mehmed Çelebiye icar olunmuştur (10 Şaban 1156).[365] Küçüklerin İslâm dinine geçmesiyle ilgili verilen bu örneklerden çıkarılan sonuç ise, İslâm dinine geçen küçüklerin Müslüman bir velisi olması gerektiğidir. Eğer kimsesi yoksa bu sorun kadı tarafından Müslüman birine emanet edilerek çözülmektedir.[366]

1726-1751 yılları arasındaki dönemde Müslümanlığı tercih edenlerin sadece Ortodoks Rumlardan olmadığı, bunların içerisinde tespit edilebilen iki Ermeni'nin de bulunduğu görülmektedir. Lefkoşa Debbağhane Mahallesi'nden Ermenilerden Yakob veled-i Loztin, İslâm dinine geçip Osman adını almıştır (4 Cemaziyelâhir 1161).[367] Diğerinde ise Lefkoşa Debbağhane Mahallesi sakinlerinden Avdik veled-i Marderos'un ölümünden sonra oğlu, Müslüman olup Yusuf ismini almış ve vasisi olan annesinden babasından kalan hissesini teslim almıştır (19 Safer 1141).[368]

---

363 *KŞS*, 14/43-5.

364 *KŞS*, 16/211-1.

365 *KŞS*, 15/118-3.

366 Çetin, *a.g.e.*, s. 92.

367 *KŞS*, 16/1-9.

368 *KŞS*, 13/196-1.

Savaş sırasında esir alınan kişilerin de İslâmiyeti tercih edebildiklerine tanık olunmaktadır. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Çorbacı Ahmed Ağa ibn-i el-Hac Ali ile Kızılkule Mahallesi'nden Haseki Ali Ağa ibn-i Mehmed adlı askerler, *darü'l-harb*den olup korsan Pavlo gemisi tayfasından olan ve Kıbrıs adasında Karpas kazasında yakalanıp Lefkoşa'ya getirilen Zevani veled-i Kamiliro'nın, kendi huzurlarında İslâm dinini kabul ederek Mehmed adını aldığını, Lefkoşa kadısına onaylatarak Zevani'nin Müslümanlığını resmîleştirmişlerdir (10 Rebiülevvel 1153).[369] Yalnız bu kişinin Müslüman dinini tercih ettikten sonra affedilip affedilmediği mahkeme kayıtlarından anlaşılamamaktadır.

Gayrimüslim olan birisinin İslâm dinini tercih ederek Müslüman olması, onun gayrimüslim olan ailesiyle bütün bağlarını koparmasını gerektiriyordu.[370] Ancak, incelenen dönem kayıtlarında rastlanan çeşitli örneklerden, Kıbrıs'ta dinlerini değiştirerek İslâm dinine geçen gayrimüslimlerin bazılarının, akrabalarıyla veya iş ilişkisi içerisinde bulundukları gayrimüslim kişilerle ilişkilerini kesmedikleri anlaşılmaktadır.[371] 18. yüzyılın başlarında da adada İslâmiyeti tercih eden gayrimüslimlerin, akrabalarıyla olan ilişkilerini kesmedikleri görülüyor.[372]

Müslümanlığı tercih eden kişilerin, babalarının ölümünden sonra mirastan pay aldıklarını gösteren miras paylaşımı ile ilgili hükümler de bulunmaktadır.[373] Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Habeş asıllı olup buluğa ermiş olan Mehmed adlı mühtedi, vekili el-Hac Ahmed ibn-i İbrahim'in vekâletiyle Bali veled-i Komi'nin annesi Annez'den, kendisine kalan menzilini haksız yere işgal ettiği iddiasında bulunmuştur. Ancak, Bali'nin yemin etmesi üzerine Mehmed davayı kaybetmiştir (13 Receb 1163).[374] Daha önce değinildiği üzere, İslâmiyet'e geçen

369 *KŞS*, 15/91-2.

370 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 160; Çetin, *a.g.e.*, s. 94.

371 Çetin, *a.g.e.*, s. 76 vd.

372 Çiçek, "Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler", IV, 343.

373 *KŞS*, 13/196-1; *KŞS*, 14/64-4; *KŞS*, 15/154-1.

374 *KŞS*, 16/171-3.

gayrimüslimlerin Müslüman olduktan sonra da gayrimüslimlere ücret karşılığında hizmet ettikleri, onlarla beraber çalıştıkları ve birlikte kaldıkları görülmektedir. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Mehmed ibn-i Abdullah adlı mühtedi, Attar Çekkeni veled-i Andoni'ye üç yıl hizmet ettikten sonra ücretini anlaşma yoluyla almıştır (5 Rebiülâhir 1148).[375]

Bilindiği gibi, Osmanlı devleti her yıl ülkesindeki gayrimüslimlerin yetişkin erkeklerinden cizye vergisi alıyordu. Bazı gayrimüslim erkekler bu vergiyi vermekten kurtulmak için dinlerini değiştiriyorlardı. İncelenen dönemdeki belgelere bakıldığında, Müslüman olan gayrimüslimlerin sayısı 68 iken, bunlardan 40 tanesinin yetişkin erkek ve 15 tanesinin ise erkek çocuk olmaları bu düşünceyi doğrulamaktadır. Kadınların Müslümanlığı tercih etmeleri ise, kocalarından boşanmak ya da Ortodoks kilisesinin kadınlar üzerindeki baskılarından kurtulmak şeklinde düşünülebilir. Erdoğru, Müslüman olan kadınların çoğunlukla Müslüman bir erkekle evlendiklerinden ve eğer evlenmek istemezlerse, bunların güvenilir Müslüman bir ailenin yanına emanete verildiklerini söyledikten sonra Lefkoşa mahkemesinin bu ailelere maddî yardımda bulunduğunu ifade etmektedir.[376]

İhtida olaylarında, dinini değiştiren kişilerin sadece adını değiştirmekle yetinmeyerek gayrimüslim bir baba adı yerine genellikle Abdullah adını kullandıkları görülmektedir.[377] Örneğin Yusuf ibn-i Abdullah[378] veya Mehmed ibn-i Abdullah[379] gibi. Bu kişilerin dinlerini değiştirdikleri onların mühtedi sınıfına konmalarından anlaşılmakla birlikte, bir nesil geçtikten sonra anlaşılması zorlaşmaktadır.[380]

Sonuç olarak, araştırmaya konu olan altı adet sicil defterine yansıyan ihtida olayları, Kıbrıs toplum yapısındaki sosyal de-

375 *KŞS*, 15/6-2.

376 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 160 vd.

377 *KŞS*, 14/64-4.

378 *KŞS*, 15/154-1.

379 *KŞS*, 15/6-2.

380 *KŞS*, 16/64-4; *KŞS*, 15/154-1; *KŞS*, 15/16-2.

gişime örnek teşkil etmektedir. İhtida kayıtları incelendiğinde, Osmanlı yöneticilerinin, gayrimüslim halka Müslüman olmaları için hiçbir şekilde baskı yapmadıkları anlaşılmaktadır. Küçük yaştaki gayrimüslimler Müslüman olmayı isteseler bile, Kıbrıs müftüsünün buna onay vermediği görülmektedir. Tüm bunlar, Osmanlı'nın, yönetimi altındaki gayrimüslim halkı din seçimi konusunda tamamen serbest bıraktığını gösterir.

Adî Davalar ve Cezaları

Bu kısımda, Kıbrıs adasında meydana gelen çeşitli suçlar, bu suçların nasıl araştırıldığı ve çeşitli suçlara verilen cezalara değinilecektir. Ayrıca ülkenin değişik bölgelerinde devlete veya kişilere karşı suç işleyenlerin ıslâh olmaları için merkezin yaptığı sürgünler üzerinde durulacaktır. Yapılan bu sürgünlerle Kıbrıs adasına gönderilen insanlar, *kale-bend veya cezire-bend* olmak üzere iki şekilde cezalandırılıyorlardı. Kıbrıs'a yapılan sürgünlerin bazılarının belli bir süre sonra devlet tarafından affedildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Kıbrıs Adasında Verilen Cezalar

Kıbrıs adasında adî davalar diye nitelendirilebilecek olaylarla ilgili olarak incelenen sicillerde 43 adet kayıt bulunmaktadır. Bunlar arasında 14 hükümle en fazla yere sahip olan, adam öldürme kayıtlarıdır. Bunun bir devamı olarak, öldürülen kişilerin vârisleri tarafından, öldürenlerden talep ettikleri *dem-i diyet* davaları ise 10 belgede görülmektedir. Bu davaların dışında sicillere yansımış olan 6 *iftk ve iftira*, 4 *fi'l-i şenî* (tecavüz), 3 hırsızlık, 3 yaralama ile birer adet darp, saldırma, kumar oynatma ve kadın pazarlama ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Yine bu davalardan 19'u Müslüman erkek ve kadınlar arasında, 12'si gayrimüslim erkek ve kadınlar arasında ve geriye kalan 12'si ise, Müslüman erkek veya kadınlar ile gayrimüslim erkek veya kadınlar arasında meydana gelmiştir.

Müslümanlar arasında görülen öldürme olaylarında, ölen

kişilerin yakınlarının mahkemeye başvurmaları sonucu gerekli araştırma yapıldıktan sonra suçlu belirlenmeye çalışılıyordu. Öldürülen kişinin akrabaları ile cinayeti işleyen kişi arasında belli bir miktar *dem-i diyet* karşılığında anlaşma yapılmaktadır. Kan parası miktarı her davada farklı olabiliyordu. Böylece cinayeti işleyen kişi idam edilmekten kurtulmaktadır. Söz konusu dönem içerisinde, Kıbrıs'ta işlenen cinayetler sonucu suçlu bulunan kişiler arasında idam edilen olmamıştır.

Lefkoşa'ya bağlı Değirmenlik nahiyesi Kado Horside Mahallesi'nden Said öldürülmüş olup olayın araştırılması için Lefkoşa mahkemesi Mevlânâ Mustafa Efendi ibn-i el-Hac Osman Efendi'yi, mübaşir olarak Kıbrıs muhassılı Yusuf Ağa'yı tayin etmiştir. Bu kişilerin yaptıkları araştırma sonucunda cinayeti kendisini korumak için Abdullah adlı Arap'ın işlediği ortaya çıkmıştır (10 Rebiülevvel 1145).[381] Ancak bu cinayeti işleyen Abdullah'a ceza verilip verilmediği anlaşılmamaktadır. Hatırlanacağı gibi daha önce geçen bir kayıtta, katili belli olmayan bir cinayetten dolayı tüm köy halkına kan parası ödettirilmişti. Giriniyye kazasına bağlı Kanbilli karyesi ahalisinden olup aldığı yara sonucu ölen Ahmed ibn-i İsmail ibn-i Hüseyin'in mirasçıları, Kanbilli köylülerinden davacı olmuşlardır. Lefkoşa mahkemesinin köyde yaptığı tahkikatta Ahmed'in katili belli olmadığı için, mahkeme köylülerin (Müslüman ve zimmî erkeklerden) kan parasını ödemelerine karar vermiştir. Bunun üzerine Ahmed'in annesi dem-i diyetten hissesine düşen 50 kuruşu köy halkından teslim aldığını bildirmiştir (15 Rebiülevvel 1142).[382] Ancak bu davada toplam ne kadar dem-i diyet alındığı bilinmemektedir.

Leymesun kazası Orta Mescid Mahallesi'nden olan Leymesun naibi Molla Ali, Piskopu kazası Kanduli Mahallesi'nde kalmakta iken evinin önünde vurularak öldürülmüştür. Bunun üzerine yapılan araştırmada, Molla Ali'nin iki eşinden birisi olan Rabia bint-i Abdülkerim, zevcinin evinden dışarı çı-

381 *KŞS*, 14/74-1.

382 *KŞS*, 13/150-2.

karken tüfekle vurularak öldürüldüğünü, öldükten sonra ise gulamı tarafından içeriye taşındığını belirtip mahalle ahalisinden kan parası talep etmektedir. Ancak Molla Ali'nin diğer eşi, katilin Piskopu kasabası Cami Mahallesi'nden Kiliş İbrahim ibn-i Hasan olduğunu ve mahalledeki diğer insanların bu olayla ilgilerinin olmadığını söylemiştir. Bu görüşlere karşılık mahkemenin mahallede yaptırdığı araştırmada, Leymesun naibi olan Molla Ali'nin evinin dışında öldürüldüğünü gören veya duyana rastlanmadığından ve cinayeti işleyen katil de bulunamadığından dava sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca Molla Ali'nin ikinci eşinin mahalle ahalisinden dem-i diyet talebine karşı çıkması da mahallede yaşayanlardan kan parası alınmasını önlemiştir (20 Receb 1158).[383] Bu örnek, öldürülen kişinin bir kaza naibi olmasının, cinayetin kesinlikle aydınlatılacağı anlamına gelmediğini göstermektedir. Gerekli araştırma yapılmış hatta cinayeti işlediği düşünülen birisinin ismi bile zikredilmesine rağmen sonuç alınamamıştır.

Sonuçsuz kalan bir başka dava örneği ise, Lefkoşa'ya bağlı Melunda köyünde misafir olarak kalırken öldürülen İbrahim ibn-i Mehmed adlı Çingene'yle ilgilidir. Mahkeme tarafından ölüm nedenini belirlemek ve katili veya katilleri tespit etmek için köye gönderilen heyetin yaptığı araştırmada, ölen Çingene'nin vücudunda üç bıçak darbesinin izine rastlanmış ve Çingene'nin bu yaralardan dolayı öldüğü tespit edilmiştir. Ancak katil veya katiller hakkında herhangi bir ipucu elde edilememiştir (16 Rebiülevvel 1145).[384]

Bazı cinayet davalarında ise, öldürülen kişilerin yakınları mahkemeye başvurarak cinayeti işleyen veya cinayeti işlediğinden şüphelendikleri kişilerden davacı olabilmektedirler. Lefkoşa Kara Baba Mahallesi'nden öldürülen Zaliha bint-i Mehmed'in vârisleri, es-Seyyid Ali Ağa ibn-i Mustafa Ağa'nın Zaliha'yı öldürdüğünü iddia etmişlerdir. Ancak mahkeme devam ederken araya girenler iki tarafı anlaştırmışlar ve böylece,

383 KŞS, 16/85-1.

384 KŞS, 14/74-7.

davacıların davalarından vazgeçmeleri sağlanmıştır. Yapılan anlaşmada Ali Ağa'nın ne kadar dem-i diyet ödediği ise belirtilmemiştir (selh-i Cemaziyelâhir 1144).[385]

Meydana gelen cinayetler arasında bir de kaza ile işlenen cinayet vardır. Lefkoşa Kara Baba Mahallesi'nden öldürülen Mehmed ibn-i Ahmed'in babası, oğlunu İbrahim ibn-i Abdullah'ın tüfekle vurarak öldürdüğünü iddia ederek, kan parası talebiyle mahkemeye başvurmuştur. Mahkemenin yaptığı araştırma sonucunda İbrahim'in, Mehmed'in kaza ile vurulduğunu belirtmesi üzerine Mehmed'in babası davasından hiçbir şey istemeden vazgeçmiştir.[386]

Kıbrıs adasında yaşayan iki büyük toplum arasında üç adet öldürme ile ilgili belge vardır. Bu davalar mahkemede görülürken, dava kayıtlarından, herhangi bir ayrım yapılmadığı anlaşılmaktadır. Mağusa kazasına bağlı İsbeliversa köyünden Yerolmi veled-i Anton'un ölümünün şüpheli olmasından dolayı vârisleri Lefkoşa mahkemesine başvurmuşlardır. Yerolmi'nin, Mağusa varoşlarında Aya Nikola bölgesinde bulunan el-Hac Mustafa Ağa'nın bahçesi içinde ölü bulunduğu için, Mustafa Ağa'dan kan parası istemişlerdir. Mahkeme devam ederken araya girenler iki tarafı 250 kuruşluk dem-i diyet karşılığında anlaştırmışlardır (6 Cemaziyelevvel 1150).[387] Buradaki örnekte el-Hac Mustafa Ağa bir miktar para vererek cinayetle suçlanmaktan, belki de idam edilmekten kurtulmuştur. Öldürülen kişinin yakınları dem-i diyeti kabul etmeyip Mustafa Ağa'nın cezalandırılmasında ısrarcı olsalar, olay idama kadar gidebilirdi. Ancak söz konusu yıllarda, daha önce de belirtildiği gibi, cinayetle suçlanan kişiler, davasına göre miktarı değişen kan parası ödeyerek idamdan veya başka bir cezadan kurtuluyorlardı.

Sicillerde bulunan cinayet davaları, yukarıdaki örnekle sonuç bakımından benzemekle birlikte, cinayetin işleniş tarzı bakımından farklılık göstermektedir. Davanın birinde savaş

385 KŞS, 14/27-4.

386 KŞS, 15/125-2.

387 KŞS, 15/25-2.

aletiyle;[388] diğerinde ise darpla[389] cinayet işlenmiş ve katiller birinci davada 140 kuruş, ikinci olayda ise 15 kuruş vererek cezalandırılmaktan kurtulmuşlardır. Birinci olay, yukarıda açıklanan olay gibi, Mağusa kazasında geçerken, ikinci olay Lefkoşa'ya bağlı Balıkidre köyünde vuku bulmuştur. Bu üç cinayet davasında da cinayeti işleyenler Müslüman erkekler, öldürülenler ise gayrimüslim erkeklerdir.

Lefkoşa kazasına bağlı Bodamya köyünde yaralanarak ölen Milo bint-i Ilyasi'nin ölümünü araştırmak için mahkemeden gönderilen Mevlânâ Mustafa Efendi ibn-i Osman, köyde yaptığı araştırmada, Milo'nun zevci Piyeri veled-i Petro'dan eşini oğlu Mustafa'nın tüfek ile vurarak öldürdüğünü öğrenmiştir (29 Cemaziyelevvel 1139).[390] Buradaki cinayeti, Müslüman dinine geçmiş ve Mustafa adını almış olan mühtedi, annesini tüfekle vurarak gerçekleştirmiştir. Ancak bu cinayetin sonucunda Mustafa'nın ceza alıp almadığı veya babasına bir diyet ödeyip ödemediği anlaşılmamaktadır. Bir erkek evlâdın annesini öldürdüğüne dair kayıt sadece bu belgede geçmektedir.

Sicillerde, gayrimüslimler arasında meydana gelen iki adet cinayet olayına rastlanmaktadır. Bu davalar incelendiğinde, cinayetlerin her ikisinde de cinayeti işleyenler ile cinayete maruz kalanların erkek oldukları görülmektedir. Cinayetlerin birinde olayın asayla darp edilerek[391] gerçekleştirildiğinden, diğer cinayette ise sadece cinayet işlendiğinden bahsedilmektedir.[392] Cinayet şekli ise belgede anlatılmamaktadır. Birinci olay Giriniyye kazasına bağlı Labta köyünde, ikinci olay ise Omorfa kazasına bağlı Kadokopya köyünde meydana gelmiştir. Her iki olayda da cinayeti işleyenler başka bölgelerden gelmişlerdir. Birinci cinayetten sonra katil ile öldürülenin yakınları arasında 30 kuruşa, diğerinde ise 40 kuruşa anlaşma yapılmıştır. Buradaki kayıtlarda da diğer cinayet davalarında olduğu gibi,

388 KŞS, 14/74-4.

389 KŞS, 13/189-3.

390 KŞS, 12/125-5.

391 KŞS, 13/25-4.

392 KŞS, 13/81-3.

bir miktar kan parası ödeyerek cinayeti işleyenler cezalandırılmaktan kurtulmuşlardır. Sonuç olarak, cinayet işleyen kişiler 15 kuruş[393] ile 250 kuruş[394] arasında değişen miktarlarda verdikleri *dem-i diyet* karşılığında serbest kalmışlardır.

Kıbrıs'ta meydana gelen üç adet hırsızlık davasının ikisinde Müslümanlar, birinde ise gayrimüslimler suçlanmıştır. Lefkoşa kazasına bağlı Kaymaklı köyünden el-Hac Osman ibn-i Hüseyin, Ahmed ibn-i Abdullah'ın bir ay önce evine girip iki kile buğday ve beş kafiz[395] ununu çaldığını iddia ederek, mallarını veya malların değerini talep etmesine rağmen mahkemede iddiasını ispatlayamamıştır. Fakat köy ahalisi Ahmed'in kendi halinde olmadığını, sürekli etrafına kötülük ettiğini, gündüzleri veya geceleri köydeki evlere girerek hırsızlık yaptığını belirtmişlerdir. Ayrıca Ahmed'in bu suçlarından dolayı birkaç kez yakalanıp hapsedilmesine karşın, hırsızlık yapmaktan vazgeçmediğini mahkemede anlatmaları üzerine, köylülerin de isteğiyle Ahmed köyden sürülmüştür (*nefy ve iclâ*) (10 Receb 1142).[396]

Müslim ve gayrimüslim arasında görülen ve köyün huzurunu bozan hırsızlık davasında ise, Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibn-i İbrahim Ağa, çiftliğinde pamuk toplamak için ücret ile çalıştırdığı beş zimmînin çiftlikteki hanesinden 1,5 kantar[397] pamuk, 2 vakıyye sade yağ (*revgan-ı sade*), 20 vakıyye bal (*asel*), 2 kile pirinç ve 15 litre zeytinyağı çaldıklarını iddia etmiştir. Yapılan araştırmada bu malların bazıları zimmîlerin evlerinde bulununca, Ebubekir Ağa ile zimmîler 50 kuruş üzerine anlaşmışlardır.[398] Cinayet davalarında olduğu gibi hırsızlık davalarında da taraflar davalara göre değişebilen miktarlardaki bir meblağa aralarında

---

393 KŞS, 13/189-3.

394 KŞS, 15/25-2.

395 Yaklaşık 18 kg gelen ağırlık ölçüsü olup 1 kafiz=5 Kıbrıs kilesine tekabül etmektedir. Bkz. KŞS, 17/30-5.

396 KŞS, 13/166-4.

397 1 kantar=44 okka veya 56,45 kg.

398 KŞS, 15/79-4.

anlaşabilmektedirler. Başka bir hırsızlık davasında ise kölesinin yaptığı hırsızlıktan dolayı köle sahibi mağdur olmuştur.[399] Bu konunun detayları, aşağıda köleler kısmında verilecektir.

Bazı hırsızlık iddialarının, gerçekleri yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Leymesun kazasında bulunan Ayro manastırı kommenosu olan baba Yerasmo adlı rahip, Mehmed ve Derviş adlı iki Müslüman'ın manastıra girip bazı eşyalarla birlikte bir miktar da para çaldıklarını iddia etmektedir. Ancak hırsızlıkla suçlanan kişilerin hırsızlık yapmadıklarına dair yemin etmeleri ve Leymesun kadısı olan Mahmud Efendi'nin de, adı geçen papazın etrafına kötülük yapmak âdeti olduğuna dair verdiği hüccet sonucunda, papaz davayı kaybetmiştir (14 Şevval 1151).[400] 14 Zilkade 1155 tarihli bir başka hırsızlık iddiasında ise, Kukla kazasına bağlı Istoriko köyünden Musa ibn-i Ahmed'in, Baf kazasına bağlı Aya Marino karyesindeki kısrakcı Filyo'nun kırmızı dişi katırını çaldığı iddiasına karşın, Filyo'nun katırı çalmadığına dair yemin etmesi üzerine, Musa mahkeme tarafından haksız bulunmuştur.[401]

Bu iki kayıttan ilkinde Müslümanlar zimmî bir papazın iddiasına karşın ettikleri yeminle davayı kazanmışlardır. İkinci davada ise bir Müslüman'ın iddiasına karşın bir zimmînin yaptığı yemin geçerli sayılmıştır. Bu örnekler, mahkemede verilen kararların Kıbrıslılar arasında hiçbir ayrım gözetmeden verildiğini kanıtlamaktadır.

Çalışılan devrede, namus ve iffetle ilgili, daha önce sözü edilen altı adet belge bulunmaktadır. Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Kerime bint-i Ahmed, Hüseyin bin el-Hac Kasım'ın kendisine tecavüz (*bikrini izâle*) ettiğini bildirmesi üzerine, mahkemede, *noksân-ı bekâret* davasından vazgeçmek şartıyla 45 kuruş almıştır (gurre-i Receb 1139).[402] 22 Şevval 1141 tarihli başka bir tecavüz örneğinde ise, Lefkoşa'ya bağlı Mabsed köyünden Lino bint-i Yorgi, evine girip kendisine boğazını

399 KŞS, 15/119-3.

400 KŞS, 15/75-3.

401 KŞS, 15/173-2.

402 KŞS, 12/135-3.

sıkıp tecavüz etmeye çalışan Pavlo veled-i Pavlo'nun elinden, bağırdığı için kurtulduğunu şahitlerle ispatlayınca, Pavlo hapis cezasına çarptırılmıştır.[403] Ancak verilen hapis cezasının ne kadar olduğu belgede belirtilmemiştir.

Tecavüz olaylarını bazen kazalarda bulunan naipler çözemeyince, durumu İstanbul'a kadar ilettiklerine kaynaklarda tesadüf edilmektedir. Piskopulu Saliha bint-i Bilal Arap adlı zenciye, Leymesunlu Kara Mustafa Ağa ibn-i Hasan Ağa'nın kendisine Hacı Osman'ın evindeyken tecavüz ettiğini ve bu olaydan hamile kaldığını Leymesun ve Hırsofu kadısı olan Yusuf'a bildirmiştir. Yusuf da bu olayı İstanbul'a ileterek, karar vermesine yardımcı olunmasını talep etmiştir. İstanbul, davanın merkezden gönderilen mübaşir huzurunda tekrarlanmasını emreder (6 Rebiülevvel 1159).[404] Başka bir davada ise, bu sefer mahallede oturanlar İstanbul'a bir zina olayını şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul'dan Lefkoşa naibine yazılan buyrulduda, Lefkoşa Çakmaklı Mahallesi'nden Yorgi'nin kızı Enderkonu'nun *bikr-i balig* iken zinadan hamile olduğunu mahalle reayasının bildirdiği belirtilip konunun araştırılıp çözülmesi istenmektedir (19 Safer 1159).[405]

Mahkemeye intikal eden davalarda iddia sahipleri iddialarını ispatlayamadıklarında suçladıkları kişiye mahkeme tarafından herhangi bir ceza verilmiyordu. Giriniyye kazasına bağlı Hota köyünden Fatma bint-i Ahmed, Lefkoşa'dan köyüne giderken es-Seyyid Abdülkerim bin Şaban'ın kendisine saldırdığını iddia etmiştir. Ancak bu iddiasını ispatlayamadığı için davası düşmüştür (5 Muharrem 1142).[406] 8 Muharrem 1146 tarihli başka bir iddiada ise, Lefkoşa Çatalhurma Mahallesi'nden Komi veled-i Pedros, Bedros veled-i Kostantin'in, zevcesine tecavüz etmek amacıyla gündüz evine girdiğini, zevcesinin Bedros'tan kaçarken düşüp yaralandığını ve daha sonra da öldüğünü belirtip Bedros'tan davacı olmuştur. Fakat Bedros

403 *KŞS*, 13/122-3.

404 *KŞS*, 17/50-2.

405 *KŞS*, 17/46-1.

406 *KŞS*, 13/137-2.

böyle bir olay olmadığına dair yemin edince Komi davayı kaybetmiştir.[407]

Bazen de ortaklar arasında meydana gelen anlaşmazlıklarda, taraflar arasında şiddetli kavgalar çıkabilmektedir. Aslen İçel sancağından olup Kıbrıs Giriniyye kazasına bağlı Çatalköy karyesinde kalan Mehmed ibn-i Abdülmüttalib, ortağı olan Mustafa ibn-i Mehmed'in mahsul paylaşımı sırasında aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine, Mehmed'in karısına bıçakla saldırdığını ve bu olaydan ötürü eşinin çocuğunu düşürdüğünü ileri sürüp, Mustafa'dan *gurre-i cenin* ve mahsuldeki hakkını istemektedir. Bunun üzerine iki taraf 12,5 kuruş üzerine anlaştırılmıştır (24 Cemaziyelâhir 1155).[408]

Yukarıda değinildiği gibi mahalle reayaları, mahallelerinde meydana gelen olaylardan rahatsız olduklarında, bunu İstanbul'a bildiriyorlardı. 2 Receb 1154 tarihli hükümde Lefkoşa Çakmaklı Mahallesi'nden Lefteri veled-i Hristo ve üç arkadaşı, Lorenzo bint-i Dimitri'nin, evinde gece gündüz kumar oynattığını, kadınlarla yabancı erkekleri buluşturduğunu ve etrafına rahatsızlık verdiğini Lefkoşa mahkemesine şikâyet etmişlerdir. Lorenzo, bu iddiaları kabul etmemesine rağmen mahalleyi terk etmeyi kabul edince dava sona ermiştir.[409]

Adada meydana gelen kimi tartışmalarda yaralanmalar da oluyordu. Bu olayların da her türlü sorun gibi mahkemeye taşındığı görülmektedir. Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden Mehmed bin Yusuf, üç gün önce Cendemi köyünde evinin önünde Hüseyin ibn-i Sefer'in kendisini bıçak ile yaralaması sonucunda mahkemeye başvurmuştur. Ancak mahkeme sırasında 6 kuruş ile 2 kafiz buğdaya aralarında anlaşmışlardır (16 Zilhicce 1141).[410] Benzer bir örnekte ise, bu sefer iki taraf 25 kuruş karşılığında anlaşmaya varmışlardır.[411]

Kıbrıs'ta bulunan papazların, ada halkına bazen kötülük

407 KŞS, 14/97-1.

408 KŞS, 15/160-2.

409 KŞS, 15/136-2.

410 KŞS, 13/131-2.

411 KŞS, 16/116-1.

yaptıklarına daha önce değinilmişti. Bazı dönemlerde, bir köy papazının tüm köyün şikâyetleri üzerine mahkeme tarafından yaşadığı yerden sürüldüğü oluyordu. Omorfa kazasına bağlı Vakodubya köyünden Erkiro veled-i Hristofi, köyün papazı Erkiro veled-i Yorgi'nin sarhoş olarak evine zorla girdiğini, kendisini ve zevcesini yaraladığını mahkemeye şikâyet etmiştir. Köydekilerin de bu şikâyete, papazın etrafına sürekli zarar verdiğini eklemeleri üzerine, papaz, mahkeme tarafından köylülere zarar vermemesi için ilk önce uyarılmıştır (9 Cemaziyelâhir 1146).[412] Fakat daha sonraki bir kayıtta köy halkı, papazın kendilerine kötülük yapmaya devam ettiğini bildirmeleri üzerine, bu sefer kadı, papazı köyden uzaklaştırmıştır.[413]

Velilerin çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendikleri hatta çocuklarına Ku'rân-ı Kerîm öğrenmeleri için mektep hocalarından ders aldırdıkları sicillere geçmiştir. Velilerin, mektep hocasının, çocuklara kötü davranmasından şikâyet ettikleri de oluyordu. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden el-Hac Hüseyin ibn-i el-Hac Ali, küçük oğlu Ali'yi, Ku'rân'ı öğrenmesi için mektep hocası Ali Halife'nin yanına vermiştir. Ancak hocanın eğitim sırasında oğluna *veled-i zina* şeklinde sövmesinden dolayı çocuğunu Ali Halife'ye emanet ettiğine pişman olduğunu söylemiş, bunun üzerine hocanın eğitimi böldüğü gerekçesiyle hem kendisini hem de oğlunu dövdüğünü mahkemeye bildirmiştir. El-Hac Hüseyin'in bu iddiasını, şahitler yardımıyla ispatlaması üzerine, mahkeme hocadan ikametgâhını değiştirmesini istemiştir (15 Zilkade 1139).[414]

Mahkemeye yapılan bazı şikâyetlerden sonra kadıların, bir cezalandırma yöntemi olarak suçluların yerlerini değiştirdikleri, onların başka bir yerde yaşamalarını sağlayarak, etraflarına kötülük yapmalarını önlemeye çalıştıkları görülmektedir. Bu şekilde yapılan yer değiştirmelere sicillerde üç kez rastlanması, kadıların bu yöntemi çok fazla kullanmadıklarını göstermektedir.

412 *KŞS*, 14/93-4.

413 *KŞS*, 14/94-2.

414 *KŞS*, 13/23-5.

Merkezin Adaya Yaptığı Sürgünler

Burada söz konusu edilecek olan sürgünler, Osmanlı devletinin, bir bölgenin nüfusunu artırmak için o bölgeye yaptığı sürgünler olmayıp sadece bir cezalandırma yöntemi olarak kullandığı sürgünlerdir. Kıbrıs, 17. yüzyılın son yarısı ile 18. yüzyılda, daha çok emirleri dinlemeyen ve yerleşik halka zarar veren aşiretlerin sürgün yeri olarak kullanılmıştır.[415] Adaya özellikle İçel bölgesinde suç işleyen aşiretlerin sürgün edildiği görülmektedir. Anadolu'da yerleşik hayata zarar verenler buradan uzaklaştırılmak suretiyle Rakka ve Kıbrıs'a sürülmüşlerdir.[416] Ancak araştırılan dönem kayıtlarında Kıbrıs adasına sürülmüş olan bir aşiretin kaydına tesadüf edilmemektedir. Osmanlı devleti, adaları çoğunlukla sürgün yeri olarak kullanmaktadır.[417] Sürgün yeri olarak adaların tercih edilmesinin nedenleri arasında, buralardan kaçmanın güçlüğü ve adalardaki yaşamın normale göre daha zor olmasıdır.

Söz konusu yıllarda, Kıbrıs dışında suç işleyen bazı suçlular Kıbrıs'ta sürgün cezasıyla cezalandırılıyorlardı. Bu tür cezalarla ilgili olarak sicillerde 84 kayıt bulunmaktadır. Kıbrıs'a yapılan sürgünler adada yaşamaya mahkûm edilme olan cezîre-bend, kalede veya zindanda yaşamaya mahkûm edilme olan kale-bend[418] veya zindan-bend şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yıllarda merkezden Kıbrıs adasına cezîre-bend olarak 44 adet belgede 56 Müslüman erkek, 2 Müslüman kadın ve 18 gayrimüslim olmak üzere toplam 76 kişi sürülmüştür.

Kale-bend şeklinde yapılan sürgünlerle ilgili olarak ise 9 kayıtta, 10 Müslüman erkek ile 4 gayrimüslim erkek, sürgün olarak gönderilmiştir. Kale-bend olarak yapılan sürgünlerde 7 belgede Mağusa kalesi, 2'sinde ise Lefkoşa kalesi kullanılmış-

415 Halaçoğlu, "a.g.m.", s. 45.

416 Y. Halaçoğlu, *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 141-144.

417 *KŞS*, 13/41-1; *KŞS*, 14/83-2.

418 İmparatorluğun başka yerlerindeki kale-bendler için bkz Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlîl ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

tır. Bu rakamlar da, en azından bu dönemde Mağusa kalesinin Lefkoşa kalesine göre daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Sicillerdeki 21 belgede ise, Kıbrıs'a cezîre-bend veya kalebend olarak sürülmüş olan kimselerin çeşitli sebeplerden dolayı merkez tarafından affedildikleri görülmektedir. Bunların dışındaki on hükümde ise, Kıbrıs'a sürgün edildikten sonra adada ölmüş olanlara rastlanmaktadır.

Osmanlı devletinin yaygın bir cezalandırma şekli olarak kullandığı sürgünlerde, daha önce de söz edildiği gibi, Kıbrıs adasının, doğal yaşam şartlarının ağırlığından dolayı fazlaca tercih edildiği görülmektedir. İlgili yıllarda en fazla tercih edilen cezîre-bend şeklindeki sürgünler, İstanbul'da yapılan yargılamalardan sonra suçlu bulunan kişilerin Kıbrıs adasında yaşamaya mahkûm edilmeleridir. Bu kişiler, merkezden gelecek olan bir *itlâk* (af) fermanına kadar adada yaşamaya mahkûm edilmekte ve hiçbir mazeretle buradan ayrılmalarına izin verilmemektedir. Cezîre-bend olarak Kıbrıs'a sürgün edilenlerin arasında suç işleyen normal vatandaşların yanında, görevlerinde usulsüzlük yapan, aralarında kadıların, müftülerin de yer aldığı resmî görevliler de bulunmaktadır.[419] Devlet görevlileri cezalandırılırken, onlardan sorumlu olan en yüksek rütbeli kişinin de görüşü alınmaktaydı.

Tokat kazası kadısı olan Mahmud Efendi, usulsüz davranışlarından ötürü Şeyhülislâm Permî-zâde Mehmed Efendi'nin işaretiyle, Divan-ı Hümâyun çavuşlarından Ömer Çavuşun eşliğinde, Kıbrıs adasına sürülmüştür (evâil-i Safer 1158).[420] Çalışmaya konu olan yıllarda Kıbrıs'a Tokat kadısı,[421] Lazkiye kadısı kethüdası,[422] Mısır kadısı,[423] Adana müftüsü,[424] Trablus müftüsü,[425] İstanbul şehir emini,[426] Halep

419 KŞS, 16/33-2.
420 KŞS, 16/33-2.
421 KŞS, 16/33-2.
422 KŞS, 15/114-1.
423 KŞS, 15/63-1.
424 KŞS, 15/214-2.
425 KŞS, 15/111-1.
426 KŞS, 15/108-1.

muhzırbaşı[427] ve İstanbul Saray-ı atîk küçük sakkabaşı[428] adlı resmî görevlilerin sürüldükleri görülmektedir.

Bir başka sürgün olayında ise, Kıbrıs sakinlerinden olan Rukiyye adlı hatun, kocası Mehmed'in, İstanbul Kasım Paşa Mahallesi'nde Fesçi Molla Hasan'ı evinde öldürdüğü için idam edilmesinden sonra, vatanı olan Kıbrıs'a gönderilmiştir (evâil-i Muharrem 1164).[429] Hatırlanacağı gibi, Kıbrıs'ta meydana gelen cinayetlerden sonra böyle bir idam söz konusu olmamıştır.

Kişiler tek başlarına adaya sürgün edilebildikleri gibi aileleriyle birlikte de Kıbrıs'a gönderilebiliyorlardı. Fatma Hatun Sultan bint-i Sultan Selim Han evkafından Yanya'daki gül hassı mukataası nazırı olan Beşir Ağa'nın isteğiyle, mukataa üzerinde olan Mehmed Efendi, halka kötü davrandığından mukataadan ihraç olunup ailesiyle birlikte vatanı olan Kıbrıs adasına sürülmüştür.[430] Söz konusu yıllarda aileleriyle birlikte Kıbrıs'a sürgün edilenlerle ilgili üç kayda daha rastlanmaktadır.[431] Yine bu dönemde, adaya yapılan sürgünler incelendiğinde, Kıbrıs asıllı olup da başka bölgelerde yaşarken bir suça karışanlar sürgün cezası ile cezalandırılırken, yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi vatanları olan Kıbrıs adasına cezîre-bend olarak gönderilmektedirler. Araştırmada bu türden beş belgeye tesadüf edilmiştir.[432]

Daha önce Kıbrıs Ortodoks kilisesine verilen haklar kısmında da değinildiği gibi zaman zaman Kıbrıs Ortodoks başpiskoposluğu için rekabet içinde olan papazlar, İstanbul'a gidip rakipleri aleyhinde muhalefet yapmışlardır. Bunlardan bir kısmı adaya geri gönderilmekten (sürgün olarak) kurtulamamışlardır. Kıbrıs reayalarının İstanbul'a dilekçe göndererek, Kıbrıslı Papa Makariyos adlı papazın başpiskopos olabilmek için iftira ve fesatlık yaptığını, şimdi ise İstanbul'da yanındaki adamla-

427 KŞS, 15/109-1.

428 KŞS, 17/18-1.

429 KŞS, 16/192-2.

430 KŞS, 16/209-2.

431 KŞS, 15/111-1; KŞS, 16/186-1; KŞS, 16/204-1.

432 KŞS, 15/70-2; KŞS, 16/192-2; KŞS, 16/209-2; KŞS, 16/210-1; KŞS, 17/15-1.

nıyla birlikte başpiskopos Filotyos hakkında iftiralarına devam ettiğini bildirmeleri üzerine, Makaryos adlı papaz Kıbrıs adasına geri gönderilmiştir (evâhir-i Cemaziyelevvel 1157).[433] Bu fermanın sonuçları bakımından devamı sayılabilecek olan başka bir hükümde ise, Kıbrıs'a sürülen Makaryos'un adaya geldikten sonra düşmanları tarafından hapsedildiği haberi İstanbul'a ulaşınca, Makaryos'un sadece Kıbrıs'a cezîre-bend olarak gönderildiği bildirilmiş, hapsedilmesi emredilmediği için papazın serbest bırakılması istenmiştir (evâsıt-ı Muharrem 1158).[434] Bu iki kayıt, Kıbrıs adası başpiskoposluğu için papazlar arasında zaman zaman rekabetin olduğunu ve bunun sonucunda başpiskopos olanların rakiplerini sindirmek için her türlü yola başvurabildiklerini göstermektedir.

Adaya cezîre-bend olarak yollanan bazı kişilere Kıbrıs cizyesi malından maaş verildiği de görülmektedir. Devlet, Ahmed Buluçhan'ı, Kıbrıs'a cezîre-bend olarak yolladıktan sonra, Kıbrıs cizyesi malından 60 akçe maaş verilmesini istemiştir.[435]

Bazı dönemlerde ise başka bir yerde işlediği suçtan dolayı kale-bend olarak hapsedilenlerin, suçlarını daha da ağırlaştırmak için başka bölgelere gönderildikleri de görülmektedir. Kıbrıs adası, yaşam şartlarının ağırlığı bakımından cezanın ağırlaştırılması istenildiğinde kullanılan bir yerdi.

Şam taraflarında adamlarıyla birlikte karışıklık çıkaran Şeyh Tayyib Kürdî, yakalanıp Şam kalesine kale-bend olarak hapsedilmiştir. Ancak hapsedildiği yerde bile kötülüklerine devam ettiği için, bu sefer de Şam kalesinden çıkarılıp Kıbrıs'a cezîre-bend olarak yollanmıştır (gurre-i Cemaziyelâhir 1139).[436] Bu kayıt, Kıbrıs adasında cezîre-bend şeklinde yaşamaya mahkûm edilmenin, Şam kalesinde kale-bend olarak hapsedilmekten daha etkili olduğunu göstermektedir. Çünkü Şam kalesine hapsedilen Şeyh Tayyib Kürdî'nin faaliyetlerine engel olunamadığından, onun Kıbrıs'a, Şam'la olan bütün bağlarının ko-

433 KŞS, 15/70-2.

434 KŞS, 17/15-1.

435 KŞS, 14/118-1; KŞS, 14/118-2.

436 KŞS, 13/71-1.

partılmak için sürgün edildiği belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili benzer örnekler af kısmında verilecektir.

Kıbrıs adasından bir gayrimüslimin, işlediği suçtan dolayı başka bir adada yaşamaya mahkûm edilebildiğine de kayıtlarda tesadüf edilmektedir. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi olan Konte Herekenyol, merkeze dilekçe sunarak, Kıbrıs'taki İngiltere konsolosu yanında tercüman olan Kostantin adlı zimmînin görevinden alınmasından sonra adaya gelen İngiltere vatandaşlarına zararı olduğu şikâyeti üzerine, Kostantin, Avret adasına sürülmüştür. Ayrıca affedilebilmesi için de İngiltere konsolosu olanların dilekçesi gerektiği belirtilmektedir (evâhir-i Rebiülâhir 1144).[437] Bu tür olaylardan, Osmanlı ülkesindeki konsoloslara ne kadar fazla hak verildiği sonucuna varılmaktadır.

Adadaki zorlu yaşamın yanı sıra, bazı yıllarda meydana gelen kuraklık, kıtlık, deprem ve salgın hastalıklar yüzünden Kıbrıs adasında geçim şartları daha da zorlaştığından Kıbrıslılar Kıbrıs dışına firar ediyorlardı. Bu durum, adanın nüfusunu düşürdüğü gibi gelir kaynaklarının da azalmasına neden oluyordu. Osmanlı devleti, bu tür olayların önüne geçmek için Kıbrıs'tan firar edenlerin geri dönmelerini sağlıyordu. Kıbrıs Lefkoşa naibi olan Mehmed Efendi, merkeze dilekçe göndererek, Kıbrıs adasından birtakım reaya ve Müslüman'ın firar ettiklerini, bunun sonucunda ise adanın gelir seviyesinin düştüğünü bildirip Kıbrıs'tan ayrılanların geri yollanmasını istemektedir. Bunun üzerine İstanbul'da bulunan 22 zimmî erkek, Süleyman Çavuş'la gönderilirken, geriye kalanların ehl-i İslâmdan olanların eski dizdar zaim Ahmed ile, ehl-i zimmetten olanların ise Karbediyo adlı zimmî yardımıyla Kıbrıs'a yollanacakları bildirilmiştir (evâsıt-ı Cemazielevvel 1146).[438] Kıbrıs'a yollananlar arasında sadece zimmîlerin adı geçiyorsa da belgeden, yollanacak Müslümanlar için de birisinin vekil tayin edilmiş olduğu görülmektedir. Ancak araştırılan dönem kayıtlarında adaya tekrar yollanan insanlara rastlanmamaktadır.

---

437 KŞS, 14/128-1.

438 KŞS, 14/113-1; KŞS, 16/210-1.

Zaman zaman devlet, İstanbul'daki mahkemelerde yalancı şahitlik ve başka hileler yapanları da Kıbrıs'a cezîre-bend olarak yollamaktadır. Bu belgelerde Müslümanlarla gayrimüslimlerin farklı fermanlarla sürgüne gönderildikleri görülmektedir.[439]

İstanbul'daki Kumkapı'dan sandıkçı Metros ve Artin, Galata'dan kürkçü Hristo, Fenar'dan boyacıoğlu Todori adlı dört nefer zimmî, daima mahkemelerde bulunup bazen vekâlet, bazen de şahitlik yaparak, birçok aileye zarar verdiklerinden dolayı Kıbrıs adasına Divan-ı Hümâyun çavuşları eşliğinde sürülmüşlerdir (evâhir-i Receb 1163).[440]

Çalışmaya konu olan yıllarda tek bir sürgün fermanıyla adaya dokuz kişinin sürüldüğüne şahit olunmaktadır. Adanalı dokuz nefer, yeniçeri olduklarını iddia ettiklerinden dolayı Kıbrıs'a gönderilmişlerdir (evâhir-i Receb 1138).[441] Fakat adı geçen bu kişiler daha sonra evâil-i Receb 1139 tarihinde, yani adaya sürüldükten bir yıl sonra affedilmişlerdir.[442]

Sürgün biçimindeki cezalandırmaların en ağırı, kale-bend veya zindan-bend şeklinde olanıdır. Kıbrıs adasının şartları göz önünde tutulursa en ağır kale-bendliğin Mağusa kalesinde olduğu görülür. Söz konusu dönemde Kıbrıs'a yollanan 11 kalebend kaydından 8'inin Mağusa kalesi ile ilgili olması, bu kalenin en azından incelenen devrede daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Kale-bend olarak Kıbrıs adasında Mağusa kalesi dışında kullanılan diğer bir kale ise Lefkoşa kalesidir. Mağusa kalesinde kale-bend olarak cezalandırılanlar arasında Trablusşam müftüsü,[443] Şam kadısı,[444] Kayseri eski kadısı,[445] Kahire şehir havalisi[446] bulunmaktadır. Kıbrıs'ta, kale-bend olarak daha çok resmî görevlilerin cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

439 KŞS, 16/176-1.
440 KŞS, 16/177-1.
441 KŞS, 13/39-2.
442 KŞS, 13/45-2.
443 KŞS, 15/112-1.
444 KŞS, 16/159-2.
445 KŞS, 16/170-2.
446 KŞS, 13/34-1.

Şam valisi olan Esad Paşa'nın şikâyeti üzerine, Şam-ı şerif kadısı olan Senfer-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi halka zararı olduğu, kötü davrandığı, ve şeriati doğru uygulamadığından Mağusa kalesine kale-bend olarak sürülmüştür (evâil-i Şevval 1162).[447] Bir diğerinde ise, Kayseri eski kadısı olan Mermerzâde Abdurrahman, ilk önce Maraş kazasına sürülmüş, ancak buradan firar edince, bu sefer de Mağusa kalesine kale-bend olarak gönderilmiştir. Aynı fermanda İstanbul Çukurçeşme'den Osman'ın da, Kıbrıs adasına kale-bend olarak sürüldüğü anlaşılmaktadır (evâsıt-ı Rebiülevvel 1163).[448]

Zimmîlerin cezalandırılması ile ilgili bir kale-bend kaydında ise, Kıbrıslı dört nefer zimmî, kendilerinin Lefkoşa eski alay beyi Abdulgaffur, eski başpiskopos Filotyos ve eski saray tercümanı Hristofaci'den vekâlet aldıklarını iddia ederek, reayadan haksız yere 430 kese akçe aldıkları şikâyeti üzerine, yapılan araştırma sonucunda bahsi geçenlere vekâlet verilmediği ortaya çıkmıştır. Söz konusu kişiler, merkezin emriyle, ömür boyu Lefkoşa kalesinde zindan-bend cezasına çarptırılmışlardır (evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1158).[449] Bu kayıt, Osmanlı devletinin, haksız vergi alarak halka zulmedenleri şiddetli şekilde cezalandırdığını göstermektedir.

Kıbrıs adasında meydana gelip de cezası merkez tarafından verilen bir başka kale-bend olayında ise, Lefkoşa alay beyi olan Ahmed ile köse papa Kalyero ve baba Nikola adlı papazlar birlik olup halkı tahrik ederek, Lefkoşa'ya saldırmalarına neden olmuşlardır. Ancak bu saldırı kolaylıkla bertaraf edildikten sonra, Ahmed alay beyliğinden alınarak diğer iki papazla birlikte Mağusa kalesinde kale-bend olarak hapsedilmiştir (evâhir-i Rebiülâhir 1158).[450] Bu olay, araştırılan yıllarda devlete karşı yapılan tek isyan girişimi olup büyümeden bastırılmıştır. Bu hareketin bir başka önemli yanı ise Lefkoşa alay beyi ile iki papazın birleşerek ortak hareket etmeleridir. İsya-

447 KŞS, 16/159-2.

448 KŞS, 16/170-2.

449 KŞS, 17/53-3.

450 KŞS, 16/36-1; KŞS, 16/37-1.

nın nasıl sonuçlandığı bilinmesine karşın, neden çıktığı hususu eldeki kaynaklardan anlaşılamamaktadır. Devlet her zaman yaptığı gibi, başkalarına örnek olmaması için, isyanın elebaşılarını en ağır şekilde cezalandırmıştır.

Araştırmaya konu olan yıllarda, Kıbrıs'ın bazı bölgelerinde eşkıyalık hareketleri görülmektedir. Bu gibi durumlarda devlet, derhal eşkıya liderlerini yakalatıp ada dışına sürgüne gönderiyordu. Lefkoşa kadısı Mevlânâ Abdülkerim, İstanbul'a yolladığı mektupta, halkın mahkemeye şikâyetlerine konu olan Mesarya nahiyesinde Yenağra köyünden Fakubedi adlı zimmînin, kendi halinde olmayıp fesatlık ve eşkıyalık yaptığını anlatmıştır. Hatta bu eşkıyanın bir kez yakalandığını ancak kaçmayı başardığını bildirmesi üzerine, İstanbul, adı geçen zimmînin cezîre-bend olarak sürgüne gönderilmesine karar vermiştir (evâsıt-ı Zilkade 1153).[451] Yalnız burada adı geçen eşkıyanın hangi adaya sürgüne gönderildiği belirtilmemiştir. Ayrıca Kıbrıs'ın büyük kazalarından birisi olan Mesarya'nın, bu belgede nahiye olarak zikredilmesi ilginçtir.

Kıbrıs adasına kale-bend olarak yollananların ailelerinin de cezîre-bend olarak adaya sürüldüğü sicillerde görülmektedir. Eski Trablusşam valisi olan Osman Paşa zamanında, fesatlık, eşkıyalık yapan ve valinin mallarına saldıranların lideri olan nakip Mehmed Efendi ve kardeşi müftü Osman Mağusa kalesine kale-bend olarak sürülürken, aileleri de Kıbrıs'a cezîre-bend olarak gönderilmişlerdir (evâil-i Muharrem 1153).[452] Başka bir yerde cezasını çeken birisinin, bazı uygunsuz davranışlarından ötürü Kıbrıs'a kale-bend olarak gönderildiği de olmaktadır. Devlete karşı işlediği bir suçtan dolayı, Seddülbahr kalesinde kale-bend olarak cezasını çeken Afgan taifesinden Murtaza, buradaki bazı uygunsuz davranışları yüzünden, bir adamıyla birlikte Mağusa kalesi kale-bendliğine mahkûm edilmiştir (evâil-i Safer 1146).[453]

Osmanlı yönetimi, işledikleri suçlardan dolayı çeşitli cezala-

451 *KŞS*, 15/117-2.

452 *KŞS*, 15/112-1; *KŞS*, 15/113-1.

453 *KŞS*, 14/115-1.

ra çarptırılmış bazı suçluları, talep etmeleri halinde suçlarının çeşidine ve ağırlığına göre, ya tamamen affediliyor ya da cezalarını hafifletiyordu. Bununla ilgili olarak sicillerde yer alan 42 cezîre-bend ve 11 kale-bend kaydına göre 20 *itlâk* kaydı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi dışında kalanlar tamamen affedilme ile ilgili fermanlardır. Affedilme fermanlarının iki tanesi Müslüman hanımlar, bir tanesi zimmî erkek ve geriye kalan 18'i ise Müslüman erkeklerle alâkalıdır. Bu fermanların 17'si cezîre-bend, 4'ü ise kale-bend şeklinde Kıbrıs'a sürülenlerle ilgilidir. Itlâk kayıtlarının iki tanesinde, devletten affedilmesini isteyenler ve bu dilekleri kabul edilenler, Kıbrıs adasındaki sürgünden affedilerek, Sakız adasına kale-bend ve cezîre-bend olarak yollanmışlardır. Bu durum, Kıbrıs'ın şartlarının Sakız'a göre daha ağır olduğunu açıkça göstermektedir.

Büyücülükle meşgul olan, Tophane Ruznamçecisi Kız Mehmed, Topçubaşı İbrahim'in ölümüne sebep olduğundan, Kıbrıs Lefkoşa kalesine kale-bend olarak sürülmüştür. O, merkeze yazdığı dilekçede adada perişan olduğunu bildirerek, padişahtan affedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Lefkoşa kale-bendliğinden affedilerek, Sakız kalesi kale-bendliğine yollanmıştır (evâhir-i Ramazan 1138).[454] Kız Mehmed, Kıbrıs Lefkoşa kale-bendliğine evâsıt-ı Şaban 1138 tarihinde mahkûm edilmiş, ancak mahkûmiyetin üzerinden bir ay bile geçmeden Kıbrıs adasından kurtularak, şartları ve konumu, Kıbrıs'a göre daha uygun olan Sakız adasına nakledilmiştir. Benzer bir örnekte ise, Tekeli Ali Ağa'nın oğlu Ahmed, hastalığını bahane ederek padişahtan affedilmeyi talep etmiştir. O da yaklaşık bir yıllık bir esaretten sonra Kıbrıs adasından affedilip Sakız adasına nakledilmiştir (evâsıt-ı Zilhicce 1150).[455]

Bazı af fermanlarında suçlular bugün olduğu gibi şartlı olarak affedilmekte ve eğer şartlara uymazlarsa en ağır şekilde cezalandırılacakları belirtilmektedir. Çalışılan dönemin sicillerinde dört adet şartlı salıverme kaydına rastlanmaktadır. Ka-

454 *KŞS*, 13/41-1.

455 *KŞS*, 15/12-1.

sım Paşa ibn-i el-Hac es-Seyyid Kasım, eşinin merkeze sunduğu dilekçe ile Mağusa kalesi kale-bendliğinden affedilmiştir. Ancak İstanbul'a gelmeyip Bursa'da kalabileceği belirtilmiş, eğer İstanbul'a gelirse, ömür boyu kale-bend olacağı kendisine bildirilmiştir (22 Şevval 1138).[456] Bir diğer örnekte ise, Kıbrıs adasına sekiz ay önce câriye kaçırmakla suçlanarak sürgün edilen Salih'in, câriyeyi bulup geri vermek şartıyla affedildiği görülmektedir (evâhir-i 1139).[457] Şartlı affedilen kişilerin genellikle memleketlerine dönmelerine izin verilmediği de belgelerden anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta cezîre-bend olarak yaşarken affedilen ve kendisine verilen ıtlâk fermanını kaybedenler yeni bir ferman çıkarabiliyorlardı. Bosnavî İbrahim Efendi, İstanbul'a dilekçe sunarak, bazı uygunsuz hareketlerinden ötürü Kıbrıs adasında cezîrebend olarak yaşamaya mahkûm edilmiş olduğunu, ancak daha sonra suçunun affedildiğini, fakat ıtlâk fermanını kaybettiğini belirtip yenisini talep etmiştir. Bunun üzerine ıtlâk fermanlarının kaydedildiği deftere bakıldığında Bosnavî İbrahim Efendi'nin 1147 yılında affedildiği ortaya çıkmış ve kendisine yeni bir ıtlâk fermanı verilmiştir (evâsıt-ı Zilkade 1155).[458]

Araştırılan yıllarda, Kıbrıs'a sürülen herkes affedilenler kadar şanslı olamıyordu. Kayıtlardan adada sürgündeyken 10 kişinin öldüğü öğrenilmektedir. Ölen bu kişilerin geride bıraktıkları mallar, normal vatandaşların miraslarında olduğu gibi, mirasçıları arasında paylaştırılıyordu. Eğer ölen kişinin vârisleri yoksa veya bulunamıyorsa mirasa devlet adına beytülmal eminleri el koyuyordu.[459] Kıbrıs'ta sürgündeyken, firar edenlerle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Araştırılan yıllarda, firar olayının yaşanmamış olması Kıbrıs adasının sürgün cezaları için güvenli bir yer olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Kıbrıs, Osmanlı devleti tarafından suçluların gönderildiği güvenli bir sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Ada-

456 KŞS, 13/40-1.

457 KŞS, 13/42-2.

458 KŞS, 15/215-1.

459 KŞS, 17/61-2.

ya sürülenlerin çoğunluğunu kadı ve müftü gibi resmî görevlilerin oluşturması ise ilgi çekicidir.

Vakıflar

Vakıflar, sosyal, eğitim, beledî ve dinî görevleri yerine getirmeleri için maddî durumu iyi olan kişiler tarafından kurulmuşlardır. Dinî vazifelerin yerine getirilmesi için gereken cami, mescid gibi tesislerin veya türbe gibi dinî olarak önemi büyük olan yerlerin imarı, bakımı ve onarımı için kurulan vakıfların yanında, bu gibi tesislerde görev alacak imam, müezzin gibi kişilerin geçimini sağlamak için de vakıflar kurulmuştur. Sosyal, beledî ve eğitim hizmetlerinin sağlanması için kurulan vakıflar ise su kemerleri, çeşmeler, hanlar, hamamlar, kütüphaneler, medreseler vb. tesislerdir. Bu tesislerin inşa edilmesi, bakımı, onarımı, ihtiyaçlarının karşılanması yanında buralarda görev yapacak kişiler için de vakıflar kurulmuştur.[460]

Vakıfların kurulmasındaki bir başka amaç ise istenilen kişiye istenilen kadar mülk ve mal bırakabilmektir. Çünkü İslâm hukukuna göre bir kişi bütün mallarının ancak üçte birini vasiyet edebilmektedir. Buna engel olmak için, yani istenilen vârise istenilen kadar mülk bırakabilmek için o kişinin mütevelli olduğu bir vakıf kurulması yolu tercih edilirdi.[461]

Vakıfları yöneten kişilere mütevelli denilmekte ve mütevelliler kadılar tarafından denetlenebilmektedirler. İncelenen dönemde direkt olarak mütevellilerle ilişkili 5 kayda rastlanmaktadır. Gerçi vakıf kurulduktan sonra hemen bir mütevelli tayin edilmektedir. Bu 5 belgenin dışında, bu dönemde yeni kurulan 16 adet vakfın da 16 mütevellisi olduğu belgelerde geçmektedir. Kadılar denetleme işinin yanında, ölen bir mütevellinin yerine yenisinin atanmasında da etkili olmaktadırlar. Kıbrıslı kadınların erkekler gibi vakıf kurduklarına sicillerde

460 B. Yediyıldız, "Vakıf Müesseselerinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XIV, (1982), s. 2-10.

461 H. Yüksel, "Vakfiyelere göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, s. 471.

rastlanmaktadır. Nitekim Jennings de eserinde Kıbrıs'taki kadınların kurdukları vakıflardan söz etmiştir.[462]

Lefkoşa'da merhum Ruznamçeci Mahmud Efendi'nin yaptırdığı mescid-i şerif ve mektep evkafına mütevelli atadığı es-Seyyid el-Hac Mehmed bin el-Hac Abdi ölünce, Lefkoşa naibi eş-şeyh Ömer Efendi'nin isteğiyle merkez tarafından yerine Mehmed Halife'nin atanması sağlanmıştır (7 Rebiülevvel 1160).[463] Burada bahsi geçen okulun adı ise Debbağhane-i sıbyandır.[464] Bir diğer mütevelli atanması kaydında ise, Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'ndeki merhum Saadeddin Efendi medresesi hocaları, medreselerine destek veren vakfın mütevellilerini, vakfı iyi yönetemedikleri ve bundan dolayı vakfın gelirlerinin azalmasına sebep oldukları için merkeze şikâyet etmişlerdir. Bunun düzeltilebilmesi için vakfın mütevellilerinin medresedeki hocaların arasından seçilmesini İstanbul'dan istemişlerdir. Bunun üzerine medrese müderrislerinden Acem-zâde el-Hac Osman Efendi merkez tarafından mütevelli olarak atanmıştır (23 Rebiülevvel 1138).[465]

TABLO 16
Lefkoşa Kazasındaki Sicillere Yansıyan Eğitim Kurumları (1726-1750)

Mektebin adı	*Bulunduğu yer*	*Kayıt no (KŞS)*
Mekteb-i şerif (Ebu Faruk Mehmed Paşa tarafından)	Kızılkule m.	17/9-1
Mekteb-i şerif (Ruznamçeci Mahmud Çelebi)	Korkud Efendi m.	17/73-4
Mekteb-i şerif	Ömeriye m.	13/58-3
Turunçlu Mektebi	Korkud Efendi m.	15/28-3
Mekteb-i şerif	Sarraçlar Sûkunda	15/77-4
Mekteb-i şerif	İbrahim Paşa m.	13/123-3
Saadeddin Efendi medresesi	Aya Sofya m.	13/54-1
Menteş-zâde Hacı İsmail Ağa medresesi	Aya Sofya m.	16/106-1

462 Jennings, *a.g.e.*, s. 26.

463 *KŞS*, 17/73-4.

464 H. Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*, Lefkoşa 1969, s. 49.

465 *KŞS*, 13/54-1.

Doğal olarak Lefkoşa kazasında Tablo 16'da gösterilenlerden daha fazla okul bulunmaktadır. Genellikle her caminin yanında bir mektep açılmaktadır. Ancak eldeki kaynaklarda sadece Lefkoşa'daki altı adet mekteb-i şerif ve iki adet medrese kaydına rastlanmıştır.

Kadılar mütevellileri her yönden denetleyebiliyorlarsa da, bazı zamanlarda mütevellileri daha iyi denetleyebilmek için, mütevellilerin üzerine bir hesap nazırı tayin ediyorlardı.[466] Lefkoşa kazasına bağlı Şeher nahiyesine tâbi Kadolyonda köylülerinin, köylerindeki mescid-i şerifin evkafına mütevelli olarak atanan Hasan ibn-i Hüseyin'in üzerine bir hesap nazırı tayin olunmasını istedikleri için, Lefkoşa naibi, hesap nazırı olarak Hasan ibn-i Musa'yı atamıştır. Ayrıca mütevelliden, vakıfla ilgili yapacağı her işi hesap nazırı ile birlikte yapması ve her sene vakfın muhasebesini dahi nazırla beraber yapması istenmiştir (18 Şaban 1158).[467] Böylece mütevellilerin yolsuzluk yapmalarına engel olunmaya çalışılmıştır.

Mütevelliler, idarelerindeki vakıfların mallarını gelir elde etmek için üçüncü şahıslara kiralamaktadırlar. Kiralama süreleri, bu dönemdeki sicillerden öğrenildiğine göre, genellikle doksan yıl civarındadır.

Lefke kazasındaki Cafer Paşa evkafından Litu karyesindeki vakıf çiftliği, peşin 100 kuruş *icâre-i mu'accele*[468] ve 40 kuruş *icâre-i müeccele*[469] ile doksan yıllığına Lefkoşa alay beyi el-Hac Mustafa Ağa'ya kiralanmıştır (26 Zilkade 1158).[470] Bu belgenin devamında ise, vakfa ait çiftliğin daha süresi bitmeden başkalarına kiralandığı görülmektedir. Lefke kazasına bağlı Litu köyünden Zaherka veled-i Hristodulo ve diğer iki zimmî, Ağa-yı Cafer Paşa hazretlerinin köylerindeki vakıf çiftliğini, senesi tamamlanınca mütevellisi Çorbacı Dede Ömer Ağa'dan senelik 100 kuruş ile kiraladıklarını belirtmişler; ancak buna

466 Aydın, *a.g.e.*, s. 262 vd.

467 *KŞS*, 16/83-1.

468 Vakfa ait mal kiralanırken verilen peşin para.

469 Vakfa ait malın her yıl kiracısı tarafından ödenen kirası.

470 *KŞS*, 16/156-2.

Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden vakıf çiftliğin ölen eski kiracısı Damat el-Hac Mustafa Ağa oğlu es-Seyyid Mehmed'in mirasçılarının engel olduklarını şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine yapılan araştırma sonucunda, el-Hac Mustafa Ağa'nın mirasçıları, babaları tarafından doksan yıllığına kiralanan çiftliğin, babaları ölünce kendilerine intikal ettiğini ispatlamaları üzerine zimmîler davayı kaybetmişlerdir (17 Zilkade 1161).[471] Uzun yıllar kiralanan vakıf arazileri, vakfı kiralayan kişiler ölse bile, onların mirasçıları tarafından sürenin bitimine kadar kullanılabiliyordu. Bu gibi durumlar *intikal-i adi* terimiyle ifade edilmektedir.[472]

Başka bir belgede ise, Lefkoşa'dan Petri veled-i Luka, merhum Koca Vardar'ın Lefkoşa'da Ömeriye Camii yanında bulunan mekteb-i şerifin muallimine vakfettiği bahçelerden olan, beş dönümlük bir bahçeyi, her sene 540 akçe *icâre-i müeccele* ile kiracısı olan Hristofi veled-i Gorini adlı zimmîden, mütevellinin izniyle 200 kuruş bedel ödeyerek kiralamıştır.[473] Burada vakfa ait bir bahçeyi kiralayan kişinin, burayı mütevellinin de iznini alarak, bir bedel karşılığında başkasına devrettiğine tanık olunmaktadır. Bu hükümler, Kıbrıs'taki Müslüman vakıflarının adadaki gayrimüslimlere de kiralanabildiğini göstermektedir. Belki de vakıfların bir ayrım yapılmaksızın uzun yıllar kiralanması, daha sonraları Türklere ait birçok vakfın İngiliz idaresi sırasında, Rumların eline geçmesini sağlamıştır.

Vakıfları kiralayan kişiler, kiraladıkları süre içerisinde vakfın her türlü işletmesinden sorumludurlar. Dolayısıyla vakıfta yapılacak herhangi bir değişiklikte onaylarının alınması gerekmektedir. Kıbrıs'taki Kılıç Ali Paşa evkafından olan Komari Hanı (Kumarcılar Hanı) ve etrafındakilerin kiracıları, kendilerinden izin alınmadan hancı tarafından vakfın arsasına kendisi için yaptırdığı menzili, mahkeme kararı ile yıktırmışlardır (15 Cemaziyelevvel 1160).[474] Kiracıların bu evi yıktırmalarındaki

471 KŞS, 16/155-4.

472 Aydın, *a.g.e.*, s. 268 vd.

473 KŞS, 13/58-3.

474 KŞS, 16/118-2.

amaç herhâlde ileride hancı olan kişinin burada hak iddia etmesine engel olmaktı.

Mütevellilerin bir başka görevi ise, idarelerindeki vakıfların mallarının başkaları tarafından bedelsiz kullanımına engel olarak vakfın zarar etmesini önlemektir.

Lefkoşa'da bulunan vezir Mustafa Paşa hazretlerinin evkafından Ömeriye Camii mütevellisi olan Hasan Ağa ibn-i Osman, Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Ümmühan bint-i Yusuf'un, vakfa ait olan Pendaya kazasına bağlı Manastır köyündeki üç parça tarlayı işgal ettiğini Lefkoşa naibine şikâyet ederek, Ümmmühan'ın buraları kullanmasına engel olmuştur (evâil-i Rebiülâhir 1145).[475]

Söz konusu yıllarda mütevelli olanlar vakıflarına ait yerlerin yıpranıp gelirlerinin azalmasına ve kimi zamanlarda da hep aynı kişilerin vakıf mallarını kiralamasına engel olmak için, Lefkoşa naibinden izin alarak Sûk-ı Sultânîde açık artırma yoluyla kiralama yönteminini uygulamaktadırlar. Ayrıca ilgili yıllarda Lefkoşa'da bulunan Sûk-ı Sultânîde birçok sorunlu malın açık artırma yöntemiyle satıldığı görülmektedir.

Kıbrıs'taki Cafer Paşa vakfının mütevellisi olan Mehmed Efendi ibn-i Cafer Bey, Lefkoşa kazasındaki Leymosun, Ibsomolof, Kulapi, Anaya ve Aniya Milya çiftlikleriyle, Tuzla kazasındaki Alaminyo çiftliğini devamlı aynı kişilere kiralandığından yıprandıklarını belirtip bu sefer Lefkoşa'daki Sûk-ı Sultânî'de müzayede yapılarak, farklı kişilere kiralanması için kıbel-i şer'den izin almıştır (10 Şevval 1150).[476]

Kimi zamanlarda mütevelliler, idarelerindeki vakıfların içerisindeki bazı yerleri başka şahısların mallarıyla kadının da izniyle değiştirebilmektedirler. Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden ölen Teberrî-zâde zevcesi Fatma Hatun'un kurmuş olduğu vakfın mütevellisi olan Kıbrıs defterdarı el-Hac Mehmed Ağa, vakfa ait Değirmenlik nahiyesi Bano Horside Mahallesi'ndeki üç dönümlük bahçeyi ve 15 günde bir yarım gün süreli su

475 *KŞS*, 14/52-2.

476 *KŞS*, 15/55-2.

hakkını, miralay el-Hac Mehmed Ağa ibn-i el-Hac Osman Efendi'nin Lefkoşa kazasına bağlı Laktamiya köyünde, içerisinde kırk kök zeytin ağacı bulunan bir dönümlük bahçesiyle, kadının da iznini alarak değiştirmiştir (18 Şevval 1162).[477]

Mütevelliler, idarecisi oldukları vakıfların yıllık hesaplarını sicile kaydettirmek zorundadırlar. Bu hesapları tutarken herhangi bir soruna yol açmamak için çok titiz davranıyorlardı. Yolsuzlukların önüne geçmek için kadıların bazen kendilerinin, bazen de görevlendirdikleri kişilerin bu vakıflara nezaret ettiklerinden daha önce söz edilmişti. Ayrıca vakıf yöneticileri olan mütevelliler, vakfı kuranların herhangi bir akrabası kalmayınca kadıya başvurarak, vakfedilen menzile veya herhangi bir mala kadı yardımıyla el koymaktadırlar.[478]

Sicillere yansıyan vakıf muhasebeleri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, vakıf parasından borç verilen çeşitli kimselerin isimleri ve verilen borç miktarları yazılmaktadır. Bu bölümün diğer kısmında ise, vakfa ait malların kiralandıkları kişilerin adları, kiralanan malın cinsi, bulunduğu yer ve alınan yıllık kirası yazılırdı. Tüm bunlar alacak kısmına, yani vakfın gelir kaynakları kısmına kaydedilmektedir. İkinci bölümde vakfın harcamaları bulunurdu. Burada genellikle vakfın vazifelilerinin aldığı ücretler anlatılmaktadır. Son bölümde ise vakfa sonradan dahil edilen, o yıl çeşitli hayırsever kişilerin bağışladığı para veya mallar ve kimin ne kadar bağışladığı belirtilmektedir. Aslında bu bölüm de vakfın gelir kaynakları arasında olmaktadır.[479]

Vakıf muhasebesi kayıtlarından, vakıfların gelirleri içerisinde sayılan malların isimleri zikredildiği için, hangi vakfın hangi bölgelere kadar yayıldığı veya nerelerde zikredilen vakfa ait malların olduğu anlaşılabilmektedir. Örneğin, Kıbrıs'taki vakıflar arasında oldukça önemli bir yere sahip olan Cafer Paşa vakfına ait çiftliklerin isimleri bu belgeler yardımıyla ortaya çıkartılabilmektedir. Lefke kazasında bulunan Perestrona, Mela-

477 *KŞS*, 16/220-4.

478 *KŞS*, 13/30-2.

479 *KŞS*, 13/49-1; *KŞS*, 13/52-1.

şi, Lendena, Lodemiya çiftlikleri[480] bunlardan sadece bir kısmı olup, diğer kazalardaki bu vakfa bağlı çiftlikler başka bir belgede görülmektedir.[481]

Mütevellilerin aldıkları ücretler de yine adı geçen kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Bu ücretler, vakfın büyüklüğü ve küçüklüğüne göre değişebilmektedir. Meselâ, Cafer Paşa evkafının mütevellisi olan Çorbacı Ömer Ağa, yıllık 39 kuruş[482] ücret almakta iken, Lefkoşa kazasındaki Arab Ahmed Paşa Camii evkafı mütevellisi olan es-Seyyid Ahmed Çelebi, günlüğü 8 akçe senede ise 2.880 akçe ücret almaktadır.[483] İncelenen sicillerden anlaşıldığına göre, 1 kuruş 40 para,[484] 1 para 5 akçe[485] veya 3 akçe,[486] 1 kuruş 120 akçe[487] olmaktadır. Bu hesaba göre es-Seyyid Ahmed Çelebinin aldığı yıllık ücret 2880/120=24 kuruşa denk gelmektedir.

Vakıflarda mütevellilerden başka görevliler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de vakıf kâtipleridir. Kâtip ölünce yerine birisinin atanması için merkezden tayin beratı gerekmektedir. Araştırılan sicillerde kâtiplerin de aldıkları ücretlerin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Cafer Paşa evkafının günlük 8 akçe ile kâtibi olan Mustafa Halife ölünce yerine geçirilen Mehmed ibn-i Abdurrahim'in atanması merkez tarafından onaylanmıştır (8 Rebiülâhir 1156).[488]

Arab Ahmed Paşa evkafında mütevellinin dışındaki görevliler ve aldıkları ücretler ise hatibin günlük 10 akçe, yıllık 3.600 akçe; imamın günlük 15 akçe, yıllık 5.400 akçe; müezzin-i evvelin günlük 7 akçe, yıllık 2.520 akçe; müezzin-i sâninin günlük 4 akçe, yıllık 1.440 akçe; kayyumun günlük 8 akçe, yıllık

480 *KŞS*, 13/52-1.

481 *KŞS*, 15/55-2; *KŞS*, 16/155-4.

482 *KŞS*, 13/52-1.

483 *KŞS*, 13/49-1.

484 *KŞS*, 13/114-2.

485 *KŞS*, 13/1-1.

486 *KŞS*, 14/2-3; A. Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Istanbul 1997, s. 273.

487 *KŞS*, 14/2-3; *KŞS*, 15/108-1.

488 *KŞS*, 15/193-1.

2.880 akçe; nazır-ı vakfın günlük 4 akçe, yıllık 1.440 akçe şeklindedir.[489]

Bazı durumlarda, vakıf çiftliklerinde yaşayan reayadan zorla vergi alınıyordu. Bu tür usulsüzlüklere, yazılan emirnamelerle engel olunmaya çalışılmıştır. Kıbrıs'taki Lefke, Kukla, Baf, ve Leymesun kadılarına yazılan emirname ile buralarda bulunan Valide Sultan evkafına ait çiftliklerde yaşayan reayadan vergi alınamayacağı bildirilmektedir (20 Safer 1156).[490]

Bu dönemde vakıflarla ilgili sicillere yansımış 46 adet kayıt bulunmakla birlikte, bunların içinde sadece 16 tanesi yeni kurulan vakıflarla alâkalıdır. Geriye kalanların 5'i vakıfların yöneticileri olan mütevellilerle, 15'i vakıflardaki masraf ve tahsilâtla, 9'u vakıfların, mütevellileri tarafından başkalarına yıllık veya daha uzun zamanlar için kiralanmasıyla, 1'i vakıf mübadelesi ve 1'i türbedarlık anlaşmazlığı ile ilgili kayıtlardan oluşmaktadır.

Yeni kurulan vakıfların 7 tanesi Müslüman kadınlar tarafından kurulmuş olup bunlar çoğunlukla Lefkoşa'daki camilerin evkaflarının mütevellilerine para vakfedilmesidir. Bazı kadınların, bir dükkândaki hisselerini veya menzillerini camilerin evkaflarına bağışladıklarına dair örneklere de rastlanmaktadır.

Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi'nden Ümmühan bint-i Mehmed Kethüda adlı hatun, mahalledeki bir göz kazgancı dükkânındaki hissesiyle vakıf kurmuş, hayatta olduğu sürece vakfın mütevellisinin kendisinin olacağını ve kendisi ölünce de vakfın evlâtlarına geçmesini istemiştir. Ayrıca Arap Ahmed Paşa Camii için *şem-i asel* (bal mumu) ve *revgân-ı zeyt* (zeytinyağı) satın alınması için, kurmuş olduğu vakıftan senede 120 akçe Arab Ahmed Paşa Camii evkafına teslim edilmesini şart koymuştur (evâil Receb 1141).[491]

Para vakfedilirken amaçlanan ise, vakfedilen paranın tayin edilen mütevelli tarafından, ihtiyacı olanlara belirli miktarda

489 *KŞS*, 13/49-1.

490 *KŞS*, 15/220-1.

491 *KŞS*, 13/68-2.

faizle borç verilerek, yaşatılmasıdır.[492] Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Fatma Hatun bint-i Hüseyin Ağa, malından ayırdığı 600 kuruşla bir vakıf kurmuş ve kurduğu vakfa oğlu Abdülbaki Ağa ibn-i Mustafa Ağa'yı mütevelli tayin etmiştir. Vakfedilen 600 kuruşun mütevelli eliyle senede 11,5 oranıyla *istirbah* (faize yatırma) olunması ve elde edilen kârdan Lefkoşa kadısı Mehmed Said Efendi ibn-i Sinan'a 10 para yevmiye ve Ömeriye Camii'nde Kurân-ı Kerîm okunması için para ayrılmasını şart koymuştur (2 Safer 1139).[493] Bu kayıt, Osmanlı devletinin idaresi altındaki Kıbrıs adasında faizle borç para verildiğini kanıtlamaktadır. İncelenen devrede Kıbrıs'ta uygulanan faizin oranı genellikle 7[494] ile 11,5[495] arasında değişmektedir.[496]

Benzer şekilde vakıf kurulmasına gayrimüslim kadınlarda da rastlanmaktadır. Araştırılan yıllarda gayrimüslim bir kadının kurduğu tek bir vakıf örneği bulunmaktadır. Aya Sofya Mahallesi'nden Maryo bint-i Markiro, mahalledeki menzilini, Lefkoşa'daki Masera manastırı vakfı mütevellisi olan rahibe vakfettiğini bildirmektedir (13 Rebiülevvel 1150).[497]

Söz konusu dönemde erkeklerin kurduğu vakıflar tamamıyla Müslümanlara ait olup gayrimüslim erkeklerin kurduğu bir vakıf kaydına rastlanmamıştır. Müslüman erkekler arasında, kadınların yaptığı gibi mallarından ayırdıkları bir miktar paralarını vakfedenler olduğu gibi bunun yanında su hakkını, tarlasını, zeytin ağaçlarını, dükkânlarını ve menzillerini vakfedenler de görülmektedir.

Müslüman erkeklerin kurduğu vakıflar arasında sadece dönemin değil Osmanlı devleti zamanında Kıbrıs adasında kurulmuş olan vakıfların en büyüklerinden ve ihtişamlılarından

492 Ömer Hilmi Efendi, *The Laws Of Evqaf*, translated by C. R. Tyser and D. G. Demetriades, Nicosia 1922, s. 87 vd.

493 *KŞS*, 16/140-1.

494 *KŞS*, 14/40-2.

495 *KŞS*, 16/140-1.

496 Benzer oranlar için bkz. Ö. Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000, s. 108.

497 *KŞS*, 15/37-1.

birisi olan, Kıbrıs muhassıllarından Ebubekir Paşa ibn-i İbrahim'in kurmuş olduğu vakıftır.[498] Bu vakfiye, halkın refahı için kurulmuş vakıflardan olup Tuzla kazasına, şu an Bekirpaşa su kemerleri[499] diye anılan kemerlerle, su götürmek amacıyla kurulmuştur.

Ebubekir Paşa, vakfiyesinde belirtildiğine göre, işe sarayın önündeki harap okulu[500] tamirle başlamış, daha sonra Lefkoşa'da toplam 23 adet dükkân yaptırmıştır. Tuzla'ya bağlı Arpera köyünde kuyular kazdırmış ve buradan çıkan suyu ise Tuzla kazasına ve iskelesine göndermiştir. Ayrıca iki adet su değirmeni ile Kolunbo denen yerde 20 dönüm dut bahçesi, 4 dönüm üzüm bağı ve 13 dönümlük boş araziyi bu vakfın yaşaması için bağışlamıştır. Bu vakfiyede belirtilen gelirlerin dışında, bazı binaların gelirleri de daha sonra vakfa eklenmiştir ki bunlar, yapılan dükkânların altında beş bab oda, bir bab mutfak, iki bab kenef, bu dükkânların üzerinde bir bab büyük köşk, 1000 zira[501] miktarı avlu ile duvarın hepsi ve yine Arpera köyünde vakfedilen bahçeye birleşik yapılan on iki bab oda, bir bab ahır ve iki bab büyük ipek damlarından oluşan çiftliktir.[502]

Söz konusu vakfiyenin mütevelliliğine ise, Kıbrıs Defterdarı olan İsmail Efendi ibn-i Mustafa tayin edilmiştir. Vakfiyenin sicile kayıt tarihi ise 12 Rebiülevvel 1161'dir.[503] Ayrıca araştırma açısından bu vakfiyenin bir başka önemi ise, *şuhudu'l-hâl* arasında bu yıllarda Kıbrıs'ta bulunan resmî görevlilerin bazılarının tam isimlerini bulabilme olanağıdır. Vakfa bağışlanan dükkânlar, ağaçlar, su kuyuları, bahçeler, ipek damları ve di-

498 Kurulan vakfın orijinal vakfiyesinin bir kopyası için bkz. M. H. Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Kıbrıs 1986, I, 474-480. Ayrıca bu vakıfla ilgili yapılmış bir çalışma için bkz. B. R. Özoran, "Kıbrıs Adası'nda Bekir Paşa Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XVI, (1982), s. 27 vd.

499 N. Yıldız, "Aqueducts In Cyprus", *EMU Journal For Cypriot Studies*, II/2, (1996), 102 vd.

500 Behçet, *a.g.e.*, s. 49.

501 1zira=0,76 m.

502 *KŞS*, 17/100-2.

503 *KŞS*, 17/97-1; *KŞS*, 17/100-2.

gerlerine bakıldığında vakfın büyüklüğü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu vakfiye, Kıbrıs'a gönderilen muhassılların arasında bazı dönemlerde Kıbrıslıların refahı için çalışanların da bulunduğunu göstermektedir.

Müslüman erkeklerin kurduğu para vakıflarından birinde ise, Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Emir Ağa-zâde es-Seyyid Ali Ağa, bir sene önce malından 450 kuruş ayırıp bunu, kurduğu vakfın mütevellisi Monla Ahmed ibn-i Mehmed'e teslim eder. Ali Ağa kurduğu vakfa bağışladığı 450 kuruş *istirbâh* olunup nemasından elde edilecek kâr ile on kişiye her ay 25 para ve mütevelliye de 25 para verilmesini istemiştir. Ayrıca mahalledeki camide hem kendisi hem de Peygamber için dua okunmasını şart koymuştur. O, kendisinden sonra, vakfın evlâtlarına geçeceğini de belirtmiştir (11 Rebiülâhir 1150).[504]

Aşağıdaki belgede ise, vakfın lağv ve vakfedilenlerin vakfı kuran tarafından geri istenmesi söz konusu olunca, Lefkoşa kadısı, bunun doğru olmadığına karar vererek, vakfın bozulmasına izin vermemiştir. Osman Ağa ibn-i Ahmed, Tuzla kazasına bağlı Perga ve Aya Yanni köylerindeki toplam 130 kök zeytin ağacını, bir göz hanesini ve içindeki beş adet küpünü, malından ayırarak, mütevelli tayin ettiği es-Seyyid Ahmed ibn-i Abdülhalim'e teslim ederek, şöyle şart koymuştur:

Her yıl elde edilecek üründen öşür vergisi ödendikten sonra geri kalan miktar, 10 sehm (hisse) kabul edilip bir hissesi görevi karşılığı mütevelliye, bir hissesi vakfa nezâret ettikleri için Lefkoşa kadısı olanlara, 4'ü Lefkoşa'da Sarraçlar Sükunda bulunan mekteb-i şerifte muallim-i sıbyan olanlara vazifeleri için ve geri kalan dört hisseden ikisini halife-i mektep olanlara; diğer ikisini ise mekteb-i şerifin çatısının tamiriyle döşeme hasırına harcanmasını istemiştir. Ayrıca mütevelli olan es-Seyyid Ahmed'in ölümünden sonra ise, mekteb-i şerifte bulunan hocaların mütevelli olacağını belirtmiştir. Ancak vakfı kurduktan sonra ihtiyacı olduğunu bildirerek, vakfın bozulup mallarının kendisine iadesini talep etmiştir. Fakat Lefkoşa kadısı, çeşitli

504 *KŞS*, 15/30-4.

âlimlerin bu konudaki görüşlerini dikkate alarak, bu talebi geri çevirmiştir (gurre-i Zilkade 1151).[505] Bu belge, diğer dönemlerde olduğu gibi söz konusu yıllarda da eğitimin, hayırsever insanların kurduğu vakıflarla yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca vakfedilen ağaçlardan elde edilen üründen öşür vergisi alındığı görülmektedir. Başka bir hükümde ise hayırsever birisi, elindeki su hakkını ve tarlasını vakfetmiştir.[506]

Yukarıda, para vakfedenlerin, vakfın geleceği için mütevellilere, isteyenlere faizle borç para vererek vakfı yaşatmalarını şart koydukları belirtilmişti. Mütevellinin kimden ne kadar alacağı olduğunun açıklandığı belgelerde, borçlular arasında gayrimüslim kişiler, hatta tercüman olan Yanni bile bulunmaktadır. Bu da, isteyen herkese Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın borç para verildiğini göstermektedir. Bu kayıtta, ne kadar faiz alındığı belli olmamakla birlikte borç verilen toplam 600 kuruşun kimlere ve ne kadar borç verildiği gösterilmiştir.[507]

Bir hayır kurumu olan vakıflar; camiler, su yolları ve okulların bakımları ile eğitim sektöründe görevli hoca ve diğer görevlilerin ücretlerini ödemek ve benzeri ihtiyaçları karşılamak için kurulurken, bazen de ölmüş kişilerin türbelerinin bakımı için kuruldukları da oluyordu. Araştırılan yıllarda, bu türdeki vakıflara en güzel örnek, Peygamberin süt annesinin kardeşi olan ve Kıbrıs adasına yapılan ilk İslâm akınları sırasında şehit düşen, Ümmülharam hazretlerinin, Tuzla kazasındaki türbesinin bakımı için kurulan vakıftır.

Kıbrıs adasının birçok yerinden gelen gelirler adı geçen vakfa bağlanmıştır. Türbenin bakıcısı türbedar şeyh Abdurrahim Efendi'nin vakfın mütevelli vekili olan İsmail Efendi'den 1158, 1159, 1160, 1161 yıllarında aldığı 30 kuruş ücret[508] ve türbedarın masraflarının (öküz alımı gibi) mütevelli tarafından karşılandığını gösteren bilgiler sicillerde yer almıştır.[509] Hatta bazı

505 *KŞS*, 15/77-4.

506 *KŞS*, 15/107-3.

507 *KŞS*, 17/9-1.

508 *KŞS*, 17/9-2; *KŞS*, 17/9-3; *KŞS*, 17/9-4; *KŞS*, 17/9-5.

509 *KŞS*, 15/211-3.

zamanlarda eski ve yeni türbedarlar arasında kimin türbedar olacağı konusunda tartışmalar bile olmaktadır.[510]

Ümmülharam hazretlerinin evkafına ait Lefkoşa'daki mumhane ile ilgili olarak sicillerde iki kayda rastlanmaktadır. Birincisinde mumhanenin bir yıllık kirasının 1162 (1749) yılında 25 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.[511] Diğerinde ise, mütevelli vekili İsmail Efendi 1158 tarihinde mumhanenin tamiri için 1.149 para harcamıştır.[512]

Türbedar olan kişiler öldüklerinde evlâtlarından türbedar olabilecek birisi yok ise, o zaman vakfın mütevellisi tarafından merkeze türbedar olacak yeni birisi önerilir ve merkezin kabul etmesiyle yeni türbedar görevine başlardı. Tuzla kazasında Ümmülharam hazretlerinin türbedarı olan Tunusî eş-Şeyh Ahmed Efendi, çocuk bırakmadan ölünce, vakfın mütevellisi olan şeyh es-Seyyid Abdullah'ın İstanbul'a sunduğu dilekçe ile, eş-Şeyh el-Hac Abdurrahim Özbek türbedarlığa atanmıştır (12 Şaban 1156).[513]

Bir başka türbedarlık tayininde ise, bu sefer merkeze dilekçe yollayan kişinin Lefkoşa naibi Abdullah Efendi olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise, Abdullah Efendi'nin hem vakfın mütevellisi, hem de Lefkoşa naibi olmasıdır. Bu sefer bir önceki kayıtta türbedar olan Abdurrahim Özbek ölmüş; onun yerine Lefkoşa naibi Abdullah Efendi'nin merkeze gönderdiği dilekçe üzerine söz konusu göreve eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed tayin edilmiştir (19 Rebiülevvel 1162).[514] Ancak vakfın mütevellisi olan Abdullah Efendi eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed'in gerçek şeyh olmadığını, aslında kasap taifesinden olduğunu ve halkı birbirine düşürdüğünden, türbedarlığa lâyık olmadığı için görevden alınması gerektiğini merkeze bildirmiş ve onun yerine, eş-Şeyh Ahmed'in tayin edilmesi gerektiği yolunda görüş belirtmiştir. Bu dilekçe üzerine türbedarlığa bu sefer de eş-

510 KŞS, 17/59-1.

511 KŞS, 16/222-4.

512 KŞS, 17/56-2.

513 KŞS, 15/217-1.

514 KŞS, 16/163-1.

Şeyh Ahmed atanmıştır (5 Receb 1163).[515] Bu örneklerde görüldüğü üzere, türbedarların değişmesi için mutlaka ölmeleri gerekmemekte, çevrelerine zararları olanlar, mütevellilerin İstanbul'a sundukları dilekçelerle değiştirilebilmektedir.

Sonuç olarak, bu dönemde Kıbrıs adasında kurulmuş olan vakıflarda kadınlarla erkekler eşit miktarda faaliyet göstermişlerdir. Hatta bir gayrimüslim kadının dahi ibadet ettiği manastırına yardım etmek için vakıf kurduğuna tanık olunmaktadır. Vakıf yöneticileri olan mütevelliler, her ne kadar güvenilir kişiler arasından seçilseler de, kimi durumlarda suiistimallere karıştıkları oluyordu. Bu gibi olumsuzluklara meydan vermemek için kadıların, kurulan vakıflara nezaret ettiklerini, hatta bazı dönemlerde kendilerine uzak olan yerlerdeki vakıflardaki mütevellilere nezaret etmesi için güvenilir birisini hesap nazırı olarak atadıklarını sicillerden öğrenmek mümkündür. Ayrıca mütevellilerin her yıl idarelerindeki vakıfların muhasebelerini yapıp yıl içerisinde yaptıkları harcamaları ve elde ettikleri gelirleri sicile kaydettirdikleri görülmektedir.

İlgili yıllarda kurulan vakıfların gelirlerini artırabilmek için mütevellilerin faizle borç para verdikleri, idarelerindeki vakıflara bağlı tarla, bahçe, menzil, dükkân ve çiftlik gibi taşınmaz malları başkalarına kiraladıkları anlaşılmaktadır.

Mütevelli olanlar görevlerini lâyıkıyla yerine getiremezlerse, kadı tarafından merkeze bildirilerek yerlerine başkalarının atanması sağlanıyordu. Böylece vakfın yok olmasına engel olunmaya çalışılırdı. Yine mütevelliler, kadılardan izin alarak vakıflarına bağlı yerleri başka birisinin mallarıyla değiştirebilmekteydi.

Kölelik

Toplumda en alt sınıfı oluşturan kölelerle ilgili olarak, incelenen yıllarda sicillere yansıyan 44 belgede, 43 erkek (gulam), 15 kadın (câriye), 3 küçük erkek ve 2 küçük kız çocuğu olmak üzere toplam 63 adet köle bulunmaktadır.

515 KŞS, 16/172-1.

Kıbrıs'ta Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında erkek ve kadın köle satın alma ve beslemenin çok yaygın olduğu, kaynaklardan anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın sonlarında Kıbrıs limanlarından, özellikle Mağusa limanı, İmparatorluğun işlek köle yollarından birinin üzerinde yer almaktadır. Afrika, Kafkaslar ve Balkanlar'dan çeşitli milletlere ait pek çok erkek ve kadın köle adaya getirilmekte ve burada zengin Kıbrıslı Müslümanlar tarafından satın alınmaktadır. Satın alınan bu köleler Kıbrıs adasının çeşitli bölgelerinde çeşitli işlerde çalıştırılıyorlardı.[516]

Osmanlı devletinde köle edinme hakkının Müslümanlara tanındığı bilinse de,[517] söz konusu yıllarda bu görüşten farklı olarak, bir belgede gayrimüslimlerin köle sahibi oldukları görülmektedir. Hatta Jennings, gayrimüslimlerin köle sahibi olmamalarını izah ederken, bunun nedenini, Ortodoks dininin izin vermemesi olarak açıklamaktadır.[518] Oysa Bursa sicillerinde yapılan araştırmalarda, Bursa'da yaşayan gayrimüslimlerin köle sahibi olabildikleri belirtilmektedir. Burada sadece gayrimüslim erkeklerin Müslüman câriye satın almalarına engel olunmaktadır. Ayrıca sahip oldukları câriyelerden Müslümanlığı seçenler olursa bunların Müslüman birisine satılması istenmektedir.[519]

Lefkoşa kazasında misafir olarak bulunan Engoni veled-i Yağci adlı Ermeni, Pavlo adlı çömlekçilik sanatında usta olan kölesinin iki sene önce kendisinden firar ederek, Kostanti veled-i Dimitri'nin yanına sığındığı ve orada öldüğü için kölesinin parasını istemektedir. Bunun üzerine Kostanti, adı geçen kölenin kendi kölesi Arslan Ermeni veled-i Anastas nasranî ile çömlekçilik sanatı yaparken öldüğünü belirtmiştir. Diğer köle Arslan da sahibinin sözlerini doğrulamıştır. Engoni, ölen kölenin kendi kölesi olduğunu ispatlayamadığı için davayı kaybetmiştir (16 Rebiülevvel 1144).[520] Bu kayıt, araştırılan dö-

516 Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar", s. 157.

517 Çiçek, *a.g.t.*, s. 99.

518 Jennings, *a.g.e.*, s. 242.

519 Çetin, *a.g.e.*, 95 vd.

520 *KŞS*, 14/14-1.

nemde tek örnek olduğu için sağlıklı bir genelleme yapılmasına engel olmaktadır.

Çalışmaya konu olan yıllarda, sicillerde rastlanan kölelerin çoğunluğunu zenci köleler oluşturmaktadır. Jennings, Kıbrıs'ta bulunan zenci köleleri sicillerde kullanılan terimlerden faydalanarak dörde ayırmaktadır. Onun, zenci veya zengi, siyah, arap ve Habeşî şeklinde yaptığı ayrım,[521] bu dönem sicillerinde de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bunlara cariyeler için kullanılan zenciye,[522] siyah câriye[523] ve Arap câriye[524] terimleri de eklenebilir. Zenci kölelerin yanında Rusti (Rus),[525] Acem,[526] Gürcü[527] ve Mısrî[528] kölelere de belgelerde tesadüf edilmektedir.

Sicillerdeki kölelerle ilgili kayıtların 17'si azat edilmeleriyle alâkalıdır. Bir kölenin azat olması için, sahibinin şahitler huzurunda, onu malından azat ettiğini söylemesi yeterli olmaktadır. Lefkoşa kazasına bağlı Laktamiya köyünden Musa ibn-i Yusuf, orta boylu, bıyıklı Abdullah bin Abdullah adlı zenci kölesini malından ıtlâk ettiğini, Abdullah'ın artık diğer hür insanlar gibi özgür olduğunu ve sahibinin kölesi üzerinde *hakk-ı vâlâ*'dan[529] başka hakkı kalmadığını bildirmiştir (5 Zilkade 1142).[530]

Azat kayıtlarında, bazı dönemlerde sorunlar çıktığı görülmektedir. Ölen birisinin malından ıtlâk ettiği kölesinin azat oluşunu, vârisler genellikle kabul etmiyorlar ve sorunun çözümü ister istemez mahkemeye kalıyordu. Köle eğer mahkemede azat edildiğini şahitler yardımıyla ispatlayabilirse, mahkeme tarafından hür olduğu onaylanırdı. Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden ölen Ramazan Ağa ibn-i Hüseyin'in oğlu

521 Jennings, "Black Slaves", s. 288.

522 KŞS, 17/50-2.

523 KŞS, 18/3-5.

524 KŞS, 13/77-2.

525 KŞS, 14/64-2

526 KŞS, 13/1-1.

527 KŞS, 14/8-2.

528 KŞS, 17/61-2.

529 Azat ettiği kölesi mirasçı bırakmadan ölürse eski efendisinin ona mirasçı olması hakkıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 313 vd.

530 KŞS, 13/177-5.

Osman'ın, babasının câriyesi olan *zenciü'l-asl* Mercan bint-i Abdullah'ın kendisine kölelik yapmadığı şikâyeti üzerine, mahkeme, yaptığı soruşturmada Mercan, beş yıl önce azat edildiğini şahitlerle ispatlayınca, Osman davayı kaybetmiştir (15 Rebiülevvel 1143).[531] İlgili devrede bu örneğin dışında, bu şekilde sicillere yansıyan beş adet kayıt daha bulunmaktadır.[532] Bu örneklere benzer, fakat sonuç bakımından farklı bir hükümde ise, Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi'nden Fatma bint-i Mustafa, kölesi olan Abdullah ibn-i Abdurrahman'ı azat ederken ölünce vârisleri köleyi serbest bırakmışlardır (6 Şevval 1145).[533] Bu örnek, vârislerin her zaman insafsız olmadıklarını ve sadece erkeklerin değil kadınların da köle sahibi olabildiklerini göstermektedir.[534]

Bazı kayıtlarda ise kölelerin sahipleri kölelerine bazı sözler vermekte, bu sözler gerçekleşince köleler azat olabilmektedirler. İlgili yıllarda bazen bu sözlerin unutulduğu, ancak kölelerin mahkemeye başvurarak, bu sözleri ispatladıklarında özgür olabildikleri görülmektedir. Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden dizdar Ali Ağa ibn-i Abdullah'ın, kölesinin kendisine kölelik yapmadığı şikâyetiyle mahkemeye başvurması üzerine, kölesi Ali Ağa'nın kendisini üç sene önce satın alırken, üç sene hizmet ettikten sonra serbest kalacağını söylediğini şahitler yardımıyla ispatlayınca, mahkeme kölenin hür olduğunu onaylamıştır (10 Zilhicce 1142).[535] Kaynaklarda bu olaya benzer iki kayıt daha bulunmaktadır.[536]

Başlangıç bakımından bu örneklere benzeyip sonuç bakımından farklı bir örnekte ise Bilal ibn-i Abdullah adlı zenci köle, Mollası el-Hac Hasan Ağa ibn-i Ali'nin hacca giderken kölesi bulunduğunu ve Hasan Ağa'nın "eğer hacc-ı şerife gidip selâmetle menzilime varırsam, geldiğimde seni malımdan azat

531 KŞS, 13/201-4.

532 KŞS, 12/122-1; KŞS, 12/125-1; KŞS, 14/34-1; KŞS, 15/150-2; KŞS, 16/4-1.

533 KŞS, 14/64-3.

534 KŞS, 17/61-2.

535 KŞS, 13/182-4.

536 KŞS, 12/131-6; KŞS, 13/188-4.

edeceğim" dediğini, ancak hacdan geri döndüğünde kendisini Davud Beşe ibn-i Murad'a 52 kuruşa sattığını bildirip mahkemeden bu satışın iptalini ve özgürlüğünü talep etmiştir. Fakat kölenin bu isteği, mahkeme tarafından bunun bir vaad olduğu belirtilerek, Hasan Ağa'ya soru dahi sorulmadan reddedilmiştir (5 Cemaziyelâhir 1141).[537] Yine bu dönemde, köle sahiplerinin kölelerini mallarından azat ederek onları özgür insanlarla evlendirdikleri de oluyordu.[538]

Köleler, herhangi bir mal gibi bir başka şahsa satılabilir veya akrabalara hibe edilebilirlerdi. Kölenin de hibe edildiğine dair sicillerimizde bir adet kayda rastlanmaktadır. Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Çorbacı Ömer Ağa ibn-i Mehmed, bazı mallarıyla birlikte bir câriye ve bir çiftçi gulamını, oğlu Mehmed'e hibe etmiştir (8 Muharrem 1140).[539]

Köle satışlarıyla ilgili olarak, beş gulam ile üç câriye satışı yapıldığına dair dört adet belge bulunmaktadır. Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden es-Seyyid Ali Ağa, el-Hac Mehmed'den iki ay önce 160 kuruşa bir Acem köle satın almıştır (22 Şaban 1149).[540] Normal satışlar bu şekilde gerçekleşirken bazı durumlarda satış sırasında veya sonrasında sorunlar çıkmaktadır. Anadolu vilayetinden Alaiyye kazasına bağlı Cemi köyünden, el-Hac Mehmed ibn-i Mustafa, Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Süleyman Çelebi ibn-i Ali'den 1155 senesi Zilkadesinin beşinci günü, Karaman şehrinde zengiyan taifesinden Abdullah adlı bir siyah gulamı 80 kuruşa üç günlük *hıyâr* (şartlı) ile satın aldığını, ancak on beş gün sonra gulamın öldüğünü bildirmektedir. Ayrıca kölenin hastalığının eski olduğunu iddia ederek verdiği parayı geri istemektedir. Süleyman Çelebi ise, adı geçen köleyi Ömeriye evkafı kâtibi tezkireci İbrahim Efendi'den satın aldığını ve sonra da Mehmed'e sattığını belirtmiş ve bu sırada kölenin hasta olmadığına yemin etmiştir. Bunun üzerine Mehmed davayı kaybetmiştir (28 Cemazi-

537 KŞS, 13/88-2.

538 KŞS, 12/125-1.

539 KŞS, 13/77-2.

540 KŞS, 15/106-1.

yelevvel 1158).[541] Bir başka satışta ise Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden eski dellâlbaşı Hüseyin ibn-i Mustafa, en az 80 kuruşa satması şartıyla, kendisine bırakılan siyah câriyeyi 60 kuruşa sattığı için aradaki farkı kendisi vermek zorunda kalmıştır (25 Zilhicce 1156).[542]

TABLO 17
Köle Fiyatları (1726-1750)[543]

Sıra	*Kayıt No (KŞS)*	*Gulam/Cariye*	*Değeri*
1	13/1-1	1 gulam	21.000a (4.200p)[544]
2	13/88-2	1 gulam	52g (2.080p)
3	13/222-1	1 câriye	12.000a (4.000p)
4	13/223-2	1 gulam	12.000a (4.000p)
5	15/106-1	1 gulam	160g (6.400p)
6	15/177-1	1 câriye	60g (2.400p)
7	15/177-1	1 gulam	80g (3.200p)
8	15/152-1	1 gulam	2.800p
9	15/221-1	2 gulam	10.000p
10	15/221-1	1 gulam	200p
11	16/16-3	1 gulam	2.400p
12	16/19-2	1 gulam	3.420p
13	16/19-2	1 gulam	4.000p
14	16/79-1	1 câriye ve küçük gulam	4.000p
15	16/81-2	1 câriye	2.400p
16	16/94-1	1 gulam	2.000p
17	16/120-2	1 gulam ve 1 câriye	7.200p
18	17/61-2	1 câriye	2.000p
19	17/61-2	1 gulam	3.000p

Köle satışıyla ilgili kayıtlarla tereke kayıtlarından, araştırılan yıllardaki bazı kölelerin fiyatları öğrenilebilmektedir. Tablo 17'de ise, 19 kölenin fiyatları bulunmaktadır. Bu köleler arasında en pahalı gulam 160 kuruş[544] (6.400 para) ile en pahalı câriye 12.000 akçe[546] (4.000 para), en ucuz gulam 200

541 KŞS, 16/38-2.

542 KŞS, 15/177-2.

543 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe, g: kuruş, p: para.

544 Bu belgenin aslında 1para=5 akçe diye not düşülmüştür.

545 KŞS, 15/106-1.

546 KŞS, 13/222-1.

para[547] ve en ucuz câriye ise 2.000 para[548] değerindedir. Yine eldeki bu belgelerden bir câriye ile bir gulamın ikisi beraber 7.200 paraya,[549] bir câriye ile küçük gulamın 4.000 paraya[550] satıldığı görülmektedir. Tablo 17'de yer alan 19 kölenin fiyatlarını kullanarak yapılan hesaplamada, bu dönemde ortalama bir gulamın fiyatı 3.407 paraya, bir câriyenin ise 2.700 paraya denk gelmektedir. Elde edilen sonuçlardan, çalışılan yıllarda erkek kölelerin kadın kölelere göre daha pahalı olduğu anlaşılmaktadır.

Bazı zamanlarda köleler sahiplerinin elinden kaçmaktadırlar. Sicillerde bu şekilde gerçekleşen sadece bir firar olayına rastlanmaktadır. Aslen Alaiyeli olan Mahmud ibn-i Abdullah, Kıbrıs adasında misafir olarak bulunurken, kölesi Abdullah ibn-i Abdullah'ın firar ettiğini bildirerek, kölesini bulması için başçavuş Mustafa Ağa'yı vekil tayin etmiştir. Mustafa Ağa da köleyi bulunca mahkemeye başvurarak köle için günlük nafaka belirlenmesini istemiştir. Bunun üzerine Lefkoşa kadısı parası Mahmud tarafından karşılanacak olan günlük 8 para nafaka belirlemiştir (gurre-i Muharrem 1146).[551] Burada, yeniçeri çavuşunun firar eden bir köleyi yakalayıp sahibi gelene kadar nafaka karşılığı ona baktığı görülmektedir. Köle sahipleri, kaçan kölelerini aynı zamanda beytülmal emini olan yeniçeri başçavuşuna buldurmaktadırlar.

Bu dönemde iki kölenin suç işlediği ve onların işlediği bu suçlarından dolayı sahipleri cezalandırılmıştır. Lefkoşa Çakmaklı Mahallesi'nden Aguste veled-i Yanni, Şaban ibn-i Musa'nın kölesi olan Kara Said'in kendisini yaraladığını belirtip kölenin sahibi olan Şaban'dan bunun karşılığını istemiştir. Bunun üzerine 18 kuruş karşılığında aralarında anlaşmışlardır (2 Cemaziyelevvel 1155).[552] Bu kayıt, kölelerin işledikleri suçlar-

547 KŞS, 15/221-1.

548 KŞS, 17/61-2.

549 KŞS, 16/120-2.

550 KŞS, 16/79-1.

551 KŞS, 14/98-5.

552 KŞS, 15/158-8.

dan dolayı sahiplerinin sorumlu tutulduğunu göstermektedir. Bir başka örnekte ise, Leymesun kasabasından Yapıcı Mustafa, yedi sene önce zenci kölesi olan Abdullah ibn-i Abdullah'ın gece yarısı es-Seyyid Hasan ibn-i Osman Beşe'nin evine girerek bazı eşyalarını çaldığı için Hasan'ın bu köleyi yakalayarak çaldığı eşyalarla birlikte kendisine ait 40 fındık altunu ile 35 zincirli altuna el koyduğunu şikâyet etmektedir. Ancak Mustafa bu iddialarını ispatlayamamıştır (17 Safer 1153).[553] Köleler bazen hırsızlık olayına karışmakta ve bu işten köleler kadar sahipleri de zarar görmektedirler.

Kölelerin de normal insanlar gibi mahkemeye başvurup haklarını arayabildikleri incelenen sicillerde görülmektedir. Kadın köleler (câriye), sahiplerinden bir çocuk sahibi olduklarında, kendileri ancak sahipleri öldüğünde özgürlüğe kavuşmalarına rağmen, doğurdukları çocukları doğumla birlikte özgür olmaktadır.[554] Benfase bint-i Abdullah adlı siyah câriye, Tuzla kazasına bağlı Kılavusun köyünden Ali Beğ ibn-i Muhammed'in kölesi olduğunu, sahibinin kendisini *istifraş* (odalık olma) ettiğini ve sahibinin *fıraş* (yatak)'ından kızı Fatma'yı doğurduğunu belirtip Ali Beyin Fatma'yı satmaya gayret etmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak o, Fatma'nın, Ali Bey'in kızı olduğundan dolayı hür olduğunu ispatlayamaz (22 Zilhicce 1142).[555] Bu hükümdeki iddia kanıtlanamadığı için Fatma'nın gerçekten Ali Beyin kızı olup olmadığı veya satılıp satılamadığı anlaşılamamaktadır.

Çalışılan sicillerden, azat edilen kölelerin normal hür insanlar gibi özgürce yaşadıkları, her türlü işi yapabildikleri, hatta eski sahiplerinin ölmesiyle miraslarını toparlayan ve vârislerine ulaştıran *vasi-i muhtar* görevini bile yaptıkları görülmektedir.[556]

Sonuç olarak, Kıbrıs toplumu içinde yer alan köleler, efen-

553 *KŞS*, 14/119-3.

554 A. Fisher, "Studies In Ottoman Slavery And Slave Trade, II: Manumission", *Journal of Turkish Studies*, 1980, IV, 52; Aydın, *a.g.e.*, s. 244, 250.

555 *KŞS*, 13/183-5.

556 *KŞS*, 15/186-1.

dileri tarafından azat edildiklerinde, diğer normal insanlar gibi hayatlarını özgür bir şekilde sürdürdükleri, her türlü işi yapabildikleri, hatta eski sahiplerinin ölmesi durumunda, onun mallarını toplayarak vârislerine ulaştıran vasi-i muhtar görevini bile üstlendikleri görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ekonomik Yapı

Vergi

Osmanlı devletinde, şer'î ve örfî olmak üzere iki türlü vergi vardır. Bunlardan ilki İslâm hukukuna, ikinci ise padişahların emir ve iradeleri ile oluşan örfî hukuka dayanmaktadır. İslâm hukuku, Müslimlerden alınan öşür ve gayrimüslimlerden alınan cizye olmak üzere iki çeşit vergi tanımaktadır. Oysa Osmanlı devletinde bunların dışında kalan, padişahlara ve günün şartlarına göre çeşidi ve miktarı değişebilen çok sayıda vergi söz konusudur. Üzerinde çalışılan Kıbrıs şer'iye sicillerinde, bu iki türlü vergiden çeşit bakımından en çok geçeni örfî olanlardır. Kıbrıs, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları bir yer olması dolayısıyla, toplanan vergilerde cizye vergisinin payı hatırı sayılır bir yer tutar. Sicillerde geçen çok sayıdaki *örfî vergiler* şunlardır:

Bedel-i nüzul, maişet-i vali, resm-i mizan-ı harir, penbe, resm-i kotoni, resm-i peşmi, resm-i dimi, boya-i sürh, tamga-i akmişe, kahve rüsumu, resm-i dönüm-i duhan, gümrük-i duhan, resm-i mîrî, bâc-ı ebvâb, piskopos rüsumu, saray döşemesi, tamir-i saray, oda harcı, mîrî meredde-baha, hass-ı aliyye, resm-i gümrük ve zarar-ı kasaba adlı vergilerdir. Bunların dışında sadece bel-

gelerde isimlerine rastlanılan vergiler ise, *bâd-i hevâ, dem-i diyyet, resm-i kovan, resm-i arusiye, cürm ü cinayet, avarız-ı dîvâniye, celeb-keşan, ağnam, başdinaları ve baltalıkları resmî, talgur akçesi, kul ve câriye resmî, yasakcı ve acemi oğlanı tekâlifi, paşa zahiresi, nal-baha, kaftan-baha, resm-i bennak ve ispencedir.* Ayrıca, bunlara yerel yöneticilerin kanunsuz olarak topladıkları ve belgelerde kimi zaman adları ve miktarları verilen, *maişet bırakma, nüzul bırakma, oda harcı, düşme akçesi, zahire akçesi, kolcu akçesi, sarrafiye ve kâtibiyye* vergileri de eklenebilir. Kıbrıs'ta görevli bulunan muhassıllar, bazen resmî vergileri ağırlaştırarak bazen de kendileri vergi icat ederek halkı ağır bir şekilde vergilendirmişlerdir. Ağır vergi yükü altında ezilen halk durumu merkeze şikâyet edince, hemen önlem alınarak şartlar düzeltilmekte, hatta gerekirse muhassıl görevden alınmaktadır. Ancak yeni atanan muhassılın eskisini arattığı da olabilmektedir. Ayrıca gayrimüslim halkın dinî liderleri olan piskoposlar ve muhassıl yanında onların temsilcisi durumundaki saray tercümanları da, bazen muhassıllarla birlikte hareket ederek, halktan onların gücünü aşan ağır vergiler topluyorlardı.

Kıbrıs'ta uzun süre muhassıllık yapanlardan birisi olan İsmail Ağa, piskoposlar elinden zorla cizye aldığı, *maişet* adıyla her nefer reayadan evrak başına 6,5 kuruş ve *bırakma* adıyla dahi 2,5 kuruş, nüzulun ise, her evrakından 7,5 kuruş ve *nüzul bırakması* namıyla 2,5 kuruş ve 3 kuruş, düşme akçesi adıyla her neferden 6 para almaktadır. O, kanunî vergilerin dışında her neferden toplam 25 kuruş toplamıştır. Muhassıl olan oğlu Hasan ise, bu soyguna devam ederek, reayanın ödemeye güçleri kalmadığından, devlet tarafından cizye evraklarından 2.000 adet indirim yapıldığı için, 72 kese akçe almıştır. Bundan başka *zamiye-i maişet* adıyla 2 kuruş ve nüzuldan dahi 2 kuruş alıp ve babası gibi maişet, nüzul ve bırakma akçesi adlarıyla her neferden 19,5 kuruş topladıktan başka, beşer yaşında olan iki üç neferi bir yere götürüp birer maişet ve birer nüzul evrakını bunlardan tahsil etmiştir. Muhassıl Hasan'ın bunlarla da yetinmeyip *kan-bahası* adıyla birer kuruş daha toplamakta

olduğu İstanbul'a şikâyet edilince, iddiaların araştırılması için merkezden mübaşir yollanmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, her iki muhassıla da Hıristiyan halktan çeşitli adlarla ve bahanelerle aldıkları paraları geri vermesi emredilmiştir (evâil-i Rebiülevvel 1155).[1]

1156 tarihli bir belgede ise, Lefkoşa eski alay beyi Abdülgafur Ağa'nın Kıbrıslılardan *oda harcı* adıyla 55 kese akçe aldığı ve halka türlü eziyetler yaptığı şikâyetleri merkeze ulaşınca sözü geçen ağa hakkında soruşturma açılmıştır. Yapılan soruşturma sonucunda ağanın suçlu olduğu ispat edilememiştir. Ancak söz konusu alay beği, bu şaibe üzerine görevden uzaklaştırılmıştır.[2]

Üzerinde çalışılan sicil defterlerinde, Kıbrıs'ta oturan Müslim ve gayrimüslim halktan çeşitli adlar altında vergi toplanmıştır. Bu vergiler kısa açıklamalarıyla birlikte şöyle sıralanabilir:

Bâc-ı ebvâb: Kıbrıs halkından tahsil edilen vergilerden birisi *bâc-ı ebvâb*tır. Bâc vergisinin miktarı yöreden yöreye değişmektedir. Terim olarak en fazla kullanılan şekli bâc-ı pazardır. Şehre girişlerde ve diğer geçiş noktalarında toplanmaktadır.[3] Gümrük vergisi anlamına da gelen bâc vergisi, kale kapılarında dışarıdan mal ve eşya getirenden bir çeşit kaleye giriş bedeli olarak alınırdı.

Bu vergi türü ile ilgili olarak sicillerde iki kayıt bulunmaktadır. Birinci kayıtta taşra, kura ve kasabalarından Lefkoşa'ya odun, arpa ve buğday getiren fakir halktan kale kapılarında vergi alınması üzerine, halkın durumu, İstanbul'a şikâyet ettiği görülmektedir. Diğerinde ise, Lefkoşa naibi, Lefkoşa'ya mahsus olduğunu düşündüğü bâc-ı ebvâbın, miktarını ve toplanma şeklini öğrenmek için, defterhane-i âmireye başvurulması gerektiğini bildirmektedir. Bu belgelerin her ikisi de 14 Cemaziyelevvel 1160 (1747) tarihlidir. Bu verginin, ne zamandan beri ve ne miktarda toplandığı söz konusu sicillerden öğrenilememektedir.

---

1 *KŞS*, 15/144-1.

2 *KŞS*, 15/224-1.

3 S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. N. Kalaycıoğlu, İstanbul 20003, s. 84 vd.

Mal-ı mîrî: Kıbrıs adasında görevli olan muhassıllar tarafından tahsil edilen bir başka vergi ise *mal-ı mîrî*dir. Bu vergi, hem göçebe yaşayanlardan hem de yerleşik hayata geçen topluluklardan alınıyordu. Ayrıca her belgenin altında, muhassılın mührü ile imzası bulunmakta ve toplanan verginin devletin hazinesi için alındığı belirtilmektedir. Söz konusu verginin, 1140 yılında Mesarya kazasında bulunan Türkmenlerden,[4] 1142'de Sinde ve Marata köylerindeki *ekrad* taifesinden, 1145'te *lekvan* topluluğunun perakendesinden, 1145'te Mesarya nahiyesinde yaşayan *lekvan ekrad*ından ve 1160 yılında Sinde ve Marata köylerinde sakin *lekvan-ı kürdî* taifelerinden 80 kuruş olarak alındığı görülmektedir.[5] Adı geçen verginin, 1140-1160 yılları arasında miktarının değişmediği anlaşılmaktadır.

Mîrî meredde-baha: Osmanlı devleti, kendisine hizmet edenlere belirli miktarda ücret verdiği gibi, bazen de yaptıkları iş karşılığında bu kişileri bazı vergilerden muaf tutuyordu. Bu tür bir uygulamaya padişahın av kuşu ihtiyacını sağlayan şahincilerde rastlanmaktadır. Şahinci sınıfına mensup olanlar, şahin göndermedikleri yıllarda *mîrî meredde-bahası* denilen bir vergiyi ödemekle yükümlüdürler. Bu verginin, Müslümanlardan 150, gayrimüslimlerden ise 300 akçe olarak, doğancıbaşı tarafından tahsil edildiğinden daha önce bahsedilmişti. Toplanan bu vergiler doğancıbaşına bağlı görevlilerin maaşlarının ödenmesinde kullanılıyordu. Kıbrıs'taki şahincilere yazılan fermanlarda, şahincilerin söz konusu verginin yanında cizye de ödedikleri, ancak diğer bütün vergilerden İstanbul'a şahin gönderdikleri sürece muaf oldukları görülmektedir.

Resm-i piskopos: Bu devrede, bir başka sorunlu vergi *resm-i piskopos*tur. Bu vergi, yılda bir kez adanın önde gelen dört piskoposundan alınmaktadır. Alınan vergi, 65.000 kuruşluk Kıbrıs adası muhassıllık malına dahildir. Ancak muhassılların zaman zaman yıllık 1.200 kuruş olarak topladıkları bu vergiyi,

4 *KŞS*, 17/13-1.

5 *KŞS*, 17/13-2; *KŞS*, 17/13-3; *KŞS*, 17/13-4; *KŞS*, 17/13-5.

muhassıllık malını topladıktan sonra piskoposlardan tekrar talep ettikleri görülmektedir. Piskoposlar da verdikleri bu vergiyi reayadan çıkarıyorlardı. Böylece, Ortodoks halkın üzerine kanunsuz bir vergi daha yüklenmiş oluyordu.

Reayanın şikâyetleri üzerine, 1145 (1732-33)'te bu verginin muhassıl malıyla birlikte senede sadece bir defa toplanacağı belirtildiği halde buna pek uyulmadığından, 1155 (1742-43) yılında tekrar bir ferman yollanmıştır. Yine bu belgede piskopos resmîyle birlikte zeamet, tımar, çorbacılık ve yerli neferlerden yılda 15.500 kuruşun muhassıllık malına katıldığı bildirilmektedir.[6]

Kıbrıs adasına muhassıl olarak atanan Ebubekir Paşa, Kıbrıs'a gelirken ve buradaki bazı konaklarının tamiri için harcadığı toplam 19.200 kuruşu Kıbrıs'taki 9.000 hane reayadan ve 1.200 hane gureban, ki her iki hane gureba bir hane hesabıyla, toplam 9.600 haneden 2'şer kuruş şeklinde tahsil etmiştir (17 Cemaziyelevvel 1160/1747).[7]

Osmanlı devleti yöneticilerinin bazı dönemlerde vergi mükellefi olanların vergi yükünü azalttıkları, taksitlendirdikleri veya bazı vergileri tamamen kaldırdıkları görülmektedir. 1155 yılında Kıbrıs'taki reayanın ekonomik durumu iyi olmadığından dolayı cizye vergisinde 2.000 evrak indirim yapıldığı daha önce belirtilmişti.[8]

Kıbrıs Ortodokslarının dinî liderleri olan başpiskoposlar kendi vatandaşlarına vergi indirimi sağlamak için kimi zaman İstanbul'a gidiyorlardı. İstanbul'a giden başpiskoposlar, burada iyi karşılanmakla birlikte, bazen de, 1730'da başpiskopos Silvestros örneğinde olduğu gibi, cezalandırılıyorlardı.[9] Bu kişilerin, yolda yaptıkları harcamalarla İstanbul'da kaldıkları süre içerisindeki harcamaları Kıbrıs'taki gayrimüslim halk tarafından karşılanıyordu. Ancak başpiskoposların, bu parayı reayadan toplayabilmeleri için kadıdan izin almaları gerekiyordu.

6 *KŞS*, 15/214-1.

7 *KŞS*, 17/74-1.

8 *KŞS*, 15/144-1.

9 Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 354.

Nitekim başpiskopos Filotyos, 1150 (1737-38) yılına kadar olan 42.500 kuruş tutarındaki harcamalarını kendisi İstanbul'da bulunduğundan, vekili aracılığıyla, başpiskoposun İstanbul'a gitmesini isteyenlerden mahkemede tahsil etmiştir (21 Zilhicce 1157/1745).[10] Evâhir-i Cemaziyelevvel 1158 (1745) tarihli başka bir belgede ise Filotyos, başpiskopos olduğu dönemde iki defa vergi indirimi için İstanbul'a gittiğini ve cizye ile bedel-i nüzul başta olmak üzere bazı vergilerde indirimler yaptırdığını belirtmektedir. Bu yolculukları sırasında yaptığı harcamalarını ise, Kıbrıs'ta bulunan 8.000 reayadan bir defasında 3 kuruş diğerinde ise, 5 kuruş şeklinde topladığını açıklamaktadır. Bu paraların tahsil edilmesi bazı zimmîler arasında huzursuzluk yaratmış ve Filotyos'u, kendilerinden haksız yere vergi topluyor diye İstanbul'a şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine yapılan incelemede başpiskoposu İstanbul'a Kıbrıs'taki Ortodoks halkın yolladığı anlaşılmıştır.[11] Ancak İstanbul'a vergi indirimi için giden Filotyos'un ne kadar indirim yaptırdığı sicillerden öğrenilememektedir.

1155 yılında Kıbrıs muhassılı bulunan Ömer, merkeze sunduğu dilekçede Kıbrıs'ta meydana gelen *kıllet-i emtâr* (yağmur azlığı) ve *istilâ-yı cerâd*tan (çekirge istilâsı) dolayı, yeterince mahsul alınamadığından, halkın fakirleştiğini bildirip *saray döşemesi*, *tamir-i saray*, *dem-i diyyet* ve bunların benzeri vergilerin kaldırılmasını istemiştir. Halkın içinde bulunduğu kötü durumu anlayan Osmanlı yöneticileri söz konusu bu vergileri kaldırmışlardır.[12]

Bu belgede ilgi çeken taraf, vergilerin kaldırılmasını isteyen kişinin adanın muhassılı olmasıdır. Bu da Kıbrıs'ta yöneticilik yapan bazı muhassılların halktan ağır vergiler almadıklarını ve halkı ezmediklerini göstermektedir. Ancak anlaşıldığına göre, bu vergiler sadece bu yıl için kaldırılmıştır. Çünkü 1161 (1748) yılında eskiden beri her sene Kıbrıs adası ahalisinden ve reayasından *saray döşemesi* adıyla alınan verginin bundan

10 *KŞS*, 16/4-2.

11 *KŞS*, 16/8-3.

12 *KŞS*, 15/213-1.

sonra bir daha alınmamak üzere kaldırıldığı bildirilmektedir.[13] Bu verginin miktarı bilinmemekle birlikte her yıl Müslim ve gayrimüslim halktan düzenli bir şekilde alındığı anlaşılmaktadır.

Cizye

Cizye, gayrimüslimlerden alınan şer'î bir vergidir. Bu vergi, İslâm dinine geçmeyenlerin, devlet tarafından korunmaları ve savaşlara katılmamaları karşılığında alınmaktadır. Cizye mükellefleri yetişkin çağdaki (15-75) sağlıklı, çalışan erkeklerdir. Kadınlar, çocuklar, hasta ve sakatlar, çalışacak gücü olmayan yaşlı erkekler ile sadece bağışlarla geçinen rahipler (büyük manastırlarda yaşayanlar bu istisnaya tâbi değildi), köle ve dilenciler cizye mükellefi değillerdir. Ancak herhangi bir işi olmadığı halde vergiyi ödeyebilecek gücü olanlardan cizye vergisi alınıyordu.[14] Yabancı elçilerin tercümanı olan zimmîler de cizyeden muaf tutulmuştur.[15]

Osmanlı'da cizye, mükelleflerin malî durumlarına göre üç sınıf üzerinden alınmaktadır. Zenginlerden (a'lâ) atlı olarak kendisiyle birlikte savaşa birini götürmesi karşılığı 48, orta hallilerden (evsat) atlı olarak yalnız katılması karşılığı 24 ve fakirlerden (ednâ) yaya olarak savaşa katılma karşılığı olarak 12 gümüş dirhem olarak tahsil edilmektedir.[16] Altın olarak ise dört, iki ve bir dinar şeklinde belirlenmiştir.[17] Bu üç vergi grubundan en büyük orana sahip olan evsat olup %60-80 arasında değişmektedir. A'lâ ve ednâ oranları ise %10-20 civarındadır.

Osmanlı devleti için, toplanması ve harcanması özel bir itina isteyen cizye işleriyle cizye muhasebesi kalemi ilgilenmektedir. Her yılın Muharrem ayında burada cizye bohçaları hazırlanıp toplayacak olanlara teslim edilerek yerlerine gönderil-

13 KŞS, 16/152-1.

14 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 533 vd.

15 H. İnalcık, "Cizye", *DİA*, VIII, 47.

16 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 534.

17 İnalcık, "Cizye", *DİA*, VIII, 45 vd.

mektedir.[18] Cizye toplayan görevlilere önceleri haraççı, sonraları ise cizyedar denilmiştir. Cizye beytülmale ait şer'î bir vergi olarak kadıların kontrolünde bulunur, bazı bölgelerde onlar tarafından toplandığı da görülmektedir.[19] Cizyenin toplanması önceleri devlet memurları tarafından yapılırken, Fatih (1451-1481) (veya Kanunî) saltanatından itibaren, bazı istisnalar dışında, iltizama verilmeye başlanmıştır. Kısa vadeli iltizamlarla toplanmasındaki sorunlar nedeniyle II. Mustafa (1695-1703) saltanatında malikâne şeklinde toplanması denenmiş ise de, bu pek uzun sürmemiş, III. Ahmed devrinde tekrar eski sisteme dönülmüştür.[20]

Tez konusu olan sicillerde cizye vergisi ile ilgili 29 adet kayıt bulunmaktadır. Bu belgelerde cizye vergisi dışında, yürürlükteki paraların değeri ile Kıbrıs'ta bulunan yöneticiler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Eldeki sicillere göre, cizye, Kıbrıs adasında malikâne usulüyle toplanmaktadır. Söz konusu sicillere göre, Kıbrıs adasında cizye, Hıristiyanlardan, Yahudilerden ve İran Ermenilerinden (*Ermeni-i Acem*) alınmaktadır.

Divan-ı Hümâyun'dan Kıbrıs'a gönderilen, 1159 (1746-47) yılı cizyelerinin nasıl toplanacağını bildiren ferman suretinde, Osmanlı ülkesinde yaşayan ehl-i zimmet Yahudi ve Nasarâdan Hanefî mezhebi kurallarına göre, a'lâ, evsat ve ednâ sınıflarına ayrılarak toplanacağı açıklanmaktadır. Kıbrıs'ta oturan ve gelip giden ehl-i zimmet kefere, Yahudi ve Ermeni-i Acem'den toplanacak olan cizyenin 1159 senesi Muharrem'inin ilk gününden başlamak üzere; 1.200 a'lâ, 9.400 evsat ve 1.410 ednâ olarak toplam 12.050 cizye evrakı şeklinde tahsil edilmesi Kıbrıs muhassılı olan Abdurrahman'dan istenmiştir. Cizyenin *ednâ* (fakir) olanlardan 1 *zer-i mahbub*,[21] *vasat* (orta halli) olanlardan evâsıt itibarıyla 2 *zer-i mahbub* ve *zahirü'l-gına muksir* (zengin) olanlardan a'lâ itibariyle 4 *zer-i mahbub* şeklinde alı-

18 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 534.

19 İnalcık, "Cizye", *DİA*, VIII, 45 vd.

20 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 534.

21 18. yüzyılda tedavüle sürülen altın para olup ilgili dönemdeki değeri için bkz. Tablo 26.

nacaktır. *Zer-i mahbub* bulamayanlardan ise a'lâdan 11 kuruş, evsattan 5,5 kuruş ve ednâdan 2,5 kuruş 10 para olarak toplanacaktır. Eğer tedavüldeki başka paralarla ödeme yapılmak istenirse, onların da değerleri fermanda, yuvarlak yeni İstanbul altunu 440 akçeye, zincirli Mısır altunu 330 akçeye, tuğralı Mısır altunu 315 akçeye ve tuğralı sağ paraların her kırk adedi bir kuruş, şeklinde açıklanmaktadır.[22]

Başka bir cizye fermanında ise, cizyenin nasıl ve ne miktarlarda toplanacağı 1102 (1690-91) yılından başlanarak izah edilmektedir. Kıbrıs muhassılı olduğundan Kıbrıs cizyedarı olan yeğen Hasan'a yazılan bu fermanda, Osmanlı ülkesinde yaşayan Hıristiyan ve Yahudilere 1102 tarihinde *esnaf-ı selâse* itibarıyla cizye evrakları dağıtılmıştır. Cizyelerin toplanma sırasında *eşrefi* altun 91 para değerinde olduğundan a'lâdan 48 dirhem *sim halis* (saf gümüş) karşılığı 9 kuruş olmak üzere 4 adet, evsatdan 24 dirhem saf gümüş karşılığı 4,5 kuruş olmak üzere 2 adet ve ednâdan 12 dirhem saf gümüş karşılığı iki kuruş bir rub (2 1/4 g.) olmak üzere 1 adet *eşrefi* altun şeklinde toplanmıştır.

1108 (1696-97) yılında yeni eşrefi altun kesildiğinde her adeti 300 akçe değerinde olduğundan 1109'dan (1697-98) 1132'ye (1719-20) gelinceye kadar a'lâdan 12 kuruş olmak üzere 4 adet, evsattan 5 kuruş olmak üzere 2 adet ve ednâdan 2,5 kuruş olmak üzere 1 adet aynı eşrefi altun alınmıştır. Ancak reayanın altun tedarikinde zorlanmasından dolayı tedavüldeki paraların hangisinden verirlerse a'lâdan 10, evsattan 5 ve ednâdan 2,5 kuruş alınması hesabı 1147 (1734-35) yılına kadar devam etmiştir. Bu yılda Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Musul, Şam, Kudüs-i şerif, Trablusşam ve Sayda kaleleri reayalarından her adeti 110 para hesabı ile *zer-i mahbub* alınmaya başlanmıştır. Bunu sağlayamayanlardan ise, her altun yerine 330 akçe hesabıyla diğer paralardan alınması fermanla bildirilmiştir.[23]

---

22 *KŞS*, 17/31-2.

23 *KŞS*, 15/194-1.

1157 senesi Muharrem'i başından itibaren Anadolu ve Rumeli'de bulunan ehl-i zimmet reayadan her adeti 110 para olan aynı zer-i mahbub alınıp veremeyenlerden ise zer-i mahbub hesabı üzere a'lâdan 11 kuruş, evsattan 5,5 kuruş ve ednâdan 2,5 kuruş 1 rub (2,5 kuruş 10 para) alınması belirtilmektedir. Evâil-i Zilhicce 1156 (1744) tarihinde Kıbrıs'ta da artık cizyenin bu şekilde toplanması hususu Kıbrıs cizyedarına bildirilmiştir.[24]

TABLO 18
Cizye Vergisi *(A'lâ, Evsât, Ednâ)* ve Yıllara Göre Miktarları (1728-1748)

Kayıt No (KŞS)	*Yılı*	*A'lâ*	*Evsât*	*Ednâ*
13/43-1	1140	4 altun=10 g.	2 altun=5 g.	1 altun=2,5 g.
13/217-1	1142	4 altun=10 g.	2 altun=5 g.	1 altun=2,5 g.
13/212-1	1144	4 altun=11 g.	2 altun=5 g.	1 altun=2,5 g.
14/5-1	1145	4 altun=10 g.	2 altun=5 g.	1 altun=2,5 g.
14/112-2	1147	4 altun=10 g.	2 altun=5 g.	1 altun=2,5 g.
17/31-2	1159	4 zer-i mahbub (11 g.)	2 zer-i mahbub (5,5 g.)	1 zer-i mahbub (2,5 g. 10 para)
17/67-2	1160	4 zer-i mahbub (11 g.)	2 zer-i mahbub (5,5 g.)	1 zer-i mahbub (2,5 g. 10 para)
17/84-3	1161	4 zer-i mahbub (11 g.)	2 zer-i mahbub (5,5 g.)	1 zer-i mahbub (2,5 g. 10 para)

Tablo 18 incelendiğinde, 1147 öncesi kayıtlarında cizyenin, sözü edilen fermanda belirtildiği gibi, eşrefi altun olarak alındığı ve karşılığı olan kuruşların, bir kayıt dışında, fermanda yazılan miktarlarda olduğu görülür.[25] 1147 yılından sonraki belgelere bakıldığında ki, eldeki örnekler 1159 ve sonrasına ait miktarları içerenler olup kullanılan altunun değişmesiyle karşılığı olan kuruş miktarlarının da değiştiği anlaşılmaktadır. Önceki dönemle kıyaslandığında ise, son dönemde kuruş olarak verilen karşılıklarda diğer döneme göre az da olsa bir artış söz konusudur.

24 KŞS, 15/194-1.

25 KŞS, 13/212-1.

Cizye vergisiyle birlikte toplanan maişet-i vali ve bedel-i nüzul vergilerinin miktarları, bazı belgelerde toplu olarak verilmiştir. Meselâ, 1140 (1727-28) yılı cizyesi ile maişet-i vali vergilerinin toplam miktarı 77.072 kuruş olarak gösterilmiştir.[26] 1142 (1729-30) yılı cizyesi, hass-ı aliyye ve bedel-i nüzul miktarları ise toplam 111.000 kuruştur.[27] 1143 (1730-31) yılı cizyesi ve hass-ı aliyye malları 24.750,5 kuruş nakit ve 7.200 kuruş *bölme temessükü* olarak toplam 31.950,5 kuruştur.[28] Burada verilen miktarların azlığı cizyenin ve diğer vergilerin taksitle toplanmasından kaynaklanmaktadır. Bu miktarların bir kısmı Kıbrıs'ta görevli muhassıllar tarafından, bir kısmı da muhassıl olanların vekilleri tarafından toplanmıştır.

Cizye vergisini ödeyenlere, ödediklerine dair mühürlü cizye evrakları verilmektedir. *Ummal-ı cizye*ye dağıtılan evrakın a'lâsından 12, evâsıtından 9 ve ednâsından 3 para maişet ve bundan başka her varakdan, cizye muhasebecisi ve kâtiplerine 1 para ücret verileceği belirtilmiştir. İstanbul, Kıbrıs'taki görevlilerden rahip, patrik ve keşişlerin tercümanlık beratı elde ederek, cizye vermekten kurtulmalarına engel olmalarını istemektedir. Söz konusu fermanlarda, bu ruhanî liderlerin gelirleri hangi sınıfa dahil ise, o sınıfın vergisini verecekleri bildirilmektedir. İhtiyar ve işsiz olanlardan cizye vergisi alınmamaktadır. Gezginlerin a'lâsından ise cizye vergisi dört taksit ile alınacaktır. Ayrıca cizye evraklarının herkesin gerçek durumlarına göre dağıtılmasına özen gösterilmesi gerektiği belgelerde özellikle vurgulanmaktadır. Aynı belgede, kura kocabaşılarının toptan evrak dağıtmalarına engel olunup hazinenin zarara uğratılmasına ve reayanın ezilmesine fırsat verilmemesi ve halktan zahire, kâtibiyye, sarrafiyye ve kolcu akçesi gibi adlar altında para almamaları emredilmektedir.[29]

Bu cizye fermanından da anlaşılacağı üzere devlet bu verginin toplanmasına büyük önem vermektedir. Cizyedarlar, kimi

26 *KŞS*, 13/77-4.

27 *KŞS*, 13/120-1.

28 *KŞS*, 13/180-3.

29 *KŞS*,17/67-2; *KŞS*, 17/84-3.

zaman reayadan fazla cizye vergisi tahsil ediyorlardı. Bu gibi durumlarda, cizye mükelleflerinden Divan-ı Hümâyun'a şikâyet gitmekte ve yapılan incelemeden sonra halk şikâyetinde haklı görülürse, cizyedarlar cezalandırılıyordu.

Lefkoşa kazasına bağlı Ağratur köyünde ehl-i zimmet şahinci reayaları, kendilerinin ödemekle yükümlü oldukları cizyelerini ödedikleri halde, cizyedarlarının her neferden birer kuruş, akçe tahsiline gelen mübaşirlik hizmeti adıyla, 20 kuruş aldıkları gibi, sarraf olan tercüman Hristofaci, Yaci, Yarenci ve Yorgi adlı zimmîlerin de cizye tahsili görevi alarak, ednâ olanlardan evsat veya a'lâ akçesi topladıklarını; ayrıca yazıcı akçesi adıyla ve birçok bahane ile reaya fukarasına kötülük yaptıklarını merkeze şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul, herkese sınıfına göre evrak dağıtılması ve haraç defterlerinde yazılı olan miktar ne ise onun tahsil edilmesi gerektiği belirtilerek, bunların dışında kimseden hiçbir adla fark alınmamasını istemiştir (20 Zilhicce 1157/1745).[30] Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1145 (1732) tarihli başka bir örnekte ise, Kıbrıslı gayrimüslimler, 1140 yılından beri muhassılları olan Süleyman Ağa'nın kanunlara aykırı olarak, her cizye evrakına kendisi için 11 para zam yaptığını ve iki papazı piskopos yapıp onlardan alacağı 50 kese akçeyi kiliseleri malından tahsil ettiğini İstanbul'a şikâyet etmeleri üzerine, merkezden mübaşir yollanarak durum araştırılmış ve Süleyman Ağa suçlu bulunmuştur.[31]

Cizye tahsildarlığı malikâne şeklinde muhassıllara verildiğinden, vergilerin tahsilindeki usulsüzlüklere fazlaca tesadüf edilmektedir. Muhassıl Hacı Mustafa devrinde olan bir diğer cizye usulsüzlüğünde ise, eski Baf alay beyi olan Yekpare Hacı Muhammed ibn-i Ahmed Ağa, Baf kazası Ahtema kasabasından İmam Ali Efendi ibn-i Hüseyin, Serdar Salih Beşe ibn-i Muhammed ve Ahmed Kethüda ibn-i Mehmed adlı kimseleri haksız yere muhassıla şikâyet ederek, Ali Efendi'den 80 kuruş, Salih'den 40 kuruş, Ahmet Kethüda'dan ise 50 kuruş cizye

30 *KŞS*, 17/34-1.

31 *KŞS*, 14/81-1; *KŞS*, 14/90-2.

tahsil edilmesine yol açmıştır. Adı geçen kişilerin şikâyeti üzerine mahkeme, eski Baf alay beyine haksız olarak aldığı paraları geri vermesini tembih etmiştir (2 Safer 1157/1744).[32]

Bu sefer mağdur durumda olan Fransa tüccarlarına Kıbrıs'ta yardım eden simsarlardır. Osmanlı devleti ile Fransa arasında yapılan ahidname-i hümayûnda belirtildiğine göre, simsarlar üzerlerine düşen cizye vergisini verdikten sonra, başka bir vergi ödemeyeceklerdi.[33] Buna karşın cizye vergisini ödememek için kaçan zimmîlerin cizyeleri ve başka vergiler simsarlardan zorla alınmaktaydı. Bunun üzerine evâhir-i Zilhicce 1163 (1750) tarihinde merkezden gönderilen emirnameyle simsarların ödemekle yükümlü oldukları cizyelerinden başka bir şey ödemeyecekleri Kıbrıs'taki görevlilere bildirilmiştir.[34]

Tahsil edilen cizye evraklarından bazen İstanbul'un istekleri de karşılanıyordu. İstanbul'da Yeni saraydaki ambarlardan hareme ve mutfaklara odun taşıyan öküzlerin, eskiden beri Kıbrıs adasından satın alındığını ve öküzlerin parası, gemi kirası (*navl-ı sefine*) ve çoban kirasının da Kıbrıs cizyesi ve bedel-i nüzul mallarından karşılandığını bildiren 1141 (1728-29) tarihli hükme dayanarak, 1147 tarihinde Kıbrıs muhassılına yazılan bir fermanla 10 çift *gav* (öküz) sipariş edilmiştir.[35] Her hâlde kısa süre sonra bu istek yerine getirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de sarayın öküz ihtiyacının Kıbrıs adasından karşılanmaya devam ettiği sicillerden öğrenilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak beş adet kayıt daha bulunmaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre, Kıbrıs'tan istenen öküzlerin sadece güçlerinden faydalanılmaktadır. Bu hayvanlar için ödenen ücret ve harcanan parayla ilgili sadece 1160 yılında satın alınan öküzler hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bu tarihte 10 çift gava 1.265 kuruş verilmiştir. Ayrıca çoban parası ve gemi kirasına da 250 kuruş harcanmıştır.[36]

32 *KŞS*, 16/144-1.

33 *KŞS*, 15/197-1.

34 *KŞS*, 16/187-1.

35 *KŞS*, 14/124-1.

36 *KŞS*, 17/76-1; *KŞS*, 17/76-3; *KŞS*, 17/77-1.

Söz konusu yıllarda Kıbrıs'taki kazalara ne kadar cizye evrakı dağıtıldığı 1138 yılına ait bir belgeden öğrenilmektedir. Bu kayıt, hangi kazaya ne kadar cizye evrakı gönderildiğini, cizye mükellefi olan gayrimüslimlerin sayılarını bildirmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca diğer cizye evraklarında olduğu gibi, Kıbrıs muhassılına gönderilen bu fermandan, adı geçen tarihte Kıbrıs'ta kaç kaza bulunduğu da ortaya çıkmaktadır.

TABLO 19
1138 Yılında Kıbrıs'ta Kazalara Dağıtılan *Cizye Evrakları* (1726-1750)[37]

Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Cizye Evrakı (adet)*
1	Medîne-i Lefkoşa	569
1.1	Nâhiye-i Dağ (Lefkoşa'ya bağlı)	1.000
1.2	Nâhiye-i Değirmenlik (Lefkoşa'ya bağlı)	980
2	Mağusa	650
3	Tuzla	1.135
4,5	Leymesun maa-Piskopu	930
6,7	Baf maa-Kukla	1.100
8	Giriniyye	600
9	Hirsofu	480
10,11	Gilan maa-Evdim	650
12,13	Omorfa maa-Pendaya	820
14	Lefke	900
15	Mesarya	1.340
16	Karpas	360
16 kaza ile 2 nahiyeye toplam dağıtılan evrak		**11.514**
Misafir ve iskelelere gelip gidenlere dağıtılan evrak		1.063
Genel Toplam	12.577	

Tablo 19'da, 1138 tarihinde Kıbrıs'ta 16 kaza olduğu halde, bazı kazalar birlikte gösterilmiştir. Meselâ, Evdim maa-Gilan gibi. Burada kullanıldığı gibi, beraber anılan kazalar bir kaza olarak kabul edilirse, o zaman da Kıbrıs'ın kaza sayısı 12 olmaktadır. Gerçi bu tabloda Lefkoşa kazasına bağlı iki büyük nahiye olarak gösterilen Dağ ve Değirmenlik de bazı kayıtlarda kaza olarak sayılmaktadır. Tablo 19'dan kazalara dağıtılan cizye evrakı sayısı öğrenilmekle birlikte, dağıtılan bu evrakla-

37 *KŞS*, 13/55-1.

rın sınıfları (a'lâ, evsat, ednâ) bilinmediği gibi, hangi kazadan ne kadar kuruş cizye toplandığı da hesaplanamamaktadır. Bu tabloda da görüldüğü üzere, iskelelerde bulunanlarla, Kıbrıs'ı herhangi bir sebeple ziyaret eden cizye vergisi mükellefi sayısı 1.063 kişidir. Bu insanların, tamamı olmasa da büyük bir kısmı ticaretle uğraşan kişiler olmalıdır.

TABLO 20
Yıllara Göre Kıbrıs'ta Dağıtılan (*A'lâ, Evsât* ve *Ednâ* Olarak) Evrak Adeti İle Bunların, Fermanlarda Gösterilen Oranlara Göre Hesaplanmış Kuruş Miktarları (1726-1750)

Kayıt No (KŞS)	*Yıl*	*Ednâ (evrak)*	*Evsât (evrak)*	*A'lâ (evrak)*	*Toplam (evrak)*	*Toplam (Kuruş)**
13/43-1	1140	1.926	9.455	1.196	12.577	69.525
13/217-1	1142	1.926	9.455	1.196	12.576 (7)	69.525
13/212-1	1144	1.349	9.455	1.196	12.000	65.104
14/5-1	1145	1.300	10.400	1.300	13.000	68.250
14/112-2	1147	1.300	10.400	1.300	13.000	68.250
17/12-1	1158	1.410	9.440	1.200	12.050	70.730
17/31-2	1159	1.410	9.440	1.200	12.050	70.730
17/67-2	1160	1.410	9.440	1.200	12.050	70.730
17/84-3	1161	1.410	9.440	1.200	12.050	70.730
16/167-1	1163	1.410	9.440	1.110	12.050 (11.960)	64.075

Tablo 20'ye bakıldığında, çalışmaya konu olan zaman diliminde, Kıbrıs adasının yıllık ortalama cizye evrakı sayısının 135891/11=12.353,7 olduğu görülür. 1726-1750 arasında Kıbrıs'ta en az 12.000, en fazla 13.000 cizye evrakı dağıtılmıştır. Dağıtılan cizye evrakları miktarında, yıllara göre iniş çıkışlar olmuştur. Ancak bu iniş çıkışlara rağmen, eldeki on bir belgenin dördünde 12.050 evrak dağıtılması tercih edilmiştir. Bunun yanında fermanlarda verilen rakamlarda bazen hatalar da yapıldığı görülmektedir. Bu hatalı rakamların doğruları Tablo 20'de parantez içerisinde verilmiştir. Söz konusu cizye miktarları hesaplanırken, hatalı rakamlar yerine doğruları kullanılmıştır.

(*) Cizye fermanlarında belirtilen her sınıfın kuruş miktarlarıyla çarpılarak elde edilmiştir. Bu miktarlar, a'lâdan 10, evsâttan 5 ve ednâdan 2,5 kuruştur. Ancak 1157 yılından itibaren olanlarda bu oranlar a'lâda 11 kuruş, evsâtta 5,5 kuruş ve ednâda ise 2,5 kuruş 10 para olarak hesaplanmıştır.

Bedel-i Nüzul

Nüzul vergisi toplanma şekline göre aynî olarak alınan avarız vergilerinden biridir. Bu tip vergilerde esas hane olmakla beraber, avarız hanesi gerçek haneden farklı olmaktadır. Nüzul, asker için gerekli olan un ile hayvanlar için alınan arpadan ibaret olup karşılıksız alınan bir vergidir. Kadılar tarafından toplanan bu vergi, önceden belirtilen yerde nüzul eminine teslim edilmektedir. Ordunun geçeceği güzergâhtan uzak olan yerlerde bedel olarak alındığı da görülmektedir. Diğer vergilerden muaf olanlar nüzuldan da muaf sayılırlar.[38] Bu verginin Kıbrıs'ta düzenli bir şekilde alındığı anlaşılmaktadır. Bedel-i nüzulla ilişkili sicillerde 17 kayıt yer almaktadır. Bunların çoğu alınacak vergiyle ilgili hesaplamaların yapıldığı belgeler olup geri kalanlar bedel-i nüzul vergisinden ödenen masraflar veya bazı kişilerin maaşlarıyla alâkalıdır. Bu şekilde ödenen maaşlarla ilgili üç adet belge vardır. Daha önce günlük 60 akçe vazife ile mizan-ı harir mukataasında görevli olan Abdülbaki, 1162 (1748) yılı başından itibaren diğer beş mukataa ile birlikte mizan-ı harir mukataasındaki malikâne usulüne son verilerek, Kıbrıs muhassıllığı malına dahil edilip sadrazam haslarına katıldığından, aynı ücretle Kıbrıs bedel-i nüzul mukataasına dahil edilmiştir 25 Receb 1161 (1748).[39]

1160 yılında, Sakız adası muhafazasında görevli yeniçerilerin 1157 senesi Rebiülevvel'inden 1158 Rebiülevvel'ine kadarki maaşları olan 1.590 kuruşun, Kıbrıs'ın 1160 yılına ait bedel-i nüzul malından karşılandığı bildirilmektedir.[40] Dergâh-ı muallâ yeniçeri çavuşlarından Ali Çavuş, Sakız'da görevli yeniçerilerin, 1159 yılı *masar*, *recec*, *reşen*, *lezez* mevacibleri için tayin edilen 10.122 kuruşu, eski Kıbrıs muhassılı Ebubekir Paşa'nın üzerinde kalan, 1160 yılı bedel-i nüzul malından teslim almıştır (gurre-i Rebiülevvel 1162/1749).[41]

38 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 539 vd.

39 *KŞS*, 16/222-5.

40 *KŞS*, 17/79-1.

41 *KŞS*, 16/158-2.

Kıbrıs'taki kadılara yazılan 1139 (1726-27), 1143 (1730-31) ve 1160 (1747) tarihli bedel-i nüzul vergisiyle ilgili fermanlarda, Kıbrıs adasında 12.000 bedel-i nüzul hanesi olduğu ve 1140, 1144 ve 1161 yılları için her bir nüzul hanesinden bir kuruş tam alınması emredildikten başka bir kuruşun 120 akçe değerinde olduğu ve 110 akçenin de bir esedi kuruşa karşılık geldiği açıklanmıştır. Ayrıca, bu vergi toplanırken, mübaşirin geçimi için her haneden 20 akçe tahsil edileceği belirtilmektedir.[42] 1140, 1144 ve 1161 yıllarında Kıbrıs'ta, bedel-i nüzul vergisi olarak 12.000 haneden 12.000 kuruş toplanmıştır.[43]

TABLO 21
Kazalara Dağıtılan Bedel-i Nüzul Evrakları (1142/1729-30)[44]

Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Zimmî*	*Gureba*
1	Medîne-i Lefkoşa	704	-
2	Dağ	980	79
3	Değirmenlik	990	103
4	Mağusa	724	20
5	Tuzla	1.420	215
6	Leymesun	980	187
7	Baf	820	105
8	Giriniyye	592	105
9	Hirsofu	492	260
10	Gilan	630	150
11	Omorfa	725	84
12	Lefke	920	160
13	Mesarya	1.347	289
14	Karpas	351	81
15	Kukla	276	71
Genel toplam		11.951	1.909

Tablo 21'de kullanılan zimmî terimiyle adadaki bedel-i nüzul vergisi ödeyen gayrimüslimler, gureba tabiriyle de dirliksiz yani tımar sahibi olmayan Müslümanlar anlaşılmalıdır.[45]

42 *KŞS*, 13/47-3; *KŞS*, 14/2-3; *KŞS*, 17/84-1.

43 *KŞS*, 13/48-1; *KŞS*, 14/3-1; *KŞS*, 17/84-2.

44 *KŞS*, 13/209-1; *KŞS*, 13/209-2.

1142 yılında Kıbrıs'taki gayrimüslimlere toplam 11.951 evrak dağıtıldığı görülmektedir. Tablo 20'deki aynı yıla ait cizye rakamlarına bakıldığında ise, az da olsa iki verginin mükellefleri arasında fark bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Tablo 21'de en fazla bedel-i nüzul evrağı dağıtılan kaza 1.420 evrakla Tuzla olurken, en az evrak 276 adetle Kukla kazasındaki gayrimüslimlere dağıtılmıştır. Yine aynı tabloya göre, dirliksiz Müslümanlara dağıtılan evraklar arasında en fazla evrak 289 adetle Mesarya kazasında, en az evrak ise, hiç evrak dağıtılmayan Lefkoşa kazası hariç, zimmîlerde olduğu gibi, Kukla kazasında dağıtılmıştır. 1139'da Kıbrıs adasında bedel-i nüzul ve hass-ı aliyye 72.897 kuruş 23 para,[46] 1142'de cizye, hass-ı aliyye ve bedel-i nüzul 111.000 kuruş[47] ve 1143'te ise hass-ı aliyye, maişet-i vali ve bedel-i nüzul 131.843 kuruş olarak toplanmıştır.[48]

Maişet-i Vali

Maişet-i vali veya vali-i vilayet-i maişet vergisi Kıbrıs'ta geliri doğrudan muhassıllara kalan bir vergidir. Bu vergi türü ile ilgili sicillerde 14 kayıt bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, cizye vergileriyle ilgili fermanların içlerinde olup her evraktan ne kadar maişet-i vali alınacağını belirten kayıtlardır. Bu belgeler sekiz tanedir. Belgelerden anlaşıldığına göre, maişet-i vali cizye vergisiyle birlikte toplanmaktadır. Her cizye mükellefinden dahil oldukları sınıflara göre alınmaktadır.[49] Maişetin miktarı söz konusu olan sicillerde bir kayıt hariç farklılık göstermemiştir.[50] Cizye fermanlarında sınıflara göre dağıtılan evraklar kullanılarak, bazı yıllara ait gayrimüslim halktan toplanan maişet-i valinin toplamına ulaşılabilmektedir.

---

45 *KŞS*, 13/55-2.

46 *KŞS*, 12/137-2.

47 *KŞS*, 13/137-3.

48 KŞS 13/194-2.

49 H. İnalcık, "Djizya" *EI2*, Leiden 19652, II, 565.

50 *KŞS*, 17/31-2.

Tablo 22
Gayrimüslimlerden Toplanan *Maişet-i Vali* Miktarları (1728-1748)

Kayıt No (KŞS)	*Yılı*	*A'lâ*	*Evsât*	*Ednâ*	*Toplam (Para)*
13/43-1	1140	12 para 1.196x12=14.352	9 para 9.455x9=85.095	6 para 1.926x6=11.556	111.003
13/217-1	1142	12 para 1.196x12=14.352	9 para 9.455x9=85.095	6 para 1.926x6=11.556	111.003
13/212-1	1144	12 para 1.196x12=14.352	9 para 9.455x9=85.095	6 para 1.349x6=8.094	107.541
14/5-1	1145	12 para 1.300x12=15.600	9 para 10.400x9=93.600	6 para 1.300x6=7.800	117.000
14/112-2	1147	12 para 1.300x12=15.600	9 para 10.400x9=93.600	6 para 1.300x6=7.800	117.000
17/31-2	1159	12 para 1.200x12=14.400	9 para 1.440x9=84.960	3 para 1.410x3=4.230	103.590
17/67-2	1160	12 para 1.200x12=14.400	9 para 9.440x9=84.960	6 para 1.410x6=8.460	107.820
17/84-3	1161	12 para 1.200x12=14.400	9 para 9.440x9=84.960	6 para 1.410x6=8.460	107.820

Tablo 22'den de anlaşılacağı üzere, Kıbrıs adasındaki gayrimüslim halktan alınan maişet-i vali vergisi en fazla, 117.000 para olarak 1145 ve 1147 yıllarında, en az ise 1159 yılında 103.590 para olarak tahsil edilmiştir. Toplanan maişet evraklarını gösteren üç adet kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların, iki ayrı tablo şeklinde gösterilmesinin nedeni, belgelerde geçen kazalar arasında farklılıkların bulunmasıdır. Aynı zamanda bu belgeler kullanılarak, söz konusu yıllarda Kıbrıs'tan toplanan cizye vergisinin miktarları da öğrenilebilmektedir.

Tablo 23'te de görüldüğü gibi maişet-i vali vergisini hem gayrimüslimler hem de Müslüman halk ödemektedir. Tablo 21'deki bedel-i nüzul vergisinde olduğu gibi Lefkoşa kazasında maişet vergisi veren dirliksiz Müslüman olmadığı anlaşılmaktadır. Maişet evraklarının kazalara göre dağılımında, 1.400 gayrimüslim ve 700 gureba olmak üzere toplam 2.100 evrakla Tuzla kazası ilk sırada, toplam 470 evrakla ise Karpas kazası son sırada yer almıştır. Ayrıca Tablo 19'daki cizye vergisiyle ilgili rakamlar ile, aynı yıla ait Tablo 23'teki maişet-i vali alınan cizye rakamları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir.

TABLO 23
1138 Senesine Ait Kazalara Dağıtılan *Maişet-i Vali* Evrakları (1726-1750)[51]

Sıra	Kaza-Nâhiye	*1138 senesine ait maişet-i vali evrakı (adet)* Cizye	Gureba
1	Medîne- i Lefkoşa	600	–
1.1	Nâhiye-i Dağ (Lefkoşa'ya bağlı)	980	180
1.2	Nâhiye-i Değirmenlik (Lefkoşa'ya bağlı)	1.000	100
2	Mağusa	700	20
3	Tuzla	1.400	700
4,5	Leymesun maa-Piskopu	937	190
6,7	Baf maa-Kukla	1.000	200
8	Giriniyye	600	120
9	Hirsofu	500	260
10,11	Gilan maa-Evdim	660	160
12,13	Omorfa maa-Pendaya	735	85
14	Lefke	900	160
15	Mesarya	1.310	310
16	Karpas	370	100
Genel toplam		1.1692	2.585

Genel toplamda ise maişet-i vali vergisi cizyeden 178 evrak daha fazladır.

Tablo 23'teki kazaların bazılarının 1142 yılındaki kayıtlarda değiştiği Tablo 24'ten anlaşılmaktadır. Tablo 23'te nahiye olarak geçen Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik ve Dağ'dan Tablo 24'te kaza diye bahsedilmektedir. Ayrıca birlikte gösterilen kazaların bir kısmının da ayrıldıkları veya birleşerek tek kaza oldukları görülmektedir. Meselâ, Omorfa maa-Pendaya sadece Omorfa şeklinde yazılmıştır. Yukarıdaki tablo, bir önceki tablo ile karşılaştırıldığında gayrimüslimlere dağıtılan evrak sayısında 209 evraklık artış, gurebalara (dirliksiz Müslümanlara) dağıtılan evrak sayısında ise 676 evraklık bir düşüş olmuştur. Tablo 23'te olduğu gibi Tablo 24'te de, gayrimüslimlere dağıtılan evrak sayısında ilk sırayı 1.420 evrak ile Tuzla kazası almıştır. Gurebada ise, bu kez dağıtılan 289 evrakla Mesarya ka-

51 *KŞS*, 13/55-2.

TABLO 24
Kıbrıs'taki Kazalarda Bulunan Gayrimüslim Halk İle Dirliksiz Müslümanlara Dağıtılan *Maişet-i Vali* Evrakları (1142/1729-30)[52]

		1142 Senesinde Kazalara Dağıtılan Maişet-i Vali Evrakı (adet)	
Sıra	*Kaza-Nâhiye*	*Cizye*	*Gureba*
1	Medîne-i Lefkoşa	704	–
2	Dağ	980	79
3	Değirmenlik	990	103
4	Mağusa	724	20
5	Tuzla	1.420	215
6	Leymesun	980	187
7	Baf	820	105
8	Giriniyye	592	105
9	Hirsofu	492	260
10	Gilan	630	150
11	Omorfa	725	84
12	Lefke	920	160
13	Mesarya	1.347	289
14	Karpas	351	81
15	Kukla	276	71
Genel toplam		11.951	1.909

zası ilk sırada olup her iki topluma dağıtılan evrakların toplamında 1.636 evrakla başı çekmektedir. Her ne kadar kazalara dağıtılan bu evraklardan toplanan maişetin miktarı, tam olarak bilinmiyor ise de, yine de bu vergiler Kıbrıs'ın nüfusu hesaplanırken işe yarayacaktır.

Maişet-i vali 1140 yılında cizye ile birlikte 77.072 kuruş,[53] 1143 senesinde ise, hass-ı aliyye, maişet-i vali ve bedel-i nüzulla beraber 131.843 kuruş şeklinde toplanmıştır.[54]

Kıbrıs muhassıllarından İsmail Ağa'nın, Kıbrıs'taki gayrimüslim halktan bedel-i nüzul, cizye, vali-i maişet ve diğer vergileri adaletli bir şekilde ve usulüne uygun olarak aldığı, 8 Muharrem 1142 tarihinde adadaki reaya vekillerinin ileri ge-

52 *KŞS*, 13/209-3; *KŞS*, 13/209-4.

53 *KŞS*, 13/17-4.

54 *KŞS*, 13/194-2.

lenleri tarafından merkeze bildirilmiştir.[55] Ancak bu belgenin, İsmail Ağa'nın zorlamasıyla bu kişiler tarafından İstanbul'a yollandığı düşünülebilir. Çünkü daha sonraki yıllarda, yani İsmail Ağa muhassıllıktan ayrıldığı dönemde, yine aynı kişiler tarafından merkeze yollanan dilekçelerde, İsmail Ağa ile ondan sonra muhassıl olan oğlu Hasan Ağa hakkında kanunsuz vergi aldıkları ve halka kötü davrandıkları şikâyet edilmiştir.[56]

Cizye vergisinde veya diğer vergilerde olduğu gibi, kimi zamanlarda maişet-i valide de muhassıl olanlar usulsüzlükler yapmışlar, kendileri için türlü bahane ve adlar altında vergiler almışlardır. 1140-45 arasında Kıbrıs adasında muhassıllık yapmış olan İsmail Ağa'yla ilgili olarak Divan-ı Hümâyun'a yapılan şikâyetlerde, *maişet* adı altında her reayadan evrak başına 6,5 kuruş aldıktan başka, *bırakma* adıyla da 2,5 kuruş tahsil ettiği belirtilmiştir. Buradaki bırakma, maişet bırakması şeklinde kullanılmıştır. İsmail Ağa'dan sonra muhassıl olan oğlu Hasan Ağa ise, bu uygulamalara devam ettiği gibi, *zamiye-i maişet* adıyla her reayadan 2 kuruş daha toplamıştır.[57]

Malikâne[58]

Mukataalar, Osmanlı devletinde yıllık belirli bir miktar nakdî gelir getiren işletmelerdir. Bunlar arasında maden ocağı, gümrük, tuzla gibi yerler sayılabilir. Osmanlı ülkesinde mukataalar birkaç şekilde yönetilmişlerdir. Bunlardan biri mukataanın, devlet tarafından atanmış olan ve devletten maaş alan memurlar tarafından idare edilmesidir ki, bu memura emin, idare şekline ise emanetle idare adı verilmiştir. Bu çeşit idarelerde, mukataanın geliri, masraflar çıktıktan sonra geriye kalan kısmıdır. Bu hasılat ya merkeze gönderilir ya da merkezin

55 *KŞS*, 13/137-3.

56 *KŞS*, 15/144-1.

57 *KŞS*, 15/144-1.

58 Bu konuda daha kapsamlı bilgi için bkz. M. Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 99-147.

istediği herhangi bir yere aktarılırdı.[59] Sicillerden anlaşıldığı kadarıyla bu tür uygulamalar Kıbrıs'ta da yapılmaktaydı. İltizamla idare şeklinde ise, mukataanın işletme hakkı genellikle üç yıllık bir süre için açık artırma ile satışa çıkarılır ve en yüksek parayı ödemeyi kabul edene verilir. İltizamı alan mültezim, iltizam bedelinin bir kısmını peşin olarak merkeze öder, kalanı için ise kefil gösterir. Mukataadan elde edeceği gelirin iltizam bedeli üzerindeki kısmı da mültezimin kârıdır. Bir mültezimin birkaç mukataayı bir arada iltizama alması ve dolayısıyla birinin zararını diğerinin kârı ile karşılaması da mümkündür. İltizamlar tek bir şahıs tarafından alınabileceği gibi, ortaklaşa da alınabilmektedir.[60]

16. yüzyılda, giderek artan devlet harcamalarının karşılanabilmesi için yeni gelir kaynaklarının bulunması gerektiğinden, iltizamların ömür boyu (*kayd-ı hayat*) şartıyla satılması yolu denendi. Malikâne adı verilen bu sistem daha 16. yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesinin bazı yörelerinde uygulanmıştır. Ancak malî bir politika olarak kabul edilip yaygın hale getirilmesi 1695 yılındadır. Mukataalar mezat yoluyla en yüksek fiyatı verene satılmakta, satışa başlama fiyatı olarak ise, mültezime getireceği kârın iki ile on katı arasında bir rakam belirlenmektedir. *Muaccele* adı verilen peşin satış bedelinden başka *dellâliyye* ve *cebelü bedeliyyesi* ile, her yıl da *müeccele* adıyla belli bir miktar daha alınmaktadır. Buna karşılık devlet malî haklarla birlikte, devlet memurlarının malikâne mukataalarına müdahale edemeyecekleri kaydıyla, idarî hakları da malikâne sahibine devretmektedir.

Malikâne olarak satılan mukataalar, sahibinin ölümünde boşalmakta ve yeniden açık artırmaya çıkarılmaktadır. Ancak, malikâne sahibinin oğlu açık artırmaya katılır ve teklif edilen en yüksek bedeli vermeyi kabul ederse, mukataa tercihen ona satılır. Fakat mukataaların sahipsiz kalarak devlete geri dönmeleri beklenen ölçüde olmamış, malikâne mukataaları, sahi-

59 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 543.

60 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 544.

bi hayattayken el değiştirmiş, dolayısıyla devlet bu sistemden düşündüğü oranda kâr elde edememiştir.[61]

İlgili yıllara ait belgelerde, ölen mukataa sahiplerinin çocuklarının, babalarının ölümüyle birlikte, mukataayı bir başkasına kiraladıkları görülmektedir. Kukla çiftliği Ruznamçe-i evvel olan el-Hac Murtaza'nın mukataa olarak üzerindeyken, ölünce çocukları bu çiftliği el-Hac İsmail Efendi'ye 1159 ve 1160 yılları için 6.733 kuruşa iltizam olarak vermişlerdir.[62]

Kıbrıs adasında sicillere yansıyan altı çeşit mukataa bulunmaktadır. Bunlar Baf ve Giriniyye sancakları mahsulü ile lekvan perakendesi mukataası, resm-i dönüm-i duhan[63] ve resm-i gümrük-i duhan mukataası, resm-i mizan-ı harir, penbe, boya-i sürh, tamga-i akmişe mukataası, kahve rüsumu mukataası, resm-i gümrük mukataası, Tuzla mukataası ve Mağusa mukataasıdır. Yalnız bütün Kıbrıs'ta mukataalar herhâlde bunlardan ibaret değildir. Bunlar sadece söz konusu devrede sicillerde kayıtları olanlardır. Bu mukataalar malikâne, emanet veya iltizam şeklinde kiralanmışlardır. Bazı zamanlarda, bir şekilde mukataayı ele geçiren kişilerin, burayı kendilerinin yerine başka birine kiraladıklarına da rastlanmaktadır.

Baf ve Giriniyye sancakları mahsulü ile lekvan-ı ekrad perakendesi mukataalarıyla ilgili elde olan kayıtlardan, bu mukataaya bazı yıllarda Kıbrıs adasının resm-i duhan, resm-i gümrük duhan mukataası ile mizan-ı harir, penbe, kırmızı boya, *kotoni* (pamuklu), *peşmi* (yünlü kumaş), *dimi* (pamuklu dokuma)'den alınan vergilerin de katıldığı görülmektedir.

1138'de bunların gelirlerinin Kıbrıs muhassılı olan Murtaza'ya verildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yılda Baf ve Giriniyye sancakları ürünlerinden 2.265 kuruş, ekrad perakendelerinden 55 kuruş, resm-i duhan ve gümrük-i duhan mukata-

61 Genç, "Malikâne Sistemi", s. 104-107.

62 *CRA*, 1/69-1.

63 Bir sipahinin arazisine genellikle kışlamak için gelip yerleşen, fakat ziraat yapmayan insanlardan 6 akçe olarak alınmaktadır. Bu insanların ikamet süreleri üç yılı aşarsa, bu sefer de bennak resmî öderlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten*, (1959), XXIII, 48 vd.; Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 536 vd.

asından ise 1.200 kuruş olmak üzere toplam 3.520 kuruş tahsil edilmiştir.[64] 1139 yılında da aynı gelirler mukataa olarak Murtaza'ya verilmiştir.[65] 1144'te ise söz konusu mukataalar Kıbrıs muhassılı olan Süleyman'a bırakılmıştır.[66] 1152 senesinde Baf ve Giriniyye sancakları mukataasını Arpa emini Molla Cafer-zâde Ali 2.330 kuruş karşılığında 1151 senesi Şevval'i başından 1152 senesi Ramazan'ı sonuna kadar almıştır.[67] Molla Cafer-zâde Ali, önceki yıllara göre daha fazla para ödeyerek, bu mukataaya bir yıl için sahip olmuştur.[68] Ali Kethüda, 1159 yılında Baf ve Giriniyye sancakları mahsulü ile ekrad perakendesi mukataalarını devletten tekrar malikâne olarak almış ve yerine mukataadaki vergileri toplaması için bir ağayı görevlendirmiştir. Bu yılda *aşar-ı şer'iye*, *rüsum-ı örfiye*, *ispence*, *mahsul*, *yuva*, *kaçgun* ve *müjde-i abdi* adlı vergileri mukataaya sahip olanların tahsil ettikleri görülmektedir.[69]

Lefkoşa kadısı ile Giriniyye ve Baf kadılarına yazılan Rebiülâhir 1158 tarihli fermanla Baf ve Giriniyye sancaklarının mahsulü ile ekrad perakendesinin vergilerinin malikâne olarak dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Ali'ye 2.300 kuruşa satıldığı bildirildikten sonra, malikâneye verilen mukataa, mevzuat, kura ve mezariye ehl-i örften bazı kimselerin müdahaleleri olduğu belirtilip buralara kimsenin karışmasına izin verilmemesi istenmektedir.[70] Böylece, malikâneye verilen bölgenin belirtilen gelirleriyle idaresinin de malikâne sahibine bırakıldığı açıkça ifade edilmektedir.

Bazı dönemlerde malikâne yöneticileri ile yerel beyler arasında idarî yönden tartışma çıkmakta ve bu problemler ancak İstanbul'un araya girmesiyle çözülebilmektedir. Sicillere yansıyan bu türden bir kayıt bulunmaktadır. Baf ve Giriniyye san-

64 KŞS, 13/35-1.
65 KŞS, 13/70-1.
66 KŞS, 14/2-4; KŞS, 14/3-4.
67 KŞS, 15/108-2.
68 KŞS, 15/109-2.
69 KŞS, 17/23-3.
70 KŞS, 17/18-2.

cakları mahsulü ile ekrad perakendesinin vergileri mukataasının malikâne yöneticisi olan Ali, malikâneye Ahmed'i subaşı olarak atamıştır. Ancak buna Baf alay beyi olan Yekpare Hacı Mehmed itiraz eder. Bunun üzerine yapılan araştırma sonucunda malikâne sahibi haklı bulunmuş ve İstanbul'dan Lefkoşa kadısı ile Baf ve Giriniyye kadılarına yazılan 3 Zilhicce 1158 (1746) tarihli fermanla, malikâneye müdahale olunmaması emredilmiştir.[71] Anlaşıldığı üzere devlet malikâne işlerine malikâne sahibinden başkasının karışmasına izin vermemektedir. Ancak malikâne sahibi hakkında bir şikâyet söz konusu olursa, inceleme yapılır ve suçu sabit görülürse malikâne sahibi cezalandırılırdı.

1161 (1748) yılında ise, Baf ve Giriniyye sancakları mahsulü mukataası, resm-i mizan-ı harir, resm-i dönüm ve gümrük-i duhan, defterdarlık tımarı ve Karabaş karyesi mukataalarıyla birlikte, sadrazamın haslarından olan Kıbrıs muhassıllığının gelirini artırmak için, Kıbrıs muhassıllığı malına dahil edilmiştir.[72]

Kıbrıs adasındaki bir başka mukataa ise, resm-i dönüm-i duhan ve resm-i gümrük-i duhan mukataasıdır. Eldeki belgelerden 1144 (1731-32) yılına kadar bu mukataanın gelirinin 1.200 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.[73] Bilindiği gibi, resm-i dönüm-i duhan göçebelerden alınan bir çeşit vergidir. Resm-i gümrük-i duhan ise, dışardan ülkeye ya da ülkeden dışarıya satılan duhandan (tütün) alınan gümrükten oluşmaktadır.

1152 (1739-40) yılında Molla Cafer-zâde Ali Baf ve Giriniyye sancakları mukataası ile birlikte bu mukataayı da devletten kiralamıştır.[74] İstanbul, 1156 (1743-44) yılından itibaren malikâne olarak resm-i dönüm-i duhan ile gümrük-i duhan mukataasının ortaklaşa yöneticileri olan Ahmed ve Mehmed'den, devlet tarafından Kıbrıs'ta yaşaması istenen kral-zâde Süleyman'a günlük 3 kuruş maaş vermelerini istemiştir. Bunun üze-

71 *KŞS*, 17/26-1.

72 *KŞS*, 17/100-1.

73 *KŞS*, 13/35-1; *KŞS*, 13/70-1.

74 *KŞS*, 15/108-2.

rine malikânenin, yöneticileri senelik hesaplarını kapattıklarını belirterek, adı geçen şahsa bu maaşı veremeyeceklerini söylemişlerdir. Onlar bu maaşın defterdarlık ve kethüdalık defteri Kıbrıs mukataasından karşılanmasını önermişlerdir.[75]

Kıbrıs adasının resm-i dönüm-i duhan ile gümrük-i duhan mukataalarının ortak malikâne yöneticileri olan Ahmed ve el-Hac Ömer, 1159 (1746) yılı Muharrem ayı başından itibaren bu yılın sonuna kadar adı geçen mukataalarını Ömer Ağa'ya, 2.000 kuruş bedel-i iltizam ile vermişlerdir.[76] Buradan, malikânelerin ortaklaşa satın alınabildiği ve satın alınan bu malikâneleri, yöneticileri iltizam şeklinde bir senelik sürelerle başkalarına verebildikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki mukataada olduğu gibi resm-i dönüm-i duhan ve gümrük-i duhan mukataasıyla ilgili olarak sicillere yansımış olan, ehl-i örfün müdahaleleri ve haksız kazanç talepleri görülmektedir. 1156 tarihli bir emirnamede Kıbrıs resm-i dönüm-i duhan ve gümrük-i duhan mukataasının malikâne şeklinde ortak sahipleri olan Mehmed ve Ahmed, malikânelerine hiç kimsenin müdahale etmemesi gerekirken, Kıbrıs muhassılı tarafından tütünün her vakıyyesinden birer para gümrük resmî aldığı yolunda şikâyette bulunmuşlardır. Bunun üzerine, Kıbrıs adasında yetiştirilen tütün fidanları ile tarlalarında ekilen *misaha*nın her dönümden 2,5 kuruş *resm-i mîrî*, *kalemiye* ve tahsildarların maaşları için 10 para ve kadı için 2 para, ki toplam her dönümden 2,5 kuruş 12 para tahsil edilmesi belirtilmiştir. Ayrıca tüccar taifesinin Kıbrıs'a satmak için getirdikleri *fimadiye* ve *milas* olarak adlandırılan tütünün a'lâsının vakıyyesinden yarımşar kuruş, evsatının vakıyyesinden kırkar ve ednâsının vakıyyesinden yarımşar sağ akçe gümrük resimleri alındıktan sonra, kimsenin bu malikâneden bir şey istememesi emredilmiştir.[77] Burada bahsi geçen belgeden Kıbrıs adasında üretilen ve dışarıdan getirilen tütünden alınan gümrük ve vergilerin miktarları da öğrenilmektedir. Daha önceki mukataada

75 *KŞS*, 15/187-3; *KŞS*, 15/188-1.

76 *KŞS*, 17/22-2.

77 *KŞS*, 15/212-1.

da belirtildiği üzere, bu mukataa da 1161 senesinde Kıbrıs muhassıllığı malına katılmıştır.[78]

İncelenen yıllarda karşılaşılan bir başka mukataa ise *resm-i mizan-ı harir*, *penbe*, *boya-i sürh* ve *tamga-i akmişe*den oluşan mukataadır. 1138 yılında bu mukataanın gelirleri yukarıda bahsedilen iki mukataayla birlikte Kıbrıs muhassılı tarafından toplanmaktadır. 1138 yılına ait belgede bu mukataaya *kotoni*, *peşmi*, *dimi* de katılmıştır.[79] 1139 yılında mukataa senelik olarak 4.000 kuruş karşılığında Osman'a malikâne olarak verilmiştir. Osman bu parayı hazineye dört taksitte ödeyecektir.[80] 1143'te ise malikâne olarak mukataanın sahibi olan Osman'ın, bir yıllığına mukataayı iltizam şeklinde Kıbrıs adası muhassılı Süleyman'a verdiği görülmektedir.[81]

Lefkoşa'daki Mevlithane şeyhine daha önce Kıbrıs muhassıllığı malından günlük 30 akçe maaş veriliyordu. Ancak Kıbrıs muhassıllığı sadrazam haslarından olduğu için, şeyhin maaşının mizan-ı harir, penbe, tamga-i akmişe ve boya-i sürh mukataasından karşılanacağı bildirilmektedir.[82] 1153 yılında ise, Büyük Aya Sofya Camii imamı ve hatibi olan Mağusalı Hacı Mustafa'ya, mizan-ı harir malından 12 akçe yevmiye bağlanmıştır.[83] Yine maaşla alâkalı olarak daha önce geçen bir kayıtta, merkez tarafından Kıbrıs'ta yaşaması istenen kral-zâde Süleyman'a 1156 yılında yıllık 1.500 kuruş maaş verilmesi isteniyordu.[84] Diğer dört mukataa gibi 1161 yılında Kıbrıs muhassıllığı malına katılan mizan-ı harir mukataasından günlük 60 akçe ücret alan Abdülbaki, mukataanın sadrazam haslarına katılmasıyla birlikte, maaşını, bu tarihten itibaren Kıbrıs adası bedel-i nüzul malından almaya başlamıştır.[85]

78 KŞS, 17/100-1.
79 KŞS, 13/35-1.
80 KŞS, 13/69-1.
81 KŞS, 14/19-2.
82 KŞS, 14/87-1.
83 KŞS, 15/117-1.
84 KŞS, 15/187-2.
85 KŞS, 16/222-5.

Sicillere yansıyan bir başka mukataa ise *kahve rüsumu* mukataasıdır. Söz konusu belgelerden Kıbrıs kahve rüsumu mukataasının İstanbul kahve rüsumu mukataasına bağlı olduğu öğrenilmektedir. 1154 (1741-42) yılında İstanbul, İzmir, Sakız, Kıbrıs ve etraftaki adaların kahve rüsumu mukataasını ortaklaşa olarak malikâne şeklinde ellerinde tutan Halil, Hüseyin, diğer Halil ve Ali'nin, Kıbrıs muhassılının mukataaya müdahale edip Kıbrıs'a gelen kahvenin her vakıyyesinden aldıkları 5 para *rüsum-ı mîrîyi* toplaması için emanet olarak, Kıbrıs kahve rüsumu mukataasına atadıkları Abdurrahman'a engel olduğu şikâyetleri üzerine, İstanbul, muhassılın mukataaya müdahale etmemesini istemiştir.[86]

Kahve rüsumu mukataası ile ilgili karşılaşılan başka bir örnekte ise, 1154 yılı başından bu yılın sonuna kadar emanet olarak Kıbrıs kahve rüsumu mukataası üzerinde olan el-Hac Abdurrahman, bir senede Tuzla gümrüğüne üç defada gelen, toplam 244 vakıyye kahvenin, gümrük emini Hasan tarafından tahsil edilen 39,5 kuruşu eminden teslim almıştır. Bunun yanında Leymesun iskelesine gelen ve Lefkoşalı Usta Ali'ye Kıbrıs'ta satması için, İstanbul'daki kardeşi tarafından yollanan 500 vakıyye kahvenin vergisini el-Hac Abdurrahman, Ali'den almak isteyince sorun çıkmış ve Lefkoşa naibi el-Hac Yunus durumu merkeze bildirmiştir. İstanbul'dan verilen cevapta ise, Kıbrıs'a gelen kahvenin her şekilde vakıyyesinden 5 para *resm-i mîrî* alınması istenmiştir. Fakat bunun yanında *millet-i nasarâdan* (gayrimüslim) kendi memleketlerine gönderdikleri kahveden resm-i mîrî alınmayacağı, ancak bunlar da kahveyi İslâm ülkelerinde satarlarsa resm-i mîrî tahsil edileceği belirtilmiştir.[87]

1154 yılında Kıbrıs adasına iki yoldan toplam 744 vakıyye kahve geldiği görülmektedir. Kıbrıs'ta 1645 yılında bir akçeye 300 dirhem kahve alınıyordu. 1633-34 yıllarında ise bir vakıyye kahvenin gayr-ı resmî fiyatı ise 80 akçe civarındadır.[88] Söz

86 *KŞS*, 15/143-1.

87 *KŞS*, 15/216-1.

88 M. A. Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kahve ve Kahvehâneler (1594-1640)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 641.

konusu dönemde ise, bir tereke kaydında miktarı belirtilmeyen kahvenin değerinin 90 para olduğu bildirilmektedir.[89] Bunun yanında merkezden gönderilen emr-i şerifle saray tercümanı olan Hristofaci'ye verilen tayinat listesinde aylık yedi vakıyye kahveden bahsedilmektedir.[90] Birçok mukataada olduğu gibi, bu mukataayı da ellerinde bulunduranların, buraları başkalarına emanet şekliyle, senelik verdikleri görülmektedir. Kıbrıs kahve rüsumu mukataasının bağlı olduğu İstanbul ve etrafı mukataasının hazine-i âmirede maden mukataası defterlerinde kayıtlı olduğu da yine bu kayıttan anlaşılmaktadır.

1159 senesi Muharrem'inden itibaren İstanbul ve civarı kahve gümrüğü mukataatı malikâne olarak ellerinde bulunduran ortaklar, Kıbrıs adasının kahve mukataasını, senenin sonuna kadar, Kıbrıs'a gelen kahvenin her vakıyyesinden 5 para alınması şartıyla, Ömer Ağa'ya emanet olarak vermişlerdir.[91]

Bir başka mukataa olarak satılan gelir kaynağı ise, *resm-i gümrük*tür. Resm-i gümrük mukataası ile karşılaşılan belgelerde, imparatorluk genelinde gümrüklerin düzenli alınmasıyla ve hangi koşullarda ne şekilde gümrük alınacağıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bunlarda genel bir gümrük resmî de belirtilmiştir. 1156 tarihli bir emr-i şerifte Osmanlı ülkesindeki iskelelere gemiler ile gelen eşya, eğer gemilerin yanaştıkları iskelelerde *ihraç* (çıkarma) ve *güşad* (açma) olunur ise, o iskelede gümrük vergilerinin alınması istenmektedir. Eğer gemi iskeleye gelerek, sadece orada beklerse ve getirdiği ürünlerden satış yapılmazsa, bu iskelede herhangi bir gümrük alınması söz konusu değildi. Ayrıca bu şekilde iskelelere gelen gemilere, başka iskelede satacakları ürünler için, birkaç akçe karşılığında gümrük eminleri tarafından gümrükleri alındı diye belge verilmemesi emredilmektedir.[92] Çünkü ülkenin genelinde tüccar taifesi, uğradıkları bazı limanlarda eşya satmadıkları halde, hile ile gümrüklerini ödediklerine dair tezkire alarak,

89 KŞS, 16/211-1.

90 KŞS, 15/215-3.

91 KŞS, 17/23-1.

92 KŞS, 15/191-2.

esas eşya satacakları iskele eminlerinin ve o yöre halkının zarar etmesine neden oluyorlardı. Osmanlı vergi düzenine göre bir üründen bir kez gümrük alınabildiğinden, bu sorun devletin gümrük gelirlerinin de azalmasına sebep olmaktadır. Gümrük resmî ödendiğinde tüccara *edâ tezkiresi* adıyla bir tezkire verilir ve böylece tüccar, artık o maldan dolayı Osmanlı ülkesinde bir daha gümrük ödemezdi.[93] Yalnız bu gümrük resmînin ilk satış yapıldığı limanda alınması gerektiği, belgelerde ısrarla vurgulanmasına rağmen, yine de, bazı gümrük eminlerinin, birkaç akçe karşılığında gümrükleri alındı diye, batılı tüccarlara tezkire verdikleri görülmektedir.

Halep muhassılı ve kadısı, Halep şehrinin iskelesi olan İskenderun'un ve dolayısıyla Halep'in gelirinin büyük bir kısmını Fransa'dan gelen tüccar gemilerinden alınan gümrük vergisi oluşturduğunu ve başka iskelelerde yapılan usulsüzlükler yüzünden zarar ettiklerini İstanbul'a şikâyet etmektedir.[94]

İstanbul ve ona bağlı gümrüklerin yöneticisi olan İshak'a gönderilen 1163 (1749-50) tarihli bir fermanda ise, tüccar taifesinin karadan veya denizden getirdikleri *me'kûlât* (yiyecek), *melbûsât* (giyecek), hububat, gön, temür (demir), çuka ve kumaşdan her ne kadar varsa Müslüman tüccardan %3 akçe gümrük ve %1 akçe *zarar-ı kasaba*,[95] ki toplam %4 akçe gümrük, kefere ve Yahudi tüccarlarından ise %4 akçe gümrük ve %1 akçe zarar-ı kasaba olmak üzere %5 akçe gümrük alınacağı bildirilmektedir. Ayrıca kahveden alınan verginin ise, Müslüman'dan vakıyye başına 8 akçe, kefere ve Yahudi'den ise, vakıyye başına 10 akçe olacağı bildirilmiştir.[96]

Daha önceki yıllarda Osmanlı ülkesinde ticaret yapan devletlerin istekleri doğrultusunda batılı tüccarlardan alınan gümrük resmi %3'e düşürülmüştür. Bu ayrıcalık ilk önce 1601 yılında İngiltere'ye verilmiş, arkasından diğer devletler de bu

93 Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", III, 331.

94 *KŞS*, 15/143-2.

95 Bölge halkını korumak için gümrük vergilerine eklenmektedir. Benzer bir uygulama için bkz. Faroqhi, *a.g.e.*, s. 156.

96 *KŞS*, 16/205-1.

haktan faydalanmışlardır.[97] Ancak 1163 yılında Kıbrıs adasındaki gümrüklerde alınan vergilerin artırıldığı görülmektedir. Daha önce kahvenin vakıyyesinden 5 para resm-i mîrî alınırken, yukarıda görüldüğü gibi bu da artırılmıştır. Gümrüklerde ise %1 akçelik bir kasaba zararı farkı konmuştur. Benzer durumlara Basra'da rastlanmaktadır. Burada valiler gümrüklerde indirim yapılmasına karşın, mallardan %5, hatta bazılarından %6 gümrük resmi almışlardır.[98]

Gümrüklerle ilgili bir başka hükümden ise, Giriniyye gümrüğünün ortaklaşa olarak iltizam şeklinde mutasarrıfları olan Lefkoşa Terbiyodi Mahallesi'nden Aci Nikola veled-i Beraşoka, Hancı Hüseyin Çelebi ibn-i Mustafa ve el-Hac Ömer ibn-i Ebubekir, otuz dokuz aylık hesaplarını aralarında gördüklerinde Aci Nikola, kendine altı aylık eksik verildiğini ve 400 kuruş tutan altı aylık alacağını talep ederek mahkemeye başvurmuştur. Ancak Aci Nikola'nın son altı ayda kendi isteğiyle gümrükten ayrıldığı diğer mutasarrıflar tarafından kanıtlanınca davayı kaybetmiştir (11 Rebiülevvel 1146). İltizama verilen Giriniyye gümrüğünün yıllık gelirinin 2.400 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.[99]

Kıbrıs adasında, ekonomik bakımdan önemli bir dış liman olan Tuzla kazasının da mukataa olarak satıldığı görülmektedir. Bu mukataa ile bilgiler sicillere, emini olan es-Seyyid Halil Ağa'nın ölmesi üzerine, terekesine Kıbrıs muhassılı İsmail Ağa tarafından el konulmasından dolayı, zevcesi saraylı Rukiyye Hanımın merkeze yaptığı şikâyet üzerine yansımıştır. Bu şikâyet sonucunda davanın Divan-ı Hümâyun'da görüleceği açıklanmaktadır. Tuzla mukataası ile bu hükümden öğrenilebilen sadece es-Seyyid Halil Ağa'nın, bir buçuk yıl Süleyman Kethüda, altı ay Musa Bani-zâde, iki buçuk ay Murtaza ve son olarak iki ay da İsmail Ağa'nın Kıbrıs'ta muhassıl oldukları zamanlarda, buranın emini olduğudur.[100]

97 Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", III, 331.

98 Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, I, 539.

99 *KŞS*, 14/100-2.

100 *KŞS*, 14/120-1.

Son olarak sicillerde kaydına rastlanılan mukataa, *Mağusa mukataası*dır. Mağusa mukataasının malikâne şeklinde mutasarrıfları olan Ali ve Mehmed, 1157 senesi Mart'ı başından Şubat'ı sonuna kadar söz konusu mukataayı bir yıllığına iltizam olarak kullanma haklarını, 3.000 kuruş karşılığında reisülküttap Mehmed Ragıb'ın çukadarlarından Hasan ve Mehmed'e vermişler ve bedel-i iltizamın 2.000 kuruşunu peşin olarak almışlardır.[101] Bu tür usulsüzlükler, o mukataada yaşayan halkı derinden etkilemekte ve onlara çoğu zaman zarar vermektedir.

Kıbrıs'taki mukataaların bazı dönemlerde mutasarrıfları tarafından işletildikleri, bazı zamanlarda ise, başka kişilere emanet ve iltizam şeklinde verildikleri görülmektedir. İncelenen mukataaların hemen hemen hepsinin devlet tarafından malikâne şeklinde verildikleri anlaşılmaktadır. Malikâneyi belli bir bedel karşılığında devletten kiralayan kişilerin, o mukataanın hem malî hem de idarî yetkilerini elde etmeleri, zaman zaman ehl-i örften bazı yöneticilerin müdahalelerine neden olmuş, ancak her defasında İstanbul'dan yollanan emirnamelerle bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Kıbrıs adası muhassıllığı ilgili dönemde 1161 yılına kadar malikâne usulüyle yıllık belli bir miktar karşılığında kiralanmıştır. Bazen Kıbrıs'ın yıllık gelirlerini satın alan kişiler adaya gelmekte, bazen ise yerlerine vekillerini, Kıbrıs muhassıllığı malına bağlı vergileri tahsil etmeleri için göndermektedirler.

Osmanlı ülkesinde uygulanan vergi sistemi ve bu vergileri toplama yönteminin, imparatorluğun her bölgesinde olduğu gibi, Kıbrıs'ta da uygulandığına tanık olunmaktadır. Kıbrıslılar, özellikle gayrimüslimler, doğal şartlardan dolayı fakirleştiklerinden, vergilerin miktarlarında devletten indirimler istemişler ve Osmanlı devleti de bunu uygun bularak, bazı vergilerde indirim yaptığı gibi bazılarını ise tamamen kaldırmıştır. Ada halkının devlete yaptığı kanunsuz vergi toplandığı şikâyetleri üzerine, vergi veren halkı devlet, korumak için, bununla mü-

101 *KŞS*, 15/195-1.

cadele etmiştir. Ancak devletin, bozulan düzeninden dolayı, bunların önüne geçmesi bir türlü mümkün olamamıştır. Osmanlı devleti hem gelirlerini artırmak hem de Kıbrıs'taki insanların hayat standartlarını yükseltmek için çeşitli yöntemler denemiş, fakat istediği sürekli başarıyı elde edememiştir.

Ticaret

Ticaret başlığı altındaki konular iki ana kısımda incelenecektir. Birinci kısımda, bahsi geçen yıllarda Kıbrıs'ta meydana gelen ticarî davalar başlığı altında, adada yapılan her türlü mülk satışları, bu satışlar sırasında meydana gelen anlaşmazlıklar, ebeveynlerin çocuklarına mülklerini hibe etmeleriyle ilgili kayıtlar, Kıbrıslıların birbirlerine verdikleri borçlar ve çıkan sorunlar irdelenecektir. Bu kısım, söz konusu devrede sicillerde en kapsamlı yeri işgal etmektedir. İkinci kısımda ise, ticarî faaliyetler başlığı altında, Kıbrıs'taki her türlü ticaret ve yabancıların bu ticaretteki azımsanamayacak ölçüdeki rolleri üzerinde durulacaktır. Burada, Osmanlı devletinin Kıbrıs'ın ticaretindeki rolü ile ticareti yapılan maddelerin çeşitleri de açıklanmaya çalışılacaktır.

Ticarî Davalar

Bu başlık altında daha çok adalılar arasında meydana gelen ve Lefkoşa mahkemesine yansımış olan ticarî boyutlu davalar incelenecektir. Yine burada, Kıbrıs toplumundaki alışverişin çeşitleri ve bu tür işlemlerin ne ölçülerde olduğu sicillerde yer alan bilgilere göre değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Mülk Satışları

Şer'î hukuka göre mülkiyyet kavramı, insanla mal arasında söz konusu olan ve Müslümanların kullanmaları şer'an ve örfen yasaklanmamış belli bir malın, bir kişiye ait olmasıdır. Kamunun yararına ayrılan yol, köprü, nehir gibi taşınmazların

mülk edinilmesi Islâm hukukuna göre uygun değildir. Bunların dışında kalan her türlü taşınabilir ve taşınmaz malın mülk olarak sahiplenilmesine izin verilmiştir.[102]

Osmanlı Imparatorluğu'nda bir arazinin mülk edinilebilmesi için, mîrî arazi ve vakıf arazilerinden olmaması gerekmektedir. Ancak bazı dönemlerde mîrî arazi ve vakıf mülkleri de mülk haline getirilmiştir.[103] Çalışılan yıllarda Kıbrıs'ta, bu tip arazilerin mülk edinilmesi uygulamasına rastlanmamaktadır.

Kıbrıs'ta Müslim ile gayrimüslimler veya kadınlar ile erkeklerin arasında mülk sahibi olma konusunda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Bir gayrimüslim mülkünü bir gayrimüslime satabildiği gibi bir Müslüman'a da satabilmekte veya bir Müslüman'dan mülk alabilmektedir. Bu satışlarda bir sorun çıktığı zaman ise, bunu mahkeme çözmektedir. Paylaşılamayan mülkler Sûk-ı Sultanî'de yapılan açık artırma sonucunda en fazla parayı verene satılmaktadır.[104]

Üzerinde çalışılan sicillerde mülk satışları ile ilgili 851 kayıt bulunmaktadır. Bir belgede bazen birden fazla mülk satışına dair kayıt bulunmakta olup satışı yapılan mülk sayısı toplam 1.105'tir. Bunların çoğunluğu Lefkoşa kazasında geçmekle birlikte, hemen hemen Kıbrıs'ın her yerinde yapılan satış kayıtlarına rastlanmaktadır. Mülk satışları arasında, ev, bahçe, bağ, ağaç, çiftlik, hayvan, değirmen, dükkân, arsa, oda, böcek evi, ibrişim dolabı, tarla, su hakkı, boyahane, penbe (pamuk), *yapağı* yün, revgan-ı sade (sade yağ), şırahane, çeşitli eşyalar ve gulam satışları sayılabilir.

Satışı yapılan mülklerin fiyatları günümüzde olduğu gibi, özelliklerine ve bulunduğu yere göre değişebilmektedir. Satılan bahçelerin hemen hemen hepsinin sulanabilir arazilerden oluşması bahçelerin değerini daha da artırmaktadır. Ev satışlarında ise evler tek başlarına satılmamış, evin çevresindeki sundurma, avlu, bahçe, meyveli veya meyvesiz ağaç, kenef,

102 V. Zuhayli, *Islâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (1990), V, 49.

103 Ö. L. Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler)*, Istanbul 1980, I, 250-260.

104 *KŞS*, 16/181-2.

kuyu, havuz gibi tamamlayıcı unsurlarıyla birlikte satılmıştır. Sicillerde ev ve tamamlayıcılarının hepsine birden *menzil* adı verilmiştir. Menzil burada gerçek anlamından uzak, insanların sürekli oturdukları yer, ev anlamında kullanılmıştır. Tablo 25'te görüleceği gibi, bütün satışlar içerisinde menzil satışları diğerlerine göre oldukça fazladır. Bu durum, söz konusu dönemde, insanların ilk önce barınacak bir yer edinme istekleri olduğunu gösterir. Bazı kişilerin ev alıp satma işiyle uğraştıkları anlaşılıyor. Bir kişinin birkaç yerde menzili olabilmekte, hatta satın aldığı menzilin etrafının dahi kendisine ait olduğu belgelerde görülmektedir. Menzillerin fiyatları, büyüklüklerine ve bulundukları mevkiye göre belirlenmektedir. Nasıl en değerli bahçeler Değirmenlik nahiyesinde bulunuyorsa, en değerli evler de Lefkoşa ve Tuzla kazalarında bulunmaktadır. Lefkoşa kazasında büyüklükleri aynı olan farklı mahallelerdeki evlerin fiyatları aynı olmayabilmektedir. Aya Sofya Mahallesi, İbrahim Paşa Mahallesi gibi mahallelerde, Osmanlı devletinin Kıbrıs'ta bulunan bürokratları, Baş Mahallesi'nde ise, Ortodoks Rumların liderleri konumunda olan başpiskopos ve saray tercümanı oturduklarından, buralardaki evlerin fiyatları aynı özelliklere sahip farklı mahallelerdeki benzerlerinden yüksektir. Lefkoşa kazasına ait mahallelerle buralarda kimlerin yaşadığına dair bilgiler ileride daha geniş biçimde ele alınacaktır.

Bazı satışlardan sonra menzili satın alanın pişman olduğu ve parasını geri istediği hususu da sicillerde yer almaktadır. Eğer kadı pişman olanı haklı bulursa, parasının iadesini sağlardı.[105] Bu gibi durumlarda menzili satanlar, geri almak için, pişmanlık adıyla geri verenden bir miktar para talep ederlerdi. Lefkoşa Kafesli Kenise Mahallesi'nden Nikolu veled-i Andoni, es-Seyyid Mustafa bin Mehmed'den satın aldığı menzilden pişman olmuştur. Menzili geri iade edince Mustafa'nın kendisinden pişmanlık adıyla 7 kuruş aldığını kadıya şikâyet etmiş ve Lefkoşa kadısı alınan paranın iadesine karar vermiştir

105 *KŞS*, 13/105-2.

(1141).[106] Kadı, menzil satın alanı haklı bulmazsa tabiatıyla satıştan geri dönüş de söz konusu olmazdı.[107]

Yapılan satış işlemlerinde satılan mülkün mevkii, özellikleri ve fiyatının mutlaka belirtilmesi gerekiyordu. Eğer bunlar açıklanmaz ise, daha sonraki yıllarda çeşitli sorunlar yaşanması mümkündü. Özellikle satılan mülkün fiyatı satış sırasında açıkça belirtilmezse, mahkeme, usulüne uygun yapılmayan bu satış işlemini hükümsüz ilân ediyordu. Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi'nden Arpacı Süleyman Beşe ibn-i Mustafa, Nikola veled-i Andoni'nin kendisine Tahtelkale Mahallesi'ndeki menzilini miktarı belli olmayan iki keseye *bey* (satış) ettiğini, ancak teslim etmediğini bildirip satın aldığını söylediği menzili istemektedir. Bu olay mahkemeye intikal edince Lefkoşa naibi, miktarı belli olmayan bir paraya satışın yapılamayacağına karar vermiş ve böylece Süleyman davayı kaybetmiştir (11 Şaban 1141).[108] Bazı kişilerin aldıkları menzilleri çok kısa bir süre sonra başkalarına bazen aldıkları fiyattan,[109] bazen aldıkları fiyattan biraz daha fazlaya,[110] bazen de aldıkları fiyatın da altında sattıkları mahkeme kayıtlarına geçmiştir.[111] Kıbrıs'taki gayrimenkul alım satımı işleri, günümüzdeki emlâkçılığa benzer bir durum göstermektedir.

Kişiler ev satın alırken her zaman para vermemektedirler. Bazı zamanlarda iki kişi farklı yerlerdeki evlerini değiştirebilmektedirler.[112] Menziller, içerisinde bulunanlarla birlikte satılırken, bazı satışlarda menzile gelen *mâ-yi leziz* (içme suyu) hakkı da satışa dahil ediliyordu. Nitekim, 9 Zilkade 1141 tarihli hükümde, Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Âişe bint-i el-Hac Süleyman ibn-i Abdullah, vekili olan kocasının vekâletiyle menzildeki yarı hissesini ve Aya Sofya suyundan

106 *KŞS*, 13/109-3.
107 *KŞS*, 14/59-5; *KŞS*, 13/201-3.
108 *KŞS*, 13/109-4.
109 *KŞS*, 13/113-2; *KŞS*, 113-3.
110 *KŞS*, 15/60-2; *KŞS*, 15/60-1.
111 *KŞS*, 15/43-2; *KŞS*, 15/43-3.
112 *KŞS*, 15/100-1.

evlerine gelen, bir *masuralık*[113] içme suyundaki yarı hissesini de mühürdar İsmail Çelebi ibn-i Mustafa'ya 250 kuruşa satmıştır.[114]

Bazı satışlarda ise, bir menzil iki farklı kişiye satılıyordu. Lefkoşa Debbağhane Mahallesi'nden Fatma bint-i Mustafa, menzilinin yarısını Abdülgaffar'a 50 kuruşa, bir sonraki kayıtta ise, menzilinin diğer yarısını Abdülgaffar'ın zevcesi Emetullah bint-i Temürî Hasan'a 50 kuruşa satmıştır (23 Cemaziyelevvel 1145).[115] Bu hükümde menzili alanlar karı koca olsalar bile, bazı belgelerden eşlerin paralarının ayrı olduğu görülmektedir. Hatta bazen kocaların borçlarını kapatabilmek için, evini karısına satıp ondan aldığı parayla borçlarını ödediğine tanık olunmaktadır. Bu borçlar içerisinde kiliseye olan borçlar da bulunabilmektedir. Bu örneğe bakılırsa Kıbrıs'ta kiliseler sadece dini hayatla meşgul olmamışlar, ihtiyacı olanlara borç para vermek suretiyle, toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunun yerleşmesi ve gelişmesine de öncdülük etmişlerdir.

Kaynaklara yansıyan bir başka ilginç satış belgesinde ise, Kıbrıs adasında misafir olarak bulunanların, kendi memleketlerindeki evlerini Lefkoşa'daki mahkemeye giderek satmalarıdır. Anadolu vilayetine bağlı Alaiye kasabasından olup Lefkoşa'da Han-ı Cedid'de misafir olarak kalan Yorgi veled-i Sinare, Alaiye'deki menzilini büyük oğlu Lentro'ya 135 kuruşa sattığını mahkemede açıklamıştır (10 Zilkade 1141).[116]

Bazı satışlar mahkemede yapıldığından anında deftere kaydedilmekte, ancak mahkeme dışında gerçekleşen satışların, sicile geçirilmeleri ise ileri bir zamana kalıyordu. Nitekim 1133 yılında yapılan menzil satışı, satışın gerçekleşmesinden yedi yıl sonra, yani 1140'ta sicile kaydedilmiştir.[117]

---

113 Akarsu ölçüsünde kullanılan kıyasın adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 19934, II, 414.

114 *KŞS*, 13/123-2.

115 *KŞS*, 14/54-1; *KŞS*, 14/54-2.

116 *KŞS*, 13/123-4.

117 *KŞS*, 13/29-2.

Bugün olduğu gibi, kişiler bazen borçlarını ödeyebilmek için mülklerini satmak zorunda kalıyorlardı. 4 Muharrem 1140 tarihli bir örnekte Mesarya kazasına bağlı Kalibsida köyünden Petro veled-i Ergiro, borçlarını ödeyebilmek için köydeki menzilini 30 kuruşa ve 14 dönümlük bir tarlasının tasarruf hakkını ise 40 kuruşa fahrü'n-nüvvâb Mehmed Musib Efendi'ye satmıştır. Petro, aldığı parayla da Mehmed Musib Efendi'ye olan 23,5 kuruş borcuyla İngiltere tüccarına olan 46,5 kuruş borcunu ödemiştir.[118]

Kadılar, mahkemece belirlenen satış kurallarına aykırı olarak yapılan şatışları bozuyordu. Mesarya kazasına bağlı Pergama köyünden Havva bint-i Osman Bey, ölen babasından kendisine kalan menzili annesinin Lefkoşa'dan Yusuf ibn-i Yusuf'a 25 kuruşa sattığını belirterek, satışın iptalini mahkemeden istemiştir. Yapılan araştırma sonucunda, ölen Osman'ın borçlarını ödeyecek eşyası olduğundan, satış kadı tarafından iptal edilerek, menzil Havva Hatun'a geri verilmiştir (17 Muharrem 1140).[119] Buna benzer başka bir davada ise, kadı, davacının satışın iptali isteğini, yapılan satışın üzerinden on beş sene geçmesi yüzünden, kabul etmemiştir.[120]

Tablo 25'te verilen rakamlar o konudaki dava sayılarını göstermektedir. Yalnız su hakkı, hayvan, ağaç, eşya ve gulam başlıkları altında verilen rakamlar hariç, diğerleri o konuda yapılan satış miktarlarını vermektedir. Yapılan satışların çoğunluğunun erkekler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Müslüman erkek ile zimmî erkek arasındaki satış oranıyla, Müslüman erkek ile zimmî kadın arasındaki satış oranları arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Müslüman erkekle Müslüman kadın arasındaki satış miktarları incelendiğinde, Müslüman kadınların Müslüman erkeklere daha fazla mülk sattıkları anlaşılmaktadır. Aynı durum, zimmî kadınlar ve zimmî erkekler için de söz konusudur. Bu bilgiler, Müslim olsun zimmî olsun, kadınların ekonomik hayatta en az erkek-

118 *KŞS*, 13/28-4.

119 *KŞS*, 13/75-3.

120 *KŞS*, 14/12-3.

TABLO 25

Kıbrıs Adasında Sicillere Yansımış Olan Mülk Satışları (1726-1750)[121]

Satışı Yapılan Mülkler	*ME*	*ME MK*	*ME ZE*	*ME ZK*	*MK*	*MK ME*	*MK ZE*	*MK ZK*	*ZE*	*ZE ZK*	*ZE ME*	*ZE MK*	*ZK*	*ZK ZE*	*ZK ME*	*ZK MK*
Menzil	141	32	26	5	18	81	15	2	113	35	20	1	17	51	6	2
Bağ-bahçe	53	4	10	2		9	6		65	7	19	1	5	13	3	
Arsa-tarla	16	3	5			6	2		11	2	8	1	2		2	
Su hakkı	39	2	8			7	4		35	6	11	1	3	8	2	
Ağaç	19	3	7		2	7	2		20	4	5			5	2	
Eşya	3					5	1		6	1	3		1		1	
Değirmen	4					1										
Hayvan	6					1			2		3				1	
Dükkân	11	2				4			2		2			1		1
Gulam	4															
Çiftlik	4										2					
Hamam	2					2										
Böcek evi	1						1		1							
Oda						2										
İbrişim dolabı						1	1								1	
İpek dolabı									1							
Boyahane									1							
Şırahane									1							
Mahzen									1							
Kamışlık									1							
Penbe, yapağı, revgan-ı zeyt											1					
Toplam	303	46	56	7	20	126	32	2	260	55	74	4	28	78	18	3
Yüzdelik	27,2	4,1	5	0,6	1,8	11,3	2,9	0,2	23,4	4,9	6,7	0,4	2,5	7	1,6	0,3

121 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve açıklamaları şöyledir: ME: Müslüman erkek; MK: Müslüman kadın; ZE: zimmî erkek; ZK: zimmî kadın; To: toplam; Yü: yüzdelik.

ler kadar etkin olduklarını ortaya koyar. Aralarında en az satış ilişkisi olanlar ise, Müslim ve gayrimüslim kadınlardır. Müslüman erkeklerin zimmî kadınlarla, zimmî erkeklerin de Müslüman kadınlarla veya zimmî kadınların Müslüman erkeklerle çok fazla satış yapmayı tercih etmedikleri yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Satışı yapılan ağaçlar arasında çeşitlilik varsa da, çoğunluğu ipek böcekçiliğinde önemli yeri olan dut ağaçlarıyla, zeytinyağı elde edilen zeytin ağaçları oluşturmaktadır. Bu ağaçların yanı sıra satışlarda ekşi ve tatlı limon, turunç, elma, emrud (armut), altın top, ağaç-ı kavuni,[122] hurma, asma, zerdalü, enar (nar), badem, incür ve harup (keçiboynuzu) ağaçlarına da rastlanmaktadır. Tablo 25'te bütün ağaçlar tek bir ad altında gösterilmiştir. Bu ağaçlar herkesin kendi bahçeleri, tarlaları ve avluları içerisinde yer almakta veya sicile yansıyan satış kayıtlarında da görüldüğü gibi, herhangi birisinin bahçesi veya tarlası içerisinde de bulunabilmektedir. Satışı yapılan ağaçlar arasında, ekonomik boyutu fazla olan zeytin ağaçları önemli bir yer tutar. 9 Şaban 1155 tarihli hükümde Lefkoşa kazasına bağlı Ana Livende köyünden es-Seyyid Osman Çelebi ibn-i Mustafa, Defter karyesinden Komi zimmînin bahçesindeki 11 ve berber Hüseyin bahçesindeki 3 adet olmak üzere toplam 14 zeytin ağacını 14 kuruşa Hristofi zimmîye satmıştır.[123] Zeytin ağacı satışlarından, bir zeytin ağacının fiyatı yaklaşık olarak ortaya çıkmaktadır. 44 kök *(dip)* zeytin ağacı 50 kuruşa, 14'ü 15 kuruşa, 10'u 10 kuruşa, 14'ü 14 kuruşa ve 217'si ise 317 kuruşa satılmıştır.[124] Buna göre, bir zeytin ağacının fiyatı 1 kuruş ila 1,5 kuruş arasında değişmektedir. Satılan zeytin ağaçları için para yerine zeytinyağı da kabul edilmektedir. Nitekim, 85 adet zeytin ağacına karşılık 25 kuruş ile 8 litre revgan-ı zeyt (zeytinyağı) alınmıştır.[125]

122 Limona benzer, ondan daha büyük, kalın kabuklu reçeli yapılan bir meyve ağacı.

123 *KŞS*, 15/170-1.

124 *KŞS*, 14/101-3; *KŞS*, 14/106-3; *KŞS*, 15/7-3; *KŞS*, 15/45-1.

125 *KŞS*, 13/203-5.

Zeytin ağaçları bazen bir kişiye değil bütün köyün reayasına satılıyordu. Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman, Lefkoşa kazasına bağlı Literonda köyündeki 217 kök zeytin ağacını köylülere 317 kuruşa satmıştır (gurre-i Receb 1150).[126]

Satış işlemini gerçekleştirmesi için, mal sahipleri güvendikleri birisini, iki şahidin tanıklığıyla yerlerine vekil tayin ediyorlardı. Vekil tayin etme işine ilgili yıllarda birçok davada rastlanmaktadır. Vekil yolunu daha çok kadınlar tercih etmekle birlikte, erkeklerin de yerlerine birisini görevlendirdikleri görülmektedir. Lefkoşa kazasına bağlı Balmedico köyünden Havva bint-i Memi, 10 adet zeytin ağacını satması için dayısı Osman ibn-i Hasan'ı vekil olarak atamıştır. Osman da vekâleti dolayısıyla zeytin ağaçlarını 18 kuruş bir rub kuruşa (10 para) satmıştır (14 Zilhicce 1139).[127] Yalnız vekillere ne kadar ücret verildiğine dair bir bilgiye sahip değiliz.

Tablo 25'te geçen bağ ve bahçe terimleriyle satışı yapılan dut bahçesi, zerdalü bahçesi, üzüm bağı ve sadece bahçe diye adlandırılan mülkler kastedilmiştir. Bahçelerin bir devamı olarak kayıtlarda genellikle beraber geçen su hakkıyla, su kuyuları *(bi'r-i mâ)*, pınarlar ve akarsulardan *(mâ-yi cârî)* elde edilen suların kullanım hakları gösterilmeye çalışılmıştır. Su hakları bahçelerle birlikte satılabildiği gibi, tek başlarına da satılmaktaydılar.[128] Hatta bazı satışlarda sahip olunan su hakkının yarısının dahi satıldığı görülmektedir.[129] Suyun bu kadar önemli olmasının bir nedeni de, zaman zaman Kıbrıs'ta meydana gelen şiddetli kuraklıklar olsa gerektir.

Kıbrıs adasındaki bağ veya bahçe satışları incelendiğinde, Tuzla'da ikamet eden, Fransız ve İngiliz konsolos veya tüccarlarının daha çok yatırım amaçlı olduğu anlaşılan, bağ veya bahçe satın aldıkları görülmektedir. Onların aldıkları bu bahçeler sulu tarım yapılabilen değerli mülkler arasında bulun-

126 KŞS, 15/45-1.

127 KŞS, 13/24-3.

128 KŞS, 13/28-3.

129 KŞS, 14/105-4.

maktadır. Tuzla kazasında ikamet eden İngiliz tüccarlarından Pireho Koku, Değirmenlik nahiyesine bağlı Kado Horside köyündeki 9 dönümlük dut bahçesini ve her on beş günde bir pazar günü olan su hakkını vekili aracılığıyla, Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden el-Hac İsmail Ağa'ya 106 kuruşa satmıştır (5 Zilkade 1139).[130]

Bir başka kayıtta ise, Lefkoşa Baş Mahallesi'nden Marodiya bint-i Kostantin adlı zimmîye, iki Müslüman'ın şahitliğiyle vekil tayin ettiği kocası Enail oğlu Lefteri'nin vekâletiyle, Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik Aya Anderiniko Mahallesi'ndeki iki odalı tahtanî evini, beş dönümlük dut bahçesini ve her on beş günde bir cuma günleri güneşin doğuşundan batımına değin tasarrufunda olan su hakkını, Tuzla kazasındaki Fransız tüccarlarından Peras'a, vekili olan tercüman Hristofi veled-i Yerolmi aracılığıyla, 800 kuruşa verdiğine tanık olunmaktadır (7 Cemaziyelâhir 1150).[131]

Bağların satışına gelince bağlar, ticarî bir mal olarak, bahçelerle birlikte satılabildikleri gibi tek başlarına da satılmaktadırlar.[132] Bağların sahiplerinin çoğunlukla gayrimüslimlerden oluşması, bu dönemde bağların şarap yapımında kullanıldıklarını hatırlatmaktadır.[133] Bağların içerisinde başka meyve ağaçları da bulunabilmektedir. Bunların satışı bağla birlikte olduğu gibi ayrı ayrı da yapılabilirdi.[134] Kayıtlarda en büyük 14, en az ise 2,5 dönümlük bağlar ile karşılaşılmaktadır.[135]

Bazı zamanlarda kadıların görevlendirdikleri vekiller köylere gitmekte ve meclis-i şer'î, köyde herhangi bir yerde, bazen bir tarlada veya bahçede, bazen de bir evde kurarak, satış işlemini gerçekleştirmektedirler. Lefkoşa mahkemesinden Monla Mustafa ibn-i el-Hac Osman, Lefkoşa kazasına bağlı İbsomolof köyüne giderek, köyde kurduğu mahkemede, es-Seyyid Mus-

130 *KŞS*, 13/18-1.

131 *KŞS*, 15/43-5.

132 *KŞS*, 15/178-1; *KŞS*, 15/178-2.

133 *KŞS*, 16/181-2.

134 *KŞS*, 15/235-3.

135 *KŞS*, 15/235-3; *KŞS*, 15/178-1.

tafa ibn-i Mehmed'in menzilinin 20 kuruşa Âişe bint-i Derviş'e satışını gerçekleştirmiştir (22 Zilkade 1139).[136]

Tablo 25'te geçen arsa ve tarla adları geniş arazi parçaları için kullanılmıştır. Buradaki tarlalar genellikle sipahilere tımar olarak verilmiştir. Onlar da bu arazileri adalılara kiralıyorlardı. Sipahiden bu geniş arazileri kiralayanlar, sipahilerin de iznini alarak, tasarruf hakları üzerlerinde olan tarlaları *feragat bedeli* karşılığında başkalarına devredebiliyorlardı. Tarlalar arasında boya tarlası adıyla zikredilen tarlalar da bulunmaktadır. Bu tarlalarla ilgili olarak, çalışılan yıllarda bir adet satış, bir tane de kiralama kaydına tesadüf edilmektedir. Tuzla kasabasından Nikola veled-i Emperyo, Alyo köyündeki altı dönümlük boya tarlasını el-Hac İsmail Ağa ibn-i Ramazan Ağa'ya 1.250 kuruşa satmıştır (3 Cemaziyelevvel 1146).[137] Diğerinde ise, Trablusşam'da oturan Yanni veled-i Yorgi, Mağusa kazasına bağlı Derinya karyesindeki beş evlek boya tarlasını 1139 yılı Kasım'ı başından itibaren, altı yıllığına, Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi'nden Bedros veled-i Grekos'a seneliği 50 kuruş olmak üzere, 300 kuruşa kiraladığını belirtmiş ve dört yıllık kira bedelini ancak 1143 yılında alabilmiştir. Bedros'un boya tarlasını başkasına kiralaması üzerine, Yanni bu durumdan şikâyetçi olmuştur. Ancak yapılan anlaşmaya göre, tarla iki yıl daha Bedros'un üzerinde olduğundan ve kira ücretlerini de ödediğinden Yanni'nin bu şikâyeti kabul görmemiştir (7 Safer 1143).[138]

Tarla tasarrufu satışında daha önce de belirtildiği gibi, sipahiden alınan izinle tarlanın tassarruf hakkını üzerinde bulunduran kişi, tarlasına göre değişen bir feragat bedeli karşılığında, tarladaki haklarını istediği kişiye devredebilmektedir.[139]

Boya tarlaları gibi bazı tarlalarda sadece belli ürünler ekildiğinden o isimle kiralanabildiği veya satılabildiği kaynaklardan öğrenilmektedir. 14 Şevval 1144 tarihli belgede, Lefkoşa Kızıl-

136 *KŞS*, 13/22-1.

137 *KŞS*, 14/93-1.

138 *KŞS*, 13/194-1.

139 *KŞS*, 13/195-4.

kule Mahallesi'nden Fatma bint-i Abdullah, buğday tarlasını es-Seyyid Ali Ağa ibn-i es-Seyyid Mustafa Ağa'ya satmıştır.[140]

Tarlalar bazı dönemlerde parayla değil, yapılacak olan ziraat sonrası elde edilecek ürünün cinsine göre kiralanmakta ve alınacak ücret de o ürünle ödenmektedir. Lefkoşa kazasına bağlı Laktemiya köyünden Mehmed ibn-i Ahmed, 14 dönümlük tarlasını Baba Kılahota veled-i Piyeri'ye her dönümden buğday ekerse bir kafiz buğday, arpa ekerse iki kafiz vermek şartıyla 12 yıl önce kiralamıştır. Kılahota'nın bu müddet zarfında tarlayı altı kez ektiğini belirtip üç kuruşa aralarında anlaşmışlardır.[141] Bu kayıt tarlanın bir sene ekilip diğer sene nadasa bırakıldığını göstermektedir.

Arsaların, boşanma davalarında para yerine kullanıldığı sicillerden öğrenilmektedir. Zevcelerini boşayan bazı erkekler, eşlerine verecekleri mehr-i müeccelin yerine arsalarını veriyorlardı. Nitekim, Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden Kolancı Ali Beşe ibn-i Hasan, arsasını zevcesi Rahime bint-i İshak'a 25 kuruşa satmıştır. Daha sonra da zevcesini bayinen tatlik ettiği için, karısına vereceği 25 kuruş mehr-i müeccelle arsanın satışından alacağı parayı takas etmiştir (16 Cemaziyelâhir 1141).[142]

Bahsi geçen tablodaki eşyadan ise, her türlü ev eşyası, çeşitli süs ve zinet eşyası ile çiftliklerde kullanılan eşyalar anlaşılmaktadır. Bu eşyalar içerisinde döğen, araba, boyunduruk, çapa, temür kürek, çift aleti, kazgan, sini, tencere, sim kuşak, sim çatal, ibrik, lenger, kilim, kahve ibriği, tencere vb. eşyalar bulunmaktadır. 5 Cemaziyelâhir 1146 tarihli bir belgede Tuzla kazasından Floranzo bint-i Kostantin adlı nasrâniye, Kaymaklı köyündeki hanesini, on altı dönümlük dut bahçesi ile bahçede bulunan bir dolap kuyusunu, bir havuzunu, üç baş katırını, iki ibrişim dolabını, iki leğen, dört döğen, bir araba, üç boyunduruk, iki çapa, bir temür kürek ve sair çift eşyasını el-Hac Mustafa Ağa'ya 800 kuruşa satmıştır.[143] Bu kayıttan da anlaşı-

140 *KŞS*, 15/1-2.

141 *KŞS*, 16/223-1.

142 *KŞS*, 13/92-2.

143 *KŞS*, 14/94-3.

lacağı gibi, eşyaların başka mülklerle birlikte satılmasında herhangi bir sakınca yoktu.

Tablo 25'te dükkân olarak berber, bakkal, çangar, nalbant, yağcı, debbağ, mumcu, haffaf, ekmekçi, kahve, basmacı ve culeh (çul) dükkânları geçmekte olup bunlarla ilgili aynı tabloda rakamlar verilmiştir. Bu dükkânlardan en fazla bakkal dükkânı satışıyla ilgili kayıt bulunmakta olup Lefkoşa kazasının çeşitli mahalle ve çarşılarında bulunan toplam yedi tane bakkal dükkânı satışı yapılmıştır.[144] 14 Cemaziyelâhir 1141 tarihli belgede Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi'nden Ümmü gülsüm bint-i Hanefi bin Şeyh Mehmed, Ömeriye Mahallesi'ndeki bir gözlü berber dükkânını Fatma bint-i el-Hac Mustafa'ya 45 kuruşa satmıştır.[145] Bu kayıt, her ne kadar kadınların da berber (kuaför) dükkânı işlettiği düşüncesini akla getirse de, bu berber dükkânında kimlere hizmet verildiği yönünde elde bir bilgi bulunmaması veya sicillerde bayan berber (kuaför) adına rastlanmamış olması, bu konuda kesin bir görüş belirtmeye imkân vermemektedir.

25 Muharrem 1143 tarihli bir hükümde Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden el-Hac Veli Ağa bin Muharrem, Çangarlar Sûkundaki iki odalı çangar dükkânını Nevbethane Mahallesi'nden el-Hac Rıdvan bin Mehmed'e 70 kuruşa satmıştır.[146] Bu belge, hem Lefkoşa'da Çangarlar Sûku diye bir alışveriş yeri olduğunu hem de çangarlar arasında Müslüman Türklerin de bulunduğunu göstermektedir. Belgelerde çoğunlukla gayrimüslim çangarlara rastlanmaktadır.[147] Çangarlarla ilgili ayrıntılı bilgiler ileride esnaf teşkilâtı bölümünde verilecektir.

Hayvan satışlarındaki yoğunluk küçük baş hayvanlarda toplanmıştır. Tablo 25'te geçen hayvan genel adıyla, koyun, keçi, kuzu, sığır, inek, katır, merkep, kısrak, deve ve arı veya arı kovanı kastedilmektedir. Hayvanlar ya bir çiftlikle beraber ya da

144 Araştırılan dönemin sicillerine yansıyan dükkânların çeşidi ve mevkileri için bkz. Tablo 18.

145 KŞS, 13/89-1.

146 KŞS, 13/190-2.

147 KŞS, 15/65-2.

koyun keçi gibi toplu halde satılmaktadırlar. Giriniyye kazasına bağlı Sisklib köyünden Piyeri veled-i Hristofi, menzilini, bir dönümlük dut bahçesini, bir çift kara sığır öküzünü, iki baş ineğini, on beş baş keçisini ve dört adet arı kovanını 185 kuruşa Hasan Ağa ibn-i Derviş Ağa'ya satmış ve satıştan aldığı parayla da borçlarını kapatmıştır.[148]

Tablo 25'te geçen değirmen kelimesiyle adada satış sonrası sicillere konu olan yağ değirmenleri anlatılmak istenmiştir. Değirmen satışlarında, değirmenin tamamen satışı değil, değirmendeki hisselerin satışı söz konusudur. Meselâ, Matyat köyünden İbrahim ibn-i Yusuf, Habeş değirmenindeki sekiz günde bir günlük hissesini İbrahim ibn-i İsmail'e satmıştır (Muharrem 1154).[149]

Sonuç olarak, mülk satışlarındaki hareketlilik ya da durgunluk Kıbrıslılar arasındaki ilişkiyi gösterdiği gibi, Kıbrıs'taki ekonomik hayata dair de bilgi vermektedir. Ayrıca bu satışla Lefkoşa'nın mahalleleri ve buralarda yaşayan insanların sosyal statüleri ile ekonomik güçleri halkında da fikir sahibi olunmaktadır.

Hibe Kayıtları

Bu başlık altında Kıbrıs adasında yaşayan insanların kendileri hayattayken eşlerine veya çocuklarına bağışladıkları mülklerin ticarî boyutu değerlendirilerek, Kıbrıs'ın ticarî hayatına etkisi ele alınacaktır. Sicillerde yer alan 63 adet hibe kaydının 15 tanesi gayrimüslimlere, geriye kalan 48 adeti ise, Müslümanlara aittir.

Eldeki bu kayıtlar incelendiğinde, ebeveynlerin daha çok kızlarına çeşitli mülklerini hibe ettikleri görülmektedir. İlgili yıllarda oğullarına kızlarına göre çok daha az mülk hibe etmişlerdir. Müslümanlarda 48 adet hibe kaydından 25 tanesi kız çocuklarına yapılan hibelerle ilgilidir. Geriye kalan kayıtların

148 *KŞS*, 13/136-1.

149 *KŞS*, 15/127-1.

hepsi erkek çocuklara yapılan hibelerle alâkalı olmayıp bunların içerisinde erkeklerin hanımlarına, kadınların kocalarına, damatlara ve yabancı insanlara yapılan hibe kayıtları da yer almaktadır.

Gayrimüslimlerde ise, 15 kaydın 13'ü kız çocuklarına, 1'i erkek çocuğa ve geriye kalan ise, kocası tarafından karısına yapılan hibedir. Yine söz konusu belgeler, kız çocuklarına özellikle evlenirken, bazı mülklerin hibe edildiğini göstermektedir.[150] Bazı zimmî erkeklerin, kızlarına hibe ettikleri mülkleri geri talep ettikleri de oluyordu. Ancak kızlar, babalarının kendilerine hibe ettikleri mülkleri çeyiz olarak verdiklerini ispatlayabilirlerse, babaları bu hibe edilen mülkü geri alamazdı.[151]

Hibe edilen mülkler arasında menziller başı çekmektedir. Belgelerde menzilin dışında altun küpe, altun bilezik, altun yüzük, bağ, bahçe, dut bahçesi, eşya, zeytin ağacı, su hakkı, hurma ağacı, asma, sim kuşak, çiftlik, köleler, çiftlik eşyası, para, keçi, eşek, dolap kuyusu vb. sayılmaktadır. Müslüman erkekler kızlarına mülk hibe ederlerken üvey kızlarını ve oğullarını öz evlâtlarından ayırmamışlardır.[152] Ayrıca sicillerde damatlarına,[153] erkek kardeşine menzil hibe eden Müslüman erkeklere tesadüf edilmektedir.[154]

Müslüman kadınlar, kızları ve oğulları yanı sıra yanlarında çalışan kimselere de, ücretlerine karşılık mülklerinden birisini hibe edebilirlerdi.[155] Müslüman kadınların bazen erkek kardeşlerine de menzil hibe ettikleri görülmektedir.

Hibe edilen malların hibe edene geri dönmesi, ancak hibe edilen kişinin ölmesi ve hayatta hibe edenden başka yakını bulunmaması durumunda söz konusudur. 14 Safer 1150 tarihli belgede Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden Âişe bint-i Mustafa, Çorbacı Receb Ağa ibn-i Abdülkadir'in mahalledeki

150 *KŞS*, 15/167-1.

151 *KŞS*, 13/166-1.

152 *KŞS*, 15/139-4; *KŞS*, 15/140-1.

153 *KŞS*, 15/229-1.

154 *KŞS*, 13/7-3.

155 *KŞS*, 14/50-3.

hanesini işgal ettiği şikâyeti üzerine Receb Ağa, Âişe Hatunun menzili oğlu İshak'a hibe ettiğini, İshak ölünce menzilin zevcesi Fatma'ya geçtiğini, Fatma ise kendi nikâhında iken öldüğünden, hanenin kendisine kaldığını belirtmiştir. Âişe Hatun ise, menzili oğluna verdiğini, fakat boşaltmadığını ve eşyasıyla evde kaldığını belirtmesi üzerine, Receb Ağa davadan men edilmiştir.[156] Bu dava, hibe edilen bir mülkün başlangıçta hiç hesapta olmayan birine de geçebileceğini göstermektedir.

Bir Müslüman erkekle dinini değiştirmeden evlenen bir gayrimüslim kadının büyük oğluna yaptığı hibe kaydı oldukça ilginçtir. Bununla ilgili olarak 11 Şevval 1149 tarihli belgede, Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden Marte bint-i Artin, vekili aracılığıyla büyük oğlu Yusuf ibn-i Mehmed'e menzilini ve bazı özel eşyalarını hibe etmiştir.[157] Kıbrıs'taki gayrimüslim kadınlar ve erkekler, iki kayıt dışında, kızlarına mülklerinden bazılarını hibe etmişlerdir. Buna karşılık sadece bir belgede zimmî erkek oğluna bağını, bahçesini ve menzilini bağışlamıştır.[158]

Hibe kayıtlarından anlaşıldığına göre, hibe yapan kişiler, ölmeden önce mülklerini çocukları arasında paylaştırıyorlardı. Onlar böylece hem çocukları arasında kendileri öldükten sonra ortaya çıkabilecek bir anlaşmazlığa hem de bu mülklerden diğer akrabalarının pay almalarına engel olmuş oluyorlardı.

Alacak-Verecek Davaları

Bu kısımda, Kıbrıslılar arasında herhangi bir alışveriş sırasında veya sonrasında meydana gelen sorunların kaynağı ve çözümleri üzerinde durulacaktır. Alacak-verecek anlaşmazlıklarıyla ilgili sicillere yansıyan 192 adet dava kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlara 49 adet borç kaydı da eklenecek olursa toplam 241 adet toplam alacak-verecek ve borç kaydı ortaya çıkar. Bunların çoğunluğunu belli bir süre hizmet edip hizmeti-

156 *KŞS*, 15/29-1.

157 *KŞS*, 15/17-4.

158 *KŞS*, 15/18-5.

nin karşılığını almak için mahkemeye başvuranlar oluşturmaktadır.

Kişiler arasında belli bir oranda faizle borç para vermenin yaygın olduğu daha önce belirtilmişti. 6 Zilkade 1139 tarihli belgede, Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Ali ibn-i İbrahim, Kızılkule Mahallesi'nden İsmail ibn-i el-Hac Ömer'in ölen dayısının borcu olan 120 kuruşu kendisine aktarıp elinden zorla borç senedi aldığını ve bu borca da kendi iradesi dışında 100 kuruş *rıbh* (faiz) eklediğini belirtip mahkemeye başvurmuştur. Ancak Ali iddialarını kanıtlayamamıştır. Yalnız yapılan mahkemede kadı, iki senede 40 kuruştan fazla faiz alınmaması gerektiği tembihinde bulunmuştur.[159]

Bir Müslüman erkek ve bir zimmî erkek arasındaki başka bir borç davasında ise, bu sefer faiz oranının *ona on iki* olduğu görülür.[160] İki zimmî arasındaki sicillere yansıyan diğer bir davada ise, bu kez alınan borca karşılık bazı eşyalar rehin alınmıştır. Lefkoşa Kafesli Kenise Mahallesi'nden Yorilmo veled-i Hristofi, Dilavenzo veled-i Zenmariye'den satın aldığı iki parça altun zincire karşılık Dilavenzo'ya 240 kuruş borçlanmıştır. Yorilmo, borcu için kendi eşyalarından toplam 533 dirhem ağırlığında olan iki gümüş tas, bir sim gülâbdan ile 12 adet gümüş çatal ve kaşığı rehin olarak bırakmıştı. 1136 senesinden itibaren yılda 43 kuruş olmak üzere altı senede *ribâ-yı mahz* (faiziyle birlikte) olmak üzere 260 kuruş verdiğini belirterek, rehin bıraktığı eşyalarını geri ister. Mahkeme sonucunda Yorilmo'nun borcunu faiziyle birlikte ödediği kabul edilip rehin olarak verdiği eşyalarının geri verilmesi tembih edilmiştir (19 Şevval 1141).[161] Bu örnekte, satın alınan bir malın altı yılda, taksitle ödenebildiği ve bu süreç içerisinde senelik 3 kuruş olmak üzere, toplam 20 kuruş faiz alındığı görülmektedir. Gerçi yıllık 3 kuruş alındığına göre altı senede 18 kuruş alınması gerekirken, 2 kuruş da fazladan alınmıştır. Ayrıca bu davada Di-

159 *KŞS*, 13/20-3.

160 *KŞS*, 13/65-3.

161 *KŞS*, 13/121-4.

lavenzo'ya yemin teklif olunmuş, o da, bunun üzerine *yemin billahi ellezi enzele'l-incîl ale 'Îsâ 'aleyhi's-selâm* şeklinde kendi dininde yemin etmiştir

Müslümanlar arası bir borç davasında ise, Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Dellâk Nebi bin İbrahim, Kızılkule Mahallesi'nden Musa ibn-i Mehmed'den üç sene önce 140 kuruş borç aldığını ve bu borcuna kendi iradesi dışında 40 kuruş da faiz eklenerek, kendisinden toplam 180 kuruş tahsil edildiğini ileri sürerek Musa'dan şikâyetçi olmuş ise de, o bu iddiasını ispatlayamamıştır (22 Şevval 1142).[162]

Faizle gelir elde edildiğine dair bir kayıtta ise, çocuklara ölen babalarından kalan 3.534 kuruşluk mirasın, 1145 senesi Şevval'inden 1149 senesi Muharrem'i başına kadar emlâk kiralarından ve faizlerden elde edilen 1.750 kuruş ile artırıldığı bildirilmektedir (15 Şaban 1150).[163] Paraların bu şekilde değerlendirildiği daha önce vakıflar konusunda da geçmişti.

Borç alan bir kişinin borcunu ödeyebilecek mal varlığı bulunmadığını, mahkemede şahitler huzurunda ispatlayabilirse, kadı o kişinin iflâsına karar verir. Ve eğer borcunu ödeyemediğinden dolayı, daha önce, hapsedilmişse affedilirdi. Nitekim, Lefkoşalı Yahya ibn-i Ali'ye olan 110 kuruş borcunu ödemeye gücü olmayan İbrahim, borcunu ödeyene kadar hapse atılmıştır. Ancak o, üzerinde giydiği elbisesinden başka malı olmadığını dört şahitle ispatlayınca, kadı tarafından iflâsına karar verilip hapisten çıkarılmıştır (6 Muharrem 1150).[164] Herhangi bir davada iki şahit yeterliyken, burada dört şahit kullanılması dikkat çekicidir.

Borcunu ödeyemeyenlerden bazen borcun yarısının alındığı da olmaktadır. 20 Ramazan 1157 tarihli hükümde, Lefke Orta Mahallesi'nden olup vefat eden Zaullah Efendi ibn-i Abdülvehab Efendi'nin vârisleri, Zaullah Efendi'ye 140 kuruş borcu olan Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed'den alacaklarını istemişlerdir. Ancak Mustafa Çelebi söz konusu borcu ödemeye gücü

162 *KŞS*, 13/177-4.

163 *KŞS*, 15/50-2.

164 *KŞS*, 15/27-1.

olmadığını bildirince, araya girenler iki tarafı borcun yarısının ödenmesi konusunda ikna etmişlerdir.[165]

Bugün olduğu gibi, incelenen yıllarda da, birisinin borcuna kefil olanların söz konusu borcu ödedikleri görülür. Tuzla kasabasından Hacı Hasan Ağa ibn-i Hüseyin, mahkemeden yedi ay önce eski Lefkoşa kadısı olan Yunus Efendi'den 5.700 kuruş borç aldığında, eski Lefkoşa alay beyi Ahmed Ağa ibn-i Mustafa bu borca kefil olmuştur. Daha sonra Hasan Ağa, borç olarak aldığı parayı Ahmed Ağa ile birlikte 22 kişiye daha borç olarak verdiğinde, bu sefer de Baf alay beyi Yekpare Hacı Muhammed bu kişilere kefil olur. Yunus Efendi verdiği parayı geri isteyince, Ahmed Ağa'dan kefaletine karşılık 3.750 kuruş alır. Geri kalan 1.950 kuruş ise, Hasan Ağa'nın vekili olan oğlu el-Hac İsmail Ağa tarafından, kefaletine karşılık Baf alay beyinden istenir (16 Ramazan 1158).[166] Yalnız burada zikredilen örnekte, borcun neden borçlananlara değil de kefillere ödettirildiği açıklanmamıştır.

Bir başka belgede ise, borcundan dolayı borçlunun malları satılıp borcun ödenmesine karar verilmiştir.[167] Başkasına ait borcu ödeyen birisinin parasını geri alamadığı da oluyordu. Lefkoşa Debbağhane Mahallesi'nden nalbant Muhammed ibn-i Abdullah, Mehmed adlı birinin Yusuf'a ait 12 kuruşluk borcunu ödediğini bildirip parasını Mehmed'den istemektedir. Ancak Mehmed, borcunu ödememesi için Muhammed'i uyardığını söyleyince, Muhammed davayı kaybetmiştir (25 Safer 1143).[168] Bir diğer hükümde, ölen babasının 1.000 kuruşluk alacağını talep eden oğluna, olayın üzerinden on beş seneden fazla zaman geçtiğinden, mahkemeden alacak hakkının kalmadığına dair karar çıkmıştır.[169]

Yapılan hizmetlerin ödenmemesi sonucunda çıkan sorunlar mahkemeye taşınmakta ve hizmet edenler, çoğu zaman araya

165 KŞS, 16/82-3.
166 KŞS, 16/87-2.
167 KŞS, 16/53-2.
168 KŞS, 13/198-1.
169 KŞS, 14/33-4.

girenler tarafından hizmet ettikleri kişilerle anlaştırılmakta ve böylece bir miktar ücret almaları sağlanmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, bu ücretler para olarak verildiği gibi kimi zaman çeşitli ev eşyaları, arsa, bahçe, tımar arazisi veya menzil olarak da ödenebilmektedir. Hizmet süreleriyle ilgili olarak mahkemeye yansımış en uzun süreli hizmet 20 yıl,[170] en kısa süreli hizmet ise, 9 aydan[171] ibarettir. Hizmet edenler ise daha çok kadınlardır. Ayrıca İslâm dinini seçmiş olan bir mühtedinin bir zimmîye hizmet edebildiği de görülmektedir.[172]

Bazı davalarda, hizmet edenlerin ücret talepleri, mahkeme tarafından hizmet ettikleri kişinin onlara bir sanat öğrettiği gerekçesiyle reddedilmektedir. Bu tür davalarla ilgili sicil kayıtlarına yansımış üç adet belge mevcuttur. Bu kayıtlarda, kendilerine *nakkaşlık*,[173] *cüllâhlık*,[174] *çulhalık*[175] ve nakış[176] sanatı öğretildiği için hizmet parası talebinde bulunan kişilerin talepleri mahkeme tarafından reddedilmiştir. Böyle olmakla birlikte, bu uygulamanın tam tersi örnekler de söz konusudur. 26 Receb 1150 tarihli hükümde, Lefkoşa Çatalhurma Mahallesi'nden Peravsa bint-i Toma, Aci Badi veled-i Nikola'dan kumaşçılık sanatı öğrenmesine rağmen, üç yıllık ücretinin karşılığı olarak 30 kuruş değerinde bir menzil ve 15 kuruş değerinde ev eşyası almıştır.[177] Bunun benzeri bir örnek de Müslümanlar arasında meydana gelmiş ve kendisine nakış sanatı öğretilen Müslüman kadın, yirmi yıllık hizmeti karşılığında 30 kuruş değerinde ev eşyası almıştır.[178] Daha önce de geçtiği gibi, kiliseye hizmet edenlerin ücret talepleri mahkeme tarafından reddedilmiştir.[179]

---

170 *KŞS*, 15/39-5.

171 *KŞS*, 14/4-5.

172 *KŞS*, 14/53-3.

173 Yağlı boya ile duvar nakışları yapılması.

174 *KŞS*, 13/141-3. Çul dokuyan kimse.

175 *KŞS*, 13/147-3.

176 *KŞS*, 15/27-4.

177 *KŞS*, 15/49-2.

178 *KŞS*, 15/51-2.

179 *KŞS*, 14/21-4.

Ada halkı arasında yapılan alışverişler sonrasında bazen sorunlar çıkabilmektedir. Lefkoşa Gammadiye Mahallesi'nden *kazzaz* (ipekçi) Mehmed ibn-i Abdullah, Kafesli Mahallesi'nden Nikola veled-i Piyeri'ye bir baş katırı 22 kuruşa ve iki vakıyye ibrişimi ise 10 kuruşa sattığını ve bunların 26 kuruşunu aldığını belirterek, geriye kalanı talep etmektedir. Ancak Nikola, paranın tamamını verdiğini söyleyince, bu sefer Mehmed'den yemin etmesi istenir. Fakat Mehmed yeminden kaçınınca davayı da kaybeder (Safer 1143).[180] Yemin edilmemesi sonucu kaybedilen davaların sayısı şüphesiz bu örnekle sınırlı değildir.[181] Eğer bu davada Nikola'dan yemin etmesi istenseydi, o da kendi dini üzerine yemin edecek ve bu yemini Lefkoşa kadısı tarafından diğer örneklerde olduğu gibi kabul edilecekti.

Bir başka satış sonrası çıkan anlaşmazlıkta söz konusu olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. 16 Rebiülâhir 1142 tarihli belgede Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden Lutfullah Efendi ibn-i el-müvellâ el-merhum Ali Efendi, Çatozlu el-Hac Musa ibn-i el-Hac Muhammed'e *mushaf-ı şerifi* 230 kuruşa sattığını, ancak parasını bir türlü alamadığını belirtmesi üzerine, mahkeme Musa'dan kitabın parasını ödemesini istemiştir.[182]

Zaman zaman mirasçılar arasında miras paylaşıldıktan sonra ortaya çıkan yeni mallar yüzünden de sorun çıkabilmektedir. Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Emine bint-i Receb, erkek kardeşi çorbacı Mustafa Ağa ibn-i Receb Ağa'nın ölen babalarının kumkuma (yuvarlak testi) içerisinde, oturdukları evlerinde sakladığı 973 Frenk, 820 tuğralı ve 1.244 zincirli altunu bulduğunu bildirip hakkını talep etmesi üzerine, mahkeme Mustafa Ağa'ya kız kardeşinin hissesine düşeni vermesi yolunda ikaz etmiştir (20 Safer 1146).[183]

Yetişkin olan çocukların babalarından veya annelerinden kendilerine kalan malları vasilerinden aldıklarına daha önce

180 *KŞS*, 13/193-2.

181 *KŞS*, 14/100-2.

182 *KŞS*, 13/155-1.

183 *KŞS*, 14/105-6.

değinilmişti. Burada ise, bu teslim sırasında ortaya çıkan problemler daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Hirsofu kasabasından yetişkin olduğuna karar verilen es-Seyyid İbrahim ibn-i es-Seyyid Mehmed, babasından kendisine kalanları vasisi olan Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi'nden es-Seyyid Cafer Efendi ibn-i es-Seyyid Ömer Efendi'den istemiştir. Bunun üzerine Cafer Efendi yaptığı açıklamada, es-Seyyid İbrahim'e babasından 312 kuruş para ve dört senede 60 kuruştan 240 kuruş tımarı olmak üzere toplam 550 kuruş kaldığını belirtmiştir. Ancak tımarı İbrahim'in üzerine çevirirken *âdet-i beled* (ülke âdeti) üzere vali tarafına 361 kuruş ödemiş, ayrıca nafaka hücceti uyarınca, dört buçuk senede *nafaka ve kisvesine* günlük dörder paradan 162 kuruş ve dört senede *bedel-i maişet* olarak 28 kuruş olmak üzere toplam 551 kuruş masraf yaptığını söylemiştir (4 Muharrem 1140).[184] Bu belgeden, tımarın ölenin oğluna geçebildiği ancak bu işlemi gerçekleştirmek için, valiye bir bedel ödenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Yapılan bazı malların ticaretinden dolayı zaman zaman çıkan anlaşmazlıklar mahkemeye intikal etmekte ve burada çözümlenmektedir. Buğday,[185] pamuk ve yün,[186] ham ibrişim,[187] kırmızı boya[188] gibi malların satışları sonrasında alıcı ve satıcı arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve bunların tarafları mahkemeye gitmektedirler. 27 Rebiülâhir 1143 tarihli hükümde, Hırsofu kazasından Mustafa ibn-i Osman, Tuzla kazasına bağlı Manastır köyünden Barteniyo adlı rahibe sattığı buğdayın karşılığı olan 10 kuruş alacağını istemektedir. Taraflar sonuçta 2,5 kuruş üzerine *akd-i sulh* (anlaşma) yaparak konuyu kapatmışlardır.[189] 24 Muharrem 1145 tarihli kayıtta ise, Lefkoşa Kafesli Kenise Mahallesi'nden Sebevfano bint-i Nikola adlı nasrâniye, Yorgi veled-i Andoni adlı zimmîye annesinin 1.500 kuruşluk

184 *KŞS*, 13/74-4.

185 *KŞS*, 13/203-3.

186 *KŞS*, 15/100-2.

187 *KŞS*, 14/60-5; *KŞS*, 14/66-6; *KŞS*, 15/67-1.

188 *KŞS*, 16/226-3.

189 *KŞS*, 13/203-3.

zincirli altun ve 100 vakıyye ham ibrişim verdiğini iddia etmekte, ancak bu iddiasını kanıtlayamamaktadır.[190]

Bir diğer satış sonrası anlaşmazlıkta ise, Lefkoşa Aya Keşano Mahallesi'nden Yanni, Tuzla kasabasından Safiri'ye her kantarı 56 kuruşa olmak üzere 73 kantar pamuk ve her kantarı 18 kuruşa olmak üzere 7 kantar yün verir. Bu malların tesliminde Safiri'nin parası olmadığından, aldığı malların parasını ancak malların satışından sonra ödeyebileceğini belirtir. Bunun üzerine Yanni Safiri'den 200 kuruş da faiz talep eder, Ancak satış sırasında böyle bir anlaşmaları olmadığından, Yanni davayı kaybetmiştir (20 Cemaziyelâhir 1153).[191]

Daha önce zikredilen bir başka bir anlaşmazlık örneğinde ise, bu sefer ödeme *selem* şeklinde, yani malı almadan peşin olarak yapılmış ancak sonradan sorun çıkmıştır. Mesarya kazasına bağlı Berasyo köyünden Zenyo veled-i Mihail, el-Hac Osman Ağa ibn-i el-Hac Receb Ağa ile arasında geçen alışverişe göre, pamuğun *(penbe)* kantarı 46 kuruşa, yapağı yünün kantarı ise 12 kuruşa olmak üzere, 3 kantar pamuk için 138 kuruş ve 6 kantar yün için ise, 72 kuruş yani, toplam 210 kuruşu, Osman Ağa Zenyo'ya malları kendisine Tuzla iskelesinde teslim etmesi şartıyla vermiştir. Bir yıl sonra ise, bu sefer pamuğun kantarı 50 kuruş, yapağı yünün kantarına ise 14 kuruş ve sade yağın her üç vakıyyesi birer kuruş olmak üzere, 4 kantar pamuk için 200 kuruş, 7 kantar yün için 98 kuruş ve 153 vakıyye sade yağ için de 51 kuruş olmak üzere, toplam 349 kuruşu 181 günlük selemle Zenyo'ya ödemiştir. Ayrıca yapılan anlaşmada pamuk ve yün iskelede, sade yağ ise köyde teslim edilecektir. Malların teslimi sırasında ise, anlaşılan ürünlerin dışında Osman Ağa 33 vakıyye sade yağın her vakıyyesini 18 paraya, koyunları kuzusuyla birer kuruşa ve merkebi ise 28 kuruşa Zenyo'dan satın almıştır. Fakat Zenyo, söz konusu satışların yukarıda anlatıldığı gibi gerçekleşmediğini ileri sürerek mahkemeye başvurmuştur. Ancak Osman

190 *KŞS*, 14/66-6.

191 *KŞS*, 15/100-2.

Ağa satışın yukarıdaki şekilde yapıldığını şahitlerle ispatlayınca, Zenyo davayı kaybetmiştir. Bu tür alışveriş kayıtlarından hem bazı ürünlerin fiyatları öğrenilmekte hem de bu ürünlerin fiyatlarındaki yıllık değişimi izleme imkânı elde edilmektedir.[192]

Bazı durumlarda ise, kişiler mallarını alması için yerlerine birisini vekil olarak göndermektedirler. Nitekim, Leymesun kazasından Köse Ahmed ibn-i Abdülkerim, Baf kazasından Yekpare el-Hac Mehmed Ağa'ya ait elinde bulunan 130 vakıyye ham ibrişimi alması için vekili olarak Mehmed ibn-i Mustafa'yı görevlendirdiğini bildirmiştir. Tayin edilen vekilin ibrişimleri kendisinden tartarak teslim almasından on gün sonra, Mehmed ibrişimlerin eksik olduğunu iddia ederek, Köse Ahmed'den 13 vakıyye daha ibrişimi vermesini talep etmiştir. Bunun üzerine dönemin Kıbrıs müftüsü olan es-Seyyid Mehmed Aziz Efendi'den fetva alınmıştır. Bu fetvaya göre; *"Zeydin 'Amr zimmetinde şu kadar vakıyye ibrişimi ahz u kabza Bekrî tevkîl edüp on gün mürûrundan sonra Bekrî 'Amrdan ibrişim noksan gelmişdir deyü bilâ-sebeb-i şer'î 'Amrdan nesne talebe kadir olur mu? El-cevâb olmaz"*. Bu fetva üzerine Mehmed davayı kaybetmiştir (25 Cemaziyelâhir 1151).[193] Bu belgede olduğu gibi, bazı anlaşmazlıklarda Kıbrıs müftüsünden fetva alınmakta ve ona göre karar verilmektedir.

3 Şaban 1144 tarihli belgede Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi'nden Mustafa ibn-i Abdullah, aslen Kudüslü olup Karamanî-zâde Mahallesi'nde kalırken, ölen Cabbar ibn-i İbrahim'in zimmetinde kalan tütün bahasından 250 kuruş hakkını, vasi-i muhtar olan Hüseyin ibn-i Ahmed'den mahkeme kararıyla almıştır.[194] Başka bir örnekte ise, bu sefer ölen kişinin yakınları, kendilerine kalan mirasın içinde olan ölenin alacaklarını da tahsil etmişlerdir. Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi'nden boğularak ölen el-Hac Mustafa ibn-i Mustafa'nın, el-Hac Mehmed ibn-i el-Hac Ali'den alacağı olan 30 kuruşu

192 *KŞS*, 16/119-1

193 *KŞS*, 15/67-1.

194 *KŞS*, 14/37-1.

vârislerinin teslim aldığı görülmektedir (27 Cemaziyelâhir 1159).[195]

Alacak-verecek davalarına sadece bir alışveriş sonrasında değil, Kıbrıs kıyılarında batan bir ticaret gemisinin kurtarılan yükleriyle ilgili olarak, ortaya çıkan sorunlarda da rastlanmaktadır. Daha önce veraset ve ölüm kısmında özeti verilen örnekte, aslen Akdeniz'de Dimyat iskelesinden olup Lefkoşa'da Hanı Cedid'de kalan el-Hac Hasan ve Antalya kasabasından İbrahim Beşe ibn-i el-Hac Halil ve el-Hac Ebubekir bin Mustafa adlı kimseler, kayıp mallara devlet adına el koyan yerli yeniçeri başçavuşu Mustafa Ağa'ya başvurarak, beş ay önce kara sığır ve camus gönlerinin Dimyat iskelesinden gemi ile Antalya kasabasına götürülmesi sırasında, geminin şiddetli rüzgârdan dolayı Kıbrıs adası açıklarında Lefke sahillerinde batması üzerine, kurtarılan derilerin bedeli olan 105 kuruşu teslim almışlardır (3 Zilhicce 1141).[196] Burada, Kıbrıs'la ilgili olmayan bir ticaretin, denizdeki şiddetli rüzgâr nedeniyle, Kıbrıs açıklarına sürüklenerek batan bir gemideki kurtarılabilen mallara beytülmal emini el koymuştur. Ancak malların sahipleri, beytülmal emininden söz konusu mallarının karşılığı olan parayı almışlardır.

Sonuç olarak, Kıbrıs'ta yaşayan insanların aralarında yaptıkları alışverişlerde her türlü anlaşmazlık olabiliyordu. Bu anlaşmazlıkların çözüm yeri de mahkemelerdi. Şer'î mahkemelerde dini ne olursa olsun, herkesin eşit olduğu ve gerektiğinde istediği dinde yemin edebildiği görülmektedir. Sıradan vatandaşlar, kendi aralarındaki alışverişten doğan anlaşmazlıkları çözmek için mahkemeye başvurdukları gibi, Kıbrıs'ın ileri gelenleri de sorunlarının çözümü için aynı şekilde mahkemeye gidiyorlardı.

Ticarî Faaliyetler

Bu kısımda, Kıbrıs adasında yapılan ticarete, bu ticarette başrolü oynayan yabancı tüccarlar ve onların getirdikleri veya alıp götürdükleri ticarî mallar, adadaki gümrüklerin sadece

195 *KŞS*, 17/57-3.

196 *KŞS*, 13/129-4.

Kıbrıs açısından değil bütün imparatorluk için önemi, Kıbrıs'taki alışveriş merkezleri, başkent Lefkoşa ve batılı tüccarların yoğun olarak yaşadıkları Tuzla'nın Kıbrıs ticaretindeki rolleri gibi konular ele alınacaktır. Ayrıca Osmanlı devletinin ticarete verdiği önem vurgulanarak, devletin ticaret yollarında ve limanlarında Avrupalı tüccar gemilerini Akdeniz'deki korsanlardan korumak için aldığı önlemler üzerinde durulacaktır.

Osmanlı devleti, ticarete özellikle dış ticarete çok fazla önem veren bir ülkedir. Bilindiği gibi dış ticaret çoğunlukla aman verilmiş tüccarlar tarafından yürütülüyordu. Bu tüccarlar, Osmanlı ülkesinde ahidname ve kanunların kendilerine tanıdığı haklar ile ticaret yaptıklarından, Osmanlı tebaası olan yerli tüccarlara göre çok daha geniş ayrıcalıklara ve gümrük indirimlerine sahiptiler.[197]

Akdeniz'de, batılı devletler özelikle Fransa, İngiltere ve Hollanda arasında müthiş bir rekabet söz konusudur. Akdeniz ticaretine egemen olmak isteyen Fransa ve İngiltere devletleri arasında, zaman zaman denizde çatışmalar dahi oluyordu. Bu ülkeler, Osmanlı ülkesine ürün getirdiklerinden, Akdeniz rekabeti yüzünden aralarından çıkan bu çatışmadan ister istemez Osmanlı devleti de zarar görüyordu. Bu sebepten, Çanakkale boğazından Akdeniz'in sonuna kadar olan yerlerin yöneticilerine diye başlayan fermanlarda belirtildiği gibi, Osmanlı devletinin amacı, Hıristiyan devletlerinin aralarındaki bu çatışmalardan, kendi halkının ve tüccarlarının zarar görmesinin önüne geçmektir. Söz konusu fermanlarda, ilgili görevlilere Osmanlı kara sularına gelen ticaret gemilerini korsanlardan korumak için, limanlara gelen korsanların hemen yakalanması ve ancak, tüccar gemisi limandan ayrıldıktan sonra bırakılmaları emrediliyordu. Ayrıca farklı devletlerin arasında çatışma çıkmaması için her devletin konsolosu uyarılıyordu. Bütün bu uyarılara rağmen, yine de birbirine saldıran gemiler hangi limana gelirse, hemen bu gemilere el konulup içindekiler hapsediliyor, Divan-ı Hümâyun'a konu ile ilgili bilgi verilmesi yö-

197 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 581.

netici ve görevlilerden isteniyordu. Ayrıca gemi içerisindeki gasp edilmiş eşyaların, kimse tarafından satın alınmaması için gerekli uyarılar yapılmakta idi. Padişah hükmüne karşı gelecek Osmanlı ülkesi reayası olursa, ömür boyu kürek cezasına çarptırılacağı bildiriliyordu. Herhangi bir ülkenin gemisine binmek isteyen o ülke vatandaşları, ancak kendi konsoloslarından izin aldıktan sonra gemilere binebiliyordu.[198]

Söz konusu dönemde Kıbrıs; İngiltere, Fransa, Danimarka, Nederlande, Venedik, Sicilyateyn, Analpa, Dubrovnik, Roma (Nemçe) ve İsveç devletlerinin ticaret yaptıkları bir adadır. Bunlardan, İngiltereli ve Fransalı tüccarlar çoğunluktaydı. Kıbrıs adasından genellikle ihracatı yasak olmayan ürünler, daha çok hammadde şeklinde alınırken, adaya işlenmiş mallar getirilmektedir. Bunlar içerisinde yünlü ve pamuklu dokumalar ön sıralarda yer almaktadır. Avrupalı tüccarlara satılan mallar hakkında, toplu bir bilginin verildiği herhangi bir belgeye tesadüf olunmamıştır.

Kıbrıs'taki yabancı devletlerin konsolosları ve tercümanları kısmında verilen örnekte, Fransa'nın İstanbul elçisi olan Markiro Vilenof, merkeze yazdığı bir dilekçede Kıbrıs'taki Fransız tüccarının, yerli ağalardan ve sair reayadan ahidname-i hümâyun uyarınca satılması yasak olmayan ipek, pamuk ve sair emtia ile eşya satın aldığını, yalnız Kıbrıslıların, ürünlerin ağır gelmesi için, içlerine hileyle çeşitli yabancı maddeler koyduklarını bildirerek, devletten bunun önlenmesini istemişti. Bu şikâyet üzerine, İstanbul'dan gönderilen emirle satılan ürünlerin temiz, yani hilesiz olması isteniyordu (6 Muharrem 1149).[199]

Batılı devletlerin elçilerinin, Osmanlı devleti üzerindeki etkilerini gösteren başka bir örnekte ise, Tuzla limanında meydana gelen bir kaza sonucu batan İngiliz tüccarlarına ait gemideki eşyaların, olayda sorumlulukları bulunanlara tazmin ettirildiği görülmektedir. Batan gemiden, bu sırada limanda

198 *KŞS*, 17/1-1; *KŞS*, 17/61-1; *KŞS*, 17/71-1; *KŞS*, 17/78-1.

199 *KŞS*, 14/120-2.

bulunan Fransız gemisi tayfalarının yardımıyla sadece yedi denk[200] yapağı ile iki denk pamuk kurtarılabilmiştir. Kurtarılamayan malların bedeli olarak 55.000 kuruşluk bir zarar tespiti yapılmıştır.[201]

Kıbrıs'taki Fransız konsolosu, İstanbul'daki Fransız elçisi aracılığıyla Osmanlı devletinden, Kıbrıs adasındaki Fransız tüccarlarına ve onlara yardım eden simsarlara, ahidname-i hümâyunda verilen hakları korumak için dilekçe sunabiliyordu. Kıbrıs'ta bulunan Fransız tüccarlarına yardım eden simsarlardan cizyeden başka vergi alınmaması konusunda Fransız elçisinin isteği üzerine, İstanbul'dan emirname gönderilmiştir (evâhir Zilhicce 1163).[202]

Kıbrıs adasında görevli olarak bulunan batılı devletlerin konsoloslarına veya konsolos vekillerine Osmanlı devleti tarafından çok geniş yetkiler tanınmıştır. Batılı tüccar gemileri konsoloslarından izin almadan limandan ayrılamazlardı. Limana her gelen gemideki tüccarlar konsoloslarına bir miktar konsolosluk harcı veriyorlardı. Konsoloslarla ilgili ayrıntılı bilgiler daha önce Kıbrıs'taki batılı devletlerin konsoloslukları ve tercümanları bölümünde verilmiştir.

Söz konusu dönemde Osmanlı devleti, Roma İmparatorluğu ve Fransa krallığı ile ticaret antlaşması yapmıştır. Kıbrıs muhassılı Ebubekir Paşa'ya gönderilen fermanda Osmanlı devleti ve Roma İmparatoru, Cermanya Kralı, Lorno, Toşka, Düka-ı kebir ve nice yerlerin hükümdarı olan Françesko ile yapılan ahidname-i hümâyunun şartları bildirilmiştir. Nemçe Devletinin elçisi olan Arbık Hristatorada Benkler aracılığıyla iki devletin tüccarı için faydalı olacak on yedi maddelik bir dostluk antlaşması yapıldığı belirtilmiştir. Bu antlaşma, iki tarafın hükümdarı tarafından onaylandıktan sonra 1161 (1748) yılı Receb'inin 21. günü padişaha sunulmuştur. Yapılan bu dostluk antlaşmasıyla iki devlet arasındaki dostluğun gelişeceği Akde-

200 1 denk= 0,80 gr veya 1/4 dirhem.

201 *KŞS*, 14/121-1.

202 *KŞS*, 16/187-1.

niz'deki görevlilere bildirilmiştir.[203] Bu antlaşmaya göre, Roma İmparatoruna bağlı reaya ve tüccarlar Osmanlı ülkesinde serbestçe ticaret yapabilecekler, Osmanlı tebaası da Roma İmparatoruna bağlı yerlerde aynı haklara sahip olacaktır. Herhangi bir sebeple gemileri zarar görecek olursa, tamir edilmesine izin verilecektir. Roma İmparatorunun bayrağı ve *penanatasıyla* (yelkeniyle) Osmanlı ülkesine gemiyle gelen tüccar ve reayaya hiçbir şekilde zarar verilmemesi hususunda, merkez ilgili yerlerin yöneticilerini gönderdiği yazıyla uyarmıştır. Bu dostluk anlaşmasıyla Roma İmparatoruna bağlı tüccarlar, Osmanlı ülkesine her türlü ürünü getirebilecekleri gibi, ihracı yasak olan ürün ve mallar dışında, istedikleri ürünü ya da malı satın alıp götürebileceklerdi.[204] Fransa kralı ile yapılan 1153 (1740) tarihli ahidnamede de Osmanlı ülkesinde ticaret yapan Fransız tüccarlarına verilen ayrıcalıklarla ve Osmanlı devleti ile Fransa arasındaki dostluğa yer verilmiştir.[205] Her iki dostluk antlaşması hakkında detaylı bilgi Kıbrıs'taki yabancı devletlerin konsolosları ve tercümanları kısmında verilmiştir.

Daha önce değinildiği gibi, Halep şehrinin gelirinin büyük bir kısmını batılı devletlerle yapılan ticaretten alınan gümrük gelirleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı Halepli görevliler, batılı tüccarların Halep'e gelmeden önce, özellikle Kıbrıs adasına uğradıklarını ve burada eşya satmadıkları halde, bir şekilde hileyle birkaç akçeye gümrük verdiklerini gösteren *edâ tezkiresi* aldıklarını bildirip İstanbul'dan bunun önüne geçilmesini istemektedirler. Bunun üzerine merkezden gönderilen padişah emrinde hileyle gümrük tezkiresi verilmemesi için resmî görevliler uyarılmıştır.[206]

Bu konuyla ilgili olarak zamanın padişahı tarafından Trablusşam valisi, Sayda beylerbeyi ile Trablusşam, Kıbrıs, Sayda,

203 Geniş bilgi için bkz. A. İ. Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti ile İlgili Üç Belge", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII (1997), s. 125-128.

204 *KŞS*, 17/87-2.

205 *KŞS*, 15/197-1.

206 *KŞS*, 15/143-1.

Yafa, Akka, Lazkiye, Mısır İskenderiyesi ve İskenderun iskelelerindeki kadılar, naipler, gümrükçüler ve iskele eminlerine gönderilen emirnamede, söz konusu yerlere gemiler ile gelen emtia ve eşya, eğer gemilerin demirledikleri iskelelerde çıkarılırsa, gümrük vergilerinin buralarda alınacağı ve satışı yapılmayan eşyadan gümrük alınmaması gerektiği belirtilip diğer iskelelerde satılacak olan eşyalar için tüccar taifesinin hile ile birkaç akçe karşılığında eminlerden edâ tezkiresi almalarına engel olunması istenmektedir. Alınan bu tedbirle devletin uğradığı zararın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İskenderun, İzmir ve diğer iskelelere götürülecek olan eşyalar bilerek Kıbrıs, Trablusşam, Sayda ve Vıladıka iskelelerine uğrayıp taşıyan gemilerin tüccarlarının herhangi bir eşya çıkarmadıkları halde, iskele eminlerinden gümrük vergisi alınmıştır diye edâ tezkireleri aldıkları bildirilip bunun önlenmesi emredilmekte olup getirilen eşyalardan ancak %3 gümrük alınabileceği belirtilmektedir (evâhir Şaban 1156).[207] Osmanlı ülkesinde bir eşya için sadece bir defa gümrük ödenmekteydi. Gümrük resmî yalnız ithal edilen mallardan değil aynı zamanda ihraç yapılan mallardan da alınıyordu.[208] Daha önce verilen bir belgede alınacak gümrük miktarı Müslümanlardan %4, Hıristiyanlardan ise %5 olarak belirtilmekte idi.[209]

Osmanlı devletinin ticareti özendirmek için aldığı önlemlerden birisi de, Akdeniz'deki korsanlarla mücadele etmek, onların batılı devletlerin tüccar gemilerine zarar vermelerine engel olmaktır. Korsanların faaliyetlerini önlemede kararlı olan Osmanlı devleti, zaman zaman donanmasını Akdeniz'e çıkardığı gibi, İstanbul'a mal getiren gemilere donanma gemileri koruma görevi yapıyordu. Bu kez de donanmadaki kaptan ve leventlerin tüccarlar için gizlice mal taşıdıkları ortaya çıkıyordu. Bu taşınan malların içerisinde kahve önemli bir yer tutmaktadır. Bu ürünü limana veya iskeleye donanma getirdiğinden, ondan gümrük de alınmazdı. Bu da, Osmanlı devletinin güm-

207 *KŞS*, 15/191-2.

208 Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", III, 331.

209 *KŞS*, 16/250-1.

rük gelirlerinin azalmasına neden oluyordu. Bu durumu anlatan 1163 tarihli bir ferman Kandiye ve Hanya muhafızı olan vezirlere, İzmir ile Girid, Rodos, İstanköy, Kıbrıs ve Sakız adalarının kadılarıyla Kıbrıs ve Sakız muhassıllarına yazılmıştır. İskenderiye ile Dimyat taraflarından ve Akdeniz'in (*Bahr-ı Sefid)* başka yönlerinden İstanbul'a ve Osmanlı ülkesindeki diğer iskelelere gelen tüccar gemilerini, korsan keferesinden korumak için, devlet tarafından yenilenen *donanma-yı hümâyun* kalyonları Akdeniz'de devriye gezmektedirler. Bu sefer de bu gemiler içlerinde kahve, pirinç ve çeşitli eşya taşınmaktadır. Bunun yanı sıra son yıllara kadar ticareti yasak mallardan olan kahve, ticareti serbest bırakılmasına rağmen, tüccar gemileri tarafından çok geç getirildiğinden ve ulaşım esnasındaki olumsuzluklar nedeniyle az miktarda kahvenin ülkeye ulaşması, mîrî kalyonlarının kaptanları ve leventlerinin tüccarlara ait eşyaları, özelikle kahveyi taşımalarına neden olmaktadır.

Donanmada bulunan denizciler, ülkede herhangi bir iskeleye giderek, bahsi geçen ticarî malları gümrük ve vergi ödemeden, batılı tüccarların temsilcilerine teslim etmektedirler. Devlet, bunların önüne geçilmesi ve getirilen kahveden, hatt-ı hümâyün uyarınca belirlenen, 5 para gümrük vergisinin herkesten alınmasını istemektedir. Ayrıca söz konusu vergiyi vermemek için kahve kaçıranlardan ise, verginin ikişer kat olarak tahsil edilmesini emretmektedir.[210]

Daha önce sözü geçen mîrî kalyonlarla kahve taşıma örneğine sicillerde de tesadüf edilmektedir. Kahve rüsumu mukataası kısmında değinilen örnekte, Kıbrıs'ın kahve rüsumu mukataasını emanet olarak alan el-Hac Abdurrahman, adaya gelen kahvenin yıllık tahsilini gümrük eminlerinden yaparken, Limasol limanına gelip Lefkoşalı Usta Ali'ye teslim olunan 500 vakıyye kahvenin vergisini istemektedir. Usta Ali ise bu kahveyi kendisine İstanbullu kalyoncu taifesinden kardeşi Uzun Hasan'ın satması için gönderdiğini, ve kendisinin de kahveyi satarak parasını kardeşine yolladığından vergi veremeyeceğini

210 *KŞS*, 16/185-1.

söylemiştir. Ancak Divan-ı Hümâyun'dan gelen cevapla kahveden her koşulda vakıyyesinden 5 para alınacağı bildirilmiştir. Yalnız nasarâdan kendi memleketlerine götürdükleri kahveden vergi alınmayacaktır.[211] Bu örnek, kahve ile ilgili kaçakçılığın daha önceleri de yapıldığını göstermektedir.

Batılı devletlerin Akdeniz'de kendi aralarındaki mücadeleler, daha önce söylendiği üzere, Osmanlı devletinin Akdeniz'deki ticaretine büyük ölçüde zarar veriyordu. Fransa ile İngiltere'nin ve Fransa ile Nemçe (Avusturya) devletlerinin aralarındaki Akdeniz'deki bu mücadele[212] dolayısıyla padişahın yayınladığı fermanlarda, bu devletlere Osmanlı ülkesi kıyılarından yardım yapılmaması, eşya satılmaması gibi önlemlerden söz ediliyordu. Ancak bu konuda alınan bütün önlemler, Osmanlı devletinin Akdeniz'deki ticaret gelirlerinin azalmasına bütünüyle engel olamamıştır.

Osmanlı devleti, ticareti canlandırmak ve ticaretten elde ettiği gelirleri artırmak için Akdeniz'deki korsanlarla da mücadelesini sürdürmekteydi. Fransa'nın, Cezair-i Garb korsanlarının bazen Akdeniz'deki Fransız tüccar gemilerine saldırdıkları, bazen de limana yanaşmış olan gemilerine zarar verdikleri şikâyeti üzerine, merkez, kendi kontrolündeki denizlerde Fransız tüccar gemilerine korsanlar tarafından zarar verildiği takdirde, bu zararın, korsanlara engel olmayan görevlilerce karşılanacağını kendilerine bildirmiştir. Eğer bu duruma düşmek istemiyorlarsa iskelelerde ve limanlardaki görevlilerin gereken önlemi almaları kendilerine hatırlatılıyordu (evâil-i Cemaziyelâhir 1154).[213]

Benzer bir şikâyette ise, bu sefer İstanbul'daki Fransız elçisi Markir Danyon merkeze sunduğu dilekçede İskenderun limanında, ocak korsanlarına ait bir teknenin iskeledeki Fransız tüccarlarının mallarına el koyduğunu hatırlatarak, aynı şeyin tekrarlanmaması yolunda Osmanlı devletinden önlem almasını talep etmiştir. Bunun üzerine, İstanbul'dan Kıbrıs'taki yöne-

211 *KŞS*, 15/216-1.

212 *KŞS*, 14/122-1.

213 *KŞS*, 15/146-1.

ticilere gönderilen padişah hükmünde gerekli önlemlerin alınması emredilmiştir (evâil-i Şaban 1152).[214]

Korsanlara karşı bu kadar değişik tedbirler alınmasına rağmen Akdeniz kıyılarında kol gezen korsanların Osmanlı ticaretini baltalayan ve ekonomisini zarara sokan faaliyetlerinin önüne geçilememiştir. Korsanların, Kıbrıs'ın kıyı bölgelerine saldırarak, buradaki halkın canına ve malına zarar verdikleri de görülmektedir. Kıyı kesiminde oturan insanlar korsanların can ve mallarına verebilecekleri zarar korkusundan, kurtuluşu iç kesimlere kaçmakta buluyorlardı. Bu konuda, Kıbrıs adasındaki görevliler merkez tarafından uyarılmakta, hatta bazen durumu yerinde görmesi ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak için bizzat İstanbul'dan sadrazam ağalarından birisi Kıbrıs'a gönderiliyordu.[215]

Ticarî faaliyetlerle yapılan her türlü alışveriş işlemlerinde çok çeşitli paralar kullanılmaktadır. Osmanlı devleti yayınladığı fermanlarda paraların değerlerini bildirmek suretiyle söz konusu faaliyetlerin daha düzgün bir şekilde yapılmasını sağlıyordu. Halkın en fazla kullandığı para birimleri akçe, para ve kuruştur. Kıbrıs'ta bu dönemde kullanılan paralar arasında zolta, eşrefi altun, zincirli Mısır altunu, zincirli İstanbul müdevver altunu, tuğralı Mısır altunu, Frenk altunu, tuğralı altun, fındık altunu, fulusa, zer-i mahbub, marbaş (Nemçe sikkesi), boz para, beyaz akçe, çürük akçe ve sağ akçe bulunmaktadır.

Tablo 26'da da görüldüğü gibi, Kıbrıs'ta kullanılan en değerli para müdevver İstanbul altunudur. En az değerli para ise çürük akçedir. Yalnız bu dönemdeki belgelerde akçenin değeri değişkendir. Meselâ, bir kayıtta bir paranın değeri 3 akçeyken, bir başkasında 5 akçe olabilmektedir. Devletin, bazen değerinde bir sorun çıktığında tedavüldeki bir parayı kaldırdığına tanık olunmaktadır.

Ticaretin en önemli unsuru olan para hakkında yazılmış bir fermanda, *marbaş* adlı Nemçe sikkesinin değerinin 15 para ol-

214 *KŞS*, 15/110-2.

215 *KŞS*, 14/86-2.

TABLO 26
Tedavüldeki Çeşitli Paralar ve Değerleri (1726-1750)[216]

Para Cinsi	*Karşılığı*
1 zincirli Mısır altunu	110 p. (330 a.)
1 müdevver İstanbul altunu	146,6 p. (440 a.)
1 eşrefi altun	105 p. (315 a.)
1 zolta	30,3 p. (91 a.)
1 tuğralı Mısır altunu	105 p. (315 a.)
1 marbaş	15 p. (45 a.)
1 zer-i mahbub	110 p. (330 a.)
1 kuruş	40 p. (120 a.)
1 para	3 a.;[217] 5 a.[218] (3 sağ akçe, 4 çürük akçe)[219]
1 sağ akçe	1,71 çürük akçe[220]

madığı, sadece her adetinin içerisinde 25 akçelik gümüş bulunduğu ifade edilerek, ayarı noksan olan bu para tedavülden kaldırılmıştır. Halka ellerinde bu paradan bulunanların *darphane-i âmireye* götürmeleri halinde, gümüşün mîrî fiyatıyla değiştirebilecekleri duyurulmuştur (evâsıt-ı Şevval 1160/-1747).[221] Aynı şekilde, marpaş adlı Avrupa kaynaklı sikke 1764 yılında, ayarı noksan olduğu için, tedavülden kaldırılmış ve değeri ise 10 akçe olarak belirtilmiştir.[222]

Sonuç olarak, Osmanlı devleti, Akdeniz'deki ticareti geliştirmek için gereken her türlü tedbiri almaya çalışmış, ancak Akdeniz ticaretini baltalayan, ekonomiyi zarara uğratan, kıyı halkının huzurunu kaçıran korsan faaliyetlerini bütünüyle yok edemediği gibi, yolsuzlukların ve kaçakçılığın önüne de tam anlamıyla geçememiştir. Bir diğer önemli tespit ise, Avrupalı tüccarların bütün yolları kullanarak, Osmanlı devletine ya hiç güm-

216 *KŞS*, 13/212-1; *KŞS*, 14/217-1; *KŞS*, 14/43-1; *KŞS*, 14/5-1; *KŞS*, 17/31-2; *KŞS*, 17/67-2; *KŞS*, 17/84-3; *KŞS*, 17/87-1.

217 İ. H. Uzunçarşılı, "Akçe", *İA*, I, 232 vd.; H. Sahillioğlu, "Akçe" *DİA*, II, 226.

218 *KŞS*, 13/1-1; 15/138-1; 15/168-1.

219 Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 273.

220 *KŞS*, 17/55-2.

221 *KŞS*, 17/87-1.

222 M. Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 803.

rük vermedikleri ya da çok az verdikleridir. Şüphesiz bu durum, Osmanlı ticareti ile ekonomisini etkilediği gibi, özellikle yerli sanayiinin de büyük ölçüde zarar görmesine yol açmıştır.

Esnaf Teşkilâtı ve Narh Sistemi

Esnaf teşkilâtı ve narh sistemi ikiye ayrılarak, birinci kısımda çalışılan yıllarda Kıbrıs'ta faaliyet gösteren esnaf ve zanaat dalları hakkında bilgi verilerek, bu dönemde Kıbrıs adasında nelerin üretildiğine değinilecektir. İkinci kısımda ise, Kıbrıs'ta söz konusu devrede üretilen ürünlerin belirlenen fiyatları üzerinde durulacaktır.

Esnaf Teşkilâtı

Osmanlı toplumundaki ortak ideal ve çıkarları olan toplum gruplarının benzer biçimde teşkilâtlanmasının bir örneği olan esnaf teşkilâtı, askerler haricindeki bütün şehirli nüfusu, kendi bünyesinde örgütlemiştir. Bu teşkilât, aynı zamanda şehrin ekonomik ve ticarî hayatında önemli bir yere sahiptir.[223] Bir başka deyişle şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilgili herhangi bir alanda örgütlenmiş uzmanların oluşturduğu gruplardır.[224]

Sicillerden öğrenildiği kadarıyla, Kıbrıs'ta 102 adet zanaat grubu bulunmaktadır. Bu zanaat dalları incelendiğinde, hemen hemen hepsinde adadaki gayrimüslim ve Müslim halkın karışık olarak çalıştıkları görülür. Böyle olmakla birlikte, bazı esnaf dalları arasında bu karışım görülmemektedir. Sadece Müslümanların yer aldığı esnaf dalları karcı, hancı, kavukçu, helvacı, kasap, kazzaz, mumcu, kahveci, yorgancı ve dellâktır. Zimmîler üzerinde görülen meslekler arasında ise, sarraf, mimar, tabip, yağcı, alçıcı ve kalemkâr meslekleri bulunmaktadır.

223 Ö. Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XIV, 253.

224 M. Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 293.

TABLO 27
Çeşitli İş Kolları (1726-1750)

Alçıcı	*Arabacı*	*Arzuhâlci*	*Attâr*	*Bacacı*
Bahçeci	Bakkal	Basmacı	Berber	Bıçakçı
Bişirici	Boyacı	Böcekçi	Cerrâh	Cilâcı
Çakmakçı	Çakıcı	Çangar	Çelnekçi	Çıkrıkçı
Çiftçi	Çilingir	Çini ustası	Çizmeci	Çoban
Çubukçu	Çukacı	Çulcu	Debbağ	Değirmenci
Dellâk	Dellâl	Demirci	Derici	Deveci
Dülger	Etmekçi (Habbaz)	Haffaf	Hamamî	Hamurcu
Hancı	Haşçı (ahçı)	Hattât	Helvacı	İşçi
Kahveci	Kalaycı	Kalemkâr	Kalyoncu	Kapucu
Karaküllükçü	Karcı	Kasap	Kaşıkçı	Kavukçu
Kazzâz	Keçeci	Kiremitci	Kolancı	Kumaşçı
Kuyucu	Kürekçi	Kürkçü	Meftacı	Mermer ustası
Meşinci	Mimar	Mumcu	Nalbant	Nalbur
Naluncu	Papuççu	Pehlivân	Penbeci	Perdahtçı
Pikeci	Saatçı	Sabuncu	Sandıkçı	Sarrâç
Sarraf (kuyumcu)	Şerbetci	Sucu	Tabakçı	Tabbâh
Tabîb	Tahtacı	Tamirci	Tarakçı	Terzi
Torcu	Tulacı	Tuzcu	Tüccar	Tüfenkçi
Tütüncü (duhanî)	Yağcı	Yapucu	Yemenici	Yoğurtçu
Yorgancı	Zurnacı			

Tablo 26'da zikredilen esnafın bir kısmına belgelerde sadece bir malın satışı sırasında, herhangi bir davada taraf veya şahitler arasında rastlanmaktadır. Sadece adları öğrenilen bu iş kollarında çalışan kişilerin meslekleriyle ilgili olarak sicillerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla ilgili bir kayıt bugünün buzdolabı yerine geçen karlık esnafı ile alâkalıdır. Karcılar, dağların güneş görmeyen taraflarından topladıkları karları yerleşim yerlerine getirerek satmaktadırlar. İncelenen kaynaklarda bu karların evlerde muhafaza edildiği ve bugünkü buzdolabının yerine kullanıldığı anlaşılan karlıkla ilgili olarak sadece iki kayıt yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi tereke kaydında geçmekte ve herhangi bir özelliği belirtilmeden değerinin 110 akçe olduğu yazılmaktadır.[225] Başka bir belgede ise, iki kişinin müştereken kullandıkları karlığın fiyatı 5.000

225 *KŞS*, 13/222-1.

akçe olarak verilmiştir.[226] Bazı esnafın teşkilâtları, ürettikleri ürünler ve çalışma yerleri hakkında sicillerde ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Bilindiği gibi, kasaplar, hayvan kesim ve et satışı işiyle uğraşan esnafın adıdır. Kasapların en büyük yardımcıları *celep* denilen taşrada hayvan satın alıp şehirlere getiren tüccarlardır. Gerek kasaplık gerekse celeplik güç işlerdir. Çünkü bu ticarette pek kâr etmek kolay değildir. Çoğu zaman bu işi yapanlar iflâs bile ederler. Bu yüzden gerek kasaplık gerekse de celeplik pek gözde bir meslek değildir. Kasaplık bu özelliklerinden dolayı bir ara ceza unsuru olarak kullanılmış ve bir suç işleyenler kasap yazılmakla tehdit edilmişlerdir.[227] Kasaplarla ilgili çeşitli şekillerde belgelere yansımış 54 kayıt bulunmaktadır. Kasapların kestikleri hayvanlar, sattıkları etin ve derinin fiyatlarına narh kısmında değinilecektir.

1159 (1746) yılı Muharrem'inin on beşinde *zabitân-ı memleket*, *ayân-ı vilâyet*, *sulehâ*, *ulema* ve kasapbaşı Receb Ağa'nın marifetiyle celebe gidecek tüccarlar seçilmiştir. Bunlar, Emir İbrahim, Musa, Kofa Mustafa, Yağcıoğlu Yusuf, Ali Şaban birader-i Uzun Hüseyin'dir.[228] Dikkat edilirse celebe gidecek tüccarlar arasında gayrimüslim birinin adına rastlanmaz. Oysa İstanbul'da kasaplık yapmak için seçilenlerin %60'ını gayrimüslimler oluşturmaktadır.[229] Bir sonraki kayıtta ise kasaplık yapacak olan kişilerin adları yazılmıştır. Bunlar, Çorbacı kasapbaşı Receb Ağa, el-Hac Mustafa, Rüstem, el-Hac Yusuf, Küçük Ali ve Deli Mehmed'dir.[230] 4 Receb 1146 (1733) tarihli belgede ise, kasapbaşı Hacı Yusuf, Hacı Şaban, Mustafa Beşe, Hasan Beşe, el-Hac Mustafa, es-Seyyid Ahmed'in isimlerine narh kaydının altında kasap taifesi olarak tesadüf edilmektedir.[231] 1157 (1744-45) yılında kasapbaşı olan Veli Şaban'ın ölümüyle ka-

226 *KŞS*, 13/1-1.

227 Ayrıntılı bilgi için bkz. Faroqhi, *a.g.e.*, s. 279-285.

228 *KŞS*, 17/30-1.

229 Faroghi, *a.g.e.*, s. 280.

230 *KŞS*, 17/30-2.

231 *KŞS*, 14/1-2.

sapların zarar ettikleri bildirilmektedir.[232] 1163 (1749-50) yılında ise kasapbaşı olarak Hacı Ahmed'in ismine raslanmaktadır.[233] Ayrıca Lefkoşa'daki salhanenin Tuzla kazasında bulunan tuzla yanındaki Ümmülharam hazretlerinin türbesinin vakıflarından olduğu bahsi geçen belgelerden anlaşılmaktadır. Kasaplar da söz konusu salhaneden başka bir yerde hayvan kesmeyeceklerini, eğer keserlerse dükkânlarını kapatıp bir daha kasaplık yapmayacaklarını taahüt etmekteydiler.[234]

Sicil kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla celebe giden tüccarların satın alacakları hayvanların fiyatları önceden belirleniyordu. Ama bazı zamanlarda hayvan sahipleri bu fiyatları düşük bulduklarından celeplere hayvan satmıyorlardı. Yine aynı şekilde kasapların satacakları etlerin fiyatları da önceden tespit edilirdi. Bazı durumlarda kasaplar et fiyatlarının düşüklüğünden ve zarara uğradıklarından şikâyet ederek, et fiyatlarına zam yapılmasını talep ediyorlardı. Yapılan incelemede, kasapların haklı olduğu ortaya çıkarsa, et fiyatlarına zam yapılırdı.[235]

Kasaplar kestikleri hayvanların derilerini debbağ sınıfına satmak zorundadırlar. Eğer debbağ sınıfından gerekli izni alırlarsa, derileri başkalarına satabilirlerdi.[236] Kasapların kestikleri hayvanların derileri ile etlerinin, ülke dışına satılmasına ve bu etlerden pastırma yapılmasına kesinlikle izin verilmezdi. Lefke, Hırsofu, Baf, Gilan, Evdim ve Leymesun kazalarında ticaret maksadıyla teke ve sair hayvan kesip pastırma yapan kişilerle Tuzla, Leymesun ve Mağusa iskelelerinden *dıyar-ı ahara ham culud, işlenmiş lûk, sarı ve siyah sahtiyan*, pastırma ve koyun ihraç edenlere engel olunması istenmektedir (15 Muharrem 1159).[237] Bundan amaç, Kıbrıslıların et ile deri sıkıntısı çekmesine ve et darlığından dolayı fiyatların fırlamasına engel olmaktı.

232 *KŞS*, 16/170-1.
233 *KŞS*, 16/169-1.
234 *KŞS*, 15/86-4.
235 *KŞS*, 17/55-2.
236 *KŞS*, 17/A-2.
237 *KŞS*, 17/28-1.

Debbağ, deri terbiyesi işini (debbağât, sepicilik) yapanların toplandıkları esnafa verilen isimdir. Osmanlı salhaneleri ve kasap dükkânlarında kesilen hayvanların derilerinin debbağ esnafına satılması gerektiği belirtilmişti. Devlet, halk ve ordunun ihtiyacı olan eşyalarda kullanılacak derinin sıkıntısını çekmemek için zaman zaman deri ihracına yasak getiriyordu.[238] Debbağlar, kasaplardan aldıkları ham deriyi işleyerek, bu derileri kullanacak olan esnaflara vermektedirler. Debbağlıkla ilgili olarak sicillerde 52 adet çeşitli belge yer almaktadır.

Debbağlığın bir devamı olan *perdahtçı* (cilâcı) esnafından Ömer ile birlikte iki isme rastlanmaktadır. Perdahtçı, cilâ işleri ile uğraşan, derileri cilâlayan kişilere verilen addır. 1159 yılında el-Hac Mahmud ve Ömer mümeyyiz, yani seçici olarak tayin edilmişlerdir.[239] Seçicilerin görevleri, debbağların işledikleri derileri durumlarına göre, a'lâ, evsat ve ednâ olarak sınıflandırmaktır. Kendilerine çarşıda bir işyeri tahsis edilen bu kişiler kontrol ettikleri ve derecelendirdikleri derilerden, deri başına yarım çürük akçe ücret alıyorlardı.[240]

Ayakkabı, terlik, çizme yapan ve satan kişilerin toplandığı esnaf teşkilâtına haffaflık, bu işleri yapanlara ise haffaf denilmektedir. Haffaflar, hammaddelerini debbağların işlediği derilerden temin ederlerdi. Sicillerde haffaf esnafına dahil olan, papuççu, çizmeci, çangar mesleklerine de rastlanmaktadır. Kıbrıs adasında bu dönemde haffafların ürettikleri çizme, ayakkabı, terlik ve papuç cinsleri narh kayıtlarında ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. 1159 yılında Kıbrıs'ta ayakkabıcıların ürettikleri en pahalı ürün 80 para değerinde olan lûk çizme ve en ucuz ürün ise, fiyatı 2 para olan sade meşin terliktir.[241] Haffaf sınıfına bağlı olanlar içerisinde belki de en ilginç olanı çangarlardır. Çangarlık Kıbrıs'ın geleneksel ayakkabı ve çizme üreticisi olan kişilerin toplandığı sınıfa verilen isimdir. Çangarların ürettikleri ayakkabı ve çizmeler diğer üretilenler-

238 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 635.

239 *KŞS*, 17/53-1.

240 *KŞS*, 17/53-2.

241 *KŞS*, 17/52-2.

den farklıdır. Çangarlar uzun ve yüksek konçlu çizmeler imal ederler; bunlara, çangar çizmesi veya söz konusu sicillerde geçtiği gibi *bodina* denir. Erkekler için yapılan bodinalar teke derisinden yapılır ve dize kadar uzanır. Kadın ve çocuklar için yapılanlar ise, oğlak veya keçi derisinden üretilmekte ve erkeklerinkine göre daha kısa olmaktadır.

Sicillerde en iyi bir bodinanın fiyatı 30 paradır. Ayrıca kadın ve çocukların kullandıkları sagir bodinanın fiyatı ise 15 paradır. Bu fiyatlar, yine aynı belgedeki çizme fiyatlarıyla karşılaştırılırsa bodinanın fakir halk için daha uygun olduğu görülür.[242] Çangarlık işini yapan 10 kişiye rastlanmaktadır. Bu kişilerden 3 tanesinin Müslüman olması, bu mesleğin, Kıbrıs'ta her iki toplum tarafından birlikte yapıldığını göstermektedir. Ayrıca başkent Lefkoşa'da Çangarlar Sûku diye bir çarşı bulunmaktadır.[243] Çangarlar Sûkun'da bir çangar dükkânının değerinin 70 kuruş iken,[244] Balık Pazarı'nda aynı iş yerinin değeri 600 kuruştur.[245]

Habbaz, ekmek üretim işiyle uğraşanlara denir. Ekmeğin bugün olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da çok önemli bir yeri vardı. Halkın sağlığını doğrudan ilgilendirdiği için bu işi yapan ekmekçiler, sıkı bir denetim altında tutulurlardı. Ekmekçilere, işleyecekleri buğday günlük ve eşit olarak verilirdi. Ekmekçilerden İslâmî usullere göre ekmek yapmaları da talep edilirdi.[246]

1159 yılı Muharrem'inin son günü ekmeğe verilen narhın altında Lefkoşa'daki ekmekçilerle çalıştıkları dükkânların adları verilmiştir. Bunlardan Safer Ağa dükkânında çalışan ekmekçinin dışında adı geçenler Hüseyin, Kubad Ağa dükkânında, Mehmed, Anber Ağa dükkânında, Yanni, Kirli-zâde Mustafa Ağa dükkânında, Hristofaci, kendi dükkânında, Hristodolu, dükkânın ismi belirtilmemiş, Osman Hacı Hüseyin, kendi

242 KŞS, 17/52-2.
243 KŞS, 13/190-2.
244 KŞS, 13/190-2.
245 KŞS, 15/65-2.
246 KŞS, 17/28-4.

dükkânında, Yanni, Aziz Efendi dükkânında, Hüseyin, Fetiş-zâde Hasan Ağa dükkânında Kolancı Süleyman'dır. Ekmekçi Mustafa'nın adı eski ekmekçi Derviş'in işten çıktığını gösteren belgenin içinde geçmektedir.[247]

7 Şevval 1164 (1751) tarihinde ekmekçilik yapanlar ve ekmek yaptıkları yerler ise şu şekildedir:

Baf kapısı haricinde Seyyid Halil, Ömeriye Mahallesi'nde Hüseyin, Mağusa kapısında Uzun Mustafa, Mağusa kapısında Mehmed, Mağusa kapısında Halil, Ömeriye Mahallesi'nde Uzun Mehmed, Yenicami Mahallesi'nde Osman, Köprübaşı'nda Usta Yanni, Köprübaşı'nda Mihail, Baş Mahalle'de Azastin, Baş Mahallede ekmekçi başı Sava, Mağusa kapısında Iska Mihail, Köprübaşı'nda Aci Kostanti çalışmaktadır.[248]

Bir başka hükümde ise, ekmekçi taifesinden Mustafa Beşe ibn-i Mehmed, Kıbrıs muhassılına, her gün yeteri kadar ekmek vereceği ve bu ekmekleri Mağusa kapısındaki el-Hac Hüseyin'in fırınında yapacağı sözünü vermiştir.[249] Söz konusu belgede muhassılın adı verilmemiş ise de, kaydın tarihi 1159 yılı Safer'inin yirmisi olduğuna göre, bu yıldaki Kıbrıs muhassılı Abdullah Paşa ve mütesellimi ise el-Hac Ali Ağa olmalıdır.

Osmanlı devleti halkın temel gıda tüketimlerinden olan ve halkın sağlığını yakından ilgilendiren ekmek konusunda çok titiz davranmış, ekmeğin tüketiciye kaliteli ve ucuz ulaşabilmesi için ekmek fiyatlarını tespit ederken yapılacak olan masrafları bile hesaplamıştır. Böyle davranılmasının nedenleri ise, Kıbrıs'ta meydana gelen kıtlık ve kuraklık zamanlarında ekmeğin çok yüksek fiyatlarla satılmasının önüne geçmektir. Ramazan ayında ekmeğin fiyatı yeniden belirleniyordu. 28 Ramazan 1138 tarihinde ekmekçi başı el-Hac Receb ve diğer ekmekçilere taze ekmeği iki akçeye satacakları konusunda narh verilmiştir. Ancak bu kayıtta ekmeğin ağırlığı belirtilmemiştir.[250] Ek-

247 *KŞS*, 17/28-4.

248 *KŞS*, 16/210-2.

249 *KŞS*, 17/28-5.

250 *KŞS*, 13/57-3.

mek fiyatlarındaki dalgalanma ve fiyatların kontrolü için yerel yöneticilerin aldıkları tedbirler üzerinde aşağıda daha geniş olarak durulacaktır.

TABLO 28
Dükkânlar ve Bulundukları Yerler (1726-1750)

Sıra	*Dükkân*	*Mevkii*	*Kaynaklar (KŞS)*
1	Bakkal dükkânı	Tahtelkale Mahallesi	13/110-2
2	Bakkal dükkânı	Orta Odası	16/151-2
3	Bakkal dükkânı	Terbiyodi Mahallesi	13/193-1
4	Bakkal dükkânı	Debbağhane Mahallesi	16/197-3
5	Bakkal dükkânı	Orta Odası	16/151-2
6	Bakkal dükkânı	Balık Pazarı	13/169-3
7	Basmacı dükkânı	Korkud Efendi Mahallesi	16/120-2
8	Berber dükkânı	Ömeriye Mahallesi	13/89-1
9	Berber dükkânı	Saray meydanı	15/80-4
10	Berber dükkânı	Kumarcılar Hanı yanında	16/111-2
11	Berber dükkânı	Tuzla kazası	17/63-2
12	Culeh dükkânı	Korkud Efendi Mahallesi	16/120-2
13	Çangar dükkânı	Çangarlar Sûku	13/190-2
14	Çangar dükkânı	Balık Pazarı	15/65-2
15	Ekmekçi dükkânı	Dükkânlar Önü Sûku	15/84-2
16	Haffaf dükkânı	Arasta başı	15/84-2
17	Kahveci dükkânı	Sarayönü Sûku	16/174-2
18	Kavâf dükkânı	Lefkoşa	13/1-1
19	Mumcu dükkânı	Balık Pazarı	14/69-1
20	Nalbant dükkânı	Ömeriye Mahallesi	14/46-4
21	Temürcû dükkânı	Orta Odası	16/79-1
22	Yağcı dükkânı	Temürcüler Sûku	14/48-4
23	Yağcı dükkânı	Dükkânlar Önü Sûku	15/84-2

Tablo 27'de incelendiğinde çeşitli mal ve gıda maddesi satan dükkânların sadece çarşılarda değil, Lefkoşa ve Tuzla kazalarının mahallelerinde de bulundukları görülüyor. Ayrıca Balık Pazarı'nda sadece balıkçılara değil her esnafa ait dükkânlar bulunmaktadır. Bu çarşıların yiyecek satanlar veya eşya satanlar diye de ayrılmadığı, Temürcüler Sûku'nda yağcı dükkânı bulunmasından anlaşılmaktadır.[251]

251 Benzer bir yorum için bkz. Demirel, *a.g.e.*, s. 76 vd.

TABLO 29
Çarşılar ve Pazar Yerleri (1726-1750)

Sıra	*Ticaret merkezleri*	*Yerleri (mahalle)*	*Kaynaklar (KŞS)*
1	Sûk-ı Sultanî	–	16/181-2
2	Buğday Pazarı	Aya Sofya Mahallesi	15/138-2
3	Temürcüler Sûku	–	15/105-3
4	İplik Pazarı	İbrahim Paşa Mahallesi	15/53-1
5	Orta Odası	–	16/151-2
6	Sarayönü Sûku	Sarayönü Mahallesi	16/174-2
7	Ağaç Pazarı	–	13/111-2
8	Arasta	–	15/84-2
9	Dükkânlar Önü Sûku	Çırkablı dere kurbinde	15/84-2
10	Balık Pazarı	–	14/69-1
11	Çangarlar Sûku	–	13/190-2
12	Han-ı Komari	–	14/39-3
13	Han-ı Cedid	–	13/123-4
14	Eski Han	–	14/26-3
15	Sarrâçlar Sûku	–	15/77-4
16	Livadiye Bazarı	Hırsofu kazasında	14/60-5

Tablo 29'da yer alan çarşıların birçoğunun bulundukları yerler gösterilmemiştir. Belgelerden bazı çarşıların bulundukları yerlerin belirtilmemesinin nedeni olarak herkes tarafından bilinen çarşılar olması gösterilebilir.

Kıbrıs adasında bulunan çarşılar, sicillerden öğrenildiğine göre, başkent Lefkoşa'da toplanmışlardır. Bunun sebebi de herhâlde adanın üst rütbeli idarecilerinin burada bulunması olmalıdır.

Narh Sistemi

Narh, bir mala resmî makamlarca konulan azamî fiyattır. Narh fiyatlarının tespiti, kadının huzurunda yapılır ve bu toplantılarda, ilgili esnafın yöneticileri ve muhtesip de hazır bulunurlardı. Fiyatlar belirlenirken halkın çıkarları ön plânda tutulmakla beraber, esnafa da, ürün veya mamulün cinsine ve elde edilmesi için gerekli hammadde ve emeğin tür ve miktarına göre %10-%15, çok zahmetli olanlarda ise %20 oranında bir kâr payı bırakılmaya çalışılmakta idi. Bunun için fiyatı tespit

edilecek olan üründen örnek alınarak (*çaşni tutma*) elde edilen mamulün maliyeti hesaplanır ve üstüne esnafın kârı eklenirdi.[252] Bu tip hesaplamalar, sicillerdeki ekmek ve etle ilgili kayıtlarda görülmektedir. Buğdaydan başlanarak yapılan hesaplama, ne kadar ekmek elde edilebileceğine ve kaça satılacağına kadar belirlenir. Aynı şekilde et fiyatları da belirlenirken hayvanın canlı fiyatı ve bir hayvandan çıkan ortalama et miktarı göz önüne alınarak hesaplanır.

Büyük enflâsyon dönemleri hariç tutulursa, mevsime bağlı olarak değişen yiyecek maddeleri dışındakilerin narh fiyatlarında çok sık değişiklik olmadığı görülür. Mevsime bağlı olarak değişen fiyatlar ise, ekmek, et, sebze ve meyvedir. Ekmek fiyatları doğrudan ülkede üretilen buğday miktarına bağlı olduğundan, yeni ürün alındığında ayarlanır ve tekrar hasat yapılıncaya kadar, ülkedeki buğday miktarına göre ihtiyaç duyuldukça yenilenirdi. Ancak şiddetli kış aylarında hububat azlığı olduğunda fiyatlar çoğunlukla yükselmektedir. Ülke genelinde olduğu gibi, Kıbrıs'ta da ekmek fiyatı sabit tutulur, ekmeğin ağırlığı eksiltilip artırılmakla ekmeğin fiyatı belirlenirdi. Hayvansal gıdaların fiyatları da ilk ve sonbahar aylarında olmak üzere yılda iki defa belirleniyordu. Savaş, abluka, seferberlik gibi olağanüstü durumlarla kıtlık, sel, şiddetli geçen kışlar, çekirge istilâsı gibi doğal afetler yeni narh fiyatlarının verilmesini gerektiren durumlardır.[253] Kaynaklarda kurak geçen yıllarda özellikle ekmeğin fiyatının birkaç kez belirlendiğine tanık olunmaktadır.

Kadı, fiyatları tespit ederken, ayan ve eşraf ile görüş alışverişinde bulunuyordu. Narh verilirken toptancı ve perakendeci fiyatları günümüzde olduğu gibi, ayrı ayrı belirlenmekteydi. Narhın tespitinden sonra esnafın, bu fiyatların üstünde satış yapmayacakları, sattıkları takdirde cezalarına razı olacaklarına dair bilgiler sicillerde yer almaktadır. Yeni fiyatlar, sicillere kaydedildiği gibi, dellâllar aracılığıyla çarşı pazarda halka ve esnafa duyurulurdu. İstanbul'da verilen narhlar örnek olması

252 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 562.

253 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 562 vd.

için kazalara yollandığı gibi, buralarda belirlenen fiyatlar da listeler halinde zaman zaman merkeze gönderilmekteydi.[254]

Narha büyük önem verilmesine ve sıkı kontroller yapılmasına, hatta esnafın bunlara uyacaklarına dair söz vermelerine rağmen, fiyatların özellikle para ayarının bozulduğu enflâsyon yıllarında bir başıboşluk içinde seyrettiği sık rastlanan olaylardandır. Esnafın narha uymalarını sağlamak amacıyla çarşılar devamlı olarak muhtesip ve yardımcıları tarafından kontrol altında tutuluyordu. Muhtesiplerin, belirlenen fiyatlara ve standartlara uymayanları başkalarına ibret olması için hemen orada cezalandırdıkları görülmektedir. Narh kurumu, 19. yüzyılın ortalarına kadar varlığını korumuşsa da bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişen ticarî şartlarda yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamış; ekmek ve et gibi bazı zarurî gıda maddeleri dışında kullanılmamıştır.[255] Lefkoşa sicillerinde sekiz adet genel narh kaydına rastlanmakta olup bunların içerisinde, adadaki ticarî hayatta alışverişi yapılan malların çoğunluğu bulunmaktadır.

Tablo 30'da yer alan revgân-ı zeytin (zeytinyağı) fiyatı 1139 yılı içerisinde üç kez değişmiştir. Rebiülevvel ayında her kıyyesi 30 akçe iken Receb'in dördünde 36 akçeye yedisinde ise 7 akçeye satılmıştır. Tablo 30'da 1139 yılına ait bütün kayıtlar Rebiülevvel ayına ait iken un, halka ve çakıl bidesi kayıtları 6 Cemaziyelevvel tarihine aittir. Bahsi geçen tabloda yıllara göre verilen narh kayıtlarının tam tarihleri ise Rebiülevvel 1139[256], 18 Zilkade 1142,[257] gurre-i Şaban 1143,[258] 22 Receb 1148,[259] 16 Cemaziyelevvel 1149,[260] gurre-i Şaban 1150,[261] 13 Cemaziyelevvel 1160,[262] gurre-i Muharrem 1162'dir.[263]

254 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 563 vd.
255 Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *ODMT*, I, 564 vd.
256 *KŞS*, 12/99-6.
257 *KŞS*, 13/226-1.
258 *KŞS*, 13/226-2.
259 *KŞS*, 15/2-9.
260 *KŞS*, 15/103-2.
261 *KŞS*, 15/103-1.
262 *KŞS*, 17/73-3.
263 *KŞS*, 16/157-2.

TABLO 30
Çeşitli Ürünler ve Fiyatları (1726-1750)[264]

Ürünler	*1139*	*1142*	*1143*	*1148*	*1149*	*1150*	*1160*	*1162*
Armutka, 4 adet						1 a.		
Asel, kıyye 1	30 a.							10 p.
Asel-i Anadolu, kıyye 1					30 a.	25 a.		
Asel-i Kıbrıs, kıyye 1					40 a.	40 a.		
Ayva, kıyye 1								2 p.
Badem, kıyye 1	20 a.	16 a.			14 a.	20 a	18 p.	4 p.
Badem sucuğu, kıyye 1								8 p.
Bakla, kıyye 1	6 a.				8 a.	8 a.		3 p.
Balçık hurma, kıyye 1								5 p.
Bal mumu, kıyye 1								60 p.
Bardak, adet 2							1 p.	1 p.
Böğrülce, kıyye 1	8 a.				15 a.	15 a.		18 a.
Buhur, kıyye 1	30 a.							
Cevîz, adet 100								12 a.
Ceviz sucuğu, kıyye 1								6 p.
Çakıl bidesi, dirhem 60	1 a.							
Çitlemek, kıyye 1								12 a.
Desti-i kebîr, adet 1							2 p.	2p.
Desti-i sagîr, adet 1							1 p.	1p.
Elma, kıyye 1								2 p.
Emrud, kıyye 1								16 a.
Enar-ı ekşi, kıyye 1								1 p.
Enar-ı tatlı, kıyye 1								2 p.
Fındık, kıyye 1	20 a.	28 a.			28 a.	32 a.	7 p.	32 a.
Halka, dirhem 60	1 a.							
Harc-ı hınna, kıyye 1								3 p.
Harc-ı sucuk, kıyye 1								24 a.
Harnup, kıyye 1								1 p.
Harnup pekmezi, kıyye 1								12 a.
Hasır-ı kaba, adet							4 p.	4 p.
Hasır-ı deyml, adet							5 p.	5 p.
Havuç, beher bağ						1 a.		
Hellîm, kıyye 1					20 a.			
Hurma, kıyye 1	25 a.						36 p.	
Islâh hınna, kıyye 1								6 p.
Ispanak, 4 bağ						1 a.		
İncûr, kıyye 1		12 a.			10 a.	10 a.		
İncûr-i haricl, kıyye 1								2 p.
İncûr-i solya, kıyye 1								4 p.
Isdamli, adet 1							3 p.	3 p.
Karnabiyyet, kıyye 1			4 a					
Karşu aseli, kıyye 1	16 a.							
Kase							4 a.	

264 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe, p: para, g: kuruş ve p/k: para/kafîz.

TABLO 30 (devamı)
Çeşitli Ürünler ve Fiyatları (1726-1750)

Ürünler	*1139*	*1142*	*1143*	*1148*	*1149*	*1150*	*1160*	*1162*
Kayısı, kıyye 1					35 a.	35 a.		
Kayısı-i Şamî, kıyye 1								8 p.
Kereviz, 6 bağ						1 a.		
Kınna, kıyye 1					25 a.	25 a.		
Kil, kile 1	10 a						3 p.	3 p.
Kişniş üzümü, kıyye 1	15 a.	12 a.					24 p.	
Kolakaz, kıyye 1						8 a.		2 p.
Köfter, kıyye 1								6 p.
Kuş üzümü, kıyye 1								5 p.
Kuz helvası, kıyye 1								10 p.
Kürek-i a'lâ							4 p.	
Kürek-i esfel							11 a.	
Kürek-i kebîr, adet 1								3 p.
Kürek-i sagîr, adet 1								2 p.
Lahana, kıyye 1								4 a.
Leblebi, kıyye 1	20 a.				24 a.	24 a.	8 p.	24 a.
Marul, 5 adet						1 a.		
Mercümek, kıyye 1	8 a.				10 a.	10 a.	17 p.	3 p.
Muşmula, kıyye 1								1 p.
Nişasta, kıyye 1					30 a.	30 a.		
Nohud, kıyye 1	12 a.				14 a.	15 a.	5 p.	4 p.
Pancar, kıyye 1	2 a.					3 a.		
Pasdırma, kıyye 1								6 p.
Pazı, 4 bağ						1 a.		
Peynir, dirhem 150							15 a.	
Pıratsa, 8 adet						1 a.		
Pirinç, kıyye 1	14 a.	3 p.			16 a.		4 p.	4 p.
Pirinç-i Karşu, kıyye 1								6 p.
Revgân-ı sade, kıyye 1		14 p.			80 a.	90 a.		20 p.
Revgân-ı sade-i Karşu, kıyye 1							18 p.	
Revgân-ı sade-i yerli, kıyye 1							17 p.	
Revgân-ı zeyt, kıyye 1	30 a.	32 a.		48 a.				10 p.
Sabun, üçü	1 g.							
Sabun-ı Karşu, kıyye 3		1 g.						
Sabun-ı Rumeli, kıyye 1					75 a.	80 a.		
Sabun-ı yaş, kıyye 1		12 p.						
Sabun-ı yerli, kıyye 1		10 p.			56 a.	60 a.	16 p.	16 p.
Sarımsak, 8 adet						1 a.		
Sirke, kıyye 1					5 a.	5 a.	1 p.	1 p.
Soğan, kıyye 1	3 a.				3 a.	1 a.		8 a.
Soğan-ı mare, 12 adet						1 a.		
Sumak							12 a.	2p.+2a.
Susam yağı, kıyye 1				20 a.				12 p.

TABLO 30 (devamı)
Çeşitli Ürünler ve Fiyatları (1726-1750)

Ürünler	*1139*	*1142*	*1143*	*1148*	*1149*	*1150*	*1160*	*1162*
Süt (şîr), kıyye 3						15 a.		3 p.
Şairiyye, kıyye 1	15 a.	15 a.			19 a.	20 a.		
Şem, kıyye 1				8 g.				
Şem-i revgân, kıyye 1		48 a.		52 a.				
Şîr ve inneb, kıyye 1	30 a.					52 a.		
Tahin, kıyye 1	12 a.			28 a.				
Tane hurma, kıyye 1								3 p.
Tarhana, kıyye 1	14 a.							
Tere 2 bağ						1 a.		
Turb, beher bağ						1 a.		
Tuz, kıyye 1	2 a.				2 a.	2 a.	Sp/k	1 a.
Un, kıyye 1	7 a.							
Üzüm, kıyye 1		10 a.						
Üzüm-i Karşu, kıyye 1							4 p.	4 p.
Üzüm-i yerli, kuru, kıyye 1								12 a.
Üzüm-i yerli, yaş, kıyye 1								6 a.
Üzüm-i siyah-ı Karşuyaka, kıyye 1	10 a.							
Üzüm pekmezi, kıyye 1	12 a.						4 p.	3p.+1a.
Yağ mumu, kıyye 1								10 p.
Zeytun, kıyye 1	10 a.						4 p.	4 p.
Zift, kıyye 1					10 a.	10 a.	2 p.	2 p.

Tablo 30'da verilen genel eşyalarla ilgili narh kayıtlarından testi, kürek gibi birkaçı dışında büyük bir çoğunluğu yiyeceklerle alâkalıdır. Söz konusu tabloda fiyatlara bakıldığında, 1159 (1746-47) yılında Kıbrıs'ta meydana gelen kıtlığın izleri de görülmektedir.

Ayrıca belgelerde bazı ürünlere ayrı narhlar verildiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında ekmekçiler, kasaplar, ahçılar, debbağlar, terziler, nalbantlar, demirciler, haffaflar, çangarlar, yağcılar ve bakkallar bulunmaktadır. Söz konusu dönemde her zaman ayrı narh verilmemektedir. Ekmekçiler ve kasaplar hariç diğerlerine bir veya iki defa ayrı fiyat tespiti yapılmıştır. Bu mesleklere ait ürünler genellikle genel narh kayıtlarının içlerinde bulunmaktadır.

İnsanların en temel besin maddesi olan ekmek, söz konusu zaman diliminde olduğu gibi Osmanlı devletinin Kıbrıs'ı ilk

fethettiği zamanlarda da inişli çıkışlı bir fiyat grafiği izlemiştir. 1594 yılının Temmuz ayında 250-300 dirhemlik bir Frenk ekmeği 1 akçeye satılmaktadır. Bu ekmeğin fiyatı Kasım 1594'te aynı kalırken, ağırlığı 235 dirheme düşürülmüştür. Temmuz 1594'te 300 dirhemlik bir somun ekmeği 1 akçeye satılırken, Kasım 1594'te ise bu ekmeğin ağırlığı 275 dirhem olmuştur. Ayrıca bu dönemde ekmekçiler Salı gününü tatil ilân etmelerine karşılık, merkezî yönetim bayat ekmek satılmasını istemediğinden, bunu kabul etmemiştir.[265] İncelenen yıllarda ise, ekmeğin ağırlığı Osmanlı devletinin Kıbrıs'taki hâkimiyetinin ilk yıllarına göre oldukça düşürülmüştür.

Tablo 31'e göre en ağır ekmek 150 dirheme satılırken, en hafif ekmek ise 50 dirheme satılmaktadır. İşin ilginç yanı ise bu ekmeklerin ağırlıkları farklı olmasına karşın fiyatlarının genellikle aynı olmasıdır. Sicillerde, kalitesi ve yapıldığı una göre has ekmek, harci ekmek ve nân-ı azîz olmak üzere üç çeşit ekmek geçmektedir.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu dönemde, *dakîkin* (un) kıyyesi 1147'de 8 akçeye,[266] 1152'de 2 paraya[267] satılmaktadır. 1147 yılında simitin kıyyesi 20 akçe[268] iken, 1152'de 15 akçeye[269] satılmıştır. Unun fiyatı hemen hemen aynı kalırken simitin fiyatının düştüğü görülmektedir.

Ekmek yapmak için temel ihtiyaç malzemesi olan buğdayın kıtlığı olduğu zamanlarda, fiyatı arttığından, ekmeğin de fiyatının artması gerekmektedir. Fakat ekmeğin fiyatı çoğunlukla doğrudan artırılmamış, bunun yerine ekmeğin dirhemi yani ağırlığı düşürülmüştür. 1159 yılında Kıbrıs'ta büyük bir kıtlık yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu kıtlığın sonucunda adada buğday miktarı azalınca, ülke dışından yeterli miktarda buğday

265 M. A. Erdoğru, "Osmanlı Hakimiyetinin İlk yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000, I, 247 vd.

266 *KŞS*, 15/2-2.

267 *KŞS*, 15/106-4.

268 *KŞS*, 15/2-2.

269 *KŞS*, 15/106-4.

TABLO 31
Ekmek Fiyatlarındaki Değişim (1726-1750)[270]

Tarihi	*Türü*	*Dirhemi*	*Fiyatı*	*Buğday*	*Kayıt No (KŞS)*
4 B 1139	nân-ı azîz	90	1 a.		12/99-6
9 L 1139	nân-ı azîz	75	1 a.		12/99-6
15 Za 1139	has etmek	125	2 a.		12/99-6
1 Ca 1142	nân-ı azîz	80	1 a.		13/226-2
gu. N 1142	nân-ı azîz	100	1.a.		13/226-2
18 Za 1142	harci etmek	100	1 a.		13/226-1
18 Za 1142	has etmek	150	2 a.		13/226-1
5 Ş 1146	nân-ı azîz	100	2 a.		14/1-2
gu. Za 1147	nân-ı azîz	70	1 a.		15/2-2
gu. Za 1147	has etmek	60	1 a.		15/2-2
14 R 1148	nân-ı azîz	90	1 a.		14/129-5
19 B 1149	nân-ı azîz	90	1 a.		14/129-6
19 B 1149	nân-ı hass	70	1 a.		14/129-6
gu. Ş 1150	nân-ı azîz	100	1 a.		15/103-1
gu. Ş 1150	harci nân-ı azîz	75	1 a.		15/103-1
20 L 1151	nân-ı azîz	125	2 a.		15/76-2
1152	nân-ı has	120	2 a.		15/106-4
gu. Z 1155	nân-ı azîz	100	3 a.		15/168-1
gu. Z 1155	nân-ı harci	110	2 a.		15/168-1
se. M 1159	nân-ı azîz	90	2 a.	6 g.	17/28-4
se. M 1159	harci nân-ı azîz	90	2 a.		17/28-4
se. M 1159	has nân-ı azîz	80	2 a.		17/28-4
21 Ra 1159	nân-ı azîz	70	2 a.	7,5 g.	17/30-4
19 Ca 1159	nân ı aziz	65	2 a.	8,5 g.	17/55-1
14 L 1160	nân-ı has	58	2a.		17/102-2
gu. M 1162	nân-ı azîz	58	2 a.		16/157-2
gu. M 1162	nân-ı azîz	50[271]	2 a.		16/157-2
6 S 1162	nân-ı azîz	76	2 a.		16/6-2
7 L 1164	nân-ı azîz	100	2 a.	5 g.	16/210-2

getirilmiştir. Ancak getirilen bu buğday, doğal olarak Kıbrıs adasında üretilenden daha pahalıya mal olmuştur. 22 Cemaziyelevvel 1159 tarihinde Tuzla kazasından her Kıbrıs kilesi 8 kuruşa satın alınan buğday, Lefkoşa'da kilesi 8,5 kuruştan ek-

270 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe, g: kuruş.

271 1162 yılının Muharrem ayı başında nân-ı azîze, ilk önce 58 dirhemi 2 akçe şeklinde narh verilmiş, ancak numune alındıktan sonra 50 dirhemi 2 akçe olarak değiştirilmiştir.

mekçilere dağıtılmıştır.[272] Ekmeğin fiyatının nasıl hesaplandığı aşağıda açık şekilde görülmektedir:

Tuzla iskelesinden beher Kıbrıs kilesi sekiz kuruşa satın alınan hıntadan iki kafîz ölçüldüğünde darasından ma'âdâ çalkalanmış yirmi yedi buçuk vakıyye elli dirhem saf buğday olup, değirmene irsâl olunup dakîk olunduktan sonra vezn olundukda yirmi altı vakıyye elli dirhem olup, sonra tahmîr olunup yetmiş beş dirhem nân kat olunup tabh olundukda altmış beşer dirhem pâk bişkin iki yüz kırk beş adet ekmek hasıl olup, beher ekmek iki çürük akçeden dört yüz doksan akçe edüp, bi-hesâb-ı para doksan sekiz para eder; bu takdîrce iki kafîz hınta bahâsı için seksen para harcandıkda on sekiz para kalmağla bu sûrette bir kile hıntadan yetmiş iki para fâiz olur. Bu şekilde her fırında üç kile hınta işlense iki yüz on altı para fâizleri olur. Fakat her fırının günlük yüz altmış bir para masârıfları olmağla günlük elli beş para fâizleri kalır (19 Cemaziyelevvel 1159).[273]

Bu kayıt, ekmeğin fiyatı belirlenirken görevlilerin ne kadar hassas davrandıklarını göstermektedir. Burada yapılan hesaplamaya dikkat edildiğinde, ekmeğin dirheminin çiğ ve pişmişte belli olduğu görülür. Görevliler her fırında yapılabilecek masrafların dahi neler olduğunu tespit etmişlerdir. Bunlar; pişiriciye günlük 12 para, hamurcuya 10 para, karaküllükçüye (üç kişi) 18 para, tulacı ve tula kirası 11 para, dükkân kirası 4 para, zeytinyağı ve tuz 3 para, kile bidat 9 para (her kile 3 para), yemeklik 20 para, kiracıya ve değirmen hakkı 54 para, odun 20 para olmak üzere toplam bir fırının günlük masrafı 161 para olarak açıklanmaktadır (21 Rebiülevvel 1159).[274]

Yukarıdaki gibi olağanüstü durumlarda yurtdışından getirilen buğday Lefkoşa'daki bütün fırınlara eşit olarak dağıtılmaktadır. 21 Rebiülevvel 1159 tarihinde Tuzla iskelesine gelen buğday Lefkoşa'daki 9 fırına, günde 30 kile verilmek suretiyle eşit bir şekilde paylaştırılmıştır. Kıbrıs'a getirilen 702 kile buğ-

272 KŞS, 17/55-3.

273 KŞS, 17/55-1. Kıbrıs kilesi daha önceki bir belgede 1/5 kafiz iken (KŞS, 17/30-5), bu belgede 1/4 kafiz olarak hesaplanmaktadır.

274 KŞS, 17/30-6.

daydan 689,5 kilesinin dağıtıldığı ve geriye sadece 12,5 kile kaldığı bildirilmiştir.[275]

Lefkoşa'da buğday azlığı olduğunda ise, ihtiyaç duyulan buğday çevre kazalardan Değirmenlik başta olmak üzere temin ediliyordu. Buğday açığı iç piyasadan karşılandığında

TABLO 32
***Haffaflara*[276] ve *Papuççulara*[277] Verilen Narh (1726-1750)**

	25 Rebiülâhir 1159/1746		*Evâhir Receb 1146/1733*	
Sıra	*Türü*	*Değeri*	*Türü*	*Değeri*
1	sarı pek ıslâh ağa çizmesi	50 p.	battal merdane	33 p.
2	sarı hizmetkâr çizmesi	45 p.	a'lâ merdane mest papuç	30 p.
3	meşin asdarlı sarı çizme	48 p.	sade merdane papuç	18 p.
4	lûk çizme	80 p.	sade mest merdane	12 p.
5	camus gönlü siyah çizme	60 p.	zenne tomak a'lâ mest papuç	20 p.
6	pek ıslâh lûk yemeni	25 p.	evsât mest papuç	28 p.
7	ıslâh lûk yemeni	20 p.	ednâ gönlü mest papuç	20 p.
8	vasat lûk yemeni	15 p.	evsât sade papuç	13 p.
9	ednâ lûk yemeni	10 p.	mest	14 p.
10	a'lâ merdane mest papuç maa-terlik	30 p.	gönlü papuç	7 p.
11	sade merdane papuç	18 p.	sarı astarlı çizme	60 p.
12	sade merdane mest	10 p.	sarımlı mest	30 p.
13	sade meşin terlik	2 p.	beyaz astari çizme	50 p.
14	a'lâ zenne çarık pabuç	28 p.	meşinli çizme	50 p.
15	a'lâ zenne tomak mest papuç	25 p.	al astarlı çizme	62 p.
16	zenne sade çarık	15 p.	ednâ siyah çizme	60 p.
17	köseli zenne papuç	13 p.	a'lâ siyah çizme	90 p.
18	gönlü zenne papuç	7 p.	evsât siyah çizme	70 p.
19	a'lâ tomak zenne mest	12 p.	a'lâ küçük kürklü papuç	5 p.
20	evsât zenne mest	10 p.	ednâ küçük kürklü papuç	4 p.
21	sahtiyân terlik	6 p.	meşin kalçin a'lâ	5 p.
22	kurtağzı kebîr papuç	8 p.	meşin ednâ	4 p.
23	kurtağzı vasıt papuç	7 p.	küçük çizme astarsız	10 p.
24	kurtağzı ednâ papuç	5 p.	astarlı çizme	15 p.
25	zimmîler için kırmızı papuç	20 p.	a'lâ astarlı çizme	20 p.
26			yemeni a'lâ	30 p.
27			yemeni evsât	26 p.
28			küçük merdane papuç	8 p.

275 *KŞS*, 17/29-5.

276 *KŞS*, 17/52-2.

277 *KŞS*, 14/130-2.

buğdayın kilesi, ithal edilene göre daha ucuza geliyordu. Bu da, yapılacak olan ekmeğin, 90 dirhem olmasına imkân verebilmekteydi.[278] Daha önce de bahsedildiği gibi ekmeğe yepılacak olan zam çoğunlukla fiyatıyla değil dirhemi düşürülerek yapılmıştır.

Tablo 32'de geçen ürünlerin, kalite ve değerlerine göre değerlendirildikleri görülmektedir. İki yıl arasında kıyaslama yapıldığında en pahalı ürünlerin çizmeler olduğu ortaya çıkar. 21 Cemaziyelevvel 1159'da çizmecilere verilen narh kaydında, ağa çizmesinin çiftinin 48 paraya ve hizmetkâr çizmesinin ise 45 paraya satılacağı belirtilmiştir.[279] Bu fiyatlardan yaklaşık bir ay sonra ağa çizmesinin fiyatının düştüğü görülmektedir. 1159 yılında en pahalı çizme 80 paraya satılan lûk çizme iken, 1146'da

TABLO 33
Debbağların İşledikleri Hayvan Derileri ve Fiyatları (1726-1750)

	25 Rebiülâhir 1159/1746[280]		*7 Şaban 1146/1734*[281]	
Sıra	*Türü*	*Değeri*	*Türü*	*Değeri*
1	'aliyyü'l-a'lâ teke derisi	26 p.	lûk a'lâ olmak üzere	70-60 p.
2	a'lâ teke derisi	18 p.	orta lûk	55-50 p.
3	evsât teke derisi	15 p.	ednâ lûk	40 p.
4	ednâ teke derisi	7 p.	hadım sahtiyân	19 p.
5	bakkam keçi derisi	11 p.	teke sahtiyân sarı	24 p.
6	a'lâ hadım derisi	17 p.	celep sahtiyân	8 p.
7	evsât hadım derisi	13 p.	kebîr bakkam	13 p.
8	ednâ hadım derisi	7 p.	vasat bakkam	8 p.
9	besili olmak üzere a'lâ koyun derisi	9 p.	küçük bakkam	7 p.
10	evsât koyun derisi	8 p.	a'lâ mest	11 p.
11	ednâ koyun derisi	5 p.	orta mest	8 p.
12	lûk-ı sahtiyân	60 p.	ednâ mest	6 p.
13			kebîr siyah sahtiyân	35 p.
14			vasat siyah sahtiyân	25 p.
15			sagîr siyah sahtiyân	15 p.

278 *KŞS*, 17/29-4.

279 *KŞS*, 17/54-2.

280 *KŞS*, 17/52-2.

281 *KŞS*, 14/1-2.

ise 90 paraya satılan a'lâ siyah çizmedir.Her iki yılda da en ucuz ürünler terlik ve papuç cinsindendir.

25 Rebiülâhir 1159 tarihinde çangarlara verilen narh kaydında ise, iyi bir çift bodina 30 paraya, evsat bodina 20 paraya ve sagir bodinanın ise, 15 paraya satılabileceği bildirilmiştir.[282] Tablo 32'den de anlaşılacağı üzere çangarların ürettikleri çizmeler diğer çizmelere kıyasla çok daha ucuzdur.

İki farklı yıla ait bilgilerin verildiği Tablo 33'ten, debbağların işleyip sonra sattıkları derilerin fiyatları karşılaştırıldığında, en pahalı işlenmiş derinin a'lâ lûk derisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu derinin fiyatının 1146 ile 1159 yılları arasında çok büyük bir değişmeye uğramadığı görülmektedir. İşlenmemiş derilerin fiyatları aşağıda gösterilmiştir.

TABLO 34
İşlenmemiş Deriler ve Fiyatları (1726-1750)

	25 Rebiülâhir 1159/1746[283]		*4 Receb 1146/1733*[284]	
Sıra	*Türü*	*Değeri*	*Türü*	*Değeri*
1	'aliyyü'l-a'lâ teke derisi	13 p.	kebîr teke derisi	27 p.
2	a'lâ teke derisi	8 p.	vasat teke derisi	18 p.
3	evsât teke derisi	6 p.	keçi derisi	9 p.
4	ednâ teke derisi	3 p.	hadım derisi	13 p.
5	a'lâ hadım derisi	7 p.	küçük derisi (hadım)	4 p.
6	evsât hadım derisi	5 p.	kış derisi a'lâ	6 p.
7	ednâ hadım derisi	3 p.	kış derisi evsât	4 p.
8	keçi derisi	4 p.	besili derisi	7 p.
9	besili olmak üzere koyun derisi	5 p.	koyun derisi a'lâ	6 p.
10	evsât koyun derisi	3 p.	vasat koyun derisi	4 p.
11	ednâ koyun derisi	2 p.		
12	kuzu derisi	1 p.		

Tablo 34'te, kasapların sattıkları deri fiyatlarının on üç yılda çok fark ettiği görülmektedir. Ancak bu fark, yıllar geçtikçe artacağına düşüş göstermiştir. Bir başka dikkat çekici nokta

282 *KŞS*, 17/52-2.

283 *KŞS*, 17/52-2.

284 *KŞS*, 14/2-2.

ise hadım derileri ile teke derileri arasındaki farktır. Bilindiği gibi hadım, tekenin hadım edilmiş şeklidir. Bu işlem teke etinin değerinin artırılması için yapıldığından, anlaşılan derinin değerini düşürmüştür. Hadım eti teke etinden daha pahalı iken,[285] derilerde ise durum tam tersi olmuştur.

Osmanlı devleti ekmekte olduğu gibi, temel besin maddeleri arasında sayılabilecek ette de sıkı bir denetim yapıyordu. Kasaplar, kestikleri hayvanların derilerini debbağlara satarlarken, etlerini ve etlerinden elde edilen ürünleri halka kadı tarafından belirlenen fiyattan satmak zorundaydılar. Bazı belgelerde etlerin nasıl satılacağı da açıklanmıştır. Meselâ, *parçasız olmak üzere, hadımı hadım, kancığı kancık şeklinde satacaklarına dair kasaplar kadıya taahütte bulunuyorlardı.*[286]

TABLO 35
Tüketilen Et Çeşitleri ve Fiyatları (1726-1750)[287]

Tarihi	*Teke*	*Hadım*	*Keçi*	*Koyun*	*Kuzu*	*Kayıt No (KŞS)*
(Kıyye)	*(Kıyye)*	*(Kıyye)*	*(Kıyye)*	*(Kıyye)*	*(Kıyye)*	*(Kıyye)*
29 Ş 1139					10 a.	12/99-6
23 M 1140		12 a.				12/99-5
18 Za 1142	8 a.				10 a.	13/226-1
1149		12 a.	10 a.	20 a. (b)		14/1-2
gu. M 1152		12 a.			12 a.	15/106-2
17 B 1154*		3 p. (15 a.)	12 a.	12 a., 4 p. (b)		15/138-1
27 Z 1154	10 a.	12 a.			12 a.	15/107-2
27 B 1155*		15 a.	12 a.	20 a. (b)		15/168-1
1157	10 a.	12 a.	10 a.		15 a.	15/70-1
se. M 1159	2 p.	3 p.		3 p.	3 p.	17/28-3
19 Ca 1159	12 a.	18 a.				17/55-2
gu. M 1162		4 p.		6 p.		16/157-2

Tablo 35'e göre, Kıbrıs adasında en pahalı etin besili koyun eti, en ucuz etin ise çoğunlukla teke eti olduğu anlaşılıyor. Gerçi bazı yıllarda keçi eti ile teke eti aynı fiyata satılmıştır. Bu

285 Bkz. Tablo 35.

286 *KŞS*, 12/99-5; *KŞS*, 15/168-1.

287 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe, p: para, b: besi, besili; *17 Receb 1154 ve 27 Receb 1155 tarihlerine ait kasaplara verilen narh kayıtlarının altında bir paranın beş akçe hesabında olduğu belirtildiğinden bu belgelerde 1 para akçeye beşle çarpılarak çevrilmiştir.

tablodan hadım etinin en değerli ikinci et olduğu görülüyor. Canlı hayvan satışında da hadım iki yaşında olanları tekeden daha pahalıdır. Bir yaşındaki teke ile hadımın fiyatının aynı oluşu belgelerden anlaşılmaktadır.[288] Kasaplara verilen et satış fiyatlarını gösteren listelerde, hiç büyükbaş hayvan eti satışı kaydına rastlanmaması ilginçtir. Halbuki debbağlara satılan hayvan derileri arasında lûk ve camus derilerine rastlanmaktadır. Bunun sebepleri arasında, büyükbaş hayvanların daha çok çiftliklerde güçlerinden faydalanılması olarak düşünülebilir.

Kasaplar kendilerine verilen narhtan dolayı zarar ettiklerini belirtip fiyatların tekrar belirlenmesini talep edebiliyorlardı. Bununla ilgili kayıt şöyledir:

Kasap tâifesi bundan akdem hadım culude narh verilmekle lahmın narh üzere bahâsı davarların narh üzere olan bahâsına vâki' olmayıp, hasarımız vardır, tekrâr nümûne tutulup, müceddeden narh verilmesine icâzet ricâsıyla dîvân-ı âsafânelerine 'arzuhâl itmeleriyle cümle 'ulemâ ve sulehâ ve a'yân ve eşrâf ma'rifetiyle ve ma'rifeti şer'le ikişer yaşında bir re's hâdım ve bir re's teke ile birer yaşında bir re's hâdım ve bir re's teke zebh vezn olundukda, kasapların bir mikdâr zarârları olduğu ortaya çıkınca cümle ma'rifetle bir vakıyye lahm-ı hâdım 'atîk narh olan on beş çürük akçe üzerine üç çürük akçe zamm ve lahm-ı tekenin narh olan on çürük akçe üzerine iki çürük akçe dahi zamm olunup bi-hesâb sağ akçe bir vakıyye lahm-ı hâdım on buçuk sağ akçeye ve bir vakıyye lahm-ı teke yedi sağ akçeye olup ikişer yaşında bir re's hâdım ve tekenin narh olan birer kuruş üzerine ikişer para zamm ve birer yaşında bir re's hâdım ve tekenin narh olan yirmi beşer para üzerine birer para dahi zamm olunup ikişer yaşında hâdım ve teke kırk ikişer paraya ve birer yaşında hâdım ve teke yirmi altışar paraya olmak üzere müceddeden narh verilup tâife-i merkuma şehr-i Ramazânü'l-mübâreke dek bu minvâl işlemlerine izn ve ruhsat iltimâs etdikleri dîvân-ı âsafânelerine i'lâm olundu, 19 Cemaziyelevvel 1159,[289] şeklinde belirtilmektedir. Burada yapı-

288 Mesela bkz. KŞS, 17/28-2.

289 KŞS, 17/55-2.

lan zamın Ramazan ayına kadar geçerli olması ilgi çekicidir. Ayrıca buradaki akçe hesaplamaları da çürük akçe ile sağ akçenin kıyaslanmasına imkân vermektedir.

Sicillerde koyun ve keçi sahipleri ile çobanlara verilen bir narh kaydına da tesadüf edilmektedir. Bu belgedeki bilgiler, kasapların satın aldıkları canlı hayvanların fiyatını verdiğinden, canlı hayvanlar ile satılan etlerin fiyatlarının karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Yukarıdaki hükümde iki yaşındaki teke 40 para iken, bir yaşında olan teke 25 para, iki yaşındaki hadım 50-40 paraya satılırken, bir yaşında olanı 25 paraya satılmaktadır. Aynı hükümde üç vakıyye ağırlığındaki 3 kuzunun 1 kuruş olarak kasaplara satılabileceği belirtilmiştir (15 Cemaziyelevvel 1159).[290]

Kıbrıs'ta zeytinyağı üretiminin yoğun bir şekilde yapıldığı sicillerden öğrenilmesine rağmen, belgelerde bu işi yapan esnaftan çok azının adına rastlanmaktadır. Bunlar, Loyzo veled-i Gavril, Nikolo veled-i Mihail, Gavril veled-i Sava, Hristofi veled-i Gavril, İbraşim veled-i Yanni, Cirkaku veled-i Filippo ve Mihail veled-i Erkiro'dur (22 Receb 1148).[291] Bu belgeye göre, 1148 yılında yağcılar arasında Müslüman bir yağcı bulunmamaktadır.

1138'de Lefkoşa'daki yağcılar, İstanbul'a yazdıkları bir dilekçe ile, Lefkoşa'da bakkalların zeytinyağı satışı yaptıklarını, mahalle aralarında reaya ile Lefkara köylülerinin kendi mahsulleri olan zeytinyağını sattıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca bu kişilerin satış yaparken, okka veya litre ölçüleriyle değil dirhem veya kapak hesabı ile zeytinyağını satmaları yüzünden kendilerinin bundan zarar gördüklerini belirtmektedirler. Bunun üzerine Kıbrıs muhassılı Murtaza Efendi zeytinyağının nasıl, nerede ve kimler tarafından satılacağı ile ilgili olarak, Lefkoşa ihtisap ağasına yazdığı cevapta, bakkalların ve Lefkara köylülerinin usulsüzlük yaptıkları için Lefkoşa'daki yağcıların kârlarının düştüğünü ve bundan sonra bakkalların zeytinyağı satışına karışmamaları, Lefka-

290 *KŞS*, 17/28-2.

291 *KŞS*, 15/2-9.

ralıların ise, eskiden olduğu gibi okka ve litre ölçüleriyle satış yapmaları tembih edilmiştir. Bunun yanında yağcı kârhanelerinden başka yerlerde zeytinyağı satılmaması istenmiştir (16 Receb 1138).[292] Bu belgede, belli bir sınıfa mensup esnafın, haksız rekabetten zarar görmesinin önüne geçilmesi için, muhassılın Lefkoşa ihtisap ağasını uyardığı görülmektedir.

İhtisap ağasının, esnafı denetlemekten başka Kıbrıs'taki ticarî malları kontrol etmek, ada halkının temel besin maddelerine narh vermek, burada faaliyet gösteren tüccarları denetlemek, devlet hazinesine vergi toplamak ve Kıbrıs ticareti üzerine resmî makamlarla yazışmalar yapmak gibi görevleri vardı.[293] Esnafın satışlarını işyerlerinde yapması gerektiği yolundaki düzenlemenin amacı herhâlde esnafı ve fiyatları daha sıkı denetleyebilmek olsa gerektir.

TABLO 36
Nallar ve Fiyatları (1146/1733-34)[294]

Sıra	*Türü*	*Değeri*
1	Okka nalı maa-eğri, bir çift	20 p.
2	Üç yüz dirhem at nalı maa-eğri, bir çift	16 p.
3	Kayar dört ayak	8 p.
4	Katır nalı	12 p.
5	Merkep nalı	8 p.

Tablo 36'dan anlaşılacağı üzere, 1146 yılında nalbantlara verilen narh kaydından binek hayvanlarına çakılan nallar ve fiyatları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. At nallarında, nalın ağırlığı fiyatını etkilemektedir. Ayrıca Kıbrıs'ta atlara çakılan nalların diğer hayvanlarınkine göre daha pahalı olduğu görülür. Ancak söz konusu dönemde sicillerde başka nalbantlara verilmiş narh kaydı olmadığı için, tabloda verilen bilgileri karşılaştırma imkânı olmamıştır.

292 *KŞS*, 13/56-2.

293 M. A. Erdoğru, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesiplik", *Kıbrıs Mektubu*, IX/7, (1996), 37 vd.

294 *KŞS*, 14/130-2.

TABLO 37
Demir Ürünleri ve Fiyatları 6 Safer 1146 (1733)[295]

Sıra	*Türü*	*Değeri*
1	Balta temürü ve saban temürü ve ekserî kebîr, beher kıyyesi	13 p.
2	Mıkraz temürü ki ekseri küçük olur kullab ve ekserî, beher kıyyesi	15 p.
3	Rende	2 p.
4	Kafes ekserî, bin adet	30 p.
5	Dolap halkası, bir adet	1 p.
6	El temürü, bir adet	2 p.
7	Maymuncuk, bir adet	1 p.

Bu tablodaki ürünlere bakıldığında, kilitleri açmada kullanılan maymuncuk aletinin işlevi önemli olmasına rağmen, fazla ağır olmadığından fiyatının ucuz olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı ürünler tane hesabıyla satılabilmektedir. Demircilerin ürettikleri bütün ürünlerin tek tek fiyatlarının yazılması yerine benzerlerinin aynı fiyata satılacağı belirtilmiştir. Tablodaki en pahalı ürün olan kafes, emeğin ve işçiliğin fiyatların tespitinde etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 38'de, Mısır kebabının Kıbrıs kebabına göre daha pahalı olduğu görülüyor. Burada geçen ürünler ve miktarları Tablo 30'a eklenmemiştir. Bu tabloda yer alan bazı ürünler Tablo 30'dakilerle karşılaştırılabilir. Bu listedeki ürünlerin en pahalısı mum yağıdır.

8 Şaban 1146 tarihinde Lefkoşa kazasında terzilik yapanlara verilen narh kaydına bakıldığında, bu tarihte Kıbrıs'taki terzilerin dikmiş oldukları giysilerin çeşitleri ve fiyatları öğrenilmektedir (Tablo 39). Ayrıca bu tabloda terzilerin kullandıkları kumaşlardan çalışmaya konu olan yıllarda Kıbrıs'ta kullanılan dokuma türleri hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir. Terzilerin diktiği en pahalı ürünün 70 parayla yağmurluk donanması, en ucuz ürünün ise 12 parayla cübbe ve çakşur olduğu anlaşılıyor.

295 *KŞS*, 14/130-2.

TABLO 38
Çeşitli Yiyecek ve Malzemenin Fiyatları 5 Şaban 1146 (1734)[299]

Sıra	*Türü*	*Değeri*
1	Şem-i revgân, bir kıyye	55 p.
2	Çakıl bidesi, otuz dirhem	1 a.
3	Kıymalı börek, otuz dirhem	2 a.
4	Köfte ketabı, yirmi beş dirhem	25 a.
5	Ispanah böreği, yirmi beş dirhem	25 a.
6	Sade yağlı katmer, otuz dirhem	30 a.
7	Mısır ketabı, bir kıyye	14 p.
8	Kıbrıs ketabı, bir kıyye	6 p.
9	Keten helvası, bir kıyye	14 p.
10	Kataif, bir kıyye	16 a.
11	Nân-ı azîz, yüz dirhem	2 a.
12	Şîr ve inneb, bir kıyye	56 a.
13	Revgân-ı zeyt, bir kıyye	45 a.
14	Penbe Mesarya	16 p.
15	Penbe Labada	18 p.

TABLO 39
Elbise Fiyatları (5 Şaban 1146/1734)[297]

Sıra	*Türü*	*Değeri*
1	Kıyame üstadiyesi	16 p.
2	Dolama	20 p.
3	Hayvan dolaması	40 p.
4	Benşer	20 p.
5	Çakşur (ince kumaşlı şalvar)	12 p.
6	Ganadi	14 p.
7	Kontuş	20 p.
8	Salma yekli ganadi zenne	14 p.
9	Zenne çukası	16 p.
10	Zenne dolaması	20 p.
11	Donanma-yı zenne alacası	32 p.
12	Çuka ferace	40 p.
13	Kürk kabı	14 p.
14	Cübbe	12 p.
15	Ağa meşanide donanması	40 p.
16	Yağmurluk donanması	70 p.

296 *KŞS*, 14/1-2.

297 *KŞS*, 14/1-2.

Bazı bakkallar Kıbrıs dışından üzüm getirip fiyatının belirlenmesi için kadıya başvuruyorlardı. Daha önce yağcıların şikâyet ettikleri olayda da görüldüğü üzere, bakkallar, satacakları ürünleri, daha ucuza mal etmek için üreticinin ayağına giderek malı yerinden almayı tercih ediyorlardı. Kadı, siyah üzümün her vakıyyesini 13 akçeye ve kuş üzümünün vakıyyesini ise 17 akçeye satmaları için bakkallara narh vermiştir (25 Muharrem 1159).[298]

Yukarıda verilen narh kayıtları incelendiğinde, narh verilirken belli bir kuralın takip edilmemiş olduğu, değişen şartlara ve piyasaya yeni çıkan ürüne göre, fiyatların belirlendiği ortaya çıkar. Kimi zaman fiyatlar belirlendikten kısa bir süre sonra, yapılan itiraz üzerine tekrar narh verildiği de oluyordu.[299] Çalışmaya konu olan 24 yıllık devrede en fazla ve en sık fiyatı belirlenen yiyecek, ekmektir. Ekmeğin fiyatı doğrudan doğruya Kıbrıs'ta kıtlık olup olmamasıyla ve eğer kıtlık oluşmuşsa, dışarıdan getirilecek olan buğdayın fiyatına bağlıdır. Söz konusu dönemde ekmeğin fiyatı değil de ağırlığı azaltılıp artırılmak suretiyle zam yapılma yoluna gidilmiştir. Ekmek, toplumun temel gıda maddesi olduğundan görevliler, ekmeğin dirhemini belirlerken çok titiz davranıyorlardı. Öyle ki, çiğ ekmeğin ağırlığının ne kadar olacağı ve onun pişince ağırlığının ne kadar azalacağı veya bir kile buğdaydan kaç tane ekmek yapılabileceğine kadar hesaplanıyordu.

Kıbrıslıların kullandığı dokuma türü giyeceklerden ve eşyalardan bir kısmı, tereke kayıtları sayesinde öğrenilmektedir. Tereke kayıtları, normal özelliklerinin yanı sıra, günlük hayatta insanların kullandıkları eşyaları içermesi bakımından da önem taşımaktadır. Bu eşyalar içerisinde o yıllarda Kıbrıs adasında kullanılan çok çeşitli eşyalar bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda ölen kişinin miras olarak bıraktığı bütün mallarını içerdiğinden içerisinde hayvanlar, köleler, meyve ağaçları, bahçeler, menziller gibi mülkler de bulunabilmektedir.

298 *KŞS*, 17/29-2.

299 *KŞS*, 17/55-2.

TABLO 40
Çeşitli Dokuma Ürünleri (1726-1750)

Mısır alacası, Halep alacası, Şamî alaca
Kırmızı atlas kaplı yalancı kakum kürk, yeşil cabe kaplı sincap kürk, mai Hatayî sincap kürk, mor Hatayî kaplı sincap kürk, kuzu kürkü, kedi kürkü, sof sincap kürkü, samur kürk, nafe kürk, sof kaplı kakum kürk, çuka kaplı nafe kürk, beyaz dilki kürk, yeşil çuka kaplı karsuk kürk, yalancı kakum cübbe kürk, vaşak cübbe kürk, sansar kafası kürk
Alaca entari, yeşil Hatayî entari, buldari entari, mor Hatayî entari, beyaz bez entari, Şam alacası entari, bez entari, alaca entari, alaca kotoni entari, Şam alacası guntari, France alacası guntari, alaca kotoni guntari, yeşil Hatayî guntari, beyaz guntari, uzun şahi guntari, Uşak guntari
çuka cübbe, sarı şal cübbe, beyaz bez cübbe
Şam alacası kaftan, hilali kaftan, alaca kaftan, buldari kaftan, koton kaftan, al kotoni kaftan, gümüşî kotoni kaftan, mor kaftan
Makrama, Mısır makraması, tor makraması, yemek makraması,
Fitilli bez bürücek gömlek, kaytanlı gömlek, gömleklik bez, bez bürücek gömlek, hamam gömleği, çuka et gömleği
Kıbrıs hasırı, çuka seccade, kilim, Mısır hasırı, alaca kilim, kırmızı kilim, halı
Münakkaş keten çarşeb, çakşur harir, sof çakşur, yorgan maa-münakkaş çarşaf, çiçekli yorgan maa-çarşeb, atlas yorgan maa-çarşeb, basma yorgan, kotonî yorgan, Hatayî yorgan, işlemelü yorgan, Uşak yorgan
Peşkir maa-sofra, yemek peşkiri, abdest peşkiri
İşleme münakkaş don, beyaz münakkaş don, bez don, keten don, uçkur, boyalı uçkur, zıbun
Makramalık keten bezi, donlık keten bezi, kutni keten bezi, fitilli bez, ibrişim
Kırmızı şilte, beyaz şilte, minder, yasdık, Bursa yasdık, yüz yasdığı, sarı döşek yüzü
Evren şahi şalvar, çiçekli şalvar, buldari şalvar, mai şalvar, çuka şalvar, sof şalvar, alaca bellik, beyaz bez bellik, şal kuşak, basma kuşak, sim kuşak, siyah kuşak, kemerbend kuşak, yeşil kuşak maa-dolama, alaca angurı kuşak
Mai dizlik, serpuş, çenber-i değirmi, bendi sarık, mağrib fes maa-takiyye, kırmızı fes
Yağmurluk, çuka yağmurluk, aba yağmurluk
Tor boğça, tor havlu, sim pullu havlu, işlemeli havlu
Yelek, kenarlık ipek ve bürümcek, namusiyye

Tablo 40'ta Kıbrıs'la ilgili çok fazla ürün bulunmaması ilgi çekicidir. Buradaki tabloda verilen ürünlerin fiyatlarının verilmemesinin nedeni ise, bu ürünlerin kullanılmış olmaları yüzündendir. Tablodaki ürünler kullanıldıkları malzemeye göre sınıflandırılırken, bunda renklerin ve üretildikleri yerin de etkili olduğu görülmektedir. Gerçek kürklerin yanında sahtelerinin de yoğun olarak kullanılığı anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu kürklerde tilki, vaşak, sincap, sansar, samur, kedi, kuzu, kakum ve karsak[300] hayvanları kullanılmıştır.

Sonuç olarak, çalışılan zaman diliminde günlük hayatta kullanılan ve tüketilen eşyaların fiyatlarını yansıtan narh kayıtlarından sadece eşyaların ve yiyeceklerin fiyatını öğrenmekle kalmayıp aynı zamanda kendileri de öğrenilmektedir. Ayrıca bu ürünlerin bir kısmından Kıbrıs'ta yapılan ziraat hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Kıtlık dönemlerinde adadaki fiyatların değişkenlik gösterdiği, özellikle ekmeğin fiyatının, kıtlıktan çok etkilendiği görülmektedir. Bir malın fiyatının nasıl bir hesaplamadan sonra belirlendiği ve onu satacak olan esnafa ne kadar kâr getireceği, kayıtlara geçen bilgiler arasındadır.

Narh belgelerine tereke defterlerindeki bilgiler de eklenirse, araştırılan yıllarda Kıbrıs'ta kullanılan veya tüketilen ürünlerin birçoğuna ulaşılabilir. Yalnız tereke kayıtlarındaki fiyatlar, kullanılmış eşyaların fiyatları olduğundan, o ürünün gerçek fiyatını yansıtmamaktadırlar.

Ziraat

Kıbrıs'ta tarımla uğraşan insanların en büyük problemleri yağışın az olduğu yıllarda meydana gelen kuraklıklar ve bir türlü önlem alamadıkları çekirge istilâlarıdır. Her iki faktör de o yıl elde edilecek ürünü doğrudan etkilemektedir. Yaşanan kuraklıklarda Kıbrıs halkının temel gereksinimi olan ekmek için ihtiyaç buğday ada dışından getirilmektedir. Kıbrıs adasında üretimi yapılan ürünlerin bir kısmı Tablo 30'da verilmiştir.

300 Bu kelime belgede "karsuk" şeklinde geçmiştir.

TABLO 41
Ziraati Yapılan Ürünler (1726-1750)

Hınta	Susam (*simsim*)	Dut	Ekşi Limon
Şa'îr	Mercimek	Elma	Turunç
Burçak	Boya-i sürh	Emrud	Altın top
Tatlı limon	Ağac-ı kavuni	Hurma	Zeytin
Üzüm	Zerdalü	Enar	İncür
Harnup	Badem	Penbe	Zift
Tütün	Sebze	Kolakaz	Şeker
Unnab ağacı	Bakla	Sumak	

Tablo 41'de yer alan birçok ürünün fiyatı narh bölümünde verilmişti. Şimdi ise, çeşitli belgelerden, dolaylı olarak öğrenilen bazı ürünlerin fiyatları verilecektir. Söz konusu tablodan da anlaşıldığı üzere bazı ürünler ekşi ve tatlı olarak ayrılmaktadır.

TABLO 42
Ağaçlar ile Üretilen Bazı Ürünlerin Fiyatları (1726-1750)

Tarihi	*Türü*	*Fiyatı*	*Kayıt No (KŞS)*
7 Ca 1158	10 dip zeytin eşcârı	1.000 a.	16/31-1
7 Ca 1158	40 dip dut eşcârı	400 a.	16/31-1
23 R 1158	26 dip harnup eşcârı	800 p.	16/16-3
20 R 1158	bakla, 3 kafiz	80 p.	16/19-2
20 R 1158	52 dip badem eşcârı	4.000 p.	16/17-1
20 R 1158	14 dip zeytun eşcârı	600 p.	16/17-1
21 C 1160	hınta, 40 kile	8.000 p.	16/120-2
21 C 1160	harir-i ham, 27 kile	8.000 p.	16/120-2
21 C 1160	şa'îr, kile 50	4.000 p.	16/120-2
21 C 1160	tütün, 5 kıyye	1.120 p.	16/120-2
1160	harnup, 157,5 kantar	433 g.	16/123-1
1160	harnup, 30 kantar	72,5 g.	16/123-1
1160	harnup, 57 kantar	142,5 g.	16/123-1
1160	zift, 45,5 kantar	273 g.	16/123-1
1160	şa'îr, kile 40	80 g.	16/123-1
1160	simsim, 25 kile	175 g.	16/123-1
1160	saf penbe, 35 kantar (70 kıyye)	2.450 g.	16/123-1
evt C 1163	harir-i ham, kıyye 190	53.200 p.	16/194-2
	burçak, kile 1	240 p.	16/79-1
	penbe, 5 kantar	36.000 a.	13/1-1

Tablo 42'de verilen ürünlerin fiyatlarının çoğunluğu tereke kayıtlarından alındığı için, aynı ürünün aynı tarihteki fiyatı arasında bile farklılıklar olabiliyordu. Meselâ, 1160 yılında aynı hükümde üç farklı kişiye üç farklı fiyattan keçiboynuzu satılmıştır. Ancak bunun yanında şa'îrin (arpa) kilesi her iki belgede de 2 kuruş olarak verilmiştir. Tablo 42'de ağaçlar arasında en değerli badem ağacı, en az değerli olanı ise, dut ağacıdır. Buradaki bilgilere göre, bir badem ağacı yaklaşık olarak 77 para değerindedir. Buna karşın dut ağacı sadece 10 akçe değerindedir. Ancak dut ağacı, ipek üretiminde son derece önemli olduğundan, bu bitkinin geniş alanlara ekiminin yapıldığı görülmektedir.

Adada yapılan tarımı, geniş arazilerde ve bahçelerde yapılan diye ikiye ayırmak mümkündür. Geniş arazilerde kuru tarım yapıldığından buralara buğday, arpa, burçak, susam, pamuk, kırmızı boya bitkisi ve mercimek ekilmektedir. Bunlar içerisinde de, hayvanların temel besinlerinden olan arpa ile ekmeğin hammaddesi olan buğday çok daha geniş bir yer tutmaktadır.

Kıbrıs'ta yapılan ziraat ya ada halkının tamamen sahip oldukları bağ, bahçe, çiftlik ve küçük arazilerde ya da mülkiyeti devlete ait olan geniş arazilerde yapılmaktadır. Kıbrıslılar sahip oldukları birinci türdeki arazilerini kime isterse satabilir, hibe edebilir veya kiralayabilirdi. Ancak ikinci türde olan geniş arazilerde, sadece arazinin yöneticisi olan sipahisinden izin alarak, arazideki tasarruf hakkını devredebilirdi. Çünkü bu arazilerin mülkiyeti tamamen devlete aittir.

Tarım yapılabilen diğer bir arazi ise vakıf arazileridir. Vakıflar mülkiyet bakımından sipahilerin idaresindeki devlet arazilerine benzemektedirler. Bunların içerisinde çiftlikler, tarlalar, bağ ve bahçeler olabilir. Arazi vakfın mütevellisinden belli bir süre kiralanarak orada ziraat yapılabilmektedir. Mütevelliler kira ücreti ödendiği sürece, kiracıya müdahale etmemektedirler. Vakıf araziler, bazen uzun yıllar için de kiralanabilir. Bu süre içerisinde vakfı kiralayan ölürse ve mirasçıları üzerlerine düşen kira bedelini öderlerse, sözleşme ancak o zaman devam ederdi.

Adalılar, tasarruflarında bulunan araziyi gerek mütevellinin gerekse de tımar sahibi sipahinin izniyle, *bedel-i feragat* adı altında ve toprağına göre değişen miktarda paraya, istedikleri kişilere satabilirlerdi. Lefkoşa'ya bağlı Medoş köyünden papa Partinyo veled-i Hristofi adlı rahip, Giriniyye kazasına bağlı Ortolu köyündeki beş dönüm bahçesini 50 kuruşa ve aynı köyde tasarrufunda bulunan yaklaşık 200 dönüm tarlayı da, sipahinin izniyle, 100 kuruşluk vazgeçme bedeli karşılığında Lefkoşa'ya bağlı Gönyeli karyesinden Hüseyin Beşe ibn-i Hasan'a satmıştır (18 Safer 1143).[301]

Bazı durumlarda tarlaların tasarruf hakkını elinde tutanların buraları çocuklarına hibe edebildikleri görülmektedir. Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Çorbacı Ömer Ağa ibn-i Mehmed, Laktamiya karyesindeki çeşitli mülk ve malları ile tasarrufundaki 200 dönümlük tarlaları oğlu Mehmed'e hibe etmiştir.[302] Yalnız burada sadece tarladaki tasarruf hakkı hibe edilmiştir.

Sicillerdeki bazı çiftlik satışı belgelerinde ise, çiftlikle birlikte içinde bulunan her şeyin de satıldığına tanık olunur. Mülk satışları kısmında değinilen örneğe göre, Tuzlalı Floranzo bint-i Kostantin, Kaymaklı köyündeki 16 dönümlük dut bahçesini, içindeki eşyalarını, aynı köydeki çiftliğini ve çiftliğin içindeki iki çift öküzünü, dört döğenini, bir arabasını, üç boyunduruk, iki çapa, bir demir kürek ve sair çift aletlerini Çorbacı el-Hac Mustafa Ağa ibn-i Mustafa'ya 800 kuruşa satmıştır (5 Cemaziyelâhir 1146).[303] Bu tip kayıtlarda satılan mallar arasında döğen, boyunduruk, çift aleti, çift öküzü, çapa, demir kürek gibi malzemelerin de olması, çiftliği satan kişinin en azından o bölgede çiftçilik yapmaktan vazgeçtiği veya çiftliğin kendisine miras olarak kalmış olduğu izlenimini vermektedir.

Mülk satışları kısmında da değinildiği gibi bazı çiftlikler, tarlalarında ziraat yapılmış tarım ürünüyle birlikte satış konusu yapılmaktadır. Lefkoşa Kızılkule Mahallesi'nden ölen kasap

301 *KŞS*, 13/195-4.

302 *KŞS*, 13/77-3.

303 *KŞS*, 14/94-3.

Cafer'in vârisleri, Cendenar köyündeki çiftlik evini, bir Arap köleyi, üç merkebi, iki öküzü, arabalarını, altmış dönümlük ekilmiş buğday ve arpa tarlaları ile çiftliğine ait 300 dönümlük tarlasını sipahinin iznini alarak tasarruf hakkını İsmail Çelebi'ye satmışlardır (22 Şaban 1144).[304] Ölen birisinin arkasından mirasçıları, babalarının tasarruf hakkını üçüncü şahıslara satabiliyorlardı. Ayrıca, ekilmiş alanlar hasat mevsimi beklenmeden içindeki ürünlerle birlikte satılabilirdi.

Kıbrıs'ta ziraati yapılan buğday ve arpanın Kıbrıslıların ihtiyacından fazla üretildiği zamanlar da oluyordu. Bu gibi durumlarda Trablusşam ve Sayda bölgelerinde meydana gelen kıtlıklar sonrası ortaya çıkan hububat gereksinimi, İstanbul'un izniyle Kıbrıs'tan karşılanıyordu.

Her sahada olduğu gibi tarla ekiminde de insanların ortak oldukları görülmektedir.[305] Kıbrıs'ta yapılan buğday ve arpa ziraatinde, tarlaların genellikle nadasa bırakılarak, yani bir yıl ekilip ertesi yıl dinlendirilerek ziraat yapıldığına tanık olunur.[306]

Adada yetiştirilen ürünler arasında değeri her geçen yıl artan pamuğun ekim alanları da geniştir. Bugün olduğu gibi, çiftlik sahipleri pamuk toplamak için hasat zamanlarında gündelikçi işçi çalıştırıyorlardı.[307] Pamuklar, gerekli işlemler yapıldıktan sonra, yabancı tüccarların en fazla uğradıkları ve söz konusu devrede Kıbrıs adasının en büyük ihraç limanı konumunda olan Tuzla kazasında, mahzenlerde depolanıyordu. Ölen yerli bir tüccarın terekesi içerisinde, Tuzla'da mahzende bulunan 36.000 akçe değerinde 15 kantar pamuk bulunduğu görülmektedir.[308] Bu kayıt, aynı zamanda 1139 yılında bir kantar pamuğun 7.200 akçe olduğunu gösterir. Başka bir tereke kaydında ise, bu sefer 2.450 kuruş değerinde 35 kantar saf pamuk bulunmuştur.[309] 1160 yılına ait bu belgeden bir kantar

304 KŞS, 14/40-1.

305 KŞS, 15/23-4.

306 KŞS, 16/223-1.

307 KŞS, 15/79-4.

308 KŞS, 13/1-1.

309 KŞS, 16/123-1.

pamuğun değerinin 70 kuruş yani 8.400 akçe olduğu öğrenilmektedir. Bu da, zaman geçtikçe pamuğun fiyatında artış olduğunu gösterir.

Avrupalı tüccarlarla yapılan pamuk ticaretinde, daha önce belirtildiği gibi, zaman zaman sorunlar çıkmıştır. Pamuk çuvallarını ağır göstermek için içlerine üreticiler tarafından yabancı malzemelerin konduğu şikâyetleri İstanbul'a kadar gitmiş ve merkezden gönderilen emr-i şerifle ticaretin kurallara uygun bir şekilde yapılması istenmiştir.[310]

Başka bir pamuk satışı kaydında ise pamuk üreticisi ile Tuzla'daki tüccar arasında yapılan satışa şahit olunur. Lefkoşa Aya Keşano Mahallesi'nden Yanni, Tuzla kasabasından Safiri'ye her kantarı 56 kuruşa olmak üzere 73 kantar pamuk ve kantarı 18 kuruşa olmak üzere 7 kantar yün teslim ettiğini bildirmiştir (10 Cemaziyelâhir 1153).[311]

Bazı kayıtlarda tüccarlar pamuğu üreticiden Tuzla'da teslim almaktadırlar. Bunun sebebi de Osmanlı ülkesinde alınan iç gümrükleri ödememek olmalıdır. Daha önce bahsedilen bir örnekte, Mesarya kazasına bağlı Berasyo adlı köyden Zenyo veled-i Mihail, el-Hac Osman Ağa ibn-i el-Hac Receb Ağa'ya pamuğun kantarını 46 kuruştan ve yapağı yünün kantarını ise 12 kuruştan satmıştır. Anlaşmaya göre Zenyo, bu malları el-Hac Osman Ağa'ya Tuzla kazasında teslim edecektir. Bir sene sonra ise, pamuğun kantarı 50 kuruştan ve yapağı yünün kantarı ise 14 kuruştan satılmıştır. Bu satışlar 1156 ve 1157 yıllarında gerçekleşmiştir.[312] Adı geçen bu kayıtlardan, diğer pamuk satışları gibi pamuğun fiyatının her yıl biraz daha arttığı, adadaki üreticilerden çoğunlukla yerli tüccarların teslim aldığı ve Avrupalı tüccarlara sattıkları öğrenilmektedir. Bu belgede olduğu gibi bazı beldelerde pamuk ile birlikte yapağı yün de satılmaktadır.

Kıbrıs'ta ziraati yapılan ve dış pazarda kimyasal boyalar bulunana kadar önemli bir yer işgal eden ürün ise, kırmızı boyadır. Çalışılan yıllarda adada yapılan boya ziraati ile ilgili sadece

310 *KŞS*, 13/120-2.

311 *KŞS*, 15/100-2.

312 *KŞS*, 16/119-1.

iki adet belgeye tesadüf edilmektedir. Bu belgelerde sadece boya ziraati yapılan tarlaların satışına ve kiralanmasına tanık olunmaktadır. Daha önce mülk satışı kısmında geçen hükümlere göre, Tuzla kasabasından Nikola veled-i Emperyo, Alyo köyündeki altı dönümlük deniz kenarındaki boya tarlasını 1.250 kuruşa el-Hac İsmail Ağa ibn-i Ramazan Ağa'ya 3 Cemaziyelevvel 1146 tarihinde satmıştır.[313] Bu kayıttan, boya ziraati yapılan tarlaların özel ve değerli oldukları anlaşılmaktadır. Boya tarlası ile ilgili diğer bir belgede ise, Kıbrıs adasından olup şimdi Trabluşam'da kalan Yanni veled-i Yorgi, Mağusa kazasına bağlı Derinya karyesindeki beş evlek[314] boya tarlasını Lefkoşalı Bedros veled-i Grekosa'ya 1139 yılından itibaren yıllığı 50 kuruştan olmak üzere, altı yıllığına kiralamıştır.[315] Her iki belgedeki boya tarlalarının birbirlerine yakın yerlerde ve deniz kıyılarında olmaları, Kıbrıs'taki boya ziraatinin, en azından bu kayıtlara göre, Mağusa ve Tuzla kazalarının kıyı bölgelerinde yapıldığını göstermektedir.

Resm-i boya, *resm-i mizan-ı harir ve penbe* ile *tamga-i akmişe* bir mukataa şeklinde gelirleri yıllık olarak, iltizamla satılmaktadır. Adada üretilen boya-i sürh satışı ile ilgili bir kayıttan, her kantarı 55 kuruşa olmak üzere 25 kantar kırmızı boya satışı yapıldığı öğrenilmektedir.[316]

Kıbrıs'ta yapılan ziraatte, suyun oldukça önemli bir yer tuttuğuna daha önce de değinilmişti. Söz konu dönemde, Kıbrıs adasındaki su ihtiyacı kazılan kuyulardan, akarsulardan (*mâ-yı cârî*) ve pınarlardan karşılanmaktadır. Araştırmaya konu olan dönemde bazı akarsuların isimlerine sicillerde rastlanmaktadır. Bunlar; Piskopu nehri,[317] Karpas kazası Kilonemoz köyündeki başpınar,[318] Aya Sozomeka köyü deresi,[319] Lapta

313 KŞS, 14/93-1.

314 1 evlek= 1/4 dönüm, 229,666m^2.

315 KŞS, 13/194-1.

316 KŞS, 16/226-3.

317 KŞS, 13/150-2.

318 KŞS, 15/136-1.

319 KŞS, 13/170-1.

deresi,[320] Lefkoşa'daki Çırkablı deresidir.[321] Yalnız adadaki su kaynakları sadece bunlarla sınırlı değildir. Örneğin, Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik nahiyesi, Kıbrıs'ın en sulak bahçelerine sahip bir bölgedir. Hatta burada günümüze kadar gelen ve tüm çevre köylere su dağıtan Başpınar adında bir de pınar bulunmaktadır.

Bazen kendi tarlalarında kuyu kazıp su çıkaranlar, eğer kuyuyu kullanmazlarsa suyun başkaları tarafından kullanılmasına karşı gelemezlerdi. Omorfa kazasına bağlı Akaça köyünden bazı zimmîler, kendi tarlalarında kuyu kazıp su çıkartmışlardır. Ancak sekiz yıl boyunca kuyuyu kullanmadıkları için, kuyudaki suyu kullanan bir başka zimmîye dava açmalarına rağmen bu duruma engel olamamışlardır.[322]

Kıbrıs'ta şeker üretilmesine Venedik döneminde başlanıp Osmanlı idaresinde 19. yüzyılın ortalarına kadar devam edilmiştir. Kıbrıs'ta yetiştirilen şeker, Damaskus (Şam) ve Kahire'de üretilenden daha kaliteli ve ucuz olduğundan, doğrudan Osmanlı sarayında tüketilmektedir. Zaten Osmanlı topraklarında şeker yalnız Mısır ve Kıbrıs adasında üretilmektedir.[323] Sadece saray için üretilen şekerin, gerek ülke içinde gerekse de dışarıya satılması yasak iken, bazı dönemlerde adadaki yüksek rütbeli görevliler tarafından Venedikli tüccarlara satılıyordu. Kıbrıs'taki şeker üretiminde köleler ve işçiler çalıştırılırdı.[324] Bunlar arasında Venedik döneminde en alt tabakayı oluşturan *pariciler* ile Osmanlı devleti tarafından Trablusşam ve Antalya'dan getirilen şeker hizmetlileri çoğunluğu oluşturmaktadır.[325]

---

320 *KŞS*, 13/173-1.

321 *KŞS*, 15/184-2.

322 *KŞS*, 13/192-2.

323 M. A. Erdoğru, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhâneleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, Sayı 12, (1998), s. 72.

324 M. A. Erdoğru, "The Servants And Venetian Interest In Ottoman Cyprus In The Late Sixteenth And The Early Seventeenth Centuries", *Quaderni di Studi Arabi*, 15 Venezia 1997, s. 104 vd.; Jennings, "Village Agriculture In Cyprus", s. 472.

325 Erdoğru, "Kıbrıs Şekerhâneleri", s. 74.

Kıbrıs adasında üretilen şeker hakkında belgelerde yeteri kadar bilgi yer almamaktadır. İstanbul'daki Âişe Sultan ve Gazi İbrahim Paşa evkafı nazırı olan, darüssaâde ağası el-Hac Beşir Ağa, nezaretinde olan vakfa bağlı şeker köyleri arasında Omorfa kazasına bağlı İslorfa karyesindeki reayanın vergilerden muaf olduklarının resmî görevlilere bildirilmesini ister. Bu kayıt, devletin malı olan şekerhanelerin zamanla vakıf olarak da kullanıldıklarını göstermektedir. Ancak buralarda ne kadar şeker üretildiği ve Kıbrıs adasında başka şeker üreten köyler var mı yok mu, bu, öğrenilememektedir.[326]

Kıbrıs'ta şeker üretimi şeker kamışından yapılmakta olduğundan,[327] söz konusu dönemdeki bir tereke kaydında kamışlık 800 para ifadesi ve bu kamışlığın Omorfa kazasına bağlı Denya köyünde bulunması, normal evlerin çatılarında kullanılan kamışlardan bunların daha çok şeker üretilen şeker kamışı olduğunu hatırlatıyor.[328] Başka bir belgede, Şekerhane mevkisindeki tarlaların satışı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Piskopu kasabası toprağında Şekerhane diye bilinen yerdeki iki tane 30 dönümlük tarla satışı yapıldığına tanık olunmaktadır. Ayrıca buradaki satışa Piskopu nehrinden elde edilen su hakkının da eklenmesi, bu tarlaların sulanabildiğini gösterir.[329] 18. yüzyılın sonlarında Kıbrıs adasında Baf, Leymesun, Piskopu, Kukla ve Hirsofu kazaları ile Koloş köyünde şekerhaneler bulunmakta idi.[330]

Kıbrıs'ta zeytin ve buna bağlı olarak üretilen zeytinyağı ziraati yoğun olarak yapılmaktadır. Hemen hemen adanın her bölgesinde zeytin ağaçlarına rastlanmaktadır. Hem zeytin olarak hem de zeytinyağı olarak tüketilmekte olan ürün, gerek iç piyasada gerekse de dış piyasada önemli bir yere sahiptir. Zeytin ağaçları herhangi bir tarlanın içerisine bir iki tane ekilebildiği gibi, bütünüyle içerisinde zeytin ekili geniş araziler de bulunabilmektedir. Meselâ, bir kayıtta 217 kök zeytin ağacından söz

326 KŞS, 15/118-1.

327 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 112.

328 KŞS, 16/34-1.

329 KŞS, 13/150-2.

330 Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 112.

edilirken[331] bir diğerinde 10 kök zeytin ekili bir tarladan bahsedilebilmektedir.[332] Zeytin ağaçları, başkalarına ait tarlalara da ekilebilirdi.[333]

Kıbrıs adasında bulunan yağ değirmenlerinde[334] üretilen zeytinyağı gerek iç pazarda gerekse ihracatta önemli bir paya sahiptir. Söz konusu devrede bir kıyye zeytin 10 akçe ile 12 akçe arasında satılırken, zeytinyağının bir kilesi 48 akçe ile 30 akçeye satılıyordu.[335]

Keçiboynuzu (*harnup*), Kıbrıs'ta ziraati yapılan bir başka ağaç türüdür. Harnup hem meyve olarak, hem meyvesinden üretilen pekmez şeklinde, hem de hayvan yemi olarak tüketilmektedir. Narh listelerine bakıldığında harnup pekmezinin üzüm pekmezinden daha ucuz olduğu görülür. Harnup, iç ve dış pazarlarda alıcı bulabilen ürünlerden biridir. Ölen bir tüccarın terekesinden Kıbrıs'ta yapılan keçiboynuzu ticareti hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu örnekte Mısırlı bir Müslüman'a 57 kantar keçiboynuzunu 142,5 kuruşa, bir başkasına 157,5 kantarı 433 kuruşa, son olarak 30 kantarı 72,5 kuruşa satılmıştır.[336]

Adada üretilip de yurtdışına satışı yasak olmayan bir başka ürün ise zifttir. Ülke dışına zift satıldığı veya satılmak için iskelelerdeki mahzende bekletildiği kaynaklardan öğrenilmektedir. Bir belgede Leymesun iskelesinde mahzende bulunan 273 kuruş değerindeki 45,5 kantar zift'ten bahsedilirken, yine aynı belgenin devamında Zahuri gemisiyle ülke dışına yollanan 1.070 kuruşluk kereste ve zift söz konusudur.[337] Bu kayıtlardan 1160 yılında bir kantar ziftin 6 kuruşa satıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ziftle birlikte, ülke dışına kerestenin de ihraç edildiğine tanık olunmaktadır.

331 KŞS, 14/45-1.

332 KŞS, 16/31-1.

333 KŞS, 15/170-1.

334 KŞS, 14/125-3.

335 KŞS, 12/99-6; KŞS, 15/2-9; KŞS, 16/157-2.

336 KŞS, 16/123-1.

337 KŞS, 16/123-1.

Kıbrıs adasında ziraati yapılan bir başka değerli ürün ise tütündür. Çalışmaya konu olan yıllarda Kıbrıs'ta yetiştirilen tütün fidanları ile tarlalarında ekilenlere *misaha* denilip bunların her dönümden 2,5 kuruş *resm-i mîrî*, *kalemiye* ile tahsildarların maaşları için 10 para ve kadı için 2 para olmak üzere, toplam her dönümden 2,5 kuruş ile 12 para tahsil edilmekteydi.

Tüccarların, Kıbrıs'a satmak için getirdikleri *fimadiye* ve *milas* denilen tütünün a'lâsının vakıyyesinden 0,5 kuruş, evsatının vakıyyesinden 40 ve ednâsının vakıyyesinden 0,5 sağ akçe gümrük alınacağı belirtilmektedir.[338] Buradan, Kıbrıs adasında üretilen tütünden alınan resmî vergilerin yanında ülkeye getirilen tütünden alınan gümrük miktarları da öğrenilmektedir. Kıbrıs'ta tütün ziraati yapıldığı halde, ülke dışından tütün getirilmesi, ya adadaki üretimin yeterli olmamasından ya da getirilen tütünün daha kaliteli veya ucuz olmasından kaynaklanan bir durum olabilir. Kıbrıs'ta satılan tütünün fiyatıyla ilgili olarak, bir kayıtta beş kıyyesinin 1.120 para olduğu öğrenilmektedir.[339]

Kıbrıs adasında yapılan sulu ziraatin en önemli ürünü, belki de ipek böcekçiliğinde bir çeşit hammadde diye adlandırılabilecek dut bahçeleri veya sair bahçeler içerisindeki dut ağaçlarıdır. Sicillere geçen satışların büyük bir kısmını oluşturan dut bahçeleri veya dut ağaçları ile ilgili kayıtlar, Kıbrıs'ta yapılan ipek böcekçiliği hakkında da bilgi vermektedir. Osmanlı ülkesinde 17. yüzyıldan itibaren dut ağacı yetiştirilmesi önem kazanmıştır. Dut ağacının meyvesi yenilmekte ve artıkları da hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Fakat pazara dönük olmayan bu kullanım genelde ikinci plânda kalmaktadır. Dut ağacı yetiştirilmesinin asıl amacının ham ipek üretimi olduğu anlaşılıyor.[340]

Dut ağaçları genellikle bahçeleriyle ve su haklarıyla birlikte, ender olarak da tek başlarına satılıyordu. Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik nahiyesinde Orta Mahalleden Cirkaku veled-i Hristodili, üç evlek dut bahçesini Kostantin veled-i İstori-

338 *KŞS*, 15/212-1.

339 *KŞS*, 16/120-2.

340 Faroqhi, "18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", s. 36.

no'ya satmıştır.[341] Bir başka belgede ise, 40 kök dut ağacının 400 akçeye satıldığı görülür.[342] Bu kayda göre bir dut ağacı on paraya satılmaktadır. Daha önce değinilen bir başka örnekte ise, Lefkoşa Baş Mahallesi'nden Marodiya bint-i Kostantin adlı zimmîye, Müslüman şahitlerin huzurunda yerine vekil olarak atadığı kocası aracılığıyla Değirmenlik Aya Anderiniko Mahallesi'ndeki dut bahçesini, bahçedeki evini ve su hakkını Tuzla'daki Fransız tüccarlarından Perasa'ya satmıştır.[343] Bu belgeden anlaşıldığına göre Kıbrıs adasındaki batılı tüccarların, bahçe özellikle de dut bahçeleri satın aldıkları görülüyor.

Adadaki ziraatle ilişkili bir kişi de çiftçilerin tarlalarına bekçilik yapan, onları gözetleyen, kır bekçisi yani *destebandır*. Destebanların görevi ekili alanlara çobanların veya herhangi birisinin zarar vermesine engel olmaktır. Bu görevleri karşılığında tarlasına gözcülük yaptıkları kişiden bir miktar hububat almaktadırlar. Belgelerdeki bir kayda göre, Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi'nden Hacı Ali ibn-i Hasan, Analeyonda köyünde desteban olup köy halkının ekili alanlarına gözcülük yaptığı için, köylülerden bunun karşılığında 2 kile arpa almaktadır. Ancak baba Yerasmo veled-i Yorgi'den bu ücreti alamayınca mahkemeye başvurur ve aralarında 4 kuruş üzerine anlaşırlar (1163).[344]

Büyük toprak sahipleri genellikle Lefkoşa'da kalmakta, çiftliklerini veya tarlalarını, yerlerine görevlendirdikleri köleleri veya adamları onların yerine işlemektedirler. Kayıtlarda bu tür örneklere bolca rastlanmaktadır. Meselâ, Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Çorbacı Ömer Ağa ibn-i Mehmed, büyük oğlu Mehmed'e Laktamiya köyünde Aya Nikola Mahallesi'ndeki içinde iki mandıra ve bir ev olan dört dönüm ile France bahçesi denilen bahçesini, kölelerinden Bilal, Selem (câriye) ve bir çiftçi gulamı ile iki çift öküzünü, diğer hayvanlarını ve ağaçlarını hibe ettiğini bildirmiştir.[345]

341 KŞS, 13/202-4.
342 KŞS, 16/31-1.
343 KŞS, 15/43-5.
344 KŞS, 16/226-1.
345 KŞS, 13/77-2.

Kıbrıs adasında bir başka ziraat dalı ise bağcılıktır. Kıbrıs'ta Baf kazasından Tuzla (Larnaka) kazasına kadar uzanan sahil şeridinde yoğun şekilde bağcılık yapılmaktadır.[346] Tarih boyunca adaya gelen seyyahlar ve Lâtin hacılar Kıbrıs'ın tatlı ve sert şaraplarından zevkle bahsetmektedirler.[347] Bağcılıktan, yaş veya kuru üzüm, üzümden yapılan şarap, üzüm pekmezi, cevizli ve bademli sucuk, köfter gibi ürünler elde edilmektedir.

Kıbrıs'ın şarapları ünlü olmasına rağmen, bu dönemdeki belgelerde ne şarapla ne de onu yapıp satanlarla ilgili bir kayda rastlanmaz. Bunun yanında narh kayıtlarında ülkede üretilen üzüm ile üzümden elde edilen ürünler ve fiyatları hakkında bilgi bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, üzüm pekmezi keçiboynuzu pekmezinden daha pahalıdır. Adada yapılan bağcılık hakkındaki bilgiler, sicillerdeki mülk satışı, tereke ve vakıf kayıtlarından öğrenilmektedir. Bir belgede, Lefkoşa'ya bağlı Letorizo köyünden Mihail veled-i Loyzo, iki buçuk dönümlük bağını Aci Nikola'ya 46 kuruşa satarken, bir diğerinde ise, aynı köydeki bir taraftan manastır bağı, bir taraftan Yeresmo bağı ile çevrili dört dönümlük bağını baba Yeresmo veled-i Loyzo'ya 43 kuruşa satmıştır.[348] Bu bağların bulunduğu köyde başka bağların da olması, burada, yaygın bir şekilde bağcılık yapıldığını gösterir. Kıbrıs yerli yeniçeri ağası tarafından öldürülen saray tercümanı Hristofaci veled-i Kostanti'nin borçlarının ödenmesi için satılan mülkleri arasında, Tuzla kazasına bağlı Arpera adlı köyde 50 dönüm bağı bulunmaktadır.[349]

Bağcılık ziraatiyle sadece gayrimüslimlerin uğraşmadığı, Müslüman adalıların da bağları olduğu belgelerden öğrenilmektedir. Lefkoşa Tophane Mahallesi'nden basmacı Mustafa ibn-i Mehmed, Gilan kazasına bağlı Asumeto köyündeki bağını Nevbethane Mahallesi'nden debbağ Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim'e satmıştır (gurre-i Cemaziyelevvel 1139).[350]

346 Jennings, *a.g.e.*, s. 160.

347 Jennings, "The Island of Venüs", s. 213-220.

348 *KŞS*, 15/178-1; *KŞS*, 15/178-2.

349 *KŞS*, 16/181-2.

350 *KŞS*, 12/127-1.

Sonuç olarak, ılıman bir iklime sahip bulunan Kıbrıs adasında ziraatle ilgili genel bir sonuç değerlendirmesi yapmak gerekirse kısaca şunlar söylenebilir; çok çeşitli ürünler yetiştirilmiş olup bunların bir kısmı, bazı özel dönemler hariç, sadece ada için bir kısmı da özellikle dokuma hammaddesi olan ürünler, hem iç piyasa hem de dış piyasa için yetiştirilmiştir. Kıbrıs'ın genelinde arpa ve buğday ekilirken, pamuğun dış piyasadaki değeri arttıkça pamuk ekilen alanlar genişlemiştir.

Osmanlı devleti, dışarıya satışı yasak olan birkaç ürün dışında üreticileri istedikleri kişiye istedikleri kadar mal satma konusunda serbest bırakmıştır. Kıbrıslıların, temel gıda maddesi ekmeğin hammaddesi olan buğdayın bırakın yurtdışına ihraç edilmesine, Kıbrıs içindeki kazalar arasında bile satılabilmesi için, İstanbul'dan izin alınması gerekiyordu. Adada maki bitki örtüsüne dahil bütün ağaç türlerine rastlamak mümkündür. Bazı ağaçların meyveleri ekşi ve tatlı diye ayrılmaktadır. Tatlı limon ve ekşi limon veya tatlı nar ve ekşi nar gibi. Kıbrıs adası ziraatinde ağaçların özelikle zeytin ve dut ağaçlarının önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Ada halkını en fazla etkileyen faktör zaman zaman meydana gelen kuraklıklar ve çekirge istilâlarıdır. Bu dönemlerde Kıbrıs'ta yeterince buğday yetişmediğinden, buğday açığını kapatmak için ülke dışından Kıbrıs adasına yakın olan bölgelerden buğday getirtildiği gibi, İzmir'den de adaya bir Fransız gemisiyle buğday ithal edildiğine tanık olunmaktadır. Devlet, kuraklık veya kıtlık olduğu zamanlarda çeşitli önlemler alarak, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için büyük çaba gösteriyordu. Ancak kimi durumlarda özellikle çekirge istilâlarında halk da devlet de çaresiz kalabiliyordu.

Hayvancılık

Bu kısımda, Kıbrıs'ta 1726-1750 arasındaki dönemde, halkın geçim kaynaklarından birisi olan hayvancılık üzerinde durulacaktır. Eti, sütü, yünü, derisi ve iş gücünden yararlanılan kü-

çük ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Kıbrıs'ta ne durumda olduğu, belgelere dayanılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Kıbrıs adasında ticarî hayvancılık olarak daha çok küçükbaş hayvancılığın yapıldığı anlaşılmaktadır.

TABLO 43
Evcil Hayvanlar (1726-1750)

Boz erkek merkep	Çift öküzü	Bargir	Kır katır	Kuzu
Merkep kısrağı	İnek	At	Katır sıpası	Koyun
Merkep	Kara sığır	Doru at	Yeni doğmuş katır	Ağnam
Beyaz merkep	Torum	Erkek tay	Katır	Teke
Hımar	Sarı öküz	Al at	Kırmızı katır	Hadım
Siyah dişi deve	Kara öküz	Kısrak	Siyah katır	Oğlak
Üştür	Gav	Dişi tay	Arı-arı kovanı	Keçi
	Deve		İpek böceği	

Tablo 43'te yer alan hayvanların bir kısmının değerleri tereke defterlerinden veya mülk satışları kayıtlarından öğrenilmektedir. Hayvanların, kullanıldıkları alanlara göre isimlendirildikleri görülmektedir.

Tablo 44'teki hayvanların fiyatları, narh kayıtlarında olduğu gibi, bazı dönemlerde farklılık göstermektedir. Birer yaşındaki dişi ve erkek taylarla katırlar aynı değere sahipken, yetişkin olunca kısrak, beygir ve katırların fiyatlarında farklılaşma olduğu görülmektedir. Söz konusu tablodaki rakamlar aynı dönemlerde de farklılık göstermektedir. Bu durum, tablodaki hayvanların net olarak fiyatlarının tespit edilmesine engel olmaktadır. Hayvanların farklı fiyatlarda olmasının belki bir nedeni de, sadece cinslerine göre değil aynı zamanda dış özeliklerine göre de fiyatlandırıldıkları olabilir.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla hayvanlar, tarımda güçlerinden faydalanmak için, binek hayvanı olarak veya et, süt ve derisinden yararlanmak için beslenmektedir. Koyun ve keçiler birlikte beslenmekte ve genellikle beraber satılmaktadırlar. Koyunların keçilere göre daha pahalı olduğu satış işlemlerinden anlaşılmaktadır. Besili koyun eti keçi etinden pahalı olmasına karşılık, derilerde bu durum tam tersidir.

TABLO 44
Sicillere Göre Hayvanlar ve Değerleri (1726-1750)

Sıra	Kayıt No (KŞS)	Türü	Fiyatı	Tarihi
1	13/1-1	Üştür, 9 adet ve torum	26.000 a.	20 Ca 1139
2	13/1-1	Ağnam ve keçi, 200 adet	1.800 a.	20 Ca 1139
3	13/223-1	Koyun ve keçi, 5 adet	500 a.	20 R 1142
4	13/224-2	Siyah katır	6.000 a.	18 R 1142
5	15/74-1	Bargir	600 p.	5 L 1151
6	15/238-1	Doru at	1.200 p.	7 L 1160
7	15/238-1	Al at	2.400 p.	7 L 1160
8	16/31-1	Yeni doğmuş katır, 3 re's	4.000 a.	7 Ca 1158
9	16/31-1	Bir yaşında katır, 2 re's	8.000 a.	7 Ca 1158
10	16/31-1	Kısrak, 12 re's	45.000 a.	7 Ca 1158
11	16/31-1	Bargir, 1 re's	3.000 a.	7 Ca 1158
12	16/31-1	1 yaşında erkek tay	1.000 a.	7 Ca 1158
13	16/31-1	1 yaşında dişi tay	1.000 a.	7 Ca 1158
14	16/31-1	1 merkep kısrağı	1.000 a.	7 Ca 1158
15	16/31-1	Çift öküzü, 1 re's	380 a.	7 Ca 1158
16	16/31-1	Keçi, 23 re's	3.600 a.	7 Ca 1158
17	16/31-1	Oğlak, 8 re's	600 a.	7 Ca 1158
18	16/79-1	Katır, 7 re's	3.200 p.	28 L 1158
19	16/79-1	Merkep	160 p.	28 L 1158
20	16/79-1	Bargir	800 p.	28 L 1158
21	16/79-1	İnek	400 p.	28 L 1158
22	16/79-1	Koyun, 40 re's	8.100 p.	28 L 1158
23	16/81-2	Beyaz merkep	60 p.	12 Ş 1158
24	16/95-1	Deve, 6 re's	220 g.	7 L 1158
25	16/115-1	Katır	1.200 p.	5 Ca 1160
26	16/120-2	Kısrak, 2 re's	2.400 p.	21 C 1160
27	16/120-2	Katır	1.000 p.	21 C 1160
28	16/123-1	At	60 g.	23 B 1158
29	16/123-1	Koyun ve keçi, 493 adet	370 g.	23 B 1158
30	16/123-1	Bargir, 3 re's	200 g.	23 B 1158
31	16/123-1	Katır, 4 re's	200 g.	23 B 1158
32	16/123-1	Kır katır	30 g.	23 B 1158
33	16/123-1	Katır sıpası	10 g.	23 B 1158
34	16/123-1	Dişi tay	10 g.	23 B 1158
35	16/123-1	Öküz, 15 re's	150 g.	23 B 1158
36	16/123-1	Merkep	3 g.	23 B 1158
37	16/213-1	Kısrak, 2 re's	1.400 p.	

Kimi zaman koyun ve keçi sahipleriyle çiftçiler arasında sorunlar çıkmaktadır. Çobanlar hayvanlarını otlatacak alan bulamadıklarında veya ekili alanlar hasat edildikten sonra çiftçilerin

tarlalarında hayvanlarını otlatıyorlardı. Ancak bu durum kimi zaman tartışma ve anlaşmazlık konusu oluyordu. Nitekim, Lefkoşalı el-Hac Ahmed ibn-i İbrahim, Omorfa kazasına bağlı Filya köylülerinin kendisinin Balyo köyündeki çiftlik tarlalarında hayvanlarını otlattıklarını şikâyet etmesi üzerine, yapılan araştırmada, bu tarlalarda hasat yapıldıktan sonra, çobanların hayvanları tarlaların kenarındaki derede suladıkları ve dere kenarlarının da kırk altı seneden beri köylülerin mezraları olduğu anlaşılınca, Ahmed davayı kaybetmiştir (14 Muharrem 1146).[351] Koyun ve keçi sahipleri hayvanlarını otlatmaları için zaman zaman çobanlara emanet ediyorlardı. Tamamen çobanların gözetiminde olan hayvanlara bir şey olursa, bu çobandan tazmin edilmekteydi.[352] Başka bir örnekte ise, Mesarya kazasına bağlı İpsos köyünden Dimitri veled-i Sava, Franci veled-i Yakomi'nin 27 baş keçi ve oğlaklarını çalıp Lefkoşa Ömeriye Mahallesi kasaplarından es-Seyyid Ahmed ibn-i es-Seyyid Osman ile Hüseyin ibn-i Yusuf'a sattığını ileri sürüp kasaplardan hayvanlarının parasını talep eder. Ancak mahkeme, kasapların değil hayvanları çalanın dava edilmesi yönünde görüş bildirmiştir.[353]

Kıbrıs'ın önemli geçim kaynaklarından birisi de ipek üretimidir. Sicillerde geçen Kıbrıs'taki bahçelerin çoğunun dut bahçesi olması ve bazı kayıtlarda *böcek hasırı*,[354] *böcek evi*,[355] *ipek dolabı*,[356] *ibrişim dolabı*,[357] *ibrişim leğeni*,[358] *ibrişim evi*[359] gibi terimlerin geçmesi, adada ipek böcekçiliğinin yoğun olarak yapıldığını göstermektedir.

Kıbrıs muhassıl tercümanı olan Hristofaci'nin terekesi arasında değeri 53.200 para olan 190 kıyye işlenmemiş ipek (*ham ha-*

351 KŞS, 14/96-3.
352 KŞS, 16/109-3.
353 KŞS, 16/42-3.
354 KŞS, 16/79-1.
355 KŞS, 16/84-2.
356 KŞS, 13/154-1.
357 KŞS, 16/99-1.
358 KŞS, 13/57-1.
359 KŞS, 16/65-2.

rir) yer almaktadır. Adı geçen tercümanın Tuzla kazasında mahzenleri olması, aynı zamanda tercümanın ticarî hayatın içinde olduğunu gösterir.[360] Başka bir miras belgesinde ise, ölen böcekçi Ahmed Ağa ibn-i Hüseyin'in zevcesi, *vasi-i muhtardan* 89 vakıyye ham ipeğin kendi bahçesi ürünü olduğunu ileri sürerek, bu ürünü, talep ettiği görülür.[361] Bu kaydın devamı olan bir başka hükümde ise, 124 vakıyye işlenmemiş ipeğin vakıyyesinin 9 kuruştan satıldığı bildirilmektedir.[362] Her iki kayıtta da ipek böcekçiliği yapan böcekçi Ahmed, Mağusa'da Sinan Paşa Mahallesi'nde altı dönümlük dut bahçesinde bu işi yapmaktadır.

Bazı davalarda ise, *ham ibrişime* tesadüf edilmektedir. Leymesun kazasından Köse Ahmed ibn-i Abdülkerim, elinde Baf kazasına bağlı Ahtema köyünden el-Hac Mehmed Ağa'nın 130 vakıyye ham ibrişimi olduğunu ve bunu el-Hac Mehmed'in vekiline teslim ettiğini söylemektedir.[363] Başka bir belgede ise, Hırsofu'dan Mustafa ibn-i Ahmed ile Hacı Muhammed ibn-i Hacı Mustafa arasındaki bahçe ve 7,5 vakıyye ham ibrişim tartışması olmuştur.[364] Gayrimüslimler arası bir miras anlaşmazlığı davasında ise, 100 vakıyye ham ibrişimden bahsedilmektedir.[365]

1133 yılına ait bir belgede, Kıbrıs'ta Piskopu, Hirsofu kazaları ile Mağusa kazası varoşundaki Aya Sersi, Piralih ve Farinan köylerinde ibrişim üreten Kıbrıslıların isimleri bulunmaktadır. Burada ibrişim üreten kişilerle bunların, 1133 yılı için ürettikleri ibrişim miktarları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu listelerden, gayrimüslimler ile Müslümanların kadınlı erkekli ibrişim ürettikleri anlaşılmaktadır. Meselâ, Hatta ibrişim üretenler arasında papazlar dahi bulunmaktadır. Papas Kostantin Leymonra gibi.[366]

---

360 *KŞS*, 16/194-2.

361 *KŞS*, 16/68-1.

362 *KŞS*, 16/66-1.

363 *KŞS*, 15/67-1.

364 *KŞS*, 14/60-5.

365 *KŞS*, 14/66-6.

366 *D.BŞM.KBE No*/1.

Kıbrıs'ta hayvanlardan elde edilen ve dokumacılıkta kullanılan bir başka ürün ise, yapağıdır. Daha çok küçükbaş hayvanlardan elde edilen yapağının, genellikle bu dönem kaynaklarında pamuk ile birlikte satıldığı ve ülke dışına ihracına izin verildiği görülmektedir. 1153'te kantarı 18 kuruştan 7 kantar yapağı yün Tuzlalı bir tüccara,[367] 1156'da kantarı 12 kuruştan 6 kantar ve 1157'de ise kantarı 14 kuruştan yapağı yün Tuzla'da teslim edilmek üzere başka bir tüccara satılmıştır.[368] Bu teslim edilen yapağıların Tuzla'ya götürülmesi onların yurtdışına ihraç edileceği anlamına gelir. Ancak yapağının fiyatı pamuk ile kıyaslandığında, pamuğun çok daha pahalı olduğu görülür.

Kıbrıs adasındaki çiftliklerde diğer hayvanların yanında arı beslendiği öğrenilmekle beraber, arıcılığın adada ne boyutta olduğu hakkında siciller yeterince bilgi vermemektedir. Bununla birlikte, Kıbrıs'ta üretilen *aselin* (bal) Anadolu'dan getirilene göre daha pahalı olduğu narh kayıtlarından anlaşılmaktadır. Arıcılıkla ilgili olarak bir kayıtta 4 adet arı kovanı,[369] bir diğerinde 2 adet kovan[370] ve üçüncüsünde ise arılık[371] şeklinde bilgi bulunmaktadır. Yalnız belgelerde geçen arılıklarda kaç tane kovan olduğu belirtilmemiştir.

Büyükbaş hayvanlardan atlar binek hayvanı olarak, develer hem eşya taşımacılığında hem de dericilikte kullanılmaktadır. Ancak deve eti yenildiğine dair veya etinin değeri hakkında söz konusu devrede herhangi bir belgeye rastlanmamaktadır. Develerle ilgili bilgiler tereke, hibe ve anlaşmazlık kayıtlarında bulunmaktadır. Bazı dönemlerde deve sahipleri develerini çiftleştirerek, yeni bir cins deve elde ediyorlardı. Ancak bu sefer de doğan devenin kimin olacağı konusunda anlaşmazlık çıkıyordu.[372]

Hem binek hayvanı hem de gücünden faydalanılan katırlar, Kıbrıs'ta oldukça fazla kullanılmaktadırlar. Katırlar adada aynı

367 KŞS, 15/100-2.
368 KŞS, 16/119-1.
369 KŞS, 13/136-1.
370 KŞS, 15/22-1.
371 KŞS, 15/35-1.
372 KŞS, 16/12-1.

zamanda kuyulardan su çıkarmak için de kullanılmaktadırlar. Hatta bu katırlar için *dolap katırı* terimi bile kullanılmaktadır.[373] Erkek eşekle dişi attan (kısrak) elde edilen katır, her iki hayvanın da özeliklerini taşıdığından, hem çok dayanıklı hem de çok güçlüdür. Katırların da dişisi ve erkeği olmasına karşılık, erkek katırlar tamamen, dişi katırlar ise kısmen kısır olduklarından yeni katır elde etmek için eşek ve at kullanılmıştır. Araştırılan yıllardaki kayıtlarda eşek ve atların cinsiyetleri belirtilirken, katırlar, bir kayıt hariç hep renklerine veya yaşlarına göre söz konusu olmuştur. Eşekler de Kıbrıslılar için vazgeçilmez bir yardımcı olmuşlardır. Özellikle köylüler ve çobanlar eşekleri binek hayvanı olarak veya yüklerini taşımakta kullanmaktadırlar.

Kıbrıs adasında verilen cezalar kısmında değinilen örnekte, Kukla kazasına bağlı İstoriko köyünden Musa ibn-i Ahmed, bir baş kırmızı kancık katırını Baf kazasına bağlı Aya Marina karyesinden kısrakçı Filyo veled-i Zorzi'nin çaldığı iddiasıyla mahkemeye başvurduğuna değinilmişti. Ancak yapılan araştırmada katırını kendisinin kısrakların içerisine bıraktığına dair Filyo'nun, *yemin billahi ellezi enzele'l-incil ala İsa 'aleyhi's-selâm* şeklinde yemin etmesiyle Musa davayı kaybetmiştir (14 Zilkade 1155).[374] Bu kayıt, hem dişi bir katırdan bahsetmesi, hem de bir Müslümanın iddiasına karşın bir zimminin kendi dininde yaptığı yeminle haklı bulunması bakımından önem taşımaktadır.

Öküzlerden ise, genellikle tarlaları sürmede yararlanılır. Bundan dolayı belgelerde çoğunlukla *çift öküzü* şeklinde geçmektedir. Bazen de ağır yük arabalarını çekmek için kullanılmaları dolayısıyla, ülke dışına dahi satılırdı.

İstanbul'daki sarayın mutfaklarına odun taşıyan öküzlerin Kıbrıs adasından karşılandığı görülmektedir. Meselâ, 1140, 1147, 1160 ve 1163 yıllarında merkezden, her defasında on çift olmak üzere, yalnız 1163 senesinde iki kez, paraları Kıbrıs muhassılı tarafından ödenmek üzere, öküz talep edilmiştir. Bununla ilgili olarak İstanbul'dan gönderilen emr-i şeriflerde

373 *KŞS*, 16/181-2.

374 *KŞS*, 15/173-2.

eskiden beri İstanbul'daki *Saray-ı cedid-i âmire*deki odun ambarından saray mutfağına ve diğer mutfaklara odun taşıyan arabalara koşulan öküzlerin, öldüklerinde ve iş yapamaz durumda olduklarında, on çift gavın (öküz) Kıbrıs'tan satın alınarak, İstanbul'a gönderilmesi ve öküzlerin parası, gemi kirası ile çoban ücretlerinin Kıbrıs muhassıllığı malından ödenmesi emredilmektedir.[375] Merkezin öküz isteği üzerine, 1160 yılında İstanbul'a gönderilen öküzlerin hepsinin değeri farklıdır. Bu yılda 10 çift gava 1.265 kuruş, çoban ücreti ile gemi kirası için ise 250 kuruş harcanmıştır.

TABLO 45
Kıbrıs'tan İstanbul'a Gönderilen Öküzlerin Listesi 1160 (1747)[376]

Sarı ve siyah öküzler, 160 g.	Sarı öküz, 70 g.	Siyah öküz, 60 g.
Sarı öküz, 85 g.	Sarı öküz, 65 g.	Sarı öküz, 55 g.
Altı beyaz sarı öküz, 75 g.	Sarı öküz, 60 g.	Sarı öküz, 55 g.
Kuyruğu beyaz siyah öküz, 75 g.	Sarı öküz, 60 g.	Sarı öküz, 50 g.
Sarı öküz, 75 g.	Siyah öküz, 60 g.	Siyah öküz, 45 g.
Sarı öküz, 70 g.	Siyah öküz, 60 g.	Siyah öküz, 40 g.

Tablo 45'te görüldüğü gibi, en pahalı öküz 85 kuruşa, en ucuz öküz ise 40 kuruşa satın alınmıştır. Ortalama olarak bir öküzün fiyatı bu yılda 63 kuruş 10 paradır. Gönderilen öküzlerin genellikle sarı renkte olması ve siyah öküzlere göre daha pahalı olmaları, Kıbrıs'taki en değerli ve en güçlü öküzler olduklarını gösterir. Kıbrıs adasında yetişen öküzlerin İstanbul tarafından istenmesi onları Osmanlı ülkesinde yetişen en güçlü öküzler arasına koymaktadır. Çünkü emirnamede öküzlerin en dayanıklısı ve en güçlüleri arasından seçilip İstanbul'a yollanması istenir. 1160 yılında Kıbrıs'ta kıtlık olmasına rağmen sarayın istediği hayvanlar yollanmıştır. Buradan da, hayvancılığın en azından bu yıldaki kıtlıktan çok fazla etkilenmediği anlaşılmaktadır.

375 *KŞS*, 14/124-1; *KŞS*, 16/168-2; *KŞS*, 16/201-2; *KŞS*, 17/76-1.

376 *KŞS*, 17/76-3.

Sonuç

Doğu Akdeniz'de ticarî, stratejik, jeo-politik gibi özelliklere sahip olan Kıbrıs adası, tarihin eski devirlerinden itibaren, Akdeniz'le ilgisi olan pek çok devletin ilgi odağı olmuştur. Osmanlı devletinin 1571'de Kıbrıs'ı topraklarına katmasına kadar ada, kimi zaman bağımsız bir krallık, kimi zaman ise bir devlete bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı öncesi idareler zamanında Kıbrıslılar çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Bizans idaresi döneminde, Ortodoks mezhebinden olan Hıristiyanlar adaya egemen durumdaydılar. Ancak Lüsignan kralları yönetiminde Katolik mezhebi öne çıkarılmak istendi. Böylece Hıristiyanlığın bu iki büyük mezhebi arasındaki rekabet çatışmaya dönüştü. Kıbrıs'ın yerli halkı olan Ortodoks Hıristiyanlara yapılan bu dinî baskılar Venediklilerin adaya egemen oldukları yıllarda da sürdü. Hem din baskısı hem de Venediklilerin aldığı ağır vergiler yüzünden büyük bir sıkıntı içine düşen Kıbrıs halkı, Osmanlı devletinden yardım talep etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlıların Kıbrıs'ı fethetmeleriyle birlikte Ortodoks kilisesi, dinî açıdan adanın hâkimi olarak, en parlak devrini yaşadı. Osmanlı yöneticileri, izlenen iskân politikalarının bir neti-

cesi olarak, Anadolu'dan çok sayıda Türkü adaya göçürdü. Venedik'in şiddetli baskılarından ve zulmünden dolayı ıssızlaşan köyler ve diğer yerleşim yerleri, göçürülen aşiretler tarafından yeniden şenlendirilirken, adanın, Osmanlı yönetimine olan bağlılığı da güçlendirilmeye çalışıldı.

Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750) adlı bu çalışmanın özünü sosyo-ekonomik yapının incelenmesi oluşturmaktadır. Ancak bu konulara girmeden önce girişte, Osmanlıların Kıbrıs'ta kurdukları idarî düzene yer verildi. Bu dönemde Kıbrıs, genel olarak sadrazamların hasları arasında bulunuyordu. O zamanki sadrazamlar, Kıbrıs'ın yönetimini malikâne şeklinde isteyenlere yıllık olarak kiralıyorlardı. Adanın yıllık gelirlerini toplamayı, bir yıl için sadrazamdan satın alan bu kişilerin bazıları, halktan çeşitli adlar altında kanunsuz ve haksız vergi alıyorlardı. Merkezî yönetim, bu tür yolsuzlukların önüne geçebilmek için, başkent İstanbul'dan gönderdiği paşalarla Kıbrıs'ı yönetmeyi denemiştir. Bu amaçla, 1745-1748 yılları arasında Kıbrıs'a üç paşa atanmıştır. Ancak her nedense bu uygulama kısa sürmüş ve Ebubekir Paşa'dan sonra Kıbrıs tekrar sadrazamların tasarrufuna geçmiştir.

Osmanlı yönetimi, Kıbrıs kadılığını emekli olan kazaskerlere veya İstanbul kadılarına arpalık olarak veriyordu. Ancak bu kişiler görev mahalline gitmeyerek yerlerine bir naip gönderiyorlardı. Naip olarak görevlendirilenlerin sayısı sürekli artmıştır. Hatta naipliği belli bir bedel karşılığında alanlar da, kendi yerlerine bir başkasını atıyorlardı. Şüphesiz, bu tür keyfî uygulamalar ve ehil olmayan kişilerin iş başına gelmeleri, Kıbrıslıların şer'î mahkemeye olan güvenlerinin sarsılmasına yol açıyordu.

Kıbrıs'ta yaşayan Ortodoks Rumların hem dinî hem de siyasî liderleri olan başpiskoposlara diğer dönemlerde olduğu gibi, araştırmaya konu olan yıllarda da oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Hatta önceki devirlere göre bu hakların biraz daha genişletildiği görülmektedir. Çeşitli sorunları çözmek için İstanbul'a giden başpiskoposlar, burada, Kıbrıs Ortodoks Rumlarının hem dinî hem de siyasî liderleri, yani *kocabaşıları* olarak karşılanıyorlardı.

Ada halkının bir başka önemli temsilcileri ise, *muhassılların* yanında görevli olan saray tercümanlarıdır. Gerek başpiskoposlar gerek saray tercümanları Osmanlı devletinin kendilerine tanıdığı geniş yetkileri, birçok kez kendi halklarını soymak için kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bunu yaparken de Kıbrıs'taki bazı Osmanlı yöneticileri ile işbirliği içerisinde olmuşlardır.

Adada yaşayan Ermeni cemaatinin liderleri olan murahhasalar da Ortodoks başpiskoposları kadar yetkiye sahip olmakla birlikte, onlar kadar faal değillerdi. Bunun sebeplerinden biri, herhâlde liderleri oldukları toplumun, Rumlara kıyasla küçük oluşudur.

Kıbrıs'ın idaresinde bir başka etkili zümre ise, adada bulunan yabancı devletlerin konsolosları ve tercümanlarıdır. Bu kişiler, Osmanlı devletinden elde ettikleri geniş haklar sayesinde, âdeta bir dokunulmazlık zırhına bürünerek, Kıbrıs'ta istedikleri gibi hareket ediyorlardı. Konsolosların, Tuzla kazasında yaşadıkları halde, devletin tanıdığı geniş ayrıcalıkları kendi yararlarına kullanarak, Kıbrıs'ın çeşitli yerlerinde bağ, bahçe ve menzil sahibi oldukları, yerli halka borç para verdikleri sicillerden anlaşılmaktadır. Zaman zaman bu kişiler, Kıbrıs'ın üst yöneticilerini İstanbul'a şikâyet ederek, onların cezalandırılmalarını dahi sağlayabiliyorlardı.

Doğal afetler, tarihi boyunca Kıbrıs adasını etkileyen olaylardır. Meydana gelen bir depremden sonra Kıbrıslı Müslümanlar, Kıbrıs'ın her tarafından para toplayıp, başta camiler olmak üzere, depremden zarar görmüş olan dinî yapıları onarıyorlardı. Tarımı ve dolayısıyla ekonomiyi büyük ölçüde etkileyen diğer doğal afetler ise kuraklık ve çekirge istilâlarıdır.

Çalışmamızın büyük bir kısmını oluşturan *sosyal hayat* bölümünde, Kıbrıs adasında meydana gelen her türlü ilişkiye yer verilmeye çalışılmıştır. Bunlar içerisinde 278 kayıtla *boşanmalar* başı çekmektedir. Çalışılan dönemde, bu kadar fazla boşanma kaydının bulunması, bu yıllarda adada sosyal bir bunalımın yaşanmış olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca, bu boşanmaların %72,66'sı, kadınların erkekleri boşanmaya razı et-

meleri demek olan *muhâlaa* şeklinde gerçekleşmiştir. Evlilik kurumundaki bu olumsuz gelişmelerin sosyal bunalıma dönüşmesinde, bu zamanda görülen ekonomik darboğazın önemli ölçüde etkili olduğu düşünülebilir. Eldeki belgelerde boşanma kadar olmasa bile evlenme kayıtlarına da rastlanmaktadır.

Ebeveynlerinden biri ölen çocuklara, anne veya babalarından kalan miras hisselerini korumak için, mahkeme tarafından, çocuklar reşit olana kadar, güvenilir birisi vasi olarak görevlendirilmektedir. Bazı durumlarda kadılar, vasileri daha iyi denetleyebilmek için üzerlerine bir de nazır atıyorlardı. Gerek boşanma davalarından sonra gerek anne veya babaları öldüğünde çocuklara kadı tarafından günlük bir miktar *nafaka* bağlanıyordu. Araştırılan yıllarda takdir edilen en fazla nafaka, günlük 6 paradır.

Şer'î mahkeme, kimsesiz küçük çocuklara da sahip çıkarak, onları isteyen kişilere evlâtlık olarak veriyordu. Ayrıca, fakir babaların çocuklarını evlâtlık olarak verdikleri de oluyordu. İslâmiyete geçen bir çocuğun Müslüman bir velisi bulunmadığında, kadı, o çocuğu bir Müslümanın himayesi altına vermek suretiyle ciddî bir sosyal problemi çözmüş oluyordu.

Sicillerde geçen *tereke* kayıtlarından Kıbrıs'ta gündelik hayatta kullanılan eşyalar öğrenilmekle birlikte, adadaki ailelerin nüfusu ve ekonomik güçleri hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Bu kayıtlara göre, Müslüman ailelerdeki çocuk sayısı 2,49; gayrimüslimlerde ise 2,45'tir.

Kıbrıs'ın nüfusunu, adalılardan toplanan cizye, maişet-i vali ve bedel-i nüzul gibi çeşitli vergilerin yardımıyla hesaplamak mümkündür. Ayrıca elde edilen bu nüfus rakamları, Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların verdikleriyle karşılaştırılarak daha gerçeğe yakın sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Ancak söz konusu vergiler gayrimüslim nüfusla ilgili verileri içerdiğinden sadece onların nüfusu hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Böyle olmakla birlikte, dirliksiz Müslümanlarla alâkalı bulunan üç hükümde, bunların nüfuslarına dair de bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla tereke kayıtlarının da yardı-

mıyla, özellikle gayrimüslim nüfus yaklaşık olarak ortaya çıkarılmaktadır.

Kıbrıs'ta iki toplum arasında meydana gelen ilişkilerin anlatıldığı *toplumsal ilişkiler* kısmında, ilk önce adada çoğunluğu oluşturan Türkler ve Rumların kendi aralarındaki ilişkiler incelenerek, bu ilişkilerin, iki toplum arasındaki ilişkilerle olan benzerlik ya da farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu kısımdaki konular arasında en önemlilerinden birisi de *ihtida* olaylarıdır. Araştırılan devre kayıtlarında rastlanılan Müslümanlığı tercih edenlerin arasında erkeklerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu yıllarda meydana gelen ihtida olaylarının oranı 2,7'dir.

Adada yapılan hayır işlerinde Müslüman kadınların erkeklerden geri kalmadıkları bir gerçektir. *Vakıfların* yöneticileri olan mütevellileri kadıların yıllık olarak denetledikleri ve gerek gördüklerinde vakıflara bir de hesap nazırı atadıkları görülmektedir. Kıbrıs'taki vakıfların en önemlilerinden birisi muhassıl Ebubekir Paşa tarafından kurulmuştur.

Kıbrıs adasının ticarî ve coğrafî konumu, adayı, Akdeniz'deki *köle ticaretinin* en önemli merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. Çeşitli milletlere mensup köleler bulunmakla birlikte, siyah kölelerin sayıları diğerlerine oranla daha fazladır. Belgelerden anlaşıldığına göre erkek kölelerin daha pahalı olduğu görülüyor. Gayrimüslimlerin köle sahibi oldukları bu dönemin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Kölelerin mahkemeye başvurarak haklarını aradıkları yolundaki bilgiler bu dönemin sicil kayıtlarına geçmiştir.

Kıbrıs'ta işlenen suçların karşılığı olan cezaların, davacıların kabul etmesiyle birlikte paraya çevrilebildiği görülmektedir. Mahalle sakinleri veya köylüler, kendilerine zarar veren kişileri, mahkeme marifetiyle, mahalle ya da köyden uzaklaştırıyorlardı.

Osmanlı devleti, ülkenin çeşitli yerlerinde suç işlemiş kişileri Kıbrıs adasına *kale-bend* veya *cezîre-bend* olarak sürmekteydi. Devlet, Adadolu'da yerleşik halka zarar veren göçebe aşiretleri de adaya gönderiyordu. Adaya sürgün olarak gönderilenlerden iyi hâli görülenler affediliyordu. Kıbrıs'taki mahkû-

miyeti affedilip, cezasının kalanını çekmek için Sakız adasına gönderilenler de oluyordu. Osmanlı devletinin, Kıbrıs adasını bir sürgün yeri olarak kullanmasının sebepleri arasında hayat şartlarının zorluğu ve buradan kaçmanın güçlüğü sayılabilir.

Kıbrıs'ta, çeşitli hastalıklara yakalanan insanlar, sağlıklarına tekrar kavuşabilmek için her türlü fedakârlığa katlanıyorlardı. Söz konusu dönemin belgelerinde, Kıbrıs'ta *fıtık* ve *mesane* ameliyatı yapıldığı görülmektedir. Bu ameliyatları yapacak olan doktorlara, hastalar tarafından her türlü teminat verilmektedir. Belgelerde, Kıbrıs adasında *kürtaj* (ilgâ-yı cenîn) ameliyatının yapıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Ancak bu yola başvuran kadın hayatını kaybetmiştir.

Çalışmamızın, *sosyal yapı*dan sonra ikinci kapsamlı bölümünü ise *ekonomik yapı* oluşturmaktadır. Bu bölümde, ilk önce Osmanlı yönetiminin Kıbrıs'tan tahsil ettiği vergiler ve bu vergilerin toplanması sırasında resmî görevlilerin, özellikle muhassılların yaptıkları usulsüzlükler üzerinde durulmuştur. 18. yüzyılda Osmanlı ülkesinde uygulanmaya başlanan *malikâne sistem*inin, bu dönemde adada da yaygın olarak kullanıldığı belgelerden anlaşılmaktadır.

Ticaret kısmında ise, Kıbrıs adasında ticareti yapılan mallar hakkında bilgi verilerek, bir kısmının fiyatları belirlenmeye çalışılmış, ayrıca bu kısımda Kıbrıs'ta yaşayan insanlar arasında meydana gelen mülk satışları, alacak-verecek davaları ve hibe kayıtları da örneklerle açıklanarak, bunların, Kıbrıs'ın ekonomik yapısına katkıları veya iki toplum arasındaki ilişkiye etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Esnaf teşkilâtı kısmında ise, incelenen yıllarda Kıbrıs'ta faaliyet gösteren esnaf dalları hakkında bilgi verilerek, bunların ürettikleri ürünlerden bahsedilmiştir. Çeşitli *iş kolları* arasında yerel nitelikteki *çangarlığın* adada önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Çangarlar, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, daha çok alt tabakadaki halk için çizme yapan kişilerdir.

Narh sistemi başlığı altında, Kıbrıs'ta üretilen ürünlerle, ülke dışından getirilen ve günlük hayatta kullanılan eşya veya yiyeceklerin fiyatları verilmiştir. Söz konusu devrede fiyatlar belli

dönemlerde değil de, piyasada meydana gelen değişikliklerden sonra belirlenmektedir. Dönem içerisinde birçok ürünün bulunduğu genel narhlar verildiği gibi ekmek, et gibi bazı ürünlere ayrı olarak da narh verilmiştir. Yine eldeki kayıtlardan tüketilen bazı ürünlerin fiyatlarının nasıl hesaplandığı da öğrenilmektedir.

*Ziraat*in anlatıldığı kısımda, tarım alanları hakkında bilgi verilerek, özellikle suyun ziraati nasıl etkilediği vurgulanmıştır. Kıbrıs'ta iklimin düzensizliği ve su kaynaklarının yetersizliği nedeniyle geniş arazilerde kuru tarım yapılmakta ve bu araziler genellikle bir yıl dinlendirilmekte, yani nadasa bırakılmaktadır. Adanın bazı bölgelerinde, sadece saray için şeker kamışı yetiştirilmektedir.

Dış ticarette artan talep yüzünden birçok alanda *pamuk* ekimi yapılmaktadır. Ayrıca *zeytinyağı* üretimi için *zeytin* ve *ipek* üretimi için de *dut* ağacı yetiştirilmektedir. Bu ağaçların ticarî değerleri diğer ağaçlara göre daha fazladır. Su olan bölgelerde genellikle küçük bahçelerde ziraat yapılmaktaydı. Kıbrıs'ın tarihi boyunca bağları ve şarapları ünlü olmasına rağmen, şaraplar konusunda yeterince malumat bulunmamaktadır. Adada ziraati yapılan ve dış piyasada değeri yüksek başka bir ürün ise, *kırmızı boya* (kök boya) bitkisidir. Bu ziraat daha çok Mağusa ve Tuzla kazalarının kıyı bölgelerinde yapılmaktadır. Bu yıllarda üretilen bir başka ürün ise *tütün*dür. Ancak Kıbrıs'ta tütün yetiştirildiği hâlde, bu ürünün ada dışından da getirildiği anlaşılmaktadır. Bazı dönemlerde üretilen *arpa*, merkezin izniyle, Trablusşam ve Sayda bölgelerine ihraç edilmekteydi.

Hayvancılığa gelince, çeşitli alanlarda kullanılan hayvanlar hakkında belgelerde yeteri kadar bilgi bulunmaktadır. Küçükbaş hayvanların etlerinden, sütlerinden, derilerinden ve yünlerinden faydalanılırken, etinden yararlanılan büyükbaş hayvana sicillerde rastlanmamaktadır. Büyükbaş hayvanların, daha çok sütünden, derisinden ve gücünden yararlanıldığı görülmektedir. Kayıtlarda geçen hayvanların fiyatlarını cinsleri belirlediği gibi, fiziksel özellikleri de bu fiyatların tespit edilmesinde etkili olmaktadır. Adada yetiştirilen öküzlerin İstan-

bul'daki sarayın mutfağına odun taşıyan arabalarda kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Başkent İstanbul, ihtiyacı oldukça Kıbrıs'tan bu öküzleri istemiştir.

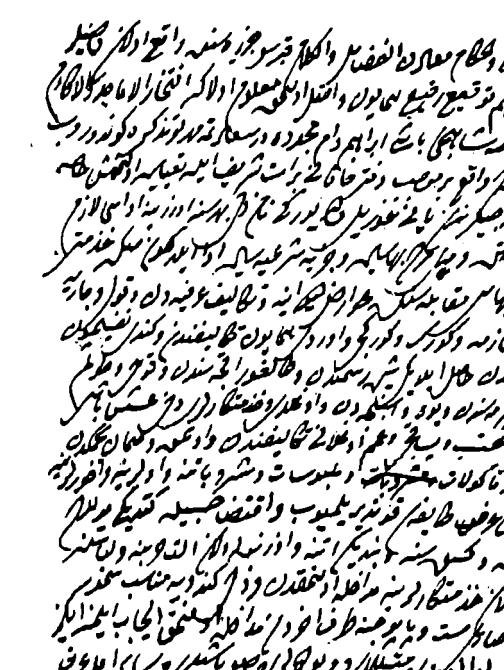
İpek üretimi ve *ipek böcekçiliğinin* dut ağaçlarının bulunduğu sulu tarım yapılan alanlarda yaygın olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca adada *arıcılığın* da ada ekonomisinde önemli bir yeri olduğu anlaşılıyor. Narh kayıtlarına göre, Kıbrıs'ta üretilen bal Anadolu'dan adaya getirilenden daha pahalıdır.

Sonuç olarak, Kıbrıs'ta meydana gelen ve yukarıda kısaca özetlenen *sosyo-ekonomik* olaylar incelenerek elde edilen bulgular, benzer çalışmalardaki verilerle karşılaştırılarak, 1726-1750 yılları arasını kapsayan Kıbrıs adası tarihinin bilinmeyen çeşitli yönlerinin aydınlatılmasına çalışılmıştır.

EKLER

BELGE 1

Şahinci olarak tayin edilenlere verilen ayrıcalıkları gösteren *berat*ın metni (*KŞS*, 17/75-2)

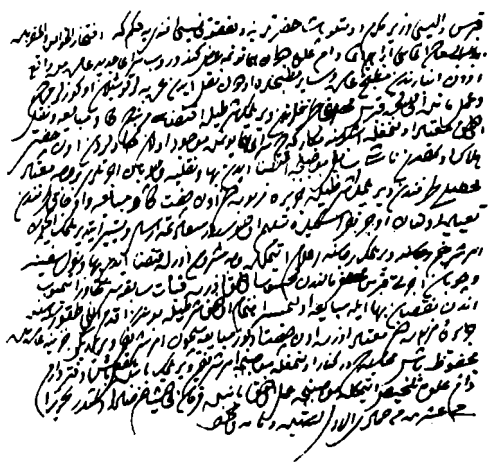

Mefâhirü'l-kudât ve'l-hükkâm ma'âdenü'l-fezâil ve'l-kelâm, Kıbrıs cezîresinde vâki' olan kâdîlar[a] *zîdet fazalihum* tevkî'i- refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim, bi'l-fi'il hâssa şâhîncibaşı İbrâhîm *dâme mecduhu* der-sa'âdetime mühürlü tezkere göndürüp, cezîre-i mezbûrede vâki' ber-mûcib-i defter-i hâkânî berât-ı şerîf ile ta'yîn olunmuş hâssa şâhîn kayacılarından Yanni Gavril veled-i Yorgi nâm zimmî beher sene üzerine edâsı lâzım gelen hizmeti ve mîrî meredde-bahâsın ve cizye-i şer'iyesini edâ eyledikden sonra, hizmet ve mîrî meredde-bahâsı mukâbelesinde 'avârız-ı dîvâniye ve tekâlîf-i 'örfîyeden ve kul ve câriye resminden ve kazma ve kürek ve kürekçi ve ordu-yı hümâyûn tekâlîfinden ve kendi nefs-içün kendi bâğından hâsıl eylediği şıra resminden ve talgur akçesinden ve koçu ve tulum ve kazgan yitirmesinden ve yün ve ispenceden ve oğulları ve hizmetkârları dahi 'asesbaşı ve subaşı ve muhtesib ve yasakcı ve 'acem oğlanı tekâlîfinden ve otluk ve saman tahammülden ve beklemekden ve me'kûlât ve melbûsât ve meşrûbâtına ve evlerine ve ahûrlarına 'askerî ve ehl-i 'örf tâyifesi kondırılmayup ve iktizâ hasebiyle gittiği yollarda tebdîl-i câme ve kisvesine ve bindiği atına ve üzerinde olan âlet-i harbine ve libâsına ve yanında olan hizmetkârlarına müdâhale olunmakdan ve dahi kendiye münâsib samûr kalpağına ve sarı mest ve papucuna taraf-ı âhardan müdâhale olunmak îcâb eylemez iken, mîr-i mîrân ve mîr-livâ adamları ve mütesellimleri ve voyvodaları ve subaşıları ve sâyir ehl-i 'örf tâyifesi taraflarından müşten ve meccânen yem ve yemek ve koyun ve kuzı ve bal ve yağ ve arpa ve saman ve odun ve otluk ve sâyir zahîreleri aldıkların bildirüp men' ve def' olunmak bâbında emr-i şerîfim virilmek ricâsına i'lâm itmeğin imdi mûcibince 'amel olunmak bâbında fermânım olmuşdur. Buyurdum ki:

Hükm-i şerîfim vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere 'amel idüp dahi zimmî-i mesfûr berât-ı şerîfimle ta'yîn olunmuş hâssa şâhîn kayacılarından olmağla yedlerinde olan mu'âfnâmeleri mûcibince gitdiği yollarda tebdîl-i câme ve kisvesine ve mahûf ve muhâtara olan mahallerde bindiği atına ve üzerinde olan âlet-i harbine ve libâsına ve kendüye münâsib samûr kalpağına ve sarı mest ve papucuna ol vechile ve sâyir bahâne ile taraf-ı âhardan bir kimesne dahl ve ta'arruz itdirmiyesiz. Şöyle bilesiz, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız, *tahrîren fî'l-yevmi'r-râbi' min Recebi'l-ferd li-sene semân ve hamsîn ve mie ve elf.*

be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûsa

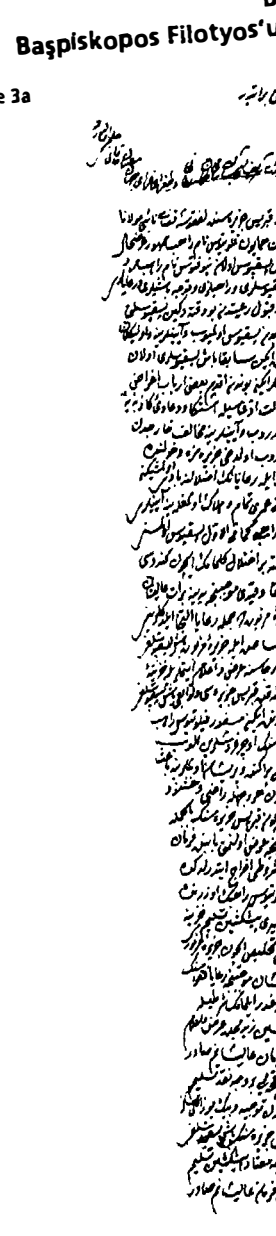
BELGE 2
Merkezin Kıbrıs'tan *gav* talebi (*KŞS*, 17/76-1)

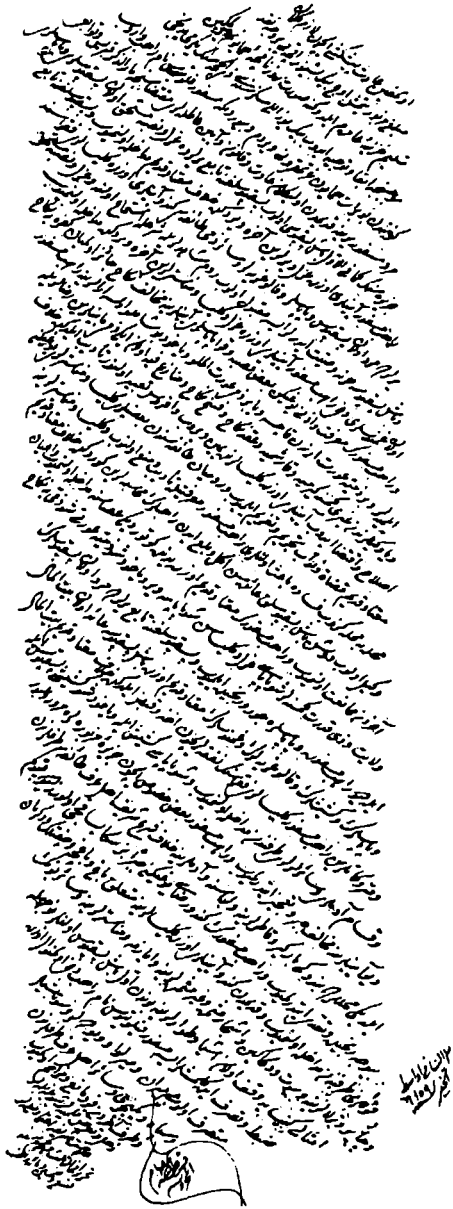

Kıbrıs vâlisi vezîr-i mükerrem ve devletlü paşa hazretlerine ve Lefkoşa kādîsi efendiye hükûm ki, iftihârü'l-havâs ve'l-mukarrebin bâbü's-sa'âde ağası İbrâhîm Ağa dâme 'uluvvuhu dîvân-ı hümâyûnuma 'arz göndürüp, sarây-ı cedîd-i 'âmiremde vâki' odun anbarından matbah-ı 'âmire ve sâyir matbahlara odun nakl iden 'arabalar[a] koşılan ökūzler mürde ve 'amelmânde olup, müceddeden Kıbrıs muhassıllığı taraflarından virilmek şartıyla iktizâsı mertebede gâv ve mübâya'a ve nakl olunmak mu'tâd olunmağla işbu sene-i mübârekede sarây-ı hümâyûnumda mevcûd olan gâvlardan on çift helâk olmakdan nâşî sâbık mücibince iktizâ iden bahâ ve nakliye ve çoban ücretleri ber-vech-i mu'tâd muhassıl tarafından virilmek şartıyla cezîre-i mezbûrede on çift gâv mübâya'a ve ocak tarafından ta'yîn olunan üçer nefer eskilere teslîm olunup, der-sa'âdetime irsâl ve tesyîr ittirilmek içün emr-i şerîfim virilmek ricâsına i'lâm itmeğin vech-i meşrûh üzere iktizâ iden bahâ ve yol-ı sefîne ve çoban ücreti Kıbrıs muhassıllığı mâlından mahsûb olunmak üzere fiyât-ı sâbıkasına tecâvüz itmeyüp andan noksân bahâ ile mübâya'a olunmasına ihtimâm olunmak şartıyla bundan akdem elli tokuz senesinde cezîre-i mezbûreden mu'tâd üzere on çift ökūz mübâya'ası içün emr-i şerîfim virildiğin hazîne-i 'âmiremde mahfûz başmuhâsebede derkenâr olunmağla mûcibince emr-i şerîfim virilmek bâbında bi'l-fi'il baş-defterdârım dâme 'uluvvuhu telhîs itmekle mûcibince 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuşdur, *tahriren fî 'işrîn min Cemâziye'l-evvel li-sene sittîn ve mie ve elf.*

BELGE 3
Başpiskopos Filotyos'un tayin beratı (*KŞS*, 17/40-1)

Belge 3a

[3ª] Filotyos râhibin başpiskoposluk berâtıdır.

Berât-ı şerîf-i 'âlîşân, sâmî-mekân sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükm oldur ki, kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Kıbrıs muhassılı el-Hâc Mustafa *zîde mecduhu* ve Kıbrıs cezîresinde Lefkoşa kazâsı nâibi Mevlânâ Nu'mân *zîde 'ilmuhu* dîvân-ı hümâyûnuma 'arz ve işbu dârende-i fermân-ı hümâyûn, Filotyos nâm râhib, memhûr 'arz u hâl idüp, bundan akdem cezîre-i Kıbrıs'da vâki' Lefkoşa'da başpiskopos olan Niyoftos nâm râhib mürd olmağla yeri hâlî kalup cezîre-i mezbûrede olan sâir piskoposları ve râhibleri ve kocabaşıları ve re'âyâları meclis-i şer'de takrîr-i kelâm idüp, her biri feth-i hâkânîden ve kabûl-ı ra'iyyetden bu vakte değin piskoposluk âhvâli beynlerinde olıgelmekle bu vechile re'âyâ fukarâsına hâricden piskopos olmayup ve âyînlerine ve olıgelen kā'ide-i memlekete halel gelmeyüp, cümlemiz bu husûsda râhat üzere iken sâbıkâ başpiskoposları olan mesfûr Filotyos nâm râhibden her vechile hoşnûd ve râzılar iken bundan akdem ba'zı erbâb-ı agrâz ve müfsidler âstâne-i 'aliyeye varup, cümle taraflarından vekâlet iddi'âsıyla iştikâ ve de'avî-i kâzibeye cesâret birle, mesfûr Filotyos râhibi bi-gayr-i cürm 'azl itdirüp ve âyînlerine muhâlif hâricden hâlik-ı mesfûr bir takrîbile başpiskopos nasb itdirüp ol dahi cezîremize duhûlunda kā'ide-i memlekete mugâyir ve muhâlif gûnâ-gûn işlere sülük ile re'âyânın idlâline bâdî olmuşiken işbu bin yüz elli sekiz senesi mâh-ı Recebü'l-ferdin yigirminci güni 'ömrü tamâm ve helâk olmağla yine âyînleri üzere cümle ihtiyârıyla başpiskoposları olan mesfûr Filotyos râhibi kemâ-fi'l-evvel piskopos olmasına istid'â ideriz deyü cümlesi mesfûrı iltimâs ve bu esnâda memlekete bir ihtilâl gelmemek içün kendüsi piskopos nasb olunup, etmeği olan başpiskoposluğu kendüye ibkâ ve kaydı mûcibince yedine berât-ı 'âlîşân ihsân buyrulmak bâbında der-i devlet-medâra i'lâm idiyor deyü cezîre-i mezbûrede cümle re'âyâ iltıcâ eylediklerini i'lâm ve cezîre-i mezbûrede olan re'âyâ fukarâlarının istid'âlarına müsâ'ade ile cezîre-i mezbûre başpiskoposluğı mesfûr Filotyos râhibe tevcîh ve berât-ı 'âlîşânım virilmek ricâsına 'arz ve i'lâm itmeleriyle hazîne-i 'âmiremde mahfûz olan piskopos mukâta'ası defterlerine nazar olundukda, Kıbrıs cezîresi ve tevâbi'i başpiskoposluğu yetmiş üç bin beş yüz akçe mîrî pîşkeş ile Filotyos râhib üzerinde iken mesfûr Filotyos râhib içün, müfsid ve zulmeden olmağla kendüsi içün ev başına re'âyâ fukarâsının üçer guruşların alup ve âyîn-i 'âtılaları icrâ itmeyüp zulm ve ta'addîsinden re'âyâ fukarâsı perâkende ve perîşân olmalarına ba'is olmağla mesfûr 'azl ve âyîn-i 'âtılaların icrâya kâdir ve kendüsinden her vechile râzı ve hoşnûd oldukları Niyoftos nâm râhib başpiskopos ta'yîn olunmak içün Kıbrıs cezîresinin bi'l-cümle re'âyâsı dîvân-ı hümâyûnuma 'arz u hâl ve istid'â-yı inâyet itmeleriyle mûcibince 'arz olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşân sâdır oldukda pisko-

pos mukāta'ası defterlerinden kaydı ve şurūtı ihrāc itdirildiğinde Kıbrıs başpiskoposluğu yetmiş üç bin beş yüz akçeye mīrī peşkeş ile Filotyos rāhibin üzerinde olduğu ve 'azl ve nasbları muhassıl 'arzıyla olıgeldiği der-kenār olınmağla mīrī pīşkeşin teslīm-i hazīne eylemek şartıyla mesfūr Filotyos rāhibin zulm ve ta'addīsinden fukarā-yı ra'iyyeti tahlīs içün cezīre-i mezbūrun başpiskoposluğı Filotyos rāhibin ref'inden sādır olan fermān-ı 'ālīşān mucibince re'āyā fukarāsının istid'ā eyledikleri mesfūr Niyoftos rāhib hilāf-ı şurūt-ı berāt fukarāya gadr eylememek şartıyla tevcīh ve yedine şurūtıyla berāt-ı 'ālīşān virilmek içün Kıbrıs muhassılı Hüseyin *zīde mecduhu* 'arz ve i'lām itmekle i'lāmı mūcibince ref'inden tevcīh ve şurūtuyla berātı virilmek bābında fermān-ı 'ālīşānım sādır olmağın 'ādet-i pīşkeşi içün lāzım gelen yetmiş üç bin beş yüz akçeyi bervech-i nakd teslīm-i hazīne-i 'āmirem eylediğine sūret-i rūznāmçe-i hümāyūn virilmeğin, mūcibince ref'inden tevcīh ve bin yüz elli sekiz senesi Muharreminin on ikinci güni şurūtıyla berāt virilüp, mārū'z-zikr Kıbrıs cezīresinin başpiskoposluğı mesfūr Niyoftos rāhib üzerinde olduğu der-kenār olunmağla mūcibince ber-vech-i mutad pīşkeşin teslīm-i hazīne-i 'āmirem eylemek şartıyla ibkā ve tevcīh ve şurūtıyla berātı virilmek bābında fermān-ı 'ālīşānım sādır [3b] olmağın 'ādet-i pīşkeşi içün lāzım gelen meblağ-ı mezbūr yetmiş üç bin beş yüz akçeyi bervech-i nakd teslīm-i hazīne-i 'āmirem eylediğine sūret-i rūznāmçe-i hümāyūnum verilmeğin mūcibince ibkā ve tevcīh idüp, bin yüz elli sekiz senesi Zi'l-hiccesinin yigirmi yedinci güninden bu berāt-ı hümāyūn 'izzet-makrūnı virdüm ve buyurdum ki:

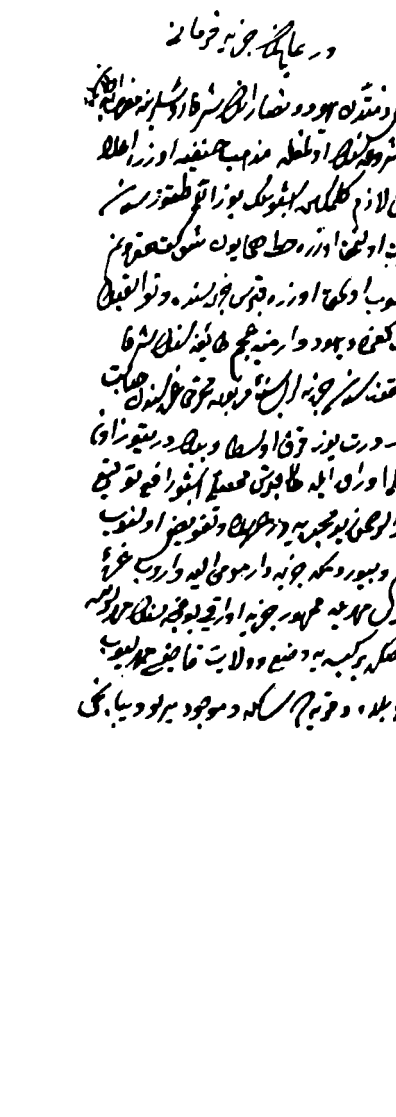
Mesfūr Filotyos nām rāhib varup mūrd-i mesfūr yerine kadīmden olıgelen 'ādet ve kānūn ve āyīn-i 'ātılaları muktezāsınca mārū'z-zikr Kıbrıs ve tevābi'i cezīresinin kemā-fi'l-evvel başpiskoposı olup, piskoposluğuna tābi' yerlerde 'azl ve nasba mūstahikk olan piskoposları ve papasları rāhib-i mesfūr āyīnleri üzere 'azl ve yerlerin āhara virdikde hilāf-ı mu'tād-ı kadīm mūdāhale olunmayup ve piskoposluğuna tābi' yerlerde mūrd olan piskopos ve papaslar ve kalogriyeler ve sāir zimmī tāifesi kendi āyīnleri üzere kilisāları fukarāsına ve başpiskoposa her ne vasiyet iderler ise makbūl olup, Rum şāhidleriyle şer'le istimā' oluna ve 'azl ve nasba mūstahikk olan gamonosları dahi rāhib-i mesfūr āyīnleri üzere 'azl ve kilisā ve manastırların āhara virdikde mūdāhale olunmayup ve rāhib-i mesfūrun ma'rifet ve izni yoğiken ba'zı kasaba ve kurā papasları āyīnlerine muhālif nikāh cāiz olmayan kefereye nikāh eylemiyeler. Ve bir zimmīye 'avret erinden kaçsa veyā bir zimmī 'avret almalu veyāhūd boşamlu olsa aralarına rāhib-i mesfūr veyā vekillerinden gayri kimesne girmiye ve karışmaya ve 'akd-i nikāh ve fesh-i nikāh ve mūnāza'un-fīh olan iki zimmī mābeynlerinde rızālarıyla ıslāh ve iktizā idüp, āyīnleri üzere kilisālerine ye-

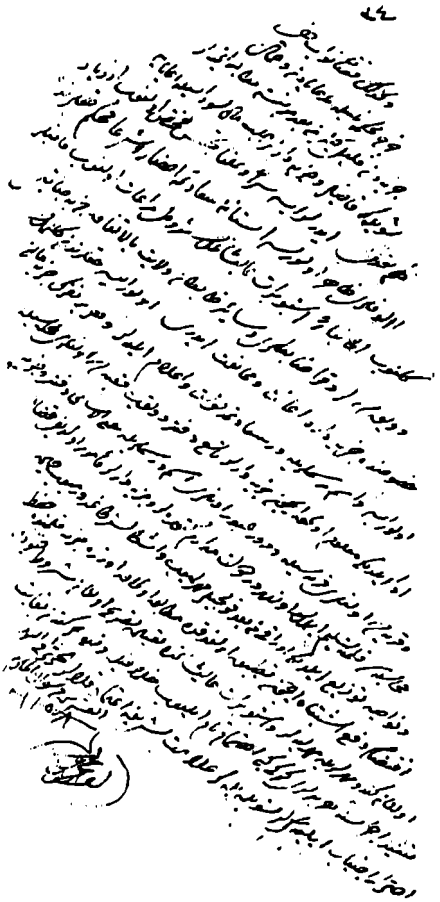
mîn virûp ve afaros tâ'bîr olunur, tedîb eyledikde hilâf-ı mutâd-ı kadîm kudât ve nüvvâb tecrîm ve tagrîm eylemeyüp ve Rumîyân tâifesinden ba'zıları kilisâ ve manastırları yoğiken mahalle be-mahalle gezüp, fesâda ba'is olanları râhib-i mesfûr ma'rifetiyle tedîb ve men' olunup ve kilisâ ve manastırlarına vekîl olup, düşen başpiskoposluk 'âidesin ekl ü bel' iden râhiblerin muhâsebelerin gördükde, hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm âhardan mümâna'at olunmayup ve râhib-i mesfûrın mu'tâd-ı kadîm üzere yedinde götürdüğü 'asâsına müdâhale olunmayup ve â'yân-ı vilâyet ve zî-kudret kimesneler şu papası 'azl ve kilisâsı şu papasına vir veyâhûd şu zimmîye 'avreti şu zimmîye nikâh eyle deyü râhib-i mesfûra ve papaslara cevr ve rencîde eylemeyüp ve piskoposluğuna tâbi' yerlerde mürd olan piskoposların ve papasların ve keşişlerin ve kalogriyelerin ve gamonosların mu'tâd-ı kadîm üzere başpiskoposa 'âid olan beytü'l-mâl ve metrûkâtları râhib-i mesfûr kilisâları fukarâsının nafakaları içün ahz u kabz eyledikde hilâf-ı mutâd-ı kadîm beytü'l-mâl ve kassâm adamları ve sâirleri tarafından müdâhale olunmayup ve şu papası keşiş eyle veyâhûd şu keşişi piskopos eyle deyü âyînlerine muhâlif cebr ve ta'cîz itdirilmeyüp ve râhib-i mesfûr ba'zı husûs içün cezîre-i mezbûrelere mürûr u 'ubûr eylediği mahallerde bindüği bârgîr ve katırlarına ve libâsına ve âdemlerine hilâf-ı şer'-i şerîf [ve] ehl-i 'örf tâifesi taraflarından bî-vech rencîde ve ta'addî itdirilmeyüp ve râhib-i mesfûrun kendi rızâsı yoğiken cebren biz sana yasakcı oluruz deyü kapum kulları tarafından müdâhale olunmayup ve kadîmden kendi âyînleri üzere kilisâlarına müte'alik bâğ ve bâğçe ve çiftlik ve değirmen ve çayır ve tarlalarına ve büyût ve dekâkîn ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmirelerine ve âyâzma ve manastırlarına ve sâir bunun emsâli kenîsâya vakf olan eşyâ ve davarlarına bundan evvel başpiskopos olanlar ne vechile zabt ve tasarruf ide gelmişler ise mesfûr Filotyos nâm râhib dahi ol minvâl üzere mutasarrıf olup, mîr-i mîrân ve mîr-livâ ve voyvodalar ve subaşılar ve sipâh ve yeniçeri ve sâir ehl-i 'örf taraflarından ve taraf-ı âhardan bir ferd mâni' ve müzâhim olmayup, dahl ve ta'arruz kılmıyalar. Şöyle bileler, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar, *tahrîren fî'š-şâlis min Muharrem li-sene tisâ' ve hamsîn ve mie ve elf*.

be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse
Vusile ileynâ fi evâsıt-ı Saferü'l-hayr li-sene 1159.

BELGE 4
Kıbrıs reâyâsından alınan cizye vergisi ile ilgili fermân
(KŞS, 17/31-2)

Belge 4a

[4a] Ve re'âyânın cizye fermânı

Memâlik-i mahrûsamda vâki' ehl-i zimmetden Yahûd[i] ve Nasârânın şer'an rüûslarına mazrûba olan cizyeleri, beytü'l-mâl-i müslimînin âhvâl-i emvâl-i meşrû'asından olmağla mezheb-i Hanefiye üzere a'lâ ve evsât ve ednâ i'tibârıyla cibâyet olunmak lâzım gelmeğin işbu bin yüz elli tokuz senesi cizyesi cibâyetine sene-i mezbûre Muharremi gurresinden mübâşeret olunmak üzere hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum sâdır olmağın bin yüz elli tokuz senesine mahsûb olmak üzere Kıbrıs cezîresinde ve tevâbi'inde sâkin ve mütemekkin ve mürûr [u] 'ubûr iden ehl-i

zimmet kefere ve Yahûd[i] ve Ermeniye-i 'Acem tâifesinin şer'an üzerlerine edâsı lâzım gelen bin yüz elli tokuz senesi cizyeleri sene-i mezbûre Muharremi gurresinden cibâyet eylemek üzere, bin iki yüz a'lâ ve tokuz bin dört yüz kırk evsât ve bin dörtyüz on ednâ ki, esnâf-ı selâse ile cem'an on iki bin elli evrâk ile hâlâ Kıbrıs muhassılı işbu râfi'-i tevki'-i refi'ü'ş-şân-ı hâkanî, kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Abdurrahman *zîde mecduhu*ya der-'uhde ve tefvîz olunup işbu berât-ı 'âlîşân-ı ma'delet 'âyâtı verdim. Ve buyurdum ki:

Cizyedâr-ı mûmâ-ileyh varup gurre-i Muharremü'l-harâmdan müddet-i merkumede muvâcehesinde mîrî mühriyle memhûr cizye evrâkı boğcasının mühürlerin kat' ve evrâkda olan mühürile tatbîk olunduktan sonra bir kîseye vaz' ve vilâyet kâdîsı mühürleyüp, der-sa'âdetime irsâl ve kalem-i mezbûre tâbi' her belde ve karyede sâkin ve mevcûd yerlü ve yabancı [4b] ve mürûr u 'ubûr iden ehl-i zimmet Nasârâ ve Yahûd[i] ve Ermeniye-i 'Acem tâifeleri ve emred mürahik hükmüne dâhil olup, şer'an cizyeye müstahikk olan gulâmları gereği gibi mukayyed ve ihtimâm ile tefâhhuz ve bir ferdi hâric ve kâğıdsız kalmamak şartıyla vech-i şer'î üzere ahâlisi beyninde esnâf-ı selâsenin kangı sınıfından 'add ve i'tibâr olunursa, hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumı verilan nizâm-ı cedîd mûcibince mukaddeminden ednâ i'tibârıyla bir zer-i mahbûb ve vasat ehli olanlarından evsât i'tibâriyle iki zer-i mahbûb ve zâhir ehl-i muksîr olanlarından a'lâ i'tibâriyle dörd zer-i mahbûb altun alınup zer-i mahbûb tedârikinde 'âciz ve 'usret zâhir olanlarından zer-i mahbûb hesâbı üzere a'lâdan on bir guruş ve evsâtından beş buçuk guruş ve ednâdan iki buçuk guruş on para olmak üzere ecnâs-ı nukûd ve hâne-gûne akçe gönderirler ise hâlisü'l-'ayâr ve tâmü'l-vezn olanlarına râyic olduğu vech üzere müdevver cedîd İstanbul altını dörder kırkar akçeye ve zincirli Mısır altını üçer yüz otuzar akçeye ve tuğralı Mısır altını üç yüz on beşer akçeye ve tuğralı sağ paranın her kırk 'adedi bir guruş hesâbıyla alınup, cizyeleri bu vechile cibâyet bahş ve şurût-mukarrere tedârikine kemâl-i ihtimâm ihtimâl üzere müra'ât olunur, haddi tecâvüz ve ta'addî ile sebeb-i sadâkat ve tarîk-i istikâmetden 'udûl idenlerin şer'an müstahikk olduklarına cezâ-yı 'amelleri tertîb oluna ve ehl-i zimmet nasarânın her birine mîrî mühürile memhûr iştikâh birer kâğıd virilüp ve 'ummâl-ı cizyeye tevzî' ettirilen evrâkın a'lâsından on iki ve evsâtından tokuz ve ednâsından üçer para ma'işşet ve bundan mâ'adâ her bir varakdan birer para cizye muhâsebecisi ve kâtiblerine ücret cibâyet maiyyet müctemi' olan asl-ı mâl cizyeden hîn-i muhâsebeden her birine mahsûb olmak ve memâlik-i mahrûsamda vâki' evkâf karyelerinde sâkin ehl-i zimmetden selâtîn-i 'izâm ve vüzerâ-yı kirâm ve mîr-i mîrân ve sâirlerin havâs ve ocaklarına ve voyvodalarına dâhil ba'zı esbâbına binâen defterden ifrâz ve maktû'

olanların, râhib ve batrik ve keşîş ve bir tarîk ile ellerine berâtı alup, tercümânlık ve müsellemlik ve ma'rifet iddi'âsında olanlar bi'l-cümle ref' olunması mâdâm ki iktisâb-ı amele kâdir olur, iktisâbdan mâni' olunur rü'yet ve zarar-dîde ve zulm veyâhûd ekserî muraffaz olunmaglık ihdâr-ı sâhîhası olınmaya; sâir ehl-i zimmetden istisnâ olunmayup cümlesinden vech-i şer'î üzere istihkâklarına ve âhardan esnâf-ı selâse i'tibâr ile cizyeleri cibâyet ve cizyeye müstahikk olmayan sabi zahir olunmayup, pîr ve fânî, 'amel-mânde ve kâr-ı kisbe iktidârı olmayanlarından hilâf-ı şer'-i şerîf cizye taleb olunmakdan ve zâhir ehl-i zimmetden âyende vü revende edâya kudreti olanlarından ve a'lâsından mâl-ı cizyeyi dört taksît ile cem' ve tahsîl eyleyüp, cizyedârlar dahi taksît şurût üzere vakt ü zamânıyla hazîne-i 'âmireme teslîm eyliyeler [4c] ve mâl-ı cizye nâssen ve ictihâden îcâb iden vâridât-ı şer'iyeden olup ehl-i zimmet taksît cizyeye müstelzim iken gayriden sâlim iken zell ve sıgâr ile cesâret idenler, ba'ad-ı hüdâdan ebed ile olur, 'ukubât sakariden ile mu'âkab olıcakların mukarrer muhakkak bilüp selâmet-i halleri içün kemâl-i intibâh üzere hareket eyliyeler ve cizyedârlar birbirlerinin muk¯ayeselerine dâhil olmayan re'âyâya hîle ile hafiyyeten evrâk gönderüp, tevzî' olunduğu şer'an sâbit oldukda verdiği kâğıdlar gerü kendüye redd ve akçesi bi't-tamâm tahsîl ve asl-ı cizyedârına teslîm ve tahammüllerine göre evrâkları mukâyesesine dâhil olan cizyedâr tarafından virdirilüp, bir vechile ta'allül ve muhâlefet ettirilmiye ve ba'zı re'âyâ sâkin olduğu kasaba ve kurâsında mün'im ve mütemevvil a'lâ veyâhûd evsâta mütehammil iken a'lâ ve evâsıt cizyesi vermemek içün civârlarında vâki' âhar kazâ cizyedârlarından hîle ile evsât veyâhûd ednâ kâğıdı alup mîriye gadr eylemek ihtimâlleri olursa ol asıllarının ahâlisi beyninde mülk emlâkına nazar olunup esnâf-ı selâsenin kangı sınıfından 'add ve i'tibâr olunursa vech-i şer'î üzere istihkâklarına göre evrâkları virilüp, lâkin bu bahâne ile re'âyâ fukarâsına gadr-i tecâvüz olunmak ve her bir ehl-i zimmetin tahammüllerine göre cizyeleri cibâyet olunmak müfteriz iken ba'zı mahallât-ı kurânın kocabaşları kendü cizyelerin tahkîk içün topdan evrâk alup, re'âyâya istihkâklarına göre tevzî' olunmayup mâlı her ne ise beynlerinde hesâb ve hilâf-ı şer' 'ale's-seviye tevzî' olunduğu sem'-i hümâyûnuma ilkâ olunmagla bu bid'at-ı kerihe dahi men' olunup her bir ehl-i zimmetin istihkâklarına göre cizyedârları yedinden eşkâliyle evrâkları virilüp cizyeleri cibâyet oluna. Hâsıl-ı kelâm, hilâf-ı şurût-ı berât bir ferdi hâric ve kâğıdsız koymamak üzere her birine 'alâ-vechi'ş-şer'î tahammül-i istihkâklarına göre evrâkları virilüp, cizye-i şer'iyyeleri cibâyet eyledikden sonra kasaba [ve] karye üzerine topdan evrâk tarh-ı tevzî' eylemekden gâyetü'l-gâye ihtirâz [ve] ictinâb oluna. Hülâsâ-i kelâm, şurût-ı berâtdan ziyâde bir akçe alındığı veyâhûd toptan evrâk

tarh-ı tahmîl olunduğu haberi alınur ise bilâ-imhâl bu harekete cesâret idenlerin cezâları tertîb olunacağın mukarrer ve mütehakkik bileler ve cibâyete me'mûr âmilleri dahi cadde-i hakktan 'udûl etmeyüp kemâl-i istikâmetle hareket ve hilâf-ı şurût-ı berât-ı 'âlîşân re'âyâ fukarâsından başka ma'iyyet ve zahîre ve kâtibiye ve sarrâfiye ve kolcu akçesi nâmıyla bir habbe taleb etmiyeler [4d] ve kezâlik kudât [ü] nüvvâb dahi harc-ı mahkeme nâmıyla re'âyâdan ve 'ummâl-ı cizyeden kalîl [ü] kesîr min-ba'd bir nesne mutâlebe etmiyeler. Şöyle ki, kâdîlar ve cizyedârlar celb-i mâl sevdâsıyla re'âyâya zulm [ve] ta'addî iderler ise sırren ve 'alenen tecessüs ve tefahhus olunup izdiyâd oldukları zâhir olursa âstâne-i sa'âdetime ihzâr ve şer'an muhkem haklarından gelinüp, ana binâen işbu berât-ı 'âlîşânımın şurûtı mürâ'ât olunup kâdîlar ve voyvodalar ve kurâ zâbitleri ve sâir zâbitân-ı vilâyet bi'l-ittifâk cizye cibâyeti husûsunda cizyedâra i'anet ve mümâna'at ider olur ise haklarından gelinmek olur ise ve ism [ü] resimleriyle der-sa'âdetime havâle ve i'lâm eyleyeler ve her bir neferin cizye mâlını edâ eylediği ma'lûm olmak içün cizyedârlar başka defter tutup, kasabada olanları mahallesiyle ve karyede olanları karyesiyle ve mürûr u 'ubûr idenleri ismi ve resimleriyle 'ale'l-esâmî defter ve cizye muhâsebesi kalemine teslîm eylemek üzere der-i devlet-medârım getüreler ve cizyedârlar memûr olduğu kazâ ve nevâhiye tevzî' eylediği evrâkı min-ba'd kolcular mühürlemeyüp ve eşkâlsiz kâğıd vermeyüp, hîn-i iktizâ def' iştibâh içün tatbîk olundukda mutâbık olmak üzere cizye kaleminde hıfz olunan kendü mühürleriyle mühürliyeler ve işbu berât-ı 'âlîşânımda ta'yîn [ü] tasrîh olunan şurût-ı kuyûdun takayyûd icrâsına her birileri gereği gibi ihtimâm-ı tâm eyleyüp, hilâfıyla vaz'-ı hareketden begâyet ihtirâz [ü] ictinâb eyleyeler. Şöyle bileler, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar tahrîren *fi'l-yevmi'l-'işrîn Şevvâlü'l-mükerrem li-sene 1158.*

be-makām-ı Kostantiniyye el-mahrûsa.

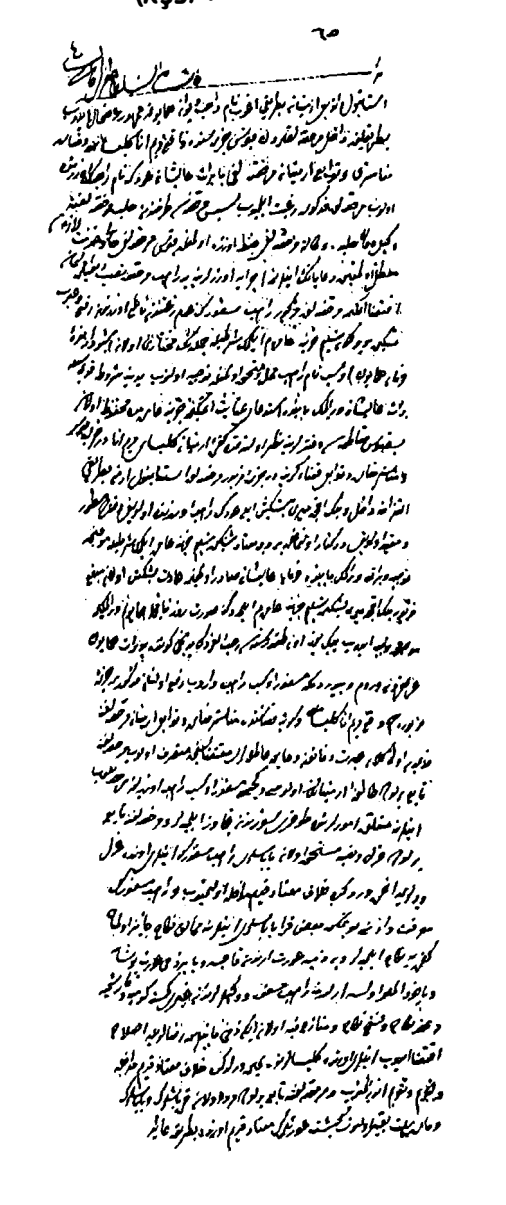
BELGE 5
Ekmek fiyatının nasıl hesaplandığını gösteren kayıt (*KŞS*, 17/55-1)

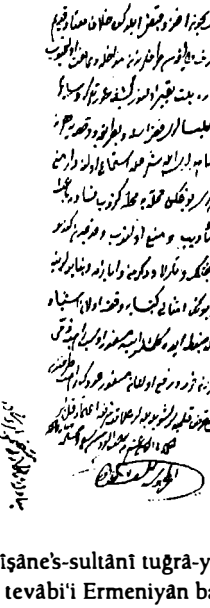

Tuzla iskelesinde sefîneden beher Kıbrıs kîlesi sekiz guruşa iştirâ olan hıntadan nümûne içün iki kafîz hınta ölçilüp, vezn olundukda darasından mâ'adâ çalkanmış yigirmi yedi buçuk vakıyye elli dirhem sâf hınta gelüp değirmane irsâl olunup dakîk olundukdan sonra vezn olundukda yigirmi altı vakiyye elli dirhem gelüp, ba'dehu tahmîr olunup yetmiş beş dirhem nân kat' olunup, tabh olundukda altmış beşer dirhem pâk pişkin iki yüz kırk beş 'aded etmek hâsıl olup, beher etmek iki çürük akçeden dört yüz toksan akçeye olup, bi hesâb-ı para toksan sekiz para ider. Bu takdîrce, iki kafîz hınta bahâsı içün seksen para ihrâc olundukda on sekiz para kalmağla bu süretde bir kîle hıntadan yetmiş iki para fâyiz olur. Bu takdîrce, her fırundan üç keyl hınta işlense iki yüz on altı para fâizleri olduğu nümâyân olup, lâkin beher fırının sicilde mestûr ve mukayyed olduğu minvâl üzere yevmiye yüz altmış bir para masârıfları olmağla ba'de'l-ihrâc elli beş para sâhü'l-bâkî fâiz olduğı cümle 'ulemâ ve sulehâ ve a'yân ve eşrâf muvâcehelerinde merreten bâ'de uhrâ hesâb olunup, zâhir ü nümâ[yâ]n olmağla tâife-i habbâzın işbu bin yüz elli tokuz senesi Cemâziye'l-evvelînin yigirmi güni penc-şenbeden minvâl-i muharrer üzere işlemeğe ve devletlü vezîr-i rûşen-zamîr Efendimiz hazretlerinin icâzetleriyle ve cümle ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le şürû' idüp minvâl-i meşrûh üzere işlemeğe ta'ahhüd ve iltizâm itdikleri işbu mahale kayd şüd fi 19 Ca li-sene 1159.

BELGE 6
Ermeni murahhasalığına atanan Osib rahibin tayin berâtı
(KŞS, 17/65-1)

Belge 6a

[6a] Berât-ı 'âlîşâne's-sultânî tuğrâ-yı hâkānî budur ki,

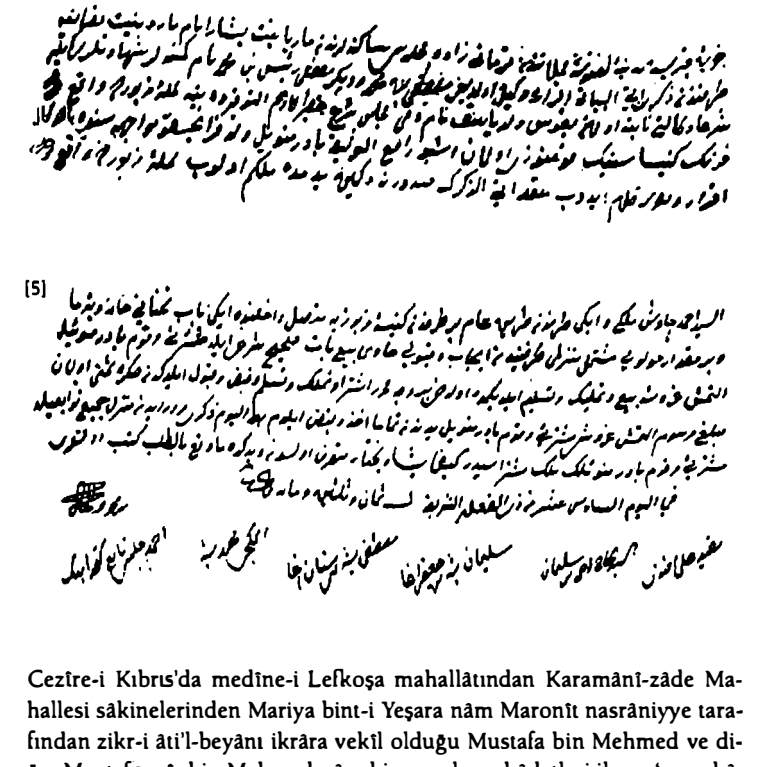
Istanbul ve tevâbi'i Ermeniyân batrigi Agob nâm râhib, dîvân-ı hümâyûnuma memhûr 'arz-u hâl idüp, batrikliğe dâhil murahhasalıklardan Kıbrıs cezîresinde vâki' Meryem Ana Kilisâsi ve Megara Manastırı ve tevâbi'i Ermeniyân murahhasalığına bâ-berât-ı 'âlîşân 'Avdik nâm râhibin üzerinde olup, murahhasalıka mezkûr rağbet eylemeyup, Sis murahhasası tarafından Haleb murahhasalığına vekîl ve hâlâ Haleb'de vekâleten murahhasalığı zabt üzere olmağla Kıbrıs murahhasalığı hâlî ve hizmet-i lâzimesi mu'attal olmağın re'âyânın âyînlerine icrâya üzerlerine bu râhib murahhasa nasb u ta'yîn olunması iktizâ itmeğin murahhasalık mezkûr râhib-i mesfûrın 'adem-i ri'ayyetinden nâşî üzerinden ref' ve 'ibret-i pişkes yedüne teslîm-i hazîne-i 'âmirem eylemek şartıyla cümlenin muhtarı olan işbu dârende-i fermân-ı hümâyûn Osib nâm râhib mahall ve müstahikk olmağla tevcîh olunup, yedine şurût-ı kadîmesiyle berât-ı 'âlîşân virilmek bâbında istid'â-yı inâyet itmeğin hazîne-i 'âmiremde mahfûz olan piskopos mukāta'ası defterlerine nazar olundukda kefere-i Ermeniyân kilisâ-yı Meryem Ana der-cezîre-i Kıbrıs ve manastır-ı Megara ve tevâbi'i kazâ-ı Giriniyye der-cezîre-i mezbûr murahhasalık Istanbul Ermeni patrigi iltizâmına dâhil ve bin akçe mîrî pişkeş ile Avdik râhib üzerinde olduğu defterde mestûr ve mukayyed olduğu der-kenâr olunmağla ber vech-i mu'tâd-ı pîşkeş teslîm-i hazîne-i 'âmire eylemek şartıyla mûcibince tevcîh ve berâtı verilmek bâbında fermân-ı 'âlîşân sâdır olmağın âdet-i

pişkeş olan meblağ-ı mezbûr bin akçe mîr-i pişkeş teslîm-i hızâne-i âmirem eylemedüğine sûret-i rûznâmçe-i hümâyûnım virilmegile mûcibince tevcîh idüp, bin yüz on tokuz senesi Recebü'l-ferdin yedinci gününde bu berât-ı hümâyûn 'izzet-makrûnı verdim. Ve buyurdum ki:

Mesfûr Osib râhib varup ref' olunan mezkûre cezîre-i mezbûrede vâki' Meryem Ana kilisesi ve Giriniyye kazâsında manastır-ı Megara ve tevâbi'i Ermeniyân murahhasalığına kadîmden olıgelen 'ibret ve kânûn ve 'âyid-i 'âtîfeleri muktezâsınca mutasarrıf olup, murahhasalığına tâbi' yerlüde tâife-i Ermeniyân'dan ulusı ve kicisi mesfûr Osib râhib üzerlerine murahhasa bilüp âyînlerine müte'allik umûrlarında toğrı sözünden tecâvüz eylemiyeler ve murahhasalığına tâbi' yerlüde 'azl ve nasba müstahikk olan bapasları râhib-i mesfûrın âyînleri üzerine 'azl ve yerlerine âhara verdikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîme müdâhale olunmayup ve râhib-i mesfûrın ma'rifet ve izni yoğiken ba'zı kurâ bapasları âyînlerine muhâlif nikâh câiz olmayan kefereye nikâh eylemiyeler ve bir zimmîye 'avret erinden kacsa veyâ bir zimmî 'avret boşansa veyâhûd almalu olsa aralarına râhib-i mesfûr ve vekillerinden gayrı kimesne girmiye ve karışmıya ve 'akd-i nikâh ve fesh-i nikâh ve münâza'un-fîh olan iki zimmî mabeynlerinde rızâlarıyla ıslâh iktizâ idüp, âyînleri üzere kilisâlerinde yemîn verildikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm müdâhale ve tecrîm ve tekrîm etdirilmeyüp ve murahhasalığına tâbi' yerlüde mürd olan karabaşların ve bapasların ve *mârabelet* ta'bîr olunur keşîşe 'avretlerin mu'tâd-ı kadîm üzere batrike 'âid [6b] metrükâtlarına murahhasa-i mesfûr batrik tarafından mîrî içün ahz u kabz eyledikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm beytü'l-mâl ve kassâm âdemleri ve sâir ehl-i 'örf tâifesi taraflarından müdâhale ve mümâna'at olunmayup ve mürd olan Ermeni bapasları ve karabaşları ve *marabelet* ta'bir olunur keşîşe 'avretleri ve sâir Ermeni zimmîlerinin kendi âyîn-i 'âtilleri üzere kiliseleri fukarâsına ve batrik ve murahhasaya her ne vasiyet iderlerise makbûl olup, Ermeni şâhidleri ile şer'le istima' oluna ve Ermeni ruhbânlarından ba'zılarının kilisâ ve manastırları yoğiken mahalle be-mahalle gezüp, fesâda ba'is olanları râhib-i mesfûr âyînleri üzere te'dîb ve men' olunup ve kadîmden kendü âyînleri üzere kiliselere müte'allik bâğ ve bâğçe ve çiftlik ve tarla ve değirmen ve ayazma ve panayırlarına ve manastırlarına ve büyût ve dekâkin ve sâir bunun emsâli kenisâye vakf olan eşyâ ve davarlarına bundan evvel murahhasa olanlar ne vechile zabt ide gelmişler ise mesfûr Osib râhib zimmî ol vechile zabt u rabt idüp taraf-ı âharden ferd ve ref' olunan mesfûr 'Avdik râhib tarafında vicâhen mine'l-vücûh mâni' ve müzâhim olmayup, dahl ve ta'arruz kılmayalar. Şöyle bileler, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar, *tahrîren fi't-târîhi 'âşir min Recebi'l-ferd li-sene sebâ' ve hamsîn ve mie ve elf.*

be makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûsa

BELGE 7
Mülk satışı (*KŞS*, 1e/1:4-6)

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Lefkoşa mahallâtından Karamânî-zâde Mahallesi sâkinelerinden Mariya bint-i Yeşara nâm Maronît nasrâniyye tarafından zikr-i âti'l-beyânı ikrâra vekîl olduğu Mustafa bin Mehmed ve diğer Mustafa reîs bin Mehmed nâm kimesneler şehâdetleri ile şer'an vekâleti sâbite olan Bogos veled-i Yasef nâm zimmî meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzımü't-tevkîrde yine mahalle-i mezbûrda vâki' bir taraftan frenk kenisâsının kommenozı olan işbu râfiü'l-vesîka bader Menvil veled-i Francesko müvâcehesinde bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp 'akd-i âti'z-zikrin sudûruna değin yedimde mülküm olup, mahalle-i mezbûrede vaki' bir taraftan [5] es-Seyyîd Ahmed Çavuş mülki ve iki taraftan tarîk-i 'âmm bir taraftan kenise-i mezbûreye muttasıl dâhilinde iki bâb tahtânî hâne ve bi'r-i mâ ve bir mikdâr havluyı müştemil menzilimi taraf eynden îcâb ve kabûli hâvî bey'-i bât sahîh-i şer' ile müşterâ-yı merkum bader Menvile altmış guruşa bey' ve temlîk ve teslîm iylediğimde ol dahi ber vech-i muharrer iştirâ ve temellük ve tesellüm ve kabz ve kabul eyledikden sonra semeni olan meblağ-ı mersûm altmış guruşı müşterâ-yı merkum

bader Menvil yedinden tamâmen ahz u kabz eyledim. ba'de'l-yevm zikr-i mürûr iden menzil cemi' tevâbi'iyle müşterâ-yı merkum bader Menvilin mülk ü müşterâsıdır keyfen ma-yeşâ ve yuhtâr mutasarrıf olsun didikde, mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fi'l-yevmi'š-sâdis 'aşer min Zilka'deü'ş-şerîfe li-sene semân ve selâsîn ve mie ve elf.*

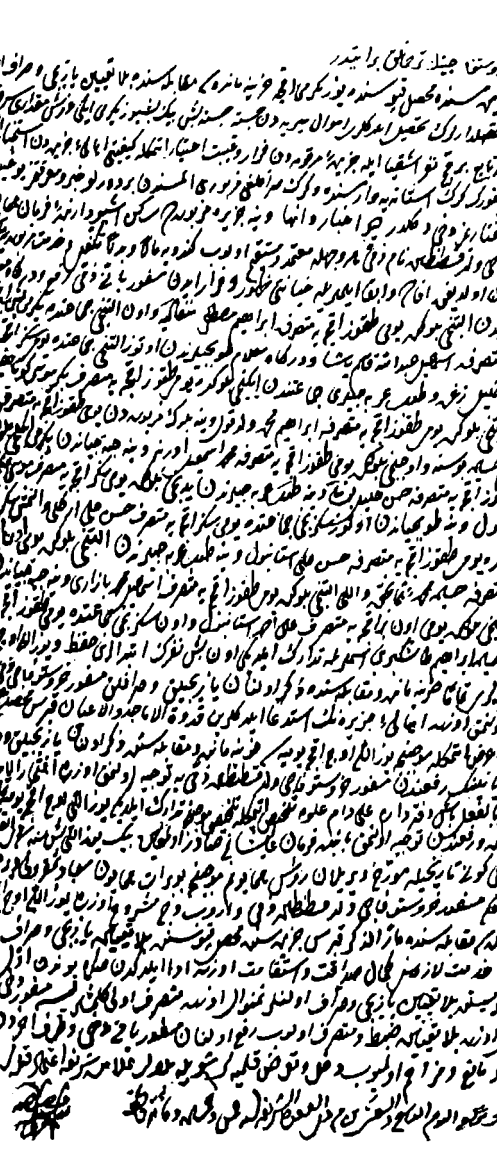
Şuhûdü'l-hâl

Mukayyid Ali Efendi, es-Seyyid el-Hâc Ahmed bin Süleymân, Süleymân Beşe bin Ca'fer Ağa, Mustafa Beşe ibn-i Sinân Ağa, etmekçi Mehmed Beşe, Ahmed Çelebi tâbi' Kethüdâ Beğ.

BELGE 8

Kıbrıs saray tercümanı Hristofaci'nin tercümanlık berâtı

(*KŞS*, 15/211-1)

Tercümân Hristofaci'nin tercümânlık berâtıdır.

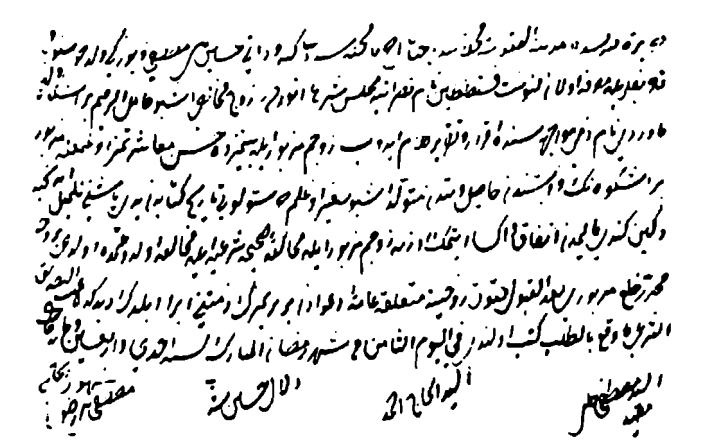
Kıbrıs cezîresinde muhassıl kapusında yüz yigirmi akçe hazîne-mândesi mukâbelesinde bilâ-ta'yîn yazıcı ve sarrâf olan Yanni zimmî tahsîldârların tahsîl eyledikleri emvâl-i mîrîyeden ceste ceste beş bin beş yüz yigirmi iki guruş mikdârı sirkat ve hevâsına tâbi' birkaç nefer eşkiyâ ile cezîre-i merkumeden fırâr ve gaybet ihtiyâr itmekle keyfiyeti ahâli-i cezîreden istihbâr olundukda fi'l-asl mesfûrın gerek âstâneye varmasında ve gerek sarrâflık-ı mezbûrı almasından bir dürlü haber ve ma'rifetimiz yoğidi ve mu'temed ve muhtârımız dahi değildir deyü, ihbâr ve inhâ ve yine cezîre-i mezbûrede sâkin işbu dârende-i fermân-ı hümâyûn Hristofaci veled-i Kostantin nâm zimmî her vechile mu'temed ve müstakîm olup kendüye mâlen ve bedelen tekeffül ve hizmet-i mezbûreye münâsib ve cesbân olduğu ifâde ve ibkâ eylemeleriyle hıyâneti zuhûr ve fırâr iden mesfûr Yanni zimmî ref've dergâh-ı mu'allâm cebecilerinden altıncı bölük yevmî tokuz akçeye mutasarrıf İbrâhîm Mustafa müte'aliye ve on altıncı cemâ'atda yigirmi beş akçe 'ulûfeye mutasarrıf İsmâ'îl Abdullah Kâsım Paşa ve dergâh-ı mu'allâm topcularından otuz altıncı cemâ'atde yevmî sekiz akçeye mutasarrıf Halîl Zağara ve top 'arabacıları cemâ'atinden ikinci bölükde yevmî tokuz akçeye mutasarrıf Bekir Mûsâ Kütâhfiye ve elli altıncı bölükde yevmî tokuz akçeye mutasarrıf İbrâhîm Mehmed Viladkol ve yine bölük-i mezbûreden yevmî tokuz akçeye mutasarrıf İbrâhîm Hüseyin Bosna ve üçüncü bölük yevmî tokuz akçeye mutasarrıf Mehmed İsmâ'îl Edirne ve yine cebeciyândan yigirmi ikinci bölük yevmî tokuz akçeye mutasarrıf Hasan Halîl Bosna ve yine top 'arabacılarından yedinci bölükde yevmî sekiz akçeye mutasarrıf Mûsâ Osmân İstanbul ve yine topcıyândan otuz sekizinci cemâ'atde yevmî sekiz akçeye mutasarrıf Hasan Ali Erikli ve altmış sekizinci cemâ'atde yevmî tokuz akçeye mutasarrıf Hasan Ali İstanbul ve yine top 'arabacılarından altıncı bölükde yevmî on iki akçeye mutasarrıf Hüseyin Mehmed Osmâncık ve elli altıncı bölükde yevmî tokuz akçeye mutasarrıf İsmâ'îl Mehmed Pazarî ve yine cebeciyândan on beşinci bölükde yevmî on bir akçeye mutasarrıf Ali Ahmed İstanbul ve on sekizinci cemâ'atde yevmî tokuz akçeye mutasarrıf Hüseyin İbrâhim Taşköprü isimleriyle tedârik eylediği on beş neferin ibtidâları hıfz ve yüz elli üç akçe yevmiyeleri tamâmen hazîne-mânde ve mukâbelesinde zikr olunan yazıcılık ve sarrâflık mesfûr Hristofaci zimmîye tevcîh olunmak üzere ehâli-i cezîrenin istid'â eyledikleri kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Kıbrıs muhassılı Ömer *zîde mecduhu* 'arz itmekle mûcibince yüz elli üç akçe yevmiyesi hazîne-mânde ve mukâbelesinde zikr olunan yazıcılık ve sarrâflık mesfûr Yanni'nin ref'inden mesfûr Hristofaci veled-i Kostantin zımmîye tevcîh olunmak üzere iftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir, bi'l-fi'il başdefterdârım Ali *dâme 'uluvvuhu* telhîs itmekle telhîs mûcibince tedârik eylediği

yûz elli üç akçe yevmiye tamâmıyla hazîne-mânde ve ref'inden tevcîh olunmak bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmağın bin yûz elli beş senesi Zilka'desinin yigirmi yedinci günü tarîhiyle müverrih viirilen rûus-ı hümâyûnum mücibince bu berât-ı hümâyûn sa'âdet-makrûnımı virdim. Ve buyurdum ki:

Mesfûr Hristofaci veled-i Kostantin zimmî varıp vech-i meşrûh üzere yûz elli üç akçe hazîne-mândesi mukâbelesinde mârü'z-zikr Kıbrıs cezîresinde muhassıl kapusında bilâ-ta'yîn yazıcı ve sarrâf olup hizmet-i lâzimesi kemâl-i sadâkat ve istikâmet üzere edâ eyledikden sonra bundan evvel muhassıl kapusında bilâ-ta'yîn yazıcı ve sarrâf olanlar ne minvâl üzere mutasarrıf olıgelmişler ise mesfûr dahi ol minvâl üzere bilâ-ta'yîn zabt ve mutasarrıf olup, ref' olunan mesfûr Yanni zimmî ve tarafından hiç ferd mâni' ve müzâhim olmayup, dahl ve ta'arruz kılmıyalar. Şöyle bileler, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar, *tahrîren fî'l-yevmi't-tâsi' ve'l-'işrîn min Zilka'deü'ş-şerîfe li-sene hamse ve hamsîn ve mie ve elf.*

be-medîne-i Kostantiniyye el-mahrûsa

BELGE 9
Gayrimüslim bir kadının eşini boşaması (*KŞS*, 13/117-2)

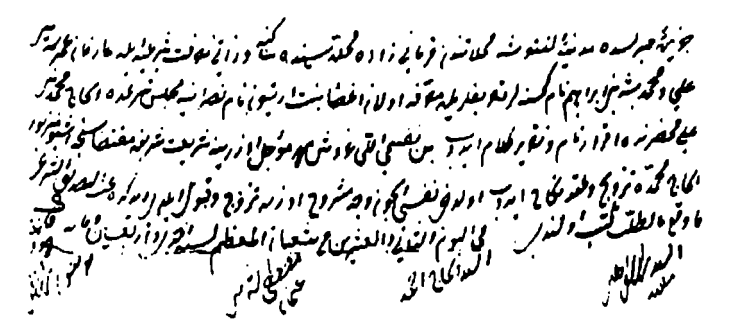

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Lefkoşa mahallâtından Çatalhurma Mahallesi'nde sâkine ve zâtî Hüseyin ibn-i Mustafa ve Yorgi veled-i Hristofi ta'rîfleriyle mu'arrafa olan Lino bint-i Kostantin nâm nasrâniye meclis-i şer'-i enverde zevci muhâla'a işbu hâmilü'r-rakkîm Beraşkova veled-i Mavredi nâm zımmî mûvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp, zevcim mezbûr ile beynimizde hüsn-i mu'âşeretimiz olmamağla mezbûr Beraşkova'nın fırâşından hâsıl ve benden mütevellid işbu sağîr oğlum Hristolu'ya tarîh-i kitâbdan yedi yaşına tekmîl edinceye değin kendi mâlımdan infâk ve iksâ itmek üzere zevcim mezbûr ile muhâla'a-ı sahîha-ı şer'iye ile muhâla'a olduğumda ol dahi ber-vech-i muharrer hul'-ı mezbûrı ba'de'l-kabûl hukûk-ı zevciyete müte'allika 'âmme-i da'vâdan birbirimizin zimmetini ibrâ eyledik didikde, gibbe't-tasdîkü'ş-şer mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fi't-yevmi's-sâmin min şehr-i Ramazânü'l-mübârek li-sene ihdâ ve erba'în ve mie ve elf*.

Şuhûdü'l-hâl

es-Seyyid Mustafa Çelebi mukayyid, es-Seyyid el-Hâc Ahmed, dellâl Hüseyin Beşe, Mustafa ibn-i Rıdvân.

BELGE 10
Gayrimüslim bir kadının Müslüman bir erkekle evlenme kaydı (*KŞS*, 13/116-2)

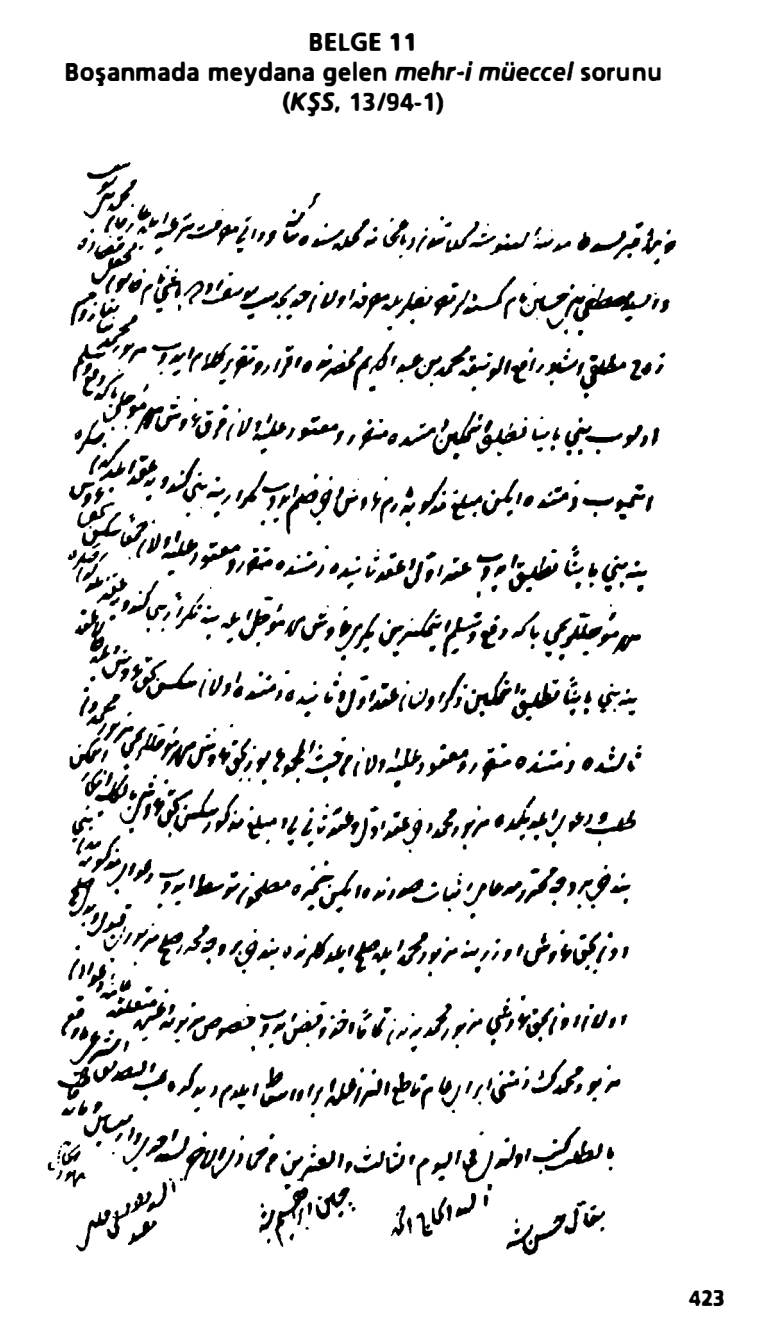

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Lefkoşa mahallâtından Karamânî-zâde Mahallesi'nde sâkine ve zâtî ma'rifet-i şer'iye ile 'ârifân Ömer Beşe ibn-i Ali ve Mehmed Beşe ibn-i İbrâhîm nâm kimesneler ta'rîfleriyle mu'arrafa olan Agsa bint-i Artinyon nâm nasrâniye meclis-i şer'de el-Hâc Muhammed ibn-i Ali mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp ben nefsimi elli guruş mehr-i müeccel üzerine şerî'at-ı şerîfe muktezâsınca işbu mezbûr el-Hâc Muhammed'e tezvîc ve 'akd-i nikâh idüp, ol dahi nefsi çün vech-i meşrûh üzere tezevvüc ve kabûl eyledi didikde, gibbe't-tasdîkü'ş-şer' mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fî'l-yevmi's-sânî ve'l-'işrîn min Şa'bâni'l-mu'azzam li-sene ihda ve erba'în ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

es-Seyyid Mustafa Çelebi mukayyid, es-Seyyid el-Hâc Ahmed, Mustafa Beşe ibn-i Osmân, Tosun Mustafa.

BELGE 11
Boşanmada meydana gelen *mehr-i müeccel* sorunu
(*KŞS*, 13/94-1)

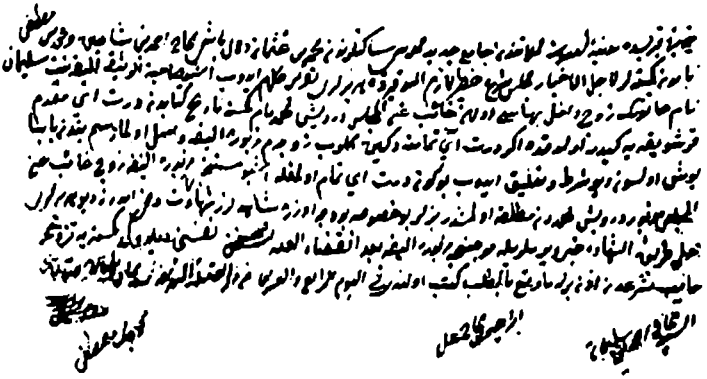

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Leflkoşa mahallâtından Debbâğhâne Mahallesi'nde sâkine ve zâtî ma'rifet-i şer'iye ile 'ârifân Mehmed ibn-i Yûsuf ve es-Seyyid Mustafa ibn-i Hüseyin nâm kimesneler ta'rîfleriyle mu'arraf olan Hadice bint-i Yûsuf Odabaşı nâm hâtûn mahfil-i kazâda zevc-i mutlakı işbu râfi'ü'l-vesîka Mehmed bin Abdülkerim mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idûp, mezbûr Mehmed sâbıkâ zevcim olup, beni bâyinen tatlîk etmeğin zimmetinde mûtekarrir ve ma'kûdûn aleyh olan kırk guruş mehr-i müeccelimi bana def' ve teslîm itmeyûp, zimmetinde iken meblağ-ı mezkûra yarım guruş dahi zamm idûp, tekrâr yine beni kenduye 'akd eyledikden sonra yine beni bâyinen tatlîk idûp 'akd-i evvel ve 'akd-i sânîde zimmetinde mûtekarrir ve ma'kûdûn aleyh olan cem'an seksen buçuk guruş mehr-i müeccellerimi bana def' ve teslîm itmeksizin yigirmi guruş mehr-i müeccel ile yine tekrâren beni kenduye 'akd eyledikden sonra yine beni bâyinen tatlîk itmeğin zikr olunan 'akd-i evvel ve sânîde zimmetinde olan seksen buçuk guruş ile hâlâ 'akd-i sâlisde zimmetinde mûtekarrir ve ma'kûdûn aleyh olan min haysi'l-mecmû' yüz buçuk guruş mehr-i müeccellerimi mezbûr Mehmed'den taleb ve da'vâ eylediğimde mezbûr Mehmed dahi 'akd-i evvel ve 'akd-i sânîyi ve meblağ-ı mezkûr seksen buçuk guruşu bi'l-külliye inkâr itmeğin ben dahi ber-vech-i muharrer müdde'a-yı isbât sudûrunda iken beynimize muslihûn tavassut idûp da'vâ-yı mezkûremden beni on buçuk guruş üzerine mezbûr Mehmed ile sulh eylediklerinde ben dahi ber vech-i muharrer sulh-ı mezbûrı kabul ve bedel-i sulh olan on buçuk guruşu mezbûr Mehmed yedinden tamâmen ahz u kabz idûp, husûs-ı mezbûra ve gayri müte'alika 'âmme-i da'vâdan mezbûr Mehmed'in zimmetini ibrâ-yı 'âmm kâti'ü'n-nizâ' aleyh ibrâ ve iskât eyledim didikde gibbe't-tasdîkü'ş-şer' mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fî'l-yevmi's-sâlis ve'l-'işrîn min Cemâzîe'l-âhir li-sene ihdâ ve erba'în ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

Bakkâl Hasan Beşe, es-Seyyid el-Hâc Ahmed, Çîn İbrâhîm Beşe, es-Seyyid Mustafa Çelebi mukayyid

BELGE 12
Söz verip yerine getirilemediğinden dolayı *boşanma* (*KŞS*, 1e/1/7-3)

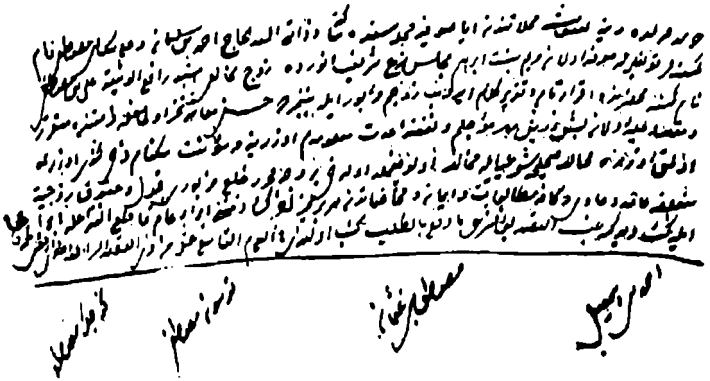

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Lefkoşa mahallâtından Cami'-i Cedîd Mahallesi sâkinlerinden Mehmed bin Osman dellâl başı el-Hâc Ahmed bin Şâhîn ve Mehmed bin Mustafa nâmûn kimesneler li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer' hatîr-ı lâzımü't-tevkîrde her birleri takrîr-i kelâm idüp, işbu sâhibetü'l-vesîka Elîfe bint-i Süleymân nâm hâtûnın zevc-i dâhil bihâsı olan gâib-i 'ani'l-meclis Dervîş Mehmed nâm kimesne tarîh-i kitâbdan dört ay mukaddem karşu yakaya gider oldukda eğer dört ay tamâmına değin gelüp, zevcem mezbûre Elîfe vâsıl olmazsam benden bâyinen boş olsun deyü şart ve ta'lîk idüp, bu gün dört ay tamâm olmağla işbu müstahbere mezbûre Elîfe zevci gâib-i 'ani'l-meclis mezbûr Dervîş Mehmed'den mutlaka olmuşdur. Bizler bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz, şehâdet dahi ideriz deyü her birleri 'alî tarîkü'ş-şehâde haber virmeleriyle mûcibince mezbûre Elîfe ba'de inkızâü'l-aleyh nefsini dilediği kimesneye tezvîce cânib-i şer'den izn birle mâ-vaka' bi'l-taleb ketb olındı *fî'l-yevmi'r-râbi ve'l-'işrîn min Zilka'deü'ş-şerîfe li-sene semân ve selâsin ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

Es-Seyyid el-Hâc Ahmed bin Süleymân, İbrâhîm bin el-Hâc Ali, Küçük Mustafa

BELGE 13
Müslümanlar arası *muhâla'a* kaydı (*KŞS*, 13/125-2)

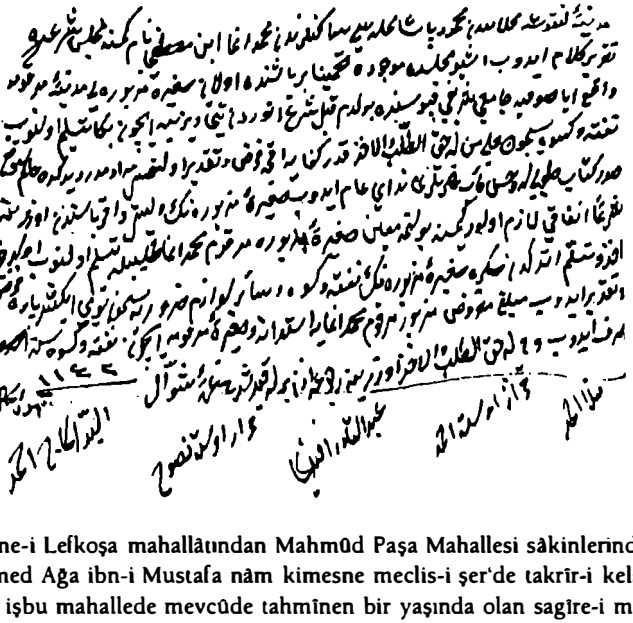

Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Leflkoşa mahallâtından Aya Sofya Mahallesi'nde sâkine ve zâtî es-Seyyid el-Hâc Ahmed bin Süleymân ve Ali Beğ ibn-i Mustafa nâm kimesneler ta'rîfleriyle mu'arrafa olan Meryem bint-i İbrâhîm meclis-i şer'-i şerîf-i enverde zevc-i muhâla'a işbu râfi'ü'l-vesîka Ali bin Mustafa nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp, zevcim mezbûr ile beynimizde hüsn-i mu'âşeretimiz olmamağla zimmetinde mütekarrir ve makûdü'n-aleyh olan beş guruş mehr-i müeccelim ve nafaka-ı 'iddet-i ma'lûmem üzerine ve me'ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere muhâla'a-ı sahîhe-i şer'iye ile muhâla'a olduğumda ol dahi ber-vech-i muharrer hul'-ı mezbûrı kabûl ve hukûk-ı zevciyete müte'allika 'âmme-i de'âvî ve kâffe-i mutâlebât ve îmân ve muhâsemâtdan her birimiz âharın zimmetini ibrâ-yı 'âmm kâti'ü'n-nizâ' aleyh ibrâ eyledik didikde gibbe't-tasdîkü'ş-şer' mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fî'l-yevmi't-tâsi' 'aşer min Zilka'deü'ş-şerîfe li-sene ihdâ ve erba'în ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

Ahmed ibn-i İsmâ'îl, Mustafa ibn-i Osmân, Tosun Mustafa, Küçük Mustafa

BELGE 14
Ayasofya camisi kapısında bulunan çocuğun kaydı
(*KŞS*, 13/174-3)

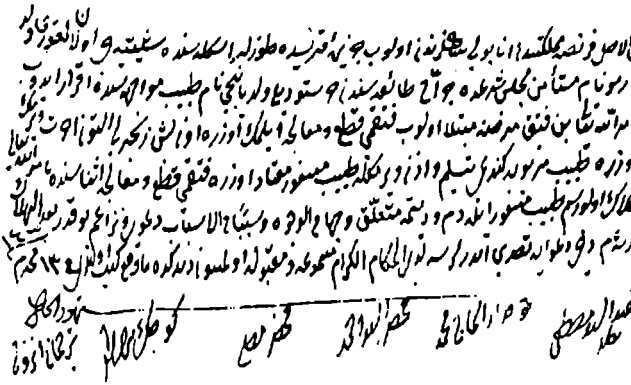

Medîne-i Lefkoşa mahallâtından Mahmûd Paşa Mahallesi sâkinlerinden Mehmed Ağa ibn-i Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'de takrîr-i kelâm idûp, işbu mahallede mevcûde tahmînen bir yaşında olan sagîre-i mezbûreyi medîne-i merkumede vâki' Aya Sofya Cami'-i Şerîfi kapusında buldum. Kibel-i şer'-i enverden tebennî ve terbiye içûn bana teslîm olunup, nafaka ve kisvesiçûn 'ale min lehu hakkû't-taleb ve'l-ahz kadr kifâye akçe farz ve takdîr olunması murâdımdır didikde hâkim-i mevki' sadr-i kûttâb tûba leh ve hûsn-meâb hazretleri nidâ-yı 'âmm idûp, sagîre-i mezbûrenin velîsi ve 'akrabâsından üzerine şer'an infâkı lâzım olur kimesne bulunmamağın sagîre-i mezbûre merkum Mehmed Ağa talebiyle teslîm olunup, ol dahi ahz u tesellûm etdikden sonra sagîre-i mezbûrenin nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyesiçûn yevmî ikişer para farz ve takdîr idûp meblağ-ı mefrûz mezbûr merkum Mehmed Ağa'ya istidâne ve sagîre-i merkume içûn nafaka ve kisvesini sarf idûp ve min lehu hakkû't-taleb ve'l-ahz üzerine rûcû'a izn birle kayd şûd, *fî gurre-i Şevvâl li-sene 1142*.

Şuhûdû'l-hâl

Molla Ahmed, kazzâz usta Ahmed, Abdûlkâdir Efendi, kazzâz usta Nasuh, es-Seyyid el-Hâc Ahmed

BELGE 15
Adada yapılan *fıtık ameliyatı* kaydı (*KŞS*, 13/188-3)

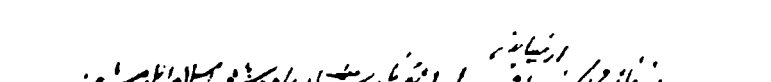

Fi'l-'asl Fransa memleketinden Anayoli sâkinlerinden olup cezîre-i Kıbrıs'da Tuzla iskelesinde şilteci olan Lakuri veled-i Parmo nâm müste'men meclis-i şer'de cerrâh tâifesinden Hristodili veled-i Yannici nâm tabîb müvâcehesinde ikrâr idüp, bi-emri'llâhî te'âla ben fıtık marazına mübtelâ olup, fıtıkımı kat' ve mu'âlece eylemek üzere on beş zincirli altun ücret virmek üzere tabîb-i mezbûre kendimi teslîm ve izn virmekle tabîb-i mesfûr mu'tâd üzere fıtıkımı kat' ve mu'âlece esnâsında bi-emri'llâhî te'âla helâk olursam tabîb-i mesfûr ile dem ve diyetime müte'allik vechen mine'l-vücûh ve sebeben mine'l-esbâb da'vâ ve nizâ'm yokdur, ba'de'l-helâk verasem dahi da'vâya tasaddî iderlerse lede'l-hükkâmü'l-kirâm mesmû'a ve makbûle olmasun didikde mâ-vaka' ketb olundı, *fî 13 Muharrem li-sene 143*.

Şuhûdü'l-hâl

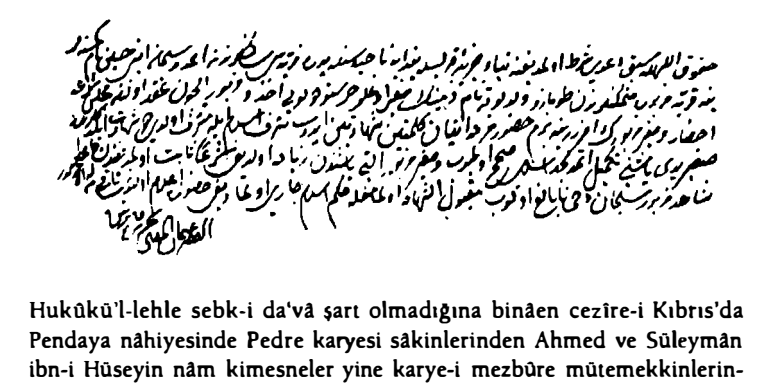
Mukayyid es-Seyyid Mustafa Çelebi, Çukadâr el-Hâc Mehmed, Muhzır es-Seyyid Ahmed, Muhzır Musli, Küçük Mustafa, Tercümân Anzoli

BELGE 16
İslâm dinine geçen bir Ermeni (*KŞS*, 16/1-9)

Debbâğhâne Mahallesi'nden Ermeniyândan Yakob veled-i Loztin nâm şâb emred şeref-i İslâm ile müşerref olup, Osmân ismiyle tesmiye olunduğu bu mahale kayd şûd, *fi 4 C li-sene 1161.*

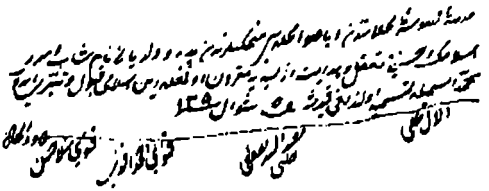
BELGE 17
Yedi yaşında olmayan bir zımmî çocuğun İslâm dinine geçmesine izin verilmediğini gösteren kayıt (*KŞS*, 14/43-5)

Hukûkü'l-lehle sebk-i da'vâ şart olmadığına binâen cezîre-i Kıbrıs'da Pendaya nâhiyesinde Pedre karyesi sâkinlerinden Ahmed ve Süleymân ibn-i Hüseyin nâm kimesneler yine karye-i mezbûre mütemekkinlerinden Tomazo veled-i Luka nâm zimmînin sagîr oğlı Hristodolu'yı ahz ve mezbûr içün 'akd olunan meclis-i şer'e ihzâr ve sagîr-i mezbûrun üzerine bizim huzûrumuzda ityân-ı kelimeteyn-i şehâdeteyn idüp, şeref-i İslâm ile müşerref oldı deyü şehâdet eylediklerde sagîr yedi yaşını tahmîl etmedikçe ismi sahîh olmayup ve sagîr-i mezbûr altı yaşından ziyâde olduğu şer'an sâbit olmadığından mâ'adâ şâhid-i mezbûr Süleymân dahi nâ bâyi' olup, makbûlü'ş-şehâde olmamagla hükm-i İslâm cârî olmadığı huzûra i'lâm olundı.

sâfî min-lehu mezkûr el-fakîr Osmân el-müftî tahrîre-i Kıbrıs.

BELGE 18
İslâmiyete geçiş kaydı (*KŞS*, 12/147-9)

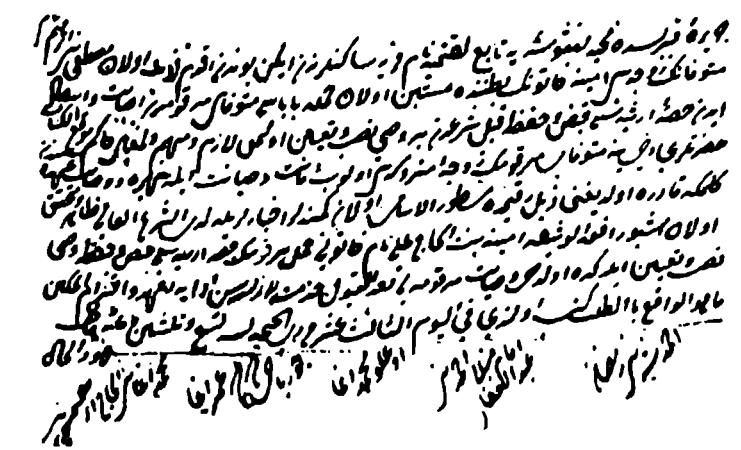

Medîne-i Leflkoşa mahallâtından Aya Sava Mahallesi mûtemekkinlerinden Pedro veled-i Yanni nâm şâb emred İslâmın hüsnini ta'akkul ve hidâyet-i ezliyeye makrûn olmagla dîn-i İslâmı kabûl ve teberrî idüp, Muhammed ismiyle tesmiye olunduğu kayd şüd, *fi 5 Şevvâl li-sene 139.*

Şuhûdü'l-hâl

Dellâl Ali, Mukayyid es-Seyyid Mustafa Çelebi, Konevî Ahmed Efendi, Konevî Molla Hasan

BELGE 19
Vasi tayini (*KŞS*, 13/27-2)

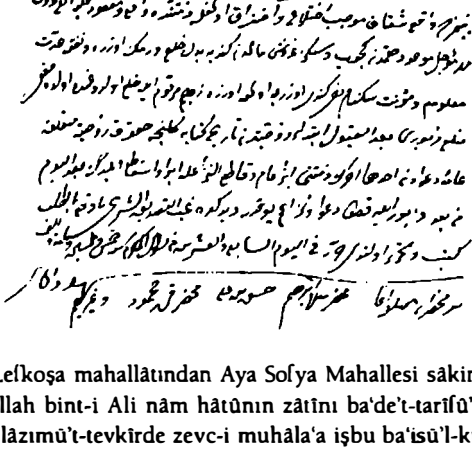
Cezîre-i Kıbrıs'da mahmiye-i Lefkoşa'ya tâbi' Laktamiya nâm karye sâkinlerinden iken bundan akdem fevt olan Mustafa ibn-i İbrâhîm nâm mütevellânın zevcesi Emine hâtûnın batınında müstebîn olan hamile babası mütevellâ-yı merkumdan isâbet ve intikâl iden hisse-i irsiyyesini kabz ve hıfza kıbel-i şer'den bir vasî nasb ve ta'yîn olunmak lâzım ve mühîm olmağın hâkim-i mevki'ü'l-küttâb hazretleri dahi yine mütevellâ-yı merkumın zevce-i metrûkesi olup, emânet ve sıyânet ile sühre ve vesâyet 'uhdesinden gelmeğe kâdire oldığun zeyl-i rakkîmde mestûrü'l-esâmi olan kimesneler ihbârlarıyla lede'ş-şer'ü'l-'âli zâhir ve mütehakkik olan işbu râfi'ü'l-vesîka Emine bint-i el-Hâc Ali nâm hâtûnı haml-i mezbûrın hisse-i irsiyyesini kabz ve hıfza vasî nasb ve ta'yîn eyledikde ol dahi vesâyet-i merkumeyi ba'de'l-kabûl hizmet-i lâzimesin edâya te'ahhûd ve'l-iltizâm etmeğin mâ hüve'l-vaka' bi't-taleb ketb olundı, *fi'l-yevmi's-sâlis 'aşer min Zi'l-hicce li-sene tisa' ve selâsîn ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

Ahmed Beşe bin Ramazân, İmâm Molla Ahmed bin Abdülgaffâr, oğlu Mehmed Ağa, Çorbacızâde Ömer Ağa, Mehmed Ağa ibn-i el-Hâc İbrâhîm

BELGE 20

Muhâla'a şeklindeki boşanma sırasında kadının erkeği boşanmaya razı edebilmek için verdiği *bedel-i hul'* kaydı (*KŞS*, 15/171-2)

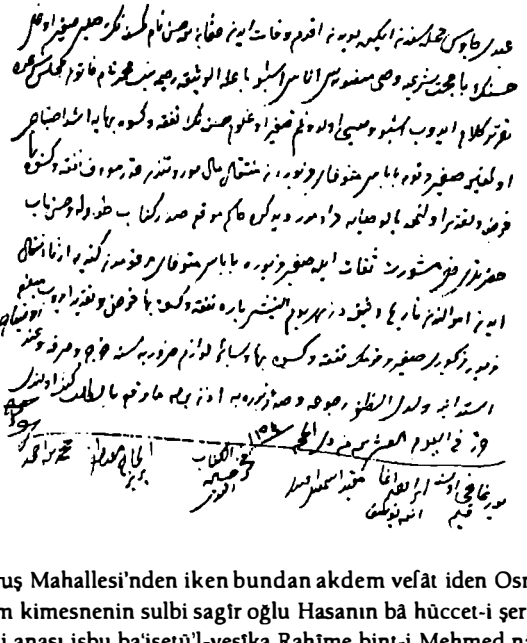

Medîne-i Leflkoşa mahallâtından Aya Sofya Mahallesi sâkinelerinden Şerîfe Emetullah bint-i Ali nâm hâtûnın zâtînı ba'de't-tarîfû'ş-şer' meclis-i şer' hatîr-ı lâzımü't-tevkîrde zevc-i muhâla'a işbu ba'îsü'l-kütâb işbu Bâyezîd bin Mustafa mahzarında bi't-tavv'hâ takrîr-i kelâm idûp, zevcim mezbûr Bâyezîd ile beynimizde vâki' şikâk mûcib-i ihtilâ' ve iftirâk olmağla zimmetinde vâki' ve ma'kûdun aleyh elli guruş mehr-i müeccel mev'ûd hakkımdam geçûp, ve sekiz guruş malımdan kendiye bedel-i hul' vermek üzere ve nafaka-ı 'iddet-i ma'lûmem ve me'ûnet-i sûknâm dahi kendi üzerime olmak üzere zevcim merkum ile hul' olduğumda ol dahi hul'-ı mezbûrı ba'de'l-kabûl ibtidâ-yı zevciyetden tarîh-i kitâba gelince hukûk-ı zevciyete müte'allik 'âmme-i da'vâdan ahd-i hümâ âharın zimmetini ibrâ-yı 'âmm ve kâti'ü'n-nizâ' aleyh ibrâ ve iskât eyledik. Ba'de'l-yevm min ba'de mezbûr ile kat'an da'vâ ve nizâ'm yokdur didikde gibbe't-tasdîkü'ş-şer' mâ-vaka' bi't-taleb ketb ve tahrîr olundu, hurrire *fî'l-yevmi's-sâbi' ve'l-'işrîn min Şevvâlü'l-mükerrem li-sene hamse ve hamsîn ve mie ve elf.*

Şuhûdü'l-hâl

Ser Muhzırân Musli Ağa, Muhzır Molla İbrâhîm, Hasan ibn-i Ali; Muhzır Kara Mahmûd ve gayr-ı hum

BELGE 21
Nafaka tayini (*KŞS*, 15/151-2)

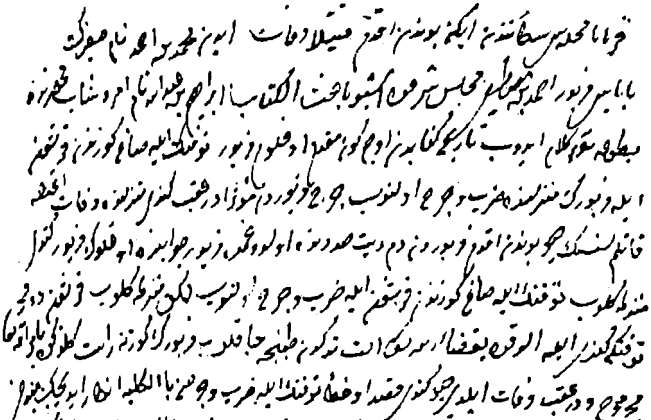

'Abdi Çavuş Mahallesi'nden iken bundan akdem veſât iden Osmân ibn-i Hasan nâm kimesnenin sulbi sagîr oğlu Hasanın bâ hüccet-i şer'iye vasî-i mansûbesi anası işbu ba'isetü'l-vesîka Rahîme bint-i Mehmed nâm hâtûn meclis-i şer'de takrîr-i kelâm idûp işbu vasîsi olduğum sagîr oğlum Hasan'ın nafaka ve kisve bahâya eşedd-i ihtiyâcı olmağın sagîr-i merkume babası müteveffâ-yı mezbûrdan müntakâl mâl-ı mevrûsından kadr-i marûf nafaka ve kisve bahâ farz ve takdîr olunmak bi'l-vesâye murâdımdır didikde hâkim-i mevki'i sadr-ı küttâb tûba-leh ve hüsn-meâb hazretleri dahi meşveret-i sıkât ile sagîr-i mezbûre babası müteveffâ-yı merkumdan kendiye irsen intikâl iden emvâlinden tarîh-i vesîkadan beher yevm altışar para nafaka ve kisve bahâ farz ve takdîr idûp, meblağ-ı mezbûr mezkûrun sagîr-i merkumun nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım zarûriyesine harc u sarfa ve inde'l-ihtiyâc istidâneye ve lede'z-zafer rücû'a vasîyye-i mezbûreye izn birle mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu, *hurrire fî'l-yevmi'l-'işrîn min Zi'l-hicce li-sene 1154.*

Şuhûdü'l-hâl

Yorgancı Usta kayyım, İbrâhîm Ağa ibn-i Yûsuf, mukayyid İsmâ'îl Efendi, fahrü'l-küttâb Hüseyin Efendi, el-Hâc Mustafa berber, Mehmed ibn-i Ahmed

BELGE 22
Kaza ile ölüme sebep olma kaydı (*KŞS*, 15/125-2)

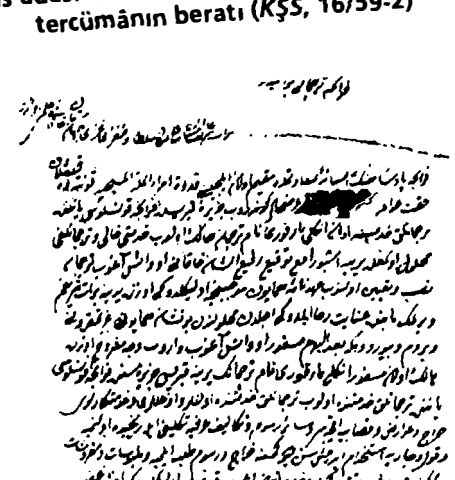

Karababa Mahallesi sükkânından iken bundan akdem katîlen vefât iden Mehmed ibn-i Ahmed nâm sagîrin babası mezbûr Ahmed ibn-i Mustafa meclis-i şer'de işbu ba'isü'l-kûttâb İbrâhîm ibn-i Abdullah nâm emred-i şâb mahzarında bi't-tavv' takrîr-i kelâm idûp, tarîh-i kitâbdan üç gün mukaddem oğlum mezbûr tüfenk ile sağ gözünden kurşun ile mezbûrun menzilinde darb ve cerh olunup, cerh-i mezbûrdan müessiren der'akib kendi menzilinde vefât itmekle kâtilim sensin deyü bundan akdem mezbûrdan dem-i diyet sudûrunda olduğumda mezbûr cevâbında oğlun mezbûr kendi menzilime gelüp tüfenk ile sağ gözünden kurşun ile darb ve cerh olunup, lâkin menzilime gelup kurşun dolu tüfenki kendi eliyle aldıkda bi-kazâ-yı Allah-ı te'âlâ âlet terkden tabanca çakılup mezbûrun gözüne rast geldikde bi-emru'llâhi te'âlâ mecrûh ve der'akib vefât eyledi deyü kendi kasden ve hatâen tüfenk ile darb ve cerhini bi'l-külliye inkâr edicek ben dahi müdde'a-yı ikâmet beyyine idemeyüp ol vechile beynimizde nizâ'-i küllî vâki' olmuşdur, el-hâletü hazihi da'vâ-yı mezkûremden fârig olup dem-i diyete müte'allik 'âmme-i de'âvîden da'vâ ve nizâ'm yokdur didikde bi't-taleb ketb olundu.

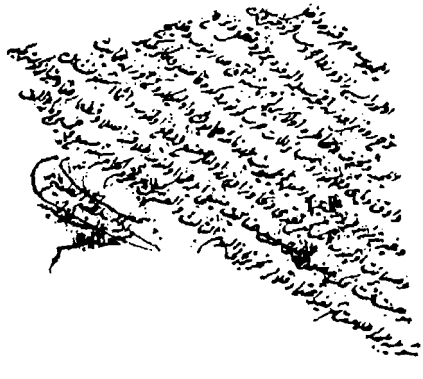
Şuhûdü'l-hâl *Muhzırûn küllihum*

BELGE 23
Kıbrıs adasında Fransız konsolosu yanında olan tercümânın beratı (*KŞS*, 16/59-2)

[16]

[17]

[16] France tercümânı berâtıdır

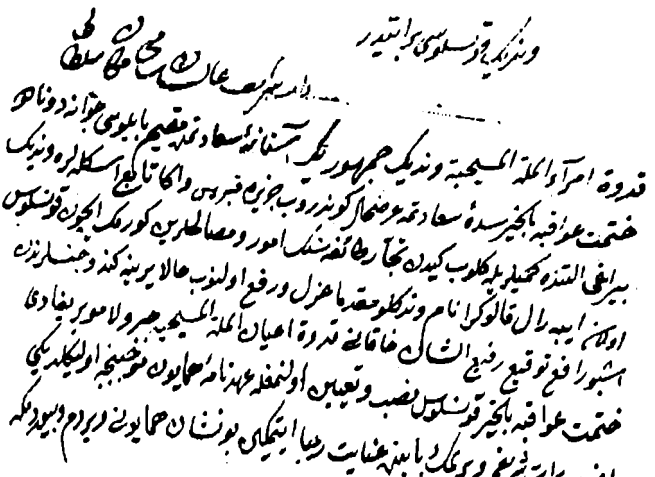
Berât-ı şerîf-i 'âlişân sâmî mekân sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihânsitân-i hâkânî hükmü oldur ki, France padişâhının âstâne-i sa'âdetimde mukîm olan ilçisi kıdvetü'l-ümerâi'l-milleti'l-Mesîhiyye Konte de Kastellan *hutumet 'avakibuhu bi'l-hayr* südde-i sa'âdetime 'arzuhâl gönderüp cezîre-i Kıbrıs'da France konsolosu yanında tercümânlık hizmetinde olan Anglo Markori nâm tercümân hâlik olup, hizmeti hâlî ve tercümânlığı mahlûl olmağla yerine işbu râfi'-i tevkî'-i refî'ü'ş-şân hâkânî Avvaş Agob tercümân nasb ve ta'yîn olunup, 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince olıgeldüği üzere yedine berât-ı şerîfim virilmek bâbında inâyet ricâ eyledüği ecilden mahlûlünden bu nişân-ı hümâyûn 'izzet makrûnı virdim. Ve buyurdum ki:

Ba'de'l-yevm mesfûr Avvaş Agob varup, vech-i meşrûh üzere hâlik olan mesfûr Anglo Markori nâm tercümânın yerine Kıbrıs cezîresinde France konsolosu yanında tercümânlık hizmetinde olup, tercümânlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve hizmetkârları harâc ve 'avârız ve kassâbiye akçesi ve sair rüsûm ve tekâlîf-i 'örfiye teklîfi ile rencîde olunmıya ve kul ve câriye istihdâm idermişsin deyü kimesne harâc ve rüsûm taleb eylemiye ve melbûsât ve mefrûşât ve me'kûlât ve meşrûbâtına kimesne dahl ve ta'arruz eylemeyüp, kadîmden olıgeldüği üzere 'avf olunup ve rüsûm-ı gümrük ve bâc taleb olınmıya ve evine 'askerîden konak konulmağla rencîde olunmıya ve kendü bâğından hâsıl olan şıradan hamr emîni olanlar ve voyvoda ve sâirleri olıgeldiği üzere fuçı akçesi taleb eylemeyüp kendüsi ve evlâdı ve tasarrufunda olan câriyeleri harâc ve 'avârızdan ve kassâb akçesinden ve tekâlîf-i 'örfiyenin cümlesinden mu'âf ve müsellem olup ve mezbûr ile her kimin da'vâsı olur ise ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince âstâne-i sa'âdetime havâle olunup gayrı yerde istimâ' olunmıya ve mezbûr tercümân ba'zı zamânda bir yere gitmek istedikde gidişde ve gelişde karada ve deryâda menâzil ve merâhilde kenduye ve esvâb ve davarına ve emvâl ve erzâk ve yanında olan âdemlerine ulâkdan ve ulâk akçesinden ve gayrı cânibden kimesne dahl ve ta'arruz [17] eylemeyüp ve her kanda dâhil olur ise zâd ve zevâda ve sâir zahîresin narh-ı rûz üzere akçesiyle aldıkda bir ferd ta'allül ve nizâ' eylemiye ve mahûf ve muhâtara olan yerlerde başına ak sarınıp ve kılınc ve ok ve yay ve mehmûz ve sâir alât-ı harb götürdükde kâdîlar ve beğlerbeğiler ve gayrıdan bir fert rencîde ve remîde eylemeyüp 'ahidnâme-i hümâyûn ve olıgeldüği üzere himâyet ve sıyânet olunıp anın gibi ta'addî ve tecâvüz üzere olanlar men' ve def' olunup dâimâ işbu nişân-ı mevhibet-feşânımın mazmûn inâyet-i münîfi ile 'amel olunup hilâfına aslâ ve kat'â rızâ ve cevâz gösterilmiye. Şöyle bileler 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar, tahrîren *fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-'işrîn min Muharremi'l-harâm li-sene sebâ ve hamsîn ve mie ve elf.*

be-medîne-i dârü's-ssaltanati'l-'aliyye mahmiye el-Kostantiniyye

BELGE 24
Kıbrıs adasına tayin olan Venedik konsolosuna verilen tayin beratı (*KŞS*, 16/63-2)

[Belge 24a]

[24[a]] Venedik konsolosu berâtıdır

Berât-ı şerîf-i 'âlişân-ı sâmî mekân sultânî kıdvet-i ümerâi'l-milleti'l-Mesîhiyye ve Venedik cumhûriyetinin âstâne-i sa'âdetimde mukîm balyosu Covane Donado *hutumet 'avâkibuhu bi'l-hayr* südde-i sa'âdetime 'arzuhâl gönderüp, cezîre-i Kıbrıs ve ana tâbi' iskelelere Venedik bayrağı altında gemiler ile gelüp giden tüccâr tâifesinin umûr ve mesâlihleri görmek içün konsolos olan Ayberal Kolakira nâm Venediklü mukeddemâ 'azl ve ref' olunup, hâlâ yerine kendü cinslerinden râfi'-i tevkî'-i refî'ü'ş-şân-ı hâkânî kıdvet-i â'yâni'l-milleti'l-Mesîhiyye Ceyrolamo Berigadi *hutumet 'avâkibuhu bi'l-hayr* konsolos nasb ve ta'yîn olunmagla 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince olıgeldiği üzere berât-ı şerîfim virilmek bâbında inâyet ricâ etmegin bu nişân-ı hümâyûnı virdüm ve buyurdum ki:

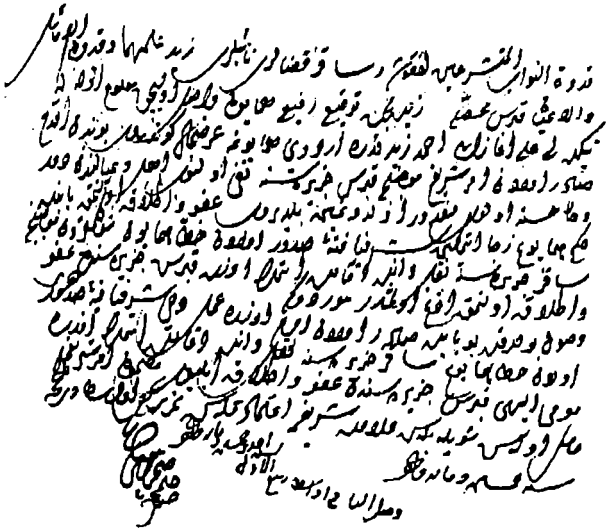

[24b] Mesfûr Ceyrolamo Berigadi cezîre-i Kıbrıs'da ve ana tâbi' iskelelerde konsolos olup, ol cânibe varan Venediklülerin 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince umûr u maslahatını görüp, kimesne dahl ve ta'arruz eylemiye ve mezbûr konsolos ve âdemlerin kefîl olmadan âharın borcu ve töhmeti içün kimesne rencîde ve remîde itmeyüp tutup ta'addî eylemiye ve eğer Venediklü tâifesinden ol cânibde sulh ve salâha muhâlif esîr bulunup sahîh-i Venediklü re'âyâsından olduğı sâbit olur ise Müslimân olmuş ise azâd oluna ve yine keferî üzere ise 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince ıtlâk olunup, Venedik konsolosuna teslîm oluna ve eğer ol taraflarda harbî korsân eşkiyâsı veya Müslimân levendâtı Venedik barcalarında ve âdemlerinde deryâda tutup gâret iylediklerinden sonra ol cânibe getürürler ise vilâyet kādîsı ve zâbitleri vilâyet halkı ile gâret ve hasâret olunan Venedik barcaların ve gemilerin ve esvâbların ve âdemlerin ve top ve alâtların korsân eşkiyâsının elinden halâs idüp Venedik'e göndermek içün 'aynı ile Venedik konsolosuna teslîm oluna ve bu makûle fesâd eden levendât eşkiyâsı hüsn-i tedbîr ve tedârik ile ele getirilüp süddе-i sa'âdetime gönderile ve eğer deryâda ve eğer limanda iken muhâlif rüzgâr çıkup Venedik gemilerinden biri helâk olur ise içünde bulunandan halâs olan âdemleri 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince Venedik ve istedikleri yere gidüp kimesne mâni' olmayup dahl ve rencîde eylemiye ve zikr olunan metâ'i ve top ve alâtı dahi Venedik konsolosuna teslîm olunup 'ahidnâme-i hümâyûna muhâlif ümenâ tâifesinden ve gayrıdan bir ferd vicâhen mine'l-vücûh dahl ve ta'arruz eylemiye ve ol cânibe karadan ve deryâdan varan Venedik bâzergânları ve re'âyâları ticâretlerinde ve kâr u kisblerinde olalar ve tâcirleri ticâret eylediklerinde at ve burâk ve kurşundan gayri 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince memnû' olmayup şimdiye değin alıgeldikleri metâ'i alıp vilâyetlerine götürüp, gümrüklerin 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince verdiklerinden sonra ümenâ tâifesi ve gayrılar 'ahidnâme-i hümâyûnda ta'yîn olunandan ziyâde gümrük taleb itmeyüp, ve ümenâ ve iskele yasakcıları ve gayrılar bir vechile barcalarından ve gemilerinden pîşkeş nâmıyla bir akçe ve bir habbelerin almıyalar ve ol cânibe sulh ve salâh ve 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince gelüp giden Venediklüler evlü olsun ergen olsun mâdâm ki gelüp gidüp ticâret üzere olup birleşmiyeler 'ahidnâme-i hümâyûna muhâlif harâc ve sâir nesne teklîf ve taleb olınmıya ve bunlardan biri mürd oldukda beytü'l-mâlcı ve kassâm ve gayrılar metrûkâtına dahl ve ta'arruz eylemeyüp Venedik konsolosuna teslîm oluna ki Venedik'de olan vârislerine teslîm eyliye. Venediklilerin birbirleri mâbeyninde da'vâ ve niza'ları vâki' oldukda 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince Venedik konsolosu ayîni ve 'âdetleri üzere görüp bir ferd mâni' ve müzâhim olmıya bir tarîkle hükm ihrâc olınup rencîde itmek isterler ise dahi ol makûle âhkâm-ı şerîfe ellerinden

alınup südde-i sa'âdetime gelmek veyâhûd Venedik'e gitmek istedikte kendüye ve esvâblarına kimesne dahl ve ta'arruz kılmıyalar ve yolda ve izde menâzil ve merâhilde rencîde olunmayup narh-ı rûz üzere akçesiyle zâd ü zevâdesi verile ve konsolos bir husûs içün mahkemeye vardıkda ahvâl-i muktezâ-yı şer'-i şerîf ve hakk-ı 'adl üzere görülüp icrâ-yı hakk olunup subaşı ve ehl-i 'örf fuzûlen evine varmayup bir vechile ihânet olunmıya ve mu'tâd-ı kadîm üzere istediği kimesneyi yasakcı ve murâd eylediği âdemi tercümân idüp, bunları tebdîl ve tağyîrde 'ahidnâme-i hümâyûna muhâlif kimesne mâni' olmıya ve işbu nişân-ı hümâyûnımın mazmûn münîfi dâimâ mer'î tutulup ve hilâfına rızâ ve cevâz gösterilmiye. Şöyle bileler, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar *tahrîren fî gurre-i şehr-i Rebî'ü'l-âhir li-sene semân ve hamsîn ve mie ve elf.*

be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûsa

BELGE 25
Kıbrıs adasına sürülen ancak daha sonra buradan affedilerek Sakız adasına sürülen Ahmed'in sürgün fermanı (*KŞS*, 15/12-1)

Kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'în Leflkoşa ve Sakız kazâları nâibleri zîde ilmihuma ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-a'yân Kıbrıs muhassılı zîde mecduhu tevkî'-i refîî-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Tekeli Ali Ağazâde Ahmed zîde kadruhu ordu-yı hümâyûnuma 'arzuhâl gönderüp, bundan akdem sâdır olan emr-i şerîfim mûcibince Kıbrıs cezîresine nefy olunup ehl ü 'ıyâlinden va'ad ve hâlâ hasta olup mağdûr olduğun bildirüp 'afv ve ıtlâk olunmak bâbında hükm-i hümâyûnuma ricâ itmeğin şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn mûcibince Sakız cezîresine nakl ve anda ikâmet itmek üzere Kıbrıs cezîresinden 'afv ve ıtlâk olunmak iznim olmuşdur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzere 'amel dahi şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûnumla Sakız cezîresine nakl ve anda ikâmet itmek üzere mumâileyhi Kıbrıs cezîresinden 'afv ve ıtlâk eyleyüp mazmûn-ı emr-i şerîfimle 'âmil olasın. Şöyle bilesin, 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın, *tahrîren fî evâsıt-ı Zi'l-hicce li-sene hamsîn ve mie ve elf.*

be-yurdî sahrâ-yı Çekmece-i sagîr

Vusile ileynâ fî evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel li-sene ihdâ ve hamsîn ve mie ve elf

Kaynakça

BASILMAMIŞ BELGELER

KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Kıbrıs Lefkoşa Şer'i Sicil Defterleri

4 Numaralı defter (1043-1046/1633-1636), s. 248.

7 Numaralı defter (1120-1121/1708-1709), s. 121.

12 Numaralı defter (1136-1139/1723-1726), s. 147.

13 Numaralı defter (1139-1147/1726-1734), s. 227.

14 Numaralı defter (1144-1148/1731-1735), s. 130.

15 Numaralı defter 1148-1156/1735-1743), s. 241.

16 Numaralı defter 1158-1164/1745-1751), s. 227.

17 Numaralı defter 1157-1161/1744-1748), s. 107.

21 Numaralı defter (1198-1212/1783-1797), s. 365.

KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

Kıbrıs Lefkoşa Şer'i Sicil varakları

1/1e (1138-1139/1725/6-1726), s. 12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri: 19, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154.

D. BŞM. KBE (Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kıbrıs Emvâli), 20557, 20558.

D. BŞM. KBK. (Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kıbrıs Kaleleri), 20561.

D. BŞM. KBE. (Kıbrıs Emvâli) Gömlek No. 74.

Cezâir ve Rakka Ahkâm Defterlerinden 1 Nolu Defter.

BASILMIŞ BELGELER VE KAYNAKLAR

Akgör, Olcay, Kıbrıs'ın 18 Numaralı Şer'iye Sicili (transkripsiyon ve değerlendirme H. 1251-1262 M. 1836-1845), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I-XII, İstanbul 1990-1994.

Altan, M. Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi, I-II*, Kıbrıs 1986.

Bıyık, Ömer, Lefkoşa'nın 4 Numaralı Şer'iye Sicili (H. 1043-1046), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Kısım I, İzmir 1995.

Cobham, C. D., Excerpta Cypria: Materials For A History of Cyprus, Nicosia 1969.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât Tahlîl ve Metin (1066-116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Durmuş, Mehmet Ali, Hicrî 1120-21 Tarihli Lefkoşa'nın 7 Numaralı Şer'iye Sicili, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

Durmuşoğlu, M., Zirekî, Tarih-i Kıbrıs, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1965.

Fedai, Harid, Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs, Ankara 1997.

Levend, Agah Sırrı, *Gazavât-nâmeler*, Ankara 1956.

Merkelbach, Jacob, Die Protokolle des Kadiamtes Nikosia aus den Jahren 1105-06 (1693-1695), (Übersetzung und Kommentierung), Frankfurt am Main 1991.

Mert, Özcan, "Şerîfî'nin Fetih-nâme-i Kıbrıs", İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 4-5 (ayrı basım), İstanbul 1974.

Mühimme Defteri, no 12, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 33, Ankara 1995.

Ongan, Halil, Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iye Sicili, Ankara 1958.

—, Ankara'nın İki Numaralı Şer'iye Sicili, Ankara 1974.

Ömer Hilmi Efendi, The Laws Of Evqaf, Translated by C. R. Tyser and D. G. Demetriades, Nicosia 1922.

Özkul, Ali Efdal, Lefkoşa'nın 4 Numaralı Şer'iye Sicili (H. 1043-1046), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Kısım II, İzmir 1995.

—, Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'i Mahkeme Sicili (H. 1157-1161/M. 1744-1748), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Şeşen Ramazan - Altan, Mustafa H. ve Izgi, Cevat, Kıbrıs İslâm Yazmaları Katoloğu, İstanbul 1994.

Ünal, Mehmet Ali, Mühimme Defteri, no 44, İzmir 1995.

ARAŞTIRMALAR

Adıyeke, A. Nükhet, "17. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001.

Akgündüz, Ahmet, *Şer'iye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Katoloğu ve Seçme Hükümler*, I, İstanbul 1988.

—, "İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri" *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Alagöz, C. Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

Alasya, H. Fikret, "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

—, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Ankara 1977.

—, Tarihte Kıbrıs, Lefkoşa 1988.

Alatos, Doros, Cyprus In History, Londra 1955.

An, Ahmet, "Kıbrıs'ta Kadın ve Hukuk", Tarih ve Toplum, sayı 195, İstanbul 2000.

Andız, Sevinç, Kıbrıs'ta Vakıf Eserler, Lefkoşa 1990.

Aydın, Mehmet Âkif, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akidleri", Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul 1982.

—, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992.

—, "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul 1994.

—, "Eyüp Şer'iye Sicillerinden 184, 185 ve 188 No'lu Defterlerin Hukukî Tahlili", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998.

—, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999[3].

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, İstanbul 1949-50.

—, Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1), İstanbul 1980.

Bedevi, Vergi, "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

Behçet, Hasan, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968), Lefkoşa 1969.

Beşirli, Mehmet, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun'da Evlilik Kurumu Üzerine Bazı Bilgiler ve Uygulamalar", Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Ankara 2001.

Bostan, İdris, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı", Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

Braudel, Fernand, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, I-II, İstanbul 1990.

Cezar, Yavuz, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler" 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, İstanbul 1998.

Cin, Halil, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988.

—, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Boşanma, Konya 1988.

Cobham, C. Delaval, The Sieges of Nicosia and Famagusta with A Sketch Of The Earlier History of Cyprus, Londra 1899.

Cohçe, Salim, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000.

Çelik, Şenol, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferindeki Asker ve Zahire Naklinde

İçel Sancağı'nın Rolü", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999.

Çetin, Osman, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Ankara 1994.

Çevikel, Nuri, "Changing Positions of the Ottoman Empire, the Church, the Administration in the Province of Cyprus and the Muslim and Non-Muslim Reayals in the Second Half of the 18. Century", Second International Congress For Cyprus Studies 24-27 November 1998, Ia, Eastern Mediterranean University, Gazimağusa 1999.

—, "Kıbrıs Eyaletinde Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", Osmanlı, IV, Ankara 1999.

—, "Kıbrıs Fetihnâmeleri Hakkında Yeni Bir Gelişme: Avusturya Millî Kütüphanesi (Viyana) Fetihnâmesi", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000, I, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000.

—, "KKTC Milli Arşivi Şer'iye Sicilleri", Toplumsal Tarih, XIII/78, 2000.

—, Kıbrıs Eyaleti Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800), Gazimağusa 2000.

Çiçek, Kemal, Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D., University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham 1992.

—, "Lefkoşa Kadı Sicilleri", Tarih ve Toplum, XVII/98, 1992.

—, "Osmanlılar ve Zimmiler: Papa Pavlos'un İslam'a Hakareti Yada Renklere İsyanı", Toplumsal Tarih, V/25, 1996.

—, "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", Tarih ve Toplum, sayı 146, 1996.

—, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", Toplumsal Tarih, V/30, 1996.

—, "Osmanlılar Zamanında Kıbrıs'ta Türk Adaleti ve Rumlar", Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet, Trabzon 1998.

—, "Osmanlı Devletinde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet, Trabzon 1998.

—, "Lefkoşa: İki Dilli, İki Dinli, İki Toplumlu Bir Osmanlı Şehrinin Portresi", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999.

—, "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", Osmanlı, IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

—, "Kıbrıs'ta Su Problemi: Suyun Kullanımı, Paylaşımı ve Sosyal İlişkilerdeki Rolü", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000.

—, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihi", Pax Ottomana, Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Ankara 2001.

Dağlı, Yücel - Üçer, Cumhure, Tarih Çevirme Kılavuzu, IV, Ankara 1997.

Darkot, Besim, "Kıbrıs", IA, VI, İstanbul 1988.

Demirel, Ömer, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", Belleten, LIV/211, Ankara 1990.

—, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel

Eserler", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Incelemeleri Dergisi, sayı XII, İzmir 1997.

—, Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara 2000.

—, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", Türkler, XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Drumond, Alexander, Travels Through Different Cities of Germany, Italy, Greece And Several Lands of Asia, as far as The Banks of The Euphrates, Londra 1754.

Dündar, Recep, Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

—, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskânı", Osmanlı, IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

—, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın 1017-1018 (1609-1610) Yılı Bütçesi", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000, I, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000.

—, "Kıbrıs'ın Fethi", Türkler, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Eken, Galip, "18. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", Sosyal, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 6, Konya 2000.

Emecen, Feridun M., "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdarî Yapılanması", Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, LV/213, Ankara 1991.

—, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları, Ankara 2001.

Erdoğru, M. Akif, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskan Teşebbüsü (1570-1571)", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991) Tebliğleri, Ankara 1993.

—, "Osmanlılar İdaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar", Tarih ve Toplum, XX/117, 1993.

—, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler Muhtesiblik", Kıbrıs Mektubu, IX/7, 1996.

—, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Incelemeleri Dergisi, sayı XI, İzmir 1996.

—, "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Incelemeleri Dergisi, sayı XII, İzmir 1997.

—, "The Servants And Venetian Interest In Ottoman Cyprus In The Late Sixteenth And The Early Seventeenth Centuries", Quaderni Di Studi Arabi, supplemento al n. 15, Venezia 1997.

—, "Mevlevi Dostu Kıbrıslı Bir Asker: Yeniçeri Ağası Yusuf Bin Perviz Bey", Kıbrıs Mektubu, X/3, 1997.

—, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhâneleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, sayı 12, İstanbul 1998.

—, "18. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998), II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999.

—, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)", Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999.

—, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar (1580-1640)", Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri 25-26 Mayıs 1998, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2000.

—, "Osmanlı Hakimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000.

—, "The Judicial Court In Ottoman Cyprus (1580-1640)", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı 16, İzmir 2001.

—, "Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar (1593-1640)", Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Ankara 2001.

—, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kahve ve Kahvehâneler (1594-1640)", Türkler, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Ersan, Mehmet, "Wilbrand von Oldenburg Seyahatnamesine Göre 13. Yüzyılın Başlarında Kıbrıs", Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, sayı III, İzmir 1999.

Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, IV, İstanbul 1984.

Faroqhi, Suraiya, "16. ve 17. Yüzyıl Kadı Sicillerinde Kaydolunan Ev Satışlarıyla İlgili Belgelerin Şekil Açısından Değişimi", Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri Bildirileri, (30 Nisan-2 Mayıs 1986), İstanbul 1988.

—, "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, İstanbul 1998.

—, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 20003.

Fehim, Teoman, Yavru Vatan Kıbrıs'ı Tanıyalım, Ankara 1964.

Fisher, Alan, "Studies In Ottoman Slavery And Slave Trade, II: Manumission", Journal of Turkish Studies, IV, 1980.

Gazioğlu, Ahmet C., Yavruvatan Kıbrıs, Lefkoşa 1960.

—, The Turks In Cyprus, Londra 1990.

—, Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878), Lefkoşa 1994.

Genç, Mehmet, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000.

—, "Osmanlı Esnâfı ve Devlet", Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Konsolos", İA, VI, İstanbul 1979.

—, Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi, İstanbul 1992.

Gökçe, Turan, "1572 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskan Edilen Aileler", Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, sayı II, İzmir 1997.

—, "1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskan Edilmek Üzere Karaman ve Rum Vilayetlerinden Sürülen Aileler", Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, sayı III, İzmir 1999.

Göyünç, Nejat, "Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

Groot, A. H. de, "Kubrus" EI2, V, Leiden 1986[2].

Güçer, Lütfi, "16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tâbi olduğu Kayıtlar", İktisat Fakültesi Mecmuası, XIII/1-4, 1953.

—, XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964.

Güler, İbrahim, "18. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", Türkler, XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Gürsel, Behzat S., "Türkiye ile Coğrafi İlişkileri ve Teşekkülü", Kaynak, sayı 1, Lefkoşa 1976.

Gürsoy, Cevat, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

Hakeri, Bener H., Başlangıcından 1878' e Dek Kıbrıs Tarihi, Ankara 1993.

Halaçoğlu, Yusuf, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", Tarih Dergisi, sayı 30, İstanbul 1976

—, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991.

—, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

Hill, Sir George, A History of Cyprus, Vol I-IV, Cambridge 1952.

Işık, Ahmet, "Avcı", DİA, IV, İstanbul 1991.

İlgürel, Mücteba, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", Tarih Dergisi, sayı 28-29, İstanbul 1975.

—, "Subaşılık Müessesesi", Journal of Turkish Studies, VII/II, Washington 1984.

—, "Yeniçeriler", İA, XIII, İstanbul 1986.

—, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e", Türkler, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", Belleten, XXIII, Ankara 1959.

—, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964.

—, "Kıbrıs Türk İdaresi Altında Nüfus", Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964.

—, "Djizya", EI2, II, Leiden 19652 .

—, "Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

—, "Mahkeme", İA, VII, İstanbul 1988.

—, "Cizye", DİA, VIII, İstanbul 1991.

—, "The Recent History of Cyprus", Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies, 20-23 November 1996, Gazimağusa 1997.

—, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998.

İnan, Kenan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", Tarih ve Toplum, XVI/154, İstanbul 1996.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, İstanbul 1994.

Jennings, Ronald C., "Women In Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian Kayseri", JESHO, XVIII/I, Paris 1975.

—, "The Society and Economy Of Maçuka In The Ottoman Judicial Registers Of Trabzon, 1560-1640", Continuty and Change In Late Byzantine and Early Ottoman Society, Cambridge 1986.

—, "The Population, Taxation and Wealth In The Cities And Villages Of Cyprus, According To The Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) Of 1572", Journal Of Turkish Studies, X, USA 1986.

—, "The Origins Of The Locust Problem In Cyprus", Byzantion, LVII, Bruxelles 1987.

—, "Black Slaves And Free Blacks In Ottoman Cyprus, 1590-1640", JESHO, XXX, 1987.

—, "The Locust Problem In Cyprus", Bulletin Of The School Of Oriental And African Studies, LI/2, Londra 1988.

—, "Pilgrims View The Women Of The Island Of Venus", Balkan Studies, 30, Selanik 1989.

—, "Village Agriculture In Cyprus", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri, Ankara 1990.

—, "Divorce In The Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640", Studia Islamica, LXXVIII, 1993.

—, Christians and Mulims In Ottoman Cyprus and The Mediterranean World, 1571-1640, New York 1993.

Kabasakal, Hüseyin, Kıbrıs'ın Fethi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1986.

Kankal, Ahmet, "17. ve 18. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu'da Sosyal Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı XV, İzmir 2000.

Karaca, Behçet, "XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs'a Yapılan Sürgünler", Osmanlı, IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Kılıç, Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Konur, İsmet, Kıbrıs Türkleri, İstanbul 1938.

Kökdemir, Naci, Dünkü ve Bügünkü Kıbrıs, Ankara 1957.

Kurt, Abdurrahman, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Bursa 1998.

Küçükdağ, Yusuf, "Kıbrıs Tekke ve Zaviyeleri", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Ahidnâme", DİA, I, İstanbul 1988.

—, "Osmanlı İktisadî Yapısı" Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, İstanbul 1994.

—, Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), İstanbul 1998.

—, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", Osmanlı, III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Lang, R. Hamilton, *Cyprus: Its History, Its Present Resources and Future Prospects*, Londra 1878.

Lewis, B., *Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*, İstanbul 1999.

Lüke, Sir Harry, Cyprus Under The Turks 1571-1878, Londra 1989.

McCarthy, Justin, The Ottoman Turks, Londra 1997.

Maier, Franz Georg, Cyprus From Earliest Time To The Present Day, translated from German Peter Gorge, England 1968.

Makhairas, Leontios, Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus Entitled 'Cronicle', Ed. And Translated by R. M. Dawkins, I, Oxford 1932.

Mert, Özcan, "Kıbrıs Türk Tarihçiliği", Türk Kültürü, VII/92, Ankara 1970.

Metin, Hüseyin, Kıbrıs Tarihine Toplu Bakış, Lefkoşa 1959.

Newman, Philip, A Short History of Cyprus, Londra 1953.

Orhonlu, Cengiz, "Tercümân", IA, XII/1, İstanbul 1979.

Ortaylı, İlber, "Anadolu'da 16. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", Osmanlı Araştırmaları, I, İstanbul 1980.

—, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul 20014.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın No 43, Ankara 2000.

Öğün, Gülay, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991) Tebliğleri, Ankara 1993.

Özcan, Abdülkadir, "Asesbaşı", DİA, III, İstanbul 1991.

—, "Çakırcıbaşı", DİA, VIII, İstanbul 1993.

—, "Doğancı", DİA, IX, İstanbul 1994.

Özoran, Beria Remzi, "Kıbrıs Adası'nda Bekir Paşa Vakfı", Vakıflar Dergisi, sayı XVI, Ankara 1982.

Özdemir, Rifat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", Belleten, LIV/211, Ankara 1990.

Özkul, Ali Efdal, "Kıbrıs Başpiskoposlarından Yovakim'e verilen Tayin Beratı", Adım Dergisi, IV/1, Lefkoşa 1999.

Öztürk, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", Türkler, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Öztürk, Necdet, "Osmanlı'nın Gayrimüslimlere Bakışı", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 131, İstanbul 2001.

Öztürk, Said, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", Osmanlı, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Özveren, Eyüp, "Marsilya Ticaret Odası Belgelerinde 19. Yüzyıl Öncesi Kıbrıs", EMU Journal of Cypriot Studies, 3/1, Gazimağusa 1997.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1993.

Pamukciyan, Kevork, "18. Yüzyılda Patrik Basmaciyan'a Verilen Cülus Fermanı" *Tarih ve Toplum*, XV/88, İstanbul 1991.

Papadopoullos, T., Social and Historical Data On Population (1571-1881), Nicosia 1965.

Parry, V. J., A History Of The Ottoman Empire to 1730, Cambridge 1976.

Purcell, H.D., Cyprus, Londra 1969.

Refik, Ahmet, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul 1930.

Sahillioğlu, Halil, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", Belgeler, IV/7/8, Ankara 1967.

—, "Akçe", DİA, II, İstanbul 1989.

Savaş, Ali İbrahim, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti ile İlgili Üç Belge", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı XII, İzmir 1997.

Sertoğlu, Midhat, Osmanlı Tarih Lûgatı, İstanbul 1986.

Spyridakis, C., A Brief History of Cyprus, Nicosia 1963.

Şevketoğlu, Müge, "10.000 Yıl Önce Kıbrıs Anadolu İlişkileri", Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000), Lefkoşa 2001.

Tabakoğlu, Ahmet, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1997.

Unat, Faik Reşid, *Hicri Takvimleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail H., "Şer'i Mahkeme Sicilleri", Ülkü, 29/5, 1935.

—, Osmanlı Tarihi, III, Ankara 19884.

—, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I-II, Ankara 1988.

—, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1988[3].

—, "Akçe", İA, I, İstanbul 1993.

Vryonis, Speros, The Decline of Medieval Hellenism In Asia Minor and The Process Of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century, Londra 1971.

Williams, Henry P., "Marriage And Divorce In The Legal Culture Of The Old, The Ottoman, And The New Turks", Journal of Turkish Studies, V, USA 1981.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf Müesseselerinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", Vakıflar Dergisi, XIV, Ankara 1982.

—, "Osmanlı Toplumu" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul 1994.

Yıldız, Netice, "Aqueducts In Cyprus", EMU Journal of Cypriot Studies, II/2, Gazimağusa 1996.

—, "Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi-Bener Hakkı Hakeri", EMU Journal of Cypriot Studies, II/2, Gazimağusa 1996.

—, "Kıbrıs'ta Tarih Öncesinden Günümüze Kadın", Kadın/Woman 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi, I/1, Gazimağusa 2000.

Yorgancıoğlu, Günay, Fiziki Kıbrıs Coğrafyası, Lefkoşa 1998.

Yüksel, Hasan, "Vakfiyelere göre Osmanlı Toplumunda Aile", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992.

Zeilinger, Johannes, "Western Travellers On Ottoman Cyprus", Second International Congress For Cyprus Studies 24-27 November 1998, Ia, Eastern Mediterranean University, Gazimağusa 1999.

Ziver Bey, Kıbrıs Tarihi, haz. Harid Fedai, Ankara 1999.

Zuhayli, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1990.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev 34
I. Richard 32
II. Mustafa 278
III. Ahmet 278

A'lâ 277-282, 285, 289, 342
a'lâ astarlı çizme 355
a'lâ küçük kürklü papuç 355
a'lâ merdane mest papuç terlik 355
a'lâ mest 356
a'lâ siyah çizme 355
a'lâ tomak zenne mest 355
a'lâ zenne çarık pabuç 355
a'lâ zenne tomak mest papuç 355
A. Graziani 40
Aba yağmurluk 365
Abbasî 31
Abdest peşkiri 365
Abdi Beçe ibn-i Hasan 150
Abdi Çavuş Mahallesi 201, 207
Abdullah Efendi 159
Abdullah ibn-i Abdullah 263, 267, 268
Abdullah ibn-i Abdurrahman 264
Abdullah Paşa 51
Abdurrahman (muhassıl) 50
Abdurrahman 51
Abdurrahman Efendi 61
Abdülbaki Ağa 90
Abdülbaki Ağa ibn-i Mustafa Ağa 256
Abdülbaki ibn-i İlyas 64
Abdülgafur Ağa 77, 82, 273
Abluka 37
Acem 263
Acem Hasan Paşa 50
Acem köle 265
Acem şahı 86
Acem-zâde el-Hac Osman Efendi 249
Acemi ocağı 82
Acemioğlanı tekâlifi 91
Aci Badi veled-i Nikola 323
Aci Isteri Veled-i Aci Konstanti 161
Aci Nikola 378
Aci Nikola veled-i Baba Mihail 116
Aci Nikola veled-i Berakoşa 219, 302
Aci nikola veled-i Komi 74
Aci Vone veled-i Fendi 109, 170
Aci Yemandi veled-i Yorgi 74
Açık artırma 115
Adana 42, 43
Adana müftüsü 239
Adanalı 243
Adem-i Hüsn ü zindegâne 149
Adet-i beled 325
Adî suçlular 42
Adi davalar 228
Af 242
Af fermanı 239, 246
Afaroz etme 95

Afet 121
Afgan taifesi 245
Afodiya Mahallesi 201
Afrika 187, 262
Agâh Sırrı Levend 25
Agsa bint-i Artinyon 128
Agsa bint-i Ertiyon 222
Aguste veled-i Yanni 267
Ağa-yı Cafer Paşa 250
Ağac-ı kavuni 367
Ağaç pazarı 170, 346
Ağaç-ı kavuni 311
Ağırdağ Karyesi 177
Ağnam 272, 380
Ağratur 28
Ağratur Gölü 29
Ağratur Köyü 92, 282
Ahçı 41, 351
Ahidname 104, 105, 112, 329, 332
Ahidname-i hümâyun 108, 110, 111, 113, 283, 330
Ahmed Ağa ibn-i Mustafa 85, 322
Ahmed beşe 66
Ahmed Buluçhan 241
Ahmed Efendi 58, 63
Ahmed Efendi ibn-i es-seyyid Ömer Efendi 71
Ahmed ibn-i Abdullah 169, 233
Ahmed ibn-i İsmail ibn-i Hüseyin 229
Ahmed Kethüda ibn-i Mehmed 282
Ahmed ve Süleyman ibn-i Hüseyin 225
Ahmet Ağa ibn-i Mustafa 185
Ahtema Kasabası 282
Ahtema Köyü 383
Aile 41, 126, 186, 193
Ailevi 209
Âişe Bint-i Mustafa ibn-i Himmet 156
Âişe bint-i Abdullah 182
Âişe bint-i Ali 151
Âişe bint-i Derviş 314
Âişe bint-i İbrahim 132
Âişe bint-i Mustafa 318
Âişe bint-i Veli Katır 171
Âişe Eve Saliha bint-i el-Hac Süleyman 207
Âişe Sultan 374
Aişe 157
Aişe Bint-i Resul Efendi Bin Himmet beğ 167
Aişe bint-i el-Hac Süleyman ibn-i Abdullah 307
Akaça Köyü 373
Akadca 30
Akça Karyesi 218
Akçe 43, 45, 59, 61, 65, 66, 76, 89, 90, 96, 97, 111, 148, 161, 168, 176, 186, 225, 241, 251, 254, 255, 266, 273, 279, 282, 286, 287, 299, 301, 332, 333, 336, 339, 342, 344, 348, 352, 359, 360, 364, 368, 370, 371, 375-377
Akd-i sulh 325
Akdeniz 27, 33, 35, 36, 44, 47, 191, 328, 329, 332-337
Akdeniz bölgesi 29
Akdeniz ticareti 106
Akka 34, 333
Aksaray 41
Akşehir 41
Akşona Mahallesi 201
Al astarlı çizme 355
Al at 380, 381
Al kotoni kaftan 365
Alaca angurı kuşak 365
Alaca bellik 365
Alaca entari 365
Alaca kaftan 365
Alaca kilim 365
Alaca kotoni entari 365
Alaca kotoni guntari 365
Alaeddin Efendi 61
Alaiye Kasabası 308
Alâiye 40, 43, 44
Alaiyeli Mahmud ibn-i Abdullah 267
Alaiyye Kazası 265
Alaminyo çiftliği 252
Alasya 29
Alaşya 29, 30
Alay beyi 86
Alay beyi Ahmed 85
Alay beyliği 49, 81-83
Alberd Albarsava 116
Alçıcı 338, 339
Alexander Drummond 190, 192

Alım-satım 54
Ali Ağa 83, 87, 231
Ali Ağa ibn-i Mustafa 175
Ali Beğ ibn-i Muhammed 268
Ali Çavuş 286
Ali Efendi 72
Ali Efendi ibn-i Osman Efendi 63, 71
Ali Halife 237
Ali ibn-i Ahmed 208
Ali ibn-i el-Hac Hasan 186
Ali ibn-i İbrahim 173, 320
Ali ibn-i Mehmed 65
Ali ibn-i Musa 159
Ali ibn-i Mustafa 157
Ali ibn-i Ramazan 129
Ali Kethüda 295
Altı beyaz sarı öküz 386
Altın 29
Altın top 311, 367
Altun 174, 280
Altun bilezik 318
Altun küpe 318
Altun yüzük 318
Altun zincir 320
Alyo Köyü 314, 372
Alyodise (Alyiyonda) Mahallesi 201
Amanoslar 27
Amasya 40
Amatusya 30
Ambar nazırı 121
Ameliyat 204, 205
Amyant 29
Ana Livende Köyü 311
Anadolu 30, 34-37, 40, 42-45, 152, 183, 280, 384
Anadolu kazaskeri 57
Anadolu kazaskeri Mevlana Abdullah 57
Anadolu kıyıları 190
Anadolu Selçuklu 34
Anadolu Vilayeti 265, 308
Analeyonda Köyü 377
Analpa 330
Analpo 111
Analpo bayrağı 115
Analpolu 115
Analyonda Karyesi 139
Analyonda Köyü 199
Anapalı 187
Anasdas veled-i Nikola 116
Anastas (saray tercümanı) 77
Anaya çiftliği 252
Anber Ağa dükkanı 343
Ancelo veled-i İstefane 113
Anderiniko veled-i Yerolmi 116
Andoni veled-i Gavril 203
Androliko Karyesi 137
Aneya Karyesi 143
Angarya 43
Anglo Markori 109
Aniya Milya Çiftliği 252
Ankara 30, 132
Annehorka Karyesi 163
Annez bint-i Eksem 161
Antalya 170, 373
Antalya Kasabası 328
Antep 132, 183
Anton 97
Anyolili 204
Anzolo Veled-i Cirkaku 186
Arab Ahmed Paşa Mahallesi 152, 201, 202, 208, 252
Araba kirası 66, 70
Arabacı 339
Aradib Karyesi 178
Arap 189, 235, 263
Arap Ahmed Paşa Camii 255
Arap Ahmed Paşa evkafı 254
Arap cariye 263
Arap köle 370
Arasta 346
Arasta başı 345
Arbık Hristatorada Benker 331
Arçoz Karyesi 164
Ardeya Karyesi 180
Argadez Karyesi 143, 180
Arı 317, 316, 380, 384
Arılık 384
Aristefo Bint-i Loyzo 174
Armut 29
Armutka 349
Arnavut burnu 28
Arnavutluk sahili 39
Arotin rahip 101

Arpa 29, 118, 119, 122, 273, 279, 286, 368, 370
Arpa emini Molla Cafer-zade Ali 295
Arpacı Süleyman Beşe ibn-i Mustafa 307
Arpalık 56-59, 63
Arpera 29
Arpera Köyü 257, 378
Arsa 310
Arslan Ermeni veled-i Anastas 262
Arslan veled-i sarkir 174
Artemi Köyü 217
Arzu Bint-i Hasan Zevci 155
Arzuhâlci 339
Asa 93, 95
Asel (bal) 384
Asel 76, 233, 349
Asel-i Anadolu 349
Asel-i Kıbrıs 349
Ases 87
Asesbaşı 87, 91
Asfer-zâde Osman Ağa 173
Asi 29
Askerî 54
Askerî kassam katibi 64
Askeri ve eğitim tercümanı 106
Asma 311, 318
Aspro 28
Astâne-i saadete 108
Astarlı çizme 355
Asumeto Köyü 378
Asur 30, 31, 36
Aşar-ı şer'iye 295
Aşiret 238
Aşşıra Köyü 199
At 380, 385
At nalı 361
Atlas yorgan maa-çarşeb 365
Atmaca 90
Atmaca götürücüsü 89, 90
Atmacacı 88
Atmacacıbaşı 88
Attar Çekkeni veled-i Andoni 227
Attâr 339
Av ağaları 88
Avadik rahip 103
Avanis agob 108, 109
Avarız 108
Avarız hanesi 286
Avarız-ı dîvâniye 90, 91, 272
Avcı 89
Avcı kuşu 88-90, 92
Avcılık 88, 92
Avdik Veled-i Marderos 174
Avlonyalı muzaffer Paşa 38
Avret 213
Avret adası 113, 242
Avrupa 36, 337
Avrupa devletleri 104
Avrupalı 330
Avrupalı devletler 47
Avrupalı tüccar 329, 337, 371
Avusturya 105
Avusturya Milli Kütüphanesi 25
Aya Andoni Mahallesi 201
Aya Bafanu Karyesi 135
Aya Karyesi 178
Aya Keşano Mahallesi 201, 203
Aya Luka (Ayluka) Mahallesi 201
Aya Luka Karyesi 180
Aya Luka Köyü 186
Aya Luka Mahallesi 203
Aya Marina Karyesi 234, 385
Aya Sava Mahallesi 201, 203
Aya Sersi Köyü 383
Aya Sofya Camii 122, 123, 185, 209
Aya Sofya Mahallesi 136, 167, 207, 215, 256, 306, 313, 346
Aya Sofya Mahallesi 201, 202
Aya Sofya Suyu 307
Aya Sofya-yı Kebir Camii 190
Aya Sozomeka Köyü Deresi 372
Aya Sozomeno Karyesi 139
Aya Yanni Köyü 258
Aya Yanni Mahallesi 201, 214
Aya Yorgi Karyesi 130, 141
Ayakkabı 342
Ayan 347, 356
Ayan ve Halk 19
Ayân-ı vilâyet 77, 340
Ayandreya 28
Ayarmola Karyesi 143
Ayazma 95
Ayazma Karyesi 142

Ayberal Kalokira 115
Aydın 132
Aydın sancağı 51
Ayin 102
Ayro Manastırı 221, 234
Ayva 349
Azablar ağası 84
Azablar kethüdası 84
Azat 111, 263- 265, 268, 269
Aziz Efendi dükkanı 344

Bâb-ı Âsâfî Divân-ı Hümâyûn Kıbrıs Mühimme Defteri 15
Baba Kalyero 85
Baba Kılahota veled-i Piyeri 315
Baba Nikola 85, 244
Bâc 108
Bâc 273
Bâc-ı ebvâb 271
Bâc-ı ebvâb 273
Bâc-ı Pazar 273
Bacacı 339
Bâd-ı heva 90
Bâd-i hevâ 272
Badem 311, 349, 367
Badem ağacı 368
Badem sucuğu 349
Baf 28, 38, 43, 44, 53, 56 197, 198, 255, 287, 291, 294, 341, 374, 383
Baf Alay beyi 283, 296, 322
Baf alay beyi 85
Baf alay beyi Yekpare Hacı Muhammed ibn-i Ahmed Ağa 282
Baf kadısı 296
Baf kapısı 344
Baf Kazası 99, 234, 282, 327, 378, 385
Baf maa-Kukla 194, 196, 284, 290
Baf piskoposu 96, 98
Baf ve Giriniyye kadıları 295
Baf ve Giriniyye sancakları 295
Bağ 102, 108, 310, 318, 368, 378
Bağcılık 378
Bağdat 86
Bağdat kadısı Mevlana Mehmed 57
Bahçe 102, 251-253, 310, 318, 368
Bahçeci 339
Bahr-ı Sefid 334
Bakır 29, 30
Bakkal 316, 339, 351, 360, 364
Bakkal dükkânı 345
Bakla 349, 367
Bal 233
Bal mumu 349
Balçık hurma 349
Balderkenbo Karyesi 143
Balık Pazarı 343, 345, 346
Balıkidre Karyesi 138, 179
Bali veled-i Komi 226
Balikidre Köyü 220, 232
Balkanlar 262
Balmedico Köyü 312
Balta temürü 362
Baltalık 90
Balyo Köyü 382
Balyomi Köyü 217
Balyos 115
Bankerlik 110
Barboros Hayreddin Paşa 39
Barça burtun 111
Bardak 349
Bargir 380
Bargir 381
Bargir akçesi 71
Baron de Benkler 116
Basma kuşak 365
Basma yorgan 365
Basmacı (dükkânı) 316
Basmacı 339
Basmacı dükkânı 345
Basmacı Eryeşan Veled-i Kozer 170
Basmacı Hasan Beşe bin Cuma 219
Basmacı Mustafa ibn-i Mehmet 378
Basra 302
Baş Mahallesi 201, 203, 306, 313, 344
Baş müftü 71
Başçavuş Mustafa Ağa 267
Başdina 90
Başdinaları ve baltalıkları resmî 272
Başkanlık Osmanlı Arşivi 15
Başkâtip 57, 58, 63, 65
Başkâtip Mustafa Efendi 58
Başpınar 372, 373

Başpiskopos 50, 53, 92-97, 99, 101-103, 168, 190, 203, 214-216, 223, 275, 306
Başpiskopos Filotyos 77, 96, 98, 198, 241, 244, 276
Başpiskopos Silvestros 98, 275
Başpiskoposlar 188
Batı Roma 31
Batılı seyyah 124
Batılı tüccarlar 377
Battal merdane 355
Bayinen tatlık 133, 135-143, 153, 155, 161, 315
Bedel-i feragat 369
Bedel-i hul 149, 155-157, 210
Bedel-i iltizam 303
Bedel-i maişet 325
Bedel-i nüzul 45, 90, 190, 193, 195, 197, 271, 276, 281, 283, 286, 287, 289, 291, 298
Bedel-i nüzul evrakı 288
Bedel-i nüzul hanesi 287
Bedel-i nüzul mukataası 286
Bedestâniyye 66, 70
Bedros veled-i Grekos 314
Bedros veled-i Konstantin 235
Beğani veled-i Hristodilo 221
Bekirpaşa su kemerleri 257
Bekrî-zâde Mustafa Efendi 56
Belakonya Karyesi 143
Belgrat 73, 74
Bendi sarık 365
Benfase bint-i Abdullah 268
Benşer 363
Ber-vech-i iştirak 49
Beralyo Karyesi 141
Berasya Köyü 371
Berasyo Köyü 326
Berat 23, 73, 75, 88, 93, 108, 214
Berat resmi 65
Beratsız 102
Berber (dükkânı) 316
Berber 339
Berber dükkânı 345
Berber hüseyin 311
Berson Veled-i bedros Veled-i Evanıs 174
Besli koyun 380
Beşparmak 28
Beyaz akçe 336
Beyaz astarı çizme 355
Beyaz bez bellik 365
Beyaz bez cübbe 365
Beyaz bez entari 365
Beyaz dilki kürk 365
Beyaz guntari 365
Beyaz köle 187
Beyaz merkep 380
Beyaz münakkaş don 365
Beyaz şilte 365
Beylerbeyi 38, 44, 48, 55
Beylerbeylik 45
Beyşehir 41
Beytülmal 88, 170, 278
Beytülmal Emini 100, 102, 112, 169, 267, 328
Beytülmal kâtipleri 64
Beyyine 219
Bez bürücek gömlek 365
Bez don 365
Bez entari 365
Bıçakçı 339
Bırakma 272, 292
Bi'r-i mâ 312
Bikr-i baliğ 235
Bikrini izâle etme 211, 234
Bilal ibn-i Abdullah 264
Binek hayvanı 380
Bişirici 339, 354
Bizans 31
Bizans İmp. 32
Bizans valisi 32
Bladan Karyesi 143
Bodamya Köyü 232
Bodina 343
Bodina 357
Bona Veled-i Milnori 160
Bor 41
Borç 58, 84, 99, 101
Borni (ingiltere konsolosu) 110
Borni (William Purnell) 112
Bosnavi İbrahim Efendi 247
Boşanma 21, 102, 125, 133, 134, 148, 149, 151-162, 182, 214

Boşanma Bedeli 158
Boşanma kaydı 210
Boya tarlası 314, 372
Boya Ziraati 371
Boya-i sürh 271, 294, 298, 367, 372
Boyacı 339
Boyacı taifesi 208
BoyacıoğluTodori 243
Boyahane Mahallesi 201
Boyahane 305, 310
Boyalı uçkur, zıbun 365
Boyunduruk 315, 369
Boz erkek merkep 380
Boz para 336
Bozok 40
Bôcek evi 305, 310, 382
Bôcek hasırı 382
Bôcekçi 339
Bôcekçi Ahmet 383
Bôcekçi Ahmet Ağa ibn-i Hüseyin 383
Bôğrülce 349
Bölme temessükü 281
Bôlükbaşı 87
Budin 73, 74, 86
Buğday 29, 118, 119, 121, 122, 233, 236, 273, 279, 325, 347, 352-355, 364, 366, 368, 370
Buğday Pazarı 346
Buğday tarlası 315
Buhur 349
Buldari entari 365
Buldari kaftan 365
Buldari şalvar 365
Bulla Cypria 33
Buluğ çağı 129, 187
Burçak 367, 368
Bursa 183, 247, 262
Bursa yasdık 365
Büyücülük 246
Büyük Aya Sofya Camii 298
Büyük İskender 31
Büyükbaş Hayvan 380, 384

C.A.Alagöz 30
Cabbar ibn-i İbrahim 327
Cafer 370
Cafer Paşa evkafı 250, 254
Cafer Paşa vakfı 252, 253
Cami 32, 248, 250, 259
Cami'-i Cedid (Yeni Cami) Mahallesi 201
Cami-i Cedid Mahallesi 186, 202, 207, 318
Camus 328
Camus gönlü siyah çizme 355
Cariye 108, 187, 247, 261-263, 265-268
Casuslar 42
Cebeci 83
Cebeci ağası 84
Cebelü bedeliyyesi 293
Cefa 49
Celeb 341
Celeb-keşan 272
Celeb-keşan ağnamı 90
Celep 340
Celep sahtiyân 356
Celye Karyesi 180
Celye Köyü 185
Cemi Köyü 265
Cendemi Köyü 236
Cendenâr Köyü 370
Cenek Karyesi 141, 143
Ceneviz 33
Cenk Köyü 136
Cenûn-ı Mutlak 173
Ceri Karyesi 139
Cermanya kralı 331
Cerrah 204, 339
Cerrahi müdahale 205
Ceviz 349
Ceviz sucuğu 349
Cevizli bademli Sucuk 378
Ceyrolmo berigadi 116
Ceza davası 212, 213
Cezair ve rakka ahkâm defteri 59
Cezâir Rakka Ahkâm 16
Cezâir Rakka Ahkâm defteri 15
Cezair-i garp korsanları 335
Cezîre-i Fetihnâme-i Kıbrus 24
Cezire-bend 228, 238-241, 243, 245-247
Cidde sancağı 51
Cihet-i karz 219

Cilâcı 339, 342
Cinayet 211, 220, 229, 231-233
Cinayet davası 221
Cirkaku bint-i Annezoni 158, 159
Cirkaku Veled-i Filippo 360
Cirkaku Veled-i Hristodili 376
Ciyerola Moyedgani 116
Cizye 45, 92, 100, 109, 189, 190, 197, 227, 241, 271, 274-278, 280-283, 285, 288, 290-292
Cizye bohçası 277
Cizye defteri 192, 278, 279, 283-285
Cizye muhasebecisi 281
Cizye muhasebesi kalemi 277
Cizye nüfusu 195
Cizye vergisi 193, 195
Cizye-i şer'iye 91
Cizyedar 113, 278, 281, 282
Consul 104
Corci Barton (George Barton) 112
Corci Barton 113
Corci Vikman (George Wakeman) 112
Corci Vikman 113, 115
Coronelli 40, 192
Cotovicus 192
Covane donado 115
Covanne kalimiri 115
Culeh (çul) (dükkânı) 316
Culeh dükkânı 345
Cübbe 362, 363
Cüllahlık 323
Cürm-i cinayet 90, 272
Cypress 30
Cyprianos 53, 123

Çakıcı 339
Çakıl bidesi 348, 349, 363
Çakıllı dere 29
Çakır 90
Çakır yuvacısı 89, 90
Çakırcı 88
Çakırcıbaşı 88, 90
Çakmakçı 339
Çakmaklı Mahallesi 201, 203
Çakşur 362, 363
Çakşur harir 365
Çamlıca Karyesi 136
Çamlıca Köyü 153, 159
Çanakkale boğazı 329
Çangar (dükkânı) 316
Çangar 339, 342, 351, 357
Çangar çizmesi 343
Çangar dükkânı 345
Çangarlar Sûku 316, 343, 345, 346
Çangarlık 342, 343
Çankırı 134, 183
Çapa 315, 369
Çaşni tutma 347
Çatal Hurma Mahallesi 203
Çatalhurma (Çatal Furun) Mahallesi 201
Çatozlu el-Hac Musa ibn-i el-Hac Muhammed 324
Çavuş 23, 87
Çavuşlar kethüdası 84
Çay Korkasa deresi 218
Çaytalköy Karyesi 236
Çeke Karyesi 141
Çekirge 44, 119-121
Çekirge istilası 21, 117, 119, 190, 279, 347, 366
Çekirge yumurtası 120
Çelnekçi 339
Çenber-i değirmi 365
Çengerli Karyesi 143
Çeribaşı 84
Çeşme 248
Çevikel 202, 213
Çeyiz 46, 214
Çıkrıkçı 339
Çırkablı dere 346
Çiçek 74, 202, 221
Çiçekli şalvar 365
Çiçekli yorgan maa-çarşeb 365
Çift aleti 315
Çift öküzü 380, 381, 385
Çiftci gulam 265
Çiftçi 41, 339
Çiftçiler 381
Çiftlik 95, 102, 257, 261, 310, 318, 368, 369
Çilingir 41, 339
Çingene 230
Çini ustası 339

Çite 28
Çitlemek 349
Çizme 342, 357
Çizmeci 339, 356
Çoban 339, 360, 381
Çoban kirası 283
Çocuk aldırma 205
Çorbacı 84
Çorbacı Ahmed Ağa ibn-i Mehmed 226
Çorbacı Dede Ömer Ağa 250
Çorbacı El-hac Mustafa Ağa ibn-i Mustafa 369
Çorbacı kasapbaşı Recep Ağa 340
Çorbacı Mustafa Ağa ibn-i Receb Ağa 324
Çorbacı Ömer Ağa 254
Çorbacı Ömer Ağa ibn-i Mehmed 265, 369, 377, 318
Çorbacılık 275
Çömlekçi 262
Çubukçu 339
Çuka 301
Çuka cübbe 365
Çuka et gömleği 365
Çuka ferace 363
Çuka kaplı nafe kürk 365
Çuka seccade 365
Çuka Serpuç 156
Çuka şalvar 365
Çuka yağmurluk 365
Çukacı 339
Çukadar Hasan 303
Çukadar Mehmet 303
Çukadâriyye 66, 67, 70
Çukurova 27
Çulcu 339
Çulhalık 323
Çürük akçe 121, 122, 176, 185, 336, 337, 359

Dağ 44, 197, 287, 291
Dağ Nahiyesi 161, 186, 198
Dağ ve Değirmenlik Nahiyesi 199
Daktkin 352
Damaskus 373
Damat el-Hac Mustafa Ağa oğlu es-seyyid Mehmed 251
Dandini 189
Danimarka 105, 330
Darp 228, 232
Darphane-i âmire 337
Darussaâde ağası El-hac Beşir Ağa 374
Darü'l-harb 226
Dava 264
Davar kirası 70
Davud Beşe ibn-i Murad 265
Debbağ (dükkânı) 316
Debbağ 41, 208, 339, 341, 342, 351, 357
Debbağ Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim 378
Debbağat 342
Debbağhane Mahallesi 201, 308, 345
Debbağhane-i sıbyan 249
Define 87
Deftera Karyesi 140, 311
Defterdar 81
Defterdarlık 81-84, 297
Defterdarlık tımarı 296
Defterhane-i amire 273
Değirmen 95, 102, 310, 317
Değirmenci 339
Değirmenlik 29, 197, 218, 287, 291, 355
Değirmenlik Aya Anderiniko Mahallesi 138, 218, 313, 377
Değirmenlik Nahiyesi 121, 160, 171, 198, 306, 313, 373
Değirmenlik Nahiyesi Aya Anderiniko Mahallesi 142, 179
Değirmenlik Nahiyesi Bano Horside Mahallesi 252
Değirmenlik Nahiyesi Kado Horside Mahallesi 229
Değirmenlik Nahiyesi Orta Mahalle 141, 376
Deli Mehmet 340
Dellak Nebi bin İbrahim 321
Dellâk 338, 339
Dellâl 339, 347
Dellâlara 70
Dellâlbaşı Hüseyin ibn-i Mustafa 266
Dellâliyye 66, 70, 293

Dem-i diyet 171, 211, 216, 228-231, 233, 272, 276
Demirci 41, 339, 351, 362
Demircilik 215
Demirel 132
Denya Karyesi 164
Denya Köyü 374
Deprem 117, 122-124, 190, 209, 242
Der-saadet 90
Dergâh-ı mualla 286
Deri 357, 358, 380
Derici 339
Dericilik 384
Derinya Karyesi 372
Derinya Karyesi 314
Dersiye-i Fatma Hanım 58
Derviş Ağa 153
Derviş Es-seyyid İbrahim 158
Derviş Hüseyin Efendi ibn-i Bayram 64
Derviş ibn-i İbrahim 159
Desteban 377
Desti-i kebîr 349
Desti-i sagîr 349
Deve 316, 380, 381, 384
Deveci 339
Develihisar 41
Devşirme 82
Diarizo 29
Dilavenzo veled-i Zenmariye 320
Dilenci 277
Dimi 294, 298
Dimitri Veled-i Sava 382
Dimyat 170, 334
Dimyat iskelesi 328
Din 133, 185, 188, 200
Dinar 277
Dirhem 121, 122, 160, 277, 279, 299, 320, 349, 350, 352, 354, 356, 360, 363
Dirliksiz 287
Dirliksiz Müslüman 195, 196, 198, 288-290
Dişi At 385
Dişi tay 380
Divan kâtipleri 64
Divan tercümanı 74, 76
Divan-ı âsafâne 359
Divan-ı Hümâyun 45, 48, 50, 75, 76, 79, 90-92, 94, 97, 101-103, 105, 243, 278, 282, 292, 302, 329, 335
Divan-ı Hümâyun çavuşu 239
Divan-ı Hümâyun tercümanı 106
Divanî 22
Diyarbakır 279
Diyarbakırlı 170
Dizdar 84, 86, 87, 115
Dizdar Ali Ağa ibn-i Abdullah 264
Dizdar Zaim Ahmed 242
Dizdarköy Karyesi 135
Doğal afet 117, 347
Doğal afetler 190, 290
Doğan-baha 89, 90
Doğancı 88, 91
Doğancıbaşı 90, 274
Doğu Akdeniz 29, 30, 35, 36, 39, 104
Doğu Roma 31
Doheni Karyesi 139
Doktor 204-206
Dokuma 364
Dokumacılık 384
Dolama 363
Dolap halkası 362
Dolap katırı 385
Dolap kuyusu 315
Dolap kuyusu 318
Dolos 28
Donanma 37, 38
Donanma-yı hümâyun 334
Donlık keten bezi 365
Doru at 380, 381
Döğen 315, 369
Dönüm 251, 252, 257, 297, 309, 313, 315, 317, 369, 370, 372, 374, 376-378, 383
Dövülmek 211
Dragoman 74
Drahoma 161
Drepanum 28
Dubrovnik 330
Dubrovnik balyosu 110
Dubrovnik cumhuriyeti (ragusa) 107, 110
Dubrovnikli 187

Duka 33, 34, 39
Durmuş 20
Durmuş ibn-i Osman 186
Durmuş ibn-i Osman 207
Dut 367
Dut ağacı 279, 311, 368, 377
Dut ağaçları 119, 376
Dut bahçeleri 376
Dut bahçesi 218, 257, 312, 313, 317, 318, 369, 377, 383, 315
Dûka-yı kebir 331
Dükkân 95, 255-257, 261, 310
Dükkâniyye 70
Dükkânlar Önü Sûku 345, 346
Dülger 339
Dündar 44
Dürrî-zâde Mustafa Efendi 58
Düşme akçesi 272

Ebeveyn 173, 209, 210
Eblenc Köyü 161
Eblene Karyesi 136
Ebu Faruk Mehmed Paşa 249
Ebubakir Paşa 49, 51, 52, 77, 198, 275, 286, 331
Ebubekir Paşa ibn-i İbrahim 257
Ebussuud Efendi 36
Ecnâs-ı nukûd 75
Ecnâs-ı zehâir 121
Eda tezkiresi 89, 301, 332, 333
Ednâ 277-282, 285, 289, 342, 376
Ednâ gönlü mest papuç 355
Ednâ küçük kürklü papuç 355
Ednâ lûk 356
Ednâ lûk yemeni 355
Ednâ mest 356
Ednâ siyah çizme 355
Efrenç Kilisesi 188
Efrenç Rahipler 188
Efrençeler 188
Efrençer 204
Ege denizi 105
Ege Üniversitesi 20
Egiri veled-i Dail 123
Eğitim 248
Eğlence Karyesi 179
Eğri (kâtip) 61
Ehl-i İslam 242
Ehl-i örf 55, 89-91, 95, 102, 112, 297
Ehl-i Zimmet Kefere 187, 188, 278
Ehl-i zimmet 92, 98, 102, 242, 280, 282
Ehl-i zimmet yahudi 278
Ekmek 122, 279, 344, 347, 348, 352, 354, 356, 358, 362, 364, 366, 368
Ekmekçi (dükkânı) 121, 316, 343, 345, 351
Ekmekçi başı el-Hac Recep 344
Ekmekçi başı Sava 344
Ekmekçi Derviş 344
Ekmekçi Mustafa 344
Ekmekçi Sava 220
Ekmekçilik 344
Ekonomi 200
Ekrad perakendesi 295, 296
Ekrad taifesi 274, 294
Ekşi Limon 279, 367
Ekşi nar 279
Ekşi ve tatlı limon 311
El temürü 362
El-Hac Abdurrahman 299, 334
El-Hac Abdülgafur Ağa ibn-i Ali Efendi 85
El-Hac Ahmed 51, 87
El-Hac Ahmed Ağa 83
El-Hac Ahmed Efendi 82
El-Hac Ahmed ibn-i İbrahim 217, 226
El-Hac Ali 81
El-Hac Ali Ağa 51, 344
El-Hac Ebubekir Ağa 84
El-Hac Ebubekir bin Mustafa 328
El-Hac Hasan 328
El-Hac Hüseyin 85
El-Hac Hüseyin Ağa 85
El-Hac Hüseyin Fırını 344
El-Hac Hüseyin ibn-i el-Hac Ali 237
El-Hac İsmail Ağa (muhassıl) 313, 322
El-Hac İsmail Ağa 49, 50
El-Hac İsmail Ağa ibn-i Ramazan Ağa 314, 372
El-Hac İsmail Efendi 294
El-Hac Mahmut 342
El-Hac Mehmed 173

El-Hac Mehmed 208, 365
El-Hac Mehmed Ağa ibn-i Mustafa Ağa 85
El-Hac Mehmed ibn-i el-Hac Ali 327
El-Hac Mehmed ibn-i Mustafa 265
El-Hac Mehmed ibn-i Ömer 158
El-Hac Mehmet Ağa 383
El-Hac Mehmet bin Musa 151
El-Hac Muhammed ibn-i Ali 128, 222
El-Hac Muhammed ibn-i Mustafa 168
El-Hac muhammed ibn-i Abdurrahman 64
El-Hac Mustafa 59, 65, 173, 340
El-Hac Mustafa Ağa 85, 220, 231, 315
El-Hac Mustafa Bin Hüseyin 153
El-Hac Mustafa bin Yusuf 207
El-Hac Mustafa ibn-i Ivaz 172
El-Hac Mustafa ibn-i Mustafa 327
El-Hac Mustafa ibn-i Yusuf 154
El-Hac Mustafa ibn-i Yusuf ibn-i Muhammed 167
El-Hac Osman Ağa ibn-i El-Hac Receb Ağa 326, 371
El-Hac Osman ibn-i Abdullah 233
El-Hac Osman ibn-i Hüseyin 233
El-Hac Ömer 297
El-Hac Ömer ibn-i Ebubekir 219, 302
El-Hac Rıdvan 174
El-Hac Rıdvan bin Mehmed 316
El-Hac Süleyman 207
El-Hac Süleyman Ağa 49, 50
El-Hac Veli Ağa bin Muharrem 316
El-Hac Yusuf 340
Elçi 104, 107, 114-117
Elçi tercümanı 277
Elif bint-i Mustafa 129
Elma 311, 349, 367
Elma dağ 30
Elya 28
Emanet 299, 303
Emaneten 62
Emetullah bint-i Temüri Hasan 308
Emevi 31
Emin 239
Emin-i Beytülmal 70
Emine bint-i Ahmed 152
Emine bint-i El-Hac Ali 173, 174
Emine bint-i Hüseyin 154
Emine bint-i Muhammed 173
Emine bint-i Receb 324
Emine bint-i Yahya 158
Emine bint-i Yusuf 167
Emine Hatun 153
Eminiyye 67
Emir Ağa-zâde es-seyyid Ali Ağa 258
Emir Hamamı 222
Emirname 61, 191, 255
Emlâk 93
Emr-i Şerif 371, 385
Emrud (armut) 311, 349, 367
Emvâl-i mirî 76, 78
Enar (nar) 311, 367
Enar-ı ekşi 349
Enar-ı tatlı 349
Endugi 41
Enflasyon 348
Engomi 30
Engoni veled-i Yağci 262
Envâ-yı hububat 121
Erdoğru 227
Eriko veled-i Hristofi 237
Eriko veled-i Yorgi 237
Erim Köyü 90
Erkek Eşek 385
Erkek tay 380
Ermen-i acem 278
Ermenek 41
Ermeni 40, 101, 102, 128, 170, 174, 189, 200, 213, 219, 225, 262
Ermeni cemaati 47, 188
Ermeni hacılar 100
Ermeni halk 103
Ermeni Kilisesi 203
Ermeni murahhasa 100
Ermeni murahhasası 101, 102
Ermeni murahhasları 203
Ermeni Murahhaslığı 47
Ermeni papaz 101
Ermeni patriği 100, 103
Ermeni patriği Agop (Hagop Nalyan) 101
Ermeni rahip 103
Ermeni ruhban 102
Ermeni taciri 170

Ermeni tercümanı 100
Ermeni toplumu 103, 188
Ermeni tüccar 100, 109
Ermeni-i acem 100
Ermeniler 188, 195, 217
Ermeniyan (Ermeni) Mahallesi 100, 201, 203
Ermneni toplumu 100
Erzurum 86, 279
Es-Seyyid el-Hac Mehmed bin el-Hac Abdi 249
Es-Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman Ağa 218, 312
Es-Seyyid Mustafa ibn-i Mehmed 313
Es-Seyyid OsmanÇelebi ibn-i Mustafa 311
Es-seyyid Abdullah Efendi 56, 81
Es-seyyid Abdülkerim Bin Şaban 235
Es-seyyid Ahmed 155, 340
Es-seyyid Ahmed Çelebi 254
Es-seyyid Ahmed Efendi 64
Es-seyyid Ahmed ibn-i Abdülhalim 258
Es-seyyid Ahmed ibn-i el-Hac Hasan 171
Es-seyyid Ahmed ibn-i Es-seyyid Osman 382
Es-seyyid Ali Ağa 82, 265
Es-seyyid Ali Ağa ibn-i es-seyyid Mustafa Ağa 315
Es-seyyid Ali Ağa ibn-i Mustafa Ağa 131, 230
Es-seyyid Ali Efendi 81
Es-seyyid Cafer Efendi es-seyyid Ömer Efendi 325
Es-seyyid Derviş Efendi 81
Es-seyyid el-Hac Ahmed Bican Efendi ibn-i Hüseyin 131
Es-seyyid el-Hac Ebubekir Ağa 221
Es-seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibn-i İbrahim Ağa 233
Es-seyyid Haan ibn-i Osman Beşe 268
Es-seyyid Halil Ağa 302
Es-seyyid Hasan ibn-i Ali 129
Es-seyyid İbrahim Edhem Efendi 64
Es-seyyid İbrahim ibn-i es-Seyyid Mehmed 325
Es-seyyid İsmail Efendi 62
Es-seyyid Mehmed 57
Es-seyyid Mehmed Aziz Efendi 327
Es-seyyid Mehmed Çelebi Hasan 208
Es-seyyid Mehmed Efendi 56
Es-seyyid Mehmed ibn-i Abidin el-Hüseyini 81
Es-seyyid Mustafa Ağa ibn-i Ali Ağa 129
Es-seyyid Mustafa bin Mehmed 306
Es-seyyid Mustafa Çelebi bin Hasan 208
Es-seyyid Mustafa Efendi ibn-i es-seyyid Ömer Efendi 71
Es-seyyid Mustafa ibn-i es-seyyid Ahmed 64
Es-seyyid Ömer Efendi 71
Es-seyyid Veli ibn-i Mehmed 101
Esad Paşa 244
Esedi kuruş 287
Eski Han 346
Esnaf 122, 359, 366
Esnaf dalları 220
Esnaf teşkilâtı 316
Eş-Şeyh es-seyyid Mehmed 260
Eş-şeyh Ahmed 260, 261
Eş-şeyh el-Hac Abdurrahim Özbek 260
Eş-şeyh el-Hac Abdülgafur Efendi 223
Eş-şeyh Ömer Efendi 56
Eşek 318, 385
Eşkiya 42, 245
Eşmene bint-i Ali 186
Eşraf 347
Eşrefi altun 279, 280, 336, 337
Eşya 212
Et 347, 348, 358-360, 380
Etib-zâde Ali Ağa 170
Etmekçi (Habbaz) 339
Evdim 44, 53, 56, 198, 200, 341
Evdim Kazası 166
Evkaf 250
Evlat edinme 126
Evlât 187
Evlâtlık 174, 182, 186
Evlek 314, 372

Evlenme 161
Evlilik 133, 150, 151, 154, 211
Evrak 272, 288
Evren şahi şalvar 365
Evsat 277, 278, 280-282, 285, 289, 342
Evsat mest papuç 355
Evsat sade papuç 355
Evsat siyah çizme 355
Evsat zenne mest 355
Eyalet 74, 75
Eyalet 75
Eyalet tercümanı 74, 106
Eyliye veled-i Eyliye 216
Ezusa 29

Fahrü'n-nüvvâb Mehmed Musib Efendi 309
Faiz 84, 110, 256, 259, 261, 320
Faizciler 42
Fare istilası 117, 118
Farinan Köyü 383
Fatih (II. Mehmet) 278
Fatma Bint-i Receb 172
Fatma bint-i Abdullah 315
Fatma bint-i Ahmed 235
Fatma bint-i el-Hac Mustafa 316
Fatma bint-i el-Hac Mustafa Ağa 207
Fatma bint-i Mahmut 155
Fatma bint-i Mehmet 162
Fatma bint-i Mustafa 264, 308
Fatma bint-i Mustafa 308
Fatma Hatun bint-i Hüseyin Ağa 256
Fatma Hatun Sultan bint-i Sultan Selim Han evkafı 240
Fenarmeno Mahallesi 201
Fenike 31
Fenikeli 30
Feragat bedeli 314
Ferman 19, 22, 23, 77, 87, 88, 90-92, 114, 243
Fesçi Molla Hasan 240
Fethiyye-i berâ-yı cezîre-i Kıbrus 25
Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs 24
Fetih 192
Fetih-nâme-i Kıbrıs 25
Fetişzâde Hasan Ağa Dükkanı 344
Fetva 36, 71, 72
Feyzullah Efendi 63
Fıçı akçesi 108
Fındık 349
Fındık altunu 268, 336
Fıraş 268
Fıtık 204
Fi'l-i Şeni 216, 228
Filistin 42
Filo 37
Filotyos (başpiskopos) 94, 95, 97, 99
Filotyos veled-i Yanni 93
Filya Köyü 217, 382
Fimadiye 297, 376
Firar 247, 267
Firar etme 262
Fitilli bez 365
Fitilli bez bürücek gömlek 365
Floranzo bint-i Kostantin 315
Flori 39
France 106
France alacası guntari 365
Francesko veled-i Hristodilo 203
Frınçe Bahçesi 377
Fransa 104-106, 115, 187, 283, 301, 329, 330, 335
Fransa konsolosu 109
Fransa kralı 332
Fransa krallığı 331
Fransa tüccarı 332
Fransalı 330
Fransız 187, 204
Fransız baş tercümanı 109
Fransız elçisi 110
Fransız gemisi 121, 279, 331
Fransız konsolosu 100, 107, 110, 312, 331
Fransız Tercümanı 170
Fransız Tüccarı Peras 313, 377
Fransız tüccarı 335
Frenci Veled-i Yakomi 382
Frenk altunu 324, 336
Frenk ekmeği 352
Frenk Kilisesi 188
Frenkler 188, 203
Fulusa 336

Gabbadez Köyü 216
Galata 243
Gamanos 95
Gammadiye Mahallesi 201
Ganadi 363
Gata 28
Gav 283, 380, 386
Gavril veled-i sava 360
Gayrimüslim 18, 19, 43, 67, 72-75, 79, 80, 89, 91, 125-127, 131-134, 152, 156, 158-161, 166, 168, 171, 172, 174, 175, 182, 183, 185, 188, 191, 193,195, 196, 198, 200, 202, 206, 212-214, 216, 217, 220-224, 226-228, 232, 233, 238, 242, 251, 256, 259, 261, 262, 272, 275, 284, 287, 288, 338, 340, 378
Gayrimüslim Cemaatler 188
Gayrimüslim nüfus 193, 195
Gayrimüslimler 205, 215, 243, 383
Gazi İbrahim Paşa Evkafı 374
Gemi kirası 283
Gilan 44, 53, 56, 197, 198, 200, 287, 291, 341, 378
Gilan kadısı el-Hac Süleyman 60
Gilan Kazası 185, 225
Gilan maa-Evdim 194, 196, 284, 290
Girid 334
Giriniye 219
Giriniye Kazası 188
Giriniyye 53, 56, 59, 194, 196-198, 284, 287, 290, 291, 294
Giriniyye Acem Hacı Mustafa Mahallesi 181
Giriniyye gümrüğü 302
Giriniyye kadısı 296
Giriniyye Kasabası 153
Giriniyye Kazası 99, 100, 159, 203, 232, 235, 236, 317, 369
Giriniyye piskoposu 96, 98
Girit 35, 36, 44, 73, 74
Girit adası 204
Girit Köyü 61
Girne 28, 31, 38, 43, 44, 200
Girne Acem el-Hac Mustafa Mahallesi 164
Girne gümrüğü 219
Girne Karpaz sıradağı 28
Göç 191
Göçebe 187, 274
Gömleklik bez 365
Gön 301, 328
Gönlü papuç 355
Gönlü zenne papuç 355
Gönyeli Köyü 369
Görneç Karyesi 141
Gregor Veled-i Lebaridik 175
Greko 28
Gulam 261, 266, 267, 305, 309, 310, 377
Gureba 287, 290
Gureban 198, 275
Gurre-i cenin 236
Guy de Lusignan 32
Gülnar 41
Gümrük 111, 292, 329, 332-334, 337
Gümrük emini 334
Gümrük emini Hasan 299
Gümrük eminleri 301
Gümrük resmi 108, 297, 301, 302
Gümrük tezkiresi 332
Gümrük vergisi 273
Gümrük-i duhan 271, 296
Gümrük-i duhan mukataası 297
Gümrükçü 333
Gümüş 29, 337
Gümüş çatal 320
Gümüş tas 320
Gümüşi kotoni kaftan 365
Gündelikçi 370
Güney Anadolu 117, 119
Gürcü 263
Gürenceci 89
Güşad 300
Güşt 76

Habbaz 121, 343
Habeş 226
Habeş değirmeni 317
Habeşi 263
Hac 36
Hacc-ı şerif 264
Hacce Fatma bint-i Şaban 208

Hacı Ahmet 341
Hacı Arif 217
Hacı Hasan Ağa ibn-i Hüseyin 322
Hacı Muhammed ibn-i Hacı Mustafa 383
Hacı Osman 211, 235
Hacı Receb ibn-i Mehmed 158
Hacı Şaban 340
Hâcı Ali ibn-i Hasan 377
Haçlı donanması 37, 39
Hadım 358, 380
Hadım derisi 356, 357
Hadım sahtiyân 356
Hadice bint-i Mehmet 151
Hadice Hatun 151
Haffaf (dükkânı) 41, 316, 339, 342, 345, 351
Haham 54
Hakk-ı vâlâ 263
Halep 170
Halep alacası 365
Halep ermeni murahhasası 103
Halep kadısı 301
Halep muhassılı 301
Halep Muhzırbaşı 240
Halep şehri 332
Halep şehri iskelesi 301
Halife monla Ömer 64
Halife-i mektep 258
Halka 349
Ham culud 341
Ham harir 383
Ham ibrişim 325-327, 383
Ham İpek 376
Hamam 248, 310
Hamam gömleği 365
Hamam-ı Kebir 222
Hamamî 339
Hamamlar 222
Hamas 118
Hamile 235
Haml 76
Hamına 118
Hammadde 376
Hammâliyye 66, 70
Hamr emini 108
Hamurcu 339, 354
Han 248
Han-ı Cedid 308, 346
Han-ı Komari 204, 346
Hancı 251, 338, 339
Hancı Hüseyin Çelebi 171
Hancı Hüseyin Çelebi ibn-i Mustafa 219, 302
Hane 40, 41, 198, 258, 275, 286, 319
Hanefi mezhebi 278
Hanya muhafızı 334
Haraç 36, 106, 108
Haraç defteri 282
Haraççı 45, 278
Haramiler 42
Harc-ı hınna 349
Harc-ı hüccet 67
Harc-ı sucuk 349
Harci etmek 353
Harci nân-ı azîz 353
Harem 283
Harid Fedai 24
Harir-i ham 367
Harnup 29, 349, 367, 375
Harnup pekmezi 349, 375
Harup (keçiboynuzu) 311
Has 81
Has etmek 353
Hasan Ağa 49, 85, 208, 292
Hasan Ağa ibn-i Derviş Ağa 317
Hasan Ağa ibn-i El-hac Abdülkerim 173
Hasan Ağa ibn-i Osman 252
Hasan Efendi 63
Hasan ibn-i Hüseyin 250
Hasan ibn-i Musa 250
Hasat 209, 381
Haseki Ali Ağa ibn-i Mehmed 226
Hasır-ı deymi 349
Hasır-ı kaba 349
Hass-ı aliyye 271, 281, 288, 291
Hassa 90
Hassa şahincibaşı İbrahim 91
Haşçı (ahçı) 339
Hatab 76
Hatay 27
Hatay bölgesi 30
Hatayî yorgan 365

Hatice Bint-i Yusuf Odabaşı Hatun 155
Hatip 254
Hatt-ı hümâyun 334
Hattât 339
Havuç 349
Havva bint-i Memi 312
Havva bint-i Osman Bey 309
Haydar Paşa Mahallesi 201
Hayvan 364, 366, 380, 384
Hayvan dolaması 363
Hayvancılık 279
Hazîne-i âmire 94, 300
Hazine-mande 76
Hedaya 111
Hellim 349
Helvacı 338, 339
Hesap nazırı 250, 261
Hetim 30
Hımar 380
Hınta 118, 354, 367
Hıristiyan 34, 35, 75, 82, 92-94, 98, 125, 192, 193, 273, 278, 279, 329, 333
Hıristiyan nüfus 195
Hıristiyanlar 220
Hıristiyanlık 31
Hırsızlar 42
Hırsızlık 221, 228, 268
Hirsofu 28, 44, 53, 194, 196-198, 284, 287, 290, 291, 341, 374, 383
Hırsofu Kasabası 325
Hırsofu Kazası 61, 159, 325
Hırsofu Kazası Livadiye Bazarı 346
Hırsofu Kazası naibi Abdullah Efendi 60
Hıyâr (şartlı) 265
Hıyârü'l-buluğ 130
Hibe 265, 318, 368, 377, 384
Hilali kaftan 365
Hill 44, 46
Hiriti Bint-i Fesanzo 153
Hiriti Bint-i Frenze 159
Hirsofu ve Piskopu kadısı Yusuf 211
Hisse 67, 167, 169, 174
Hitit 29, 31
Hizmet-i mübaşiriyye 70
Hizmetkâr 89
Hizmetkâr çizmesi 356
Hizmetkârlar 188
Hollanda 105, 329
Hollanda tüccarı 115
Hota Köyü 235
Hristiyan Maronitler 189
Hristodili veled-i Yannici 204
Hristofaci (saray tercümanı) 77, 78, 168, 169
Hristofaci dükkanı 343
Hristofaci veled-i Konstantin 76, 83, 84, 110, 115, 168, 215, 221, 378
Hristofi veled-i Gavril 360
Hristofi veled-i Gorini 251
Hristofi veled-i Lefteri 203
Hristofi veled-i Nikola 123
Hristofi veled-i Yerolmi 74
Hububat 118, 121, 122, 301, 347, 370, 377
Huddâmiyye 66
Hukûkî Ölüm 172
Hul 134, 153
Huri Bint-i Abdullah 169
Hurma 311, 349, 367
Hurma ağacı 318
Hüccet 54
Hüccet-i nikâh 127
Hüddâmiyye 67, 70
Hükm-ü şerîf 104
Hüseyin Ağa ibn-i Recep Ağa 173
Hüseyin Beşe ibn-i Ahmed 186
Hüseyin Beşe ibn-i Hasan 369
Hüseyin Beşe ibn-i Sinan 207
Hüseyin bin el-Hac Kasım 234
Hüseyin ibn-i Ahmed 327
Hüseyin ibn-i el-Hac Kasım
Hüseyin ibn-i Mehmed 173
Hüseyin ibn-i Resul Bin Abdullah 166
Hüseyin ibn-i Sefer 236
Hüseyin ibn-i Yusuf 382
Hüsn ü mu'âşeret 149
Hüsn-i muâşeret 153
Hz. Fatma 80

Hz. Hasan 80
Hz. Hüseyin 80
Hz. Muhammed 36
Hz. Peygamber 80, 108

Ilgın 41
Iska Mihail 344
Islâh hınna 349
Islâh lûk yemeni 355
Ispanah böreği 363
Ispanak 349
Itlak ferman 247
Itlak fermanı 239
Itlâk 246, 263

İbadet 200
İbrahim Ağa 82
İbrahim Ağa-zâde el-Hac Ebubekir Ağa 83
İbrahim Beşe ibn-i el-Hac Halil 328
İbrahim bin Cafer 217
İbrahim ibn-i Abdullah 231
İbrahim ibn-i Ahmed 231
İbrahim ibn-i İsmail 317
İbrahim ibn-i Mehmed 230
İbrahim ibn-i Mehmed ibn-i El-hac İbrahim 171
İbrahim ibn-i Yusuf 317
İbrahim Paşa Mahallesi 202
İbrahim Paşa (Saraylar Önü İbrahim Paşa) Mahallesi 201
İbrahim Paşa 49
İbrahim Paşa Mahallesi 62, 249, 306, 307, 321, 346
İbrahim Paşa-yı atik medresesi 58
İbranice 30
İbraşim veled-i yanni 360
İbrik 315
İbrişim 324, 327, 365
İbrişim dolabı 305, 310, 315, 382
İbrişim evi 382
İbrişim leğeni 382
İbsomolof çiftliği 252
İbsomolof Karyesi 138, 140, 180
İbsomolof Köyü 313
İcâre-i mu'accele 250
İcâre-i müeccele 251
İcâre-i müecele 250
İcazet 130
İç-il 40
İç-il sancağı 41
İçel 43, 44, 236, 238
İçel sancağı 38
İdam 231, 240
İddet 131
İfk ve iftira 228
İflas 321
İhtida 21, 222, 227, 228
İhtilâf 155
İhtima Karyesi 143
İhtisap ağası 53, 360
İhtori veled-i Zimo 153
İhzâriyye 66, 67, 70
İksero 28
İlâmat 67
İlga-yı Cenin 204
İlmiye 80
İltizam 45, 49, 50, 52, 57, 60, 81-84, 254, 293, 294, 298, 302, 303, 372,
İmam 54, 248, 254
İmam Ali Efendi ibn-i Hüseyin 282
İmparatorluk 48
İncil 101
İncirli Köyü 199
İncirli Karyesi 139, 143, 156, 157
İncirli Köyü 135
İncûr 311, 349, 367
İncûr-i harici 349
İncûr-i solya 349
İnebahtı 39
İnebahtı körfezi 39
İnehorka Karyesi 171
İnek 316, 317, 380
İngiliz 31, 120, 251
İngiliz elçisi 113
İngiliz gemisi 86, 115
İngiliz konsolosu 110, 114, 115, 312
İngiliz tüccar 330
İngiliz tüccarı 113
İngiliz tüccarı Pireho Koku 313
İngiliz tüccarlar 187
İngiltere 105, 106, 112, 114, 115, 187, 242, 301, 329, 330, 335
İngiltere elçisi 110, 113, 114

İngiltere gemisi 114
İngiltere konsolosu 107, 112, 113, 116
İngiltere tüccarı 309
İngiltere'nin Halep konsolosu 190
İngiltereli 330
İngitere 110
İnneb 363
İpek 330, 368, 383
İpek böceği 380
İpek böcekçiliği 119, 311, 376, 382, 383
İpek damı 257
İpek dolabı 310
İpek üretimi 119, 382
İplik Pazarı 346
İpsos Köyü 382
İsa 101
İsaac Comneneus 31, 32
İsabeliversa Köyü 220, 231
İsdamli 349
İshak 301
İshaklı 41
İskân 42
İskele 104
İskele emini 112, 333
İskele eminleri 333
İskenderiye 334
İskenderun 301, 333
İskenderun limanı 335
İslâm 31, 32, 66, 78, 225
İslâm akınları 31
İslâm devleti 36
İslâm devletleri 79
İslâm Dini 19, 152, 224-226
İslâm dünyası 80
İslâm hukuku 127, 152, 212, 248, 271, 305
İslami 133
İslâmi usul 222
İslâmiyet 84, 125, 131, 168, 220, 222-224, 226
İslorİo Karyesi 374
İsmail Aga (muhassıl) 209, 272, 292
İsmail Çelebi 370
İsmail Efendi 49, 82, 259
İsmail Efendi ibn-i Mustafa 257
İsmail ibn-i el-Hac Ömer 320
İspanya 37, 39, 105
İspence 90, 91, 272, 295
İst. Ünv. Edebiyat Fakültesi 25
İstanbul 15, 37, 43, 48, 49, 56, 58, 61, 65, 73, 76, 77, 81, 84, 85, 88, 90, 93-98, 100, 101, 104, 107, 110, 113-117, 122, 149, 150, 211, 223, 235, 236, 239, 240, 242, 245, 247, 249, 260, 261, 273-276, 279, 281, 282, 292, 295, 296, 299-301, 303, 332,333, 335, 340, 347, 360, 370, 371, 374, 385, 386
İstanbul Başkanlık Arşivi 19
İstanbul Çukurçeşme 244
İstanbul ermeni patriği 103
İstanbul ermeni patriği agop 102
İstanbul Fenar 243
İstanbul kadısı Dürrî-zâde Mustafa Efendi 57
İstanbul kadısı ismail 57
İstanbul kahve rüsumu mukataası 299
İstanbul Kasımpaşa Mahallesi 240
İstanbul müftüsü 71
İstanbul şehir emini 239
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 25
İstanbul Yeni saray 283
İstanbullu küpelioğlu donan 97
İstankôy 334
İstavenha Köyü 199
İsterevenbi Karyesi 142
İsterminha Köyü 167
İsteroncilo Karyesi 179
İstifraş 268
İstilâ-yı cerad 121, 276
İstirbâh 256, 258
İstironcalu Köyü 218
İstoriko Köyü 234, 385
İsveç 105, 107, 330
İsveç elçisi De Selsin 116
İsveç konsolosu 116
İsveçli konsolos vekilleri 188
İşçi 339
İşleme münakkaş don 365
İşlemeli havlu 365
İşlemelü yorgan 365
İtalyan Şehir Devleti 33
İzmir 121, 299, 333, 334

J. Merke Ibach 17
Jennings 132, 188, 249, 262, 263

Kaçakçılık 335, 337
Kaçgun 295
Kadelo bint-i Marakova 205
Kadı 22-24, 40, 53-57, 61, 62, 65, 66, 71, 73, 78, 79, 87, 90, 91, 95, 105, 106, 129, 130, 169, 175, 176, 185, 186, 210, 214-217, 225, 248, 250, 253, 255, 275, 286, 287, 307, 321, 324, 333, 347, 358, 364, 376
Kadı Abdurrahman 60
Kadı el-Hac Hüseyin 60
Kadı Mustafa Efendi 60
Kadı Ömer 60
Kadı sicili 17
Kadılar 21
Kadılık 56
Kadın pazarlama 228
Kadırga 37
Kadlo Bint-i Solomo 176
Kado Horside Köyü 313
Kadokopya Köyü 232
Kadolyonda Köyü 250
Kafes 362
Kafesli Kenise Mahallesi 201, 203, 219, 306, 320, 324
Kafiz 236, 233, 315
Kafkaslar 262
Kaftan-baha 90, 272
Kahire 175, 243, 373
Kahve (dükkânı) 316
Kahve 59, 76, 299, 300, 301, 302, 334, 335
Kahve ibriği 315
Kahve mukataası 300
Kahve rüsumu 271, 300
Kahve rüsumu mukataası 294, 299, 334
Kahveci 338, 339
Kahveci dükkânı 345
Kalagriye 95
Kalaycı 339
Kale 43, 87
Kale muhafızı 43
Kale-bend 85, 86, 88, 115, 228, 238, 239, 243, 244-247
Kalemdar 338
Kalemiye 49, 66, 67, 70, 297, 376
Kalemkâr 339
Kalibsida Köyü 309
Kalyon 334
Kalyoncu 339
Kalyoncu taifesi 334
Kamışlık 310
Kâmil Paşa 24
Kan bahası 272
Kan parası 204, 205, 220, 229-231, 233
Kanbilli Karyesi 229
Kandiye muhafızı 334
Kanlıdere 29
Kantar 233, 326, 370-372, 375, 384
Kantarcıya 70
Kanunî (I. Süleyman) 278
Kanunî Sultan Süleyman 33, 39, 71, 104
Kanunname 54
Kaptan Paşa 45, 47
Kaptan-ı derya 45, 47
Kapucu 339
Kara Baba Mahallesi 188, 201. 240
Kara Mahmud 65
Kara Mustafa Ağa ibn-i Hasan Ağa 211, 235
Kara öküz 380
Kara sığır 317, 328, 380
Karabaş 102
Karabaş Karyesi 296
Karadeniz 104
Karakaş muhtar 101
Karaküllükçü 339
Karaman 40, 41
Karaman şehri 265
Karamanî-zâde Mahallesi 100, 128, 188, 189, 201, 203, 327,
Karamanoğlu beyliği 35
Karamürsel 37
Karava 29
Karbediyo zimmî 242
Karcı 338
Karcı 339
Karcılar 339
Kârhâne 361

Karlık 339
Karnabiyyet 349
Karpas 44, 53, 59, 194, 196-198, 284, 290, 291
Karpas Kazası 193, 226, 289
Karpas Kazası Kilonemoz Köyü 372
Karpaz 28, 287
Karşu aseli 349
Kartüya 75
Kasaba 273
Kasabiye 106
Kasap 150, 260, 338, 339, 340-342, 351, 359, 360, 369, 382
Kasap akçesi 108
Kasapbaşı 340, 341
Kasapbaşı Hacı Yusuf 340
Kasapbaşı Recep Ağa 340
Kase 349
Kasım Paşa ibn-i el-Hac es-seyyid Kasım 247
Kassam 54, 67, 78, 99, 102, 112, 169
Kassam-ı askerî muhzırı 66
Kassamiyye 67
Kastamonu 134, 183
Kaşıkçı 339
Kataif 363
Katır 95, 315, 316, 324, 380, 384
Katır nalı 361
Katır sıpası 380, 381
Kâtib 265
Katib-i mizân 64
Kâtib-i müftü 64
Kâtib-i yeniçeriyan 64
Kâtibiyye 66, 272, 281
Kâtip 54, 62, 64, 65, 72, 152, 281
Katolik 32, 34
Katolik başpiskoposu 34
Kavâf dükkânı 345
Kavaliyer de Mayo 115
Kavga 210
Kavukçu 339
Kayacı 89
Kayar dört ayak 361
Kayd-ı hayat 52, 293
Kaydiyye 67, 70
Kayısı 350
Kayısı-i Şamî 350
Kaymakam 80, 81, 106
Kaymaklı Karyesi 179
Kaymaklı Köyü 233, 315, 369
Kayseri 128
Kayseri Kadısı 243, 244
Kaytanlı gömlek 365
Kayyum 169, 254
Kaza 56
Kazasker 56, 66, 80
Kazgan yitirmesi 91
Kazgancı dükkânı 255
Kazzaz Mehmed ibn-i Abdullah 324
Kazzâz 219, 339
Kebîr bakkam 356
Kebîr siyah sahtiyân 356
Keciboynuzu ticareti 375
Keciboynuzu(harnup) 375
Keçeci 339
Keçi 316-318, 380-382
Keçi derisi 356, 357
Keçiboynuzu 368
Keçiboynuzu Pekmezi 378
Kedi kürkü 365
Kefen 71, 95, 98, 102, 301
Kefil 41, 94, 97-99, 101, 322
Kele-bend 241
Kelimeteyn-i şahadeteyn 225
Kemal çiçek 18
Kemerbend kuşak 365
Kenarlık ipek ve bürümcek 365
Kereste 375
Kereviz 350
Kerime bint-i Ahmed 211, 234
Kese 87, 96, 273, 282, 307
Keşif 55
Keşiş 281
Keşişe avrat 102
Keten don 365
Keten helvası 363
Kethüda 297
Kıbrıs 19, 31, 33-38, 40-43, 45-47, 49-52, 56, 57, 73, 74, 76, 78, 79, 81, 86-89, 91-93, 100, 103, 105, 106, 116, 117, 122, 125-127, 130, 132-134, 151-153, 155, 162, 163, 169, 170, 171, 173, 175, 182, 183, 187-189, 190, 191, 200, 205-207, 210,

212, 213, 216, 218, 220, 223, 225, 228, 229, 233, 236, 238-243, 245, 246, 279, 334-336, 342-344, 347, 351, 352, 354, 360-362, 364, 366, 370, 372, 374, 375, 378, 380, 382, 384
Kıbrıs adası 18, 25, 36, 40-45, 47-53, 56, 59, 61, 62, 75, 81, 84, 86, 94, 96-99, 100, 101, 110, 117-119, 183, 188, 121, 122, 124, 190, 191, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 204, 205, 218, 223, 224, 231, 241-243, 245, 247, 279, 336, 346, 353, 358, 372-377, 385, 386,
Kıbrıs Başpiskoposu 213
Kıbrıs Beylerbeyi 38, 42, 44
Kıbrıs Beylerbeyliği 18, 43
Kıbrıs Cizyedarı 280
Kıbrıs cizyedarı yeğen Hasan 279
Kıbrıs cizyesi 283
Kıbrıs Defterdarı 257
Kıbrıs defterdarı el-Hac Mehmed Ağa 252
Kıbrıs defterdarı İsmail 82
Kıbrıs doğancıbaşılığı 90
Kıbrıs emvâli 15
Kıbrıs Ermeni Murahhasalığı 103, 101, 213
Kıbrıs Ermenileri 188
Kıbrıs Eyaleti 19, 44, 51, 81, 82, 84, 198
Kıbrıs eyaleti muhassıllığı 83
Kıbrıs Fetihnamesi 25
Kıbrıs halkı 212
Kıbrıs hasırı 365
Kıbrıs hazinesi 43
Kıbrıs kahve rûsumu mukataası 299
Kıbrıs ketabı 363
Kıbrıs kıyıları 191
Kıbrıs kilesi 353, 354
Kıbrıs kralı 34, 35
Kıbrıs Muhassılı Abdullah Paşa 344
Kıbrıs Muhassılı İsmail Ağa 302
Kıbrıs Muhassılı Murtaza 294
Kıbrıs Muhassılı Murtaza Efendi 360
Kıbrıs Muhassılı Yusuf Ağa 229
Kıbrıs muhassılı 57, 58, 121, 123, 198, 257, 284, 344, 385, 386
Kıbrıs muhassılı Abduhrahman 278
Kıbrıs muhassılı el-Hac Mustafa 94
Kıbrıs muhassılı İsmail 86, 114
Kıbrıs muhassılı Ömer 276
Kıbrıs muhassılı Süleyman 295
Kıbrıs muhassılığı 298, 303
Kıbrıs mukataası 297
Kıbrıs Müftüsü 208, 228, 327
Kıbrıs naib 150
Kıbrıs ortodoks kilisesi 92
Kıbrıs Saray Tercümanı 83, 84, 110, 168, 205, 221, 215
Kıbrıs seferi 37, 39
Kıbrıs sicilleri 18
Kıbrıs Şekerhâneleri 21
Kıbrıs Şer'iye sicili 19
Kıbrıs şer'iye Sicilleri 21, 22, 24
Kıbrıs Şeri Sicilleri 271
Kıbrıs Tarihi 18
Kıbrıs tercümanı Hristofaci 97
Kıbrıs toplumu 217
Kıbrıs yeniçeri ağalığı 83
Kıbrıs yeniçeri ağası 43, 82
Kıbrıs yeniçeri ocağı 84
Kıbrıs Yeniçerileri 21
Kıbrıs(lı) 30, 156, 341
Kıbrıslı 45, 96, 209, 262, 273, 370
Kıbrıslı Müslümanlar 209
Kıbrıslı Ortodoks 97
Kıbrıslılar 49, 190, 218, 234, 218, 234, 279, 285
Kılavusun Köyü 268
Kılıç Ali Paşa evkafı 251
Küllet-i baran 121
Küllet-i emtar 276
Kınna 350
Kıptiler 195
Kır Bekçisi 377
Kır katır 380
Kırklar Mevkii 223
Kırklar Tekkesi 223
Kırmızı atlas kaplı yalancı kakum kürk 365
Kırmızı boya 294, 325, 372
Kırmızı boya bitkisi 368
Kırmızı çıka serpuş 157
Kırmızı dişi katır 234

Kırmızı fes 365
Kırmızı Kancık Katır 385
Kırmızı katır 380
Kırmızı kilim, halı 365
Kırmızı mürekkep 93
Kırmızı papuç (zimmîler için) 355
Kırmızı şilte 365
Kırnı Karyesi 140
Kısrak 316, 380, 381, 385
Kısrakçı Filyo 234
Kısrakçı Filyo Veled-i Zorzi 385
Kış derisi 357
Kıtlık 45, 119, 190, 279, 347, 352, 366, 370, 386
Kıymalı börek 363
Kıyye 59, 297, 349, 350-352, 358, 363, 375, 376, 382
Kız Mehmed 246
Kızılkule Mahallesi 201, 226, 249, 315, 320, 321
Kibele 30
Kil 350
Kile 59, 118, 121, 161, 354-356, 375, 377
Kilim 365
Kilise 18, 19, 77, 93, 95, 100, 102, 188, 200, 282, 308, 323
Kiliş İbrahim ibn-i Hasan 230
Kipris 30
Kira 54, 260
Kiremitci 339
Kirkor rahip 103
Kirkor veled-i Libares 101
Kirli-zâde Mustafa Ağa dükkanı 343
Kirman Kasabası 152, 153
Kisve-baha 176
Kişniş üzümü 350
Koca Vardar 251
Koçhisar 41
Koçyat Karyesi 177
Kolakaz 350
Kolakaz 367
Kolakaz bitkisi 119
Kolancı 339
Kolancı Ali Beşe ibn-i Hasan 315
Kolancı Süleyman 344
Kolcu akçesi 272, 281
Koloş Karyesi 90
Koloş Köyü 171, 374
Kolunbo mevkii 257
Komari hanı 251
Komi veled-i Nikola 214
Komi veled-i Pedros 235
Komi veled-i Yakomo 203
Komi zimmî 311
Kommenos baba Yerasmo 221, 234
Kommeri bint-i Karabet 170
Konsolos 47, 78, 86, 91, 104, 105-109, 111, 113-115, 117, 124, 242, 329-332
Konsolos corci vikman 114
Konsolos tercümanı 104, 115, 116
Konsolos vekili 116, 117
Konsoloslar 192
Konsolosluk hakkı 106, 114
Konsolosluk tercümanı 108
Konstanti Veled-i Loyzo 156
Konstantin (saray tercümanı) 205
Konstantin 242
Konstantin veled-i İstorino 376
Kont Diknol 114
Konte de Kastelyan (İstanbul'daki Fransız elçisi) 108
Konte Herakenbol 110
Konte Herakyol 113
Konte Herekenyol 242
Kontuş 363
Kopher 30
Korkud Efendi Mahallesi 201, 249, 314, 345
Korkut Efendi Hamamı 222
Kormacid Karyesi 137
Kormacit 28
Kormacit yarımadası 28
Kormakiti 28
Korsan 36, 329, 333, 335-337
Korsan eşkiyası 111
Korsan keferesi 334
Korsan Pavlo Gemisi 226
Korsanlar 191
Kortelyos kalikon 114
Koruçam 28
Kostanti 75
Kostanti veled-i Dimitri 262

Kostantin veled-i Hristofi 113
Koton kaftan 365
Kotonî yorgan 365
Kotoni 294, 298
Koyun 316, 317, 380, 381
Koyun derisi 356, 357
Köfte ketabı 363
Köfter 350, 378
Köle 21, 54, 125, 234, 261-268, 277, 318, 364, 373
Köle kara Said 267
Köprübaşı 344
Köprülüler devri 82
Köroğlu dağları 30
Köse Ahmed ibn-i Abdülkerim 327, 383
Köse papa Kalyero 244
Köseli zenne papuç 355
Köşk 257
Köy 53
Köy papazı 237
Kralzâde Süleyman 296, 298
Krom 29
Kubad Ağa dükkanı 343
Kuçat 150
Kuçat Karyesi 136
Kudüs 116, 327
Kudüs kralı 32
Kudüs-i Şerif 279
Kukla 44, 53, 197, 198, 255, 287, 291, 374
Kukla çiftliği 294
Kukla Kazası 234, 388, 385
Kul 108
Kul kethüdası 84
Kul ve cariye resmi 91, 272
Kulapi çiftliği 252
Kumar oynatma 228
Kumarcılar Hanı yanında 345
Kumaş 301
Kumaşcılık 323
Kumaşçı 339
Kumkapı 243
Kumkuma 324
Kur'an 170
Kur'an-ı Kerim 237, 324
Kura 273
Kura kocabaşıları 281
Kuraklık 190, 242, 279, 366
Kuran-ı Kerim 256
Kuris deresi 29
Kurium 29
Kurtağzı ednâ papuç 355
Kurtağzı kebîr papuç 355
Kurtağzı vasıt papuç 355
Kuru üzüm 378
Kuruş 49, 54, 58, 70, 76, 78, 96, 101, 114, 115, 121, 123, 148, 155-158, 160, 161, 186, 204, 207, 209, 211, 216, 217, 219, 221, 231-233, 236, 250, 254, 256, 258, 259, 265, 266, 272, 274-276, 279, 280, 281, 283, 285-288, 291, 292, 295, 296, 298, 299, 302, 303, 306, 308, 309, 311, 313-317, 320, 321, 324-327, 331, 336, 343, 353, 354, 360, 368-372, 375-378, 383, 384, 386
Kuş üzümü 350, 364
Kuşatma 38, 39
Kutni keten bezi 365
Kutsal su 120
Kutsal toprak 100
Kutsal topraklar 36
Kuyruğu beyaz siyah öküz 386
Kuyu 372
Kuyucu 339
Kuz helvası 350
Kuzu 316, 360, 380
Kuzu derisi 357
Kuzu kürkü 365
Küçük Ali 340
Küçük bakkam 356
Küçük çizme astarsız 355
Küçük gulam 266, 267
Küçük merdane papuç 355
Küçükbaş hayvan 380, 384
Küffar 111
Kümeci 89
Kürek 351, 369
Kürek cezası 330
Kürek-i a'lâ 350
Kürek-i esfel 350
Kürek-i kebîr 350
Kürek-i sagîr 350

Kürekçi 41, 339
Kürk 366
Kürk kabı 363
Kürkçü 339
Kürkçü esnafı 97
Kürkçü Hristo 243
Kürtaj 205
Kürtler 187
Kütüphane 248

Labta Karyesi 165, 181
Lacce Köyü 129
Lahana 350
Lahm 59
Lahm-ı ganem 59
Lahm-ı hadim 359
Lahm-ı teke 359
Lakorinda Karyesi 160
Lakotomia 161
Laktamiya Karyesi 369
Laktamiya Köyü 153, 173, 253, 363, 377, 315
Laktemiye Karyesi 178
Lakuri veled-i Parma 204
Lala Mustafa Paşa 37, 38
Lapta 29
Lapta deresi 373
Lapta Köyü 232
Larnaka 37
Latin Başpikoposu 33
Latin hacılar 34, 378
Latin Hıristiyan 213
Latince 30, 104
Lazkiye 333
Lazkiye kadısı kethüdası 239
Leblebi 350
Lefkara 360
Lefke 44, 53, 56, 59, 170, 194, 196-198, 255, 284, 287, 290, 291, 341
Lefke kadısı Ali 60
Lefke Kazası 207, 250, 253
Lefke Orta Mahallesi 321
Lefke sahili 328
Lefkokoşa Karamanî-zâde Mahallesi 171
Lefkonuk Karyesi 141
Lefkonuk Karyesi 217
Lefkoşa 18, 34, 40, 43, 44, 49, 52, 53, 73, 80, 86, 90, 99, 121, 122, 129, 149, 150-152, 157, 159, 161, 164, 165, 170, 171, 178, 185, 186, 188, 189, 194, 196-204, 207-209, 213-215, 217, 220, 222, 223, 226, 229-235, 249, 252, 255-257, 260, 262, 302, 306, 308, 313, 314, 318-321, 324, 329, 341, 343, 345, 346, 348, 353-355, 360, 362, 369, 376-378
Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi 136, 138, 140-142, 165, 176, 179, 180, 255, 316
Lefkoşa alay beyi 77, 85, 273, 322
Lefkoşa alay beyi Abdülgafur Ağa 95
Lefkoşa alay beyi el-Hac Mustafa Ağa 250
Lefkoşa alay beyi Abdulgaffar 244
Lefkoşa alay beyi Ahmed 244
Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Camii evkafı 254
Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi 129, 135, 136, 138, 139, 141, 143, 163, 168, 177, 180, 263, 265, 258
Lefkoşa Aya Keşano Mahallesi 139, 141, 159, 178, 181, 326, 371
Lefkoşa Aya Sava Mahallesi 166
Lefkoşa Aya Sofya Camii 124
Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi 129, 135, 138-143, 157, 162-165, 169, 171, 173, 178, 180, 226, 227, 237, 249, 264, 266, 324, 325
Lefkoşa Aya Yanni Mahallesi 177, 179
Lefkoşa Baş Mahallesi 115, 142, 143, 160, 165, 377
Lefkoşa Cami-i Cedid Mahallesi 135-143, 154, 157, 164, 179, 180, 181, 256, 327
Lefkoşa Çakmaklı Mahallesi 216, 235-267
Lefkoşa Çatalhurma Mahallesi 138, 177, 181, 214, 235, 323
Lefkoşa çırkablı deresi 373
Lefkoşa Debbağhane Mahallesi 136-141, 143, 155, 157, 174, 177, 180, 207, 225, 322
Lefkoşa Ermeni Mahallesi 138, 178

Lefkoşa Fenarmino Mahallesi 161, 178
Lefkoşa Gammadiye Mahallesi 219, 324
Lefkoşa Han-ı Cedid 328
Lefkoşa Han-ı Komari 101, 165
Lefkoşa Haydar Paşa Mahallesi 135, 136, 138-143, 155, 157, 163, 177, 178, 180, 181, 265, 369, 377
Lefkoşa ihtisap ağası 361
Lefkoşa kadılığı 56, 57
Lefkoşa Kadısı 58, 59, 64, 67, 92, 96, 245, 258, 267, 296, 306
Lefkoşa kadısı Abdullah Efendi 57
Lefkoşa kadısı Mehmed Said Efendi ibn-i Sinan 256
Lefkoşa kadısı Yunus Efendi 322
Lefkoşa Kafesli Kenise Mahallesi 325
Lefkoşa Kafesli Mahallesi 179
Lefkoşa kalesi 19, 38, 122, 123, 190, 238, 239, 243, 246
Lefkoşa kalesi dizdarı 87, 173
Lefkoşa Kara Baba Mahallesi 138, 139, 163, 177-179, 181, 230, 231
Lefkoşa Karamanî-zâde Mahallesi 135, 164, 177, 222
Lefkoşa Kaza Mahkemesi 202
Lefkoşa Kazası 53, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 83, 85, 100, 101, 153, 160, 161, 173, 183, 186, 216, 218, 221, 223, 233, 250, 252, 253, 288, 289, 305, 373
Lefkoşa Kazası naibi Numan Efendi 94
Lefkoşa Kızılbaş Mahallesi 225
Lefkoşa Kızılkule Mahallesi 136-143, 153, 157, 163, 169, 178, 221, 233, 251, 315, 369
Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi 131, 165, 170, 174, 179-181, 219
Lefkoşa Laktamiya Karyesi 137
Lefkoşa Mahkemesi 20, 23, 54, 58-60, 63, 64, 74, 98, 174, 211, 224, 227, 229, 313
Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi 135, 138-140, 142, 178-180, 264, 327
Lefkoşa Manastır Mahallesi 177
Lefkoşa naibi 58, 59, 62, 81, 208, 250, 252, 273, 307
Lefkoşa naibi Abdullah Efendi 260
Lefkoşa naibi Abdülkerim 66
Lefkoşa naibi Abdülkerim Efendi 65
Lefkoşa naibi el-Hac Yunus 299
Lefkoşa naibi eş-şeyh Ömer Efendi 249
Lefkoşa naibi İsmail Efendi 63
Lefkoşa naibi Mehmed Efendi 85, 242
Lefkoşa naibi Mevlâna el-Hac Ömer 218
Lefkoşa Nerdibanlı Çeşme Mahallesi 142
Lefkoşa Nevbethane Mahallesi 135, 138, 139, 143, 158, 163, 164, 170, 172, 174, 177-179
Lefkoşa niyabeti 58
Lefkoşa Ortaköy k. 157
Lefkoşa Ömeriye Camii 251
Lefkoşa Ömeriye Mahallesi 84, 135-139, 141-143, 150, 163-165, 167, 173, 177-182, 312, 382
Lefkoşa Sarayardı Mahallesi 139, 141
Lefkoşa Sarayönü Mahallesi 137
Lefkoşa Sarraçlar Sûku 258
Lefkoşa sicili 66
Lefkoşa Sicilleri 19
Lefkoşa suk-ı sultani 115
Lefkoşa şer'i sicil 62
Lefkoşa Şer'iye Sicilleri 21
Lefkoşa Tahkelkale Mahallesi 159
Lefkoşa Tahtelkale Mahallesi 138, 140, 141, 158, 163, 177, 180, 211, 226, 234, 324, 377
Lefkoşa Terbiyodi Mahallesi 140, 176, 178, 219
Lefkoşa Tophane Mahallesi 167, 222, 236, 252, 378
Lefkoşa Vakıflar Dairesi 22
Lefkoşa Vakıflar Müdürlüğü 16
Lefkoşa Yahya Beğ Mahallesi 180
Lefkoşa yeniçeri zabiti 114
Lefkoşa(lı) 149, 155, 156
Lefkoşalı Bedros veled-i Grekosa 372
Lefkoşalı El-hac Ahmed ibn-i İbrahim 382
Lefkoşalı Usta Ali 299, 334
Lefteri veled-i Hristo 236

Leğen 315
Lekoşa Kızılkule Mahallesi 132
Lekvan 274
Lekvan perakendesi mukataası 294
Lekvan-ı ekrad perakendesi mukataası 294
Lekvan-ı kürdi 274
Lendena çiftliği 254
Lenger 315
Leno bint-i Yorgi 216
Leno veled-i Piyeri 160
Lenovar veled-i Lenovar 109
Letorizo Köyü 378
Letorizo Köyü 378
Levent 111, 333, 334
Leymesun 28, 53, 180, 197, 198, 211, 252, 255, 287, 291, 341, 374, 375
Leymesun Alaca Mescid Mahallesi 181
Leymesun Alaca mescid-i şerif Mahallesi 163
Leymesun iskelesi 299
Leymesun kadısı Mahmud Efendi 234
Leymesun kadısı Mehmed Efendi 60
Leymesun Kasabası 268
Leymesun Kazası 44, 167, 175, 221, 234, 327, 383
Leymesun maa-Piskopu 194, 196, 284, 290
Leymesun naibi Ali 61
Leymesun naibi Lütfi Ömer 60
Leymesun naibi Molla Ali 229, 230
Leymesun ve Hırsofu kadısı Yusuf 235
Leymesunlu 235
Lezez 286
Li-ebeveyn 169
Li-ümm 169
Limasol 44, 200
Limasol kalesi 37
Limasol limanı 334
Limon 29
Lino bint-i Yorgi 234
Literonda Köyü 312
Litre 233, 311
Litu Karyesi 250
Livay veled-i Yorgi 74
Lodemiya çiftliği 254
Lorenzo bint-i Dimitri 216, 236
Lorno 331
Loyendiro Veled-i Loyzo 161
Loyzo Veled-i Gavril 360
Loyzo veled-i Pera 90
Luizo veled-i Anderiya 123
Luizo veled-i Martinyo 74
Lûk 341
Lûk çizme 342, 355
Lûk yemeni 355
Lûk-ı sahtiyan 356
Luka Veled-i Andoni 166
Luricina Karyesi 177
Lutfullah Efendi ibn-i el-müvella el-merhum Ali Efendi 324
Lûbnan 189
Lûsignan 31, 33, 34, 43
Lûsignan kralları 33, 35

Ma-yi leziz 307
Mâ-yi cârî 312, 372
Maaş 58, 241
Maaş-ı mal 49
Mabşed Köyü 216, 234
Maden mukataası 300
Maden ocağı 292
Mağrib fes maa-takiyye 365
Mağusa 28, 33, 34, 40, 43, 44, 53, 56, 181, 194, 196-198, 205, 284, 287, 290, 291, 341, 372
Mağusa Aya Nikola Mahallesi 136
Mağusa kadısı Ali 60, 61
Mağusa kalesi 19, 38, 39, 85, 88, 97, 115, 123, 238, 239, 243, 244, 247
Mağusa kapısı 344
Mağusa Kazası Varoşu 383
Mağusa Kazası 61, 220, 231, 232, 314, 372
Mağusa kenti 189
Mağusa körfezi 29
Mağusa limanı 262
Mağusa mukataası 294, 303
Mağusa Sinan Paşa Mahallesi 383
Mağusa şehri 123
Mağusalı Hacı Mustafa 298
Mahalle papazı 98, 101
Mahkeme 55, 65, 71, 73, 78-80, 96, 100, 128, 129, 169, 204, 211-213,

215, 230, 251, 264, 265, 267, 321-323, 326, 327
Mahkeme başkâtibi 62
Mahkeme Defteri 22
Mahkeme kâtipleri 57, 64
Mahkeme Sicilleri 16
Mahkeme tercümanı 73, 74
Mahkeme-i şerif 62
Mahmud Efendi ibn-i yusuf 63
Mahmud Paşa Mahallesi 201
Mahmut Efendi 63
Mahmut Paşa Mahallesi 185, 307
Mahzen 310, 370
Mai dizlik 365
Mai Hatayî sincap kürk 365
Mai şalvar 365
Maişet 272
Maişet bırakma 272
Maişet bırakması 292
Maişet-i vali 190, 193, 195-197, 271, 281, 288-292
Makariyos 97
Makariyos veled-i Komi 96
Makaryos 241
Maki 29, 279
Makrama 365
Makramalık keten bezi 365
Mal 173, 175
Mal defterdarlığı 49
Mal-ı makbuz 65, 66
Mâl-ı mîrî 75, 274
Malikâne 48, 51, 52, 278, 282, 286, 292, 293, 295-297, 299, 300, 303
Malta 36, 39
Mamuriye 41
Manastır 95, 97, 102, 261, 277, 378
Manastır Karyesi 181
Manastır Köyü 252, 325
Manastır Mahallesi 201, 203
Mandıra 377
Marabelet 102
Maraka Karyesi 164
Marangoz 41
Maraş Kazası 244
Marata 274
Maratasa 29
Maratasa deresi 29
Marbaş (Nemçe sikkesi) 336, 337
Mardin 279
Mardus veled-i Ayvas 219
Mare bint-i Artin 319
Margro bint-i Medyo 159
Maria Bint-i Mihail 161
Mariya Bint-i Yorimo 161
Mariya bint-i Beşara 189
Mariya bint-i Borilmo 153
Mariya bint-i Hristofi 186
Mariya bint-i Mihail 225
Mariya bint-i Solmo 216
Marki Karyesi 143
Markindoni veled-i Anzolo 203
Markir Danyon (İstanbul'daki Fransa elçisi) 335
Markiro Vilenof (Fransa'nın istanbul elçisi) 330
Marodinya bint-i Kostantin 313
Maronit 187, 189, 200
Maronitler 195, 217
Marte bint-i Artin 222
Marul 350
Maryo Bint-i Zorzo 160
Maryo bint-i Markiro 256
Masar 286
Masera manastırı 256
Masura 308
Matyat Köyü 317
Mavna 37
Maymuncuk 362
Mazoto 40, 44
Me'unet sûkna 149
Me'ûnet-i Sûkna 153
Meclis-i şer 62, 121, 313
Mecro Karyesi 164
Medarıma 161
Medîne- i Leſkoşa 290, 284, 287, 291
Medine 36
Medoş Köyü 369
Medrese 58, 62, 250
Mefruşat 108
Meftacı 339
Megara Manastırı 100, 101, 188, 203,
Mehdî-zâde Mevlânâ Abdurrahman 58
Mehmed Ağa 65, 85
Mehmed Ağa ibn-i Mahmud Ağa 87

Mehmed Beşe 153
Mehmed Beşe ibn-i Yusuf 152
Mehmed bin Yusuf 236
Mehmed Çelebi ibn-i Hasan 156
Mehmed Efendi 58, 82, 240
Mehmed Efendi ibn-i Abdurrahman 64
Mehmed Efendi ibn-i el-Hac Hüseyin Ağa 82
Mehmed ibn-i Abdullah 219, 227
Mehmed ibn-i Abdurrahim 254
Mehmed ibn-i Abdülmutallib 236
Mehmed ibn-i Ahmed 66, 231, 315
Mehmed ibn-i Mustafa 327
Mehmed ibn-i Ramazan 208
Mehmed musib Efendi 58, 65
Mehmet Ağa 83, 185
Mehmet Akif Erdoğru 21
Mehmet Ali Durmuş 19
Mehmet Çelebi 185
Mehmet çelebi ibn-i Ahmed 66
Mehmet Halet Paşa 120
Mehmet Halife 249
Mehr-i misl 128
Mehr-i muaccel 127, 157
Mehr-i müeccel 127, 128, 130, 131, 134-143, 148-151, 153-155, 158-161, 210, 214, 215
Mekke 36
Mekteb-i şerif 249-251, 258
Mektep 250
Mektep hocası 237
Mekûlat 108, 301
Melbusat 108, 301
Melunda Köyü 230
Memlûk 33
Memlûk devleti 35
Meniko Köyü 218
Menteş-zâde Hacı Ismail Ağa Medresesi 249
Menzil 255, 256, 261, 264, 306-310, 314, 317-319, 323, 364
Mera 217
Mercan bint-i Abdullah 264
Mercimek 367, 368
Mercûmek 350
Mercûmek Mahmud 65
Meredde-baha 89
Merkep 316, 326, 370, 380
Merkep kısrağı 380
Merkep kirası 66
Merkep nalı 361
Mermer ustası 339
Mermer-zade Abdurrahman 244
Mersan 70
Meryem Ana Kilisesi 188, 203
Meryem Ana Manastırı 101
Meryem bint-i Ali 130
Mesane 204
Mesarya 40, 44, 53, 56, 59, 193, 194, 196, 198, 200, 284, 287, 290, 291, 382
Mesarya Kazası 56, 61, 186, 197, 217, 218, 223, 274, 288, 309, 326, 371
Mesarya Kazası naibi Yahya 60
Mesarya Nahiyesi 245, 274
Mesarya Ovası 28
Mescid 200, 202
Mescid-i şerif 249
Mescit 248
Mesra Karyesi 143
Mest 355
Meşin asdarlı sarı çizme 355
Meşin ednâ 355
Meşin kalçin a'lâ 355
Meşin terlik 342
Meşinci 339
Meşinli çizme 355
Meşrubat 108
Metropolit 96, 99
Mevacib 90
Mevacib 286
Mevlana Mustafa Efendi ibn-i Osman 232
Mevlâna Mustafa Efendi ibn-i el-Hac Osman Efendi 229
Mevlânâ Abdülkerim 58, 245
Mevlânâ Mustafa 61
Mevlevi şeyhleri 223
Mevrus 36
Meyve 347
Mıkraz temürü 362
Mısır 27, 29, 31, 33, 35, 36, 73, 74, 208, 373

Mısır alacası 365
Mısır hasırı 365
Mısır İskenderiyesi 333
Mısır kadısı 239
Mısır kebabı 362
Mısır ketabı 363
Mısır makraması 365
Mısır memlûkleri 36
Mısırlı Müslüman 375
Mısrî 263
Mîrî arazi 305
Mîrî kalyon 334
Mîrî meredde-baha 90, 91, 271, 274
Mîrî peşkeş 94, 97, 101, 103
Mihail 74
Mihail Veled-i Erkiro 360
Mihail Veled-i Loyzo 378
Mihail Veled-i Musa 160
Mihail Veled-i Sakir 174
Milas 297, 376
Miliye Bint-i Mihail 158
Millet-i nasara 299
Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi 17, 22
Milo bint-i İlyasi 232
Milot Köyü 186
Mimar 339
Mimarbaşı Yanni veled-i Luizo 123, 209
Minarelikôy 135, 160
Minder 365
Minlonera Karyesi 143
Mir liva 95
Mir-i mirân 95
Mir-zâde Abdurrahman 52
Miralay 84
Miralay el-Hac Mehmed Ağa ibn-i el-Hac Osman Efendi 253
Miras 36, 67, 71, 77, 131, 166-170, 172, 174, 176, 210, 226, 247, 248, 268, 324, 327, 369, 383
Mirasçı 166, 168, 169, 205, 209
Mîrî donanma 51
Miri 337
Misaha 297, 376
Mizan-ı harir 294, 298
Mizan-ı harir mukataası 286
Molla Ali (naip) 230
Molla Cafer-zâde Ali Baf 296
Molla el-Hac Hasan Ağa ibn-i Ali 264
Monla Ahmed ibn-i Mehmed 258
Monla Hüseyin 64
Monla Mustafa 170
Monla Mustafa ibn-i el-Hac Osman 313
Mor Hatayt entari 365
Mor Hatayt kaplı sincap kürk 365
Mor kaftan 365
Mora 44, 73, 74
Moradiya Bint-i Konstantin 377
Mosfiliye veled-i Nesvar 109
Muacele 293
Muafiyet 92
Muâlaa 210
Muallim 251
Muallim-i sıbyan 258
Mubaşir 273
Mud Kazası 41
Muhâlaa 133-143, 153, 155-162, 176, 222
Muhallefât 67, 163
Muhammed Ağa ibn-i Osman Efendi 85
Muharrem ibn-i Osman 221
Muhassıl 45, 48-50, 52, 53, 62, 72, 75-77, 81, 88, 93, 98, 114, 115, 191, 258, 273-275, 281, 282, 288, 334
Muhassıl el-Hac ismail Ağa 98
Muhassıl hacı Mustafa 282
Muhassıl Hasan 272
Muhassıl İsmail Ağa 291
Muhassıl sarayı 96, 163
Muhassıl Süleyman 298
Muhassıl Süleyman Ağa 282
Muhassıl tercümanı Hristofaci 382
Muhassıllar 272
Muhassıllık 51, 82
Muhassıllık malı 274
Muhtedi 226, 227
Muhtedi sınıfı 227
Muhtesip 54, 87, 91, 348
Muhteşem Çelebi 185
Muhzır 54, 64, 65, 87, 152
Muhzır-ı kassam 65, 66
Muhzır-ı kassam Ahmed Çelebi 225

Muhzırbaşı 64, 65
Muhzıriyye 66, 67, 70
Mukaddemin 189
Mukataa 52, 292-295, 297-300, 302, 303, 372
Mum yağı 362
Mumcu (dükkânı) 316
Mumcu 338, 339
Mumcu dükkânı 345
Mumhane 260
Murahhasa 102, 189, 214
Murtaza (muhassıl) 295, 302
Murtaza Efendi (muhassıl) 57
Murtaza Efendi 49
Musa Banizade (muhassıl) 302
Musa ibn-i Ahmed 234, 385
Musa ibn-i Mehmed 321
Musa ibn-i Yusuf 263
Mushaf-ı Şerif 324
Musib Mehmed 60
Musli ibn-i Rıdvan 65
Mustafa Ağa 82, 83, 328
Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman Ağa 173
Mustafa Ağa ibn-i Hüseyin Ağa 132
Mustafa Beşe 173, 340
Mustafa Beşe ibn-i Mehmed 205, 344
Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed 321
Mustafa Efendi 63, 64
Mustafa Efendi el-Mektubî 63
Mustafa Halife 65, 254
Mustafa ibn-i Abdullah 174, 327
Mustafa ibn-i Abdülkerim 129
Mustafa ibn-i Ahmed 383
Mustafa ibn-i İbrahim 173
Mustafa ibn-i Mehmed 236
Mustafa ibn-i Osman 325
Musul 279
Muşmula 350
Mutafa ibn-i Ali 151
Mutasarrıf 51, 303
Mutasarrıflar 219
Mübaşir 123, 229, 235, 282
Mübâşirlik 92
Müderris 58
Müdevver İstanbul altunu 337
Müezzin 248
Müezzin-i evvel 254
Müezzin-i sani 254
Müfti Hamamı 222
Müfti-zâde es-seyyid Mehmed Aziz 72
Müftü 71, 72, 239, 248
Müftü katiplari 72
Müftü Osman 245
Müftü tercümanı 72, 80
Müftü-zâde es-seyyid Abdi Efendi 81
Mühimme defteri 15
Mühtedî 323
Mühürdar İsmail Çelebi 207
Mühürdar ismail Çelebi ibn-i Mustafa 308
Müjde-i abdi 295
Mülk 167, 186, 187, 207, 218, 364
Mülk satışı 215
Mülkî 54
Mültezim 293
Münakkaş keten çarşeb 365
Münevver Durmuşoğlu 25
Müslim 89, 125, 131, 171, 175, 183, 191, 206, 221, 233, 259, 338
Müslimler 188
Müslüman 34, 36, 40, 43, 53, 67, 80, 126, 127, 132-134, 152, 153, 159, 166-168, 172, 174, 182, 183, 185, 186, 192, 193, 198, 199, 202, 207, 208, 210, 215, 217, 220-224, 227, 232, 234, 238, 242, 246, 333, 343, 360, 377, 378, 385
Müslüman Ahali 203
Müslüman aile 196
Müslüman Türk 43, 193
Müslüman Türkler 187, 200
Müslüman Türkmenler 187
Müslümanlar 82, 156, 197, 201, 212, 214, 216, 218, 219, 243, 262, 383
Müslümanlık 220, 223, 228
Müstemen 51, 78, 204
Mütesellim 45, 50-52, 81, 93
Mütevelli 207, 248, 250, 252-256, 258, 259, 261, 368, 369
Mütevelli vekili 259
Mütevelli vekili İsmail Efendi 260
Müttefik 39

Nadas 315, 370
Nafaka 126, 134, 153, 156, 159-162, 175, 176, 182, 185, 186, 214, 267
Nafaka hücceti 325
Nafaka takdiri 125
Nafaka ve kisve 325
Nafaka-i iddet 149, 150, 153, 155, 210, 214
Nafe kürk 365
Nahiye 53, 99, 199, 218
Nâhiye-i Dağ 53, 194, 196, 284, 290
Nâhiye-i Değirmenlik 53, 194, 196, 284, 290
Naib 53, 63, 235
Naib Mevlânâ Mustafa 60
Naib Molla Ali 60
Naip 23, 55, 56-59, 61, 62, 76, 95, 333
Naip vekili 63
Nakış sanatı 323
Nakib Mehmed Efendi 245
Nakibüleşraf 80, 81
Nakkaşlık 323
Nal 361
Nal-baha 90, 272
Nalbant (dükkânı) 316
Nalbant 41, 339, 351, 361
Nalbant dükkânı 345
Nalbant Muhammed ibn-i Abdullah 322
Nalbur 339
Naluncu 339
Namusiyye 365
Namzetlik 127
Nân 354
Nân-ı aztz 59, 352, 353, 363
Nân-ı has 76, 121, 122, 353
Nân-ı taze 70
Nar 29
Narh 24, 122, 340, 342-344, 346-348, 351, 352, 356, 357, 359, 361, 364, 366, 367, 375, 378
Nasarâ 213, 278, 335
Nasranî 213, 262
Nasrâniye 128, 153, 207, 213, 222, 315, 325
Navl-ı sefine 283
Nazır 174, 175, 210
Nazır Beşir Ağa 240
Nazır-ı vakıf 255
Nederlande 106, 330
Nederlande elçisi 114
Nederlande elçisi 116nederlande konsolosu 115
Nederlande konsolosu 116
Nederlandeli 187
Nefer 114, 243
Nefy ve icla 211, 233
Nema 258
Nemçe (Avusturya) 335
Nemçe Devleti 331
Nemçe kapı kethüdası 116
Neoftos (başpiskopos) 93, 94, 97
Neolitik 31
Nerdibanlı Çeşme (Nerdimanlı) Mahallesi 201
Nevbethane Mahallesi 201, 316, 378
Neyoftos (başpiskopos) 99
Nezâret 174
Nezr 98
Nicofor veled-i Kostantin 96
Niğde 41
Nikâh 95, 102, 155
Nikâh akdi 126, 127
Nikâh akidleri 54
Nikâh sözleşmesi 128
Nikeforu veled-i Andoni 98
Nikola veled-i Andoni 307
Nikola veled-i Emperyo 314, 372
Nikola veled-i Piyeri 219, 324
Nikola veled-i Yorgi 123
Nikola veled-i Zenni 153
Nikolo veled-i Mihail 360
Nikolu veled-i Andoni 306
Nikolu veled-i Franzi 215
Nikolu veled-i Zinni 161
Nişasta 350
Nohud 350
Noksan-ı bekâret 211, 234
Nuri Çevikel 16
Nurullah ibn-i Veli 130
Nüfus 40, 53, 183, 187-192, 200, 238
Nüfus hareketleri 192
Nüfus sayımı 199
Nüzul 272

Nüzul bırakma 272
Nüzul bırakması 272
Nüzul emini 286

Oamanlı Devleti 279
Ocak korsanları 335
Oda harcı 271-273
Odun 273
Oğlak 380-382
Okka 120, 360, 361
Okul 257, 259
Olcay Akgör 20
Omorfa 44, 53, 59, 197, 198, 200, 287, 291, 373, 374
Omorfa Kazası 208, 217, 232, 237, 382
Omorfa körfezi 29
Omorfa maa-Pendaya 194, 196, 284, 290
Omorfa Nahiyesi 218
Omorfa Ovası 28
Ordu-yu hümâyun tekâlifi 91
Orhonlu 106
Orta Asya 187
Orta boylu 263
Orta çukur 28
Orta lûk 356
Orta mest 356
Orta Odası 345, 346
Ortaköy Karyesi 140, 143, 151
Ortodoks 33, 34, 53, 92, 96, 98, 198, 203, 262, 275, 306
Ortodoks Başpiskoposluk 240
Ortodoks Başpiskoposu 195
Ortodoks Gayrimüslim 190
Ortodoks halk 94, 213, 276
Ortodoks kilise 127
Ortodoks Kilisesi 32, 34, 43, 47, 93, 99, 212, 227, 240
Ortodoks Mezhebi 188
Ortodoks reaya 94, 99, 191
Ortodoks Rum halkı 203
Ortodoks Rumlar 188, 217, 225
Ortodoks Zimmiler 202
Ortodokslar 188
Ortolu Köyü 369
Osib rahip 103
Osman Ağa 77, 82-84
Osman Ağa ibn-i Ahmed 258
Osman Beşe ibn-i Hasan 220
Osman Efendi 72, 225
Osman Hacı Hüseyin dükkanı 343
Osman ibn-i Hasan 176, 312
Osman Paşa 86, 245
Osmanlı 40, 132, 200, 228, 262, 336, 343, 371, 373, 376
Osmanlı Adlî sistemi 216
Osmanlı Arşivi 18
Osmanlı askeri 38
Osmanlı Devleti 16, 19, 22, 33, 35, 36, 38, 39, 42, 47, 55, 73, 82, 88, 92, 94, 95, 97, 99, 104-107, 109, 114, 117, 148, 188, 190, 192, 212, 213, 222, 227, 238, 239, 256, 271, 292, 329, 331, 333, 335, 337, 344, 351, 352, 358, 373
Osmanlı donanması 39
Osmanlı Fethi 18, 27, 29, 223
Osmanlı hukuku 54
Osmanlı İmparatorluğu 39, 132
Osmanlı ordusu 38
Osmanlı sultanı 108
Osmanlı tebası 332
Osmanlı toplumu 206
Osmanlı ülkesi 25, 37, 48, 61, 88, 105, 106, 118, 127, 133, 134, 199, 202, 213, 242, 292, 293, 329, 330, 332, 334
Osmanlı yönetimi 43, 189, 191, 206
Osmanlılar 18, 27, 37, 189
Ostroncelu Karyesi 180
Otluk 91

Öküz 259, 317, 369, 370, 377, 385, 386
Öküz parası 283
Öldürme 210
Ölüm 171
Ömer Ağa 300
Ömer Ağa ibn-i Mustafa 159
Ömer Ahmed Efendi 59
Ömer Bıyık 20
Ömer Çavuş 239
Ömer Efendi 63

Ömer Mübeyyiz 342
Ömeriye Mahallesi 201
Ömeriye camii 252, 256
Ömeriye evkafı 265
Ömeriye Hamamı 222
Ömeriye Mahallesi 316, 320, 344, 345
Ömür boyu 247
Örf'i 271
Örfen 304
Örfî vergi 271
Örfi tekâlif 106
Öşür 90, 258, 271
Özcan Mert 25

Pabuççu 342
Pacocke 190
Padişah 88, 93, 105, 113, 115
Pafya 30
Paldemegoma Karyesi 142, 179
Palesa Karyesi 157
Pamuk 29, 221, 233, 279, 325, 326, 330, 331, 368, 370, 371, 384
Pamuklu dokuma 330
Pancar 350
Papa Alexander 32
Papa Makaryos 240
Papa Partinya veled-i Hristofi 369
Papalık 37, 39
Papas Konstantin Leymonra 383
Papaz 50, 54, 85, 93, 95, 99, 101, 102, 216, 221, 234, 236, 240, 241, 244, 282
Papuççu 339
Para 48, 67, 70, 71, 77, 99, 148, 149, 155, 157, 161, 162, 169, 170, 175, 176, 182, 185, 190, 210, 212, 254, 256, 258, 266, 267, 272, 279, 280, 281, 288, 297, 299, 300, 302, 312, 335, 336, 342, 348, 354, 357, 359, 360, 368, 369, 376, 377, 382, 385, 386
Para vakfı 259
Paralimi 29
Pariciler 373
Pasdırma 341, 350
Paşa 51, 52
Paşa zahiresi 90
Paşaköy Karyesi 140
Paşalık 50
Paşazahiresi 272
Patrik 102, 281
Patriklik 101
Pavlo veled-i Pavlo 216, 235
Pazar 53
Pazı 350
Peder Minoil veled-i Françesko 188
Pedios 29, 30
Pedra Karyesi 225
Pehlivân 339
Pekmez 375
Penanatası (yelken) 332
Penbe 271, 294, 298, 305, 310, 326, 367, 367, 372
Penbe Labada 363
Penbe Mesarya 363
Penbeci 339
Pendaya 44, 59, 198
Pendaya Kazası 252
Pendaya Nahiyesi 224
Pera Köyü 186
Perakende 274
Perakendeci 347
Peraşkoğa bint-i Anzoli 160
Peravsa bint-i Toma 323
Perdahtçı 339, 342
Perestorona Köyü 208
Perestrona çiftliği 253
Perga Köyü 258
Pergama Köyü 309
Perihan Arıburnu 24
Pers 31
Peşkeş 111, 112
Peşkir maa-sofra 365
Peşmi 294, 298
Petri veled-i Luka 251
Petro veled-i Ergiro 309
Peygamber 258
Peygamberin sût annnesi 259
Peynir 350
Pınar 312, 372
Pıratsa 350
Pirî Efendi 24
Pikeci 339
Pikopu 200

Pile 28
Pir Mustafa Paşa 51
Piralih Köyü 383
Pirinç 59, 233, 334, 350
Pirinç-i Karşu 350
Piskopi 198
Piskopos 47, 75, 93, 95, 98, 272, 275, 282
Piskopos mukataası 94
Piskopos resmi 275
Piskopos rüsumu 271
Piskopu 28, 44, 53, 171, 181, 235, 374
Piskopu Kasabası 211, 374
Piskopu Kasabası Camii Mahallesi 230
Piskopu Kazası 60, 90, 383
Piskopu Kazası Kanduli Mahallesi 229
Piskopu maa-Hırsofu kadısı Yusuf 60
Piskopu maa-Hırsofu kazaları 61
Piskopu nehri 29, 372, 374
Piyale Paşa 37
Piyeraci veled-i Nikola 113
Piyeri veled-i Hristofi 317
Piyeri veled-i Pedro 232
Plakoti 28
Poli 28, 74
Pomo 28
Preveze deniz savaşı 39
Prusya 105

Rabia bint-i Abdülkerim 229
Rabna bint-i Loyzo 159
Rahibe 102, 256
Rahime bint-i İshak 315
Rahip 47, 93-99, 101, 102, 220, 277, 281, 369
Rahip makaryos 97
Rakka 238
Rakka eyaleti 51
Ramazan Ağa 83
Ramazan Ağa ibn-i Hüseyin 263
Ramazan Ağa ibn-i Mehmed Ağa 83
Reaya 50, 53, 75-77, 85, 96, 111, 195, 198, 217, 240, 242, 255, 272, 275, 276, 280, 282, 292, 312, 330, 332, 374
Reaya vekili 291
Receb ibn-i Yusuf 208
Recec 286
Recep Dündar 18, 19
Reisülküttap Mehmed Ragıb 303
Rende 362
Resm-i arusiyye 90, 272
Resm-i bennak 90, 272
Resm-i boya 372
Resm-i dimi 271
Resm-i dönüm 296
Resm-i dönüm-i duhan 271, 294, 297
Resm-i duhan 294
Resm-i gümrük 271, 300
Resm-i gümrük mukataası 294
Resm-i gümrük-i duhan mukataası 294
Resm-i hüccet 54
Resm-i kısmet 54, 66, 67, 70
Resm-i kotoni 271
Resm-i kovan 90, 272
Resm-i mîrî 271, 297, 299, 302, 376
Resm-i mizan-ı harir 271, 294, 296, 298, 372
Resm-i nikâh 54
Resm-i peşmi 271
Resm-i pikopos 274
Resm-i sicil 54
Reşen 286
Reşit 130, 187
Revan Kitaplığı 24
Revgân-ı sâde 59, 76, 233, 305, 350
Revgân-ı sade-i Karşu 350
Revgân-ı sade-i yerli 350
Revgân-ı zeyt 255, 310, 311, 350, 363, 348
Rıbh 320
Ribâ-yı nesîe 320
Richard Mattei 120
Richard Pococke 123, 192
Roberto (ingiltere kosolou) 113
Roberto Barton 110, 112
Rodos 27, 35, 36, 334
Rodos şövalyeleri 35
Roma (Nemçe) 330
Roma 31
Roma imparatorluğu 331
Roma imparatoru (Nemçe) 107, 116
Roma imparatoru 116, 331, 332

Romalı 187
Ronald C. Jennings 21
Rub 280
Rub kuruş 312
Ruhanî 94, 281
Ruhani reis 92
Rukiyye Hatun 240
Rum 40, 75, 96, 251, 306
Rum cemaati 101
Rum halkı 92, 93, 103
Rum ortodoks 43
Rum papaz 103
Rum Vilayeti 41
Rumeli 36, 56, 57, 90, 280
Rumeli Kazaskeri 71
Rumeli Kazaskeri Feyzullah Efendi 57
Rumeli Kazaskeri Mustafa Efendi 61
Rumî hattı 75
Rumîyan patriği 75
Rumlar 53, 200, 212
Rumların 103
Rusti 263
Ruznamçe-i evvel el-Hac Murtaza 294
Ruznamçeci Mahmut Efendi 249
Rûsum-ı mîrî 299
Rûsum-ı örfiye 295
Rûsumat 67

Saatçı 339
Saban temûrû 362
Sabun 350
Sabun-ı Karşu 350
Sabun-ı Rumeli 350
Sabun-ı yaş 350
Sabun-ı yerli 350
Sabuncu 339
Sade merdane mest 355
Sade merdane papuç 355
Sade meşin terlik 355
Sade yağ 233, 326
Sade yağlı katmer 363
Sadettin Efendi Medresesi 249
Sadrazam 24, 37, 48-50, 52, 82, 93
Sadrazam ağaları 336
Sadrazam hassı 286, 298
Sadrazam İbrahim Paşa 46
Saf penbe 367
Safed şehri 42
Safer Ağa dükkanı 343
Safîre bint-i Yorgi 167
Sagîr siyah sahtiyân 356
Sagoman veled-i Bahkiyye 116
Sağ akçe 176, 297, 336, 337, 359
Sağlık 204
Sahtiyan 341
Sahtiyân terlik 355
Said Paşa 120
Sakız 105, 299, 334
Sakız adası 246, 286
Sakız kalesi 246
Salaminya 30
Saldırma 228
Salgın hastalık 117, 190
Salgın hastalıklar 242
Salhane 342
Saliha bint-i Bilal 235
Saliha bint-i Bilal Arab 211
Salma yekli ganadi zenne 363
Salyane 43
Samur kalpak 91
Samur kürk 365
Sancak 40, 42, 43, 48
Sancak beyi 44
Sancak subaşıları 87
Sancakbeyi 48, 55
Sandıkçı 339
Sandıkçı Artin 243
Sandıkçı Metros 243
Sansar kafası kürk 365
Saray 89, 257
Saray döşemesi 271, 276
Saray meydanı 345
Saray mutfağı 386
Saray Tecümanı 18, 74-78, 96, 115, 203, 272, 306
Saray Tercümanı Hristofaci 95, 96, 98, 244, 300
Saray Tercümanları 53, 190
Saray-ı atik küçük Sakkabaşı 240
Saray-ı Cedid-i Âmire 386
Sarayardı Mahallesi 201
Saraylı Rukiyye Hanım 302
Sarayönü Mahallesi 201, 346
Sarayönü Sûku 345, 346

Sardunya 27
Sarı Ağa çizmesi 355
Sarı astarlı çizme 355
Sarı döşek yüzü 365
Sarı hizmetkâr çizmesi 355
Sarı mest pabuç 91
Sarı öküz 380, 386
Sarı Peşma Zıbun 156
Sarı şal cübbe 365
Sarımlı mest 355
Sarımsak 350
Sarrâç 339
Sarrâçlar Sûku 249, 346
Sarraf (kuyumcu) 339
Sarraf 75, 282, 338
Sarrafiye 67, 272, 281
Sava veled-i Sava 215
Savorgnan 40
Sayda 118, 122, 333, 370
Sayda beylerbeyi 332
Sayda kadısı 332
Sayda kalesi 279
Sayyad 89
Sebevfano bint-i Nikola 325
Sebze 347, 367
Seddülbahr kalesi 245
Seferberlik 347
Sehm 67, 166, 258
Selanik 42
Selem 326
Selendi 41
Senfer-zade es-seyyid Mehmed Efendi 244
Sepicilik 342
Ser'iye sicilleri 54
Ser-muhzır 65
Serdar 37
Serdar Salih beşe ibn-i Muhammed 282
Serkis rahip 102
Serpuş 365
Servi ağaçları 30
Seydişehir 41
Seyyah 189, 190, 192
Seyyid 80, 81
Seyyid Halil 344
Seyyid Mehmed 61
Seyyit Mehmet ibn-i Osman 155
Sığır 316
Sığırcık kuşu 120
Sıtma 117, 190
Sîr-i raic 122
Sicil 64, 167, 193, 199, 201, 203-205, 211, 213, 227, 228, 232, 237, 245, 246
Sicil defteri 22, 23, 162
Sicil defterleri 128
Sicilya 27
Sicilyateyn (sicilya -Napoli) 112
Sicilyateyn 105, 330
Sicilyateyn konsolosu 111
Sicilyateyn kralı 115
Sicilyateyn krallığı (sicilya ve analpa) 107
Sicilyateynli 187
Sikke 337
Silifke Kazası 41
Silifke limanı 38
Silvestero (başpiskopos) 94, 96
Silvestero 50
Silvestero veled-i Filippo 99
Silvestero veled-i Papa Filippo 93, 98
Sim çatal 315
Sim gülebdan 320
Sim halis 279
Sim Kuşak 156, 315, 318, 365
Sim pullu havlu 365
Simayod veled-i Simayod 116
Simit 352
Simsar 109, 283
Simsim 367
Sinagog 200
Sinan Paşa 38
Sincap 366
Sinde 274
Sinde Karyesi 142
Singrasi Karyesi 137
Sinop 132
Sipahi 95, 314, 368, 369, 370
Sirke 350
Sis 42-44
Sis Ermeni murahhasası 103
Sisklib Köyü 317
Sivas 40

Siyah 263
Siyah cariye 263, 266, 268
Siyah dişi deve 380
Siyah katır 380, 381
Siyah kuşak 365
Siyah öküz 386
Siyakat 22
Siyasi 200
Sof çakşur 365
Sof kaplı kakum kürk 365
Sof sincap kürkü 365
Sof şalvar 365
Sofunlu-zâde Ali Efendi 82
Soğan 350
Soğan-ı mare 350
Sokollu Mehmed Paşa 37
Soliya Köyü 207
Sosyal hayat 222
Sotira 29
Su 218
Su değirmeni 257
Su hakkı 256, 259, 309, 310, 312, 313, 318
Su kemeri 248
Su kuyusu 257
Su yolu 259
Subaşı 84, 87, 88, 91, 95
Subaşı Ahmed 296
Sucu 339
Suç 228, 238
Suk-ı Sultani 252, 305, 346
Sûleha 121, 340
Sulh 131, 212
Sultan Bayezid 35
Sultan I. Mahmud 46, 86
Sultan II. Selim 36
Sultan III. Murad 44
Sumak 350, 367
Suriye 27, 35, 45, 119, 190
Susam (*simsim*) 367
Susam 368
Susam yağı 350
Sûlehâ 359
Süleyman (muhassıl) 49, 52
Süleyman Çavuş 242
Süleyman Çelebi ibn-i Ali 265
Süleyman ibn-i Abdullah 185
Süleyman Kethüda (muhassıl) 302
Sûlûmen 171
Sürgün 41, 42, 125, 221, 228, 238-240, 242, 243, 247
Sürgün fermanı 42, 125
Sürgün hükmü 40
Sûryani 189
Süt (şîr) 351
Süt 380

Şa'îr 367, 118, 368
Şaban bin Hasan 217
Şaban ibn-i Musa 267
Şahin 91, 274
Şahin kayacısı 89, 91
Şahin veled-i Yorgi 205
Şahinci 88, 90, 92, 274, 282
Şahinci kayacısı 90
Şahincibaşı 88
Şahit 73, 78, 80, 98, 102, 263, 321
Şair 367
Şairiyye 351
Şakak veled-i Erziyon 170
Şakka 90
Şal kuşak 365
Şam 73, 74, 118, 241, 279
Şam alacası entari 365
Şam alacası guntari 365
Şam alacası kaftan 365
Şam beylerbeyliği 44
Şam Kadısı 243
Şam Kalesi 241
Şam Vali 244
Şam-ı Şerif kadısı 244
Şamî alaca 365
Şarap 313
Şeher Nahiyesi 198, 199, 221, 250
Şehzade 36
Şehzâde camii 58
Şeker 367, 373, 374
Şeker hizmetlileri 373
Şeker kamışı 29, 374
Şeker köyleri 374
Şekerhane 43, 374
Şem 351
Şem-i asel 255
Şem-i revgân 76, 351, 363

Şenlik 114
Şer'an 304
Şer'î mahkeme 80, 99
Şer'i 133, 271
Şer'i mahkeme 159, 212, 214, 216, 328
Şer'i Sicil 20
Şer'iye 15
Şer'iye Sicil Defteri 17
Şer'iye Sicilleri 16, 18, 29
Şer-i hukuk 304
Şerbetci 339
Şertî 25
Şerif 80, 81
Şerife bint-i Osman 153
Şerife Emetullah 149
Şeyh es-seyyid Abdullah 260
Şeyh Tayyip Kûrdi 241
Şeyhülislam Permi-zade Mehmed Efendi 239
Şeyhülislâm 36, 71, 80
Şillura Köyü 221
Şıra 108
Şıra resmi 91
Şırahane 305, 310
Şîr 363
Şîr ve inneb 351
Şikar ağaları 88
Şiltecilik 204
Şirket 208
Şiyadet hücceti 81
Şuhudu'l-hâl 63-65, 73, 78-80, 87, 257
Şuhudu'l-udûl 78

Tabakçı 339
Tabbâh 339
Tabip 338, 339
Tahıl 122
Tahin 351
Tahsildar 376
Tahtacı 339
Tahtelkale Mahallesi 201, 307, 345
Talâk 133, 134, 136-138, 142, 143, 150, 151, 153, 160, 162, 162, 182
Talâk-ı selâse 143, 150, 151
Talgur akçesi 272
Talik 22
Tameşvar 73, 74
Tamga-i Akmişe 372
Tamga-i akmişe 271, 298
Tamga-i akmişe mukataası 294
Tamir 354
Tamir-i saray 271, 276
Tamirci 339
Tane hurma 351
Tanzimat (ferman) 105
Tarakçı 339
Tarhana 351
Tarhun Karyesi 137
Tarhun Köyü 160
Tarım 366
Tarih-i Kıbrıs 25
Tarsus 42-44
Taşçı 41
Taşra 80, 88, 89, 273
Tatlı Limon 279, 367
Tatlı nar 279
Tatlı ve sert şaraplar 378
Tatlısu Köyü 31
Tatlîk 131, 135-138, 141-143, 153
Tavukçu 338
Tayin beratı 22, 23, 64, 71, 74, 77, 94, 108, 110, 111, 254
Tayin beratları 20
Tayinat 59
Tebennî 186
Tecavüz 60, 210, 211, 234, 235
Tecavüz davası 211
Techiz 66
Tefrik 133, 134
Tekâlif-i örfiye 88, 90, 91, 108
Teke 40, 341, 359, 360, 380
Teke derisi 356, 357
Teke sahtiyân sarı 356
Teke yöresi 42
Tekeli Ali Ağa 246
Tekfin 66
Tellâk 41
Templier Şövalyeleri 31
Temür 301
Temür kürek 315
Temürcü dükkânı 345
Temürcüler Sûku 345, 346
Terbiyodi Mahallesi 201, 302, 345

Tercüman 54, 73-75, 77, 91, 100, 105, 106, 108, 109, 112, 117, 330-332
Tercüman Anastas 99
Tercüman Anglo Markori 108
Tercüman Hristofaci 282
Tercüman Hristofi veled-i Yerolmi 313
Ter man Yaci 282
Tercüman Yanni 72, 259
Tercüman Yarenci 282
Tercüman Yorgi 282
Tercüman Zevani Karuda 115
Tercümanlar 73, 188
Tercümanlık beratı 281
Tere 351
Tereke 66, 67, 78, 94, 99, 102, 131, 163, 168, 182, 300, 339, 364, 366, 368, 370, 374, 378, 382, 384
Tereke defteri 366
Tereke kaydı 162
Tereke taksimi 54
Terlik 342
Terra Köyü 61
Terzi 41, 339, 351, 362
Terziler 220
Tesdi 351
Tezkire 90, 91
Tezkireci İbrahim Efendi 265
Tıb 206
Tıbbî 204
Tımar 43, 44, 89, 275, 287, 314, 325, 369
Tımar arazisi 323
Tımarlı 88
Ticaret 46, 47, 115, 117, 217
Ticari hayat 207
Ticari ortaklık 219
Tilki 366
Tokat 40
Tokat Hoca Ahmed Mahallesi 170
Tokat Kadısı Mahmud Efendi 239
Tokat Kazası 239
Tokat şehri 170
Tomazo veled-i Luka 225
Top ateşi 114
Topçu 83
Topçubaşı İbrahim 246
Tophane Mahallesi 201, 319
Tophane Ruznamçecisi 246
Topkapı Sarayı 24
Toptancı 347
Tor boğça 365
Tor havlu 365
Tor makraması 365
Torcu 339
Toroslar 27
Torum 380, 381
Tosya 134, 183
Toşko 331
Trablus 239
Trablus müftüsü 239
Trablusşam 43, 73, 74, 118, 314, 333, 370, 372, 373
Trablusşam kalesi 279
Trablusşam Müftüsü 243
Trablusşam sancağı 44
Trablusşam Valisi 119 245, 332
Transkripsiyon 20
Tremidya Köyü 199
Trodos 28
Trodos dağları 92
Tuğralı altun 324, 336
Tuğralı Mısır altunu 279, 336, 337
Tuğralı sağ paraların 279
Tulacı 339
Tunusî eş-şeyh Ahmed Efendi 260
Turan gökçe 41
Turb 351
Turdi Bint-i Himet 167
Turunç 311, 367
Turunçlu mektebi 249
Tuz 351, 354
Tuz Gölü 29
Tuzakçı 89
Tuzcu 339
Tuzla (larnaka) 378
Tuzla 28, 37, 44, 53, 164, 194, 196-198, 284, 287, 290-292, 329, 341, 371, 372, 377, 384
Tuzla gümrüğü 299
Tuzla iskelesi 121, 204, 257, 326, 354
Tuzla kadısı Mevlânâ Mustafa 60
Tuzla kalesi 86
Tuzla kalesi dizdarı 114
Tuzla kalesi dizdarı Abdülkadir 87

Tuzla Kasabası 314, 322, 326, 371
Tuzla Kazası (larnaka) 106
Tuzla Kazası 115, 185, 187, 197, 252, 257-260, 268, 288, 289, 302, 306, 312, 313, 315, 325, 345, 353, 370, 372, 378, 383, 61, 78, 99
Tuzla limanı 114, 121, 330
Tuzla metropolidi 97
Tuzla mukataası 294, 302
Tuzla piskoposu 96
Tuzla Sartere Mahallesi 164
Tuzlalı Floranza Bint-i Konstantin 369
Tüccar 111, 170, 283, 339, 340, 370, 376, 384
Tüccarlar 212
Tüfek 221
Tüfenkçi 339
Türbe 248, 259
Türbedar 255, 260, 261
Türbedar şeyh Abdurrahim Efendi 259
Türkiye 27, 122
Türkler 53, 82, 217
Türkmen 274
Tütün 29, 297, 327, 367
Tütün Ziraatı 376
Tütüncü (duhanî) 339

Uçkur 365
Udûlû'l-müslimin 78
Ulemâ 79, 121, 340, 359
Uluç Ali Paşa 39
Ummal-ı cizye 281
Un 351, 352
Unnab ağacı 367
Urfalı 101
Urz 76
Usta 262
Usta Yanni 344
Uşak guntari 365
Uşak yorgan 365
Uzun hasan 35
Uzun Mehmed 344
Uzun Mustafa 344
Uzun şahi guntari 365

Ümmü Gülsüm 225
Ümmü Gülsüm bint-i Hanefi bin Şeyh Mehmed 207, 316
Ümmü-Gülsüm Bint-i Recep 158
Ümmühan bint-i Mehmed Kethüda 255
Ümmühan bint-i Yusuf 252
Ümmül haram 341
Ümmülharam hazretleri 259
Ümmülharam hazretleri evkafı 260
Ürgüp 41
Üştür 380, 381
Üzüm 29, 351, 364, 367
Üzüm bağı 257, 312
Üzüm pekmezi 351, 375, 378
Üzüm-i Karşu 351
Üzüm-i yerli, kuru 351
Üzüm-i yerli, yaş 351
Üzüm-isiyah-ı Karşuyaka 351

Vakf etme 102
Vakfiye 257, 258
Vakıf 20, 95, 207, 223, 248, 249, 252-254, 256, 257, 259, 261, 368
Vakıf arazi 305
Vakıf çiftliği 255
Vakıf çiftlik 250, 251
Vakıf kâtipleri 254
Vakıyye 76, 219, 297, 299, 300-302, 324, 326, 327, 334, 335, 359, 383
Vakodubya Köyü 237
Vali 45, 93
Vali-i vilayet-i maişet 288
Valide Sultan 255
Van 86
Vâris 105, 112, 132, 163, 170, 205, 220, 221, 228, 230, 231, 263, 264, 268, 269
Vasat bakkam 356
Vasat lûk yemeni 355
Vasat siyah sahtiyân 356
Vasi 172-174, 176, 182, 186, 209, 210, 225
Vasi tayini 125
Vasi-i Muhtar 170, 268, 269, 327, 383
Vasilik 172-174
Vasiyet 67, 93, 102
Vasiyetname 54, 104
Vasiyye 169, 172

Vaşak cübbe kürk 365
Veba 117, 190
Vekâlet 54-56, 243, 244
Vekâleten 58
Vekil 100, 102, 152
Veled-i zina 237
Veli Şaban 340
Venedik 31, 33, 35-39, 114, 330, 373
Venedik cumhuriyeti 33, 39, 106, 107, 115
Venedik devleti 33, 43
Venedik dönemi 34, 43
Venedik gemileri 111
Venedik gemisi 112
Venedik konsolosu 112, 115
Venedikli 34, 44, 187
Venedikli esirler 111
Venedikli tüccarlar 373
Veraset 63, 125, 162, 182, 211
Vergi 48, 88, 98, 190, 191, 244, 374
Vergi H. Bedevi 16
Vesika 19
Vezir 48, 334
Vezir Mustafa Paşa 252
Veziriazam 50, 81
Vıladıka 333
Virtaş rahip 101, 102
Voyvoda 95
Voyvoda Mustafa Ağa 58
Voyvodalık 48
Vurgoni veled-i Mihail 123
Vurkono bint-i Periko 156

Xeropatamos 29

Y.Eribe Ilgaz 25
Ya 30
Yabancı elçi ve konsolos tercümanı 106
Yacim veled-i yanni 96
Yafa 333
Yağ değirmeni 317
Yağ değirmenleri 375
Yağ mumu 351
Yağcı (dükkânı) 316
Yağcı 338, 339, 351, 360, 361, 364
Yağcı dükkânı 345
Yağmurluk 365
Yağmurluk donanması 363
Yahudi 31, 40, 42, 200, 213, 278, 279, 301
Yahudiler 188, 189, 195, 217
Yahya (müderris) 60
Yahya 61
Yahya Beğ (Yahya Beğ mescidi) Mahallesi 201
Yahya Beğ Mescidi Mahallesi 202
Yahya bin Muhammed 217
Yahya ibn-i Ali 321
Yakob veled-i Marderos 225
Yakomi veled-i Yakomi 161
Yakomi veled-i Komi 203
Yakomi veled-i Markindoni 203
Yalancı kakum cübbe kürk 365
Yalancı şahitlik 243
Yanni 76
Yanni Gavril veled-i Yorgi 91
Yanni veled-i Papa 161
Yanni veled-i Kostantin 203
Yanni veled-i Loyzi 72
Yanni veled-i Minol 208
Yanni veled-i Yorgi 314, 372
Yanya gül hassı Mukataa 240
Yapağı 305, 310, 326, 384
Yapıcı Mustafa 268
Yapucu 339
Yaralama 228
Yargı 53-55
Yasakcı ve acemi oğlanı tekâlifi 272
Yasakcı Yusuf ibn-i Abdullah 114
Yasakçı 87, 91, 95, 106, 112, 114
Yasakçı Mehmet Beşe 114
Yasdık 365
Yasef veled-i Baba Hristodilo 218
Yaş üzüm 378
Yatyana 30
Yavuz sultan selim 33
Yazıcı 75
Yazıcı akçesi 92, 282
Yekpare el-Hac Mehmed Ağa 327
Yekpare Hacı Mehmet 296
Yekpare Hacı Muhammed 322
Yekpare hacı Muhammed ibn-i Hacı Ahmed 85

Yelek 365
Yelkura Köyü 199
Yemandi veled-i Yorgi 98
Yemek makraması 365
Yemek peşkirl 365
Yemen 86
Yemeni a'lâ 355
Yemeni evsat 355
Yemenici 339
Yemin 101, 221
Yenağra Karyesi 178, 181
Yenağra Köyü 245
Yeni doğmuş katır 380
Yenicami Mahallesi 344
Yeniçeri 70, 79, 83, 86, 95, 106, 114, 243, 378
Yeniçeri ağalığı 49, 81, 82
Yeniçeri ağası el-Hac Osman 221
Yeniçeri çavuşu 267
Yeniçeri ocağı 83
Yeniçeri ocağı başçavuşu 84
Yeniçerileri 286
Yerasmo veled-i Yorgi 377
Yerel Kâtip 23
Yeresmo veled-i Loyzo 378
Yerli Ağa 330
Yerli kulları 83
Yerli kulu 82
Yerli kulu yeniçeri 83
Yerli nefer 275
Yerli yeniçeri 328
Yerli yeniçeri ağaları 82, 83
Yerli yeniçeri ağası 77, 84
Yermasoya 29
Yerolmi veled-i Anton 231
Yerolmi veled-i Antoni 220
Yeroskipos 29
Yeşil cabe kaplı sincap kürk 365
Yeşil çuka kaplı karsuk kürk 365
Yeşil Hatayt entari 365
Yeşil Hatayt guntari 365
Yeşil kuşak maa-dolama 365
Yevm-i sebt 222
Yevmiye 59, 61, 76, 256, 298
Yoğurtçu 339
Yorgan maa-münakkaş çarşaf 365
Yorgancı 338, 339
Yorgi veled-i Hristomi 153, 160
Yorgi veled-i Anderiya 123
Yorgi veled-i Andoni 325
Yorgi veled-i Sinare 308
Yorgi veled-i Vasili 216
Yorilmo veled-i Hristofi 320
Yovakim veled-i Nikola 98
Yunan sömürgesi 31
Yunanistan 27
Yusuf Beşe ibn-i Ali 158
Yusuf ibn-i Abdullah 227
Yusuf ibn-i Mehmed 319
Yusuf ibn-i Yusuf 309
Yuva 295
Yuvacı 89
Yuvarlak yeni İstanbul Altunu 279
Yün 325, 326, 371, 384
Yünlü dokuma 330
Yüz yasdığı 365

Zabıta 87
Zâbit 150
Zabitan-ı memleket 340
Zaherka veled-i Hristodulo 250
Zaherya veled-i Gabril 117
Zahime Bint-i Ramazan 150
Zahire 121
Zahire akçesi 272
Zahirü'l-gına muksir 278
Zahuri gemisi 375
Zamiye-i maişet 272, 292
Zanta adası 39
Zarar-ı Kasaba 271, 301
Zaullah Efendi ibn-i Abdülvehab Efendi 321
Zaviye 53, 223
Zavni veled-i Kamiliro 226
Zeamet 275
Zebh 359
Zehir 212
Zehirleme 211
Zeliha bint-i Mehmed 230
Zelyo veled-i Hristo 74
Zenaat 43
Zenci 263
Zenci köle 263, 268
Zenci köleler 187

Zencirli kaftan 156
Zenciü'l-asl 264
Zenciye 263
Zengi 263
Zengiyan taifesi 265
Zenne çukası 363
Zenne dolaması 363
Zenne sade çarık 355
Zenyo veled-i Mihail 326, 371
Zer-i mahbub 278-280, 336, 337
Zerdalû 311, 367
Zerdalû bahçesi 312
Zevc 153-156, 161, 216, 229, 232
Zevce 131, 151-153, 166, 167, 169, 173, 220, 235, 237, 315
Zevgari 28
Zeytin 29, 279, 367, 375
Zeytin ağacı 208, 253, 256, 258, 311, 312, 318, 374
Zeytin ağaçları 375
Zeytinyağı 233, 311, 375, 354, 360, 361, 374
Zeytun 351
Zi-kudret 195
Zift 351, 367, 375
Zimem resmi 70
Zimmî 75, 77, 89, 90, 95, 96, 98, 102, 160, 199, 203, 209, 213, 216, 220, 234, 242-244, 246, 250, 251, 276, 277, 282, 283, 287, 288, 309, 311, 319, 320, 338, 377
Zimmî nûfus 193, 195
Zimmîye 102, 213, 214, 323, 325, 373
Zimmîye Enail oğlu Lefteri 313
Zimmiler 18, 198, 214, 215, 217-219, 221, 373
Zina 235
Zincirli altun 268, 324, 326
Zincirli İstanbul müdevver altunu 336
Zincirli kaftan 157
Zincirli Mısır altunu 279, 336, 337
Zindan 238
Zindan-bend 238, 243, 244
Ziraat 21, 366, 368, 370
Ziya Paşa 120
Zolta 176, 336, 337
Zulkadriye 40
Zurnacı 339
Zûlkadriye 43

Bazen coğrafyanın insanlara, toplumlara dayattığı kaderler vardır. Akdeniz'in ortasında her türlü üs olabilme imkânına sahip Kıbrıs'ın kaderini de böyle düşünmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun güneyini emniyete almak ve deniz ticaretine bir şekilde dahil olmak için zaptettiği, egemenliğini uzun süre devam ettirdiği ada üzerinde kendi kurumsal yapısını tesis etmemesi düşünülemezdi. İmparatorluğun sosyo-ekonomik çeperine ve hukuksal sistemine dahil edilen ada farklı cemaatlerin birarada yaşamasını sağlayacak düzenin kurulma tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun izlediği siyasetle daha kolay anlaşılabilir hale gelmektedir. Ali Efdal Özkul bu çalışmasında, sosyo-ekonomik ilişkilerin ve toplumsal hayatın aynalarından birisi olan kadı sicilleri üzerinden, fakat sadece bunlara bağımlı kalmadan adanın 18. yüzyıldaki tarihini ele alıyor. Cemaatler arası ilişkilerden zenginliğe, cezalardan esnaf teşkilatına uzanan bir ufuk çizgisinde farklı kültürleri bünyesinde barındıran bir adanın tarihine ve kaderine belirli bir dönemin penceresinden bakıyor.

İLETİŞİM 1103

TARİH DİZİSİ 35

ISBN 975-05-0352-X

9 789750 503528